

ЛИСТИ
ДО
ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

ЛИСТИ
ДО
ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

У ДВОХ КНИГАХ

Книга друга
(1983–1995)

Київ
Сакцент Плюс
2016

УДК 821.161.2'06 – 6 Гон
ББК 84(4 Укр)-442
Л63

Затвердила до друку вчена рада Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (протокол № 7 від 29 січня 2016 р.).

Рецензенти:

С. С. Кіраль, доктор філологічних наук, професор кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів і природокористування України;

О. І. Неживий, доктор філологічних наук, професор кафедри філологічних дисциплін Луганського національного університету імені Тараса Шевченка;

С. Б. Козак, доктор філософії Українського Вільного Університету (м. Мюнхен, Німеччина), член Національної спілки письменників України.

**Видання побачило світ
завдяки доброчинній підтримці мецената
Олександра Федоровича Мамає**

Листи до Олесь Гончара : у 2 кн. Кн. 2 (1983–1995) /
Л63 упоряд., передм., прим., комент. Миколи Степаненка. –
К. : Сакцент Плюс, 2016. – 736 с.

ISBN 978-617-543-054-5

ISBN 978-966-8583-70-4 (Кн. 2)

До видання ввійшли подані за автографами в хронологічному порядку (1946–1995 рр.) листи письменників, а також публіцистів, літературознавців, митців до всесвітньо відомого майстра художнього слова Олесь Гончара.

**УДК 821.161.2'06 – 6 Гон
ББК 84(4 Укр)-442**

© Степаненко Микола, упоряд., передм.,
прим., комент., 2016
© Гончар Валентина, архів О. Гончара, 2016
© Сакцент Плюс, 2016

ISBN 978-617-543-054-5

ISBN 978-966-8583-70-4 (Кн. 2)

З такими людьми, як Олесь Гончар,
хочеться йти в ногу в найважчі
походи в ім'я щастя людей.

Едуардас Межелайтис

ЛИСТИ (1983–1995)

... Листи... є важливою формою
творчої реалізації письменника.

Дмитро Стус

1983

Від Олесья Опанасовича Силина

1983

Дорогі мені Валентино Данилівно і Олесю Терентійовичу!

Зворушений і вдячний Вам за те, що так сердечно і оператив-но відгукнулися на добру справу. Отож і вважаю своїм приємним обов'язком звітувати перед Вами про стан справи.

Був у мене В. В. Канівець, навіть у неділю... Побачитися зі мною терміново попросив його і Павло Архипович. Я ґрунтовно проаналізував та проілюстрував документами (і кресленнями теж) проблему стосовно Галагана¹. Це для того, щоб переконатися, що справа не “емоційна”.

До того ж, я за своїм станом не зможу бути на спільному обговоренні поміж Спілкою та Міністерством культури. А там потрібна вагома аргументація. Саме тому я обрав як засіб (своєрідний “порок-таран”) своє звернення до секретаріату Спілки.

Для ознайомлення надсилаю Вам один примірник машинописного тексту цього звернення. Оскільки він у мене один, то, ласкаво прошу, повернути його мені так само звичайною поштою.

Завжди і назавжди відданий Вам –

Олесь Силин.

P. S. А те, що я завжди дивуюся тим, коли Ви, Олесю Терентійовичу, встигаєте стільки ... встигати, то це так.

Добрих же Вам сил для добрих справ Ваших.

О. С.

P. S. S. Тільки що переговорив по телефону з Вами, Валентино Данилівно. Приймаю Вашу пораду і не надсилаю копію звернення. Обмежуюся листом, вже написаним. Хай він і стане короткою інформацією.

О. Силин

Київ–23, вул. Куйбишева, 32, кв. 32.

* * *

Від Юлія Петровича Ванага

15 лютого 1983

Уважаемый Олесь Терентьевич!

Ваш роман “Твоя заря” для нашего издательства “Лиесма” на латышский язык переводит очень хорошая переводчица Валентина Кира. Она сама постеснялась Вам писать – и просит раскрыть значение двух аббревиатур (сокращений): “СОЗ” и “рабземлес”.

Будьте добры, напишите полное значение этих сокращений, я передам переводчице.

Вчерне роман уже переведен и вскоре будет сдан в производство¹.

С приветом

Ваш Юлий Ванаг

Рига, 226013,
ул. Горького, 94, кв. 45

* * *

Від Віоли Рудольфівни Авдоніної

7 січня 1983

Уважаемый Александр Терентьевич!

Издательство “Лиесма” планирует выпуск Вашего романа “Твоя заря” на латышском языке¹.

В этой связи просим Вас заполнить авторскую карточку и бланк “согласия” и выслать по адресу: Рига, 226047, бульвар Падомью, 24, “Лиесма”, Авдониной Виоле Рудольфовне.

Будем очень благодарны, если получим от Вас оригинал романа на украинском языке.

Переводчик ознакомился с изданиями романа в “Советском писателе” и “Роман-газете”. Между ними имеются расхождения. Очевидно, следует придерживаться издания “СП”?

До свидания!

(Підпис)

Зав. ред. л-ры
народов СССР
7.01.83

В. Авдонина

* * *

Від Дмитра Дмитровича Кременя*16 січня 1983*

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Надсилаю Вам свою книжку “Південне сяйво”¹, вона щойно вийшла в “Молоді”. Хвилювався і довго не наважувався це зробити: уявіть собі, що Ванька Жуков² пише листа... Л. Толстому. Десь так і я себе почував. Але надсилаю, бо відчуваю себе зобов’язаним Вам усім, що в мене є поетичного, літературного. Я дитваком, ще в другому класі Сухівської восьмирічки (лише не Полтавської – Закарпатської) плакав над “Прапорonoсцями”. Студентом – не боявся говорити вголос і про “Собор”, і про “Циклон”. Але з Вами говорити мені страшно. Коли я був учителем, я старався донести до дітей Світ Ваших героїв – так, не просто героїв Ваших книг, бо Олесь Гончар для мене – більше, ніж письменник. Вашу присутність відчуває кожна мисляча людина. Для мене було як грім і сонце водночас, коли Ви згадали й моє скромне ім’я в інтерв’ю кореспондентові “ЛГ” [“Литературной газеты”] напередодні VII Всесоюзної наради молодих письменників у Москві³. Спасибі Вам за саму згадку, бо вона для мене багато значить не тільки в літературному плані.

Писати до Вас – висока честь. Жити у Ваш час – і велика відповідальність. Можна й сказати, відповідальність таланту, душі, розуму, честі.

Був би щасливий, коли б дещо хоча б з книги Вам сподобалось. Не прошу відписувати мені, знаючи Вашу зайнятість. Буду радий, якщо прочитаєте цю скромну книжку.

“Краткость – сестра таланта”, – казав А. Чехов. Я додав би: і – крапкость, тобто вміння ставити вчасно крапку. А тому – щастя Вам і довгих, многих літ, дорогий Олесю Терентійовичу. З роси Вам і води! А я – ставлю крапку в листі.

З великою повагою

Дмитро Кремень

Миколаїв, 16 січня 1983 р.

* * *

Від Володимира Дмитровича Буряка

30 січня 1983

Шановний Олесе Терентійовичу!

Відверто кажучи, злякався Вашого листа, коли побачив¹. Несподівано швидко Ви відповіли. Та й потім відчуття дистанції...

Цілком сприймаю зауваження щодо своїх похибок. Ніщо їх не виправдовує (навіть складність життєвих обставин).

Не знав, як висловити Вам вдячність за поради і турботу.

Спробував реалізувати свій настрій у диптихові “Зустріч”, який, якщо не заперечуєте, присвячую Вам².

З повагою

В. Буряк

30 січня 83 року

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

16 лютого 1983

Дорогий Олесь Терентійовичу!

Висилаю Вам газету “Днепр вечерний”, де є цікава замітка, в якій тепле слово присвячене Вам.

Прислані Вами дві книги і три фото я передав музею ім. Яворницького, де збирається все, що має бути виставлено в майбутньому літературному музеї.

До речі, обидві статті (першу в “Прапорі юності”, другу в “Днепре вечернем”) написав літпрацівник редакції газети “Прапор юності” Микола Чабан¹. Він два роки тому скінчив ДДУ, тепер за фахом журналіста працює в редакції “Пр. юності”. М. Чабан – хороша, порядна людина, щирий шанувальник Вашого таланту, передплатив шеститомне видання Ваших творів, перший таки наважився вислати Вам. Дуже просить дати автограф – написати на цій книжці своє слово².

Пробачте, дорогий Олесь Терентійович, за турботу. У Вас і так всяких справ вистачає, а тут ще ми, провінціали, завдаємо Вам клопіт.

Щирий привіт і земний уклін чудесній Валентині Данилівні.
Усім серцем і душею до Вас

Ів. Шаповал

16.02.1984

Р. С. Книгу з Вашим автографом прошу вислати на мою адресу:
Дніпропетровськ – 320070,
просп. К. Маркса, 79, кв. 45
Ів. Макс. Шаповал

* * *

Від Бориса Дмитровича Антоненка-Давидовича

10 березня 1983

Дорогий Олесею Терентійовичу!

Надсилаю Вам копію свого листа до П. А. Загребельного, з якого Ви можете дізнатися про деякі курйози, що відбуваються в поточному житті Спілки письменників України.

Якщо Ви, маючи тепер великий політичний вплив, могли б посприяти усуненню цих дивних непорозумінь у практичній діяльності президії СПУ, я був би Вам вельми вдячний.

Аналогічну копію листа до П. А. Загребельного з супровідним листом, де викладено причини, що змусили мене вдатись до такого листа Загребельному, я надіслав і голові Спілки письменників СРСР Маркову Г.М.

З щирою глибокою пошаною

Б. Антоненко-Давидович

10/ІІІ 1983 р.

* * *

Копія

Високошановний Павле Архиповичу!

Нещодавно Ви пообіцяли мені, що подзвоните самі, але не подзвонили телефоном ще й досі. Натомість 17/ХІІ до мене зателефонував директор видавництва “Радянський письменник” тов. Біленко й повідомив, що видання моєї останньої збірки прози “Завищені оцінки” перенесено до плану 1985 року, цебто її фактично зарізано¹...

Видимо, є якась сила або сили (хочеться думати, що Ви не належите до них), котрі стоять категорично проти видання останнього (після смерті Д. Бедзика) ветерана української радянської прози. Навряд чи Ви не знали про них. А тим часом, досить було одного Вашого телефонного дзвоника, щоб зі мною уклали дого-

вір і сплатили належний аванс, бо це дало б мені певність, що моя книжка, хоч і не за мого життя (я ж бо не Кощей безсмертний), а таки колись побачить світ. Замість того Ви потішали мене, як малу дитину, обіцянками, що все обстоїть гаразд, мені нема чого хвилюватись і хай я лягаю в лікарню й лікуюся... Леле, той стрес, якого я зазнав, повернувшись із лікарні, звів нанівець усе моє лікування там.

Ніяк не можу збагнути, для чого Ви робили це. Мені здається, що директор “Радянського письменника” зателефонував мені за Вашою вказівкою, бо що ж Ви могли мені сказати після своїх обіцянок?.. А могли б таки зробити це добре діло в справі публікації моєї невеликої збірки, бо на це мали тоді право й силу.

Практика перенесення художнього твору з одного видавничого плану в інший не нова в президії СПУ, тепер її застосовують до мене. Хто ж може повірити, що видання моєї книжки можливе, як запевнили Ви мене, на початку листопада, стало неможливим наприкінці цього місяця?!

Я вважаю, що коли можна було випхнути мою книжку з видавничого плану “Радянського письменника” на 1972 рік і вставити замість неї якусь іншу, то з таким же успіхом можна було б і тепер перенести якусь книжку, а замість неї вставити мою, бо ж не складається план 1985 року із самих шедеврів, котрі перенести виданням надалі ніяк неможливо. І нарешті: якщо б я, ветеран української радянської прози, дожив до 1985 року, в чому є великі підстави сумніватися при теперішньому стані мого здоров'я, то я не певен, чи довелось би мені розмовляти в президії СПУ в її теперішньому складі на цю ж тему...

Таким чином, президія СПУ лишає мене й надалі в тому оригінальному стані члена Спілки письменників, що має дуже обмежені права: може тільки сплачувати членські внески, передплачувати через спілчанський апарат пресу й користуватись медичною допомогою Літфонду...

Більше я не набридатиму Вам ні телефонними дзвінками, ні аудієнціями.

Прошу вибачити мені за цю турботу, але дякувати Вам я, на жаль, не маю за що. Прощайте!

27 лютого 1983 р.

З пошаною

(Підпис)

(Б. Антоненко-Давидович)

* * *

Від Василя Лазаровича Микитася

21 березня 1983

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Погортайте, будьте ласкаві, моє писання¹. Та при нагоді скажете свою думку про нього. Не для похвали, а відверто – чи варте воно?

Бо писалося в трудні в моєму житті (особистому) роки...

І даруйте за прохання.

21.III.83 р.

(Підпис)

* * *

Від Олесея Опанасовича Силина

25 березня 1983

25. III. 1983 р.

Дорогі нам Валентино Данилівно і Олесю Терентійовичу!

Саме так – дорогі, дуже дорогі! Зворушений і безмежно вдячний вам за книжку “Твоя зоря”.

Нікого не здивуєш тим, що я і моя дружина (режисер) – давні шанувальники Вашого, Олесю Терентійовичу, таланту. Однак наважуся стверджувати, що в цьому ми не поступаємося нікому, навіть гончарознавцям. То, прошу знати, що ця Ваша книжка (а у мене з Ваших вона не одна!) потрапила до родини, що вже давно любить Вашу творчість, глибоко не байдужа до Вашої всеосяжної і вищою мірою благородної діяльності. І, дивуючись тому, коли Ви все це встигаєте, все ж завжди перебуваємо в очікуванні нових Ваших творів. Причому в будь-якому жанрі, бо всі вони від тасго до тісго за обсягом, без виключення, на диво послідовні: людяні, гуманні, благородні, закличні... Прочитавши їх, кожному хочеться стати кращим, як він є. До того ж, вони якісь теплі, лагідні, затишні. З такого світу не хочеться виходити, а з творами розлучатися, читаєш – захлинаєшся, а під кінець підсвідомо починаєш уповільнювати темп, боючись втратити створений Вами чарівний світ, його образи, що так полюбилися, стали одним з тобою єством.

Цього року мені – 70! То, мабуть, вже набув права на певні судження, узагальнення. Отож дякую Вам, рідний мені Олесю Терентійовичу, за все. Головне ж за те, що Ви такий є на цьому багатоскладному і бентежному світі.

Дякую так само красно і Вам, мила Валентино Данилівно, славна Дружина (яке слово!) великого Чоловіка – Людини. А ще за незмінне щедро доброзичливе ставлення до мене.

З усією щирістю і відданістю –

Олесь Силин

P. S. А ще дякую за Вашу (і Валентини Данилівни теж!) небайдужість до доброї справи. Ваші дії були оперативними і спрямованими. Користуюся нагодою, щоб коротенько інформувати Вас.

При зустрічі з В. В. Канівцем я документально проілюстрував йому неприпустиме ставлення до споруди¹, що відведена під музей літератури і яка має історико-архітектурну і функціональну цінність. На його прохання я написав до Спілки письменників звернення. Володимир Васильович сказав мені, що за кілька день це питання буде розглянуто на Секретаріаті. То я, щоб розкрити історію цього будинку і всілякі його цінності, терміново написав статтю до “Літ[ературної] України”, сподіваючись, що її надрукують до засідання. Там я не порушую жодного питання, пов’язаного з конкретною ситуацією. Та, на жаль, чомусь заклинило і з розглядом звернення, і з моєю статтею. А тим часом проєктанти “Дніпроцивільпромбуду” надтерміново завершують вже робочі креслення по страхітливій “реконструкції” (протизаконній!) цього будинку-пам’ятки, що рівнозначне його знищенню. Невірно це навіть як до матеріальної цінності.

Громадське обурення цим не може бути байдужим і Спілці письменників, тим більше, що будинок віддано їй. Минуло 3 тижні, як я звернувся з цим питанням, тепер від мене забирають документацію, а обіцяний інженер-будівельник Спілки так і не прийшов до мене, щоб я мав можливість розкрити по кресленнях йому суть всієї справи. Невесело.

Ваш

О. Силин

Додаю примірник свого звернення.² Повертати мені не треба.

О. С.

* * *

Від Бориса Дмитровича Антоненка-Давидовича

28 березня 1983

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Надсилаю Вам як додаток до копії свого листа до П. А. Загребельного копію мого листа до керівника Спілки письменників СРСР тов. Маркова Г.М.

На жаль, раніш цієї копії в мене не було напихваті й лиш учора я знайшов її в своєму архіві.

Вибачте мені за турботу.

28/ІІІ 1983 р.

З щирою пошаною

(Підпис)

(Б. Антоненко-Давидович)

* * *

Копія

Уважаемый Георгий Мокеевич!

Посылаю Вам для ознакомления копию своего письма к первому секретарю Союза писателей Украины П. А. Загребельному. Из этого письма Вы можете узнать о некоторых курьёзах в практике повседневной жизни украинской литературной организации, а, может быть, и поможете устранить их, что могло бы значительно улучшить наш литературный климат.

Предыстория этого письма такова.

Я – член Союза писателей со дня его основания. Правда, я был из литературы на несколько лет, т.к. был репрессирован во времена сталинщины, но после 20-го съезда партии реабилитирован и восстановлен во всех своих правах.

В 1971 году я подал издательству “Радянський письменник” машинопись своего сборника “Завищені оцінки”. Этот сборник был внесен в издательский план 1972 г., о чем сообщил на расширенном заседании президиума СПУ тогдашний директор издательства тов. Стась, однако, по неизвестным мне причинам, так и не увидел свет...

Я оказался писателем с крайне ограниченными правами: вносить членские взносы, подписываться на прессу через аппарат СПУ и пользоваться медицинской помощью Литфонда, хотя в справочниках о писателях СПУ продолжали печатать мой портрет, биографию и библиографию (справочники 1970 и 1981 гг.).

В январе 1982 г. я обратился к новому составу президиума СПУ во главе с П. А. Загребельным с заявлением о необходимости издания вышеупомянутого сборника моей прозы. П. А. Загребельный отнёсся к моему заявлению как будто благожелательно, однако оказалось, что мою машинопись необходимо вновь прорецензировать, против чего я, конечно, не возражал, тем более, что к опубликованным раньше в разных номерах нашей периодики моим произведениям прибавил два не напечатанных нигде рассказа.

Мой сборник “Завищені оцінки” дан на рецензию лауреату Шевченковской премии А. Димарову, который написал хвалебную рецензию, заканчивающуюся словами: “Книгу Б. Антоненко-Давидовича нужно непременно издать ввиду ее художественного и воспитательного значения”.

Казалось бы, – конец и делу венец, к тому же П. А. Загребельный заверил меня, что президиум СПУ берёт под свой контроль издание моей книги.

В издательстве “Радянський письменник”, подчинённом президиуму СПУ, как будто тоже отнеслись благожелательно к изданию моих “Завищених оцінок”, но сказали, что нужно обождать до ноября, когда закончится период отпусков и можно будет окончательно утрясти вопрос с изданием моего сборника. Мне ничего не оставалось, как ждать, и я дождался того, что в декабре 1982 г., вместо делового разговора об издании моей книги, со мной начали играть в нечто похожее на детскую игру в прятки...

Не кажется ли Вам, Георгий Мокеевич, эта история не только несерьёзной, но и недостойной президиума СПУ, призванного помогать писателю в его работе, а не тормозить её всяческими ухищрениями? Вы, как писатель, понимаете, что эта моя книга, вероятно, последняя в моей жизни, мне так же дорога, как и матери её последний ребенок, и поэтому заслуживает более серьёзного и, я сказал бы, более человеческого подхода к вопросу об её издании.

Я буду очень признателен Вам, если Вы соблаговолите ответить мне по адресу: 252030, Киев-30, ул. Ленина, 68, кв. 24, Б. Антоненко-Давидовичу.

08.ІІ.1983 г.

С почтением

Б. Антоненко-Давидович

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка*30 березня 1983*

30.03.83.

Добрий день, дорогий Олесею Терентійовичу!!!

Останнім часом частіше згадую Вас, нагодився бюлетень (саме бюлетень, а не хвороба), то я навлежачки (нога в гіпсі, нібито якась тріщина в кістці) перекладаю Тагора і, коли щось не йде, намагаюсь пригадати: а хто ж це мене підбив далі перекладати? От і згадую. Але ж є і гарні речі, і зовсім не про бога. Навіть сьогодні до листа намірявся прикласти одну річ, та вчасно схаменувся, а то Ви ще за таку настирність порадите навпаки. Що більше вчитуюсь в оригінал, то більше переконуюсь у тому, що у Рабіндраната все ж таки є один суттєвий недолік – дуже багато гарних поезій – а це ж важко відтворюється, якщо тільки перекладач не перевершує сам себе, що йому вдається ще не завжди.

Дорогий Олесею Терентійовичу, вітаю Вас з роковинами, бажаю, щоб писалося і засідалося, щоб був настрої чудовий і здоров'я козацьке і багато нових звершень. Бо ж капосна річ оті звершення – щонайбільше їх вистачає на місяць, а потім прагнеться нових.

Як поїхав у серпні з Києва, так і втратив сліди – що ж робиться у видавництві з “Кораблем безумців”¹ – казали, що у жовтні верстку пришлють, а вже квітень надворі і ні звуку – як хочеш, так і трактуй: або хвороба розвивається нормально, або ж виникли якісь ускладнення. Та ж якось воно буде.

Переклав для “Всесвіту” трохи бенгальських поетів, поки що не маю редрекції, сподіваюсь на позитивну; але не розкидаюсь – мені б позбирати усі окрушини на “вчителя поетів”, адже мій час належить роботі.

Вітайте Валентину Данилівну від нас усіх. До побачення

Ваш *В. Батюк*

* * *

Від Олеся Опанасовича Силина*Квітень 1983*

квітень 1983 р.

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Не приховую я (і моя дружина Ніна Володимирівна теж!), що перебуваємо й досі під враженням Вашого виступу перед дарничанами. Та це не виступ, а по-справжньому людська розмова. До чого ж щира, людяна. Так може спілкуватися тільки той, хто лишився назавжди з людьми.

І все ж пишу цього листа я з іншої причини.

В своїй розмові Ви торкалися того, про що якоюсь мірою йдеться в статті, “Поэзии мозолистые руки”, надрукованій в “Литературной газете” за 6.IV.83 р., особливо ж в 3-й (з середини) і 4-й колонці. Звичайно ж, цей перегук думок не абсолютно синхронний. Але приємно, що таке живе і у наших творців. Від Вас ми дізналися, як з першоджерела. Дійсно, справжню творчість літератора не заб’є ні кіно, ні телевізор. Ви про це говорили не сентенційно, а доказово, вагомо, переконливо. Таке могло б стати підґрунтям для спеціальної статті. Вона б стала стратегічною для нашого часу. До того ж, Ви знайшли цьому рафіновану форму. Думка гранично чітка і не зачіпає за живе “контрагентів”.

З щонайвищою пошаною і любов’ю до Вас –

Олесь Силин

Мої добрі побажання Валентині Данилівні. А ще додаю те, що пішов 2-й місяць, як я звернувся до Спілки стосовно кол. школи № 92 (Колегія П. Галагана), а у мене інженер спілчанський П. П. Шалаков так і не був. Не прийшли з Спілки і на розширене засідання Товариства пам’яток, де стояло це питання. А там можна було почути те, чого на президії не доведеться. А запрошували.

О. С.

P. S. Я написав статтю про колегію (“Київський коледж”) і віддав до “Літературної України” (самому Б. П. Рогозі). Написав спеціально, щоб письменники прочитали про історію та архітектуру цієї цінної всіляко споруди. В ній я ні словом не торкнувся ускладнень. Але чомусь все “заморожено”.

О. С.

* * *

Від Миколи Павловича Маценка

3 квітня 1983

Дорогой Олесь Терентьевич! Сердечно поздравляю Вас, крупного писателя 20-го века, замечательного человека, с днем славного 65-летия. От всей души желаю крепкого здоровья, новых талантливых романов, большого счастья с вечно любимой Валею Даниловной. Горжусь, что живу в одно время с Вами. Искренне Ваш –

Коля Мащенко

* * *

Від Олесь Степановича Юренка

21 квітня 1983

Дорогий Олесь Терентійовичу,
друже мій хороший!

Якнайсердечніше віншую тебе й родину твою зі святами весняними.

Нехай завжди буде Мир на планеті! Нехай замість грізних гармат всюди будуть дитячі коляски! (І колиски!)

Всього ж найкращого, найсвітлішого, найщасливішого тобі і роду твоєму!

Обіймаю щиро.

Твій

Олесь (увесь!).

21.IV.1983 р.

Полтава

* * *

Від Раїси Михайлівни Близнець

19 травня 1983

Дорогий Олесь Терентійовичу!

Звертаюся до Вас із дуже важливої і дорогої мені справи. Я вже мала розмову з Валентиною Данилівною і розумію, наскільки Ви переобтяжені не тільки творчими справами. Але дуже хотілося б, Олесь Терентійовичу, аби у книжці спогадів про Вітю було й Ваше авторитетне слово¹.

Сердечно прошу Вас, при можливості – у найближчі два тижні – написати для “Веселки” хоча б одну сторінку Ваших споми-нів-думок.

З великою повагою до Вас

Рая Близнець

19.V.1983

* * *

Від Валентина Володимировича Тарнавського

Липень 1983

Шановний Олесю Терентійовичу!

Долати пороги завжди нелегко. Хочу, однак, наважитись і постукати в двері Вашої робітні зі своєю першою книжкою¹. Снаги додає те, що добре знаю – двері ці завжди широко й гостинно відчинені для нас, початківців. Зігриває думка про ту Вашу молодість, яка завше розуміє і підтримує молодь. Притаманні Вам доброзичливість і сувора вимогливість у літературі – це та висока стеля, під якою й собі прагнеш стати вищим.

Днями телевізійний екран показав хорошу, схвильовану передачу, зігріту Вашою усмішкою, живим диханням, пристрасним, неспокійним, мудрим словом про людину в світі і світ у людині². Вийшла жива розмова, полілог. Усім, хто бачив, дуже сподобалося. Випала й мені честь, як “зеленій парослі молоді прози”, сказати кілька слів про Вашу творчість. Звичайно, дуже хотілося б сказати більше, глибше, але в телевізійників надто довгі ножиці...

Тримаю ці слова в душі.

З повагою

В. Тарнавський

* * *

Від Віталія Кириловича Коваля

15 липня 1983

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Я плачу гіркими сльозами, я згораю від сорому.

І більше нічого. Що можу більше комусь сказати?

Це говорить не моє славолюбство чи ображене самолюбство – я ніколи не лізу в кадр. Робота над сценарієм була для мене і великою честю, і великим щастям¹. Я не шкодую, хоч не все вийшло так, як мріялось мені. Я подзвонив усім, що працюю над фільмом. Ще в листопаді минулого року почалася ця солодка каторжна робота, хоч у душі моїй почалась вона далеко раніше – чимало було написано, надруковано, продумано. До прохання телестудії я поставився з усією серйозністю, за власний рахунок пішов у відпустку, вчасно подав і проспект, і сценарій (передача планувалась на 3 квітня), потім ще допрацьовував, набридав Вам, витримував баталії на студії...

Та що говорити. Я багато нарозказувався – всі знали, що я вісім місяців працював для “кіно”. Фільм мали дивитись у моєму селі, мої друзі, близькі і далекі. Я сам попросився “на телевізор” до чужих людей (у них кращий), щоб подивитися своєю роботу. І чужі люди були зворушені нею, господарка чомусь витирала очі.

А коли фільм закінчився, мене з простодушністю спитали: “А де ж ти? Причому тут ти, хлопче?”. Про щось спитали й мої діти, які сиділи з розкритими ротами – батькова робота!..

В фільмі ж ніде не було сказано бодай одним рядком, що я, їх батько, маю хоч якусь причетність до передачі. Вона була безіменною, анонімною, хоч диктором були перелічені всі...

Всі. Крім мене.

І почалася ця страшна ніч, ніч радості й печалі, яку ще не знаю, чи витримаю.

Дзвонять хлопці з “Радянки”, хотіли писати про передачу, але щось з Ковалем, мабуть, трапилось, може, щось із фільмом... З Чернігова дзвонить однокласник – директор цегельного заводу, він там всіх організував на перегляд, щоб похвастатись мною, не твій, каже, що я людям тепер казатиму, передзвонюють і молоді прозаїки, до яких я уклінно звертався, і всі питають, що зі мною, де я не доробив чи прошкапився...

Хвастун, скажете Ви, не треба було шуміти, та мені ж хотілось, щоб більше людей побачило, і не стільки мене (Ваше думання, паузи, пошуки слова були просто прекрасні) ...

Дзвінки, дзвінки, дзвінки...

Більшої ганьби я не знав. І ця ж мука продовжиться і завтра, і позавтра, і через місяць, будуть співчуваючі, будуть і злопихателі...

Як я маю відповідати на цей телевізійний гангстеризм чи злодійство серед білого дня. Коли крадуть золото, речі – це ще нічого, коли ж крадуть працю... Що це? Якщо спроба відвадити літератора від телевізії, то я здався на прохання Київської студії вперше і востаннє (колись немало доводилось виступати по телебаченню, так то ж в Кустанаї на цілині, в Тюмені і Ханті-Мансійську, де ставились до цього з шанобливою вдячністю).

Ні, не славолюбство, не гординя рухають мною. Якийсь біль, тупий біль... Зневажають мене, мою людську гідність – як я вийду з своєї “нової квартири” на вулиці Чкалова, якою мені дорікають з високої трибуни (а хотілось би, щоб Ви її побачили) ... Як пройдуся по вулиці Чкалова, Коцюбинського, Леніна, де на кожному кроці стрічатиму запитальні чи глумливі очі... Як піду на роботу в Спілку, де всі теж були організовані на перегляд, де всі знають, що я довго робив “якесь кіно” про Гончара, а воно, бач, не вийшло в Ковалю, мусив хтось його дороблять анонімний...

Я плачу через те, що перетворююся у скаржника чи ще щось гірше, терзаюся, що Вам, дорогий Олесю Терентійовичу, виливаю всі свої болі й оті телевізійності. І це ж не вперше, це ж уже було не раз, і залишався я тільки в собі. То ж не даремно в першому варіанті статті про Симоненка був негарний мені, розпачливий і слізливий відступ.

Ви як філософ говорили сьогодні для всіх, що “потребує охорони також і душа людини, наші взаємини людські між собою”, що в листах до Вас (і в моєму – теж) “часто можна чути болісні слова прикрощів, якоїсь неухважливості до людини в повсякденному житті, на якісь часом безпричинні, але в той же час озлоблені грубощі”, що “багато вони нервів забирають у людей, позначаються на самій атмосфері нашого життя, на стилі нашого життя”, і що це, мабуть, не дрібниці уже...

Чи не краще було б уже доручити писати цей сценарій редакторці, яка вигадала для мене такий драматичний хід – оцю хитро розраховану помсту, яка, крім всього іншого, ще поборами займалась з молодих прозаїків під час зйомок. А щодо чужих сценаріїв,

то було, що вона допомагала їх писати і докторам-літературознавцям, правда, більш зговорчивим. А де вже там неофіту Ковалю...

Я плачу і страждаю, я згораю від сорому перед людьми і перед Вами. І за цей малодушний лист теж. Оборонити мене від такої чорної наруги, від обмов заздрісних, від фальшивої співчутливості вже не можна, вже пізно.

Щасливий з роботи, щасливий з зустрічі з Вами у фільмі, де Ви і головний герой, і автор, і Людина.

Хай не надає гіркоти і Вам мій розпачливий лист, хай будуть у Вас сили для нас, для людей.

З щирою повагою

Ваш невдатний телевізійник

Віталь Коваль

(Підпис)

15.07.83, хоча вже й
рано, здається ...

* * *

Від Сергія Давидовича Козака

15 липня 1983

Любий друже Олесю Терентійовичу!

Подивився щойно телепередачу, глобальну і до глибин заземлену передачу про твою творчість і наче помолодшав, напившись життєдайного нектару з самої глибини твоєї мудрої і світлосонячної душі.

Спасибі, що ти є! Що є по кому звірити себе і настроїтись на робочу хвилю.

Завтра їду в Пущу-Водицю на відпочинок, на грибне полювання. Тягне мене – поліщука – до лісу, як вовка.

Обнімаю і зичу безхмарного зеніту, плідного і безкінечного.

Твій Сергій Козак

15 липня 1983

Київ

* * *

Від Олександра Борисовича Стаєцького*16 липня 1983*

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Вчорашній вечір, вечір зустрічі з Вами, як Ви самі казали, в умовних телеекранних обставинах, але зустрічі з Вашою народно-простою мудрістю, Вашою чистою совістю і непохитною правдивістю, нефальшивим добром, якоюсь українською глибоколюдяною ласкою і лагідністю, Вашим талантом почувати, чути душу, серце, долю багатьох, хистом знайти заспокійливою, як чар життєдайності, усмішкою, поглядом скіфським, вибраним із шарів-шаровинь даром-словом отой магічний взаєм з людиною, до котрої так щиро вабить Вас не лише письменницький інтерес, а вся спраглисть діяти, викликати до дії, лікувати від аморальності, очищати від антилюдської скверни, виховувати, вилощувати, вирощувати наше майбутнє, нашу надію на невмирущість роду святого, кристалічну неподатливість народної доброчесності, духовності...

Можна відчути аж якусь сентиментальність у цьому моєму звертанні до Вас, але тут немає й крихти фальші чи натягнуто-сті, так мені просто захотілося Вам щось сказати із душі, коли я відчув учора себе раптом відродженим, якоюсь мірою зціленим від зустрічі, навіть не безпосередньої, з Вами. Уявіть собі, я, як і всі ми, людина звичайної сили, звичайної опірності на все прикре, болюче, несправедливе, людина, котрій не в усіх вчинках вдається (воно, мабуть, нікому не вдається) бути кремінно точним, далекоглядним, поміркованим, врешті, філософом і стоїком.

Десь знаєте, якою лавиною напливають у нинішньому моєму становищі майже всі літературно-людські проблеми, як нелегко тут знаходити врівноважене вирішення, поєднання таланту, праці, суспільної корисності, справедливості і всіх благородних чинників, які творять мистецьку штуку – художню книжку, що мусить з нашої, не завжди наповненої озоном “кухні” вийти на життєві дороги, як той Сковорода, з високим духом сподвижницького народного чину. І саме вчора під тиском певних обставин я раптом поламався, як ніколи, майже втратив себе, занепав духом і вірою в потрібність свою, виявив непереступну прірву своєї недосконалості, обмеженості, безталання та ще й якоїсь дикої невинної

ущербності (що тільки може людина побачити в собі, занепавши). І тут ще примітивізм безплідного мрійника виплодити щось більше в творчих муках...

Отакий сонм чорних ворін обліпив мою моральну хатину, і я в своїй озлиденілій, зашмарованій брудними чужими ногами душі враз не виявив світла перспективи, потреби далі метатися, боротися, зносити стреси, можливості колись розквітати хоч на мить – і цим зарядом робити щось, будучи переконаним у потрібності того “щось” тим багатьом, без яких ти ніщо. Вибачте за отаке зізнання, але в такому стані самоїдства застали Ви мене, коли з екрана ступили до нашої хати.

Я слухав Вас, бачив, відчував, знав, що в цій штучнуватій ситуації Ви ще далеко не весь, але й так як це багато в порівнянні з нашим щоденно-буденним.

І повірте, враз почало світлішати мені, стали мізерніти, здавалось, нестерпні прикрощі (вони в своїй природі взагалі дріб'язок, і в тому сила великих душ, що вони вміють такими бачити їх навіть тоді, коли хмари заступають сонце, стають стіною, як смерть, як тюремний мур, між особою і світом), знову оживав вічний мрійник (хоча й отруєний, забаламучений власною і мирською смутою).

З тими добрими, близькими Вам і мені людьми, які нагадували, озирали Ваші житейські дороги, я ще раз повернувся до всього, що знав про Вас, що теж вело мене в світі, одухотворювало, вимагало самовідданої громадянськості, невідступності від ідеалів, які можуть бути і до евфемерності обширними – ми тоді просто ними користуємося “для власного добра”, бо це дуже легко (конкретних, як земля, як мати, як рідна кохана й дитина, як біль і життя твоє і твоїх кровних, як ті, з ким тебе зв'язали артерії й вени матері й батька народу).

І найбільше мені стала соромною доганою в мальському утробному занепаді наука з Вашого життя, яку я почерпнув з тих часів, коли Вам, мало сказати, було нелегко. Навіки мені було, є й буде тодішнє спілкування з Вами уроком стійкості, прозорливості, духовної незнищенності в своїй правоті, нерозривності з народом (який у вузькі моменти нашого буття може здаватись не-реальною красивою вигадкою фантазерів чи істориків-блудосло-

вів, казковою метафорою), що своїм відданим самозреченням дає безсмертя (а за життя часом муки героїв).

Вам тоді було страшенно важко, я це знав, хоч про те ніколи не мовилося. Напевне, Вам не вистачало простору і місця, де б спочити душею, на цілий ряд питань Ви не знаходили відповіді, Ви втікали до людей із тісної квартири. І навряд чи Ви сподівалися на кожному кроці зустріти радість єднання з ними як письменник, як громадянин.

І заходили до видавництва, часто заходили, навіть усміхнений, як завжди звернений до співрозмовника, задуманий, не звужений у своєму особистому. Я радів, що Ви чомусь не обминали мене, непомітного редакційного хлопця, знаходили тему розмови, після якої я переривав (а тоді мене гнала, не давала спокою ненаситна пристрасть знати, знати, знати!) доступного мені добра літературного і історичного; о, скільки мріялося та бажалося робити.

Тепер уже, як кажуть, “збагачений досвідом” боротьби за злетти із занепадами, я можу уявити собі, що діялося з Вами, з Вашою душею, як то Вам нелегко було “знайти своє місце в житті”. І мене цього вечора взяв такий сором, так я бив себе по пиці за невірноваженість, за нерозсудливість, за невміння стати вище якихось дрібних людських підступів, за забудькуватість щодо того, навіть що ти існуєш на цьому світі, за оту тимчасову втрату відчуження довкола себе дорогих, незрадливих друзів, просто однодумців і супутників, які на тебе надіються, перед якими ти тримаєш вічний звіт за свої вчинки, яких ти своєю чи то слабодухістю, чи бурбонською самозакоханістю і сліпотою можеш просто-таки зрадити. А найбільший страх у мене живе перед нехай навіть випадковою втратою руки, плеча і душі друга-товариша. Правильно, конфлікт несправедливості – тяжкий, провокаційний на брутальні зриви, непоправні відхилення від норми моралі і взаємин, він розкручує негативні вияви натури, бажання на зло відповідати нерозумним, безпам’ятливим злом (а отже, образою для інших). А вдача в мене подільська, стільки в ній незагнужданого для самого себе, кипляча кров затьмарює в хвилини образи, злості на безцеремонність нищих мозок, спримітивізовує контрвияви, котрі залишаються надовго каяттям. Тим часом це збиває з благородного бажання бути

в усьому і в усіх випадках чистим, непоступливим у тій нелегкій дорозі поступу й поступальності.

Вибачте, що нестямно викладаю Вам таке звихрення думок, але, гадаю, ця моя дивна сповідь не завдасть Вам прикрасі, а, може, навіть колись додасть Вам краплинку підтримки, певності у творенні, у змаганні за наше теперішнє і майбутнє, наше і тих, що не повинні переродитися в щось бездуховне.

Думаю собі зараз, чим же це Ви так впливаєте на мене – чи як просто людина, чи діє магія Вашої творчої біоніки зі слова і на відстані? І, виявляється, навіть при щасті іноді бачитися з Вами безпосередньо, радіти розмові з Вами, ввійшли Ви в моє духовне і дієте на мою організацію громадянського чину своїм творчим і громадянським чином (а скільки ж нас таких). І стається це ще з тієї хвилини, коли я вперше брав до рук почергово видані частинами “Прапороносців” і сприймав Гончара не хрестоматійно (дуже буває шкода, що ця хрестоматійна повинність убиває живе, радісне, мимовільне засвоєння – інтуїтивне, фантастичне і романтичне – чогось вищого мистецького, якого не передасть ніяка найглибша літературознавча думка), а всім єством, розчиняючись духом дитячим і юним у його світі людей, думок, пристрастей, історій. Він мені нав’язував свої ідеї без крику (я навіть не усвідомлював, що за тим стояли найвищі ідеали, найвищий патріотизм і найчіткіший задум кувати з мене солдата своєї армії) пропаганди і штучності заданого навертання до ідей, політичних постулатів. Мабуть, то дуже висока література, коли ми в своєму вихованні відчуваємо, знаємо її поруч із батьківським, материнським вихованням не банальними словами, а самою своєю простотою жити, працювати, любити й ненавидіти, творити мимовільно щось вічне – нехай у вигляді того, висіяного у скроплений потом, а то й кров’ю ґрунт, урожаю зерна, що далі дає зерно для наступного зерна, – і так без кінця...

Знаю, що багато хто намагався, намагається і ще буде намагатися так чисто любити-кохати в конкретному своєму житті, як Гончареві друзі-герої кохали й кохають у його романах, романних новелах, зачарованих повістях.

Чи на всіх діє і на всю свою потужність невичерпно промінна добром, моральним світлом, чистотою, заповненням до благо-

родних діянь і служіння суспільству, громаді душа письменника Гончара? Мабуть, найбільше на тих, хто од землі-роду не втратив совісті, відчуття обов'язку, почуття любові до рідного, до заповіданого попередниками народного ідеалу. А хто не сприймає Гончара, не любить його романтиків, його чистої філософії, то йому, Гончареві, треба і тут радіти, бо досягається певна мета боротьби за справжню людину: якщо негідник, зрадник, злочинець проти народу, відступник, наглий розпутник, брудний грошлюб, рвач, безбожний блюзнір, безрідний безбатченко, святотатний бюрократ і дворушний прорікатель високих істин і т.д. не любить письменника Гончара, то він, Гончар, може спокійно робити свою справу далі – його слово виконує свою велику робочу місію в нищенні темного, огидного суспільного контрасту. Така місія мусить бути в нього завжди.

Мрію колись, на жаль, те “колись” у мене десятками років відступається перед виснажливим, скороплинним, майже безслідним – клопотанням для загалу (це не нарікання, і в тому є, здається, суспільна користь), – заговорити мозком і душею самотійно, ну, от хоча б про все гончарівське, як я його собі такий критик і людина сприймаю... Але то все приходить у хвилини короткого дозвілля, а завтра підхопить жорстокий плин турбот, потреб, вимог, робочих нескінченних незалаштованостей. Та, спасибі Вам, знову повертаюся в той плин завдяки Вашому оживленню, і наскільки ще маю сили, чесно робитиму те, що покладено мені в обов'язок і на що заряджена моя громадянська совість.

Здоров'я Вам, Олесю Терентійовичу, і невичерпної снаги для праці-творення невтомного садівничого у велелюдному суспільному саду.

Завжди Ваш

Олександр Стаєцький

(Підпис)

16.VII.83 р.

Р. С. Подивований, що не почув, хоч і знаю, імені залюбленого у Вас творця цього глибокодумного, хвилюючого, лаконічного кінолітопису Вашого життя й творчості.

О.С.

* * *

Від Валентина Володимировича Тарнавського

4 серпня 1983

Шановний Олесю Терентійовичу!

Від усього серця дякую за несподіваний і дорогий мені подарунок – Ваш роман “Твоя зоря”. Чесно кажучи, обносив його по всьому видавництву. Після такої уваги і прихильного слова замість рук крила виростають!

Велике спасибі Вам за справді батьківське піклування про молодь – раз добром зігрите серце вік не прохолоне!

З повагою

В. Тарнавський

* * *

Від Віктора Олексійовича Погрібного

17 серпня 1983

Дорогий Олесь Терентійович!

Минулого приїзду на Кіровоградщину, як святкувалося 80-річчя Юрія Яновського, при від'їзді Ви, Олесю Терентійовичу, порадили мені частіше виступати в республіканських виданнях, підготувати книгу нарисів про наших степовиків¹. Друкувався не так часто: підводить здоров'я на газетній щоденщині. Однак останнє зробив. Книгу підготував².

Вона тематична. Про людей села. Не вибирав я знатних, відомих республіці трудівників. Мої герої – постаті звичайні. Але єднає їх те, що все-таки вони на передньому краї нашої боротьби за хліб і за людину. Секретар колгоспного парткому, якому болять віддалене село, колгоспний хор, надої і завідуючий фермою, якому хлопцем понівечило руку на ДКУ, але який не тільки не кинув села, а, закінчивши зоотехнікум, прийшов на цю ж ферму, бригадир тракторної Віктор Галушка, який, хлюпнувши з машини зерна, нікому не дозволив допомогти зібрати, сам зібрав до зернини, зібране перевіяв, щоб і ознаки не було про оказію, голова райвиконкому із Знам'янки, людина лірична і дбайлива, мабуть, ще змалку забула про себе, а все – про інших турбота...

Не мені про це писати. Ви, Олесю Терентійовичу, краще за будь-кого знаєте степовика. Знаєте, як він після таких своїх важких трудів біля землі ще й на пісню здатний. І то не пісня, якщо не чути її аж у третьому селі.

Я був би справді щасливим, якби Ви написали кілька слів до цієї книги. Не скільки про самі розповіді чи про їх автора, скільки про степовиків Кіровоградщини, з якими Ви не раз зустрічалися, які люблять Вас, знають не тільки Ваше слово, а й Вас, як людину добру, сповнену турбот і тривог за нашу землю, за справи на ній, за молоде покоління.

Ніби є попередня домовленість з видавництвом “Дніпро”, хоч там у серії “Наш сучасник” друкують широкі розповіді про окремих героїв, а в мене – колективний портрет степовика. Можливо, інше видавництво. У цьому обіцяв допомогти і Б. І. Олійник.

Дуже хочеться видати цю книгу. Золоті люди. У нас тепер щось робиться, щоб підняти цей багатий хліборобський край, про землю і трудівників краще дбається. Давно в республіці не видавалось про людей Кіровоградщини.

А потім – предметно вирішується питання про створення обласної письменницької організації. Кожен з нас прагне поліпшити свої видавничі справи, спробувати вступити до Спілки письменників³. Про це Ви, Олесю Терентійовичу, якраз і нагадували.

Знаючи Вашу зайнятість, просив би познайомитися хоча б з першою розповіддю “Кому вклоняється колос”. Другий екземпляр книги в мене. При потребі я вишлю видавництву.

Прохання моє незвичайне. Можливо, надто сміливе. Але я знаю про Ваше доброзичливе ставлення до нашого степового краю. Тому наважився.

Зі щирою любов’ю

В. Погрібний

Надрукував листа, щоб краще читалося.

17.08.1983

Кіровоград

* * *

Від Антона Федоровича Хижняка

8 вересня 1983

Київ, 8 вересня 1983 р.

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Щойно одним подихом прочитав у сьогоднішньому номері “Літературної України” Ваше оповідання “Теній в обмотках”¹.

Їй-богу, добре, прекрасно, благородно, високоталановито написано з великою любов'ю до великого сина нашого народу.

Ви не назвали його прізвища, але всі ті, хто цікавиться сьогоденішньою історією нашої культури, – всі знають, що це з геніальних найгеніальніший радянський учений, наш краєнин полтавець Юрій Кондратюк!

Адже ніхто до нього, відколи існує Земля, не міг так чітко, науково грамотно і точно розрахувати космічний політ на Місяць, посадку там і повернення на Землю. Це – учений № 1!

З яким уболіванням Ви написали про цю людину! Як влучно і гостро сказали про загадки. Справді “чому таку унікальну людину не втримали в 41-му...”. Правильно! Тисячу разів правильно!

Оповідання це – художній твір, і зроблений він на тому ж найвищому рівні, що й неповторні винаходи Прометея-Кондратюка!

Спасибі Вам за те, що Ви на повний голос сказали про нашого земляка, чією подвижницькою долею я цікавлюся понад два десятиліття.

З глибокою пошаною!

(Підпис)

* * *

Від Зінаїди Панасівни Тарахан-Берези

26 вересня 1983

26.IX.83 р.

Глибокошанований Олесь Терентійович!

З невимовним хвилюванням надсилаю підготовлений мною проспект книги “Тарасова світлиця”, яка запланована видавництвом “Промінь” на наступний рік¹.

До кожного розділу книги я намагалася дібрати епіграфом слова, які б передавали його зміст, вірніше, суть. До розділу “Від «Тарасової світлиці» до сучасного музею” я взяла Ваші слова, які назавжди закарбувалися в моє серце:

“Тут духовна вершина нашого народу, вершина, що світить і єднає, і наснажує, і кличе всі народи до дружби і братерства”.

Мені здається, що вони найглибше передають значення Тарасової гори в житті нашого народу та народів світу. І це я завжди

відчуваю особливо гостро, коли говорю їх людям біля Шевченкової могили.

Доземний уклін Вам і Валентині Данилівні з повитої осінніми туманами Тарасової гори.

З глибокою шаною

З. П. Тарахан-Береза

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

30 вересня 1983

30.09.1983 р.

Добрий день Вам, дорогий Олесю Терентійовичу,
Вам і Валентині Данилівні.

У мене зараз “унылая пора, очей очарованье”¹ – в лісі грибів, аж не віриться, і ми з Петром приносимо по два відра у суботу і в неділю, Аля їх маринує, варить, смажить, сушить, викидає і нервово регоче, коли ми їй притаскаємо черговий сюрприз.

А я не пишу навіть листів. Бо делегація за делегацією і делегацією поганяє, отже становище, як у типового працівника сфери обслуговування: “Вас багато, а я одна – хоч розірвись”, та й одерев’яніння чи закостеніння тканин. Правда, все ж таки для жіночої частини нашої колонії спромігся на лекцію “Несколько слов о лирике Р. Тагора”. Але сподіваного “большого стечения любителей поэзии” не відбулось, бо одночасно відбувалося ще кілька конкуруючих заходів, в тому й “гурток кулінарії”. І гастрономія отримала чергову перемогу над поезією. Зате, готуючись, прочитав коротенький роман Р. Тагора “Остання поема” і згодився пристати на Вашу пораду – перекладати Тагорову прозу – цей роман (радіше повість) я б охоче переклав. Дотепність елегантна, настрої бадьорий, перша половина чудова, але кінцівка являє собою перемогу філософа над літератором, а це для літератури не найкращий варіант. До речі, і у Вас інколи філософ літераторові під лікоть візьме та й штурхоне. Коли Ви не читали “Останню поему”, прочитайте обов’язково, це сто сторінок, у Вашому 8-томному Тагорові цей роман, певне, є.

Тільки впала в око назва “Геній в обмотках”, враз майнуло: мабуть, про Ньюго². Так і є. Запамяталось мені назавжди, як Ви тоді повернулися з полтавської подорожі, і хоч ходили ми з Вами на

лузі в Кончі, були Ви в той час думками в гоголівських краях, розповідали про ту чудесну подорож, і ті два найбільші враження відтворилися у “Гоголівськими шляхами” в “Лит[ературной] газеті” і в цьому оповіданні³. І тоді відчувалося, що то не марне враження і “дарма не пройде”, обов’язково викристалізується у літературному жанрі. Та чи доречно ставити читачам ребуси? Які б вони не були культурні, не всі знають, про кого мова. Та й потім – безперервно іде процес накопичення знань зростаючими поколіннями, а він має лише один напрямок: від незнання до знання, і тому, думаю, був би на місці, скажімо, епіграф з Кондратюка абощо.

Хочу Вам оповісти ще таку подію. Йдуть по черзі у нас і у американців переговори про обмеження ракет середньої дальності в Європі. Постійне представництво зветься по-нашому “місія”. В Женеві “місія” – зелена ділянка з будівлями і високим прозірчастим ґратчастим залізним парканом. Отож якось їду в суботу на лекцію в місію, поліція машину не пропускає, бо вулицю запрудили пацифісти, проїхати ніяк. І бере мене злість, у американців і то порядку більше, ніж у швейцарців – там демонструвати дозволяється не ближче, як за 150 м від дипломатичної місії.

Потім, уже на тижні, приймали члени нашої роззброєнської делегації представників тих пацифістів, мали з ними бесіду “на віллі” тригодинну. А наступного дня мені треба було виїхати терміново, а охорона наша – прикордонники – машину не випускають з воріт, бо за воротами “шабаш” чоловік сто – “жінки за мир” – прийшли з Бонна до Женеви, стали під нашими ворітьми, в бубони б’ють, танцюють, зовні, як наркотичні хіппі, а кілька поліцейських швейцарських тільки роблять вигляд, ніби “вживають заходів”. А тут повідомлення: через паркан перелізли в одному місці чоловіка з десятком, в іншому пролізли, й сідають кружка. Їхня мета – вручити петицію, а обидві делегації були якраз на переговорах на віллі. Мені ж виїхати треба, поліцаї нашим хлопцям показують: давай, відчиняй ворота, є прохід. Ворота відчинили, я на половину виїхав, а жінки переді мною посідали, інші, як вівці, у ворота лізуть, і назад не можу здати, бо там хлопці з охорони виносять тих, що через паркан залізли. Зло мене бере за тих провокаторів-поліцейських, насилу відїхав назад і ворота знову на замок взяли. А одна, що йшла мимо машин на нашу територію, мене здивувала: Ви що, каже, не люди, ми ж поговорити хочемо. А сама плаче. Тільки ж вигляд її

хіппічний не дозволяє приймати її всерйоз – наркотичні сльози, не інакше. Тих, що перелізли, повиносили, Слава Нападій несе одну нівроку. Що, кажу, непереливки? Та, каже, не повезло: велика дісталась. А чотирьох залишили сидіти на нашій території, бо ж поліція мала б тим займатися, але не захотіла до нас на територію йти їх забирати, а тих, що виносили, враз у натовп і відпускали. Бач, злостивлюсь: кажуть “не люди хіба”? Та ж люди через двері ходять, а паркан проти худоби, щоб не лазила. А тут явно провокаційне видовище для преси, бо ж кілька кореспондентів залюбки все те накручувало на свої камери. Так я і делегацію не забрав, і дітей з школи нашої пішки повів. А коли прийшов з обіду, один колега каже: «Чого їх виносили, видовище влаштували, вони після того, як закінчилися переговори, зробили американцям (7-ох жінок пустили до представників делегацій) таку заяву, що на 70% можна друкувати в наших газетах, не редагуючи. Заявили, що розміщення американських ракет у Європі дорівнювало б самогубству. І петицію – сувій з підписами – теж вручили. “Так то так, але ж навіщо через огорожу лізти?” – кажу йому. А потім хлопці розповіли, що коли ті жінки перелізли через огорожу і посідали кружка, а наші охоронники підбігли, жінки лише просили: “Ви тільки нас не бийте”. Виявляється, напередодні вони таку ж саму штуку зробили біля американської місії і там морські піхотинці (“маріне”) таки добряче полічили їм ребра, ясно, що у нас їх ніхто не бив. Але оте “лише нас не бийте”, – колупнуло мені у грудях і вже тільки зло на себе залишилося, що вважав їх наркоманами, овечками і хіппі, а вони ж бо люди, жінки, та ще й відчайдушні, уразливі і беззахисні.

Написав усе те Вам, бо ж, як Голова комітету, Ви маєте знати, як то воно в інших країнах і за інших обставин. Та й зараз чомусь намислив: обов’язково напишу про це Олесю Терентійовичу.

Є в мене одна ідея (чи я в Петра взяв цю звичку, чи Петро в мене: якось він каже мені в басейні: бачиш за 10 сантиметрів люди зважуються. А можна за десять удвох зважитись; спочатку я, тоді станеш до мене, а я зійду з ваги” – “Це тебе хтось навчив чи сам придумав?” – “Сам, – каже, – ти ще мене не знаєш, у мене є ідеї!” (було йому тоді сім років). – “Авжеж не знаю: он у тебе вішалка на куртці обірвалася, так вішалку пришити у тебе немає такої ідеї!” – “А в мене є ідея! – каже. – Я її за шкіру вішаю!”).

Так ось, вичитав я, що в Англії оксфордський словник хочуть робити з допомогою комп'ютера. Тож я і подумав: мова у нас є, інститут кібернетики є, чому б і нам не мати комп'ютера, де б була вся словникова частина укр. мови в базі даних, а у редакціях, інституті мови і на кафедрах – дисплеї, щоб можна було викликати дані про те чи те слово або ввести дані про нові слова – це був би перманентний словник, бо ж 11-томник застаріє ще швидше, ніж словник Грінченка, а постійно видавати додатки незручно. Наступного разу спробую надіслати Вам переклад тієї статті і більш-менш докладний опис того, як я ту справу собі уявляю. А на прохання академіка Гончара Інститут кібернетики, може б, і розробив таку систему, адже їм треба експериментувати, а як ні – тоді доведеться робити мені з Оленкою.

До побачення

Ваш *В. Батюк*

* * *

Від Зінаїди Панасівни Тарахан-Берези

8 жовтня 1983

м. Канів,
8.X.83 р.

Глибокошановний Олесь Терентійович!

Щиро вдячна Вам за теплі слова. Ця маленька книжечка дорога мені¹. І не тому, що вона писалася у ті хвилини, коли всі люди відпочивають, а насамперед тому, що я, працюючи над нею, відкривала невідомі сторінки Тарасової гори, яку полюбила всім серцем в ранньому дитинстві, адже виростала під нею і разом з нею. Ще тоді, малою, спостерігаючи, з якою шанобою та святістю простують сюди люди, я задумувалась над її магічною силою для нашого народу, для всіх людей...

Я щаслива, що можу щоденно підніматись на Тарасову гору. І щоразу я йду сюди з великим хвилюванням, ніби вперше в житті.

І кожен день тут неповторний. Ось і сьогодні зранку сюди піднялася 83-річна канівська бабуся Варвара Степанівна Романенко, яка ще до революції жила біля дідуся Івана Ядловського, була його помічницею². Старенька, вдвоє зігнута, з паличкою в руці, прийшла сюди, щоб показати людям те місце, де ріс колись дуб,

під яким, за словами дідуся Івана, малював Тарас Шевченко. Давно нема того дуба, і ця проста жінка перед смертю вирішила посадити на тому місці новий дубок, щоб люди не забули про нього...

І наступного разу, коли Ви завітаєте на Тарасову гору, ми Вам покажемо і цей дубок. Будемо чекати на нову зустріч з Вами на Канівській горі. Ваша глибока любов до поета приведе Вас сюди ще не раз.

З глибокою шаною і вдячністю

З. П. Тарахан-Береза

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

22 жовтня 1983

Вельмишановний і дорогий наш Земляче
Олесь Терентійович!

Правління СПУ та партбюро обласної письменницької організації в Дніпропетровську зобов'язали мене створити в кол. буд. Інзова, де жив Пушкін, літературний музей¹. Ідея ця підтримана обкомом партії.

Ми вже чимало зібрали книг, фото, різних грамот, адрес, рукописів – все, що відображає духовне життя й творчу лабораторію письменників-земляків.

В зв'язку з цим, від імені Правління обл. СПУ звертаюсь до Вас з великим проханням: надішліть, будь ласка, для літературного музею все, що Ви знайдете за потрібне. Ми будемо раді й щасливі, коли там, в літературному музеї, шанувальники Вашого таланту побачать Вашу книгу з автографом, чи якийсь фото, чи адресу, чи старий квиток тощо².

Бандероль прошу вислати на мою адресу. Потім ці скарби я передам музею.

Щиро й сердечно до Вас

Ів. Шаповал

22.X.83 р.

Дніпропетровськ

* * *

Від Сергія Анастасійовича Гальченка

4 листопада 1983

4 листопада 1983 р.
м. Москва

Глибокошановний Олесю Терентійовичу!

До свого від'їзду в Москву (30.XI) я, на жаль, не встиг виконати Вашого прохання – не розшукав у видавництві “Наукова думка” потрібне фото. Видавці, до яких я звертався, не змогли тоді його знайти. Обіцяли допомогти в цій справі історики. Все це вирішиться після мого повернення до Києва в другій декаді грудня.

Я ж у Москві продовжую пошуки тичининських матеріалів. Крім державних архівів і бібліотек, працюю ще й і в “приватних зібраннях”. Дещо цікаве знайшов у сім'ї Подвойських-Свердлових¹. Тут же хочу довести до кінця справу з автографами Шевченка (є тут поезії, листи, малюнки – оригінали!)². Але, відчуваю, що це тільки початок моїх поїздок і до Москви, і до інших міст, де ще чекають і відкриття, й розчарування.

З повагою

Сергій Гальченко

* * *

Від Олеся Опанасовича Силина

7 листопада 1983

7.XI. 1983 р.

Доброго Вам дня, високошановний Олесю Терентійовичу!

Даруйте мені, прошу, що в Свято звертаюся до Вас в справах. Так треба. Живучи вже у 8-му десятку і перебуваючи у “важкій категорії” інваліда воєн, часто на довгі місяці прикутого до ліжка, прагну уникати всіляких прохань, скарг тощо навіть в справах. Дію сам в тих державних, вчених та фахових радах, до яких обраний і працюю. Знаючи, шануючи і люблячи Вас давно, завжди намагався не переобтяжувати Вас ще й проблемами пам'яток нашої духовної спадщини – екології, багатовікової діяльності наших предків. Однак прийшла пора, коли конче необхідна Ваша порада (не більше!).

В цьому ж листі лише про одне, термінове.

Ще ранньою весною цього року, після тривалих змагань за збереження визначної пам'ятки історії та архітектури – колишньої Колегії Галагана, я мусив звернутися до Вас. Допомога Ваша була оперативною і дійовою. На секретаріаті та президії СПУ ми переконливо довели письменникам необхідність і доцільність збереження пам'ятки та її аутентичного обсягово-планувального рішення (старого!), а горе-проектантам – безпідставність їх прагнень до радикальної переробки споруди, рівнозначної нищенню пам'ятки (зокрема, революційних подій, що тут відбувалися!). Свою доповідню до СПУ з аналізом всебічним я Вам тоді надіслав. На президії вона була прийнята одностайно (т.т. Новиченко, Збанацький, Коротич, Павличко та ін.). Тоді ж за домовленістю з Б.П. Рогозою я написав для “Літературної України” статтю, де висвітлив виключне значення колегії (“Київський коледж”) в прогресивному розвитку нашої культури, його історико-архітектурний образ – для сучасних потреб і, зокрема, для літературного музею. Стаття всім сподобалася, і Б.П. Рогоза навіть сказав мені, коли вона має вийти. З тої пори минуло багато місяців, проте ні статті, ні повідомлення від редакції я не маю. А стаття ж мала цілком спрямоване призначення – показати цінність пам'ятки і цим допомогти справі (зобов'язати проектантів!). Саме тому, знаючи небайдужість до цього Вашу і Валентини Данилівни, я наважуюся просити Вас, Олесю Терентійовичу, прочитати цю підготовлену давно (М. Кагарлицьким) до друку статтю і допомогти в її надрукуванні. Колись я активно співпрацював з “Літературною Україною”, тому хотів би повернутися до цього.

З щонайвищою повагою

Олесь Силин

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

9 листопада 1983

9.11.1983 року

Олесю Терентійовичу, перечитав я, що написав перед святом з приводу проекту комп'ютеризованого словника. Ніби все здорово написано, навіть краще, ніж про Оксфордський словник, аж

відчув потребу врівноважити ті рожеві мрії суттєвими за спостереженнями: ніхто спеціальних каналів для зв'язку дисплеїв у видавництвах і редакціях з основною машиною не дасть, отже, доведеться користуватися звичайнісіньким телефоном, який зривається і помиляється, до дисплея дівчатка й хлопці з видавництва не підходитимуть, бо друкарською машинкою народ нехтує, не те що клавішами комп'ютера, для користувачів якого треба ж ще і курси влаштувати. І стоятиме машина мертвим вантажем, коли не буде справжніх ентузіастів, заохочених у якийсь відчутний спосіб. Зрозуміло, що така ситуація не повинна розхолоджувати, просто для об'єктивності варто уявляти варіант скоріше принижений, ніж "завищений".

Що ж до вартості проекту, то в силу різних обставин, як мені здається, реальні витрати у нас, порівняно з англійцями, повинні б були в кілька десятків разів бути меншими.

Ваш відгук мене вельми заохотив. Кажуть, перш ніж остаточно відхилити абзац, його треба добре відредагувати, отож перше, ніж відмовлятися від цієї ідеї, треба буде пересвідчитися в її нездійсненності за існуючих умов. А коли можна здійснити, то й треба буде. До речі, у Івана Драча жінка, а у О. М. Підсухи хтось з дітей – "подвизаються" на поприще кібернетики, так що зв'язок того діла з українською словесністю вже є неабиякий, треба лише оформити його законно.

Олеся Терентійовичу, прикладаю переклад статті, яка дає певне уявлення про те, що таке комп'ютеризований словник мови. Фактично, варто ввести слово в машину, і воно вже в словникові на своєму місці, не треба чекати 10–30 років, поки буде перевидання і те слово потрапить до словника.

Якщо сполучити комп'ютер з принтером – друкарським пристроєм, то будь-коли можна за лічений час покласти на папір словник в його сьогоденньому вигляді і надрукувати для користування в школах, видавництвах, фактично він будь-коли готовий до друку.

Розпочати роботу можна було б з введенням в машину і 11-томного словника і щоденного поповнення за рахунок видавничої практики і роботи філологів. А можна було б і збільшити кількість характеристик слова проти тих, що подаються в 11-томнику: вказувати ще на походження слова, його перше відоме нам

вживання, дату занесення до реєстру і дані про те, хто заніс. Словник міг би складатися з двох частин, які, проте, друкувалися б сукупно: з канонізованої, апробованої всіма тими метрами і ригористами, від яких мені нудно, і “живої”, або ж “засміченої” частини мови, де був би і сленг, і діалект, і жаргон, і “сибіризм”, і канадійська мова, і авторська, і реалії, і географічні назви – для потреби фахівця необхідно все – отже, “усе б лізло, як з старого дивана”. Але коли доходить справа до чергової видруковки для наступної публікації, ви даєте машині команду: “Літмова”, і вона вибирає лише канонізовані слова, або: “Економ” і за два-чотири дні – в залежності від швидкості машини, вона видрукує економічний словник, або подається команда: 1970–1983 – і машина вибере ті доповнення, які увійшли в словник за цей період, або “Геог. наз.” – і видруковується словник географічних назв. У видавництві редакторів і коректорів значно спростилася б справа перевірки по довідниках слів, а з іншого боку, вони б, у співпраці з автором, подавали б нові слова і їхні визначення в комп’ютер.

Був тут членкор АН УРСР Малиновський Борис Миколайович з Київського інституту кібернетики, я з ним говорив про цей проект, він каже, що це річ технічно здійсненна, що навіть у них в інституті є чоловік, який займається розробкою приблизно такої ж проблеми, тільки не знає, де практично застосувати себе, отже, треба лише сформулювати “ТЗ” (технічне завдання), закласти систему дисплеїв з центральною машиною і “завантажити” в неї 11-томник і почати роботу. Ясно, ще треба мати машину і дисплеї. Очевидно, що лінгвістичній частині краще всього було б “пристібнутися” до якогось народногосподарчого напрямку – наприклад, до проекту машинного складання телефонічного довідника – до речі, у Женеві, як і в багатьох інших містах, цей довідник складають машини, і тому він друкується щороку, хоча це грубезна книженція, а по всій країні обсяг (у Швейцарії) дорівнює 30–25-томній енциклопедії, а “завантаження” словника в машину могли б взяти на себе студенти КГУ: 11 томів розділити на 300 чоловік, то за місяць-два усе б уже було в машині, залишилося б тільки навчити людей користуванню машиною та й по всьому. А що треба вчити користуванню, то про це й мови не повинно бути: на сьогодні в світі не менше 5 млн. індивідуальних комп’ютерів, та ще кілька мільйонів на роботі користуються, в майбутньому, гадаю, це буде

така собі унікальна мономашина: радіо-телевізор-телефон-друкарська машинка-комп'ютер, і це минуле десь на порозі наступного століття. Раз перша енциклопедія кібернетики вийшла укр. мовою, то і укр. мова повинна першою увійти в комп'ютер.

Про мову. Вчора дивився в женеvському казіно виступ молдавського ансамблю, і згадалося, що в Молдавії українці на другому місці, а укршкільництва немає. А в деяких населених пунктах Білорусії є укршколи – Ірина Семенівна Хоменко розповідала, що дізналася про це, коли ті закупували книжки. Але ж тепер, коли підручники не продаються на ринку, а розподіляються по школах, то чи не забули про ті школи? Чи не обійшли їх підручниками? Треба б і письменникам там побувати, бо то – ентузіасти, як ті, що ми з Вами бачили за океаном “у дідів”.

(Підпис)

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

11 листопада 1983

11.11.83 року

Добрий день, дорогий Олеся Терентійовичу!

Надсилаю Вам величенького листа і книженцію для Лесиної мами, хай буде так сказано. Це не та книжка, яку вона замовляла, але того ж таки автора. А книжку “My family and other animals” я замовив і перешлю наприкінці місяця¹. Взагалі, міг би вже передати, але став я якийсь забарний, як черепаха під надміру великим панциром чи як дядько на возі, лише роззираюсь, а все довкіл і мчить, летить, і обганяє.

Радий, що Драчеві дали премію², хай тільки йому не зашкодить, бо про себе він уже давно Нобелівський лауреат. Сам нічого не роблю, мав велику надію, що звільнять від громадського навантаження і тоді вже візьмусь, коли ж той хомут так ловко пристав, що не злазить з шиї, хоч як його крути і розсупонюй.

Читаю “Жизнь Клима Самгина” – дочка В. Кожевникова присоромила, що не читав, ну то я й взявся зразу з другого тому – перший у когось на руках, чи вже й зачитали, може, прихильники таланту. Пісень не пишу, бо не люблю редакторів і композиторів, які слова перекрутять так, що й рідний автор не признає і розкри-

тикує в пух і прах. Тільки головна причина не в тому, а в травоїдному беземоційному житті. Не скаржусь, а констатую. І порад Вам не даю, а висловлюю свої думки у формі порад – хіба ж це поради, коли пишеш і знаєш, що їх буде відхилено. Тільки ж чи почував би я себе якоюсь мірою Вашим другом, коли б мав писати лише те, що буде сприйнято?

Ваша правда, Петро мені ідей підсипає під шапку, як Манилову, та коли б вдалося підняти отой проект комп'ютерного словника, може б предки відпустили мені частину гріхів, за які маю перед ними червоніти, і полотніти, і вмирати від сорому на тім світі. Якби ж то.

А головне – загорітися ідеєю, жити нею якийсь час, вірити в корисність намірів, інакше “діло труба”. А коли досягнеш наміченого і бачиш, що воно нічого не змінило, чи й десятої частини сподівань не виправдало, ну то й що, все одно краще, ніж зразу руки опускати, найстрашніше – жити за інерцією, від ранку до вечора, від вечора до ранку – оце саме те, що Маркс визначав, як ідіотизм сільського життя, хоча тут не лише сільське життя завинило.

Чи будете Ви щось розпочинати з тим словником у комп'ютері? Хоча б у формі зондажу і попереднього з'ясування ступеня здійсненності проекту за сьогоденних умов?

Бажаю Вам всього найкращого, вітайте Валентину Данилівну. До побачення

Ваш *В. Батюк*

* * *

Від Лідії Григорівни Орел

30 листопада 1983

Добрий день, вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Дуже Вас прошу, знайдіть, будь ласка, кілька хвилин і прочитайте мою статтю “Народна культура і творчість Григора Тютюнника” (перший примірник я надіслала редакції журналу “Вітчизна” на ім'я В. Яворівського)¹.

Місяць тому я повернулася із Шилівки – батьківщини письменників Тютюнників. Село дуже гарне, шилівці люблять твори Тютюнників і хотіли б мати їм в селі музей. Робити музей є кому і є з чого. Благословіть цю ідею в Спілці письменників, а цій добрій

справі я особисто можу бути дуже корисною. Працюючи в Музеї нар. арх. та побуту УРСР, я мала змогу вивчити народну культуру Полтавщини, сама я полтавка і дуже люблю твори Григора Тютюнника.

Вибачте за турботу.

З великою повагою

30.XI.1983 р.

Лідія Орел

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

5 грудня 1983

Дніпропетровськ, 5.XII.83 року

Вельмишановний Олесь Терентійович!

Велике й превелике спасибі Вам і Валентині Данилівні за прислану книгу з автографом та 12 фото для Дніпропетровського літературного музею¹. Все це дорогий скарб, який стане окрасою літературного музею. У книзі “Вибране” ми бачимо Ваших “Прапорноносців”, яких Ви створили на благодатній Дніпропетровській землі. Це дуже приємно. Для нас тим більше важливо, що музей має Вашу машинку, на якій Ви у рідній Ломівці друкували цей знаменитий твір. Все, як бачите, гармонічно пов’язується.

До речі, правління Обласного Товариства пам’ятників історії та культури, до складу якого я входжу, запланувало ще одне, на мою думку, добре діло: встановити меморіальну дошку на тій хатині, у Ломівці, де Ви жили і творили².

У своєму теплому листі Ви, Олесь Терентійовичу, пишете: “... коли виникне потреба, Валентина Данилівна пошукає для Вас що-небудь іще”. Чудесно! Не приховую, чого нам ще б хотілося: дуже й дуже для літер. музею потрібно якийсь рукопис почерканий, з якого б було видно лабораторну працю видатного майстра слова. А може, знайдеться якийсь старий документ, посвідчення, чи якась штука-річ. У Вас цього добра вистачає. То коли ласка Ваша – вишліть нам їх.

Тут велика надія на Вашу вірну помічницю – дорогеньку Валентину Данилівну. Земний їй уклін і хай пробаче за турботи.

Даруйте нам, Олесь Терентійович, що завдаю Вам клопіт, але Ви самі добре розумієте – все для загального добра...

Щироприхильний

Ів. Шаповал

05.12.1983 р.

Дніпропетровськ

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

6 грудня 1983

Дорогий Олесь Терентійовичу!

Пробачте мені, грішному, що я в останньому листі припустив прикру помилку: в обл. Товаристві історії та культури йшла мова про те, щоб ту хатину, у Ломівці, де Ви жили й творили – взяти під НАШУ ОХОРОНУ І ПРИВЕСТИ ЇЇ В НАЛЕЖНИЙ ВИГЛЯД. Та й тільки.

Ще раз пробачте.

Щиро й сердечно до Вас

Ів. Шаповал

06.XII.83 року

Дніпропетровськ

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

8 грудня 1983

Дорогий Олесь Терентійовичу!

Висилаю Вам “Прапор юності”, де проникливі журналісти добралися до Ваших скарбів¹, які до відкриття літмузею тимчасово зберігаються в музеї ім. Яворницького, і подали в газеті прецікаву добірку. Ця авторитетна і переконлива публікація допоможе нам в популяризації створююмого літературного музею, прискорить збір матеріалів від тих, хто ще не прислав їх.

Дякуємо за Вашу щирю допомогу.

З глибокою пошаною

Ів. Шаповал

08.XII.83 року

Дніпропетровськ-70, пр. К. Маркса, 79, кв. 45

І. М. Шаповал

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка*9 грудня 1983*

9.12.83 року

Добрий день, шановний Олесю Терентійовичу!

Набігло багато сумних новин, немає вже Миколи Платоновича, я ще і ще раз пригадую собі ту зустріч у Вас 2-го вересня року завершення “Зорі”, бо то була єдина нагода для мене поговорити з Миколою Платоновичем.

Олесю Терентійовичу, нічого не творю, прочитав перед тим, як передати Вам, Durrella “My family and other animals” – читається невимушено, прекрасний вибір для перекладу, єдине зауваження викликає домішка майже безневинного натуралістичного гумору (а може, для натураліста це й природно?), якого у назві книжки (“Моя сім’я та інші створіння (звірі, тварини)”) значно більше, ніж у самому творі. Але все ж таки є. Та у таких випадках на перший план виходять наші редактори і нещадно “окультурнюють” авторів. Моє побажання, що дорівнює наказові: нехай наша перекладачка кидає всі справи до одної, сідає за переклад і через три місяці кладе на стіл видавництва готовий переклад, і тоді вже хай видавець думає¹. А тим часом чекаю нового, не менш вдалого замовлення на текст першотвору для українського відтворення.

Читав Ваш виступ перед літмолодняком², як колись казали, бачу, що крім Вас, їм ніхто б тих істин не наголосив, отож і на з’їздах письменників, де Ви не виступали, прогалина ще й як помітна.

Хочу купити “особистий комп’ютер”, правда – це капіталовкладення чимале, отож дружина відріє: “Навіщо він тобі?” “Перекладати буду з його допомогою, це дуже зручно, книжку можна компонувати...” “Ха! убив мене. Ось Гончар без комп’ютера пише, а бачиш, як виходить!” “Так, – кажу, – а Пушкін гусячим пером писав, ну то й що?” “А те, що він тобі не потрібен, заростатиме порохом та й все”. “Діти підростають, Оленці треба по кібернетиці програмування опанувати...” “Отій «троєшніце»?” “Чого там, – кажу, – «троєшніце», адже баба їй пообіцяла, якщо здасть на стипендію, то дозволить взяти собаку, сама ж нам пише, що їй той цуцик уже сниться і вона будь-що хоче скласти сесію «на собаку»”. “Ну, дивись, Вітю, сам, тільки він тобі непотрібен”. Правда, мушу визнати, що не завжди Алевтина Петрівна виступає проти технічного прогресу. Якось я їй заявив, що хотів би обійти всю Україну пішки, всі наші села, як Сковорода. А вона на те: “Ха! Знаєш, чого Сковорода пішки ходив? Бо у нього «Волги» не було. Став би він

зараз пішки тобі подорожувати!” Правда, науково-технічні диспути виникають не часто.

Читаємо з Мирославою “Colomba” П. Меріме французькою мовою – у неї цей твір для позакласного читання визначений. Обом радісно, що можемо читати і не втрачати інтересу до книжки, хоча, на жаль, вже немає чи то здібності, чи то волі опанувати ту мову так, щоб і розмовляти можна було, не соромлячись за своє варнякання. Тут я про себе кажу, бо у Миросі ще все попереду.

Петро – “беспечнік” (ми його так прозвали, бо якийсь час він любив наспівувати в рос. перекладі швейцарську пісеньку: “Кукушка я лесная, беспечно я живу”) вчиться на четвертаки, на іменини до своїх однокласників ходить з метеликом на грудях і штучною квіткою в кишенці оксамитного піджака – характеру лагідного і доброзичливого, але не вміє “ставати на горло власній пісні”, бо “беспечнік”, правда, ми його запрягли і в музику (без жодних амбітних сподівань), і в додаткові уроки французької, а сам він ще й, як я, здається, доповідав, і в басейн їздить, і на фізкультуру ходить – власне оті поїздки з дітьми, та розтовкмачення геометрії Мирославі і забирають увесь мій час, та я невдовзі виправлюсь, бо ж минуло чотири місяці, а “нічого не зроблено для безсмертя” – себто просто нічого не зроблено. Про безсмертя я, звісно, не думаю, є більш життєві речі, і мені трішки соромно перед Вами за зайву патетику деяких зворотів з мого попереднього листа до Вас, хоча пояснюється вона дуже просто – хочу Вас запалити нездійсненною мрією про створення кібернетичного словника нашої мови (є тут один спеціаліст-кібернетик, який береться зайнятися складанням програми практично вже зараз – такий же ідеаліст, як я, тільки ще ідеалістичніший).

Взагалі наші відносини зобов’язують, адже зустрічаючись раз на рік, ніби зі звітом до Вас приходжу, а коли нічого не зроблено протягом року, то й наче право на зустріч втрачаю. Обіцяв писати Вам часто, та бачу, що погроз не здійснию – місяці замерехтіли, як прольоти залізничного моста у вагонному вікні швидкісного поїзда.

Вітайте сердечно Валентину Данилівну, пишійте, чим можемо Вам бути корисними, поки ще в Женеві. Хочу повернутися до Києва до початку нового учбового року, десь у серпні, але керівництво ще не визначилося зі мною, кажуть, щоб сидів довше, а скільки ж можна сидіти, коли вже всі строки вибрано? Всі наші найкращі побажання і думки з Вами, з друзями, з Києвом.

До побачення

Ваш В. Батюк

* * *

1984

Від Степана Григоровича Пушика

1984

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Прийміть мале за велике. В оцій книжечці про Франківщину, яку я написав для українців за рубежем, є рядки і про Ваш “Циклон”¹. Пробачте, що так куцо дали. Але нехай у місяць Вашого народження буде хоч так.

З повагою

Степан Пушик

з Івано-Франківська

P. S. Оце в родині похорони мав. Важко якось. Похвалюся Вам, що схвалили моє дослідження про “Слово о полку”. Буде “Жовтень” друкувати². Галиці – не галки, а змії; красні діви – русалки; Бус–бусові часи, Шарокань – не хан, а змія Шарканя і т.д. Дуже і дуже цікаві речі відкрилися після розшифрування Збруцького ідола (“Україна” № 43 за 1983 р.). Здається: автор “Слова” – вчитель Ярославни, дочки Осмомисла, з її свити, галичанин корінням. В “Слові” є 2 галицькі пісні (колядка і балада) і т.д. Дуже багато карпатських слів, хоч би й “галиці” і т.д.

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

1 січня – 3 лютого 1984

1.І.84 року

Добрий день, дорогий Олесю Терентійовичу!

Дякую Вам за листа, який прийшов з невеличким запізненням і тому побажання: “Щоб обминали усі нежиті”, – на тому етапі допомоги не змогло.

Цікаво, де ж це у мене промкнувся песимізм, що Ви радите: “більше юморá”?¹ Скажу так – тим, що живу, задоволений (по Тагору), а невдоволений знову ж таки собою, своєю нікчемною продуктивністю. А потім ще отой “нищівний регіт долі”, яка з власної примхи визначає безперспективні села, мови і народи, та ще й коли не можна відбутися отим нашим славнозвісним: “Воно тобі треба, чуже горе?”

Але оце зараз і собою задоволений: в грудні якось сама собою склалась пісня “Матінко-земле” – дуже кортить Вам надіслати, але ж боюсь виглядати зовсім смішним. Це по-перше. А по-друге, сьогодні склеїв робочий переклад славного вірша Н. Бараташвілі “Мерані” – цілий рік не знав, як до нього підступатися, аж поки не второпав, що “злой рок” треба передавати “недолею”. Тепер при нагоді візьмусь за “роздуми на березі Кури”, – треба тільки вибрати час, щоб мій грузинський друг прокоментував з оригіналу російський переклад і дав свій підрядник. Коли це робить людина перейнята – це завжди зворушує і надихає. Цікаво, Бараташвілі “майже одноліток” Шевченка (1817 р. нар.), і мотиви “Роздумів” дивовижно збігаються з “той мудрує, той руйнує, той неситим оком за край світу зазирає”, і мій друг, та й дружина його, ставлять “Роздуми” на перше місце, а літературознавство виводить наперед “Мерані”. Я ж постановив собі зробити ці два вірші, щоб унаочнити свою вдячність Грузії, а разом і перевірити, в чому різниця, коли перекладаєш з мови, яку знаєш, і з зовсім тобі невідомої.

2 [січня]. До речі, про пісні. Я помітив у себе в останніх спробах захоплення зворотами “стану-гляну”, й “прійду-війду”, “летить-пролітає” і засумнівався, чи не перехляб якийсь. Перечитав збірник народних пісень і з подивом знайшов, що на 430 пісень таких зворотів більше 110 (не рахуючи їх повторів) і то не лише дієслова, а й іменники “мед-вино”, “чумаче-бурлаче”, “журба-при-туга” і навіть займенники “своє-моє серденько звесели”, а найбільшу експресію несуть тріади, що становлять одну-єдину мовну фразу (співаються одним духом): “скупний, невесел, невідрадісний”, “стану-гляну-подивлюся”, “сіла-впала-закувала”. А коли не спалось, то раптом майнуло, що в Шевченка найбільш вражаючі місця – саме такі тріади: “поховайте та вставайте, кайдани порві-

те”, “борітеся – поборете, вам бог помагає”. І ще додумалось, що заспів до “Кавказу” – всуціль побудований з літературних тріад:

хмарою повиті	орел карає
засіяні горем	довбе ребра
кровію політі	серце вириває і т.д.

(Чи була у Вас нагода поклопотатися кишеньковим виданням “Кобзаря”?)

3 [січня]. І ще мені намислилось, що “Моя родина та інші істоти” чудово надаються для публікації в журналі², наприклад, “Наука і суспільство” М. Сороки. У книзі є розділи, якими легко можна поступитися – перший, останній – а решта може чудово бути друкована в кількох номерах журналу. Хай наша перекладачка ще й на цю можливість зважить.

4 [січня]. Що словникові дали премію, це прекрасно³. Але коли б він закомп’ютерізувався – це б для мови значило куди більше, і я ще від свого задуму не відмовляюсь.

5 [січня]. Радий, що Ви знайшли час і бажання дочитати “Корабель безумців”, спасибі Вам за великодушні компліменти перекладові. У цих випадках перекладачеві пригадуються слова “Звичайної дівчини” Тагора: “Мене, бувало, найвродливішою в світі він називав. Ну хто б в таке повірив? Але і хто б повірить не хотів?” Тільки “не обольщаюсь”, бо у мене перед очима і відгуки рецензентів на представлений переклад, і правлений-переправлений, і то кілька разів, редакторами рукопис, і моє тверде слово тим же редакторам, що хіба тільки велика біда примусить мене знову перекладати прозу – треба дуже не поважати себе, щоб терпіти редакторський терор. Колись з приводу редакторської запопадливості у мене прохопилося: “Ви чуєте хруст? То працює Прокруст з своїм еталоном прекрасного”. А коли “терор” – перебільшення, тоді залишається пристати на думку рецензента Доценка, який писав, що, взявшись за такий великий твір, перекладач виявив сміливість, а оскільки з роботою не впорався, то (це вже я “додумую” від себе) його сміливість скидається на зухвальство чи навіть і нахабство. Оскільки ж Ви про самий твір нічого не пишете, то він на Вас враження не справив.

6 [січня]. У 12-му номері “Нашего современника” в пух і прах рознесли Євтушенківські “Ягодные места”⁴. По-моєму, навіть ще й не весь ресурс для розносу було використано. Про “К. Самгіна” у мене думка вже склалася, та ще треба дочитати 5-ту книжку, тоді і викладу її Вам коротенько, бо до зустрічі я, певне, ще щось прочитаю, ото все одно буде чим поділитися.

7 [січня]. Діти з певного моменту виявляють інтерес до Оленчиних успіхів в університеті. Петро вважає, що Олена візьме овчарку, коли здасть сесію “на собаку”, бо “не стала бы она работать на пуделька”, а Мирослава раділа б аби чому, аби воно було – собака.

Щоб не нарікати на слабопродуктивне життя, вирішив спробувати жити правилом: ні дня без рядка – в цьому році принаймні. І вже вчора його порушив – не сів за переклад, бо “занедужав у дорозі”, звісно ж, з дуже поважної причини.

Олесю Терентійовичу, чи не відбираю я Вам часу? Власне через те побоювання й “пишу параграфами”, без пейзажних переходів.

1 лютого 1984 р. (за Петриковим літочисленням – 32 січня того ж таки року).

Цей рік, на який я не покладав аж ніяких надій, розпочався інтригуюче, одна з тих інтриг: розгортаю “Л.У.” [“Літературну Україну”] – бачу: переклад Тагора серед творів, висунутих на премію М. Рильського⁵. Це мене дуже підтримало і відразу ж нагадало, що роботу слід продовжити. Премію, звісно, треба вручити А. Абдуллі та А. Кацнельсону (четвертого висуванця я не знаю)⁶. Просто те висунення – для мене свідчення, що не лише товариші та знайомі непоганої думки про мого Тагора у Олійниковій редакції – а саме ж цього й прагнеться, коли працюєш не за гроші, а з любові й переконання.

Переклади у “Всесвіті”, які Ви читали, – то набуток “інвалідного місяця” минулого року, коли лежав запакований у гіпс⁷.

Отримав також Ваше новорічне поздоровлення, з якого не знати, чи дісталась до Вас книжка “My family and other animals”, та певен, що вона вже в роботі.

3.2.84. Ось нарешті трапилася нагода відправити Вам цього листа, довжиною з Петриків місяць. Здається, я Вам про наше життя доповів, от хіба може забув сказати, що Мирослава карти-

ну намалювала, а ми з Петриком до неї рамку непогану склеїли, з приводу чого я навіть подумав, що і з Шевченком міг би fajно співробітничати (для його портрета ми з дітьми теж рамку зробили): Тарас Григорович малював би, а ми б йому рамки робили, а то Мирослава одну картину намалювала і зупинилась – на друге полотно ми настановили квіти висіяти, а зараз зима – немає в хаті потрібної натури.

Олесею Терентійовичу, вітайте Валентину Данилівну, друзів, знайомих. З найкращими побажаннями

Ваш *В. Батюк*

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

7 січня 1984

Дорогий Олесею Терентійовичу!

Припізнівся я з вітаннями до Нового – замучили мене злидні вдома, знемагаю, не раз падаючи у відчай при недузі сина Михайла... Та прийміть хоч тепер мій поклін до Вас, до Вашої, такої дорогої моему серцю, хати.

Щастя Вам, гараздів, а найперше здоров'я – воістину неоціненного скарбу.

Цілую руки Валентини Данилівни.

Ваш завжди

(Підпис)

7/ I – 84 р. в Ужгороді

* * *

Від Олександра Теофіловича Богачука

18 лютого 1984

Дорогий Олесею Терентійовичу!

Щиро вітаю Вас – прапороносця нашого звитяжного слова, воїна ратного і мужа миролюбного поля борні – з священним святом Радянської Армії! Долі Вам світлої, натхнення, щедрого на всі літа – до ста!

Надсилаю Вам свій “Стогін землі”¹ – важкий біль пам’яті мого волинського краю. О як хотілося б, щоб до нього торкнулося і Ваше серце і промовило своє вагоме слово. Хоча видана поема скупим тиражем і примітивним зшитком (хай це ляже каменем на совісті “Каменяра”), та не скупа на гнівний голос душі і проста своєю страшною правдою. Послухайте її стогін!

Ваш щирий –

Сашко Богачук

18.II.1984 р.

Луцьк

* * *

Від Івана Семеновича Козловського

7 березня 1984

Дорогий Олесю Терентійовичу!

О Мудром – Мудро Вы слово Молвили!! И в “Правде” і “Сов. культ.” [“Советской культуре”]¹. Радуюсь! На все добре.

Ваш *І. Козловський*

7 III 84

Москва

* * *

Від Олеса Опанасовича Силина

18 березня 1984

18.III.1984 р.

Доброго Вам дня, Олесю Терентійовичу!

Колись Ви запросили мене до себе. Тоді ж Ви подарували і підписали книжку з своїм твором – “Таврія”. Це не було випадковим.

Так, я – таврієць, з Дикого Степу. З чорноморського Лукомор’я, колишнього порту Скадовськ, який селяни Дніпровського уїзду звали “Городком”.

Тепер я маю за честь ще за життя бути “експонованим” в місцевому (як і в Херсонському) музеї...

Нікого з рідних там давно вже не маю, однак Таврія лишається для мене назавжди рідною, а Джарилгацька затока – мій берег

любові... Чим можу, завжди допомагаю, вважаючи це своїм синівським обов'язком.

Вже багато років з численних свідчень знаю добре, як Вас шанують і люблять мої рідні таврійці.

От і тепер, минули вже вибори, а до мене все надходять листи земляків, які такі добрі, щедри теплом слова про Вас, Олесю Терентійовичу. Приєднуюсь до них. Я теж пишаюсь тим, що Ви обранець мого краю, який Ви так розкрили людям не тільки далеких земель, а й самим таврійцям. Це так!

Здоров'я ж Вам і добрих сил для справ Ваших добрих.

З усією щирістю і відданістю –

Олесь Силин

А ще не можу не приєднати слова подяки і захоплення свого Вашими статтями до Шевченкового свята і виступу на ньому¹. Тільки так треба говорити про багатоплановий геній Великого Тараса... це не “поэт-крестьянин”, не “сива шапка та кожух”. Він – академік, професор. Його талант живописця аж ніяк не поступається літературному. Саме це я і намагався показати в своїй статті до “Літературної України” за 8.III.1984 р. То є лише частина моєї розвідки, зробленої про Т. Шевченка.

Дуже хотілося мені надрукувати в такому ж плані і про М. Голя – історика (професора 2-х університетів), мистецтвознавця, етнографа, великого педагога.

Моє шанування Валентині Данилівні.

Ваш – *О. Силин*

Київ–23, Куйбишева, 32, кв. 32.

Силин Олесь Опанасович

* * *

Від Михайла Петровича Романа

30 березня 1984

Пряшів, 30-го березня 1984 р.

Вельмишановний Олесь Терентійович!

Ще до сіх пір находжуся під глибокими враженнями від Шевченківських свят і розмови з Вами. Ми в Пряшеві теж провели урочистий вечір, присвячений Великому Кобзарю, за участі дуже

великої публіки словацької, чеської, угорської та української в Українському національному театрі.

Виконую свою обіцянку і висилаю Вам свої рецензії на Ваші книги¹. Було б добре, якби вони були передруковані у “Всесвіті”. Два місяці тому я здав до наукового збірника статтю про рецепцію Вашої творчості в Словаччині. Зрозуміло, як вийде, дозволю собі її Вам вислати.

Олесь Терентійович, хочу Вам ще раз подякувати, що Ви знайшли для мене час, вислухали мене і пообіцяли посприяти виданню творів-антології українських письменників Чехословаччини в Києві. Я Вам глибоко вдячний, що Ви мене сконтактували з голов. редактором “Літ[ературної] України”. Я їм вже на їх просьбу вислав статтю-інформацію про українську художню літературу в словацьких перекладах.

Сподіваюсь, що у вересні зустрінемось на конференції в Бан. Бистриці і на відпочинку в П'єщанах.

Використовую цю можливість і дозволяю собі вітати Вас, дорогий Олесь Терентійович, з днем народження і побажати Вам міцного здоров'я, довгих років життя та творчих успіхів

Ваш *(Підпис)*

Михайло Роман

Prof. PhDr. Michal Roman, CSc.

080 01 Prešov, Gre šova 14

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

6 квітня 1984

6 квітня 1984 року

Добрий день, шановний Олесю Терентійовичу, сердечно вітаю Вас з днем народження, знаю, що він вже минув, але раніше надіслати листа не було нагоди. Бажаю Вам, як собі, тільки ще більше, і здоров'я, і натхнення, і фортуни нелукавої.

Мої новини ще не зновилися, бо “потрапив у поточність”. Але звідкілясь узялась певність, що десь за п'ять років оту Тагорову “Шончоїту” (“Кобзар” з вибраного) доведу до логічного кінця, бо вже є підмуток, на який ту гору можна ставити. Може, для когось

то така собі гора – на кілька місяців роботи, але ж у кожного свій темп.

Нічого не читаю, отож і поділитися нічим. Ударився в господарство – збираюсь у Києві теслювати для відпочинку і перевірки свого пролетарського походження – мріяти не шкідливо, як каже у таких випадках моя студентка – Оленка.

До побачення. Вітайте Валентину Данилівну.

Ваш В. Батюк

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

27 квітня 1984

27.4.84

Дорогий Олесю Терентійовичу, чогось мені радісно, бо час уже біжить весело і все у бік Дніпра, який по-нашому говорить. Бо ж тут теж краєвиди – милуватися можна, тільки чужі. Новин у мене майже не зновилося ніяких, хіба що Петро двоє штанів загубив, з яких одні вже знайшов, а другі – є підозра, що зіпсував, коли намагався винайти порох і викинув, щоб не лаяли.

Як мені не дивно, “Лит[ературная] газета” надрукувала той “Талант на паланкине”, про який я згадував у зв’язку з “Генієм в обмотках”¹. І, по-моєму, правильно зробила.

Олесю Терентійовичу, як бачите, й справді новин немає, а пишу я, щоб вітати Вас і Валентину Данилівну з Святком і побажати Вам всього найкращого.

До побачення

Ваш В. Батюк

27.4.84

* * *

Від Василя Івановича Фольварочного

2 липня 1984

Дорогий Олесю Терентійовичу, доброго дня!

Ось уже минув рік від Вашого перебування в нашому краї¹, а досі спогади про ті щасливі дні спілкування з Вами живуть в моєму серці. Та й не тільки в моєму.

Не смів турбувати, знаючи Вашу велику зайнятість державними і творчими справами, проте, пам'ятаючи нашу попередню домовленість про можливий Ваш приїзд до нас на святкування 150-річчя з дня народження Юрія Федьковича, хочу нагадати, що торжества відбудуватимуться 4 серпня в Чернівцях, 5 серпня – в Путивлі, а 8 серпня – в Києві.

Ваша участь у нашому святі, безперечно, надала б йому більшої значимості й урочистості, поскільки Ви, Олесю Терентійовичу, є совістю нашої сьогоденної української літератури. Я особисто й досі перебуваю у магнітному полі розмов з Вами. Минулий рік називаю “Під зорею Гончара...”.

Передайте найщиріші вітання Валентині Данилівні. Чекаємо Вас разом із Валентиною Данилівною.

Ваш

Василь Фольварочний

2.VII.1984 р.

* * *

Від Миколи Івановича Братана

11 липня 1984

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Надсилаю Вам найновіше, – не без помилок, – це, очевидно, моє перед'ювілейне¹. Якщо не з'явиться до тої дати (1 січня) книжка в російських перекладах.

Чекаю на гранки передмови до “Тронки”². Видаємо цього року наших друзів з Чечено-Інгушетії.

Літмузей у Херсоні формується. Наступної весни – відкриття.

Щире вітання Вашій родині і опівнічним озерам – тепер уже середлітнім, як писав М. Рильський.

З глибокою повагою

М. Братан

11 липня 1984 р.

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

26 липня 1984

Дорогий Олесю!

Велике тобі спасибі за турботи про мене, безталанного. Але нічого втішного немає: думаю, що й не буде, хоч [Сергій] Бурлаков (у який уже раз) заявив, листи, мовляв, написано і на обком, і міськраду¹. Було б сказано, а забути можна.

...Усе зримише відчуваю, як останнє зловіще коло (Фадєєвський вислів) звужується над моєю головою. Сприймаю спокійно, байдуже. Певне, втома.

Іще запізніле відкриття: не хвороби кладуть до могил батьків (медики морочать голови), а їхні рідні діти. Просто і ясно.

З любов'ю, твій

С. Завгородній

26.VII.84 р.

Дніпропетровськ

* * *

Від Віктора Петровича Коржа

Серпень 1984

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Наважуюсь надіслати Вам три свої поетичні збірки. “Корінь добра” і “Твердиня” вийшли ще 1981 року, “Світ звичайних фантазій” – щойно. Ставив собі “табу” на такі пересилання, аби не захаращувати помешкання Вашого новодруками (це те, якщо ми усі віршотворці станемо пересилати свої книги Вам, то клопітно буде з ними, бо ж “Вітчизна” має навіть рубрику таку “Книжковий потік” і, мабуть, не надто пристойно спрямовувати його до Вашого дому). Це з одного боку. А з іншого – якесь почуття недовершеності творчої, коли книга виходить, а ти її не дарував людині, чия навіть миттєва увага і поінформованість про з'яву книги у світ важить дуже багато, зміцнює твою певність у собі.

Отже, попри всі сумніви мої наважуюсь Вам надіслати свої збірки і прошу прийняти їх в дарунок або просто, як звіт за роботу протягом чотирьох років.

Я Вам глибоко вдячний за те, що в інтерв'ю у газеті “Радянська Україна” Ви згадали і моє ім'я в ряду улюблених мною поетів, у яких ніколи не натовлююся вчитися¹.

Щойно прочитав у “Радянській Україні” поему-діалог Б. Олійника “Небо полеглого безвісти”. Яка це мудра і художньо довершена річ, який визначальний орієнтир для усіх поетів! По-учнівському заздрю цій досконалості...

Дуже шкодую, що не був я тоді у місті, коли Ви гостювали тут з Валентиною Данилівною, але мені дарували фото, де Ви з нашими письменниками, і це трохи компенсує мій “ревний жаль”, як писав А. С. Малишко в “Стежині”.

Вибачте за цю довжелезію.

Здоров'я і добра Вам і родині.

З повагою

Вік. Корж

* * *

Від Яреми Петровича Гояна

1 серпня 1984

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Щиро дякую Вам за розмову про ювілей Спілки письменників, матеріал дуже добре зустрінутий в редакції¹.

Посилаю переклад публіцистичного етюдю про День Перемоги². Його б треба було здати до набору до кінця серпня. Буду просити Вас написати ще абзац про визволення України до свого від'їзду на відпочинок.

Я уже у відпустці в Кончі-Заспі, з Вашого дозволу я подзвоню Вам звідти.

Поклін Валентині Данилівні!

З пошаною

Ярема Гоян

1.08.1984

* * *

Від Давида Ілліча Файнштейна*13 серпня 1984*

Херсон, 13 серпня 1984 р.

Дорогий Олесь Терентійович!

Мабуть, таки зроблю Вам приємність, якщо напишу, що ось-ось засвітилась планета, яка повторює чудесну назву судна, членом екіпажу якого Ви являєтесь, – планета “Товариш”. Але і це не все: є у Всесвіті маленька зіронька, яка зветься Каховка. А до цього кілька років тому ім'ям героїні Вашої повісті “Земля гуде” названо малу планету Ляля.

Сподіваюсь, що такі космічні новини порадують Ваше письменницьке серце. Я тільки вчора повернувся з Кримської астрофізичної обсерваторії, де познайомився з першовідкривачами цих космічних жителів – подружжям Черних – Миколою Степановичем і Людмилою Іванівною¹. До речі, ніхто інший, як Микола Степанович, назвав планети Кобзар, Каменярь, Сковорода (я писав про це в “ЛГ” [“Литературной газете”]). Астрономічному подружжю я обіцяв, що неодмінно перекажу Вам про їх відкриття, а вже, як Ви відреагували, переповім їм.

Коли 1950 року я читав “Земля гуде”, хіба міг подумати, що через тридцять років доведеться писати про чудову героїню цієї повісті. Мені ж хотілося б знати, що свого часу підштовхнуло Вас до написання цього твору і чи можна вважати його документальним або художньо-документальним? У Вас написано просто: повість. А як довго Ви збирали матеріали? До того ж, мабуть, пройшли-проїхали по тих місцях, де була Ляля. Це у Вашому характері, якщо мати на увазі “Перекоп”, “Таврію”, “Тронку” і т. д. Чи в цьому разі було щось інакше?

Пробачте, дорогий Олесь Терентійович, що турбую Вас, але мені дуже важливо мати Ваші відповіді – я працюю над книгою документальних нарисів про планети, котрі повторюють прекрасні земні імена².

Написав же я Вам про планети “Каховка”, “Товариш”, “Ляля” для того, щоб при виданні відповідних творів Ви могли б внести таку приємну поправку.

Фронтвої Вам бадьорості і нев'янучого натхнення!
З глибокою приязню і любов'ю –

(Підпис)

325000 Херсон, Кірова, 22, кв.1
Файнштейн Давид Ілліч

* * *

Від Федора Трохимовича Моргуна

14 серпня 1984

Здрастуйте, дорогий Олесю Терентійовичу!

Ви мене випередили – я щойно збирався Вам писати, що радий щиро такому сусідству, як в “Радуге”¹. Аж тут отримую листа від Вас. Як завжди, він у Вас наповнений щедрою доброзичливістю і силою розуму. Спасибі Вам від усього серця, Олесю Терентійовичу! Ваша увага і думка будять у мене, як, очевидно, і в багатьох інших, бажання діяти, писати і щоб зроблене і написане було кращим, ніж досі.

Жнива в основному закінчили. Якщо врахувати, що осінь і весна були абсолютно сухими, без дощу, а зима без снігу, то за врожай, який вродили наші поля, треба дякувати невтомним полтавцям. Посилаю Вам “Зорю”, там про це сказано докладніше і, як на мою думку, вдало².

Завтра на 20 днів відбуваю в Трускавець – треба ще води попити та трохи й перепочити.

Ярмарок у Сорочинцях – 8–9 вересня. Приїжджайте, Олесю Терентійовичу, всі ми будемо раді Вам.

Обіймаю Вас і від усієї душі шлю найкращі побажання.

Ваш

Ф. Моргун

14.08.1984 р.

* * *

Від Олесья Опанасовича Силина

3 вересня 1984

3.09.1984 р.

Високошановний і дорогий Олесю Терентійовичу!

Щонайвище цінуючи Вашу творчу і широкопланову громадську діяльність, я послідовно не звертаюся до Вас в справах по

збереженню пам'яток нашої духовної та матеріальної культури. А потреба в цьому більш як гостра.

Масова реконструкція стародавніх поселень (і сільських теж!), на жаль, часто пов'язана з важкими втратами (ніби чогось другорядного). Чим далі вони з вини байдужих і недалекоглядних зростають і стають непоправними. Так само обрубують коріння своєї культури, знецінюють себе в світі. Змагатися з цим стало вкрай складно всіляко. Таке я відчуваю постійно, будучи членом вчених рад і державних комітетів, експертом, консультантом. Що ж буде далі?

Проте мій лист до Вас, Олесею Терентійовичу, обумовлений не розпачем, а реальною думкою-запропонуванням.

Ви, мабуть, пам'ятаєте, що 2 роки тому я порушив перед урядом і СПУ питання про те, як пристосувати (а не "реконструювати" – нищити!) Колегію Пав. Галагана під музей літератури, уникаючи втрат історико-архітектурної автентичності комплексу, який виховав Батьківщині багато визначних вчених, письменників, громадських діячів. Розташований ансамбль споруд Колегії був на нечітному боці вул. Леніна, поміж перетинаючими її Пушкінською та Рєпіна. Про все це я написав у статті "Тут буде Літературний музей", яка чомусь вже 2 роки лежить у Б. П. Рогози, хоч ніби всім подобається.

Тепер від ансамблю, яким пишався б будь-який цивілізований народ, лишилося лише дві споруди: № 11, де тепер створюється музей, та № 9, де ще перебуває райвиконком Ленінського району. Однак новий корпус РВК вже завершують, і після його переміщення цей чудовий будинок (за стильовими ознаками і капітальністю!) буде зруйновано, а на його місці буде зведено чергову потворну коробку, що розколе органічно сформовану забудову пров. Леніна. І це тоді, коли існуючий буд. № 9 самою долею судився в пару до музею літератури, який, ще не ставши до ладу, вже має гостру потребу в експозиційних площах та приміщеннях музейних фондів. Отож і треба його приєднати, а не руйнувати, сприяючи марнотратству. СПУ таке не може бути байдужим.

Вклоняюся шановній Валентині Данилівні, яка тоді теж сприяла вирішенню проблем з музеєм. Таке не забувається.

З повагою і любов'ю – О. Силин.

P.S. А все ж, чому без руху моя стаття про Колегію Галагана? Їй давно пора.

P.S.S. Якщо Вам трапиться журнал “Україна” № 37 – 84 р. (вийде 9 – 10. ІХ), буду вдячний, якщо проглянете мій спогад про О. Довженка (хоч не знаю, що від цього лишилося). Ми з ним по-дружилися у Каховці, де він писав “Поєму про море”, а я був головним консультантом Н.-Каховського комплексу.

Ваш

Олесь Силин

* * *

Від Яреми Петровича Гояна

17 вересня 1984

Київ,
17 вересня – 84 року
(Дорогий день – Возз’єднання)

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Дуже дякую Вам за високі і правдиві слова про Василя Касіяна в статті, присвяченій Олександрові Довженку¹. Добре, що їх прочитали і в нас на Україні, і в усьому Радянському Союзі, про- читають і в інших країнах світу.

Згадую при цьому, як сказав про Василя Касіяна Ігор Грабар в статті про Шосту всеукраїнську художню виставку – “Василь Ілліч Касіян давно зажив собі слави одного з кращих графіків сучасності” (“Советское искусство” від 6 січня 1935 року).

Ви, Олесю Терентійовичу, першим серед усіх, хто писав про В. Касіяна, поставили його ім’я поруч з тими людьми, які стояли коло джерел культури Радянської України, своєю творчістю, своїм життям, своїм подвигом утверджували її героїчний і високий, і живий дух, стали подвижниками великої і славної доби ренесансу в українській радянській культурі.

Ще раз сердечно дякую від усієї душі!

Ярема Гоян

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка*21 вересня 1984*

21.9.84 року

Добрий день, дорогий Олесю Терентійовичу!

Не писав Вам уже сто років, коли не більше, а що сто днів, так це точно. Був у серпні два тижні у Києві, віддав Оленку заміж, дзвонив Вам – Ви десь на той час відпочивали.

Читаю Ваші статті – про Довженка остання, отож духовне спілкування триває і за таких умов. Про переклад “Моеї родини та інших звірів” не питаю¹, до речі, російською я бачив обидві ті книжки, що надіслав для перекладу, отже, на мій розсуд, завдання перекладачці полегшується значно, якщо вона відштовхнеться від існуючого матеріалу.

Ані в моїх особистих планах, ані в роботі не відбулось ніяких непередбачених змін, правда, остаточний від’їзд десь переходить на кінець року, здається також, що отримаю квартиру нову, на Тарасівській – ближче до центру і кращу від теперішньої – тоді Ви у нас були на новій квартирі і зараз було б логічно для такої нагоди поміняти квартиру. Дуже повільно накопичуються сякі-такі переклади з Тагора – більша кількість переходить в гіршу якість, та все ж таки, гадаю, щось і вдається, отже, в цілому Тагорових поезій українською більшає, найголовніше – уміти абстрагуватися від суєти і заощаджувати час для улюбленої праці.

Відчуваю, що надто відірвався, не б’ється в мені пульс нашого життя, не бачу проблем, отже, живу, ніби тих проблем немає зовсім, а цього ж, здається, ще не досягнуто, навіть якщо складати думку лише на підставі газетних повідомлень.

Олесю Терентійовичу, найбільша моя втрата за ці роки – втрачені можливості наших нечастих розмов, які зіграли, можна б сказати, організуючу роль в моїх невизначених і різнобічних пориваннях. Чекаю на можливість зустрітися і “щоб ніхто нікуди не поспішав”. Зараз я в Женеві сам-один, усі мої діти і дружина в Києві, коли є у Вас чи у Валентини Данилівни якийсь клопіт, щоб я його міг розрадити, то, будь ласка, поки я ще тут, пишійть, або через Алевтину Петрівну перекажіть, наш телефон у Києві все той же самий – 613–630.

Вітайте Валентину Данилівну, друзів. До побачення.

Завжди Ваш

В. Батюк

* * *

Від Івана Микитовича Шаповала

5 жовтня 1984

Дорогий Олесь Терентійович!

Якби Ви знали, як ми зраділи, коли Ви з Валентиною Данилівною 6 липня навідалися до рідного краю. Подаровані Вами хвилини, тепла й щира розмова в Спілці – ошчасливили нас. І досі вчувається приємний голос, Ваша лагідна усмішка, що схияляла нас до щирої і відвертої розмови.

Ми, звичайно, чекаємо великої зустрічі. Думаю, що Ваша зустріч з творчою інтелігенцією Дніпропетровська все-таки відбудеться. Коли – це Вам видніше, бо знаємо, роботи у Вас до біса. Тим більше вона, ця зустріч, буде для нас великою радістю, якщо Ви виберете час і знову завітаєте в край металургів, гірників, хлібодарів.

Щиро й сердечно до Вас

Ів. Шаповал

05.X.84

Дніпропетр.

P. S. Земно вклоняюсь чарівній Валентині Данилівні. Висилаю фотоспогад Вашої зустрічі з нами. Для нас було б дуже приємно, якби Валентина Данилівна вислала те фото, яке вона з доброї ласки зробила тоді з усіх нас¹.

* * *

Від Олександра Йосиповича Билінова

18 жовтня 1984

18/X – 84 г.

Здравствуй, Олесь, друг наш!

С большим опозданием высылаю обещанное: копии сделали ужасные, а посему высылаю оригиналы (!)¹

Не могу сказать, что постанть моя украшает сию галерею великих, но ты, без сомнения, лидер в этой группе – и вообще.

Сердечно поздравляю тебя, Валю, всю семью с праздниками наступающими.

Пусть торжествует мир, здоровье и красота, воплощённая, кстати, в твоём образе на фото.

Твой

Ал. Былинов

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

22 жовтня 1984

Дорогий Олесю!

Ось тепер можу доповісти: твої слова дійшли до бога – син отримав квартиру. Та доки це сталося...

Одразу ж після вашої розмови з Бойком у “Зорі” з’явилися матеріали про зв’язки сина Олександра, Л. Голоти та ще кількох осіб, що мають відношення до літератури, з колишнім оунівцем¹. Ну і сам розумієш, що почалося: партзбори, збори письменницькі, листи сина до редакції, у вищій інстанції. Він, крім всього іншого, вказував, що в цього оунівця була видана у видавництві “Рад. письменник” поетична збірка, в анотації до неї той оунівець представлений як учасник Вітчизняної, на збірку з’явилися позитивні рецензії².

... І розв’язка: на звітно-виборних партзборах нашої філії СПУ виступив В. Корж як представник райкому партії (він член райкому) і обрушив критику на голову тих (в тому числі на керівництво філії, парторганізації), хто сприяв надрукуванню в “Зорі” матеріалів, у яких спаплюжено письменників.

Але це запізніле визнання чийогось там “недогляду” обернулося проти сина гірким похміллям. Екземпляри газети зі згаданими матеріалами було розіслано з дивовижною оперативністю до всіх видавництв, журналів, і звідти почали повертати Олександрові речі. Він звернувся до “Зорі” з проханням, аби вони знайшли якусь форму реабілітації його і тих, кого було спаплюжено.

І що ж? До декого були телефонні дзвінки і вибачення, а Л. Голоті дали в газеті підбірку її віршів з преамбулою, в котрій нічого

не говорилося, що її несправедливо ошукано, а лише те, що вона патріотка, чесна поетеса. А на питання сина, чому ж і його не згадано бодай у такій формі, була відповідь: редакція по опублікованих нею матеріалах повертатися більше не збирається.

Такі-то справи, мій друже.

Твій

С. Завгородній

22/X 84 р.

* * *

Від Сергія Левковича Хавруся

3 листопада 1984

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Земляки Нечуя-Левицького з великим інтересом переглянули телепередачу “Живе слово” (до 100-річчя з дня народження видатного вченого-філолога О. І. Білецького), що транслювалася з м. Києва 2 листопада ц.р.¹ Чудова, змістовна передача!

Щиросердне спасибі Вам, Олесю Терентійовичу, особисто, всім учасникам і організаторам за приємні хвилини спілкування з великою спадщиною незабутнього Олександра Івановича.

Окремо хочеться подякувати Вам, дорогий, за теплі і правдиві слова про вченого, про його роль в оцінці світового значення творчої спадщини І. С. Нечуя-Левицького².

Вельми просимо надіслати по можливості музеєві в Стеблеві Ваші цінні нотатки про класика української літератури, нашого земляка.

За це заздальгідь складаємо Вам щирю подяку.

Сердечно вітаємо Вашу родину зі святом Великого Жовтня. Зичимо здоров'я, довголіття, сімейних радощів, незгасного нахнення у творчості.

З глибокою повагою

директор музею³

С. Хаврусь

Корсунь-Шевченківський район Черкаської області

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього*15 листопада 1984*

Дорогий Олесю!

Прочитав у “Літукраїні”, що Ол. Білаш на лібрето Б. Олійника створює оперу за мотивами твоїх “Прапорonosців”¹, мене це зацікавило і неабияк схвилювало. В своїх записках “Олесь Гончар на півдні” я думав про той час, коли ти знімеш вето на екранізацію “Прапорonosців”, і дозволив собі помріять, якими б були його герої на екрані. Та ба, вето свого, певне, автор не зняв, а створювати оперу дозволив.

Я меломан і не можу утриматися, аби не висловити своїх, хай і спірних, міркувань. Слово про композитора: пісняр широко відомий. Але ж опера – річ синтетична, поліфонічна. Виникає сумнів, чи вистачить у Білаша таланту для цього, адже одної пісенності замало, тут потрібен геній Школи Лисенка. Лисенко поєднував у собі пісняра і симфоніста. Згадаймо хоча б пісню Петра з “Наталки...” і арію Остапа (прощання з братом) з “Тараса Бульби”².

Це сумніви. Але допускаю, що велика мета викличе у митця й додаткові “резерви”. Та щось після “Два кольори” нічого значущого не заявилось. До того ж пісня, хай і талановита, не опера.

Про лібретиста. Що й говорити – поет Б. Олійник від бога. Його стихія – лірико-драматичність. Припускаю, що йому ще до снаги такі постаті, як Шура Ясногорська і Брянський. А чи досягне він усю глибину Хоми Хаєцького? В ньому, в Хомі, і мудрість, і сміх, і велич народу!

До слова, в багатьох класичних операх лібретистів майже не знають, хоч вони й були людьми обдарованими. І не знають тому, що композитори були великі.

Сюжет “Прапорonosців” – річ епічна і багатопланова. Але опера “Прапорonosці” повинна починатися і закінчуватися Ясногорською і Брянським. Це вони несуть в своїх серцях молодість і любов, що так буйно розквітла і так трагічно обірвалася. А як же бути з Чернишем. Він кохає Шуру, і не вірить, і ніколи не повірить, що вона вже не ходитиме по звільненій землі і ніколи не сміятиметься до нього й до сонця.

Обіймаю

С. Завгородній

15/XI 84 р.

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

16 листопада 1984

16 листопада 1984 року

Добрий день, дорогий Олесю Терентійовичу, спасибі за листа, за добрі слова, за радужні (чи райдужні) плани. Вперше нічого не заперечую. Авжеж, попереду плідні літа, авжеж, ми з Вами усе на світі обговоримо і вирішимо (останнього припущення у Вашому листі не було, це вже я від себе додаю). А хочу я ще побачити “Зорю” у виконанні Ніли Крюкової, на фотографії вона (Ніла) дуже талановита, якщо йти за твердженням Романа Федоріва, що красивим жінкам усе дозволено.

Та й чому б я мав заперечувати, коли Ваші припущення збігаються з моїми мріями і мареннями?

Про свої обіцянки я не забув, правда, усе те, про що Ви згадуєте – гумки, ручки – це дрібнички, мені здавалося, що Вам хотілося б щось оригінальніше на стіл, я навіть полисів, думаючи, щоб то воно могло бути, і навіть затримався у відрядженні, та коли Ви мене знову спустили на землю, повеселішав і вже 3-го грудня достеменно прибуду до стольного гр. Києва з усією субстанцією і приналежністю канцелярською.

Шкода лише, що Тарасівська вулиця довгенька-таки і що наше майбутнє помешкання не біля університету, а ближче до вокзалу, але принципового значення це не має, бо ж попри все інше, нам ще й випадає прогулювати псів і песиків, а це вже завдання і на щодень, і на свято.

Хоч би лише скоріше.

До побачення. Вітайте Валентину Данилівну.

Ваш

В. Батюк

* * *

Від Василя Івановича Мартинова

22 листопада 1984

22.XI.1984 р.

Добрий день, шановний Олесю Терентійовичу!

Оце знову наслідуюся подати свій голос зі Львова. Та передусім усі ми, Мартинови, сердечно вітаємо Вас з новою Урядовою

нагородою – орденом Трудового Червоного Прапора! Бажаємо Вам великого творчого натхнення, доброго здоров'я і нових мандрівок до добрих людей, які Вас шанують, люблять, вірять Вашому слову.

Зовсім, здається, недавно був той пам'ятний травень, коли Ви і Валентина Данилівна їздили шляхами Львівщини¹. Та вже у нас на порозі – грудень. Це той місяць, якого я особисто чекав з хвилюванням, радістю, нетерпінням, адже в своєму листі до мене Ви, Олесю Терентійовичу, обіцяли дати інтерв'ю для львівської обласної газети “Вільна Україна”² і просили нагадати про це в перших числах грудня. Ця пора надходить, і ось я ще раз звертаюсь до Вас з проханням.

Не знаю лише, як все це повинно здійснитися практично? Наш редактор готовий відрядити мене до Києва, якщо Ви дасте згоду на розмову зі мною. Коли так, то коли мені прибути? Чи краще вдатися до заочної форми? В такому випадку можуть бути різні варіанти: або Ви зможете відповісти на запитання, які я вже надсилав Вам раніше, або повторюю їх знов листом. Досі я не сидів, склавши руки, і, по можливості, збирав публікації, які торкаються безпосередньо Вас і Вашої творчості. Важливі думки я би міг вписати в нашу розмову з тим, щоб потім надіслати Вам готовий текст для перегляду. Одне слово, хочу почути Ваше побажання. Звичайно, краще було би хоч на одну годину зустрітися з Вами.

Отже, чекатиму Вашого слова.

Олесю Терентійовичу, хочу повідомити, що читачі і мої колеги прихильно зустрічають вірш, який я присвятив Вам і раніше надіслав. Я встиг включити цей твір до рукопису своєї поетичної збірки вже майже того дня, коли її відправляли в набір на Львівську книжкову фабрику “Атлас”. Окрім того, вірш “Олесь Гончар у Білому Камені на Львівщині” в доробці інших моїх творів побачить світ у лютневому номері журналу “Жовтень”³ – він схвалений Романом Федорівим. Згодом я надішлю Вам цей журнал і свою збірку.

Пробачте, будь ласка, за цього довгого і нудного листа.

Мені б дуже хотілося, щоб наша розмова в газеті вийшла помітною, стала для читачів пам'ятною. Надрукуємо її з фотознім-

ком. Добре було би мати для заверстки і Ваш автограф – побажання читачам “Вільної України” з нагоди Нового, 1985, року та наступного 40-річчя Великої Перемоги.

Чекаю. І не тільки я – газета, читачі.

До побачення.

З великою повагою

В. Мартинов

м. Львів

Моя адреса:

290065, Львів-65,

вул. Будівельна, 5, кв. 41,

Мартинову Василю Івановичу

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

13 грудня 1984

Дорогий Олесю!

Оце сиджу над цими рядками і думаю, думаю і нічого путящого не придумаю. Я вже висловив тобі подяку за твої турботи про мене, інформував і про події, пов'язані з Олександром¹. Днями його приймав Глушко². Він осудив виступ “Зорі”, пообіцяв зробити усе залежне, аби поновити зв'язки з видавництвами.

А “Зоря”? Її редактор Бурейко запросив сина до редакції, сказав, що йому як редактору був добрий наганяй за публікацію, в якій ошукано письменників, між якими був і Олександр, і пообіцяв найближчим часом опублікувати на сторінках газети про помилку редакції.

Тепер про “інтимне”, чи що. Моя зустріч з тобою і Валею, може, була останньою на цьому білому світі. А думаю і не знаю, за які гріхи маю каратися, коли усі отримали фото, а я ні.

Твій

С. Завгородній

13.XII.1984 р.

* * *

Від Феодосія Кириловича Рогового

15 грудня 1984

Як то гарно звертатися до Людини, як до Мудрості, як до Простоти!

Прийміть, будь ласка, дорогий Олесю Терентійовичу мої новорічні вітання і побажання добра, здоров'я та ласки – пошли Вам, Доле, в Новому, 1985 році.

Якби-то збулося давнє моє, тривожливе бажання стрітися в цьому році з Вами, поговорити про земне-щоденне. Потвердити себе чи заперечити в думках своїх та помислах – пошли, Доле.

Ваш Роговий

з Устимівки.

19 $\frac{15}{XII}$ 84, субота

* * *

Від Василя Івановича Фольварочного

27 грудня 1984

З Новим роком!

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Рік, що відходить, запам'ятається вагомим Вашим вступним і заключним словом на Об'єднаному Пленумі творчих спілок¹. Всіх загіпнотизувала, зачарувала Ваша велика мудрість, опромінена любов'ю до рідного народу, його духовних надбань, турботою про його розвій у майбутньому. На Вас, Прапорonoсця духовності рідного народу, рівняємось, вчимось у Вас, як треба любити свій народ, служити йому.

Будьте в Новому 1985 здоровим! Хай цей рік принесе нові золоті скарби, що вийдуть з-під Вашого пера.

Світла, радості Вашому гостинному дому, родинного щастя! Найщиріше вітання, найкращі побажання Вашій чарівній Валентині Данилівні.

Люблячий Вас,
зачарований Вами

Василь Фольварочний

м. Чернівці
27.XII – 1984

* * *

Від Галини-Інги Карклинь

28 грудня 1984

Рига, 28 декабля – 84.

Дорогой Олесь Терентьевич!

В канун Нового – 1985 года – на прилавках рижских книжных салонов и магазинов появился свежий, ещё пахнувший типографской краской роман “Твоя заря” (Тàва рит-àусма) в переводе Валентины Киры (Клюмель)¹. Прежде, чем отослать Вам этот первый экземпляр, я прочитала роман сама и дала прочесть близким друзьям – художникам, артистам, поэтам. Роман оставил глубокое впечатление, “заинтриговал судьбой Героя и заставил прожить с ним до конца” – таково мнение народного художника скульптора Александры Бриедис, живописца Риты Валнере... Перевод сделан добросовестно, приближён к оригиналу через возможную дистанцию (ведь, перевод был сделан с русского языка!). Таково моё мнение. Валентина Кира – культурный переводчик, отлично владеющий латышским литературным языком, тонко чувствующий самобытный характер стилистики автора. Я же читала роман трижды: на украинском языке (в оригинале), на русском в переводе, очевидно, Георгия Ломидзе (автора вступительной статьи)? И, представьте себе, каждый раз этот роман читался, вернее, воспринимался по-иному, хотя сюжетная линия сохранялась полностью, но у каждой книги – свой колорит то приближающий к автору, то отдаляющий от него – как от пылающего камина. Естественно, непосредственное ощущение автора как человека на близком расстоянии, с ощущением его интонации ритма повествования – и самого – не только духовного, но и материального облика – я ощутила только в украинском оригинале. И всё же романы Гончара на всех языках мира – это неотъемлемый кусочек нашей эпохи, нашей Страны и той особой “поэзии образа”, которая исходит от украинской души – щедрой, доброй, по-народному певучей, трогательно-чуткой и легко ранимой.

Не знаю, имею ли я право писать всё это. Кому, в сущности, интересны мои суждения – читателя, искренне любящего творчество этого автора?

Дорогой Олесь Терентьевич! Спасибо Вам за то, что обогатили нашу республику такой чудесной книгой, в которой она по многим обстоятельствам очень нуждалась, учитывая давние связи и тяготение латышской культуры к Западу с его модернистическими веяниями.

Самый нежный, сердечный привет Вашей супруге Валентине Даниловне. Искренние пожелания в Новом году: здоровья, творческой и жизненной энергии, благополучия в семье. С большой теплотой вспоминаю наши краткие встречи в Киеве.

Ваша

Г. Карклинъ

Рига

* * *

1985

Від Ніни Юхимівни Гнатюк

1985 рік

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Прошу пробачити за те, що забираю у Вас такий дорогий час. Але все посмілюсь написати ці рядки і вислати свою нову збірочку, що торік вийшла в “Маячку”.

З Вашого доброго батьківського благословення ще в 1966 р. вийшла моя перша збірочка, а потім ще 5 маленьких її сестричок¹, яких і книжками віршів назвати соромно. А написано за 20 років чимало, особливо лірики, віршів про село, хліб, що зараз так важливо.

Вже кілька разів і я особисто, і Вінницька організація СПУ посилали у “Дніпро” прохання включити у плани на найближчі роки невеличке моє “Вибране”.

Находили відповіді-відписки, але ось вже минуло чимало часу, а ніяких результатів .

У 1980 р. мені присуджено Республіканську комсомольську премію ім. М. Островського², маю 6 збірок. То думаю, що хоч у 1986 році, у рік мого 40-річчя, можна було б видати книгу поезій, яку не соромно було б назвати книгою.

Дуже прошу Вас, вельмишановний Олесю Терентійовичу, допомогти мені у цій важливій справі.

Низько вклоняюся Вашій роботі, серцю і рукам, всьому, що зроблено і що порадує нас завтра.

З повагою

Ніна Гнатюк

286027,
м. Вінниця,
вул. Стахурського, 4, кв. 92

* * *

Від Степана Григоровича Пушика

1 лютого 1985

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Завдяки Л. Махновцеві з “Жовтня” №9 злетіла моя праця про “Слово”¹. Я не знав у чому річ. Листуючись з Махновцем, я висловив йому думку, що “Слово” написав Володимир, син Осмомисла, брат Ярославни. Велике щастя, що я опублікував гіпотезу і переклад “Слова” в обласних газетах, а тепер і в “Молоді України”².

І ось чую, що Махновець розтрубив на весь Київ, що він відкривач автора “Слова”. Щойно я одержав від нього аж два листи, що я психічно хворий, непорядний, брехач і т.д. Що робити? Праця моя про “Слово” вийде у “Вітчизні” №6.

Обговорювали на Секретаріаті, на Президії.

З повагою Степан Пушик

1.ІІ.1985 р.

P. S. Мені дуже й дуже важко. Підлий світ і особливо науковий.

* * *

Від Леоніда Єфремовича Махновця

5 лютого 1985

5.ІІ.1985

Київ

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Сьогодні у мене великий день. Людині важко бути наодинці з радістю, і я не можу не поділитися нею з Вами.

Минулого року я Вам писав, що 26 травня 1984 р. відкрив автора “Слова о полку Ігоревім”. Нині роботу закінчив. Вийшло близько 20 арк.

Відкрив я автора методом точних наук. Я його “вчислив”. Відкриття гранично просте. Ось його логічні ходи.

1. У “Слові” закладена певна інформація. Отже, автор мусив її мати.

2. “Слово” розповідає про похід Ігоря Святославича. Отже, ця подія мусила якось торкатися автора.

3. Ще в 1934 р. Ржига довів, що автором міг бути князь; боярин, дружинник і т.д. – ніяким чином. Цю тезу новими аргумен-

тами довів Чивилихін. Я знайшов ще додаткові аргументи, один із них – математичного плану. Отже, автор – тільки князь.

4. До літопису я склав генеалогічну таблицю, куди ввів усіх без винятку князів I–XII поколінь (точніше – I–XI) від Рюрика. Відкидаю князів I–VIII поколінь, які до 1185 року померли, а також XII і наступних поколінь, які в цей час або й не народились, або були малими.

5. Залишилося 299 князів і княгинь IX–XI поколінь. Княгинь я відкидаю (за винятком Ярославни). На основі скрупульозного вивчення біографій відкидаю кожного, хто не має контактів з Ігорем у 1185 році, не малий і не надто старий у цей час.

6. Залишається одна особа – Володимир Ярославич, син Ярослава Осмомисла і Ольги Юрїївни, дочки Юрія Довгорукого. Батько – з Галичини, мати з Володимиро-Суздальської землі. Володимир Ярославич – брат Ярославни, шурин Ігоря Святославича, зять Святослава Всеволодовича київського, двоюрідний брат “красної Глібівни” і Володимира Глібовича, племінник Всеволода Юрійовича Велике Гніздо, свояк “буй-тура” Всеволода. Родич інших князів; усіх персонажів “Слова” знав особисто (які жили в 1185 році). Він же – на чверть грек по матері, на майже чверть по батьковій угорець, двоюрідний племінник візантійського імператора Андроника Комніна і т.д. У часи створення “Слова” – князь-ізгой, що не має де голови прихилити, знайшов притулок у сестри в Путивлі і т.д.

7. Всі, без єдиного винятку, дані “Слова”, літописів та інших документів повністю узгоджуються з кожним кроком Володимира Ярославича і його особистістю (мова, маршрути поневірянь і т.д.). Нагромаджено сотні документів і аргументів. Нема жодної деталі, яка б не вписувалася в систему. Найбільше сили я віддав критиці системи, щоб її розвалити. Нічого не вийшло. Ймовірність відкриття – 100%.

8. Це мій друг Сковорода, тільки в четвертому ступені за складністю в граничній простоті. Розв’язана фундаментальна проблема нашого літературознавства і при цьому – випадково та ще й до 800-ліття “Слова”. І треба ж отаке!

Робота називається: “Остання версія”. Повість-есе про автора “Слова о полку Ігоревім”. Виклад розмовний, народний, простий, з елементами історичного детективу; розповідаю, як все розшукував.

Щиро Ваш

(Підпис)

Л. Махновець

* * *

Від Ліни Василівни Костенко

2 квітня 1985

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Вітаю Вас з Днем народження. Щастя Вам і здоров'я. Нехай
Ваша зоря світить високо і ясно.

З повагою

Ліна Костенко

2 квітня 1985 р.

* * *

Від Михайла Кузьмовича Наєнка

5 квітня 1985

Доброго дня, Олесю Терентійовичу!

Щиро вдячний Вам за співчуття у зв'язку з горем, яке спіткало нашу родину¹. Пробуємо змиритися з такою тяжкою втратою, переконувати себе, що 80 літ – не так уже й мало, але подібний біль може тільки стихитись і ніколи не зникнути. Болить ще й те, що в хаті самотньою залишилася мати. І про ніякі переїзди й слухати не хоче. “Батько наказав мені нікуди з своєї хати не рипатись”, – така в неї мова, і в чомусь вона, мабуть, має рацію. Корінь, вода, повітря... Змінювати їх на інші – навряд чи доцільно. Отаке життя...

Вибачайте, будь ласка, що почав з цього. Бо намірився ж був говорити зовсім про інше; про те, як справді цікаво відбувалася конференція за Вашими “Прапороносцями”². Кілька виступів прозвучали дуже доречно, мудро і з глибоким відчуттям того, про що йшлося. Б. Олійник, І. Драч, П. Кононенко, здається, переважили усіх інших. Щирою була також промова вчительки³. Я з приємністю впізнав у її слові дві розлогі цитати з моєї книжечки “Краса вірності”, котрі видавалися, проте, за учнівські роздуми. Школа є школа. Мені вже не раз казали, що подібне трапляється дуже часто і в творах абітурієнтів, і в дипломних роботах студентів. Книжка, виявляється, живе активним життям.

Добре, що завершилась клопітка робота В. Ковалю про шлях “Прапороносців”⁴. Це дуже цікавий факт у нашому літературному процесі і не можна йому не порадіти. Прочитавши книжку, ще раз переконуєшся, що це таки єдиний прозовий твір перших повоєн-

них літ (у всій радянській літературі), який з роками стає ще молодшим і в якому будуть шукатися ще довго нові й нові глибини. Хтось на тій конференції згадував Травкіна⁵... Цікавий, справді, образ, але цікавий уже здебільшого для історика літератури. Тим часом Брянський – герой справді народний, тому немає йому перецвіту в серцях нових і нових поколінь...

З увагою і насолодою (хай і сумною та тривожною, бо такий матеріал) прочитав про Вашого хлопця з плацдарму⁶. Читав уже після конференції і тому весь час тримав у пам'яті Ваші слова з виступу на ній про те, що любов розумніша за будь-який розум⁷. Вона справді може розквітнути навіть під чорними дощами війни, протестуючи проти неї, і Ви показали це в оповіданні дуже зримо й переконливо. Добре, що так доречно відлунув в оповіданні гул століть нашої історії, що квітли в ньому сади Симиренка, що таким юним і чистим вийшов Артеменко з своєю Пірошкою. Шкода, що майже нікому з сучасних колег-прозаїків не вдається (не тільки в “малому”, а й більших жанрах) передати так зв'язок часів, відтворити так минуле як сучасне, як це вдається Вам. Хай щастить Вам і далі на цьому шляху.

Вітаю також із цьогорічним Вашим Днем народження і прошу вибачити, що забрав кілька хвилин часу.

З роси й води Вам на довгі літа!

З глибокою повагою

М. Наєнко

05.04.1985 р.

* * *

Від Ганді Хумана

11 квітня 1985

Bombay, 11th April, 1985.

Dear Mr. Oles Gonchar,

I am pleased to read your letter dated 6th March, 1985. I send my compliments to you and your family members.

I also thank you very much for presenting me original copy of “YOUR DAWN”, which I will keep in my library to cherish the memory of love and affection you have shown to me. It is indeed, a privilege to have such gift from a writer of caliber like that of yours.

At present I am busy doing 'fair work' of the translation which I have completed in Gujarati language. Most probably when in this year the novel will be published in Gujarati, I would be able to send you copies of the book as per your requirements.

I very much appreciate your gesture for not demanding the compensation in form of money which your deep sense of understanding of writers' problems, who undertake translation work. I do not know about publishing system in your country, but let me inform you that in our country a very few writers are able to gain money out of their creative work. The monopoly of the book trade are in the hands of some profitiers who exploit the writers by giving them a few bucks! Despite of all, I would be able to publish 'YOUR DAWN' in this year. I will keep you informed about the progress in this matter.

Now there is summer in our country, heat-waves are travelling entire region of our country and conditions are prevailing that exist in tropical country. The scorching sun is burning red in our sky but thanks to the surrounding vast sea around Bombay Island, we enjoy cool breez which give us relief and relax.

My mother and entire family members send warm greetings and compliments to you and all.

Hoping to hear from you.

With regards,

(Gangji Khuman).

Бомбей 11 квітня 1985

Шановний містер Олесь Гончар!

З радістю прочитали Вашого листа від 6 березня 1985. Я передаю найщиріші вітання Вам і членам Вашої родини.

Я також вдячний Вам за те, що ви подарували мені змогу ознайомитися з примірником Вашої книги "Твоя зоря", яку я буду зберігати як добру згадку про Ваше дружнє ставлення. Справді, це дуже почесно отримати подарунок від такого письменника, як Ви. Сьогодні я був зайнятий дуже гарною роботою, яку щойно завершив, а саме перекладом мовою гуарані, та я зможу надіслати Вам примірники книги на Ваше прохання.

Я дуже вдячний вам за те, що Ви не вимагаєте грошового відшкодування, бо Вам відомо про всі труднощі людини, яка займа-

ється перекладацькою справою. Я не знаю, як працює видавнича система у Вашій країні, але дозвольте мені повідомити, що в нашій державі дуже незначна кількість письменників може отримати прибуток від своєї творчої діяльності. Монополія на торгівлю книгами знаходиться в руках тих людей, хто експлуатує письменників за декілька доларів. Попри все це, я буду мати змогу видати книгу “Твоя зоря” в цьому році. Я також буду інформувати Вас про перебіг подій щодо цієї справи.

Зараз у нас літо, хвилі гарячого повітря огортають всю країну, і погода більш нагадує тропічну. Палюче сонце червоніє на небосхилі, але завдяки морю навколо острова Бомбей ми насолоджуємося бризом, який приносить нам полегшення й відпочинок.

Моя мама та всі члени моєї родини надсилають вам усім найщиріші вітання.

Сподіваюся отримати від Вас звістку.

З найкращими побажаннями

(Ганді Хуман)

* * *

Від Леоніда Єфремовича Махновця

22 травня 1985

Депутатові Верховної Ради Союзу РСР, першому секретареві Спілки письменників України, голові редколегії систематизованого видання руських та давньоукраїнських літописів П. А. Загребельному,

депутатові Верховної Ради Союзу РСР, членові згаданої редколегії, Героєві Соціалістичної Праці акад. АН УРСР О. Т. Гончару

Копія: Секретареві ЦК КП України О. С. Капто

Вельмишановні Павле Архиповичу і Олесю Терентійовичу!

Учора, 21 травня ц.р., вид-во “Дніпро” звеліло мені забрати мій рукопис “Літопис руський за Іпатським списком”, який вони уже майже закінчили редагувати¹. І я його забрав.

Видавати цей переклад літопису, як і всю серію, “Дніпро” не може, незважаючи на свою готовність і бажання.

Таку ситуацію створило керівництво Комітету в справах преси. Затвердивши редколегію видання, воно не затвердило видання самої серії.

Зроблено й такий хід. Головним противником видання і, зокрема, моєї праці є В. М. Русанівський. Він заявив Комітетові, ніби праця вимагає додаткового внутрішнього рецензування, хоча вона на дві третини вже опублікована; навіть без наукового апарату, вона дістала високу оцінку видатних діячів науки і культури. Комітет зажадав, щоб “Дніпро” прорецензувало роботу аж у трьох Інститутах АН УРСР – мовознавства, літератури й історії. Тим часом, Русанівський, не маючи, як усім відомо, справжніх наукових праць, тим більше академічного плану, але маючи владу, як академік-секретар Відділення наказав цим же інститутам роботу не рецензувати. Звернення вид-ва до директорів згаданих Інститутів з цього приводу були, ясно, безплідними. І Комітет наказав “Дніпру” без цих рецензій літопис не видавати.

Підкреслю, що ця робота мала вийти в “Дніпрі” ще в 1973 р. Далі за розпорядженням ЦК КП України на виконання вказівки Комітету партійного контролю ЦК КПРС мене було направлено в Ін-т археології АН УРСР для розробки наукового апарату (показчиків, коментарів та ін.). Робота була завершена, багаторазово і активно обговорена, тричі затверджена до друку Інститутом (подана в “Наукову думку” 3 червня 1980 р.). Але оскільки і там діє Русанівський, а також космополітично-антипатріотичне керівництво вид-ва (Григор’єв, Азархін), то вони після п’ятирічного саботажу роботу відхилили на основі сфабрикованих зауважень, хоча її двічі схвалила до друку спеціально утворена Президією АН УРСР редакційна колегія видання. Вказівки про видання неодноразово давали в “Науковій думці” з відділу науки ЦК КП України, про видання є спеціальна постанова Президії АН УРСР № 212 від 8 квітня 1983 р. Все це для “Наукової думки” – ніщо.

Робота має сім позитивних внутрішніх рецензій десяти рецензентів з чотирьох академічних Інститутів. Скільки можна тероризувати рецензуванням?

Не буду говорити про те, скільки часу і сил віддав я цій праці, на яку мене 24 листопада 1951 року націлив М. Т. Рильський. Не в мені річ. До ударів долі я вже звик. Але те, що зроблено під орудою Русанівського, – це удар по нашій культурі її ворогів, бо

вони прекрасно знають наукове, культурне і політичне значення згаданої роботи.

Нагадаю, що аналогічну працю до 1000-ліття хрещення Русі здійснюють в США, Гарвардському ун-ті співробітники Інституту українознавства Лунд, Чижевська та ще хтось. Там наш літопис, відповідно опрацьований, безперечно, видадуть, він піде у світ, роблячи свою справу, а в нас ллють воду на млин наших ідейних ворогів.

З найглибшою пошаною
ветеран Великої Вітчизняної війни, ветеран праці, доктор фі-
лолог. наук

Л. Є. Махновець

(Підпис)

22.V.1985

* * *

Від Юрія Васильовича Шкробинця

12 червня 1985

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

В ужгородській книгарні я придбав Вашу збілочку “Фронтові поезії”¹. Вона стала для мене радісним відкриттям. Можливо, мені вдасться писати про неї. Мрію перекласти з неї деякі вірші угорської тематики угорською мовою. Останнім часом мене вабить і ця робота (переклав я угорською “Заповіт” та деякі інші вірші Т. Г. Шевченка, щойно закінчив переклад “Каменярів” і “Гімну” (“Вічного революціонера”) І. Франка).

Прошу зарадити мені в деяких питаннях, хоч, можливо, вони пояснюються моєю необізнаністю.

1. Де написані (чи в Угорщині, чи під “угорськими враженнями”) вірші “Брати” (де розташовано Камендін?), “Словацький партизан”, “Солдатська гордість”, “Знамено полку”?

2. У яких “Карпатах” (чи, можливо, назвати ближчий населений пункт) написано вірш “Ніч у Карпатах”?

3. Під віршем “Слово про Мате Залку” підписано: 1945, Залаба.

На досить детальній карті Угорщини я знайшов село чи селище “Зала”. Можливо, прикінцеве “ба” – це суфікс (або флексія), який в угорській означає “у” (наш прийменник), тобто “У Залі”? Щоправда, на захід від Балатону є багато населених пунктів, які починаються на “Зала” (“Залаегерсег” і т. д.).

4. Взагалі, хотілося б знати в пунктирі бойовий шлях Вашої частини. Може, він де й описаний, тільки я про це не відаю.

На жаль, прийнято у нас писати “Секешфехервар”, хоча за угорською вимовою треба було б “Секешфегервар” (інша справа, що російською “х”, звичайно, ближче до оригінального звука, ніж російська “г”).

Під віршем “Плацдарм” точніше було б писати “Тісапюшпекі”, ніж “Тіса-Пюшпекі”. Це одне слово, хоча й складається з двох. Щоправда, перша частина – це та ж наша (але ж не тільки наша) “Тіса”, яка в угорській вимовляється як “Тіса”.

Даруйте за протоколярність і дидактизм. Може, будуть перевидавати ці вірші, то я тільки для того, щоб уникнути дрібних, хоч і не бажаних помилок. Та й угорці більше поважатимуть нас за точність у написанні їх назв.

Дуже прошу Вас не ображатися на мене за тон і за те, що я насмілюся турбувати Вас цим листом.

І все-таки чекаю на Вашу відповідь.

Бажаю доброго здоров’я, багато сил у Вашій великій праці, у Вашій зайнятості. (Може, Ви навідаєтеся в наші Карпати та наберетеся сил у свіжого гірського вітру, у дзвінких верховинських поточків, у бистроплинної Тиси?).

Хай Вам щастить у всьому, вельмишановний Олесею Терентійовичу!

Зі щирим поклоном

Юрій Шкробинець

Моя дом. адреса (в укр. письм. довіднику застаріла):

294000, м. Ужгород, Закарпатської області.

вул. Генерала Петрова, 10, кв. 46 (тел. 3-68-47)

Шкробинець Юрій Васильович

* * *

Від Петра Володимировича Жура

19 серпня 1985

19/VIII.1985

Ленінград

Сердечне спасибі Вам, дорогий Олесю Терентійовичу, за добре слово за мій скромний труд. Така оцінка зобов'язує на нові зусилля. Хочу ще написати “Шевченківський Київ”¹, чим і завершити своє П'ятикнижжя про нашого Тараса, почате “Шевченківським Петербургом”.

Буду радий вітати Вас у своїй хаті восени.

Сердечний привіт Вам від Георгія Костянтинівича Холопова.

Щиро Ваш

П. Жур

* * *

Від Степана Григоровича Пушика

3 вересня 1985

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Вам, мабуть, не до моїх листів, але пишу, бо прикро, що Л. Махновець так учинив зі мною. Тепер він дає інтерв'ю, виступає, друзі йому допомагають, а я сиджу в Івано-Франківську й слухаю¹. За моє жито та й... Слава богу, що хоч – “Вітчизна” відгукнулася, але Пінчук дорікає мені безпідставно². Де “галич”, там я і переклав “галки”, але де “галиці”, там уже не галки. Я все ж таки встановив, що “галиці” – не галки, але загальна назва звірів, свійської худоби, птиць, гадюк і т. д. “Галицы стады” треба перекладати “дич стадами”, але не галки.

Бус – слов'янський Аїд-Гадес;

Шарокань – змії Шаркань, але не хан Шарук;

“готськія” красні діви – це русалки, тобто гадські (гатьськія) красні діви (русалії співпали з вісткою про загибель руських полків), а вийшли готи.

“Сморци” – не смерчі, бо ж смерчів опівночі не буває³. Це дозорці-смотрітелі (“смоТрИци”) йшли в імлі. Тому й після “Ігор спить?” треба ставити питальний знак. Бо ж як може Ігор ввісні “бдити” й “поля міряти”?

“Канина” – це не річка (як на річку паполому постелили?), але Ізяслав – Каїнина, а Троянь – це Ізяслав, Всеволод, Святослав. Дивно, що історики не зрозуміли метафори в літописі “перегнав торг на гору”. Це ж не про реальний торг, а про війну Трояні (Ізяслава, Всеволода, Святослава) зі Всеславом, який з Києва утік “на гору” Валдайську. Це про війну на Немизі, про те, як Мінськ вирізав Ізяслав – Каїнина, як Новгород брав, як Всеслава вигнав до Тмутороканя. “Курь” – це, безперечно, скорочене “кумир”, бо ж раніше говориться про тмутороканського боввана, а бовван – кумир.

Дивно, що не звернули увагу, як “Торг на гору” перегукується з “рыща в тропу трояню через поля на горы”. Ось відгадка Трояні! Земля Трояні – київське, чернігівське й переяславське князівства, а поет-галичанин Володимир, син Осмомисла, внук Долгорукого, а прадід його в Тмутаракані. В моїй прозі є багато “ключів” до “темних місць”.

Роман Федорів у № 6 “Жовтня” дає мою працю про “Слово”, але ще рік чекати⁴. Моє листування з Махновцем, читання моїх рукописів Махновцем дало те, що він зробився відкривачем автора “Слова”.

Надсилаю Вам свої нові книжки.
Пробачте за все!

Степан Пушик

з Івано-Франківська.
З.ІХ.85 р.

* * *

Від Леди Костянтинівни Федоровської

10 листопада 1985

Уважаемый Олесь Терентьевич!

Для начала позвольте процитировать небольшой отрывок из одного любопытного документа. Итак: «...вона (т.е. я – Л.Ф.) як літературний критик для зведення особистих рахунків нерідко використовує органи преси, викривляючи таким чином уяву читача про літературний процес у республіці! Ще в 1979 році на звітно-виборних письменницьких зборах вашої організації Олесь Гончар зауважував Л. К. Федоровській, що неетично критикувати

у всесоюзній пресі твори, не перекладені російського мовою, бо в такому випадку читачі за межами республіки не можуть прочитати їх і скласти про них власну думку. Це зауваження Л. К. Федоровська проігнорувала і далі поводить ся як критик неетично. Претензії до неї з цього приводу неодноразово висловлювались у «Літературній Україні». А далее підписи – “А. Тютюнник, А. Кичинський”.

Если верить написанному, то выходит, что Вы, Олесь Терентьевич, вкупе с Мишей Слабошпицким, меня корили и распекали. А адресована эта цидула в херсонскую писательскую парторганизацию, все члены которой присутствовали на том, давнем уже, собрании и прекрасно помнят, что говорили Вы не только (и не столько!) это, и не в таком тоне, и уж во всяком случае не с целью распекания... С той же долей истины сфабрикованы и другие обвинения. Но беда в том, что для авторов цидулы понятия лжи как порока попросту не существует, к тому же эти, внутренне потерянные люди развращены многолетней безнаказанностью, в сущности – попустительством, им лишь бы что-то состряпать – грубо, не очень утруждаясь, выдумать первое попавшееся по любому поводу и без повода. В данном случае – именно без повода: кому-то что-то показалось, в каком-то отчёте не так истолковали сказанное мной на прошлогоднем отчетно-выборном партсобрании (а то и лет пять назад!), и... пошла губерния писать. Все знали, что в жалобе Тютюнник и Кичинского нет ни слова (именно так – ни слова!) правды, тем не менее через год, месяц назад, мне всё же пришлось объясняться по этой бумажке на партийном собрании. Правда, единогласно принято решение считать обвинения в мой адрес безосновательными, т.е. претензий ко мне парторганизация не имеет. Но ведь она не имеет их и к авторам письма, значит пытка клеветой и унижением не будет иметь конца, на что и был основной расчёт сочинителей. В очередной раз оставшись безнаказанными, они, конечно же, снова возьмутся за своё. Лишь бы создать шум, огласку, свалить что-то нечистое с больной головы на здоровую. Я недавно прочитала в одной статье интересный факт из лесной жизни. Есть такая птичка вертишейка, в неприятном голосе которой “постоянно слышится непонятное раздражение или недовольство. И даже когда вертишейка, не обращая внимания на слабый протест хозяев, выбрасывает из дупел их готовые гнёзда,

она кричит так, словно это не она, а её выгоняют силой из обжитого дома”. Но природа мудрее нас. Как ни кричит вертишейка, птички прекрасно понимают, с кем они имеют дело. А мы, люди, к сожалению, не всегда.

Зачем я Вам пишу? Не затем, чтоб Вы как-то в это вмешивались (да и что Вы можете тут поделаться?), тем более не надеюсь втайне на какую-то Вашу защиту. Я взрослый человек с неубитым достоинством и привыкла свои проблемы решать сама. И сейчас нашла выход – такой простой, что даже странно, как он раньше не пришел мне в голову: открепиться на партучет в ЖЭК. Сантехники, конечно, не бомонд, но ведь и доносов не пишут. Партийные органы пока возражают, но решение мое окончательное, и им придется уступить. А пишу Вам потому, что считаю, что есть вещи, которые лучше знать, чем не знать. Вот и Вам, наверное, не лишне знать, как и с какой целью беспардонно используется Ваше почитаемое имя. Тем более, что подобные цидулы пошли в своё время, по крайней мере, в пять адресов. В том числе – лично П. А. Загребельному и в ЦК партии. К чести Павла Архиповича должна заметить, что он никак не прореагировал на ложный “сигнал”. Товарищи из ЦК тоже пренебрегли очередными губернскими новостями.

С уважением –

(Підпис)

Лада Федоровская

10 ноября 1985 г.

П.-С. : Пишу на машинке, чтоб избавить Вас от своего скверного почерка.

* * *

Від Платона Микитовича Воронька

29 грудня 1985

Любу родину Гончарів сердечно поздоровляють всі Вороньки Київські і Московські з Новим 1986 роком¹. Здоров'я Вам, миру і красної долі од року до року!

Дорогий Олесю! Прочитав у “Правді” твій “Чорний Яр” з почуттям найглибшої подяки!² Це вирок за тяжкий злочин. Це суворе торжество правди, хай навіть в історичному аспекті, але воно

мусило статися і сталось. Письмо художника суворе, правдиве, мужнє, мені здалося, що твір десь скорочений. А може, мені тільки здалося, бо цю подію я бачив, широко бачив. Та не це головне, головне сказане і сказане страшно!

Від серця тисну мужню руку!
З любов'ю

Платон

* * *

Від Миколи Яковича Олійника

3 грудня 1985

Олесю Терентійовичу!

Тоді, після минулого засідання парткому, хотілося поговорити більше, але Вас весь час обступали тісним кільцем інші товариші. Тож – приєдную невисказане до цих поздоровлень.

З хвилюванням прочитав “Чорний Яр”. Саме був у Москві, бачився з “правдистами”, мав з ким поділитися думками. І те, що центральний орган партії “пішов” на таку публікацію, й сама авторська розробка відомого нам, киянам, факту, – вважаю, неабияка подія в літературі останнього часу. Річ же в тому, що герой “... Яру”, так би мовити, не позитивний, під благовидним наміром зробити для міста добро він, по суті, іде супроти громадської думки. Всупереч проханню матері. Не враховуючи природних умовин, обставин тощо...

Крах, що настає його, закономірний, художньо обгрунтований. В цьому вбачаю значимість нового Вашого твору. Він застерігав од волюнтаризму, що вже завдав нам стільки шкоди, од нерозумного втручання в свята святих – Природу. Соціальне звучання оповіді велике, проблематика її гідна романного вирішення.

На тлі численних літературно-формалістичних популяцій і пустопорожніх фоліантів, якими дехто намагається підмінити справжню літературу, Ваш зовні скромний твір ще раз засвідчує живучість і непереборність реалістичного письма, спільності думки і форми – як єдиної умови успіху в літературному ділі.

Спасибі Вам, Олесю Терентійовичу!

(Підпис)

* * *

Від Олександра Григоровича Чучі

25 грудня 1985

Шановний Олесь Терентійовичу!
Гарно і вчасно Ви виступили з оповіданням “Чорний Яр”.
Так тримати!
Доброго Вам і Вашій родині Новоріччя!
З повагою

Ол. Чуча

м. Полтава,
25/ХІІ-1985 р.

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

30 грудня 1985

Шановний Олесю Терентійовичу!
З Новим роком Вас!
Нехай 1986 буде щасливим, радісним, в здоров’ї!
Щедро добра родині Вашій!
І нехай кожен Ваш крок благословляється скрізь й у всьому!
Щиро-щиро

(Підпис)

Ужгород, 30 грудня 1985 р.

Р. S. Давно, здається, таки давно не стрічався з Вами й не бачив Вас. А так хочеться бодай коротко поговорити з Вами, пам’ятаючи не тільки Вашу постійну зайнятість, але й ціну часу Вашого.

А мені за останні роки випало нелегко.

Творчі справи, звісно, пішли гаразд після засвіченого зеленого вогника. Нові видання з написаного в роки, коли я не видавався (таких років було аж 9), були зустрінуті добре. Як часто я думаю, що таки робив зовсім правильно, не занедбуючи працю над словом в літа посушливі... На немолоді плечі я звалив собі ще одну тяжку ношу. Торік взялися ми перебудувувати хату в Ужгороді –

певно, пригадуєте нашу садибу на близькій од центру міста околиці з ветхою хатою.

Перебудувати я був змушений. Давня хата ще вдатна була, аби в ній дожив свій вік я. Але померати в прастарій хаті я вже не міг би. Двоє дітей, певність в тому, що садиба – на ній прожито від 1949 року – була б по мені обов'язково зайнята, дітей з неї розігнали б, й змусила спершу нагромаджувати будівельні матеріали, потім уже й братися за перебудову. При цьому для двох родин.

Нині будинок на місці колишнього зведено новий. З цегли, на першокласному фундаменті з тесаного граніту, зі збереженням певних елементів архітектурних старого, в закарпатському стилі, з високим стрімким дахом під черепицею... Коротко: хата мала б ще й ще нагадувати по мені горянина, котрий щось хотів і чогось прагнув не тільки при роботі над словом.

Будувати вкрай важко. Те, що можна було вчинити за тисячу кеербе ще тому 5–6 років, нині хоче цілі три-чотири. Робітник став примхливим, годувати його треба так, як годують на храмовому святі гостей, при цьому постійно з хмільним. Уявіть собі, коли треба тричі садовити за стіл 20–25 чоловік протягом тривалого часу. Якщо на час початку будівництва (березень, 1984 р.) я мав матеріалів будівельних на садибі на 17–20 тисяч (тільки вчинивши припас і варто було братися за роботу), дещо більше для ведення робіт, нині я боржник.

Але великої біди нема.

Підвальні приміщення, перший поверх поштукатурені, заведено електрику, зроблено вікна і двері. Ось-ось приступимо до сантехнічних робіт та опалення. Десь влітку вселимося в якусь частину хати для проживання. Нині тиснемося в одній кімнаті, маємо кухню й оті побутові служби, без яких не обійтися.

І при цих умовах я працював над словом.

Ледве не п'ять років віддано роману “Скрип колиски”. Роман має вийти в 1986 році (третій квартал) в “Карпатах”¹. Для видавців рецензував рукопис двічі К. П. Волинський. В січні, певно, починається робота з редактором. Видиться мені, що жодному твору я не віддав стільки внутрішньої енергії, як саме цьому. Що вийде, побачимо.

Зиму 1985–1986 сиджу над новою книгою оповідань. Сподіваюся десь ранньою весною подати в “РП” [“Радянському письменнику”], в основному, з таким прицілом, що потім іще додасться².

В 1984 ледве-ледве щось писав у прозі, коли не говорити про щоденникові записи під гаслом “Будуємо хату”. На 400 сторінках є чимало цікавого, інколи кумедного, потішного, інколи й сумного, ба навіть зі слізьми... Цікавий документ для майбутнього.

Двічі рецензувався рукопис роману “Далеке плавання” для “РП” [“Радянського письменника”]³, двічі річ стояла у видавничому плані. В світ не вийшла. Побоювання, що виникне схоже до того, яке я зазнав після “Березневого снігу”⁴.

Мені, взагалі, шкода, що написане лежить – річ написалася раніше. Тим більше шкода, коли рецензенти (Харчук, Жулинський) не мали сумніву щодо художнього боку. А яка ідея: недовіра до людини людину здатна вбивати. Недовіра нівечить в людині кращі її сили, сковує, паралізує. Людині вірити! – ось до чого кличе написане. Та, здається, заговорив я Вас, надто не пощадив Вашого часу. Даруйте!

Ще два слова про відділення СПУ. Знаю, що це для Вас байдужим не є. Найперше, прикро, що втратили ми колишній авторитет новели в Закарпатті. Був час, коли в організації на обліку рахувалося літераторів з 20 і резонанс наш в республіці був помітніший, як нині, при числі 30 членів. Внутріорганізаційне творче життя відсутнє. Кожен щось робить, а практика зібратися всім, на фаховому рівні обмінятися думками загублена. Чимало з молодших характеризується рисами метушливості, нетерпеливості, бажання за всяку ціну видатися... Нині організацію очолює [Василь] Вовчок. Ймовірно, сірішого керівника не було. На жаль, за 12 років [Юрій] Мейгеш “зміцнював” ряди при допомозі хмільного. “Зміцнив” до того, що на останніх зборах його вже і в бюро не рекомендували. Що буде далі, побачимо. Організація схожа на жидівський розтрясений віз, який сильно торохтить на дорозі, але на який багато навантажити не можна – розсиплеться... Що не казати, а з втратою [Олександра] Маркуша, Л. [Луки] Дем’яна, [Федора] Потушняка, [Миколи] Томчанія, [Павла] Цибульсько-

го, [Юлія] Боршоша-Кум'ятського, [Петра] Лінтура ми втратили вельми багато. А поповнення хоч і помітне, та скоріше числом...

* * *

Від Івана Федоровича Драча і його родини

31 грудня 1985

Дорогі наші Валентино Данилівно та Олесю Терентійовичу!

Хай ясна доля стелиться перед вами у Році Тигра! Відчуття того, що ви є на світі, обеззброює найтяжчі думи, освітлює вашою душевною ясністю найтемніші закамарки нашого буття. Отож будьте і перебуйте і для всіх, і для нас – здоров'я Вам предовсім, щасливих днів, погідних творчих звершень і сонних ночей!

З любов'ю до вас Ваші Драчі:

мама *Марія, Мар'яна, Максим, Іван*¹

* * *

1986

Від Валентина Костянтиновича Лагоди

3 січня 1986

3 січня 1986 р.

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Певен, у Вас не бракує відгуків на публікацію “Чорного яру” в “Правде”. Та все ж хочеться докинути до них ще й цей, одержаний мною¹.

Автор його – мій добрий знайомий, учитель із села Стайки Кагарлицького району (буваю у нього влітку на риболовлі).

Як побачите з листа, – люди все розуміють!

З новорічним вітанням
і найкращими побажаннями

Валентин Лагода

* * *

Від Миколи Олександровича Рябого

9 січня 1986

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Нині ополудні похололи мені руки, коли вийняв з поштової скриньки листа й загледів на конверті такий знайомий (з книголюбського буклета, привезеного з Києва, з вечора Вашого ювілейного з консерваторії) автограф – Ол. Гончар!.. Надсилаючи Вам книжку, а заодно й листа, що певною мірою пояснював, чого це раптом надійшов з Вінниці оцей пакунок, я, щиро кажучи, не чекав на відповідь. А що надписав адресу, то вже – плоди “культурного виховання”, мене вчили, що так заведено.

За наших днів раптом став вельми популярним уперше вжитий В. Богомолівим вислів – момент істини¹. Думається, бувають у нас і моменти щирості. На жаль, не так уже й часто. Ми чогось надто соромливі в цьому плані. Та все ж такі моменти до нас приходять, і тоді ми сповідаємось перед найближчими – коли не по крові, то по духові. Під отакий момент і написано листа до Вас. Міг би й не писати Вам про свої “клопоти” з Кирилом Заболотним, то момент щирості тим і відрізняється від усіх інших, що ми не думаємо тоді про якусь там тонку дипломатію. І не був би О. Т. Гончар Олесем Гончарем, якби не відрізняв щирості від підлабузництва, що завжди ставить перед собою мету далекосяжну. Якщо улюбленому письменникові і Вчителю розказав я про те, які дивні асоціації чи що викликає у мене словосполучення – Кирило Заболотний. Хочу сподіватись, що прикрощів Вам не завдав. Можливо, трохи незграбно висловився. Спробую на “примерах надлежащих” (так писали в давніх граматиках) пояснити, що я хотів сказати.

Ось класичні докази з наших “Прапорonosців”: “Відтоді, як передові частини перейшли кордон і зникли за горбатими висотами чужої землі, минуло вже кілька днів”. Це було прочитано ще в школі. Тоді ще далі тернівських (Тернівка – сусіднє село) пагорбів я не ходив. Але як же виразно вони побачилися, оті “горбаті висоти чужої землі”, хоча мовби й не описані з усіма подробицями! Якщо ми кажемо – магія слова, то ось де вона – горбаті висоти! Можна ж було цю прикмету описати й іншими словами, їх так багато. Олесь же Гончар ужив усього два слова, а за ними – ціла картина... Потім, десь уже у тому віці, коли Ви писали своїх “Прапорonosців”, ступив на ту румунську землю в ролі радянського туриста і відразу ж упізнав оті “горбаті висоти” – вони начебто воскресли зі сторінок Вашого пречудового роману, книги на всі часи.

Або ось я роздивляюся на фотознімках, якими Ви були замолоду. Знімки загальновідомі. Та колись мені пощастило побачити в архіві одного київського фотокора (уже забув ім'я, либонь, він працював у “Молоді України”) унікальний знімок Олесья Гончара періоду “Прапорonosців” – по-парубочому упертий, чуб (такий же був у Григора Тютюнника), натхненно-одержиме обличчя, в правиці затиснуто учнівську ручку веретенцем з пером, здається,

№ 88, на кінчику якого, можливо, уже повисло слово з монологу Хоми Хаєцького, а десь поряд відчувається присутність доброї Вашої берегині Валентини Данилівни. І коли я прагну відтворити образ молодого Олесь Гончара, та фотокартка, якої у мене, на жаль, нема, заступає усі інші, на які можу поглянути будь-якої миті.

У львівському театрі я бачив “Прапорonosців” у сценічному трактуванні². Коли виходить Федя Стригун і співає з таким милим дядьківським акцентом “Потіряю я свою кубанку со своєю кудрявою головою”, то це таки Сагайда; коли ж Богдан Козак виголошує монолог про красу вірності, то це лише слова Юрія Брянського, а не сам Юрій, – голосові актора бракує теплоти, а печеному обличчю гусарина-коханця з віденських будуарів – чисто слов’янської доброти, і на місце Б. Козака я ставлю актора з київського театру російської драми Бакштаєва; прекрасна й величава Лариса Кадирова в шатах Марії Заньковецької (закохатися можна!), а ось у фронтових обладунках Шури Ясногорської – просто лялька, “пай-девочка” (коли так дозволено висловитися).

І останній приклад. Пілот Сіробаба з “Тронки”. Кумедне таке прізвище, за яким бачиш симпатичного чолов’ягу. І раптом до нас, в університет, приходять... В. Я. Сіробаба, редактор “Радянки”³. Він мені вручає журналістський диплом як голова Держкомісії, а мені кортить запитати: “Ви були пілотом, Володимире Яковичу? Це з Вас Олесь Гончар писав свого Сіробабу? Ще до того, як Ви стали редактором?”

Дорогий Олесь Терентійовичу! Я цілком розумію, яку мету ставили Ви перед собою, наділяючи головного героя “Твоєї зорі” іменем Кирило Заболотний. І якихось заперечень у мене це не викликає. Відбувається лише певне зміщення фокуса чи що (на противагу “горбатим висотам” і “пілотові Сіробабі”), коли зір вихоплює з контексту двоє слів – Кирило Заболотний, уява починає витворювати образ цього чоловіка, котрого полюбив ще з опублікованого в “Україні” заспіву “Забіліли сніги”⁴, і раптом (як у випадку з Козаком-Брянським і Кадировою-Ясногорською) на чубате веселе обличчя полтавця Кирила Заболотного (колаж у “Вітчизні”) насовується (мов тінь під час сонячного чи місячного затемнення) смутне обличчя подоляка Д. К. Заболотного з безпо-

радно волошковими очима, обвислими, як у Шевченка, вусами, рудавою борідкою і великою, як у Леніна, лисиною... От що я мав на увазі, коли зачепив “проблему Заболотного”. Гадаю, тепер я висловився точніше, і Ви не маєте на мене серця.

Та я не з того почав. Передусім хотілося мені подякувати Вам, дорогий Олесю Терентійовичу, за пречудесного листа, за ті добрі слова, котрі Ви знаходите, відгукуючись про мою роботу, – вони додають духу, коли залишаєшся віч-на-віч з чистими аркушами паперу і не знаєш, яке ж слово напишеш про “ту хату, що в снігах”⁵. Такі листи – зайвий доказ тієї високої людяності й відданості високому, за яку Вас люблять за всіх часів.

Абсолютно згоден з Вашими міркуваннями про делікатність мови. Цьому варто навчатися не лише у В. Земляка. Про грубе без грубощів умів писати ще М. Коцюбинський, скажімо, в “Тінях забутих предків”. Особисто я навчався культурі мови передовсім у Вас, дорогий Олесю Терентійовичу, потім глибше познайомився з Яновським, потім уже прийшов і Василь Сидорович [Земляк]. До “Земледухів” я написав шість романів (один з них не вийшов і досі)⁶ і в жодному не дозволяв собі впадати у вульгаризми. Звідкіль же вони у “Земледухах”?

Багато років я працював над трофейними документами з “Вервольфу” – ставки Гітлера під Вінницею. На цій основі написав роман “Облава на озброєного вовка” – у співавторстві з І. Безуглим, колишнім чекістом, котрий – в силу службових обов’язків – давав цим паперам ради. Роман, написаний ще сім років тому, не вийшов досі, хоча в “Рад. письменнику” давно як отримали аванс; не вийшов, бо рукописом з допомогою дружини заволодів В. Маняк, використав, як йому хотілося, нас же обвинив перед керівною інстанцією, буцімто ми “описуємо неіснуючу боротьбу довкола ставки Гітлера”, а в образі легендарного партизана Івана Калашника “прославляємо запродавців і провокаторів”; одне слово, ганебна історія, схожа на ту, про яку свого часу писав у “ЛГ” [“Литературной газете”] Арк. Сахнін у нарисах “Правда о героизме и подлости” и “Правда всегда восторжествует”⁷. Може, цього року роман, нарешті, вийде⁸. Так от, під час роботи над “облавою” довелося прочитати сотні сторінок стенограм усіляких “нарад у верхах”. Диву давався, як ці, так звані “вершители судеб человеческих”, не завдавали собі клопоту у виборі виразів, казали, що на

язик спадало. Чи горіли вуха стенографістки – сказати важко. І я подумав: мабуть, за всіх часів і в усіх народів панівна верхівка настільки розбещувалася, розкладалася, зубожіла й т. ін., що навіть в мовній практиці опускалася нижче рівня золотарів та тюремних наглядачів, катів. Мовна розпуста – одна з найхарактерніших прикмет розпусти душевної. Саме це й хотілося підкреслити в “Земледухах”, коли я описував цю “верхівку” – грають шахами у вигляді “москаликів” та їхніх верховних головнокомандувачів. Просто земледухи брутальних виразів не вживають. Один з головних героїв – Корній – вилається вперше на сорок першому році життя, у вересні 41-го під Лубнами, де батальйонні колони з восьми тисяч командирів і комісарів Червоної Армії, що вирушили від Прилук, зі штабу Півд.-Зах. фронту, перебазованого сюди з Києва, до Харкова, куди штаб на чолі з Кирпоносом мав передислокуватися, колони геть неоружні, бо лише вищі чини мали вогнепальну зброю, чавили гусеницями німецькі танки, прорвавшись з-під Кременчука та Бахмача, і з восьми тисяч залишились одиниці, і для цих одиниць настали “ночі оточенські”, як назвали Ви той період у “Людині і зброї”. А коли десь “міцні вирази” прориваються у власне авторській мові, то це просто недогляд, там, очевидно, автор не зумів погамувати емоцій у своєму ставленні до всієї наволочі – від “мазьоп” до Миколи Кривавого.

Не думайте, дорогий Олесею Терентійовичу, що в “насаджуванні” вульгаризмів мене “заохочував” Гашек, у якого навіть пересічний шинкар на кожне слово відгукувача зауважує, чого воно варте, чи Рабле з його Гаргантюа, чи Маркес з його “пожиттєвими президентами” типу гаїтянського Дювальє. Боже борони! Причина лише одна, та, що описав вище. Може, це позиція й неправильна, тільки в той час я вважав, що цього вимагає нещадний реалізм у зображенні всіх отих мерзот села й столиці, пекла й раю.

Мене, дорогий Олесею Терентійовичу, підбадьорюють Ваші поради зайнятися історичною темою. Це давня мрія. Перше оповідання, яке написав, а Ю. Мушкетик надрукував у “Дніпрі” до 300-річчя загибелі І. Богуна, було саме історичним⁹. Потім визрів задум роману “Берестечко” з вінницьким полковником у центрі: як і чому усе те сталося і як Богун виводить козацьке військо через гать, покинувши напризволяще військо селянське й т. ін. Та поки що до цього руки не доходять. Мені треба провести Земледу-

хів через громадянську війну, не менш складну на Поділлі, ніж на Тихому Доні (чого, наприклад, варті дві “столиці” УНР – Вінниця й Кам’янець-Подільський!), їхніми очима побачити, а вухами їхніми почути, як “творці” УНР – Грушевські, Винниченки, Скоропадські, Петлюри – заливали Україну кров’ю й виправдовувалися перед історією: “не до сентиментів, панове, коли гине держава!”, як з другого боку Сталін казав представникам Радянського уряду УНР в Таганрозі: “Побавилися в республіку й годі!” – і потрібен був революційний геній Володимира Ілліча, щоб розв’язати “українське питання”; далі – через перші комуни, колективізацію, 37-рік і Велику Вітчизняну (день нинішній описано в романі “Вікна”, котрий “Дніпро” збирається перевидати наступного року разом з “Берегом”¹⁰). І коли я все те перероблю, навіть загадувати страшно, бо пишу зараз тільки другу книгу – “Земледухів” – “І вражою злою кров’ю”. Тут також будуть виходи в історію, бо історія сьогочасна завжди має аналоги в минулому, на те ж і закручується вона пружиною, але в кожному такому виході не хочеться забувати слів Дж. Неру: “Якби ми звертали увагу тільки на дрібні війни та інші незначні обставини, що переважали в житті грецьких держав, то що б знали про них? Якщо ми хочемо зрозуміти їх, то повинні проникнути в їхні думки, спробувати освоїтися з їхніми почуттями і способом дій. Справді важить лише цей бік їхньої історії” – і для цього є чудова можливість, про яку Ви так слушно кажете, – освоювати все це через народну пісню, думу, фольклор і гумор, бо ще ж і Михайло Шолохов, котрий Вас так любив, називаючи – наш Олесь, казав у “Тихому Доні” приблизно так: якби ми ще й сміятися перестали, то на цій землі було б справдешне пекло...

Ось як багато думок породжує Ваш лист, дорогий Олесю Терентійовичу, думок і снаги. І справжнє свято для моєї душі – оця розмова з Вами на віддалі. Спасибі ж Вам за це сердечне! Низький уклін Валентині Данилівні!

Ваш

Микола Рябий

9.01.1986 р.

Вінниця

* * *

Від Володимира Євгеновича Панченка

15 січня 1986

Добрий день, дорогий Олесею Терентійовичу!

Біля двох років тому, коли я тільки збирався переїздити до Кіровограда¹, Ви написали мені добрі слова розуміння й підтримки такого рішення, що для мене було і приємно, й важливо.

На новому місці почуваюся добре: кіровоградці зустріли доброзичливо. Радий тим, що з'явилися сприятливі умови для роботи. Весь свій кіровоградський рік я присвятив Ю. І. Яновському – написав задуману ще в Одесі монографію про нього і подав у “Дніпро”². Два розділи з неї нещодавно надрукували журнали “Радянське літературознавство” та “Українська мова і література в школі”³, і от я надсилаю їх Вам. Особливо дорога мені стаття про “Живу воду” і “Мир” подобається як щось рішуче відмінне від “поганої” “Живої води”, тим часом, як, думаю, перша редакція – при всіх її вадах і художніх прорахунках – несла в собі чимало свіжого й правдивого про перший мирний рік.

Часто буваю в Нечаївці⁴, і кожного разу думаю, що Юрію Яновському пощастило – пощастило на таку людину, як Ніна Юріївна Загрійчук, завідувачку його Музею⁵. Нещодавно вона народила п'яте дитятко; останнім часом хворіла... Радісно, що є такі славні ентузіасти: в Яновського Ніна Юріївна просто закохана, і знавець усього, що пов'язано з Майстром, вона блискучий...

Щастя Вам у Новому році і хай натхнення завжди буде на кінчику пера!

З повагою до Вас –

В. Панченко

15.1.1986 р.

* * *

Від Романа Мар'яновича Лубківського

16 січня 1986

Львів, 16.І.1986 року

Дорогий Олесею Терентійовичу!

Принесла мені Наталя в лікарню Вашу новорічну листівку, а я лише сьогодні (в день Нового Року за старим стилем!) відповідаю

Вам подякою і найсердечнішими побажаннями – і Вам, і Валентині Данилівні, всій Вашій родині.

Сподівався я, що зразу після 1.І. буду в Києві, але, на жаль, не вийшло. А так хотілося поділитися враженнями від “Яру”¹, який мене буквально вразив. Здавалося, подія відійшла в минуле, але як запрацював і подіяв цей твір на душу, як він філігранно виписаний! І головне – що це ота висока правда, якої так треба в літературі, але правда, я сказав би, з німбом духовності. Сильне враження справила ця річ і на багатьох моїх друзів із різних “сфер”, і вони солідарні зі мною.

Олесю Терентійовичу, в Києві я все-таки повинен бути в лютому (на з’їзді). Може, у Вас знайдеться кілька хвилин для мене і для справ. Насамперед (вже наперед хочу сказати) не уявляю Франківського міжнародного симпозіуму без Вашого слова. Це перший захід під егідою ЮНЕСКО у Львові, і я дуже прошу знайти можливість взяти участь, але насамперед – дати згоду оргкомітету.

Дуже турбує мене і те, що на пропозиції щодо створення Республіканських комітетів для відзначення 130-річчя Франка, 175-річчя Шашкевича і 150-річчя “Русалки Дністрової”, а також 50-річчя Антифашистського конгресу у Львові керівництво Спілки не відповідає...

Та не буду Вас турбувати.

Бажаю Вам здоров’я, добра і таких золотих сторінок, як у “Правде”².

Посилаю газети, можливо, Вам буде цікаво глянути. З пошаною –

Роман

* * *

Від Феодосія Кириловича Рогового

27 березня 1986

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Звертаюся до Вас (“О, милосердя людське, прийди на поміч!”), звертаюся до Вас як до свого (і нашого) духовного Батька (даруйте за підозрілі слова мої безкорисливо щирі), бо інакшої ради не видиться.

Я пам'ятаю (і дякую), що писали мені і (як читач) ждали (ждете) моїх книжок – якраз про другий (після “Свята останнього млива”) роман. Я й хотів було після повернення – оце зовсім недавнього повернення з Києва – наговорити Вам купу свого недоволення станом видавничих походеньок своїх (ось-ось два лежить роки ні читано, ні рецензовано) – хотів було... та, слава Богу, осінила голову думка: писання твоє буде безпредметне, як і сама просьба.

Краще пошли тому чоловікові “Поруки для батька” і довірся його мудрості¹.

В один і той же день, разом з оцим листом, я й посилаю Вам свій роман (пробачте уважливо, що роблю це без попереднього прося). Прочитайте, будь ласка, за коли встигнете. Якщо прочитаєте до з'їзду письменників України – передасте, будь ласка, чи якось по-іншому повернете: я буду як делегат від Полтавщини.

І ще одне: у варіанті для “Радянського письменника” слово “севеушник” (через нього, либонь, “Вітчизна” за доброї рецензії Мих. Слабошпицького... відмовилась його опублікувати – так те слово повсюдно замінено “супостатом”, інакше мовби зовсім “не буде діла” (гадають, хто читав його: Дімаров і Харчук).

Бажаю Вам добра од життя і ласки –

Ваш *Роговий*

19 $\frac{27}{III}$ 86, четвер

315967, село Устимівка Глобинського району Полтавської області Роговому Феодосію Кирил.

P. S. Пробачайте за поганий машинопис.

(Підпис)

* * *

Від Анатолія Івановича Гая

2 квітня 1986

Шановний Олександр Терентійовичу!

Дозвольте й мені приєднатися до привітання, висловленого від імені всіх Ваших однополчан повоєнного покоління, і за дорученням колективу редакції військової газети “Гвардеец” – спад-

коємиці фронтового “Советского богатыря” – та від себе особисто сердечно привітати з Днем народження.

Бажаємо Вам, дорогий наш Прапорonosцю, міцного здоров'я, щастя, успіхів, нових книг, які учать добру і людяності.

Прийміть також у дарунок мою третю книжку¹, народженням якої значною мірою завдячую Вам, Вашій підтримці моїх перших літературних спроб. Ваші лист і рекомендація у Спілку письменників, які я одержав у час нелегкого і непростого вибору, стали для мене маяком², який світитиме мені все життя.

З повагою і вдячністю
гвардії капітан

Анатолій Гай

м. Біла Церква
2.04.1986 р.

* * *

Від Михайла Петровича Стрельбицького

2 квітня 1986

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Прийміть мої сердечні побажання у переддень дня народження. Особливо приємно знайомитися з новими Вашими публікаціями – власне, єдиними у сьогоднішній нашій прозі зразками виваженого, проникливого лаконізму.

Не менш приємно і повчально діставати все нові й нові аргументи, і суспільні, й літературні (от-як короткий роман В. Астаф'єва), на користь “Собору”, його нев'янучої актуальності у розпізнаванні зла, його поетичної сили утвердження здорових начал народної моралі.

Хочеться бачити той роман у 7-томнику¹. Але так чи інак, у монографії, яку мені вже планує “РП” (“Радянський письменник”) і яку нині з тихою радістю творчої заклопотаності пишу, “роман, який не увійшов до шеститомника”², йтиме крупним планом³, в усіх трьох основних розділах: “Гуманізм”, “Поетика”, “Естетика”.

Для розділу “Поетика” мені бракує деяких перекладних (білоруських, польських) видань. Адже бодай коротко, бодай дуже-дуже коротко треба б мовити про те, як оригінал мобілізує пере-

кладачів перебирати усі свої мовні арсенали. Обмежитись тільки російськими виданнями тут не можна. В. К. Коваль якось проговорився, що окремі з важкодоступних потрібних йому у праці над повістю-есе книг брав із Вашої бібліотеки⁴... Доведеться, либонь, і мені з подібною проською до Вас звертатися – от хоч би й в час наступного з'їзду СПУ.

Щиро Ваш –

М. Стрельбицький

2.04.86 р.

* * *

Від Михайла Петровича Романа

4 квітня 1986

Пряшів 4-4-1986 р.

Вельмишановний Олесь Терентійович!

Насамперед вітаю Вас з днем народження і бажаю Вам міцного здоров'я, творчого натхнення, успіхів, щастя в родині і миру у світі.

Раніше я не писав, поки не знав, як ідуть справи навколо перекладів Ваших книг. Нарешті вони зрушили з місця. У найближчі два роки вийде у видавництві “Словенський спісователь” Ваш роман “Собор”¹. Він уже перекладений на словацьку мову з першого видання. Не знаю, чи договір Ви підписували, чи ні. Після видання цього роману приступлять до видання роману “Твоя зоря”. Крім цього, згадане видавництво видає антологію українського оповідання, в якому представлені і Ваші твори.

Всі ми зараз живемо напруженим життям. Вивчаємо матеріали XXVII – з'їзду КПРС та XVII – з'їзду КПЧ, готуємось до загальнодержавної наукової конференції до 130-річчя Івана Франка, яку наша кафедра української мови і літератури Філософського факультету організує у співпраці з іншими українськими установами Пряшева. Конференція відбудеться 5 червня 1986 р. за участі українців республіки, вчених Ужгородського університету та широкої культурної громадськості. Увечері буде урочистий концерт з творів Івана Франка. Одночасно готують до

Міжнародного симпозіуму “Іван Франко і світова культура”², що відбудеться у Львові. Сподіваюсь, що там зустрінемось.

Хотілося б знати Вашу думку про мої статті, які були надруковані в журналах “Київ” і “Радянське літературознавство”³, хоч вони значно скорочені і я сьогодні ними вже незадоволений.

Дорогий Олесь Терентійович, вітаю Вас також зі Святом весни – 1 травня та Днем Перемоги і бажаю Вам ще раз довгих років життя. З роси і з води

Ваш *(Підпис)*

Проф., д-р Михайло Роман,

к.ф.н, завкафедрою укр. мови і літератури

* * *

Від Віктора Федоровича Коржа

5 квітня 1986

5.IV.86 р.

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Керівництво видавництва вельми втішилося Вашою відповіддю щодо видання “Людини і зброї”¹. Одне прохання: передмова (спомин про 1941 рік), про яку Ви писали, потрібна редакції не пізніше 1 серпня, бо вже нині йде розклейка тексту твору і ми б хотіли здати на виробництво підготовлений для набору текст не пізніше серпня.

Я дав розпорядження молодшому редактору сьогодні надіслати Вам необхідні видавничі документи, і Оля надішле їх Вам разом з цим листом.

Тепер трохи особисте: у мене намічаються зміни в житті. Справа в тому, що мене запросили до участі в конкурсі на заміщення вакантної посади завідуючого кафедрою української літератури в університеті² (я зараз веду там по годинно практичні заняття з сучасної літератури), і я подав документи. Не знаю, як вирішить вчена рада (є у мене такі прихильники, є і “опортуністи”, позаяк у мене немає вченого ступеня), але я таки зважився, бо чую – реалізувати свої останні десять літ до пенсійного віку найкраще можу саме там, серед дітей наших, трохи замучених термінологічною

схоластиком. У всякому разі на цей експеримент йде новий декан і, може, й ректор³.

Конкурс в кінці квітня, а початок – з вересня, з нового навчального року, то при сприятливому для мене вирішенні я ще встигну бути редактором Вашої книги, і то для мене висока честь – значитись редактором на такому виданні... Отакі справи.

Дивився по телевізії Ваш виступ і енергію од того здобув, а в наш збурунений час вона так необхідна, та енергія!

Спасибі за схвальну оцінку моєї збірки⁴, од душі трохи одлягло, бо завжди книга піде од тебе – і тривожишся, як за дитиною, що люди скажуть...

Вибачте за довжелезію і надто особисте.

Здоров'я, снаги Вам!

Віктор Корж

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

14 квітня 1986

Дорогий Олеся!

В. Корж передав від тебе вітання і побажання скорішого видужання. Спасибі.

Ох ці видужання й занедужання. Я вже в обозі недуг. Щоправда, хвалити Бога, прориваю облогу, але ненадовго.

Твоє слово до з'їзду письменників сподобалось і дуже¹. Так молоді, талановиті, пророчі.

Твій

(Підпис)

14/IV 86 р.

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

23 квітня 1986

Дорогих Олеся Терентійовича та Валентину Данилівну якнайсердечніше вітаю з святом 1 Травня та Днем Перемоги!

Зичу добра, здоров'я, творчих злетів, радості в сім'ї Вашій. Хай все хороше, приємне, щасливе горнеться до Ваших чуйних, доброзичливих, щирих сердець.

Спасибі за Вашого, як завжди, теплого листа.
Щиро до Вас

Ів. Шаповал

23.4.86

* * *

Від Миколи Юрійовича Рябчука

26 травня 1986

Шановний Олесю Терентійовичу!

Я дуже добре розумію Вашу зайнятість, але інтереси спільної, як я сподіваюся, справи спонукають мене до написання цього листа.

Річ у тім, що Ви свого часу, кажуть, дали досить рішучу відсіч деяким горе-науковцям, котрі хитромудро кваліфікували українську мову як “безперспективну”. Я дуже хотів би у своїй статті послатись якщо не на Ваш виступ, то принаймні на тих “учених”. Отож буду вельми Вам вдячний за бодай приблизну вказівку того “наукового” джерела.

Ще раз пробачте мені моє зухвальство і ті клопоти, які я наважився Вам завдати. Але це й справді вкрай необхідно.

З глибокою повагою,

Микола Рябчук

26.V.86 р.

Моя адреса: Київ-1, вул. Заньковецької, 5/2, кв. 20

тел. 23-42-03 д.

93-29-61 сл. (редакція журналу “Всесвіт”)

* * *

Від Василя Івановича Захарченка

9 липня 1986

Добридень, дорогий Олесю Терентійовичу!

Пишу оце і лаю себе, що зважився відірвати Вас од роботи.

Мабуть, нічого нового не скажу Вам тим, що на все життя захоаний у Ваші “Прапорonosці”. Може, завдяки їм ще зі шкільних років почув красу рідної мови, її музику, Може, тоді саме виникла божевільна думка – і самому стати літератором.

Я – полтавець, а тому відчуваю якусь генетичну спорідненість чи що з Вашою творчістю. Ті питання, які Ви ставите в своїх творах, хвилюють і мене, є перéгуки, і це, мабуть, погано для мене, бо, може, не маю свого голосу.

Був такий випадок. 1968 року взимку у видавництві “Рад. письменник” вийшла моя третя книжечка “Стежка”. Там повість “Стежка” і оповідання. Люди почитали і кажуть: “Це маленький «Собор». Твоє щастя, що тебе ніхто дуже не знає, а то й тобі б попало”. Мабуть, наші душі перегукнулися були тоді. Тільки в мене там у повісті йшлося не про Собор, а про звичайну занедбану сільську церкву. Усе це на значно нижчому рівні, але люди мені казали добрі слова. Та й досі дехто згадує, коли знайомлюся: “А – це «Стежка»? Пам’ятаю...”

Коли я працював над романом “Ярмарок”, саме вийшла Ваша “Твоя зоря”. І я побачив, що знову наші душі в’ються навколо одних і тих же питань (маю на увазі Вашу подорож у золоте Дитинство).

Але лист мій сумбурний, тому кінчатиму. Давно хотілось Вам надіслати якусь із своїх книжок, але не зважувався. Довго думав і про останню: надсилати чи ні? (Вічне питання вахлакуватого полтавця). Вона мені найдорожча. І звичайно, хочеться надписати найдорожчим людям. Вийшла в січні. Видить Бог, півроку вагався. Таки надсилаю і прошу пробачення, що турбую, відриваю Вас од найсвятішого – роботи.

Трохи про себе. Народився 1936 року на хуторі Гутирівка Полтавського району на Полтавщині. 1958 р. закінчив ф-т журналістики КДУ. Член СП СРСР з 1982 р. Маю шість книжок¹. Оповідання, короткі повісті. “Ярмарок” – перший мій роман. Написав ще один – “Клекіт старого лелеки” та повісті. Запропонував “Рад. письменнику”.

Був на ІХ з’їзді, слухав Ваше трепетне синівське слово, звернене до Батьківщини, до Народу. Спасибі Вам!

Всього Вам найкращого!

З глибокою повагою –

Василь Захарченко

9 липня 1986 р.
м. Черкаси

Р. С. Що таке Вата? Почув про неї в одному селі. Писав, як почув. Микола Рябий з Вінниці радив мені знайти щось милозвучніше. Але жалко було відступати од реально почутого й щось видумувати. Раптом, коли вже вийшла книжка, Микола пише мені: “А ти знаєш, що Вата і Фата Моргана звучать однаково?” Я аж зрадив. Це було для мене відкриттям. Очевидно, маємо явище народної етимології. У народі Фата перетворилась у Вату. Як у нас вимовляють? Не Федір, а Хведір і т. д. Шкода, пізно вже. Ніяк зробити виноску в книжці.

В. З.

* * *

Від Віталія Кириловича Коваля

16 липня 1986

Добрий день, Олесю Терентійовичу!

Вчора я Вам послав газету і примітки¹ і був дуже радий Вашому дзвінку, хоч ні слова в ті пакети не написав, дуже порожньо мені було в душі, і в місті, і в цілому світі. Всі роз'їхалися, і добрих вістей не було². Добрі пророцтва, кажуть, почнуть діяти через шістдесят, сто двадцять і тисячу років. Кажуть. А що буде через місяць, чи вчитимуться наші діти у вересні, про це ще ніхто нічого не каже і не знає. На пленум з Москви приїхав “літаючий ящур або птиродаптель”, так його в нас давно називають, походив по спілчанських кабінетах і в кількох кабінетах сказав: хай він вам перегорить ваш Київ, у ньому я жити не буду, поки що в дочки, а там Кавказ мене чекає. Не їстиме київського хліба, а харчуватиметься з дива, з Київської Русі, в любов до якої повірити не можна. І це не плітки, а жорстока реальність, спекуляція і самим собою і рідною землею. Та спекуляція, яку не стрималася і викрила навіть “Правда”. Наш добрий друг у своїй славнозвісній кореспонденції “Зона правди и совести” викрив сільського дядька з села Блідчі Бородянського району³, який нібито не захотів прийняти евакуйованих. А тепер “Правда” опублікувала листа того дядька, дуже делікатно спростовуючи наклеп нашого друга⁴. Може, Ви цього не помітили – номер за 5.07.

Якусь мою рівновагу утримувала хіба що робота над примітками до першого тому. Шкода, що я стримував себе. Я ще раз подивився на всі видання “Прапорonoсців”, знов майже всі їх назвав для всіх тих бухгалтерів, які тоді мені не вірили. Якщо й неправильно підрахував, то тільки в рахунок зменшення. Виявляється, їх було не 150, а більше. Хоч, що значить кількість проти емоційної сили навіть одного видання! Мине ще якийсь десяток років і не залишиться нікого, хто з такою правдою емоційно міг би сказати правду про перемогу, яка дала нам сорок років миру. Залишаться, може, тільки ось такі сухі бухгалтери, як оце я. Або й нічого не залишиться...

Відбувся Пленум, на якому ВВ [Володимир Щербицький] сказав, що на нашому з'їзді в окремих виступах мали місце незрілі, демагогічні і неправильні міркування. Добре сказано, але ж на зборах у прозаїків, де мали обговорити відомого словоблуда, від нього навіть не зажадали пояснень, ніхто не виступив, а все прийняли “до відома”. Хай краще партком розглядає, хай [Борис] Олійник оцінює.

Вибачте мені, Олеся Терентійовичу, за такий настрій, від нього не втечеш.

У шостому номері “Радянського літературознавства” Ліна Костенко, мабуть, вперше в житті виступила з невеликою статтею⁵. Пише вона про обов'язки критики після XXVII з'їзду партії: “То які після цього її першочергові завдання? По-моєму, провалитися крізь землю від сорому”. Але ж ніхто не хоче провалюватись.

У тому ж номері М. Ільницький пише: “Блискуче оповідання «Чорний Яр» Олеся Гончара виразно засвідчило свій зв'язок з мотивами ранішої творчості письменника, не завжди правильно тлумаченими”⁶. Все правильно і добре – а де ж вони тоді були? Та й зараз...

Продовження буде.
Всього Вам доброго.

В. Коваль

16.07.86

* * *

Від Дмитра Васильовича Павличка

5 вересня 1986

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Стаття про Франка, що зачепила Вас отим пасажем, була надрукована п'ять років тому в книжці “Над глибинами”¹. Дивно, що Ви не звернули уваги на той абзац тоді, а ще більше дивно й прикро мені, що Ви його так розтлумачили. В тій же книжці “Над глибинами” вміщена й стаття “Дар світла й чистоти” про Вашу творчість. Там ясно сказано (стор. 96.): “Гончарівський реалізм – це реалізм поетичний”. Але чи можна прикласти цей термін (я не знав, що його придумав Достоевський) до всієї української прози від Квітки-Основ'яненка до Григора Тютюнника? Мабуть, ні. Від Квітки починалася згадана мною традиція, і, власне, Григир Тютюнник показує, як можна прекрасно писати, належачи до традиції Франка й Стефаніка. Сентиментальщина й псевдонародність у нашій прозі – явища настільки очевидні, що тут і доводити нічого. Надмірне й набридливе вживання здрібнілих словечок, перебільшення (до смішного) почуттів звичайних, культивування патетики там, де обійшлося б і на мовчанці, а головне – творення фальшивого, життям не оправданого ідеалу – ось прикмети нашого родового літературного сентименталізму й не менш родовитої псевдолюбви до народу. Назбирати цього добра можна і на городах, оброблюваних великими нашими майстрами. На жаль, наші письменники (це залежало не завжди від їхньої волі) впадали в стилізаторство щодо фольклору і не всі витворювали, як Гоголь, індивідуальну поетику на основі народної творчості. Можливо, дехто з наших дорівнявся Гоголю “Вечорів”, але ніхто й не пробував учитися на “Мертвих душах”. Отим пасажем, про який Ви пишете, я хотів звернути увагу на те, що найбільше заважає нам у літературі. Де закоханість у своє начебто виняткове поетичне світовідчуження. Воно й справді є в нашого народу, з нього виростав Гоголь, а з Гоголя, можливо, вийшла плеяда латиноамериканських магів, але, як говорив Франко, “швець залишився без чобіт”. А чому? А тому, що не було й нема в нас критичного погляду на себе.

Ви пишете, добра чи не добра українська література, не наше діло, – “хай судить читач”. Ні, наше діло. Ми надто довго дозволяли неукам і недоброзичливим людям говорити про нашу літерату-

ру як про якийсь відрубне поетично-романтичне дивоглядіє. Самі ж Ви не раз беретеся за перо критика, самі ж заперечували тим, хто хотів і Вас приписати до того поетично-романтичного цеху. Коли б ми підняли із майже цілковитого забуття прозу Шевченка, Франка, Кобилянської, Коцюбинського, Стефаника, ми могли б показати, що в нас склалася і сувора реалістична традиція, що ми й тепер можемо її розвивати. Біда вся в тому, що патетика, якою хворіємо й сьогодні, дуже підходить до успадкованого нами поетичного романтизму. Може, у тому пасажі дещо й загострено, але хіба інакше скажеш правду? Не думаю, що я образив когось, прославляючи Франка, бажаючи, щоб наша проза мала більше інтелекту, філософського духу, твердої мислі. Мені здається, що Ви так само зацікавлені в тому, щоб стратегічний напрям нашої літератури не розминувся із реалізмом.

Д. Павличко

05.IX.86

* * *

Від Захара Власовича Гончарука

7 вересня 1986

Дорогий Олесю!

Як Ви там – Валюша? Дітки? Чи здорові усі, чи все добре? Снівся Ти мені якоїсь ночі в дорозі (у Горькому).

...Сидить у спілчанському конференц-залі наша творча братва. І раптом підійшов Павло Григорович [Тичина] і сів мені на руки, проговоривши: “Скучив за Вами... Так скучив...” А мені якось незручно стало, що всі звернули на те увагу... Я озирнувся, а ти сидиш за конференційним круглим столом і з якимсь подивом дивишся на мене... І я тут уже й підвівся...

І що б воно могло бути? Я не суєвірний, але сни часом турбують...

Повернувшись оце з далекої важкуватої дороги (з Ріхтером проїхали три області¹, Святослав попереду, я за ним, – Смоленську, Калінінську, Горьківську), де мені доводилось в 1941-му відступати у Вітчизняну війну з-під В'язьми, Гжатська (нині Гагарін), Можайська, Нарофомінська, а весною 1942... падати на Ка-

лінінському фронті (в районі Мігалово), коли ходили на Ржев, на Великі Луки..., а потім в Горьківській області валятися по госпіталях (Дзержинськ, Кіселіха), ледве дотягнув оце додому і застав на столі запрошення на міжнародну нараду письменників і видавців соцдержав, яку ти відкриватимеш у Києві... Дуже нагальна й потрібна ця творча розмова, особливо після тверезих з'їздівських думок.

Телефонував я Вам, коли повернувся до Києва, треба було дещо порадитися з питань югославських² – ніхто не відповів; зрозумів – на відпочинку. А ми теж оце кілька днів, як добралися з Ганнусею до Алушти³ – хоч, правду кажучи, вона мені ні до чого... Болять ноги, мучать і досить дошкульно непередбачені хвороби... Тяжко працюється... Доведеться якийсь день-два зірвати, щоб і на нараду якимось дотягнути. Адже, справді, розмова-зустріч, передчувається, буде цікавою.

Здоров'я Вам усім – мила Валюшо, любий Олесю, добра дітям Вашим.

Обнімаємо –

Гонч. Захар

* * *

Від Миколи Микитовича Безхутрого

7 жовтня 1986

7.X.86

Дорогий Олесю!

Зворушений дарунками – дуже милі книжечки. Бентежними постали невмирущі почуття фронтових поезій; радий, що гострим залишається відчуття паростків живої краси довкола. Тож і дід, і внуки сердечно дякують за все це і мріють бачити й читати нові твої книжки.

Кажу так, бо внуки мої менші ще вчать в англо-українській школі, а старший вже закінчив її і вчиться на колишньому нашому відділенні нашого університету – всі люблять літературу.

А як твої внуки, діти та й ви з Валентиною Данилівною? Чи здорові?

Дуже клопоталися ми цієї весни за вас. Не писали, бо, думалося, не до нас вам було. Благаємо небо, аби все гаразд обійшлося¹.

Мабуть, я завдав тобі, Олесе, клопоту тим, що дав номер твого телефону тому хлопцеві, що приїздив з Харкова – це з добрих почуттів до нашої короленківської, яка була нам щедрою матір'ю-годувальницею². Перепрошую, якщо той хлопець не зовсім такий, яким нам хочеться бачити хранителів духовності людей наших.

Про себе мало що є сказати. Живий. Працюю, хоч хірурги заважають: рік тому знайшли в мені щось зайве і вирізали, та так рішуче, що потому майже п'ять годин приводили до тями – воскресали в реанімаційному відділенні; наприкінці так голосно загаласували: “Он дышит, дышит!”, що й я почув...

З того, що роблю, наступного року обіцяють видати альбом творів Васильківського. Є чимало чого для вогнища...

Дуже хотілося б побувати в Києві, та, мабуть, зась. Хіба що через не можу?!

Та хай же довго-довго не буде гіршого!

Снаги тобі, Олесе, Валентині Данилівні на багато-багато літ.

Щастя-радісті всім.

Сердечно

М. Безхутрий

* * *

Від Омеляна Сидоровича Масикевича

14 жовтня 1986

Вельмишановний Олесь Терентійович!

Останнім часом Нуша Станку¹ двічі зверталася в листах до мене з проханням написати Вам і довідатися, як Ви і Ваша родина здорові-дужі, бо вона давно не має вістей від Вас, її давніх друзів.

Нуша Станку вже кілька років добивається, щоб роман “Циклон” у перекладі на румунську мову нарешті побачив світ², але директор видавництва чомусь зволікає, щороку обіцяє видати роман, але рукопис лежить у видавництві понад десять років і невідомо, коли буде надрукований.

Голова спілки письменників Румунії Д. Р. Попеску на прохання Н. Станку нагадав Рип'яну, що пора видати “Циклон”, але й це не допомогло.

Прошу пробачення за турботу.

З повагою

Москва

14 жовтня

1986 р.

Омельян Масикевич

* * *

Від Анатолія Агафоновича Бортняка

31 жовтня 1986

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Завжди мав бажання надсилати Вам книжки, але переборював це нескромне почуття.

Нині ж не втримався, особливо – коли прочитав у “Літ. Україні” Ваше тепле, уважне до сатири слово з приводу 80-річчя С. І. Воскрекасенка¹.

Пробачте, якщо своєю бандеролькою завдав Вам зайвих клопотів.

З глибокою шаною і побажанням успіхів та усміхів

(Підпис)

31.X.1986 р.

(286027, Вінниця, просп. Космонавтів, 54, кв. 7,

Бортняк Анатолій Агафонович)

* * *

Від родини Драчів

Грудень 1986 р.

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Дорога Валентино Данилівно!

Прийміть щирі вітання нашої родини з Новим роком, щедрі побажання добра і щастя у Вашу привітну хату – лише під Вашим прихистком вдалося вистояти у Році Тигра!

Посилаємо Рокові Білого Зайця з яскравим бантиком на харчі смачної молододі цибулі.

Від серця

родина Драчів

* * *

Від Феодосія Кириловича Рогового

26 грудня 1986

Дорогий Олесь Терентійович!

Сердечно вітаю Вас з Новим, 1987, роком!

Бажаю здоров'я і найкращих успіхів у творчості. Мені чітко пам'ятається наша зустріч на з'їзді і кожне слово нашої тоді розмови¹. Пошли, боже, повторитися нашим зустрічам і розмовам.

Щодня, щомиті передумую, як би найкраще скласти свою книжку, яку пишу, яку хочу написати.

З Новим роком, з новим Словом будьте здорові!

Роговий

26.XII.1986

* * *

1987

Від Захарі Іванова

1987

Дорогой Олесь Терентьевич!

Много раз я Вам писал и много раз говорил, что Ваши произведения выходят на болгарском языке. Но всё время почему-то они не выходили. Причины были разными. Но сейчас вроде бы все в порядке. За моей рецензией и в переводе П. Кыневой выходит “Собор”¹. Правда, переводчица сделала огромную ошибку – книга выходит под заголовком “Костел”. Я пытаюсь исправить ее ошибку. Посмотрим, что выйдет. Это в издательстве “Народна культура”. А в изд. “Народна младеж” выходит сборник избранного Ваших произведений – “Циклон”, “Бригантина” и несколько новел и рассказов. Рецензент, составитель и переводчик – я. Думаю, очень скоро получите договор об этой книге.

Со мной было очень и очень плохо. Я выстоял. Сейчас снова живу и пишу.

Работаю, перевожу, стремлюсь помочь процессам, которые некоторые называют перестройкой. А это просто возвращение к нормальному образу жизни.

Всё равно я дышу, пишу, люблю Вас, Вашу землю, Ваших писателей. И на том стою!

Захари Иванов

1987 г.

София, Болгария

* * *

Від Василя Петровича Минка

22 січня 1987

Славний друже Олесю,
Терешків сину!

Дякую за твоє рідне серцю поздоровлення “з 85-м успішним штурмом ювілейної Говерли”¹. Гарно сказано, не банально. Дата справді височенька, але... не всякому несе вона радість. Наш спільний друг і сусіда Петро Панч не раз скаржився: “Дні настали довгі, ой які довгі, особливо взимку, а роки... Куди вони так швидко тікають!..” Любив він нашу Кончу Озерну влітку, а пісню наспівував “Забіліли сніги, забіліли білі” – вона так славно лунала над доминою Остапа Вишні.

Б’ю чолом за побажання нових верховин! Хай живуть нові й нові Бригантини і Собори!

Завжди Ваш
22 січня
1987 р.

Василь Минко

* * *

Від Ростислава Андрійовича Братуня

28 січня 1987

Дорогий Олесю Терентійовичу!

До глибини серця був зворушений Вашим привітанням¹. Це був для мене один з найцінніших ювілейних подарунків. Велике спасибі!

Як голові Комітету, доповідаю, що гроші, виручені за квитки на мій авторський вечір у філармонії, перераховані на побудову пам’ятника будителеві Галицької Руси у Львові². Я настояв, щоб вечір був платним, не за запрошеннями, бо вони часто попадають не за призначенням або ж взагалі щезають. Зал був повний. Всі квитки були продані. Навіть багато бажаючих не змогли їх придбати. Так було започатковано громадський збір коштів. Зайва копійка ніколи не завадить, бо ж не думаю, що офіційний кошторис буде надто щедрим.

З щирою повагою
Завжди Ваш
28.01.1987 р.

Р. Братунь

* * *

Від Миколи Олександровича Рябого

12 лютого 1987

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Може, Вам цікаво буде прочитати про лиховісний об'єкт, що його фашисти збиралися спочатку спорудити на Вашій Полтавщині, в лісі під Лубнами, давши йому кодову назву “Ейхенгайм” (“Дубовий дім”). Це мало знаменувати перемогу німецької зброї на тій землі, де “погорів швед”. Саме так Гітлер і хвастився. Та мужні дії полтавських партизанів, а потім і розгром німців під Москвою змусили “команду Классена – Шмідта – Даннера” спішно тікати з-під замку князя Вишневецького. Об'єкт спорудили під Вінницею, на землі, для Вас небайдужій, і назвали – “Вервольф”, найповніший переклад з німецької (на думку одного берлінського професора філології) – озброєний вовк, а не вовкулака, певно, Ви й самі це відчуваєте: вер – зброя, вольф – вовк. Звичайно, наше, українське, вовк з кулаком – також вельми образне й страхітливе, та озброєний вовк – куди страшніший. Принаймні, таке, саме таке тлумачення відповідало задумові.

Оце Ви тримаєте в руках не повний роман, а лише дві його третини¹. І не Гітлер, навіть не Сталін замислювались головними героями, а легендарний син нашого народу Іван Іванович Калашник. Це він і ніхто інший нагнав Гітлерові такого страху, що той восени 42-го утік з “Вервольфу” і появився тут на деякий час напередодні операції “Цитадель”, тоді Калашник був уже мертвий.

І чого ж не став? – запитаєте. – І чому взагалі нема Калашника, а є... Калачик?

Ви, дорогий Олесю Терентійовичу, певна річ, читали в “ЛГ” нариси Арк. Сахніна² про те, як Кривець, “автор” мемуарів “Багряними дорогами”, передмову до якої написав О. Ф. Федоров, усе життя цькував родину вірного сина нашого народу Івана Дяченка, справжнього організатора підпілля й партизанського руху на Чернігівщині, а його пам'ять утоптував у багно, робив з патріота... ге-стапівського провокатора. Виступ Арк. Сахніна нічому не навчив О. Ф. Федорова, якому було мало двох Зірок, двох книжок і двох кількасерійних фільмів³. Та й не могло навчити за тих, доперебудовних, часів. Десь, на якомусь бенкеті, Леонід Ілліч [Брежнев]

нібито сказав: “Как это так, Алексей Фёдорович? Вот ты пишешь книги, а о тебе еще никто не написал!” А Леоніду Іллічу нібито сказали: “Мы этот промах немедля исправим!..” І доручили “виправляти” В. Манякові, і той узявся писати “роман-документ” під назвою “Рейд”⁴. Отак цю історію з “Рейдом” рекламував сам В. Маняк, тодішній референт О. Ф. Федорова і “друг родин” його друзів.

А тут пішли в “Україні” публікації “Вовка”. І в самому вже імені Калашника О. Ф. Федоров і “його команда” побачила смертельну загрозу власному авторитетові. І от дружина В. Маняка, котра працювала в “Україні” відповідальним секретарем, викрадає рукопис з редакції, “команда” з ним знайомиться й складає листа за підписом О. Ф. Федорова в ЦК Компартії України, в якому звинувачує авторів у тому, що в образі Івана Калашника ми прославляємо... гестапівських агентів, запродавців і т. ін. в цьому ж дусі. Цю “команду” не зупинив навіть той факт, що в одній капітальній історичній праці Івана Івановича Калашника названо “легендарним народним месником”, а серед членів редколегії цього фоліанта стоїть прізвище... О. Ф. Федорова. І на довгі роки заварилася “каша”, котра особисто мене мало не довела до могили. Іван Безуглий – не так співавтор, як “технічний директор”, з нього питали менше, а мене розпинали не тільки за Калашника, а й за Сталіна, навіть... Гітлера... Я писав, захищаючи честь І. І. Калашника, його родини, чотирьом Генеральним секретарям, та листи поверталися до Києва, а Київ... визнавав своє безсилля перед Федоровим. “Команда” ж знахабніла до того, що вимагала зруйнувати пам’ятник Калашнику, споруджений за постановою бюро Вінницького обкому партії. І це – на очах дружини Івана Івановича, його дітей – комуністів. Ось до чого доходить безмежне чистолобство за умов негласності та безконтрольності – жах!

Знайшлися люди і в самому письменницькому видавництві, котрі гріли руки на цій історії. Так, виконуючий обов’язки завредакцією прози В. Сидоренко спішно написав... “п’єсу про “Вєрвольф” і вичікував моменту, коли “Вовка” “заріжуть” остаточно, і “виплисти” зі своєю п’єсою. Йому мало було плагіатства з Альберто Моравіа, про яке свого часу писала “Літературна Україна” – закортілося обікрасти “опальних” колег.

На щастя, настали нові часи, “Вовка” не зовсім “зарізали”, тільки повибивали йому ікла та шерсть обскубли. Внаслідок “компромісів” Калашник став Калачиком, а обсяг роману зменшився на третину, на ті якраз розділи, де описувалися дії Івана Івановича Калашника.

Іван Іванович Калашник – син українського народу. Та не ми, українські письменники, його “відкрили”, сказали про нього перше слово в літературі. Задовго до українців це зробив російський письменник Герман Занадворов. Перед своєю загибеллю в гестапівській катівні в зоні “Вервольфу” він написав “Думу про Калашникова” (Івана Івановича називали хто Калашник, а хто Калашников, так і писали його прізвище в Свердловську, рідному місті Германа Занадворова, де Іван Іванович служив перед війною), і ця “Дума” була надрукована через двадцять років після загибелі Германа Занадворова. Я припускав, що вони були знайомі, й писав про це в романі. І ось “команда” українських письменників Федорова – Маняка – Сидоренка, глумлячись над пам’яттю І. І. Калашника, втоптує в багно пам’ять російського письменника-патріота Германа Занадворова. А як же люблять вони розпатякувати про інтернаціоналізм! Очевидно, це почуття дороге для них тоді, коли... гріє самих.

І наслідок цього всього – “роман-документ” про О. Ф. Федорова, ідею якого підкинув В. Манякові “сам Леонід Ілліч”, “команда Федорова” висуває на Шевченківську премію! І якби це сталося, Тарас Григорович, напевно, перевернувся б у могилі, бо він думав так само, як і Пушкін: талант і лиходій – поняття непоєднувані!

Саме тому і пишу про все це, дорогий Олесю Терентійовичу, щоб цього не сталося, щоб Тарас Григорович лежав спокійно, бо Ваше слово важить на всіх “інстанціях”, певна річ, і в Комісії по Шевченківських преміях.

З глибокою пошаною

Ваш Микола Рябий

12 лютого 1987 р.

Вінниця

* * *

Від Богдана Михайловича Антківа

27 березня 1987

Шановний Олесю Терентійовичу!

Це знову пише Вам актор театру імені М. Заньковецької Богдан Михайлович Антків, відомий Вам по роботі над інсценівкою “Прапороносців” у нашому театрі.

Звертаюсь до Вас ось у якій справі: як Ви дивитеся на перенесення героїв роману “Собор” на театральну сцену?¹ Я думав про це ще колись, але з відомих Вам причин це не могло тоді статися. Тепер хотів би це здійснити, якщо б Ви не заперечували. Гадаю, це дуже потрібна річ і особливо для Львова і саме в театрі імені М. Заньковецької. Театр зацікавлений.

Маю в цьому досвід, працював би з великим задоволенням і, думаю, не підвів би Вас.

Дуже прошу поставитись до цього позитивно і дати свою згоду. З нетерпінням чекаю відповіді.

Здоровлю щиро, з пошаною

Б. Антків

27.03.1987

Львів

* * *

Від Сергія Григоровича Писаренка

27 березня 1987

252000, Київ, вул. Леніна,
68, кв. 65
Гончару О. Т.
27 березня 1987 року

Вельмишановний Олесь Терентійович!

У жовтні 1987 року нашій обласній газеті “Зоря Полтавщини” виповнюється сімдесят років. За рішенням редколегії, партбюро і профкому до цієї дати при редакції створюється музей історії газети¹.

Ви, дорогий Олесь Терентійович, наш земляк, яким пишаються всі полтавці. Ваше ім'я часто зустрічалося на сторінках нашої газети².

Звертаємося до Вас, Олесь Терентійович, з великим проханням. Надішліть для нашого редакційного музею своє фото з автографом, 2–3 книжки з автографом, а також поздоровлення і побажання колективу редакції у зв'язку із семидесятиліттям газети³.

Все це просимо надіслати за адресою:

314038 Полтава, 38, вул. Пушкіна, 115. Редакція газети “Зоря Полтавщини”, Сергію Григоровичу Писаренку.

Наперед вдячні Вам за допомогу.

З повагою

Завідуючий музеєм

С. Писаренко

* * *

Від Сергія Олексійовича Баруздіна

6 травня 1987

23 мая 1987 г.
Переделкино

Дорогой Олесь!

Знаю, что ты был в больнице и, надеюсь, сейчас уже дома.

А я только вчера вылез из такого же учреждения.

Единственный плюс этого то, что не был в конце апреля на нашем Пленуме, который, как и следовало ожидать, был отвратительным...¹

Ещё до больницы видел “Собор” в издании “Роман-газеты”. Даже успел записать передачу по радио. Видимо, она прошла.

Ещё раз поздравляю тебя!

И, конечно же, с нашим дорогим Днем Победы!

Очень жду от тебя “Собор” в двух изданиях и двух экземплярах – с автографами для Нурека, и для себя.

Хорошо?

Будь добр!

Крепко обнимаю тебя!

Большой привет Валентине Даниловне!

Искренне твой

(Підпис)

* * *

Від Феодосія Кириловича Рогового

15 травня 1987

Вельмишановний Олесю Терентійовичу,
совісте нашої духовності!

Я радий і сьогодні, через кілька років, що на Україні знайшлися добрі люди і з їхньою поміччю вдалося опублікувати мій перший роман¹. Дякую і дякуватиму також Вам за Ваші високі оцінки мого “Свята останнього млива”, про яке Ви говорили не тільки студентам Київського держуніверситету імені Т. Г. Шевченка – відчуйте, будь ласка, в цих словах мою щирісіньку щирість, не подумайте про лестощі й запобігання, і не треба мені кращого.

Днями я одержав з Москви кілька перекладів² (прийміть, будь ласка, один з них) і разом з ними листа моєї перекладачки. Ось рядки з нього: “Последуйте моему совету, обратитесь к Гончару с просьбой поддержать Вас в вопросе напечатания романа в «Роман-газете». Заместитель главного редактора этого издания Семён Михайлович Борзунов так мне и сказал: «Гончар – член редколлегии, он представляет Украину, и от его слова многое зависит».

Не знаю, що говорити далі: гублюся в плутанині почуттів.
Бажаю здоров'я, благополуччя –

Ф. Роговий

15.V.1987, п'ятниця, Устимівка

* * *

Від Анатолія Олексійовича Дородніцина

29 травня 1987

Шановний Олександр Терент'євич!

Вам пише людина, жодного відношення до мистецтва не маюча. Галузь моєї праці – обчислювальна техніка та її застосування, – то ж я, так би мовити, 100 %-ний фізик, а не лірик. А про те питання, яке я тут порушую, безпосереднє торкається мистецтва.

В історії української музичної культури є така видатна сторінка: колядки та щедрівки. При всьому багатстві українського пісенного надбання, вони відрізняються специфічною мелодійністю, а

по змісту відбивають той старовинний гумор (особливо колядки), що був характерним для “дяків пиворізів” та учнів Київської Академії, які здобували собі такою творчістю щось на хліб та-й на пиво. Якщо уважно придивитись, то приходиш до висновку, що релігійний сюжет був лише фоном, на якому по суті висміювались вади людської вдачі, як на приклад, владолюбство, а вади ці були й 2000 років тому назад, і в часи, коли складалися колядки, і в наші дні, і безперечно не зчезнуть й у майбутніх сторіччях.

Коли я вчився у сільській школі, у нас був шкільний хор¹. Хор зовсім непоганий, навіть до Києва одного разу виїзжали “на гастролі”. У новорічний тиждень завжди влаштовувався концерт з колядок й щедрівок, а крім того, хористи ходили по сусідніх селах та хуторах, заходили просто до селянських хат й господарі радо їх зустрічали. Походи ті не мали метою релігійну пропаганду (диригентом нашого хору був учитель геометрії), і не для того ходили наші хлопці й дівчата, щоб зібрати “грудочку кашки” (хоч селяни радо давали і ковбаски, і коржи, а то й глечик меду). Єдиною метою було: донести до простих сільських людей перлини народних музичних скарбів.

Так було до 1923 року (як що моя пам’ять мене не зраджує), а потім співати колядки заборонили (нема сумніву, не без участі сіоністської агентури). І ця чарівна сторінка нашої музичної культури стала забуватись.

Ще й зараз зі мною буває: у темні грудневі дні (а вони у Москві ще темніші й холодніші, ніж у Києві), коли депресивний настрій “душу обіймає й тіло камінить”, тихенько про себе заспіваю: “Ірод цар за Христом ганявся...”, і немов полегшає: хоч зараз темно й холодно, та сонце таки на літо вже повернуло.

Та чи багато людей лишилося на Україні, які пам’ятають колядки? Мине ще кілька часу і їх зовсім не зістанеться, а мелодійність колядок та щедрівок заступить американо-жидівське скавчання (на жаль, такий процес відбувається не тільки з колядками, а і взагалі з нашими народними піснями).

Чи можна-ж таке допустити?! Треба знайти шляхи, щоб відродити скарби народної культури.

Чому пишу я листа саме Вам? Бо, розраховував я, автор “Собору” не лишиться байдужим до питання, яке я тут підняв.

Вибачте, якщо мій лист доставить Вам прикрі хвилини. І ще вибачайте за безліч помилок, яких я тут, певно, наробив. Справа у тому, що наша сім'я виїхала з України, коли мені не було ще й 15 років (і трапилося це у 1925 році). З того часу мені дуже рідко доводилося розмовляти українською мовою, а писати, то й завсім ні.

З щирою пошаною

(Підпис)

29/V 87р.

Дородніцин Анатолій Олексійович.

Москва–117333, ул. Губкина, 4, кв. 85.

Тел. 132-01-62

* * *

Від Леоніда Наумовича Большакова

7 червня 1987

Дорогой Александр Терентьевич!

Отправляясь в двадцатых числах апреля в Киев, тешил себя надеждой поговорить с Вами, излить душу, посоветоваться. Но Вы были больны, и поездка потеряла для меня главную свою привлекательность. К тому же болел и Борис Олейник. Вернувшись в Оренбург, решил – перетерплю, тревожить не стану, но сейчас вижу: нет, не поговорил, так хоть напишу. Наболело...

Шевченковским своим делом я занимаюсь не корысти ради – по душевной потребности, всю жизнь, по совести, честно. Какой-то особенной благодарности за это не жду (хотя, говоря без утайки, от знаков внимания не отказываюсь, впрочем – не выпрашивая). Долг перед родной моей Украиной, перед гением Тараса выполняю и выполнять буду до конца (идёт мне шестьдесят четвёртый). Горжусь тем, что на Украине мои книги читают¹; в Шевченкиане, выходит, они не однодневки. До недавнего времени гордился и добрым к себе отношением в писательском союзе и издательствах республики.

Но с некоторых пор я вдруг почувствовал странную (и безосновательную) перемену отношения к себе и своей работе на ниве шевченковской.

Нет-нет, не о несостоявшемся шевченковском лауреатстве речь² – и само выдвижение, и статьи в печати мою душу потешили, самолюбие насытили. Но и в связи с выдвижением, и вообще в этот период я оказался мишенью для недоброжелателей, о существовании которых доселе даже не подозревал. Обнаружились они, прежде всего, в Институте литературы, с которым у меня давние связи (там я защищал кандидатскую³, был среди организаторов и участников шевченковских конференций, по их просьбе отложил всё и взвалил на себя полный комментарий к пятому тому нового Полного собрания сочинений Шевченка и т. д., и т. п.). И вот новоявленный глава отдела шевченковедения В. С. Бородин решил (во имя чего?) отлучить меня от главного дела моей жизни⁴. Усматриваю в этом – исключительно – желание избавиться от “конкурента”, да ещё плодовитого и восхваляемого. (Кстати, не этим ли объясняется и то, что сегодня “отряд” киевских академических шевченковедов преступно мал, притока молодых сил никакого, занимающиеся исследованием Т. Шевченко на Украине и вне ее в двери Отдела на Кирова, 3 стучатся редко, предпочитая обходить эту комнатку стороною? Шевченковедение на Украине оказалось в тупике – говорю об этом с глубокой сердечной болью...)

Но вернусь к своим собственным обидам, проистекающим из одного и того же источника, изрядно мутного.

1. По договору с “Веселкою”, где раньше вышли две мои книги “для средних и старших”, я представил рукопись новой – о вечной жизни Тараса Шевченко⁵. Она необычна по замыслу и выполнению: жизнь Шевченко, бессмертие Шевченко – через непридуманные, сугубо документальные рассказы о всех днях его рождения (от 1814 и до наших дней). Сдал “Веселке” в октябре 1985 года, предварительно “доложив” её милым моему сердцу киевским музейщикам-шевченковцам; и тогда же, с согласия издательства, передал рукопись для публикации в журнале “Дніпро” (такое желание изъявил М. Лукив). Издатели (и журнал) запросили рецензию в Институте литературы. Написать её вызвался Бородин. Он держал рукопись у себя 13 (!) месяцев и, в конец обидевшись на мои резкие упрёки в бессовестности такой затяжки, отозвался

“обвинительным заключением” на 33-х страницах. Перечеркнул и эту работу, и заодно все мои предыдущие (которые сам же, если не ошибаюсь, превозносил в коллективных монографиях отдела). Издательство и журнал оказались в растерянности. Журнал рукопись вернул, “Веселка” же, чувствуя предвзятость рецензента, согласилась с тем, что рецензия требуется и повторная, и объективная. Но после пасквиля (извините) Бородина прошло ещё с полгода, а рукопись лежит. И сколько лежать ей? Хоть (чур-чур) зови на подмогу юристов...

2. Не без Вашего доброго участия (и официального ходатайства СПУ) “Дніпро” дало согласие на издание моей шевченковской тетралогии (“Літа невольничі”, “Їхав поет із заслання”, “Добро, найкращеє на світі”, “Пошук заповітного”) на русском языке. Книги, написанные по-русски, выходили только в переводе с рукописей. Договорились об объеме – 45 листов. Эти 45 я выбрал из 75–80 листов украинских изданий, отмеченных Премией им. Тычины⁶, и никогда не переиздававшихся. Рукопись сдал, она получила доброжелательную рецензию⁷ (не “институтскую”), книгу включили в план Держкомвыдава к 175-летию Шевченко (с выпуском в начале 1989-го), мне писали (официально!) об оформлении договора и вот в апреле 1987 г. узнаю: на книгу выделяют... 20 (!) листов. Сделали это в обход, с которым велись все переговоры. Возмущённый не менее моего, он [? – М. С.] пообещал недоразумение устранить, но сделать это оказался не в силах, т. к. его от директорских обязанностей (и прав) освободили. Ума не приложу, как спасти книгу. Кстати, это одна из немногих книг, которые могут выйти к юбилею на русском языке. (Шевченко не везет: столичные издательства его особым вниманием не жалуют, москвичи на шевченковские заявки не откликаются. А Киев вакуума не восполняет). Еще один пример – дальше.

3. “Радянський письменник” взялся, спасибо ему, издать шевченковский “Дневник”, с моим подробнейшим комментарием (столь подробного, причем на основе мною добытых материалов читатели и почитатели Шевченко в своем распоряжении не имеют). Взаимоотношения с “РП” сложились как нельзя более благоприятно... Но снова вмешался... Бородин. Он прямо-таки потре-

бовал перевода комментариев на украинский язык. Русскоязычный шевченковский “Дневник” и украинскоязычный комментарий русского писателя – никакой логики, не говоря уже о том, что изданию закрывается путь к читателю всесоюзному (и это при тираже солидном!). Нет, Бородин “настаивает” и писательское издательство не смеет настоять на своем. Тот же Бородин заставил менять структуру книги (а затевалось все по принципу: запись – комментарий, запись – комментарий...). Вернуть всё на круги своя не в моих силах. Хотя пока не поздно.

Вот так действует новоявленный академический “шеф-шевченковед”, изо всех сил отлучая меня от Шевченко. Ему это не удастся, но пакостит изо всех сил, а в СПУ не считают возможным вмешаться. Потому что я территориально не вхожу в СПУ? Но это чисто формальное: всеми делами и помыслами я связан с Украиной, пропагандой украинской литературы. Ну да Вы это знаете.

Скверное у меня настроение. И вот, прочтя в “ЛУ” [“Літературній Україні”] информацию о повестке предстоящего пленума (и увидев на той же полосе Вашу фотографию), решил излить свою душу Вам⁸. Зачем? Решайте сами. А я даже перечитывать не стану...

Поздравляю Вас с выходом “Собора”⁹. Это – прекрасно. Хотя я предпочитаю книги Олесея Гончара в оригинале.

Поклон Валентине Даниловне.

Всегда Ваш

7 июня 1987 г.

Оренбург

Л. Большаков

* * *

Від Олександра Васильовича Шугая

11 червня 1987

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Глибоко схвилюваний Вашим виступом на сьогоднішніх партійних зборах. Коли б не Ви, про яку перебудову можна було б говорити? Чимало наших письменників займається тим, що гри-

зеться між собою, шукаючи тільки дрібної власної вигоди. А може, це комусь і треба?

Розумію, що інакше Ви вчинити і не змогли б. Наш народ опинився перед прірвою. Він може зникнути, хоч ядерної війни і не буде. Скоро перевертні-чиновники почнуть йому говорити: “Не было, нет и быть не может...”

Ви наша совість. Розраховуйте на цілковиту підтримку! (І Ви це відчули з реакції залу.)

Бажаю Вам доброго здоров'я, довгих літ життя і творчої на-
снаги!

З любов'ю –

Олександр Шугай

11 червня 1987 р.

* * *

Від Миколи Тодосійовича Негоди

20 червня 1987

20.06.87 р.

Рідний Олесю Терентійовичу!

Ще раз перечитав “Собор”. Тепер уже російською мовою¹, і ще раз просвітився тим чудодійним світлом, що йде від нього... А за виступ по Всесоюзному радіо ще й ще раз сердечне дякую.

Маю настійну потребу поділитися справою Данила Нарбута – сина славнозвісного Георгія Нарбута, він дуже хоче з Вами зустрітись й поговорити. Про нього я писав в “Україні” (№ 3, 1983 р.) – “Пензель Нарбута”, на вкладці “Україні” (№ 29, 1986 р.) – його “Сорочинський ярмарок”. Це самобутній талант, якого замовчують, недооцінюють. Місцеві чиновники від культури двічі зірвали його персональну виставку в Києві. Торік, на його 70-річчя, я звернувся в обком партії і облвиконком із пропозицією присвоїти йому звання заслуженого художника республіки – багато друзів вважають його давно народним, – але замість вшанування художника у нього відібрали у міськвійськкоматі орденську книжку і посвідчення учасника війни... Він потрапив на Полтавщині в оточення, був у полоні, з якого виручила дружина (її батька й брата, комуністів, розстріляно). Мати Данила – Віра Павлівна, його вітчим і вітчимів брат відзначені нагородами як підпільники з групи

Івана Кудрі², мали підпільну радіостанцію й друкарню. З метою конспірації й відвернення загрози вони влаштували Данила на роботу в різні окупаційні установи. За це і вхопилися оті анкетно-благополучні чиновники, вони цькують беззахисну талановиту людину (мати і вітчим уже померли) – і захистити його зараз нікому. Мої протести не допомагають, навпаки, коли б я не підняв клопотання про відзначення художника, ніхто б у нього не відбрав ордена Вітчизняної війни, урочисто врученого в рік 40-річчя Перемоги...

Про Д. Нарбута я говорив з Степаном Омеляновичем Стеценком, колишнім заст. Голови Президії Верховної Ради України, – він його добре знав. Він порадив звернутися до Президії Верховної Ради, але не самому художнику, а його друзям, до того ж авторитетним і впливовим. Тому я й пишу до Вас офіційного листа як до депутата Верховної Ради.

Вітайте Валентину Данилівну, доньку й онуку.

Привіт від моєї Ліди.

Щиро –

Микола Негода

* * *

Від Миколи Тодосійовича Негоди

30 червня 1987

Депутату Верховної Ради СРСР,
Голові республіканського Комітету захисту миру
тов. Гончару О. Т.

Шановний Олесю Терентійовичу!

Звертаюся до Вас з проханням поклопотатися про долю художника Данила Нарбута, сина знаменитого графіка¹. Впродовж багаторічної роботи в театрі він оформив понад 250 вистав світової і вітчизняної класики, радянської і сучасної зарубіжної драматургії, і в кожній з них – своє образне бачення, власний почерк, виразні засоби сценографії. Художник глибоко знає народний побут, звичаї, одяг, тому його яскраві та багатобарвні декорації і реквізит витворені з добрим естетичним смаком і мистецькою досконалістю. Та, крім незаперечних успіхів і визнаного авторитету в сценічно-декоративному мистецтві, Данило Георгійович

Нарбут має неабиякі набутки і в станковому живопису. На жаль, дві персональні виставки його робіт, заплановані республіканським виставкомом у Києві, через втручання місцевих органів не відбулися.

З свого боку, я звернувся до Черкаського обкому партії і облвиконкому з пропозицією увійти з клопотанням до Президії Верховної Ради УРСР про присвоєння художникові почесного звання заслуженого художника республіки у зв'язку з його 70-річчям. Але замість вшанування художника його глибоко образили: за дзвінком з обкому Д. Г. Нарбута викликали у військкомат і відібрали посвідчення учасника війни і нагороду, урочисто вручену в рік 40-річчя Перемоги. Д. Нарбут брав участь у війні, про що свідчить військовий квиток, потрапив у Пирятинсько-Лубенське оточення, був у полоні, жив в окупованому Києві. Його мати і вітчм, уже покійні, були підпільниками у групі І. Кудрі, відзначені за це урядовими нагородами. Данила Нарбута звинуватили в тому, в чому ніхто ніколи за всю багаторічну діяльність на посту головного художника обласного музично-драматичного театру імені Т. Г. Шевченка його не звинувачував.

Чому ж тепер така немилість до талановитого і самобутнього художника?

Микола Негода

депутат обласної ради,
голова депутатської комісії по культурі
30 червня 1987 р.
257002, Черкаси, вул. Шевченка, 243, кв.16

* * *

Від Володимира Дмитровича Буряка

3 липня 1987

Добридень, Олесь Терентійович!

Уважно переглянув телевечір у театральному інституті, де Ви зустрічалися зі студентами.

Дивна річ, коли сам учасник зустрічі, то бачиш, яку перевагу дає телевізія, коли дивишся готову передачу: глибокий емоційний стан, небайдуже лице, напружений погляд. Це – приближення

Вашого мислення, приближення психологічне. Вечір був цікавий гостротою проблем, які Ви ставили. Тема готовності людини і народу, духовності культури національної, яку так мало ми порушуємо, була зримою, глибокою, іноді навіть болючою. Але це треба. Це рівень сучасної правди так потрібної читачеві. Хороше Ви говорили про латино-американську літературу, зокрема, про Маркеса. На жаль, часто наші письменники не орієнтуються у світовому літературному процесі, де вже тоді говорити про загальну культуру, і тому Ваш виступ саме був за взірець високого погляду, взірець сучасного письменницького мислення.

Мої колеги по телебаченню погодилися з моєю думкою. Спасибі Вам.

Спасибі і за розмову з С. Р. Бурлаковим (він мені говорив).

Сьогодні відбулося правління Дніпропетровської організації СПУ. Мене рекомендовано до Співки. Хоч я розумію, що одна книжка ще не дає повних гарантій для проходження у приймальній комісії та президії¹. Але буду сподіватися на об'єктивність оцінок.

Я здав рукопис до “Рад. письменника”, теж покладуся на долю. Мене хвилює проблема духовного збіднення, те, що роз'єднує нас, робить “равликами у собі”, звідки ми робимось егоїстами і духовними безбатченками... і просто любов, що у житті не витримує складностей побуту.

Вибачте, Олесе Терентійовичу, що багато написав. Більше не зловживатиму увагою.

В. Буряк

3.07.87р.

* * *

Від Віталія Кириловича Коваля

12 липня 1987

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Все більше й більше я думаю про “Далекі вогнища”¹. Це така тонка й ніжна перлина в нашій літературі, що навколо неї ще треба ходити й ходити. У наш складний і тяжкий вік, Ви й самі ще, мабуть, не знаєте її ціни. Отак собі думаю і роздумую.

А поки що посилаю Вам “Вечірній Київ”, на жаль, в наших газетних кіосках він продається тільки російською мовою. Щоб Вам не було так сумно, посилаю також мудре слово великого індійця Ганді. А на додачу ще й Тімура Булатова. Всі вони допомагають мені.

Доброї Вам погоди і доброго здоров'я!

І низький уклін Валентині Данилівні.

Ваш

В. Коваль

P. S. У “Вечірці” погляньте на статтю директора школи. В. Фащенко прислав статтю про “Новелійський епос”, здається, добра.

12.07.87 р.

Київ

* * *

Від Віталія Кириловича Коваля

16 липня 1987

Дорогий Олесею Терентійовичу!

Я Вас замучу своїми листами. Але, посилаючи газету, користуюсь нагодою...

Коли ми вчора з Вами розмовляли, Юрій Михайлович [Мушкетик] якраз передавав мені статтю до збірника – вагома вона вийшла в нього, цікава. Але більше того – він написав рецензію на “Далекі вогнища”, каже, можливо, для “Радянки” чи “СВ” (читайте “Сільські вісті”)¹.

Ми багато балакали про “...вогнища”... Там дуже багато є... Тільки хто в нас є з учених критиків, щоб побачити, прочитати. Є читач. Як на “Соборі” він себе виявив. А критики... критики. Вони категорично сказали, що “Шляхи прапорносців” “не дослідження критичне”². Я був в “Советском писателе” (нарешті! Ого!) й вони мені сказали: “Это не исследование”. Як вони одним голосом говорять, значить, дуже консультуються, коли не потрудилися знайти інших формулювань. Я не знав, хто за тим стоїть, бог з ними, й не для того я ходив. Просто попутно, бо повторювалася ситуація, яка

була взимку, коли я ходив до Великого (він тепер там, де писалися “Прапороносці”).

Ви ж чомусь “зациклені”, всіх можна звинуватити в “зацикленості”, шукаючи якийсь “ізм” чи ярлик, заради тільки чергового шабля. Я лютий, як сто звірів, і можу всім про те сказати. І коли той “без лести” дякував керівниці літературного гуртка, і, вже дозволяючи Борисові мати власну думку, одночасно своє гниле нутро виявляв, нашіптуючи вже й не при каганцях про зацикленість й ще підліші речі.

Добре, що в інший час ми живемо і, маскуйся ж не маскуйся, все впливає, що завжди впливає на чистій воді. А консолідація може бути тільки з чесними, порядними, робочими людьми.

Вибачте, це я знову з Вами сперечаюся і не погоджуюся, бо таки погодитись не можна. Брудне є завжди брудне, підле – підле.

Все якнайпростіше, Вас чують, розуміють і шляхи мої зрозуміли.

Необачності я не допускаю, в тій дорозі ще раз переконався. Вас люблять і розуміють, і чують те, що Ви пишете, бо знаходимося перед жахливим, жахливим, жахливим світом. А тумани мої, тумани нічого не важать. Москва прекрасна, й що б ми без неї робили?

В “Известиях” за 11-те була стаття “Без зашити”³. Погляньте обов’язково. Птеродактиль, або ж літаючий ящур (поріддя ХХ віку!), думає, що захисту не може бути, а він є.

І коли мені в поїзді приснився страшно Андрій, якого я жду й не діждуся, я закричав у сні, а комісар, як істинний комісар, зразу все те добре розгадав.

Тумани мої, тумани...

Підстав для тривоги нема, дорогий Олесю Терентійовичу, а сіяти свої сумніви я завжди був майстром і завжди Вам правду казав. Тільки чогось так задовго вийшло. Хай не сердиться Валентина Данилівна, хай добра буде Вам погода, а я, як Самбук, буду переходити на детективи – все одно, за туманом нічого не видно.

Обіймаю Вас.

В. Коваль

16.07.87 Київ

* * *

Від Віталія Кириловича Коваля

21 липня 1987

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Аби я вмів писати вірші, я б написав. Після туманного листа посилаю Валентині Данилівні вірші Анатолія Жигуліна з журналу “Знамя”¹.

Тумани розвіюються – такий у нас час – працюю, як раб на роботі²: вимагають довідок всіляких, бо якась комісія їде по чийось листах, вони знають і їм, крім думок, потрібна ще всяка статистика, яку я старанно роблю. Бо де ж дінешся.

Чогось кожного разу не можу обійтись без “Далеких вогнищ”. Вони звучать і гріють всіх нас. Хто темний – просвітлиться, але поки що й темних нема...

До збірника дав статтю Ю. Бондарев, і я йому безмірно вдячний.

А тумани завжди розвіюються, їх уже нема, аби тільки птеродактиль не повертав льодовикового періоду. Я не вірю йому – і маю на те підстави.

А Вашого листа нема – мабуть, наша пошта волами їде.

Обіймаю Вас, і хай береже Вас Бог...

Ваш

В. Коваль

21.07.1987 р.

Київ

Через кілька днів я ще напишу.

Івана Федоровича [Драча] хотів би привітати з Марією, якщо він там, бо я його люблю, а він так боїться, щоб не скомпрометував перед Брюховецьким, що вже кілька місяців боїться навіть випадково зустрітись зі мною.

* * *

Від Івана Семеновича Козловського

29 липня 1987

Дорогой Олесь Терентьевич!

Есть сила неизбежная и суть – не в лицах. А есть закономерность во вселенной – доброе и злое чередуются.

Но отпущен срок на земле живущему, и он делается именно живущим, но не творящим добродетели. Скажут – эту самую добродетель каждый по-своему разумеет во выгоде на день.

И вот именно глас в “Литературной газете” от 9 декабря указывает и доказывает¹. А 16 декабря этого года по союзному телевидению показывали наше Запорожье – село оставляет вековое селение. Почему? Нет воды! А Днепр в 30 метрах, но это не водица святая, а яд!

Вспомните спектакль в стихах “Казка старого млина” Черкасенко. Старый мельник, увидя одну фабричную трубу, сжигает себя – при дисгармонии живое умирает...

Вот Ваша сила в Вашей исторической исповеди.

Доброй жизни!

Хочется думать, что обид от Ваших дум не может быть.

Ваш
29.07.1987 г.
г. Москва

И. Козловский

* * *

Від Віктора Івановича Лихоносова

4 серпня 1987

4.VIII – 87

Многоуважаемый Олесь Терентьевич!

Посылаю Вам сегодня свой роман “Ненаписанные воспоминания (Наш маленький Париж)”¹. Посылаю не только потому, что когда-то Вы в своём интервью тепло отозвались обо мне, но, главным образом, из-за родства, которое скрепляет мать-Украину с ненькой-Кубанью. Роман этот очень дорог мне. Надеюсь, что и украинцам он скажет кое о чем. Надеюсь даже, что доживу до того дня, когда его переведут на батьковщине.

На почте книги стали воровать, но, может, мой роман дойдет до Вас (моя бандероль). Матушка моя живет в Пересыпи (35 верст от Тамани), и я люблю плавать в Керчь от порта Кавказ через пролив. И в Керчи первым делом покупаю журнал “Украина”. В Москву езжу через Харьков, гляжу на поля, вспоминаю картины из этого журнала и сожалею, что всюду стерлось за десятилетия свое-

образіе, а нынче как-то всем существом чувствую, как потрясена вся великая малороссийская земля чернобыльской аварией. Я думаю, в душе украинца что-то уничтожено, испепелена она этим.

Желаю Вам, Олесь Терентьевич, здоровья и новых книг.

Ваш

Виктор Лихонос

г. Краснодар

* * *

Від Олександра Володимировича Міщенко

17 серпня 1987

Дорогий Олександр Терентійовичу!

Турбую Вас, щоб подякувати за Ваші “Далекі вогнища”, які щемким полум’ям спалахнули і в моїй душі, і ось я протягом кількох днів осяяний їх печальним світлом...

Було ось як.

Віталій Кирилович [Коваль] сказав, що в п’ятому номері “Києва” надрукована Ваша повість¹ (“Симпатична повість, Сашко. Обов’язково прочитай!”), і я одразу поїхав у академічну бібліотеку. Час був передвечірній. Щоб устигнути до закриття газетного архіву, пішов спочатку туди (пообіцяв статтю з районки про Вас Віталію Кириловичу), а зал періодики до десятої, то ж за повість, думаю, устигну взятися. Отже, гортаю “Рад. село” за 69–70 роки. Я ніби знову ходив тим шляхом, що ні та й ні, зблискує золотими злитками споминів...

Чомусь найдовше перечитував першу замітку, коли у восьмому класі, влітку, працював на тракторній бригаді і написав про комбайнера дядька Володьку. Я цю газету носив із собою, мабуть, з місяць, повіривши у якусь дивну свою всесильність. Так, так, бо думав, що ще ось надрукує мене районна газета, і я буду ледь не рівня Миколі Васильовичу Гоголю чи Олеся Гончару...

Мати ж мою публікацію сприйняла стримано і навіть насто-рожено:

– Геть, – сказала, – не показуй газету нікому, бо люди засміють, що брехню понаписував...

Виявляється ж, ніхто в селі навіть подумати не міг, який “геній” з’явився в ньому. Вважали, що написав усіма знаний п’яничка Опанас Міщенко (в газеті підпис однаковий: О. Міщенко). Мовляв, чоловікові випити ні за що, от він і заробляє писанням...

Усе повертається на круги своя... Газету, коли мене “забрали редактором” після школи, я сприймав ніби за істину в останній і незаперечній її інстанції, тому й працював, як біс. Здавалося б, і ночував у редакції. До речі, так не раз і бувало (на столах, як і Ви, ночував), як десь затримувався чи дощ сильний випадав, і у Винники ніяк було добратися.

Ви якось позаторік сказали, що теперішні районщики навіть і не знають, які люди й хто до них у газеті працював. Дійсно, боляче, коди довідуєшся про це... Не в конкретних навіть людях річ – у тому, що саме “коріння” підточується, ніби шашелем, гніє, сохне, хиріє, і хто зна й порятунок який...

Я все це до того, щоб не у виправдання своє сказати, а що при мені ще “коріння” досить міцно трималося. Принаймні, кожен другий – молодий чи старий – міг сказати з почуттям вродженої гордості: з Юрок – Головка, в Мануйлівці – Горький бував, з Сухої – Олесь Гончар. Та навіть не в самому знанні діло, а то гордість була. А що тепер?.. Тепер значно більший процент людей, яких імена подвижників духу “не касаються”. І оце “мене не касається” по своїй руйнівній силі асоціюється для мене з раковими пухлинами. “Мене не касається” – це породження цілої організованої й вишколеної армії бюрократів, демагогів, “юшкоїдів”, “бродячих шлунків”, Іванів, що не пам’ятають свого родства, породження “чорних ярів” і “чорнобилів”. “Не касається” й до найсучаснішого винаходу сатани СНІДу торкнулося своїми ядучими метастазами.

Я думаю ще й ось про що: як добре, що Рок Подій якоюсь мірою “визначив” мені схожий з Вами шлях через козельщинську районку, тим дужче тому схвилювали Ваші далеко-близькі й такі дорогі вогнища Вашої юності... І не тільки такі іскри долетіли, а й вразили безжально – жорстокі жарини чорної пошесті підозри 37-го року, вразив попіл голодовки, що пахнув мерццями, якої могло б і не бути... (не люблю будувати умовних речень, але тут не втримався). Повість Вашу, Олександрє Терентійовичу, я “проковтнув” за одним присістом, ніби знову побувавши в колишній

свічкарні козельщинського собору з її тодішнім вже редакційним клопотом, “косами” для наборщиків, рулонами паперу майже на проходах між лінотипами, з її кованими вручну ґратами на вікнах, з її людьми.

Дехто з них, кого знали Ви, ще й при мені працював. Іван Іванович (в повісті, як на мене, Іван) та Олександр Якович Легкий. Останній добре пам’ятає про Вас і Олеся Юренка, який, здається, років на п’ять-шість був старший від Вас. Я ніби знову побував у рожевій юності, побував на рідній землі.

Ніколи вони не згаснуть, ці далекі і невігадані вогнища того, що було колись із Вами, зі мною, земляками нашими, було з Україною, з усіма на світі людьми було... Спасибі Вам за це все. Щоб Ви завжди здорові були! Цього ж зичу і Вашій дружині Валентині Данилівні.

Щиро –

17.08.87 року

Сашко

* * *

Від Анатолія Мефодійовича Хорунжого

20 вересня 1987

Дорогий Олесь Терентійович!

Ваш дарунок – книга з написом – ледве не викликала в мене старечих сліз. Багато чого згадалось. Контакти з Вами і найкоротші проймають мою душу. Адже писати про війну, фронтовиків почав після прочитання в журналі, у перших виданнях “Прапорноносців” – враження самі прикладались до зображеного. Художня правда, відтворена талановито, вже мала силу за півтори правди.

Хочеться процитувати Абая, напрошуються два рядки:

Всадник в даль ускакал,

пехотинец отстал. Кто поймет, кто признает его?..

Сиві роки уже вивели мене в зону байдужості до того, чого заслужив, що зробив. Багато літ моє прізвище не згадується у звітах, промовах, статтях. Надії всі на фронтовий гарт, досвід. Написати б другу книгу “Білих хат по долині” і спогади про подорожніх, свої життєві труднощі, світ, що стоїть перед очима.

Ваша передмова до “Абая” Ауезова вросла коренями думок у роман¹. В Казахстані вона буде голосом України: наші народи майже порівнялися своїми долями.

Ще Абай:

Нехай над степом сніговим Буран бушує знов!..

Письменники часто кличуть природу в підмогу людям.

Будьте здорові!

А. Хорунжий

м.Київ–53, вул.Гоголівська, 37/2, кв. 53
20.IX.87 р.

* * *

Від Сергія Олексійовича Баруздіна

25 вересня 1987

25 септjбря 1987 г.

Переделкино

Дорогой Олесь!

Опять литературная судьба свела нас с тобой под одной крышей. Вышел третий (Третья книга) том “Библиотеки мировой литературы для детей”, в котором мы с тобой стоим рядом¹.

Посмотри.

Я только что вернулся из ФРГ и Польши, а до этого мы с Розой [Баруздиной] были в Словакии. Там вспоминают добром тебя и Валентину Даниловну...

Обнимаю тебя!

Всегда твой

(Підпис)

* * *

Від Олександра Володимировича Шугая

7 жовтня 1987

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Не хотів турбувати Вас новим листом, але повірте: Ваш виступ у Ленінграді (і в сьогоднішній “Л. У.” [“Літературній Україні”]) схвилював мене до глибини душі¹.

Як прекрасно, що Ви є! І народ потроху все-таки виходить зі стану апатії...

Ваш попередній виступ по всесоюзному радіо люди слухали зі сльозами на очах. Я саме тоді був на Сумщині, чув про це, але стримався, щоб не набридати Вам своїми листами.

Ви – совість нації!

Міцного ж Вам здоров'я та довгих років життя!

Дякую за теплий відгук на мою скромну книжечку і насмілюсь подарувати журнальну публікацію про поета Василя Мисика.

З любов'ю до Вас –

Ол. Шугай

7 жовтня 1987 р.

* * *

Від Анатолія Антоновича Перерви

10 жовтня 1987

Шановний Олесю Терентійовичу!

Знаходжусь під глибоким враженням від Вашого потужного виступу в Ленінграді. Під кожним зваженим словом Вашим, переконаний, підписались би всі, кому болять проблеми збереження і утвердження рідної культури і природи. Хоча сьогодні, в час перебудови і гласності, голоси прорізались у багатьох, але щоразу, коли слухаєш або читаєш Ваше слово, певніше відчуваєш себе на своїй землі, хочеться діяти активніше самому.

Дещо (поки що це тільки розгін) робимо і ми в Харкові. Хоча буває нелегко: Ви добре знаєте, що наше рідне, або точніше – безрідне, місцеве чиновництво має давні традиції боротись з культурою, діяти, як кажуть, “тихою сапою”. Та хіба тільки тихою! Тепер їм, слава богу, важче... Та легше, запевняю від імені письменників-харків'ян, не буде!

Здається, найближчим часом місцева влада нарешті вирішить давнену проблему з приміщенням для літературного музею. Порушили ми клопотання про відкриття в Харкові пам'ятників двом славним Григоріям – Сковороді та Квітці¹. З Вашого благословення і при підтримці Леся Танюка ми з Віктором Бойком (до

речі, добре, що його обрано заступником голови правління новоствореного обласного відділення Фонду культури – він людина, залюблена в історію та культуру Слобожанщини) підготували в січневий 1988 року номер “Прапора” п’єсу М.Куліша “Народний Малахій”. Є ще багато задумів...

Якось так сталося, що надсилаю оце Вам листа і нову книжку віршів, а за вікном знов (як і три роки тому, коли підписував “Серед білого дня”) – тепла, пронизана сонцем і легким смутком, осінь...

Спасибі Вам, Олесю Терентійовичу, за підтримку в наших харківських справах.

Бажаю доброго здоров’я, творчої невтоми, погідного неба над Вашим словом і життям!

З повагою –

Анатолій Перерва

10 жовтня 1987 року

м. Харків

* * *

Від Марії Євгенівни Миколайчук

13 жовтня 1987

Вельмишановні Олесю Терентійовичу
та Валентино Данилівно!

Щиро вдячна за Вашу душевну чуйність, за те, що допомогли у тяжку хвилину.

Вибачайте, що раніше не виразила свою подяку, тому що не було мене в Києві.

А нещодавно ми із сином Тарасиком повернулися до своєї осиротілої оселі, де нас і знайшла Неоніла Крюкова. Вона передала від Вас гроші на пам’ятник Івану [Миколайчукові].

Ще раз і ще раз дякую за Ваш талант і Вашу доброту.

З повагою до Вас

Марічка та Тарасик Миколайчуки

* * *

Від Олександра Олександровича Климчука*14 жовтня 1987*

Дорогий Олеся Терентійовичу!

Ви, напевне, ж не пам'ятаєте, як восени 1964 року підписували “Тронку” одному кам'янець-подільському студентові, себто мені, який тоді навчався в тамтешньому педінституті. Ось що Ви написали: “Тому, хто сам віднайшов себе. Студентові Олександрю Климчуку. З побажанням стійкості, сили й мужності на життєвих дорогах. І – непогасної любові [14. X. 1964]”.

Ваша “Тронка” з автографом для мене не просто книжка-дарунок, а Собор рідної мови, якої я, натоді юний селяк з Поділля¹, задумав було одректися – і поступивши на російську філологію з історією, і, мабуть же, вважаючи, що українська мова російській не пара. Я добре навчався, навіть обганяв у знаннях (і вимові!) з російської студентів з городян, одне слово, рівнявся з ними й “вивищувався”. Аж раптом – Ваша “Тронка”! Вона мене всього перевернула, вона повернула мені мамине слово. Отоді я й написав Вам листа, і “Тронку” одержав на відповідь.

Російську філологію я, певна річ, достудіював, дуже люблю (не можна її не любити) російську літературу, але з осені 1964 року МОЯ мова – це мова мого народу. Отаке просте відкриття.

“Тронка” вивела мене з блуду й завела в журналістику, літературознавство. Протягом десяти років (з двадцяти у Києві) працюю в журналі “Україна”, очолюю відділ літератури. Виступаю з нарисами, есе, рецензіями, в “Прощанні слов'янки” зібрав докупи публікації в “Україні” з військово-історичної тематики – шукав незаписаних доль, писав про людей з України, незаслужено забутих, затертих хрестоматійними іменами. Три примірники “України” з моїми іншими описами – для повнішого “звіту” (теж 14 жовтня...)².

Все це захотілося Вам розповісти, коли прочитав “То звідки ж взялася «звізда Полин»?”³ Стало страшно й сумно. Ви б'єте у дзвона – на тронку теперішній люд глухий і німий!

Господи, невже і дзвона ми, українці, розучилися чути?!

Перепрошую за турботу.

З глибокою повагою до Вас

14.X.87

(Підпис)

* * *

Від Анатолія Григоровича Погрібного

19 жовтня 1987

19.X.87 р.

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Буквально щойно дописав у вже зверстаний нарис про Вашу творчість ще одну (після тих, про які повідомляв Вас десь у липні) вставку, яка стосується тієї Вашої статті, що її хочеться завчити напам'ять. – “То звідки ж взялася «звізда Полин»?”¹ Написав з приводу цього виступу зо дві сторінки, і мав ніби це наприкінці висновків. Мені здається, що зріє в глибинах цієї статті і Ваш новий художній задум. Читав Вашу цю статтю студентам на лекції. Не перебільшую: всі вражені, сприймають найактивніше. Як добре, що Ви у нас є!

Писав Вам у липні, що всі Ваші зауваження, висловлені під час розмови, найуважніше мною осмислені і в усіх найпосутніших моментах враховані. Перечитав усю книжку після згаданої вставки і – даруйте – ніби вона вийшла непоганою. У всякім разі, я пройнявся турботою, аби дійшла ця книжка до якомога ширшого читача.

Ось про цю турботу і хочу Вас коротко поінформувати. Коли я видавав свої “неіменні” книжки, то тиражами ніколи не цікавився: вважав, що кількох тисяч примірників достатньо. Але нині, впевнений, не той випадок. Адже це – літпортрет, присвячений найбільшому нашому письменникові, творчість якого znana повсюди і вивчається повсюди (школи, училища, педінститути). Крім того, це – дешеве видання (45 коп.), що компактно розповідає про всю Вашу творчість, в т. ч. широко – про “Собор”, “Твою зорю” і т. д. Ілюстроване видання і, здається, єдине монографічне до 70-річчя (Вашого).

Все, що нині написав, – то мої аргументи у спробах вплинути на тираж. Поки що Укркнига замовила десь 13 тисяч, Укоопспілка – 3 тис. Це – мало, це навіть для абітурієнтів, які охоче купили б дешеву книжку, недостатньо. Жаль буде, якщо ця книжка (виходить вона в новому оформленні літпортретної серії) розлетиться одразу ж по виході і не дійде до всіх, кому потрібна. А я впевнений, що буде саме так, якщо не вдасться збільшити тираж (до речі,

зростання тиражу ніскільки не впливає на винагороду за нарис, – отже, справа не в мені).

Вже кілька разів заходив я у рекламний відділ “Дніпра”. Телефонують вони у відповідні інстанції, але нічого не можуть зробити. Малий тираж вже тому, що книжка йшла по “Бланку замовлень” (№ 36, позиція 17), а по-друге, як мене інформують, тому, що не далі, як минулого року, вийшла праця І. Р. Семенчука². Спробуй чогось досягти, якщо тобі кажуть: про О. Гончара книжка недавно була. Звідки знати малограмотним дамам про те, що це різного типу видання, різного цільового призначення...

А ще жаль мені, що книжка – до Вашого ювілею. Скільки шанувальників Ваших її придбали б! Та чи зможуть це зробити за такого тиражу!

Дорогий Олесею Терентійовичу! Ще зо два-три тижні (мо’ й чотири) є у розпорядженні (книжка виходить цим, 1987-м роком), і за цей час я планую звернутися хоча б до бібліотекаря. І все ж за результати непевний.

Пишу Вам тільки тому, щоб поінформувати Вас та щоб не сміло запитати Вашу думку з цього приводу. Можливо, дали б Ви мені якусь пораду, підказали б, як діяти.

Позаторік вийшла у мене праця про поета ХІХ ст. Я. Щоголева³. Тираж – 6 тисяч екз. – як крізь землю провалився. Добре, що я замовив для себе екземпляри в “Сяйві”⁴. Це – про Щоголева, якого майже не знають і (крім вузів) не вивчають. Якщо так блискавично зникло це видання (може, тому, що воно дуже дешево – теж “літпортретне”), то що й мовити про той наклад (хай і до 20 тис. примірників), який заплановано на присвячений Вам нарис! Ну, хоча б до 25–30 тисяч!

Дозвольте мені, Олесею Терентійовичу, за кілька днів по одержанню Вами цього листа зателефонувати Вам, порадитися з приводу цієї проблеми. Доброго Вам здоров’я, ласкавого та привітного сонечка.

Ваш

А. Погрібний

* * *

Від Феодосія Кириловича Рогового

4 листопада 1987

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Сьогодні, тобто другого листопада цього року, ми з дружиною ходили на збирки (даруйте за останній заземлений початок: збирки – це коли поля, приміром, кукурудзяне вже скошене, зібране, і всі, хто бажає, вільно йдуть збирати (дозбирувати) погублені качани. І не тільки погублені. Буває, комбайн, роблячи зачінки, столочує всі чотири рядки – ламай у відро, а потім у мішок, а потім... на велосипеді, на багажнику або просто на плечах – додому)...

Зійшов я з клунком на бугор – зупинило мене щось таке... щемливе, глибоке, мабуть, первородне, ще первісне. Глянув понад землею аж до самої межі мого зору і не зчувся, коли...заплакав. Заплакав легкими схлипами – по всьому полю ворушилися – то схиляючись, то розпрямляючись селянські мої люди... Їм дозволено, вони, не крадучись, дозбирують ними надбане... їм дозволено, їм повернено можливість...вони вже (я також) і цьому раді... “Як же занедбано їхню гідність!..” – подумав я гірко і оглянувся, чи ніхто не підслуховує моєї думки...

Йду поволеньки, піддаючи сам собі клунок, перекладаючи його з плеча на плече, аби не мліли руки, і закликаю сам себе молитися, встаючи й лягаючи, за ті праведні (суспільні) сили, котрі ні за яких (паралітичних) умов не витрачають себе і борються... борються до того аж моменту, поки не прозріють обмануті... заілюзовані... здатні хоч на маленький порух... може, совісті, може, честі... може, звичайного інстинкту рухатися до самоврятування.

Духовних праведників було чимало і серед людей нашої (уповільненої) нації. Вони, зрештою (і тільки вони!), уповільнили і дураків, не давши їм розруйнувати (розвіяти) доценту Собори нашого духу, нашої історичної Пам'яті з Запорожжям на чолі...

Пошли їм, боже, вічності.

Нехай і ми, малі, проростем (бодай, хоч росточками!) своїх великих предків. Залишимося хоч єдиним словом у цьому круто задуманому абзаці продовження нашого.

Прийміть, будь ласка, вельмишановний Олесю Терентійовичу, мої щирі побажання здоров'я і добра в цей світлий час, що настає для Нас Світанком Розуму, Совісті й Честі.

З Великим Жовтневим святом будьте здорові.

Ваш *Роговий*

P. S. Пробачайте за виправлення: пишучи, там хвилювався!.. Так щиро хотілося передати Вам свої почування... Роговий

19 $\frac{4}{XI}$ —87, у середу.

* * *

Від Едуардаса Межелайтіса

10 грудня 1987

Дорогой Олесь Терентьевич!

Пишу Вам по горячим следам. Только что я прочитал в “Литературной газете” Вашу прекрасную статью¹ – спасибо Вам. Читал я Вашу статью с большим интересом, с волнением, с трепетом души. Солидарен с каждым Вашим словом, и хотелось только прибавить еще, еще и еще... Не знаю, помогут ли наши слова? Я вот после своего программногo “Человека” уже 20 с лишним лет пишу и пишу о той сложной ситуации, в которой очутился этот Человек². Но кругом гробовое молчание – меня как будто нет – кругом глухота. Не слышат моего голоса и в центре. У властей слух испортился. Но... но писать надо. Надо быть голосом в этой пустыне, ибо ситуация очень и очень тревожная. Особенно после Чернобыля, я обеими руками поддерживаю Вашу идею создать “Чернобыльский форум”³ и, если меня пригласите, готов приехать и выступить. Хотя наши слова – только капля, но литовская поговорка гласит, что капля за каплей может и камень проточить. Надо верить народной мудрости и точить этот камень или глыбу бездушного бюрократизма, точить лед прогнившего, вонючего догматизма. Я пока не пессимист, но нить становится все грустнее – грустные и стихи. Трагедия, мне кажется, надвигается. Но писать мы должны, должны до последнего вздоха – как на войне. И защищать своей грудью Человека.

Дорогой Друг! Еще раз – огромное Вам спасибо за правду (ситуация везде похожая – у нас тоже). Крепко Вас обнимаю, поздравляю с наступающим Новым, 1988, годом, желаю творческого вдохновения и счастья Вам и Вашей семье.

С уважением!

Ваш

Вильнюс

10.12.87

Эд. Межелайтис

* * *

Від Івана Савича Савича (Лук'яненка)

12 грудня 1987

12–XII–87 р.

Дорогий Олесь Терентійович!

Тільки позавчора прочитав Ваш виступ в “Лит[ературной] газете”¹. Читав, а в горлі спазми. Доземний уклін Вам за цей виступ, за Вашу сміливість, мудрість, натхнення.

Я теж у своїй районці надрукував величезну статтю про зневажливе ставлення до вивчення української мови. Бюро РК КПУ мене підтримало, винесло свою ухвалу... Але в місті жодної української школи, і приміські школи теж переводять на російські. Мовляв, воля батьків. Несерйозність цього аргументу Ви знаєте.

А недавно одержав лист від молодого письменника з Корюківки з Чернігівщини. Цей молодий автор, коли відзначався в Києві ювілей Валі Ткаченко², потрапив у кліше разом з Вами. Так от він, недавно закінчивши вищу політичну школу в Києві, тепер працює в райкомі і скаржиться, що йому доводиться (така установка!) виступати на російській мові і допомагати парторгам писати свої виступи і звіти теж по-російському. І це не на Донбасі, це в Корюківці, що межує з Сосницею!..

Ой, дорогий Олеся! Навряд, щоб ми чогось добилися. Вся надія на заяву М. С. Горбачова: “К этому (національному) вопросу мы еще вернемся”. Та може ж, вони прислухаються до таких голосів, як Ваш, Новиченків, Павличків, Мушкетиків...

Годі. Щось голова заболіла. Мабуть, тиск від хвилювання.

Нових Вам радощів буття у Новому році.
З найглибшою пошаною

Іван Савич

P. S. На лист не відповідайте. Бережіть свій час для важливіших справ.

І. С.

* * *

Від Євгена Михайловича Волошка

18 грудня 1987

18/XII. 87 р.

Шановний Олесь Терентійович!

Новин особливих немає. За винятком:

1. Після відомої постанови ЦК¹, де йшлося і про штучне звуження функцій рідної мови, у нас, на Донеччині, відреагували на це блискавично. Була у Слов'яногірську (Святогірську) чудова українська десятирічка з багатим музеєм по інтернаціональному літературному вихованню. Вона була асоційована при ЮНЕСКО як краща національна школа. Після постанови ЦК новий директор набрав перші класи вже нерідною мовою. Підбив напередодні навчального року батьків дитсадківців, ті написали заяви... Старий директор, Овчаренко Ів. Мик., комуніст, поранений фронтовик, написав у Київ, звідти переслали в Донецьк, їздив "розбиратися" замзавоблвно Гладчук, та краще б він і не їздив... Головою облвиконкому в цей час був Анатолій Статінов. Він, звичайно, не міг допомогти, бо сам "звільнив" свого сина в 10-му класі СШ № 1 м. Донецька від вивчення мови. Нещодавно цього гірничого інженера призначили міністром торгівлі УРСР. Чого не охорони здоров'я – не знаю. Ось така, як бачите, перебудова.

2. До мене звернулася декан філфаку Одеського університету т. [Нонна Михайлівна] Шляхова, щоб я підтримав одеську пропозицію про висунення в академіки Б. І. Олійника. Я зміг зробити це тільки від своєї кафедри, бо, як виявилось, факультетська рада ще в листопаді висунула (підтримала) раду Інституту літератури про кандидатуру Іг[оря] Дз[еверіна], а в член-кори Мик[олу] Жул[ин-

ського]. Жул[инський] звернувся з листом до Стебуна, розхвалив, який хороший Дз[еверін], а Наєнко – про Жул[инського], і пішло-поїхало. Люди оперативні. Але Наєнко і Стебун не винні. Вони виконали те, що їм слід було робити.

3. Надсилаю Вам свою книгу в 1000 примірників.

Щиро вітаю Вас і поздоровляю з наступаючим Новим роком – Вас, дружину, сім'ю.

Ваш

Євген Волошко

* * *

Від Бориса Микитовича Харчука

18 грудня 1987

Шановний Олесю Терентійовичу!

Тільки глухий або зловолець не чує Вашого голосу за землю й людську душу – проти “Звізди” Полин.

Дякую і з Новим роком, здоров'я Вам і довголіття.

Борис Харчук

18.XII. 87

* * *

Від Миколи Олександровича Рябого

22 грудня 1987

22.XII. 1987 р.,

Заболотне

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Усе більше переконуюсь – є вища справедливість заведеного порядку речей у тому, що нічого не минає марно у нашому людському спілкуванні, справдешньому дефіцитові як на теперішні часи, коли розвалюються родини й роди, байдужіють і чужіють друзі, і людина відчувається ще самотнішою, ніж Робінзон на отому острові з дикими козами та людоїдами.

У першому своєму листі до мене з приводу “Земледухів” згадали Ви Лесині рядки про наше Поділля¹. Саме в ті дні я готував

до перевидання романи, з якими входив у літературу. Думав, який би епіграф поставити до книжки, і от після Вашого листа, дорогий Олесею Терентійовичу, сказав сам собі: “Еврика!”

Тепер ця книжка перед Вами². Щоправда, Лесині рядки опинились чомусь не там, де треба, стосуються немовби тільки “Берега”, а не двох романів загалом про одне й те ж подільське село Вікна. Мабуть, “заощаджували” папір. Ну, це для мене й не новина. Колись ці романи складались у видавничих друкарнях з журнальних розклейок, але навіть і в цих “апробованих” шматках редактори нещадно викреслювали слово “козак” і похідні від нього прикметники, і, скажімо, вираз “Може, зготувати тобі картопельки по-козацьки?” набував після відповідного редагування такого “лояльного” вигляду: “Може, тобі зготувати картопельки?..” А вже про згадки, чиї ж ми діти – нема що й казати, вони “вилітали” повністю. Час від часу душі усіляких “Лобод” від культури опосідає інстинктивний страх, який, мабуть, передається в генах ще від отих днів, коли, помщаючись Мазепі, Петро безжально розпинав весь народ, а вже за днів наших – підсилений батьком Сталіним, і тоді під їхніми тремтячими руками геть усе набуває вигляду духовних євнухів у султанському гаремі. Якщо зчинився такий шабаш довкола “Собору” самого Олесея Гончара, то що вдіяти міг зі своїм писанням якийсь там Микола Рябий?.. І от у часи перебудовні ці романи перевидуються, але перестраховальники – живучі, викидають з книжки чотири аркуші, не зважаючи на те, що кілька років тому в “Советском писателе” романи вийшли повним обсягом, щоправда, відповідним чином відредаговані там, де випирали “культівські й табірні мотиви”.

Ну, та бог з ними. Головне – стоять у книжці такі промовисті Лесині рядки, здатні замінити цілі сторінки прози, і ці рядки підказані Вами, дорогий Олесею Терентійовичу. Спасибі ж Вам!

Я мав би подякувати Вам за “огоньковський” “Чорний Яр”³, та не зважився зловживати Вашим часом. Думав – за слухнішої нагоди. Думками ж прожив з Вами майже весь цей рік.

Влітку возив трирічного внучка Андрійка на Азовське море. Повертались поїздом до Запоріжжя, звідтіль – “Метеором” до Києва. Усі дванадцять годин простояв на палубі. Гончареві ж краї, а я

тут уперше! Бастіони індустріального Півдня – вражаюче видовище! Але для чого все це, коли задихається людина?.. Шукав поглядом Зачепилівку, але побачив лише Титана. Ще там, у бердянському пансіонаті “Дельфін”, знайомі наші казали: “Ми з Павлограда. Це в нас отой собор, що його Олесь Гончар описав”. – “Стоїть собор?” – “Стоїть, тільки поряд збудували автостанцію-акваріум, вона й затулила собор”. – “То, мабуть, не той собор”. – “Ні, той!” А на палубі – розмова про інший собор, якраз вигулькнула з прижухлої зелені цибулина якоїсь церквиці. Подумав – оце, мабуть, той!.. Але скільки таких соборів по нашій Україні?..

Широко розливається рукотворне море з мертвою водою, плавають горічерева начинені солітерами дніпровські лящі, грейфери черпають з дна пісок, і вкупі з піском сипляться на баржі кості полтавських дядьків і хлопців, котрі, необмундировані й ненавчені, накладали головами у битві за Дніпро, як подоляки – під Яссами, спокутуючи приписану їм батьком Сталіном вину за те, що “продали, га-ди, Україну, відсиджувалися під бабським подолом!”, а на певній відстані одна від одної виступають з позеленілої, мазутом залитої води смугасті віхи – як німі пам’ятники над затопленими селами... Двадцять років тому, закінчивши київський університет, я вирушив до Канева – уклонитись Тарасовій могилі. То була моя перша подорож Дніпром. Канівського моря ще не було, я бачив правобережні схили, вони, вкриті лісами, положисто збігали до води. Тільки під Трипіллям берег обривався урвищем. Тепер же все: Правобережжя – суцільне урвище. Зірвавсь якраз вітер, хвилі били в підмитий берег – і на очах обвалювалися в море цілі шмати гаїв та лісів. А мені здавалось – уся наша Україна провалюється в гниле море!.. Згадалось: один київський колега пише десь, як наші й російські письменники пливли з Києва до Канева й співали. І подумав: п’яні, либонь, були, тверезий чоловік посеред нинішнього Дніпра умиється лютими та безпорадними слізьми!..

Приїхав додому й помолився до неба: слава тобі, боже, що є ще на світі Поділля, Заболотне – цілюща оаза посеред дрімучої пустелі!.. Слава тобі ще й за те, що напоумив мене – нехай і під старість – збудувати оцю хату!

Ви знаєте, дорогий Олесею Терентійовичу, як мріяв про хату Гриць Тютюнник. Тепер багато хто пише про Григора свої спогади, набивається в друзі до нього. Мені набиватись не треба, ми були друзі, Григир мав бути редактором “Берега”, але на цей перший мій роман наклали шестирічне вето, а коли зняли – Григир уже пішов з “Молоді”, мені є що згадати. От хоча б один епізод. Якось зустрів Григора, він повів до себе на вулицю Раєвського, з домівчан нікого не було – поїхали на канікули. Це був один з тих періодів, коли Григир “зав’язував”, тільки писав, каторжно й натхненно, і смагляве лице його світилося так само променисто, як і ті білі сорочки, котрі він любив, – я ніколи не бачив Григора в кольоровій сорочці, тільки в білій, мабуть, він любив цей святий колір пам’яті. І от, у білій сорочці, розстібнутій до третього гудзика, у світлих штанях, котрі сиділи на ньому, як улиті, Григир походжав килимом од вікна до дверей і, поглядаючи на мене з-під круто заламаної брови, хрипкуватим голосом читав з рукопису “Коріння” – спогади про брата Григорія. Після цього він поставив на програвач подаровану йому платівку з українськими народними піснями – і в хаті його загучало:

Стороною, стороною дощик іде...

Мабуть, у нас обох пробігли мурашки поза шкірою, ми перезирались, полягали на підлогу, поставили посередині програвач і без кінця-краю “крутили” оцей самий “Дощик”, слухали й плакали, мов діти... До самого ранку... А не випили тої ночі ані краплі...

Данило Кирилович Заболотний за студентських років дружив з полтавцем Іваном Григоровичем Савченком. Коли я писав художньо-документальну повість про Заболотного “Чутки про смерть перебільшено”, то “списував образ” його вірного друга з... Григора Тютюнника, і Григир про це знав...

Але – про Григорову мрію. Мріяв про хату і я. І от мені пощастило здійснити цю мрію, хоч і немалою ціною. Зараз я сиджу в цій хаті й пишу Вам, дорогий Олесею Терентійовичу, цього листа. Вибачте, що роблю це засобами нашої письменницької механізації. Мене запрошували на Харківську конференцію, але за станом здоров’я не поїхав. Глибокий розтин, здійснений у ті дні, коли впа-

ла на голови наші зірка полин, усе більше дається взнаки, і сидіти за письмовим столом усе важче, а поспілкуватись – хочеться.

Так-от, у цій хаті читав Ваш “Собор”. Удень мурував веранду, майстрував письмового стола під друкарську машинку, книжкову шафу, мисник, складав піч, грубку, а ночами – читав. Колись я мав і “романно-повістярське” видання “Собору” і те, що випустив “Радянський письменник”. Перше подарував добрим людям у Шевченковому краю, друге – вкрали друзі. І от “Роман-газета”. Читав, згадував недавню подорож Дніпром, і думав: скільки ж треба написати ще “Соборів”, щоб ми, люди, жили по-людськи, за нормальних умов, щоб мали чим дихати і звідки напитись, щоб не було на цій веселій землі новітніх Катерин-Ельок і манкуртів Лобод? Звідкіля ці руйнівники?.. Ось я змурував веранду, поклав піч, мати запалили, задивились на вогонь, тоді повернули до мене помолоділе обличчя й тихо усміхнулись: “Так весело говорить!.. Як у дитинстві, бувало”, – і я вибігаю з хати, щоб не задушили сльози гордощів. А що повинні були відчувати ті зодчі, котрі воздвигали собори під самі небеса?.. Той, хто відчув радість творення, хто поклав у мур бодай цеглину власними руками, ніколи руйнівником не стане!.. Як же виховати в людині творця, зодчого?..

А ось і Ваша передноворічна розмова з [Віталієм] Аблицовим по радіо. Які суголосні душі моїй Ваші, дорогий Олесю Терентійовичу, вистраждані думки! І поки є ще трохи сили, хочеться зробити все, щоб вони ділом стали.

Вітаю Вас, любий Олесю Терентійовичу, з Новим роком, ювілейним не тільки для Вас! І молюся долі, щоб берегла Ваше здоров'я і ще довго вчила нас, молодших Ваших колег, мужності і мудрості Вашій! Зичу всіх гараздів Вашій родині!

По-синівськи Вас обіймаю –

(Підпис)

Ваш Микола Рябий

* * *

Від Феодосія Кириловича Рогового*25 грудня 1987*

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Посилаю Вам з рідної сторони добрі почуття й побажання благополуччя й здоров'я на довгі роки життя.

Оце зовсім недавно бував у Омельничому – в селі, що за два кілометри лівіше, якщо їхати до Полтави поїздом. Побував, бо там проживає моя рідна тітка Наталка на дівоче прізвище Копил. Вельми забажалося побачити, почути й відчути людину, якій уже дев'яносто третій рік. В неї, до речі, знайшлися сподобні старі книжки, яким я чомусь довіряюся щиріше, ніж пребагатьом сучасним...

Ходили-їздили по довколишніх селах і між Василівкою та цим же таки Омельничим, набачилось мені чомусь не зоране поле... Трішки-трішки перейнявся уявою. Як по ньому заворушилися, заспішили, як перед дощем, жнивні люди. Вони брали по два-три снопи попід плечі і несли їх до початих полукіпків... Ще трішки зумовних зусиль – і ті люди, либонь, щойно зійшли – зійшли-вийшли з “Далеких вогнищ”, щоб у робочому, вічноселанському поспіху та в поті порятувати за години святий хліб – таке привиділось. Вчувались голоси безпечної молодості – ген як далеко до них вертатися! Вчувались і никли, щоб колись знову зазвучати сурмами пречистої печалі...

Ви знаєте, Олесю Терентійовичу, я найдужче боюся оглядатися. Мені щоразу вважаються стерні... і стає страшно... коси... якоїсь демонічної коси, котра стинає все живе, що тримається за землю, на якій проросло і найперше возрадувалось... оте живе, що так стенається під косою (“Ой лугами йду – луги розвиваються, берегами йду – береги стенаються”¹).

З Новим роком, будьте здорові, дорогий Олесю Терентійовичу!

Посилаю Вам ще і ще здоров'я для боротьби, для утвердження і розвитку нашого роду, нашої рідної землі.

Ваш (Підпис)

25.XII.1987, у п'ятницю, з Устимівки

* * *

Від Віктора Петровича Астаф'єва

26 грудня 1987

Дорогой Олесь Терентьевич!

Из знакомой Вам с молодости местности шлю поклон и поздравления с Новым Годом!¹ Здоровы будьте! И пусть работается в радость и огромное спасибо за доброе слово. Ох, как оно ко времени! Тяжкое горе сбило нас с женою, солдаткою, с ног, четыре месяца назад умерла дочь, оставив на руках наших двух малолетних сирот. Я долго приходил в себя и заставил себя работать, начав писать о музыке, певцах и дорогих людях и искусстве – это сперва подняло меня и помогло жене – она после двух инфарктов. Из-за бед и нездоровья опять не съездил на Украину, а так хочется, и Сергей Носань, очень хороший парень, ждет.

Кланяюсь Вам, братски обнимаю. Храни Вас Бог и Валю Вашу от бед новых храни.

Ваш

Виктор Петрович

* * *

1988

Від Олександра Володимировича Міщенка

Січень 1988

Олександр Терентійовичу, дорогий!

Прочитав у “Молоді України” інтерв’ю з Коротичем¹, і мені стало гидко за ту легкість і аж ніби снобізм, з яким він підходить до свого ж таки народу України, критикує направо й наліво, що у нас ні літератури, ні мистецтва немає, зрештою, нічого немає, а тільки він є – Коротич, що видрукувався в “Києві” й ратує за свій народ, що аж... аж...

Не можу не втерпіти, щоб не сказати: “Віталію Олексійовичу! Голубе сизий! І на краплину не вірю твоєму самозакоханому, хоч і талановитому, оригінальничанню. Не вірю, що любиш ти землю прадідівську й цінності, що для батьків-матерів наших як хліб і повітря були...”

А з приводу “Чорного яру” скажу таке: по-перше, нехай Коротич з усієї своєї “творчої Одиссеї” назве бодай подібне щось; по-друге: все істинне – це глибока вода чи, скажімо, білий гриб, – по-мудрому скромні й не прагнуть вип’ячуватися на люди, мовби розмазюкана дівиця чи гриб-поганка.

Скажу Вам чесно, Олександр Терентійовичу, що Коротич – не самотій у своїх “судженнях”, і саме це жахає, і часом розмагнічує й гнітить, що спасіння душі не знаходиш... “Коріння” наше обірвалося аж надміру й обривається, а для лжепророків і фарисеїв якраз на руку. Однак я певен, що фарисеї і лжепророки погоди ніколи не робили й не зроблять. А література на Україні була й пребуде, як пребуде довічна “трійця”:

Мова, правда, милосердя.

На цьому – крапка.
Завжди люблю Вас, горджуся Вами – *Сашко*.
Вітання від рідної землі, вітання Валентині Данилівні.

* * *

Від Сергія Лукича Носаня

7 січня 1988

Рідний і дорогий Олесю Терентійовичу!

Одержав “Далекі вогнища” і листа – ніжного, щирого, доброго. Сердечне спасибі Вам!

Ви подарували мені таку духовну радість, таке світло душі, що день цей став для мене святом. Я завжди любив і люблю Вас – великого нашого художника, громадянина і людину найчистішого і найвищого благородства.

Вшанування Нечуя в Черкасах і Стеблеві справді пройшло на високій хвилі поваги й любові. О. Сизоненко був настільки вражений концертом, що сидів і плакав.

Нині ми готуємося вшанувати пам’ять Василя Симоненка. Вечір відбудеться 12 грудня¹. Запросили маму – Ганну Федорівну, сина Олеся, дружину Люсю. Хочу привезти їх і до Києва на вечір (15.XII). Відбудеться він у Будинку художника.

Мрію про Ваш приїзд до Черкас.

Це було б велике свято духовності для земляків Тараса Григоровича Шевченка.

Посилаю Вам свій етюдик.

Щастя, доброго робочого настрою, а головне – здоров’я Вам, Вашій дружині і всій родині!

З любов’ю і шаную Ваш –

С. Носань

07.01.88 р. м. Черкаси

Будьте бадьорі й здорові, радуйте новим високим словом рідну нашу Україну!

Незмінно й вірно!

Ваш – *С. Носань*

07.01.88 р. м. Черкаси

* * *

Від Михайла Йосиповича Шалати

12 січня 1988

Високоповажний Олеся Терентійовичу!

Прийміть, будь ласка, вітання з нагоди 1988 року, що вже гряде, і побажання усього доброго Вам, Валентині Данилівні, усій родині.

Оскільки мав я честь належати до очолюваного Вами республіканського ювілейного комітету з нагоди 175-річчя М. Шашкевича і 150-річчя “Русалки Дністрової”, вважаю почесним обов’язком відзвітувати Вам, сказати б, предметно. Прошу прийняти мої видання “Русалки Дністрової” та поезій Маркіянового побратима – М. Устияновича¹. Упорядкованої мною разом із Р. Лубківським книги “Вінок Маркіянові Шашкевичу” не висилаю², бо, напевне, вже маєте ті від Р. Лубківського (якщо ні – з приємністю вишлю). Велике Вам спасибі за участь у цьому “Вінку..”, за те, що ювілейний комітет очолили саме Ви (ця підмога в історії не забудеться; це змусило багатьох ретроградів продерти очі й інакше подивитися на “попів” “руської трійці”).

Не можу передати, яке загальне захоплення викликав Ваш мужній, чесний виступ у Ленінграді³. Люди різних професій зачитали обидві мої “літературки” (укр. і рос.) до дір. От і сьогодні один мій гість – літератор – аж зробив жест рукою: “Це той Гончар, якого я люблю!”

Дай Вам, доле, довгий вік і здоров’я, бо Україні так потрібна Ваша висота, тим більше, сьогодні.

На жаль, при всій нашій гласності, негласно чиняться діла, далекі від справедливості. Недавно (в кінці 1977 р.) у Дрогобичі і ще в кількох педінститутах республіки ліквідовано кафедру української літератури, точніше, її “возз’єднано” з кафедрою укр. мови. “Тихий” мотив: де менше десяти – “возз’єднати”. (Який формалізм: знову не якість, а кількість! Зрештою, нас було 9 чоловік.) А для того, щоб не було десяти, були “створені умови”. Спочатку скоротили набір на укр. філологів від 50 до 30 студентів, а на російську збільшили від 50 до 100–150 (залежно від року). Далі взагалі ліквідували чисту укр. філологію і почали набирати одну

групу українсько-російську (25 чол.) і одну – українсько-англійську (25 чол.). “Мотив”, на перший погляд, благородний: дві спеціальності у випускника. Але де, в якій країні рідна мова перестала бути престижною і мусить існувати, так би мовити, лише з “довантаженням”? Тим часом, рос. філологія має чисте відділення, а, крім того, російсько-англійську та українсько-російську групи. Є окремо кафедра російської мови, окремо – кафедра російської і зарубіжної літератури, і є штучний симбіоз: кафедра укр. мови і літератури. Це в Дрогобичі, на батьківщині Івана Франка, у вузі його імені, в будинку, де вчилися Франко, Стефаник, Мартович!

Звичайно, вина нашого вузівського керівництва, що не зуміло відстояти (деякі педвузи відстояли). Нашому ректору в Міністерстві освіти начебто так сказали: “Чим Дрогобич кращий від Кіровограда? Там навіть укр. кафедру з рос. з’єднують”.

Не знав, чи з’єднали, але в Кіровограді, на жаль, майже не лишилося укр. шкіл, а в Дрогобичі, нівроку, ще є (і мусять бути!); на кафедрі укр. л-ри в Кіровограді не було жодного доктора, а в нас усе-таки три; не в кривду кіровоградській кафедрі, з неї останнім часом не дуже інтенсивно виходила наукова продукція, а з дрогобицької, зокрема, вийшли монографії про І. Вишенського і М. Смотрицького, Максима Горького й І. Франка, М. Шашкевича і Ю. Федьковича, О. Кобилянську і М. Стельмаха, завдяки дрогобичанам з’явилося немало вартісних видань творів української класики. А головне – як пояснити численним гостям, що їдуть на батьківщину Франка із сусіднього всесоюзного курорту Трускавець і особливо зі світу: чому нема в Дрогобичі, у Франковім вузі, окремої кафедри укр. літератури, де вона поділася?⁴

Вибачте, Високоповажаний Олесю Терентійовичу, що сповідаюся перед Вами, але дуже болить саме така “перебудова”. “Мудро” погашено ще одне вогнище (хай вогник) рідної культури.

Хотілося до Вашої дати весною провести міжвузівську наукову конференцію (гордимось, що Ви – почесний член нашого інститутського колективу). Та, чесно кажучи, й незручно тепер запрошувати від імені такого симбіозу: кафедра укр. мови і л-ри. Це звучить майже так, як “факультет І–ІІІ класів”. Та якби приниження лише в звучанні, але ж то і серйозне обмеження в ділі.

Все одно проведу конференцію, хоча б домашню, дрогобицьку: запрошу молодь, учителів, культурну громадськість міста. Під-

готуємо ювілейну книжкову виставку, організуємо тематичний концерт. Хай прозвучить тут фраза українського класика: “Чи ж такими, як Ви, у нас поле засіяно?..”

Низький, сердечний Вам уклін від вдячних за Вашу високу Творчість і невтомну Громадську діяльність земляків Каменяра.

З глибокою шаною

Мих. Ш.

12.01.1988 р.

* * *

Від Валентини Яківни Овод

13 січня 1988

Шановний Олесь Терентійович!

Уже поздоровила з Новим Роком усіх своїх дорогих людей, дуже мені хочеться побажати й Вам – усього Доброго і Щасливого, але й турбувати якось незручно, бо всяке звертання до Вас Ваш відбирає час. А його навіть мені не вистачає, уявляю, як його бракує Вам. Та боюсь, що раптом подумаєте, що я нав'язуюся з якоюсь метою, що мені щось треба. Ні, не дай Бог! Все, з чим я зверталася до Вас (про Василя Бондаря чи про Митрофана Христенка, до речі, – матеріал вийшов у журналі “Україна” № 50, ще й [Анатолій] Михайленко похвалив мене; і зняли, правда, що цей народний вчитель був репресований, але редактор каже, що про це не знав, але хоч якось витягли людину із непам'яті), все стосується інших людей, а про себе, як мені вже важко не було, я не набивалася нікому й ніколи¹. А зараз то й тим паче, бо я сама в змозі багатьом допомогти, що весь час і роблю. Анатолій Перерва пропонував мені збирати документи до Спілки, але я людина самокритична, такого і в голову не беру. Та й від народу відірватися страшно, коли б навіть і прийняли до Спілки. Бо письменники майже всі ізольовані від життя. В гонитві за книгами вони потрапляють у якийсь фальшивий прошарок життя (не всі, звісно). А я вирішила лишити у житті свого народу хай хоч малесенький, але добрий слід – і в першу чергу ділами, а тоді вже словами. Треба якось очиститися душею, щоб словоблудство не пристало. На мої “Дві матері” добрі листи йдуть від простих людей². Але що та книжечка, малесенька, як макове зернятко, та й давні сповідан-

ня. Другу хочу кращу, але поки що все не те. Словом, досить про себе. Одне, правда, добре діло роблю. Добиваюся, щоб побудували у нас в Харкові ціле дитяче містечко для сиріт, щоб не були вони, сирітки, як у давнину невільники чи раби, відірвані від братиків та сестричок та не пливли течією антигуманності – три роки в будинку дитини, потім один інтернат до школи, потім другий, словом, не позаздрить ніхто сиротині, та й ще й такій, як сучасна, із різними дефектами. Словом, розворушила вже півміста. Думаємо відкрити фонд, проект зроблять студенти будівельного інституту, будувати – комсомольці. Була в обкомі комсомолу, намалювала перспективу. Запропонувала все це назвати “Комуною ім. А. С. Макаренка”. Була в минулому році стаття в “Известиях”, що в багатьох зарубіжних країнах користуються методами Макаренка, а в Союзі навіть ніякого закладу ім. Макаренка. Ось я перечитала Макаренка і бачу, що ми таке багатство затоптали, що перемогли оті “педагоги з Олімпу”, з якими так довго змагався Макаренко. І мені за себе приємно, що в мене в гуртожитку, де я працюю вихователькою, настільною книгою є твори Макаренка, і я часто його згадую, але прикро, що не знала, як сильно відрізані крила його вчення. Словом, готую статтю для “Літ. Укр.” [“Літературної України”], не знаю, правда, чи візьмуть, або так обчикають, що не пізнаєш власних рядків. А може, і все гаразд буде.

Ну вже як наважилась Вам написати, то трішки розкажу про конференцію “Жовтень, перебудова, література”, яка проходила у нас в Харкові. Мені вона, як рядовому учаснику, пристала дуже до душі. Стільки української мови Харків не чув за останні десятиліття, як наслухався за ці три дні. Жаль вельми, що людей було небагато. Таке враження, що високі керівні органи намагалися не пустити інформацію на широке коло Харківщини, а якомога щільніше, вірніше, вужче його звузити. Однак резонанс чудовий! Хоч мало було, але зате які люди! Кому болить. Я позирала на наших представників з обкому, управління культури і відчувала їхню пасивну реакцію на виступи. Люди говорили так, що душа розривалася, а на їхніх лицах – нудьга. І певно, вся ця конференція бачилася їм зборищем націоналістів.

Раїса Іванченко, Віктор Бойко (Харків), Полонський Радій Ф. та всіх не перелічити, так виступали, що інколи не можна було втримати сліз.

Дехто мене шпетить, що я й досі не кину Харкова, може б, і доля моя склалася щасливіше, але ось на цій же конференції один вчитель М. Гончаренко запитав у всього залу: “Хто пише українську прозу із присутніх письменників?”, і виявилось, що тільки одна я. А то б і цього не було. Та й люди до мене горнутья. Молодим допомагаю. Словом, конференція була дуже цікава. От тільки не знаю, чи будуть наслідки. Хочеться, щоб вийшов якийсь документ, який би розворушив наше керівне сонне царство, яке перебудову, мабуть, бачить тільки уві сні, яке з бюрократичним нігілізмом ставиться до всього найсуттєвішого нашого народу.

Сподобався мені Мушкетик. Чесно признатися, довго не могла уявити його замість гостророзумного Павла Загребельного, але те, як він поводитья з людьми, як вів конференцію, переконало, що Мушкетик на своєму місці. Відчула його неславолюбність, чемність, навіть лагідність характеру, піклування за долю України. Ну все, соромно вибачатися, що думала лишень декілька рядків написати, а заїхала аж на четверту сторінку.

Ще, оце, побажати хочеться Вам такого доброго, такого щирого, щоб все здійснилося, бо пишу якраз під Новий Рік по-старому – 13 січня. Я й раніше Вас поважала дуже, а за виступ у Ленінграді, то й взагалі – схиляюся перед Вами низенько. Бо ніхто із сучасних письменників не зробив стільки для нашого народу, як Ви. Будьте здорові Ви і Ваша сім'я.

P. S. Ви мені не пишіть. Досить того втраченого часу, який Ви згайнували на прочитання цього епістолярного монологу.

Валентина Овод

13/1 – 88 року

* * *

Від Сергія Олексійовича Баруздіна

15 січня 1988

15 январа 1988 г.

Переделкино

Милый Олесь!

Вышел № 12 нашей “ДН” [“Дружбы народов”] с окончанием “Твоей зари”¹.

Ещё и ещё раз от души поздравляю и благодарю за отличный роман. Не забывайте нас!

Между прочим, следующий год мы открываем очень любопытной публикацией Ф. Т. Моргуна (№№ 2–3)².

Пользуюсь случаем, чтобы заранее сердечно поздравить Вас и Ваш милый дом с приближающимся Новогодьем, пожелать счастья и благополучия!

Искренне Ваш

С. Баруздин

* * *

Від Григорія Дем'яновича Зленка

24 січня 1988

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Посилаю Вам свою нову книгу-мученицю¹, яка пробилася до читача завдяки підтримці “високої хати”. Здерев'янілий чиновник держкомвидавівський вважав її то “непрофільною”, то зовсім непотрібною для сьогоденного читача...

Знаю, що часу у Вас катма. Та все ж, можливо, колись випадє вільна хвилина – візьміть у руки мою “дитину” і бодай погортайте її.

Ми колись познайомилися мимохідь. Було це двадцять років тому. Ви забули ту зустріч, а я пам'ятаю Ваші очі – душу людини.

Живеться мені, як, певне, кожному літераторові, нелегко. В серпні 1986 року на зеленому березі рідної Росі за одну мить втратив дружину – вірного друга і помічницю. Майже рік не міг нічого путящого робити. Лише тепер сиджу над новим рукописом...

Хай оберігає Вас доля на довгі літа життя і роботи!

Щиро Ваш

Григорій Зленко

270080 Одеса-80

вул. Варненська, 5, кв. 114

Зленко Григорій Дем'янович

* * *

Від Леоніда Максимовича Леонова

26 січня 1988

г. Киев, ул. Ленина, 68, кв. 65
Гончару О. Т.

Дорогой Олесь Терентьевич!

Прошу извинить меня за неприлично запоздалый ответ на Ваше поздравление. Шибко нездоровилось все это время, совсем отбился от работы. Лишь теперь могу поздравить Вас с наступившим Новым годом и пожелать Вам и Вашей семье добра и счастья.

Извините, что пишу на машинке. С некоторых пор стал замечать, что с годами витамины перестают действовать, а почерк почему-то становится все неразборчивее и хуже. Почему бы это?

Обнимаю Вас

(Підпис)

Леонид Леонов

26 января 1988 г.

* * *

Від Сергія Івановича Білоконя

18 лютого 1988

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Велика Вам дяка за Вашого листа. Ваше добре ставлення до моєї книжки, Ваше авторитетне слово для мене значать дуже багато. Ще раз спасибі Вам.

Який же гарний на конверті будиночок музею Маркіяна Шашкевича. Як писанка!

Тепер відносно Центру...

У мене така думка. Пораджусь з москвичами, а при нагоді і з лєнінградцями, відносно двох Центрів: у Москві та Лєнінграді. Обидві столиці знайомі з українцями, як то кажуть, “не по насльшке”... Московський архітектор Старцев будував у Києві¹, український архітектор Зарудний будував у Москві та Петербурзі². Скільки таких “переплетений” було за останні 300 років! Література, освіта, медицина, музика, живопис, природничі науки, філософія, театр, військові справи, народні повстання, ватаж-

ки-месники Росії та України, козаки, солдати, генерали, маршали... Та хіба все перелічиш.

Мені здається, що з цим питанням – бути чи не бути Центру – перешкод не буде, отже, грузини та болгары вже відкрили свої Центри.

Поряд з книгарнею на Арбаті є пустир, на ньому побудувати б отой ЦЕНТР..

Якось академік Лихачов Д. С. казав мені: в Ленінграді повинен бути такий культурний осередок, який би висвітлив багатогранні зв'язки між українцями та росіянами в Петербурзі, ми повинні зберегти і показати людям “шевченковский Петербург”. Розказував, як йому не вдалося спасти єдиний пам'ятник українського барокко в Ленінграді, Троїцький собор на Сінній площі. Коли він звернувся до першого секретаря Лен. обкому Толстікова, той йому відповів: “Пусть украинцы и сохраняют у себя свою старину, а зачем она нам”.

Мені здається, що Центри могли б зробити дуже багато корисного і ретроспективно, і сьогоденно.

Бажаю Вам усього найкращого в житті, в творчості, Вам та Вашій родині щасливої долі.

Щиро Ваш

С. Білоконь

18.02.1988

Москва

* * *

Від Олександра Григоровича Ратнера

18 лютого 1988

Уважаемый Олесь Терентьевич!

Примите, пожалуйста, от Вашего давнего верного почитателя книгу лирики М. Шашкевича¹, благодаря которому судьба подарила мне встречу с Вами. Часто вспоминаю о ней, и о Вашем добром, поистине стоическом отношении к моему труду. Никогда не забуду Подлысья и Львова, озаренных Вашим присутствием в ноябре 1986 года. С тех пор у меня на письменном столе всегда лежит подписанная Вами книга “Твоя зоря”.

Вы и Ваше творчество с детства близки моей душе, ибо со-
звучны ей, а, быть может, еще и потому, что родился я и рос в Дне-
пропетровске на улице имени Шевченко напротив госуниверси-
тета. Как раз в те годы Вы там учились...

От всего сердца желаю Вам, дорогой Олесь Терентьевич, не-
изменной бодрости – залога новых прекрасных книг. Передайте,
пожалуйста, большой привет и наилучшие мои пожелания глибо-
коуважаемой Валентине Даниловне.

Искренне Ваш

А. Ратнер

18 февраля 1988 г.
г. Днепропетровск

* * *

Від Сергія Лукича Носаня

20 лютого 1988

Шановний і дорогий Олесю Терентійовичу!

Сердечний привіт Вам і Вашій родині з Черкащини! А ще –
від усієї душі вітаю Вас з Днем Радянської Армії! Щастя Вам, здо-
ров'я, радості і робочого настрою!

Вибачте, що турбую, але мені дуже захотілося послати Вам
нашу обласну газету з моєю статтею “Ой, Дніпро, Дніпро!..”¹
Правда, у ній викреслили два болючі для мене абзаци. Ще раз –
здоров'я Вам і щастя! З глибокою повагою і шануванням –

(Підпис)

257005, м.Черкаси-5, вул.Калініна, 2, кв. 41
Носань Сергій Лукич

* * *

Від Володимира Олександровича Брюггена

22 лютого 1988

22 лютого 1988 р.
Харків

Дорогий Олесь Терентійовичу!

Ви, здається, вже маєте якусь інформацію про виступ Єль-
ченка в Харкові. Зібрав працівників масової інформації, але пись-

менників не запросив. Бо їх же (усіх гамузом) поливав брудом, як найлютіших ворогів. (Письменники в цій ситуації не промовчали б, це й наші місцеві “діячі” збагнули після прекрасної – як на мене – наради в грудні, про яку Вам детальніше може розповісти Ю. Мушкетик. Там чи не вперше останнє слово лишилося за письменниками...). Отож – за Єльченком – “они (писатели) скоро на голову сядут”, все эти “Дети Арбата” – дерьмо (“кто думает иначе?”), “вы боитесь Рыбакова? Не надо бояться!”, а все эти крикуны об украинском языке – они что, “ещё и думать нас заставят по-украински?”. (Це особливо зворушливо для українця...). “Гончара задел работник ЦК – так писатели крик подняли...”. Отакий наш “керівник” – рівня базарної баби. Мабуть, і гірше, бо з цього хоче політику робити.

... Все це нагадує мені час... років тому, коли я написав у закритому огляді для ЦК КПУ свою думку про “Собор”, а тоді почув від якогось на той час діяча: “Даремно ви написали те, що думали”. “А хіба я мушу писати те, чого не думаю?” – запитав я. Більше оглядів не замовляли. Повільно віз їде... Такі люди не міняються.

Нащо я написав цього листа? Захотілося подумати разом з Вами про те, про що 1000 разів думаєш і що всім болить.

... Сьогодні прочитав прекрасний виступ Мусієнка¹ – відчув там Вашу руку, Ваші думки й вислови... (Може, й Бориса Олійника?). Це перший серйозний український виступ, який розвиває і в чомусь випереджує найгостріші московські виступи.

Добра Вам і сил – душевних і фізичних!

(Підпис)

* * *

Від Петра Павловича Ребра

6 березня 1988

– Пугу, пугу!
– Козак з Лугу!

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Запорізьким катаклізмам, здається, не буде кінця. Але є й деякі радощі. Зокрема, збираємо кошти на пам’ятник Т. Г. Шевченку (“На Хортиці у матері буду добре жити...”¹), мріємо про пам’ят-

ник Тарасу Бульбі, провели до ста уроків української літератури в школах... А попереду ж Ваш високий день. Готую статтю, в якій хотілось би декому з нині сущих “собороборців” у пику плюнути. Готуємо також міський літературний вечір, присвячений Вашому ювілею (в обласній бібліотеці імені М. Горького). Якщо буде у Вас бодай хвилинка вільна – напишіть нам кілька слів, щоб я прочитав на вечорі.

Принагідно надсилаю статтю, яку нещодавно вдалося надрукувати в “Запорізькій правді”² (тільки завдяки тому, що прийшов новий редактор – ще небитий і нем’ятий “юшкоїдами”). Там я дещо і про “Собор” кажу..

Пишу коротко, аби не відривати Вас від серйозніших справ.
А козацька люлька димить?³

З найглибшою повагою і шаную
Ваш

(Підпис)

П. Ребро

П. С. Найщиріше вітання з нагоди 8 березня Вашій музі – дружині! Вічної їй молодості!

6 березня 1988 р.

Запоріжжя

330035

Запоріжжя, пр. Леніна, 190, кв. 95

Ребро П.П.

* * *

Від Володимира Євгеновича Панченка

13 березня 1988

Добрий день, дорогий Олесею Терентійовичу!

Шлю Вам свою книжку про Юрія Івановича Яновського, а також два номери нашої “Кіровоградської правди”¹. Під рубрикою “Літературна вітальня” ми вміщуємо матеріали, покликані пропагувати кращі книги українських письменників, республіканську літературну періодику, цікаві новинки в прозі й поезії. По-моєму, просвітительська робота сьогодні особливо потрібна, а обласна газета з її 100-тисячним тиражем певні можливості для цього дає.

Взагалі, наша письменницька організація намагається робити все, що можна, щоб в області постійно виявлялася належна увага й повага до української літератури, культури, рідної мови. Дещо починає змінюватися на краще. Обласне керівництво починає нарешті (особливо після лютневого Пленуму) розуміти, що турбота про мову, тривога письменників з цього приводу – не самодіяльність і не химера. Але все одно дуже важко: сила стереотипів страшна, та й зацікавлених людей менше, ніж хотілося б, і комплекс провінціалізму багатьох ще заїдає...

І все-таки, все-таки... Ось на днях була нарада в обкомі, на якій ішлося про мову; відбулася нарада в одному з райкомів міста, де вчителі, завідувачі дитсадками, літератори висловлювали свої пропозиції на тему “Що робити?”.

Але повернуся ще раз до рубрики “Літературна вітальня”. Олесю Терентійовичу, чи не змогли б Ви написати для нашої газети кілька сторінок про Кіровоград у Вашому житті, про свої зустрічі з нашим краєм?³ Кіровоградці будуть Вам за це дуже вдячні.

Із щирою повагою –

Володимир Панченко

13.III.1988 р.

* * *

Від Василя Івановича Мартинова

14 березня 1988

14 березня 1988 р.

Добридень, шановний Олесю Терентійовичу!

Як і раніше бувало, хочу поділитися з Вами своєю радістю – у лютому “Каменярь” видав мою нову збірку лірики “Тепло материнського дому”. Так я сам собі підготував дарунок до 50-річчя, яке зустріну 16 квітня цього року¹. Відправляючи Вам нову збірку, сподіваюся, що знайдуться на її сторінках твори, які, можливо, припадуть Вам до серця. Десяток віршів до цієї книжки я взяв з попередніх книжок – вийшло щось на зразок вибраного.

Багато працюю. Перекладаю твори російських поетів на українську мову. Нещодавно (20 хвилин) виступав по Львівському радіо з публіцистичною статтею “Хай сяє зоря” – про любов, увагу

до української мови. Був дуже обурений, коли читав виклад з виступу М. Шибика², який допустив безглуздий випад супроти Вас. Знайте: всі львівські письменники солідарні з Вами. І не тільки письменники. Після мого виступу по радіо, ось уже впродовж 2-х тижнів, одержую схвальні відгуки від журналістів, вчителів, бібліотекарів, лікарів, поліграфістів і т. д. До речі, цю статтю майже три місяці тому я відправив у “Літ[ературну] Україну” і лише нещодавно мені відповіли, що нібито готують її до друку, а дадуть під рубрикою: “Мова, як море...” Жаль, що там зволікають. Мене, росіянина, вже ніхто не звинуватить у “націоналізмі”. Як легко досі приклеюють ярлики! Коли ж не сміють підступити саме з такими ярликами, то нарікають на... тональність (?!). То бог з ними! Гласність, Правда, Розум своє візьмуть!

З великою повагою

Василь Мартинов

(м. Львів)

* * *

Від Богдана Івановича Сушинського

18 березня 1988

Шановний Олесю Терентійовичу!

Щиро вдячний Вам за підтримку в моєму скромному намаганні хоч чимось зарадити Дністру, за Вашу “...Звізду Полин”. Ваше слово в питаннях екології багато важить і для мене особисто, і для всіх, хто не байдужий до долі землі нашої. Я тут борюся за Дністер та проти каналу “Дунай – Дніпро”¹ зі змінним успіхом, бо не всім це подобається, але все ж таки справа нібито посувається. Підтримує мене в цих змаганнях і газета “Радянська Україна”, на сторінках якої, як Ви вже, мабуть, помітили, я виступив двічі, і з травня минулого року там точиться обговорення моєї статті “Екологічні тривоги Дністра”².

Оце щойно підготував велику проблемну статтю “Сповідь над гніздом лелеки”³ – про трагічну долю цього птаха, що по суті став символом України, якого оспівано в піснях, легендах, колонія якого була й залишається найбільшою в світі саме на Україні (мається на увазі наш, білий лелека – чорногуз, бусол). Матеріал зби-

рав кілька років. Він багатючий. Хочу запропонувати його “Радянській Україні”. Може, вдасться розбурхати громадську думку, тим паче, що вимирання лелек – то цілий комплекс екологічних, соціальних проблем.

Даруйте, що потурбував Вас з такого незначного приводу. Довго не наважувався зробити це, бо розумію, що Ви вкрай завантажені. Однак й не подякувати теж не можу.

Нехай Вам щастить, Олесю Терентійовичу. Ще раз дякую.

Щиро

(Підпис)

Богдан Сушинський

18 березня 1988 р.

27004

Одеса-44,

вул. Пироговська, 1, кв. 14

Сушинський Богдан Іванович

* * *

Від Володимира Павловича Вербиченка

29 березня 1988

Дорогий наш Олесю Терентійовичу!

У дні, коли весна виборює себе сонцем, теплом, вітром, коли Слово полишає зозулині гнізда нашого пристосовництва і вертається до материнського лона, щоб подивувати чистою правдою, – у ці дні усвідомлюєш, як багато важить Ваша присутність у житті й літературі, у різних поколіннях, мовах і цивілізаціях.

Дружини нас зберігають молодшими й привабливішими (спасибі за те, низькоуклібно, Валентині Данилівні!), в іншому нас ніхто й ніщо не щадить – ні генетичний код, ні міра: проживаємо свою новелу чи роман життя в пекучих обіймах совісті, у гримі попелу, у відчайдушних спалахах пам’яті, в недоторканному запасі негативів, не засвічуваних навіть радіаційним свавіллям, – все це захищене нами, підвладне нам і вдячним нащадкам.

Я щасливий, що сучасник Автора “Прапороносців” (поряд з “Василием Теркиным” – найкращої Книги про Велику Вітчиз-

няну війну), “Собору” (сервантесівської сили!), іншого доробку Майстра!

З Днем народження Вас!
Здоров'я й щастя!

Володимир Вербиченко,
журналіст.

м. Київ,
29 березня 1988 року

* * *

Від Володимира Павловича Вербиченка

29 березня 1988

29 березня 1988 р.

Сьогодні я від'їжджаю: весь березень був на курсах підвищення кваліфікації працівників радіо і телебачення. Прислухався і сам не мовчав. Виступали колеги з Держтелерадіо – кореспонденти, диктори; викладачі-економісти, театральні, естетики, юристи. Жваво обговорюється сучасний стан української мови, культури, пісні. Я запитав голову Держтелерадіо УРСР М. Ф. Охмакевича (мила людина!), чи вважається нормальним, що принаймні в соціалістичних країнах немає кореспондентських пунктів Держтелерадіо УРСР? Він щиросердно відповів, що над цим не замислювався. А як би сприяло піднесенню національної культури те, що, приміром, з Будапешта чи Осло зазвучить в ефірі чи на екрані репортаж українською мовою.

Висловлювались думки, що й введення діловодства національною мовою республіки не таке й “страшне” для чиновницького загалу, враховуючи обмежений лексикон ділового спілкування (“забезпечити”, “виконання”, “розробка”, “присутність”, “відсутність”, “підрядчик” і “генпідрядчик”, “враховуючи...”, “йдучи...”, “готуючись...” і т. п.) – на це піде не так багато років, щоб привчитись до іншої слов'янської мови.

Наводилось цікаве спостереження з практики Московського телебачення, коли швидше поставлять в ефір (на екран) англійську пісню у “металевому” виконанні, аніж українську (мовляв,

незрозумілі слова!). Бачте, англійське – це зрозуміло, а от українське – ні.

Набув популярності випадок з українським диктором, заслуженим артистом УРСР П. Т. Бойком. Якось він їхав тролейбусом. Одна екзотична дама, з перекошеним гримасою обличчям, читала по складах “Ка-пе-лю-хі!”. Пхе, яка мова!

– А хіба “шляпа” звучить краще? – аж підскочив Петро Бойко.
– Спочатку “ш-ш-ш”, а потім “ляпа”!

Кумедія – та й годі!

Як би там не було, увага до рідної мови – то добре. Накип зійде, залишиться те, що підносить нас як синів і дочок рідного народу, своєї Вітчизни, інтернаціоналістів, людей родини радянських народів, кожен з яких не мине свого розквіту.

З повагою

Володимир Вербиченко

м. Донецьк, 340052,

бульвар Шахтобудівників, № 52, кв. 82

Володимир Павлович Вербиченко

Р. С. Ох і ядучий же антизоряний час Чорнобиля!

* * *

Від Михайла Йосиповича Шалати

29 березня 1988

Високоповажний дорогий Олесю Терентійовичу!

Прошу прийняти найсердечніші вітання-поздоровлення з нагоди Вашого 70-річчя. Щоб довго-довго ще світився вогник на Вашому робочому столі, а мільйони щирих читачів тішились Вашою присутністю на цьому світі. Дай Вам, доле, хоч Людкевичевого віку!¹

Вдячна кафедра української літератури Дрогобицького педінституту, яку Ви – невимовне, безмежне Вам спасибі й доземний уклін! – повернули до життя після міністерської ліквідаторської акції, проводить наукову конференцію й концерт на честь Вашого ювілею².

Прийміть, будь ласка, програму; газетні публікації вишлю пізніше.

З глибокою вічною шаную –

Мих. Шалата

Дрогобич
29.03.1988

* * *

Від Ростислава Андрійовича Братуня

Квітень 1988

Дорогий Олесю Терентійовичу!

“Коли в нації нема вождів – вождями стають поети”¹, – так сказав один український поет. Ці слова повністю стосуються Вас – духовного Вождя нашого народу, бо ж слово і чин свій поставили Ви на стороні національного безсмертя.

Кланяюсь Вам у день ювілею за все, що Ви зробили і що ще зробите.

Многих і благих літ Вам, козацького здоров'я та сили, щедрості дарувань нових таланту Вашого, всяяності здійсненої мрії!

З глибокою повагою та любов'ю

Ростислав Братунь

Львів, квітень 1988 р.

* * *

Від Олександра Степановича Левади

Квітень 1988

Дорогий Олесю Терентійовичу!

В день Вашого славного 70-річчя, що стало променистим святом всієї української літератури, шлю Вам доземний шанобливий уклін і глибоку подяку за творчий подвиг Ваш, за те, що голос Ваш став голосом нашого народу, за те, що Ви є.

Мільйони читачів заслужено називають Вас звитяжним прапороносцем нашої літератури. Геракловим подвигом Вашим є також Ваша невтомна діяльність, спрямована на захист і невпинний розцвіт культури й мови української соціалістичної нації, на

утвердження ленінських принципів національної політики, на зміцнення нерозривної дружби й братерства радянських народів.

Незабутній Микола Бажан назвав Вас нашою національною гордістю, і всі ми, українські літератори, готові підписатися під цими знаменними словами.

Ваш бойовий наступальний ювілей відзначає вся наша соціалістична Батьківщина, а осяйним залом для цього прекрасного свята став неосяжний простір всієї нашої квітучої Радянської України.

Хай же здійснюється все вище й вище незгасна Зоря Вашої невичерпної творчості на радість і славу нашого великого народу!

З любов'ю і повагою

Олександр Левада

* * *

Від Ліни Василівни Костенко і її родини

2 квітня 1988

Великого і мужнього Майстра, письменника, чиє Слово стоїть на варті чесності і гідності української культури, – дорогого Олесе Терентійовича Гончара сердечно вітаємо з ювілеєм.

Щастя, здоров'я і невичерпного натхнення для нових книг.

З глибокою повагою і любов'ю

*Ліна Костенко, Оксана Пахльовська,
Василь Цвіркунов, Василь Цвіркунов-молодший*

2 квітня 1988 р.

* * *

Від Ігоря Никоновича Бугаєнка

2 квітня 1988

Шановний Олесю Терентійовичу!

Пробачте, що забираю Ваш дорогоцінний час. У різні роки не раз поривався написати Вам. Та не наважувався. І тоді, коли ще школярем прочитав “Прапорноносці”. І коли мені, ще зовсім молодому літпрацівникові-студентові (я вчився на вечірньому факультеті) було доручено терміново підготувати кольорові листів-

ки з портретом трьох перших лауреатів Шевченківської премії¹. І коли працював над своєю першою книжечкою – про чарівні гравюри Володимира Куткіна, у якій розділ присвячений ліноритам до “Тронки”². Й тоді, коли захищав дипломну роботу (а це саме був період, коли дехто з викладачів пропонував студентам зрадливє слово мовити про “Собор” – ми болісно переживали ті події, у мене й досі як одне з найкоштовніших видань зберігається “Собор” у м’якій обкладинці, видрукований на сіренькому папері).

А 1971 року, коли вже був зав. редакцією у видавництві “Мистецтво”³, – телефонував Вам з приводу вступного слова до альбому “Катерина Білокур”⁴ (спілкувався тоді з Вами редактор цього видання М. Кагарлицький)...

І ось щойно закінчилася телепередача, присвячена Вашому ювілеєві.

І вкотре не міг спокійно слухати Ваші слова. Зринули в пам’яті минулі роки. “Собор” я прийняв близько до серця не тільки тому, що був він принципово співзвучний моїм поглядам і переконанням, а й тому, що в селі, де я народився (Стави на Київщині) варварськи за вказівкою предтечі Лободи була зруйнована гарна кам’яна церква оригінального архітектурного вирішення (інформація про неї є, до речі, у скульптора Івана Гончара). І довгі роки по тому посеред села стирчав скелет дзвіниці, яку не змогли до кінця знищити, бо була надто міцною. Цей образ руїни у мене перед очима з дитячих літ.

Уже в 70-і роки яких зусиль довелося докласти, щоб видати “Софію Київську”, “Середньовічний український живопис” та ряд інших важливих видань. Вже у підписаних до набору рукописах деякі “ентузіасти” без відома редакції червоним олівцем злісно викреслювали слова “Київська Русь” як “націоналістичні” – дозволялося тільки “Давньоруська держава”...

В українському видавництві соромилися говорити українською мовою.

А в Київській організації Спілки художників, де пізніше я 6 років був відповідальним секретарем правління, після приходу до влади В. І. Зноби вся документація перейшла виключно на російську мову. Знаючи, що він і батько його – українці, я й гадки не мав, що новий голова такий запеклий противник української словесності, й тому підготував був йому “його” першу доповідь на

пленум рідною, як мені здавалося, мовою. І ось ті тридцять машинописних сторінок самому ж довелося терміново, вночі, перекладати на російську. А затим на мовному ґрунті навіть виник конфлікт. На ювілеї одного художника (тоді ще можна було випити чарку) після мого тосту голова прилюдно з докором зауважив мені: “Зачем же вы на украинском языке, процесс сближения неизбежный, и язык будет один”. “А якою ж буде та єдина мова? – перепитав я. – Процес, про який ви говорите, очевидно ж, не зупиниться й набере планетарних масштабів. У такому разі за яким принципом обирати єдину мову? За кількістю населення? Тоді всім нам доведеться вчити китайську. Ви скажіть про це французові – щоб він забув рідну мову, чи латишеві, грузину, або вірменинові...” Можна уявити наші стосунки з тих пір.

Пам’ятаю, як колись переживали ми в сім’ї, коли деякі наші ж молоді родичі, кинувши із зрозумілих причин зубожіле село (хоч малярем, електриком, водієм, аби тільки в місті – там хоч платитимуть за роботу), забували рідну мову й переходили на отой самий ганебний суржик.

Але щоб інтелігентна людина, талановитий художник... Народний художник України... Депутат Верховної Ради УРСР..

На жаль, таких прикладів за життя набралось стільки, що можна б і зневіритися в елементарній порядності і справедливості.

А тому ловиш кожне чесне, не байдуже до землі, на якій виріс, культури слово. Співпереживаєш, передаєш його друзям, знайомим, дітям своїм. У пристрасній публіцистиці нинішнього часу знаходиш сміливі виступи письменників, а іноді й крик чиєїсь зболеної душі. Національна культура, мова, екологія. Патріотизм, без якого немислимий істинний інтернаціоналізм. Дефіцит духовності. Здається, зараз ніхто не може бути осторонь цих пекучих проблем.

Та надто активні люди в масках, що їх немало, виявляється, не тільки серед чиновників, а й у колах “володарів душ”. Це вони всілякими способами (скільки ж бо й таких публікацій) намагаються розмити всі береги пам’яті, аби відрізати минуле чи принаймні подати його у викривленому, комусь вигідному трактуванні (бо ж “народ без історії, як дитина без батьків... і з нього можна виліпити все...”).

А тому з болем і водночас з радістю (є такі люди!) читаєш безкомпромісні жертовні виступи В. Распутіна, С. Залигіна, Ю. Бондарєва, захисника рідної мови білоруса Гілевича, запальних критиків В. Кожевникова, С. Куняєва, наших повпредів на всесоюзних форумах Б. Олійника, Ю. Мушкетика, І. Драча...

І ось Ваш виступ у Ленінграді⁵. Його нетерпляче чекали. А потім перечитували. Обговорювали з рідними, друзями... Слова Ваші тривожать душу кожної чесної людини, в якій би республіці вона не жила. Ось і Рамунасу Клімасу з Латвії вони не байдужі (“ЛГ” [“Литературная газета”] 5183)⁶, і багатьом іншим...

Пишу Вам, Олесь Терентійович, як читач і громадянин. Пишу, щоб сердечно подякувати за ту велику справу, яку Ви робите. За Ваш світлий розум і гаряче серце. За Ваш талант, що чесно служить людям, вселяє віру в добро на землі. Дай бог Вам здоров'я ще на багато-багато років.

З глибокою пошаною
2 квітня 1988 р.

Ігор Бугаєнко

* * *

Від Олександра Борисовича Стаєцького

3 квітня 1988

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Як мало хто, знаєте Ви, наскільки нелегко в химерностях і трагедіях щоденності залишатися самим собою, не відмовитися на догоду зручності пристосуванства (така вже суть тимчасового “праведництва”) від того, ніби вигаданого (в світлі чи сутінках меркантильного споживацтва) стояння за народнолюдські ідеали, душу, правду, права, просто існування. І як, здавалось би, легко вискочити з тих шлей, накиннутих на тебе долею (спадок від батьків-роду-племені), які обривають жили, кровавлять душу, і не тягти того “примітивного” для ультрацивілізатора плуга совісті й вічної відповідальності за все і всіх, за те, що буде, коли й нас не буде (дивовижна непрактичність – живи не благами, які можеш сьогодні сповсюдити і для себе і для ближніх!?).

Та селяться в душі й пам'яті святині неперебутні, запорука вічного, значимого життя, які є тим первородним озоном, ковток

котрого відновлює дихання, мислення, становчу волю, дає рух з метою, з надією на краще, на справедливість, на перемогу народного начала і незнищенність засіву, плеканого подвижниками тисячоліттями. Незважаючи на всі руйнівні до краховості потрясіння, втрати й розчарування, ці святині (часом можуть здаватися лише символікою легенд), ніби вже зовсім покинувши реальність буття, враз проростають на випаленому, знищеному згарищі зеленими злаками в майбутнє, з порожнечі бездушності викликають, начебто вже неможливі, почуття – радість (нехай надто скупу) причетності до народу, світу, людей. І тоді з самозабуттям кидаєшся на охорону цих святинь мозку й душі від скверни і святотатства цинізму, екстремістської брутальності й отрути, які попелять усе благородне, інтелігентне, очищене культурою народної духовності, бо знаєш, що коли вже остаточно втрапиш їх у собі і в оточенні, то втрапиш світло, втрапиш сенс і цілющий дух буття, станеш тим, чому весь свідомий свій вік з усіх сил чиниш опір.

Олесю Терентійовичу, очевидно, здаюся настирливим, незрозумілим (бо знаю, якою неславою, злочинним наклепництвом злократія катує мене уже не один рік, дуже анатомічно точно обрубуючи, спалюючи надотрутами найдорожчі зв'язки саме з благородним, добре розрахувавши, що, втрачаючи цю іонно-духовну сферу, просто задихнуся) зі своїми постійними звертаннями до Вас, але, повірте, діє якась буквально стихія отих немеркнучих святинь душі (і нема тут нічого оманливо-ілюзорного чи нездорово-екзальтованого), яка повертає мене, навіть коли безпорадно борсаєшся в неладі, на сповідь і потаємну розмову з Вами як із совістю в нашому бутті, літературі, сакраментальних зигзагах. І не озвуся, очевидно, вже тільки тоді, коли сили покинуть мене (а скільки вже втрачено, розгублено в змаганнях з душепродажництвом та гангстерською захланністю нехай хоча б у нашій літературі!) мої наївні сподівання, коли отупіло вприся в сіру стіну безнадії, коли згасне остання зірочка святині-істини, святині-ідеалу.

Тож, терпеливо вибачивши мені таку неювілейну преамбулу, дорогий Олесю Терентійовичу, – наш Громадянин, наш Духовнику в соборі народних святинь, Поете-Літописцю народної історії,

долі й душі, неокульчужений Правдоборче в часи бюрократично-технократичного вмирання совісті, остигання кровогенного вогню, – прийміть моє, моєї родини, мого подільського роду і земляків сердечно-здоровне вітання з величною, славною роковиною!

Ваша творчість, Ваш художньо-образний світ стали такою реальністю нашого життя, таким мистецьким святим поверненням народної правди знову ж до людини, що далі Ваша думка, Ваші ідеали, Ваша душа багатять нашу душу, нашу совість, нашу історичну пам'ять, творять нових громадян, вимагають незаперечним смислом життя-боротьби бути, якщо не героями, то звичайними трударями і солдатами в оздоровчо-будівничій армії суспільства. Ваш приклад життя, Ваша позиція, Ваша громадянська чистота, прозорливість, самозреченська непоступливість перед злом – служать і служитимуть воїнським прикладом для відданих народних подвижників.

Вам, весняному синові народу, – здорових, натхненних сил із цілющих джерел землі рідної та душі народної! Вам, великопростому талантові, – і дальших найпотужніших дивовиявлень, мудрості, пристрастей, людинолюбності, життєтворчості, титаноборчості! Нехай родина Ваша буде Вам садом квітучо-плодоносним, у якому серце лікується, надихається на діяння-творення!

Щиро і непідкупно Ваш

Олександр Стаєцький

03.IV.1988 р.

(Підпис)

* * *

Від Сави Овсійовича Голованівського

4 квітня 1988

Київ, 4.IV.88 р.

Дорогий Олесь Терентійовичу!

Я з непростим записненням вітаю Вас із “круглою” датою, а ще з менш прощеним дякую за чудову книгу. Але сталося так, що через день після одержання книги швидка медична допомога забрала мене до лікарні в такому стані, що ні писати, ні читати не міг, і оце тільки вчора повернувся додому. Отже, вибачте – вірю,

що Ви не сумніваєтеся в моїх щирих почуттях і повірите, коли я скажу, що зичу Вам усього найкращого і в літературі, і в житті. Те, що Ви зробили завдяки своєму видатному хистові, говорить саме за себе і не потребує моїх похвал: воно належить до неперехідних скарбів і цим усе сказано.

Отже, зичу Вам тільки здоров'я. Все інше у Вас є. А от здоров'я... Чув, що і Ви були в лікарні¹. Сподіваюся, що Ви вже дома.

Обнімаю Вас і шанобливо цілую руку Валентині Данилівні, а моя Катерина приєднується до моїх побажань².

Ваш

Сава Голованівський

* * *

Від Федора Захаровича Гаріна

5 квітня 1988

Вітаю, Олесе Терентійовичу!

До ювілею – оцей пакет. “Проліски”... давно збирався послати. Та якось незручно було відволікати увагу.

А “Олесю Гончару” Федора Сухова довелось читати у “Лит[ературной] России”? Цей поет дуже шанує українську мову. Я з ним подружив у Піцунді і Ялті, переписуюсь зрідка. Він писав мені, що Олесь Гончар – не з апломбом, а простий і людяний, що зустрічі з тобою у Прибалтиці для нього – подія.

Переді мною – збірка “Літературна молодь”, Київ, 1938 р., яку я після війни купив на товкучці, де дві твоїх новели “Майстер щита” і “Чорт в артілі”.

Земля полтавська, як ти хороше писав, народжує поетів. Чи звернув увагу на “Літ[ературну] Україну” від 10 березня цього року, де про реабілітованого поета Юрія Жилка?¹ Надсилаю і вирізку із “Зорі Полтавщини” про нього². Блискучий лірик! А Мова! І таку людину – замучили. Відгукнулася його дружина (жива!), якій... 91 рік. Живе з дочкою 64-річною Надією Юрійовною під Києвом: с. Поділля Баришівського р-ну Київської області. Обидві – колишні вчительки, а зараз – пенсіонерки. О, якби гордість

літератури і народу Олесь Гончар хоч два півслова – написав. Це додало б їм здоров'я, продовжило б їх життя...

Найкраще до ювілею Олесь Гончара написав у “Літ. Україні” та в “Советской культуре” Борис Олійник – з глибини серця³.

З весною –

73-річний юнак Федір Гарін

5.IV.1988

Полтава

* * *

Від Михайла Петровича Стрельбицького

9 квітня 1988

Доброго дня, вельмишановний Олесь Терентійовичу!

А ще вітаю Вас зі справді блискучим теледіалогом “Живе слово”¹. Воістину живе слово, жива традиція полемічної літератури!

Книжечку свою я, звісно, рад би був надіслати, але поки що не маю примірника, а їхати до Києва по авторські якось не складається. Надішлю при першій нагоді. Тим часом проводжу тут “слідство” над собою: як це міг такий прикрий “ляп” стосовно Маковейчика, і сопки, і нагоди зустрічі з румунським солдатом у мене трапитись? Вимальовується така історія: на ситуацію в романі наклалася ситуація, розказана колись фронтовиком, батьком одного мого однокурсника. Наклалася, незважаючи на всі перепрочитання, тим міцніше, що в усьому, що стосується “Прапороносців”, мною керувало бажання показати земні, фізичні основи високої патетики. Став, отже, певною жертвою власної установки. Приклад повчальний, буде мені наука. Взагалі всі Ваші зауваження, а надто помічені неточності прошу відзначити й мені висловити, оскільки книжку так чи інакше переписуватиму, поновлюватиму².

Іще в одному “мимовільному гріху” спішу авансом висповідатись. Річ у тім, що в ювілейних – гончарівських – номерах журналів збереться аж кілька моїх матеріалів³. Я цього не хотів. Хотів публікацій в рубриках “Література і сучасність” (як у “Вітчизні” – про “зачальникування”, як у “Дніпрі” – про любов-кохання). Але, приміром, А. Я. Шевченко статтю свідомо притримав, переконавши мене, що вихід малотиражної книжки для вчительства

мало значить⁴. А всесвітян (“Всесвіт” даватиме у № 5) просто довелось виручати: серйозно захворів їхній основний автор⁵.

З найкращими побажаннями

М. Стрельбицький

09/IV – 88 р.

* * *

Від Миколи Олександровича Рябого

10 квітня 1988

10 квітня 1988 р.

Заболотне

Нині Великдень, то ж годиться, дорогий
Олесю Терентійовичу, вітати Вас народним –
Христос Воскрес!

Повернувся оце з Вінниці – матері в обласній лікарні зробили операцію на правому оці, на яке геть отемніла, а на ліві бачать лише на третину; переглядаю в хаті пошту, що призбиралась за тиждень. – Ви дивитесь на мене з обкладинки “України”.

Подумалось – може, Вам цікаво знати, що писала про Вас у ювілейні дні преса небайдужого Вам Поділля. Тож надсилаю Вам примірники обласної газети¹, де мій давній товариш Іван Волошенюк розповідає про подільського Маковейчика, а я пишу про Ваші, дорогий Олесю Терентійовичу, уроки особисто для мене та багатьох моїх ровесників. Обставини склалися так, що я зміг написати статтю лише за тиждень до Вашого ювілею, то, може, десь і відчувається поспіх, зате кожне слово – від серця, гадаю, Ви самі в цьому переконаєтесь, прочитавши “Думу про Високе”².

На щастя, обласна газета, запровадивши рубрику “Трибуна письменника”, не калічить наших виступів, от і цього разу редакторське перо не виправило “ніже тої титли, ніже тої коми”. В цьому плані “Вінницька правда”³ навіть “прогресивніша” “Літературної України”, інших республіканських і центральних видань, в т. ч. “Лит. газети” й “Огонька”, котрий “перебудувався” до того, що відводить ювілеєві видатного письменника стільки ж місця, як і демонстрації стюардеських ніжок і капелюшків, – ганьба!

Михайло Алексеев пише в “Лит[ературной] России”, що Ви нарікаєте вже на здоров’я⁴. Нехай Вас обминають, дорогий Олесю Терентійовичу, усілякі болячки, нехай усенародна любов і шана додають Вам снаги й духу на многая лета!

Ваш

Микола Рябий

* * *

Від Абрама Ісаковича Кацнельсона

12 квітня 1988

Дорогий Олеся Терентійовичу!

Ви знаєте, як давно я люблю Вас. Для мене Ви – зразок справжнього письменника – високообдарованого художника, гуманіста, борця, мислителя...

Здоров'я Вам, невичерпної творчої снаги, нових радісних звершень!

Всі мої сердечно Вас вітають.

Наші поздоровлення відданий, вірній Вам Валентині Данилівні.

Обнімаю.

Завжди Ваш

А. Кацнельсон

12 квітня 1988

* * *

Від Григорія Ісаковича Полянкера

12 квітня 1988

Київ,
12:IV. 88 р.

Дорогий Олесь Терентійович!

З далекого Биробіджана, з берегів Амура, надійшла до мене обласна газета, де надруковані до Вашого ювілею прекрасні слова про Вас та Ваші твори. Як бачите, тут і фото. Ви її одразу знайдете.

Хочу Вам нагадати, що коли Гете минуло 70 років, він почав вивчати єврейську мову, навіть написав цією мовою вірша...¹

Сподіваюсь, коли Ви напишете ще кілька романів і у Вас з'явиться вільний час, ми Вас научимо також читати справа наліво.

Надсилаю Вам газету.²

З щирою пошаною –

Ваш Гр. Полянкер

* * *

Від Анатолія Івановича Кичинського

18 квітня 1988

Дорогий Олесю Терентійовичу, доброго дня!

Спасибі Вам за мудрі слова, що прозвучали 2 квітня з українського телеекрана¹. Дуже надіюся, що Ви знайдете вільну хвилину, щоб відгукнутись на моє (і не тільки моє) прохання.

Наша обласна молодіжна газета “Ленінський прапор” вирішила започаткувати рубрику “Друкується вперше”. Всім нам хотілось би, щоб саме Ви її відкрили. Нас цікавлять твори, котрі ще ніде не друкувались (оповідання, новела, вірші).

Було б добре, аби Ви на окремому аркушику написали хоч кілька слів побажання читачам нашої газети.

Щастя Вам і Вашій родині!

Ваш

Анатолій Кичинський

18 квітня

1988 р.

* * *

Від Наталії Омелянівни Кащук

19 квітня 1988

Добрий день, дорогий Олесю Терентійовичу!

Учора була в Музеї літератури на зустрічі, присвяченій Вашій творчості. Гарно, цікаво було, справжнє свято. Катерина Іларіонівна Криворучко, відповідальна за цю зустріч, дуже гарно її і скомпонувала і організувала.

Актори читали тільки Ваші твори, роздуми і листи, спогади і прекрасні слова Яновського, Вишні, Тичини, Рильського. А як дитяча творчість звучала – і щедрівки, і посівальні, і дитячі таночки. Це – найменші, шестилітки. А Гнідинська Мала академія мистецтв представила весняно-літній цикл з неодмінною “Подолянкою”, з усіма тими піснями, які так щедро вкраплені у Ваших творах¹. Тоді уже і в мене одвага з’явилася прочитати кілька присвят Вам і Валентині Данилівні.

А дорога наша Ніла Крюкова була вище усяких похвал. Читала і з “Твоєї зорі”, і з “Собору”.

Вітальня музею тільки аж надто мала для таких літературних свят.

Наталя із “Сяйва” була з книжковою розкладкою. Як добре, коли книга видана і привезена читачеві вчасно!

Олесю Терентійовичу! Хочу напроситися до Вас на якусь хвилинку у Кончу, щоб Ви мені підписали I том та “Далекі вогнища” і “Слово про Олесея Гончара”. Місяць чи й трохи більше в Кончі-Заспі, в санаторії – Віталій Коваль. То, може б, ми з ним “зістикувалися” і зайшли до Вас?

Чи все гаразд зі здоров’ям? Дуже напружений цей рік у Вас. Та легших немов і не передбачається. Чи не так?

Обіймаю Вас найсердечніше

Наталя Кашук

19.04.1988 р.

Київ

* * *

Від Олесея Степановича Юренка

19 квітня 1988

Дорогий Олесю!

Мене аніскільки не засмучує те, що тобі “не раз було аж соромно, – як там багато у вигуках твого друга наївного та зеленого”... По-перше, це була епоха Сталіна, все життя якої було побудоване на вигуках (“Вперед! До комунізму!”) і на розстрілах, криках дитячих, сльозах материнських... Ти думаєш мене не кликали, приказуючи жартома: “Заходь, заходь! Сюди двері широко відкриваються, а звідси – ані-ні!” І все через те, що моїм другом був юнак, якому забагнулось команди “Не шагом марш!”, а “Кроком руш!”. Був в зоотехнікумі (в Козельщині) секретарем КСМ організації Сидір Підбуртний (ми разом служили в 25-й Чапаєвській дивізії, разом потерпали на маршах). Одного разу його застали за читанням якоїсь брошури Християна Раковського... Прийшли. Забрали. Й по цей день я більше нічого не чув, не знаю про цього дужого і веселого юнака. А ті всі “вперед!” впливали, звичайно, на нас... По-друге, то ж були – можна сказати – наші пелюшки... О, які вони дорогі! Хоча і наївного, і зеленого в них багато!.. Твої

листи – юнацькі – це не тільки ти. Є, до речі, такі, що я читаю їх як новели. І тому всі ті уривки, які я цитую, багато втрачають щодо яскравості тих незабутніх років.

Мене засмучує інше.

Ні один юнак чи юнка не відгукнулися на публікацію. Видно, вони не читають своєї газети, – а передплачують під тиском.

Один-єдиний комсомолец, звичайно, душею і серцем відгукнувся. Це – Кость Олексійович Гордієнко. Не лист, а жива пам'ять! Він пише (зберігаю і стиль і форму):

“Дорогий Олесь,
спасибі, друже, що не
проминув згадати
і мене в листах молодого
О. Гончара,
крізь захмарені дні
для мене це був світлий
промінь,
разом і подив –
у юнацькі літа
О. Гончар гостро відчував
народний струм твору^{1*}
і теплоту до автора.

Спасибі. К. Гордієнко.

08.04.1988 р.”

Ось так. Наче перлами посипав. А більше – ніхто. (Не знаю, що там в редакції “Мол. Укр.”.)

Я справді нездужаю. І досі не виповзаю з хати. Сумно. А взагалі не зовсім даремно прожив на світі, хоча і гнуло, і ламало, і корчило...

Був щаслив, був здоров!

В Японії, кажуть, не цілуються. Давно б треба було б нам запозичити цей приклад, давно!

Міцно тисну руку.

Твій

Ол. Юренко

19.04.1988 р.

* * *

^{1*} Йдеться про «Чужу ниву жала».

Від Елізат Ельбаївни Кулієвої*21 квітня 1988*

Мои дорогие Валентина Даниловна и Олесь Терентьевич!

Надеюсь, Вы здоровы. Всякий раз я с глубокой нежностью и признанием вспоминаю Вас – милых и дорогих людей, истинных друзей незабвенного Кайсына. Пусть хранит Вас судьба. Пока живы друзья Кайсына, я не одинока, в этом мое утешенье. Как понимаю и Вашу боль, иногда думаю, что даже хорошо, что Кайсын ушел, не узнав этой трагедии. Не все обуреваемое передашь на бумаге. И словам нет места. Если Вам будет хорошо, я буду благодарна Творцу.

Дорогой Олесь Терентьевич, сколько времени обзванивала СП, тщетно. Послала т-му (телеграмму) Михалкову, и, наконец вечер Кайсына, посвященный его 70-летию, назначили на 2 июня в Доме литераторов. Звоню к Доризо, к Вылегжанину в надежде узнать, кому из писателей посланы или пошлют приглашения, но не могу их найти на месте. Пожалуйста, будет приглашение или нет, если только найдется хотя бы малейшая возможность присутствовать на юбилее, приезжайте обязательно. Вы знаете, как это важно. Я очень хочу, чтобы были все друзья Кайсына и чтобы собравшиеся люди в зале ушли с сознанием того, что такие, как Кайсын Кулиев, не умирают, они живы! Ради светлой памяти Вашего Друга, приезжайте! Всем сердцем буду ждать Вас.

До скорой встречи в Москве!

Обнимаю

Элизат Кулиева

21 / IV. – 1988 г.

* * *

Від Михайла Йосиповича Шалати*24 квітня 1988*

24.IV.88.

Високоповажний, Дорогий Олесь Терентійовичу!

Сердечно вітаючи Вас з 1 Травнем, шлю при нагоді нашу газету і програму присвяченої Вам Дрогобицької наукової конференції¹.

Пройшла конференція, нівроку, гарно, при переповненому залі, – як і концерт.

Ще раз дякуємо за відродження Дрогобицької (і не тільки) кафедри української літератури².

З глибокою пошаною –

Мих. Шалата

* * *

Від Володимира Родіоновича Коломійця

25 квітня 1988

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Надсилаю Вам нову свою книжку. Можливо, випаде час переглянути. Дорожу Вашою думкою і сподіваюсь, що тут знайде щось відгук у Вашій душі.

Користуючись нагодою, хотів би трохи сказати про інше, для інформації, щоб Ви знали. З конкретного приводу – колишньої Переяславської школи № 1 ім. Б. Д. Грінченка (ще недавно ім. А. С. Макаренка). Ви знайомі з відкритим листом на ім'я Міністра освіти УРСР трьох авторів¹, до яких я належу (даруйте за імпульсивний наш той крок тоді – йшли ми з Тельнюком по вул. Леніна, після того, як віднесли листа до “Літ[ературної] Укр[аїни]” і копію – у Спілку, до Секретаріату, вирішили й Вас познайомити з матеріалом, але дома нікого не було, скринька поштова замкнена, тож лишили конверт у дверях). Потрібний для загалу, для громадської думки матеріал наш, на жаль, і досі, понад півроку, маринується в редакції (редагований, скорочуваний і т. д.); секретаріат СПУ в свій час так і не санкціонував його друку (видно, конформізм у данім разі переміг, хоч, зокрема, І. Ф. Драч і зараз гаряче підтримує потребу його надрукування в “Л.У.”); тільки й того, що редактор “Л.У.” поніс його “вгору”, а там, звичайно, Ви здогадаєтесь, як сприйняли... В особі тов. Лук'яненка, разом з міністром освіти, нам “управляли мозги”, тупились на якісь “контраргументи”. А де ж вони, в чім? Адже наш лист – сама правда.

Та я вже не про це. Днями директор мого видавництва Вадим Скомаровський сказав мені після поїздки з Вами до с. Калити, що буцімто Ви мовили про Переяслав-Хмельницьку школу №1²:

там усе гаразд, школі повернуто статус української. Вас про це, буцімто, запевнено секретарем Київського обкому партії. Дорогий Олесею Терентійовичу! Я знаю іще від покійного В. П. Бережного, що Ви після знайомства з цим листом (краще його таки надрукувати!) турбувалися долею нашої школи (спасибі Вам за це), мали розмову в обкомі партії. Проте, як видно, Вас безсоромно введено в оману: так як сталось, так і є, – ніхто й не думає повертати українську школу (хоч це ж можливо, ще не пізно, переважна більшість дітей тут – україномовна ще). А зробили, на гіркий сміх, ось що – поміняли номери шкіл: наша школа з першої стала шостою (і навпаки). Отакий камуфляж. Та ще провели (певно, від міністерства освіти) відповідну роботу з педколективом, – нині, зокрема, директор рідної нам школи говорить, як передають знайомі переяславці: “Бач, приїхали ті три націоналісти з Києва, нашкодили, збаламутили, працюють заважають! Тепер замучать нас різними комісіями”. Певно, має в чийсь очах рацію цей типовий директор, що, до речі, втік був тоді кудись, коли ми завітали в кінці вересня до школи в Переяславі і мали ґрунтовну розмову з учителями...

Бачте, оце і всі “результати”. Такі поки що, в конкретному випадку, квіточки гласності та демократизації, такі-то в нас трьох митарства з нашим колективним листом-уболіванням. А Вас – одурили... і жаль, хай би хоч тишком-нишком, без надрукування відкритого листа, а таки віродили хоч одну українську школу...³ Ні, не поступаються.

Ну, та будемо сподіватись. І стояти на своєму – будемо. Вчимося у Вас. Ви – наш громадський, людський, письменницький взірець.

Наприкінці мимовільного цього листа хочеться ще раз привітати Вас зі славним 70-річчям Вашим. І напередодні свята – з Першотравнем. Здоров’я Вам і снаги!

Щиро –

Володимир Коломієць

(Підпис)

25. IV.88 р.

* * *

Від Анатолія Олексійовича Дородніцина

9 травня 1988

Шановний Олександр Терент'євич!

Перш за все щиро дякую за “Твою Зорю”, а по друге прошу покірно вибачати моє так непристойно довге мовчання. Обставини у мене склалися зовсім “нестандартним” чином. Я одержав Вашу книгу у вечері 2-го лютого, а 3-го лютого відрядився у довгі мандрівки, так що з 3-го/ II по 25/IV налітав 45 тисяч кілометрів, а на додаток ще більше 2-х тисяч потягом та міжміськими автобусами. Довелося мені перелітати і через рівник, і підніматись на вулкан у Новій Зеландії, і блукати по лісотундрі майже на самому північному полярному колі.

І всі ці три місяці і в літаках, і в готелях я роздумував про Ваше зауваження написати “про красу народних традицій”.

Але єсть явище у нашій сучасній історії, яке мене найбільше непокоїть, та як-би я написав про нього, то, певен, ніхто ніде того не опублікував-би, не зважаючи на всю теперішню “демократизацію”. А явище те таке: чи не найважливіший елемент народової культури, – гине мова.

У мене багато знайомих сімейств у Києві, та тільки одну сім'ю я знаю, де дома розмовляють по-українськи, і другу, де батьки розмовляють ще на українській мові, але діти вже на російській. Це один факт, та я не став-би з цього єдиного факту робити загальних висновків про загибель мови. Мої знайомі відносяться до “технарів”. На жаль, української технічної та наукової літератури майже не існує і моїм колегам доводиться користуватись російською літературою, і навіть англійською чи німецькою частійше, ніж українською. В нашій праці ми, можна сказати, щодня зустрічаємось і співпрацюємо з товаришами із самих ріжних місцевостей Радянського Союзу. То-ж хочеш чи не хочеш, а розмовляти по-російськи доводиться більше, ніж на рідній мові. Тому й переходять “технарі” вже цілком на російську мову. Цей аргумент не виправдовує того, щоб забувати свою мову, але дає пристойне, так би мовити, роз'яснення факту. Серед інших фахівців становище, можливо, не таке сумне.

Та свій сумний висновок я обґрунтовую не тим єдиним фактом, а великою кількістю ріжних спостережень.

Я добре розумію, як важко Вам вибрати час, щоб читати довгі листи, та все ж таки набираюсь нахабства розказати про деякі досить яскраві випадки (з великої їх множини), що привели мене до такого гіркового висновку.

Я вже писав, що наша сім'я виїхала з України у 1925 році. Якийсь час ми дома розмовляли українською мовою. Але і у школі, і на вулиці, і дома, коли заходив хтось із знайомих, переходили, звичайно, на російську. І так непомітно, поступово, років через два вже й дома сами почали говорити по-російськи. Але мені і в голову не приходило, що колись я зможу забути свою мову. Аж ось у 1932 році трапився такий випадок. Я вже кінчив інститут і працював у Ленінграді у Нафтовому Геолого-Розвідувальному інституті. Мене призначили начальником експедиції у Туркменію. Коли б мені запропонували таку посаду у якийсь більш цивілізований район, я б ніколи не згодився, бо добре знав свої нікчемні адміністративні таланти, а що торкається наших фінансових законів, то в їх я аж нічого сенько не розумів. Але Туркменія – то інше діло. Попереднього року туди послали експедицію, начальник її помер, а усі інші учасники захворіли черевним тифом, так що експедиція повернулася до Ленінграду, навіть не розпочавши праці. Крім того, у ті роки у Туркменії ще орудували басмачі. Пустеля, басмачі, хвороби та в додаток ще й прикордонний з Персією район! Це ж так цікаво, що я пішов на авантюру і згодився прийняти керівничу посаду. Та з кадрових працівників інституту ніхто більш не згодився їхати до Туркменії, і мені довелось набірати до експедиції випадкових людей. Я дав завдання швейцару інституту: як що хтось буде питати про роботу, посилайте його до мене.

І от одного разу приходять хлопець й питає про роботу дуже корявою російською мовою. Я зразу-ж почув щось рідне в його вимові і почав розмовляти з ним по-українськи. Як він зрадив! Але не я, бо уперше відчув, що забуваю свою мову. От треба сказати якесь слово, а як же воно буде по-українськи? Коли згадував, а коли й ні і вставляв російське слово.

Як виявилось, хлопець цей був студентом Уманського сільсько-господарського інституту. Він тікав від голоду, того голоду, який штучно і навмисне був створений на Україні в 1932–33 році.

Я повернувся до дому у зіпсованому настрою. Як же це так? Я забуваю свою мову. Що робити? Як запобігти розвитку цього про-

цесу? І тут я згадав одно зауваження нашого викладача англійської мови за часів мого студентства: “Людина тільки тоді може сказати, що знає чужоземну мову, коли вона може думати на цій мові”. І прийняв я тверде рішення: думати тільки українською мовою.

Боюсь, коли б я розказав про ці мої переживання сучасним нашим молодим людям, вони б посміялися з мене, а то й ще й подумали-б: “Чи у нього усі дома”. Але для нас, хлопців того часу, слова Шевченка – “Учітєся, брати мої...” – були не просто гарним віршиком, а “символом віри”, й забути рідну мову здавалося нам чимсь рівнозначним зраді власного народу.

Наступив 1948 рік. У Києві відбувалася наукова конференція, на яку і мене з Москви послали. Я був надзвичайно радий: це ж за 23 роки уперше я знов попаду на Україну! І в той же час я хвилювався. Це ж буде для мене іспит. Чи я дійсно не забув своєї мови, чи це мені лише здається? Але ще була й надія: коли я і підзабув українську мову, то за тиждень зможу хоч трохи її удосконалити.

Надія моя не збулася. За весь час я не почув жодного українського слова. Ні! Збрехав! Одного дня видався шматочок вільного часу, я побіг на Бессарабку, купив у однієї жінки кілограм груш, і от з нею перекинувся кількома українськими словами. Оце й усе за цілий тиждень.

У 1951-му році захотілося нам (мені і сімейству) провести відпустку на Україні у якомусь селі. Київські знайомі порадили зняти кімнату у Плютах. З жінкою одного з моїх київських колег я добрався до Плютів. Зібралися біля нас кілька жінок і один дідусь. Питаємо їх, де тут хата Панамаренка. Дідусь узяв на себе ініціативу розказати нам, як її знайти, і слова того дідуся я повік не забуду. Спробую передати їх російським правописом:

“Пройдїть пружь эту хату (показує рукою) и за нэй будит хата Панамарэнка”.

От так продемонстрував нам дідусь свій високий культурний рівень.

3-й випадок. Рік точно не пам’ятаю, чи 1969-й, чи 1970-й. Хожу я по Києву з кореспонденткою “Известий”. Вона була трохи незадоволена, що вивіски на магазинах написані лише українською мовою. На це я зауважив, що вивіски то українські, а мови української ми у Києві не почуємо. “Ну, Вы преувеличиваете!”

Тоді я запропонував заклад: “Давайте пройдем с Вами весь Крещатик и если услышим украинскую речь, то это будут колхозницы с мешками”. Погодилась, і ми почали наш похід від самої площі Льва Толстого. Йдемо тихенько, уважно прислухаємось. Ось минули вже площу Калініна. І тут моя супутниця шепче: “Слышите, слышите? Говорят по-украински”. Обертаємося, шукаємо джерело тієї мови. Знайшли: то були дві бабусі з торбинами.

4-й випадок. То вже зовсім недавно (1981 р.). Я приїхав до села, в якому вчився у школі. Попав як раз на урочисту подію – випуск школярів. Приїхало і “начальство” – секретар райкому, голова радгоспу. Після того, як директор школи зачитав офіційне рішення шкільної ради, почалися привітання. Перше слово має, розуміється, секретар райкому. Молодий парубок (років на 30–35) держить промову на російській мові. Правда, його мова нагадала мені “пройтить прюзь эту хату”, але-ж... Потім виступає голова радгоспу. Теж по-російськи. І нарешті я – москаль, єдиний, хто осмілився вітати випускників їх рідною мовою.

Як же добре було за царських часів! Просто і ясно: була мова панська і мова мужича. А яка ж класифікація пасує нашій теперішній дійсності? Чи, може, так: мова інтелігентська і мова бабуся-колгоспна?

Де ж причина такого явища? Іноді страшна думка приходить у голову. А може, то властивість нашої нації, що ми за недогризену кістку з панського столу раді забути, і хто ми є, “і чиї ж ми діти”. Хочеться якимось самих себе виправдати. Звернути на провину, на зовнішні умови. А вони були дійсно тяжкими. Поки я вивчався у школі, у нас було три учителя української мови. Директор школи. Хоч був він професор (кінчив Київський, а потім Львівський університет – єдиний, у якому до революції було українське відділення), а викладав українську мову у молодших класах, у старших він викладав світову літературу. Українську літературу викладав учитель, який до революції працював артистом в українських трупах. Тут дивного мало, бо під час громадянської війни прожити у містах було важко. Та коли життя налагодилося, ці два наших учителя покинули село. Директор школи отримав кафедру в університеті, а викладач літератури перейшов до педагогічного інституту у повітове місто.

І нашим третім вчителем став молодий парубок (ще нежонатий), дуже суворий, – часто виганяв мене з кляси. І усі вони під час панування на Україні Кагановича були арештовані і із тюрми не повернулися. Обвинувачення у націоналізмі було рівнозначно смерті, а приводом до такого обвинувачення могла стати навіть підозра у симпатії до мови. В одному інституті АН УСРР був такий випадок. Приходить до секретаря парторганізації дехто, назвемо його умовно “...ов”, і каже: “Как Вы могли допустить, чтобы «...енку» выписали премию?” “А почему нельзя?” – здивувався секретар. “Но ведь он – же националист”. “Откуда у Вас такие сведения?” “Ну как-же, ведь он разговаривает по-украински”. І цей “...ов” був не якоюсь малоосвіченою людиною, він був доктор наук та ще й член-кор. Академії наук України.

Що й казати. Навіть у літері “і” угледіли націоналізм. Але ж, на мою думку, таке становище повинно б було викликати внутрішній протест і ще більше прив’язати до своєї мови. А от же ні!

А чи можна зберегти традиції, пісні, прислів’я, приказки та усі інші здобуття народної культури, коли забута буде мова? Східні медики так критикують європейських лікарів: “Ви лікуєте симптоми хвороби, а ми її корінь”. Так от і нам треба лікувати корінь хвороби.

Ще раз прошу пробачення за довгий і, мабуть, сумбурний лист.

З щирою пошаною.

9/V 88.

(Підпис)

академік А.О. Дородніцин

Москва, 117333, вул. Губкіна, 4, кв. 85

* * *

Від Віктора Опанасовича Мирошніченка

18 травня 1988

Вельмишановний Олесь Терентійович!

Щирий уклін Вам з Полтави!

Задумали ми перенести на сцену Полтавського театру Ваш роман “СОБОР”. Задумали як широке полотно народного жит-

тя, осмислене Вами, як гімн Собору – національній душі України. Хочемо використати у виставі і вірші Бориса Олійника. Інсценізацію здійснюватиме наш драматург Василь Котляр. Хотілося б знати, як Ви ставитесь до нашого задуму.

Чекаємо відповіді.

З глибокою повагою

(Підпис)

18 травня 1988 р.

В.О. Мирошніченко,
художній керівник театру,
народний артист УРСР.

м. Полтава

314000

Полтава

Обласний музично-драматичний театр імені М. В. Гоголя

Мирошніченко Віктор Опанасович

* * *

Від Василя Івановича Діденка

2 червня 1988

Шан. Ол. Тер.!

[Надія] Турчина із “Зорі Полтавщини” повідомила, що до 70-річчя Гончара вірш “Його собор” надрукувати не вдалося. Пересилаю Вам сьогодні найповніший текст цього твору¹ (понад 50 рядків). Конверти з Володимиром уже є на поштамті².

Василь

2.VI.1988, Київ

* * *

Від Леоніда Наумовича Большакова

5 липня 1988

5.VII.88

Дорогой Александр Терентьевич!

С душевным облегчением, с чувством радости прочел Вашу речь о Нечуй-Левицком¹. Гончар – в боевом строю и боевой форме, это для меня важнее важного.

Шлю Вам свої книги, а с ними вместе самые добрые пожелания. Здоровья и творчества, дорогой Олесь Терентьевич!

Я по-прежнему служу Тарасу. Пишу многотомную книгу о всех годах солдатчины Шевченко²; первый том в октябре отвез и отдал Борису Олейнику как главе Фонда культуры. Еще одно детище мое – Музей-гауптвахта Т. Шевченко в Оренбурге³. Надеюсь, что к юбилею откроем. Хочется успеть сделать больше, как можно больше – тем более, что откладывать не приходится: вот-вот 65...

Поклон семейству.

Только хорошего!

Ваш

(Підпис)

Большаков

* * *

Від Леоніда Абрамовича Даєна

8 серпня 1988

Леонід Даєн. “Чорнобиль – трава гірка”
Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

З душевним трепетом і хвилюванням надсилаю на Ваш високий суд свою документальну повість “Чорнобиль – трава гірка”¹ про Леоніда Телятникова та його мужніх побратимів-пожежників.

Буду щасливий, якщо у Вас знайдеться можливість погортати цю книгу, присвячену людям, які грізної квітневої ночі прийняли на себе перший удар розбурханої вогняної стихії та радіаційного шквалу – і вистояли.

Мені довелося бувати і до, і після аварії в Чорнобилі та Прип’яті, бачити з 25-метрової висоти – з вертольота – розтерзане, пошматоване тіло четвертого реактора, над яким виростав саркофаг. Зустрічався та розмовляв з багатьма учасниками тих подій, переймався їхнім болем і тривогами.

Ця книга для мене дорога ще й ось чому. Російський поет, я в останні роки видав кілька книг публіцистики і нарисів, написаних українською мовою. А “Чорнобиль – трава гірка” – це перша моя документальна повість українською мовою.

Кілька днів тому вона з'явилася в продажу. Розкупується наче непогано. Безперечно, хвилююсь: як зустрінуть її читачі? Самі герої книги вже дзвонили. Вважають, що події вогненних годин відображено вірно.

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Від усього серця щиро зичу Вам міцного здоров'я, доброго творчого настрою.

З найглибшою повагою

(Підпис)

8.08.1988 р.

* * *

Від Сергія Лукича Носаня

31 серпня 1988

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Сердечний привіт Вам і Вашій родині з Черкащини!

Мав кілька зустрічей з В. Г. Распутіним у Сибіру, багатенько й зі щирістю, теплом говорили про Україну. Я розповідав йому про Вас, про Григора Тютюнника... інших письменників землі нашої. Але він і сам добре знає і Ваші та Григорові книги, і книги ще кількох поетів.

Ми листуємось з Валентином Григоровичем. Він надіслав мені чимало цінних книг декабристської творчої спадщини з серії "Полярная звезда", яку видає (готує) Вчена рада Іркутського університету.

В останньому листі Распутін обіцяє бути на святкуванні 175-річчя Тараса Григоровича.

Я написав ось цей нарис, де наводжу його слова про "Собор". Валентин Григорович знає. Текст я відіслав йому і говорив по телефону.

Мої поїздки по Сибіру дали мені не тільки багатий матеріал для книги "Голгофа любові"¹, а й такі дорогі моєму серцю знайомства і дружбу з В. П. Астаф'євим та В. Г. Распутіним.

Щастя Вам, здоров'ячка, доброго робочого настрою та родинного тепла!

Щиро і ніжно –

С. Носань

31 серпня 1988 р., м. Черкаси

Р. С. Нарис, трішечки змінений розміром, збирається друкувати “Літ. Україна”. Я думаю, це нічого страшного не буде, що в обласній і республіканській газетах, правда ж, Олесю Терентійовичу?²

С. Н.

* * *

Від Володимира Михайловича Пащенка

15 вересня 1988

Вельмишановний Олександр Терентійовичу!

Дуже вдячний Вам за Вашу увагу до моїх віршів, за листа¹. Я прочитав його 14 вересня, повернувшись із відрядження.

Ваша думка – “Рівень творів повинен додати авторові сміливості” – дорога для мене як визнання і спонукання.

Спроби опублікувати що-небудь у мене були, і неодноразові, паралельний науковий досвід сприяв формуванню переконання, що, попри всі свої застійні негаразди, наука – демократична.

Щиро бажаю Вам доброго здоров'я!

З великою повагою до Вас

Володимир Пащенко

15.09.1988 р.

м. Київ

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

22 вересня 1988

22 вересня 1988 року

Добрий день Вам, дорогий Олесю Терентійовичу, і всій Вашій родині.

Сьогодні тиждень, як я помандрував у Новий Світ. Подорож відбувалася без пригод, які й не потрібні в цю відповідальну епоху скорочення керівних і адміністративних кадрів. Єдине в Канаді, в Гандері, де ми зупинились на годину, наш шлях перетнувся з рейсом американського літака з солдатами, що летіли у відпустку з Європи. Молоденькі хлопці, з такими ж дружинами, і багато хто

тримав на руках немовлят, дружно їли морозиво, охоче розмовляли з нами, по нашій зовнішності вгадавши “рашінз”, були дружні і доброзичливі і схвально відгукувалися про зміни у відносинах між США і СРСР.

Тоді, після нашого останнього набігу на Ваші володіння, ми благополучно дісталися до Рудиків, де взнали ще деякі подробиці про перебування гостей маршу миру у Рудиках: у свіжо пофарбований магазин завезли товар і у жителів села взяли підписку, щоб вони не ходили до магазину під час перебування іноземних гостей, а наша баба, хоча й знала про цей указ, але оскільки не підписувала, то спокійно собі купила, що їй сподобалося (мило та ковбасу).

Посклав я вікна на нашому “ранчо”, а коли збирав у целофановий кульок врожай винограду, наш Петро, побачивши, що я й про себе не забуваю, прокоментував: “Що? Збираємо, так би мовити, в два відра?”

А коли мене проводжали на вокзал, сват, допомагаючи тітці, що зійшла з трамваю, піддати два зв’язані оклунки на плече, також відзначив: “Та Ви, тітко, бачу – середнячка!”

Олесю Терентійовичу, маю підозру, що до Вас з видавництва “Дніпро” в справі передмови до двотомника Р. Тагора ще не дзвонили. Коли я там був перед від’їздом, головний редактор була хвора. Я їй зараз відправив листа, правда, з собою не маю Вашого телефона, та певен, що зуміють його в Києві розшукати.

Передаю “Гнаних вітром” М. Мітчелл, хай тепер добре працюється перекладачці, бо ж обсяг нічогенький: аркушів на 70–80. Але ж над таким твором працювати – сама насолода, я почитав кілька розділів – цей твір з тих, які щасливо пишуться і легко читаються, авторові не довелося чекати зустрічі з натхненням аж на 123 сторінці.

Дорогий Олесю Терентійовичу, між нашими двома зустрічами помітив я відчутне поліпшення Вашого настрою і самопочування, що мене дуже тішить. Уже я давно не такий самовпевнений, щоб приписувати цю щасливу зміну чудодійній силі корейського женьшеню. Просто хотів би заохотити Вас і надалі дотримуватися того лікування, яке дає ці позитивні наслідки. Але і женьшень теж річ вельми цілюща – навіть якщо і стоїть у домашній аптечці невживаний.

Бажаю Вам і Валентині Данилівні всього найліпшого, в тому числі й видатних успіхів наших спортсменів на олімпійському телеекрані. Олесю Терентійовичу, згадую про Вас значно частіше, ніж це може Вам здатися з нечастих листів та телефонних дзвінків, радію кожній нагоді зустрітися з Вами. До побачення. З найкращими побажаннями

Ваш

В. Батюк

* * *

Від Олесея Опанасовича Силина

25 вересня 1988

25. IX. 1988 р.

Милі й дорогі всім нам люди –
Валентино Данилівно, Олесю Терентійовичу!

Все це саме так!

Днями Доля віддзвонить мені 75 років каторжного життя, до якого сам себе й прирік.¹ Прожив їх по-справжньому чисто, безкомпромісно і ні перед ким ніколи не запобігав. Тому ці слова мого вітання і вдячності Вам, то слова святої, непорочної Правди. І я таке пишу Вам не вперше. Цього року знов ніяк не подолаю клятого ланцюга лікарняних закладів. Понад силу працею на справу, якій присвятив себе вже 45-й рік (з 1945-го). Отож мушу давно вже позбавити себе можливості читати. Але коли це написано Вами, Олесю Терентійовичу, то читаю завжди все! Отак перечитав не раз і уважно Ваш останній допис до “Літературної України”² – “Уважному читачеві на роздум” (до чого ж осмислено і спрямовано визначено назву!). Давно колись отак читав я і Максима Рильського. Третього у мене не було... Ви ж не тільки блискучий романіст, а й громовержець-публіцист. Людям даний самим Богом! І як же добре, що Ви є! Все у Вас гранично ясно (ніяких “ребусів”, “шарад”), заклично, пориваюче до дії кожную порядну людину. Ваше слово будить навіть приспалих, примушує замислитися і осмислити те, що байдужість – то національне лихо і просто – злочин. До природжених – мудрості, таланту і набутої вправності в красному мистецтві слова – Ви Великий Громадя-

нин, син народу, який Вас давно визнав таким, очікує Вашого слова, слідує йому.

Я ж це знаю давно, бо моє спілкування з людьми практично безмежне. За мною йдуть люди, це так, але ж сам я вже багато років іду за Вами...

Ваша стаття, про яку зараз йдеться, дійсно для роздумів і відповідає цьому цілком. Вона на диво містка. В 5-ти напівколонках є все: і ретроспекція, і сьогодення і вектор осмислення майбутнього нашого народу, його Землі. То є справжня програма дій.

Не раз відчув, що в нашому з Вами житті багато спільного (обдарованістю й масштабністю не міряюся!). Навіть те, що я теж добровільно пішов на Вітчизняну війну, хоч знав, на що йду, бо вона була в мене не першою (почав з Хасану і Халхин-Голу). Більше маючи броні РНК СРСР та ГОКО, я понад рік був ніби “вільнонайманим” в діючій армії. Архітектор за фахом став танкістом. І після шпиталів сам знов вертав на фронт. Тому я так відчуваю поклик, за яким Ви пішли на цю страхітливую війну, через яку пройшли так, як, може, ніхто з великих творців.

Я далекий від ідеалізації цієї “бійні”, якою насправді була ця війна (тому майже не виступаю на цю тему!). Однак німецький фашизм за своїми жахливими і реальними потенціалами щодо майбуття мого народу не йшов у порівнянні ні з чим (певен, Ви мене розумієте!). От в ній Ви з тих, хто був і Плугатарем, і Сі-ячем національної правди, волі. Що ж до статті-роздуму, то в її всеосяжності вміщені всі головні віхи наших страшних бід, долі нашого безмежно-страждального віками народу. Написано роман “Людина і зброя” близько 30 років тому, а животрепетне воно й сьогодні, бо це мудра правда, а вона – вічна. Я ж пам’ятаю, бо відчув, і те, що робилося ще до того, як за роками зазнали це Ви. І тим більша Вам вдячність, що стали на оборону тих, у кого відібрали життя і честь і які вже не спроможні обстояти свої зганьблені “кимось” добрі імена. У Вас там є про все і про всіх. Як казали на моєму літописному таврійському Лукомор’ї, “Тим, хто розуміє, багато слів не треба”. Або: “Батога треба довгого, а слова – короткого”.

Я давно не маю особистого листування (“чиню документи” – графічні, текстові!), а от за цього листа взявся одразу ж, прочитавши Ваше запальне звернення.

Даруйте, прошу Вас, за довгого і невинного листа. Розхитали Ви мою душу...

Ваш

Олесь Силин

P. S. До однієї з своїх статей (1974 р.) я запозичив назву – “Людина і зброя”.

Добрих же Вам сил для справ Ваших добрих.

О. С.

* * *

Від Володимира Олександровича Брюггена

27 вересня 1988

Дорогий Олесь Терентійовичу!

Я давно зауважую – з якимсь подивом і сумом, – що не маю жодної книжки Вашої з авторським автографом...

Не сприйміть це як лист нудного “колекціонера”, але от я справді не можу дістати роману “Собор”...

То чи не були б Ви ласкаві подарувати мені цю книжку (чию першу публікацію я активно підтримав свого часу в закритому огляді для ЦК КПУ...)?..

Зичу Вам доброго здоров'я й незрадливої творчої снаги!

З щирою повагою *(Підпис)*

В. Брюгген

27 вересня 1988 р.

* * *

Від Віктора Петровича Астаф'єва

7 жовтня 1988

Дорогой Олесь! Дорогая Валентина!

Эту осень видно из окна моего кабинета. Пусть так же спокойно и красиво будет и у Вас в душе. С чувством глубокой любви, с трепетом вспоминаю нашу встречу и все не могу забыть эти два яблочка на весь огромный сад и какую-то мудро-виноватую улыбку Олеся при прощании¹.

Храни Вас Бог!

Кланяюсь, обнимаю

Виктор Петрович

* * *

Від Хоми Кузьмича Єрмакова*2 листопада 1988*

Глибокочтимый Олесь Терентьевич!

Посылаю свою книгу “Удмуртский поэт и ученый” о талантливейшем сыне удмуртского народа К. Герде¹, который имел дружеские связи со многими украинскими писателями, в частности с И. Мыкытенко, М. Рыльским, с которыми он советовался при составлении первой советской антологии “Поэзия народов СССР” (1928). К сожалению, эти факты из работы сократили, ибо у нас в Удмуртии литературоведческие работы больше 10 листов не издают, а у меня текст составлял более 20 листов – оставили лишь половину описания жизненного пути, 1/3 часть главы о поэмах, 1/2 часть от поэтики стихов, сняли главу “Проза”, “Драматургия”, “Библиография”, так всю книгу ополовинили. И работу, подготовленную в 1968 году, смог опубликовать только через 20 лет и с большими неточностями, особенно напугало наших издателей упоминание о современных клеветниках.

К. Герд был одним из тех репрессированных писателей, которые составили цвет и гордость удмуртского народа. Но в сентябре 1937 года у нас была ликвидирована писательская организация и вновь создана только в марте 1941 года, а самый талантливый К. Герд в 34 года был арестован и сослан на Соловки, где, видимо, погиб, пока точно не можем установить, вернее, нам еще не сообщили пока такие записи. Он был руководителем национального попечительного ядра “Кузницы” и в 1929 году близко познакомился еще с другими украинскими писателями, в честь первой декады украинской литературы в 1929 году написал стихотворение “Певцам Украины”, которое сразу же перевел П. Усенко, с которым он также близко сошелся.

Вот такой был удмуртский поэт К. Герд, который имел дружеские связи со многими писателями нашей страны.

Посылаю свою [книгу] для знакомства с творчеством талантливейшего сына удмуртского народа.

Желаю Вам отличного здоровья и создания новых талантливых книг.

С почтением (Підпис)

2/ XI – 88

Мой адрес: Ижевск, 426020,
ул. Ленина, 34, кв. 25, Ермаков Ф. К.

* * *

Від Степана Григоровича Пушика

18 листопада 1988

Доброго дня чи вечора, Олесю Терентійовичу дорогий!

Приємно було мені читати Ваші рядки про виступ мій на українському телебаченні. Не чекав я такої високої оцінки. Залишилося дуже мало з “публіцистичної прози”, але серед людей відгук і відгомін файний, навіть великий. Може, варто було б якось інакше компонувати виступ, бо експромт, як чорновик.

Після статті в “Україні” мені довелося піти на творчий хліб¹, і я тепер пишу про Шевченкового прадіда Івана Бойка. Він, як відомо, прийшов у Моринці з Карпат, але ніхто не думав, що то був ватажок опришків. Не знаю, як зустрінуть моє відкриття, але всі нитки сходяться на побратимові (можливо, що й братові) Олекси Довбуша. Я так бачу, що Бойко (Бойчук) – це псевдонім Івана Добощука, під яким він діяв у Карпатах, на Запоріжжі, в курені Кочубея, на Волині, і “Варнак”, очевидно, – то він. Люди не звернули уваги на те, що 1751 року помер військовий міністр Речі Посполитої і вел. кор. гетьман Юзеф Потоцький і його хоронили в Станіславі у костьолі. Опришок Іван Бойко сидів тоді в станіславському казематі й зник. Канівський староста Микола Потоцький і власники Кирилівки й Моринець Яблуновські володіли також селами й містами в Карпатах і на Прикарпатті, були на цьому грандіозному похороні свого родича й діяча. Каньовський під час похорону вбив у Станіславі єврея. Виникла сварка між сином Юзефа і ним. Той за вбитого прислав цілий віз євреїв.

Іван Бойко, прадід Шевченка, був амністований або забраний Каньовським чи Яблуновськими. Цікаво, що дід Яким 1751 р. н.

(тобто дід Кобзаря по матері). Я думаю собі, чи не був то син Григорія (Гриня) Якимовича Гушула (Бісика), якого страчено того року? Козак Михайло, що діяв з Бойком під рукою Довбуша, – це, мабуть, Михайло Цапенко з Моринець, до якого прийшов Іван Бойко з сином Якимом і який вигодував цю дитину. Бойко (Бойчук) знову очолив загін опришків і перевів його на Січ. Ось чому не пішов попідтинню сирота Яким, а мав господарство, волів, пасіку! Ось чому у “Варнаку” – гори Карпати! Ось чому тягнуло до Почаєва, Вишнівця, Кременця Т. Г. Шевченка. Правда, тоді вже був кордон на Збручі між Австрією і Росією, а в 1751 році – Річ Посполита. По сіль їздили не до моря, а в Карпати. Сюди Михайло Цапенко і діда Тарасового брав. Ось Вам і коломийковий розмір поезії і т. п.

Я зробив статтю чи нарис для “Літ[ературної] України”, але мене тут маринують по два-три роки.

Пишу роман-дослідження на основі судових документів і легенд, пісень, переказів про цього Бойка – предка Кобзаря².

Ось так і живу.

Щастя Вам і Вашій родині. Ще раз дякую за листа.

Ваш

Степан Пушик

18.11.1988

Івано-Франківськ

* * *

Від Петра Петровича Ротача

22 листопада 1988

Полтава, 22.ІІ.88.

Вельмишановний Олесь Терентійович,
прошу прийняти від мене читацький відгук на “Спогад про океан”¹. Можливо, в дечому я переборщив, а дечого недокумекав – вибачайте. Повість мені сподобалась, і я відгукнувся на неї, захоплюючи до читання й інших.

На все добре!

З почуттям прихильності *(Підпис)*

* * *

Від Наталії Омелянівни Кащук

25 листопада 1988

25.XI.1988

Київ

Добрий день, дорогий Олесю Терентійовичу!

Вітаю з активним виходом на орбіту – після репортажу прямого з Байконура така лексика ще звучить. Хоч глибинна пам'ять у тих сонячних морозистих днях, коли Ви і Галина Никифорівна [Кальченко] відкривали пам'ятник Нечуєві-Левицькому у Стеблеві¹, і виступала ця ж капела під керівництвом цього ж [Сергія Левковича] Хавруся. Коли хор виконував а'сарелла “Човен хитається серед води”, Ви тоді аж замружилися від насолоди і сказали: “Ось що треба на фестиваль у Київ”.

Згадувала все прекрасне, що тієї ночі після повернення до Києва показала дорога моя Галина Никифорівна... Мені і сни вдома були якісь чудернацькі, віршовані, дещо записала, так, наче легенько Вам те все оповідаючи.

Думаю, що якусь дещицю можна буде й Вам показати, чи не так?

А про робочі будні отаке. Мені потрібні були деякі матеріали з Музею Лесі Українки², то я там побувала минулого тижня. Настроєна всіляко проти нинішнього директора Веремєєвої Ірини Олександрівни, котрої не знала, розпитала принагідно, як ідуть справи з реставрацією.

Оповіла директор, що все дуже швидко зрушилося, коли знайшли будівельників-кооператорів, ті дуже швидко ведуть роботи, затримка буває лише за добротною цеглою. Величезний кран, котрий загнало на будівництво ще будуправління “Київбуд”, там, власне, ні до чого, там цілком би стало і 3- або 8-тонника, бо ця бандура 25-тонна щодня забирає 80 крб., навіть просто за те, що він тут стоїть. Директор, видно, баба хазяйновита, гроші рахувати уміє. При нашій розмові були і зав. фондами Алла Олександрівна Чернущенко, і дівчата з різних відділів, котрих з лиця знаю, а тільки не пам'ятаю поіменно.

Меморіальна дошка на тому домі, де жив Саксаганський, добре видна. Сусідство майбутнє – школа і дитячий садок – немов

теж цілком прийнятні для майбутнього музейного містечка-острова в гримкучому трамвайному руслі.

Зі сторони вул. Саксаганського підхід до будови перекритий. Так будівельникам зручніше. Якби не затримки з матеріалами, то майстровитий народ каже, що на травень уже б могли здати об'єкт під ключ.

Боюся тому вірити, бо ж стільки усілякої брехні пережила на віку! А мені Музей Лесі – мов моя кровиночка – стільки сюди всього принесено – книг, фотографій, листів; для Музею подарувала сукню, котру сама придумала і скомпонувала з вишитими узорами волинського краю, які взяла з різних Лесиних гаптувань. Одягала ту сукеночку один-єдиний раз на осіннє Лесине свято...

Скоро Лесині дні – 25 лютого. Дуже хотілось би білорусів запросити до нас у Київ.

Чомусь живу, забігаючи на 2–3 місяці вперед: це, мабуть, видавничі справи навчили.

А треба враховувати, що з початку січня трапляється нагода в хорошу клініку лягти: без свого курсу крапельниць “мотор” мій не хоче працювати без перебоїв. Отож – іще й лікарня попереду. Готую собі й туди роботу...

Коли була в Кам'янці-Подільському, то проскочила до Оринина, подивитись, що і як там тепер на тій місці, де лежав перші години після поранення Віктор Петрович Астаф'єв.

Є така надія, що він на травень приїде до нас...

Тішуся, що Ви з нами, хоч неймовірно переживала, коли Ви почали вечір³. Адже напруга була величезна. Прекрасно усе було!

А який іще концерт, Олесью Терентійовичу!

І тріо з Ніною Матвієнко, – там же і Марічка Миколайчук на решті знову! – і Діана Петриненко, і Шопша, і “Явір”, і Ніла Крюкова, і Паламаренко. Твори майже виключно із записів Нечуя-Левицького. Розкіш найсправжнісінька!

Так до ладу, так усе точно скомпоновано, так розраховано в часі на сприймання. Молодці наші товариші, Станіслав Зінчук, Галина Володимирівна, усі, хто подбав і про приїзд гостей зі Стеблева, і про забезпечення усього належного до такої події.

Жаль, що телебачення не писало програму...

Нам з Віталієм Ковалем у залі було добре видно з нашого третього ряду партеру і ложі, де сиділа Валентина Данилівна. Раз-у-раз туди позирала. А вона ж з Вас очей не зводила, красива, замислена, тільки трохи блідіша, ніж завжди. А може, то ефект отієї світляної рампи, де багато зеленого і жовтогарячого? Валентина Данилівна подарувала мені останнього разу прекрасну самописку для чорного наповнення “золотого пера”. Ось нехай оті вірші перепишу тією гарною ручкою. Може, й вони кращі будуть. (Боюсь, коли мені легко пишеться в якісь дні...)

Вітання найсердечніше і подяка вам, дорогі мої опікуни і наставники духовні!

Обнімаю, цілую.

Ваша

Наталія Кащук.

Р. S. Ще в давні часи, коли Галина Никифорівна була в котрійсь із своїх майстерень, вона казала, що вони з Марією Андріївною Орлик так схожі, що їх іноді плутали, сприймали за близнючок. Може б, воно так і було, якби не ота мертва застиглість якогось кам'яного обличчя.

Ну чого воно таке непорушне, мов парафіном залита маска? Не прихильється душа, хоч умри...

Н. К.

* * *

Від В'ячеслава Григоровича Медведя

26 листопада 1988

Шановний Олесю Терентійовичу!

Мені доручено укласти антологію сучасного українського оповідання для щорічника “Всесоюзный рассказ” (Москва).

Прошу Вас надіслати на мою адресу або іншим чином передати одне оповідання, у перекладі, у двох примірниках, вказавши прізвище та адресу перекладача (в тому разі, коли це не Ваш переклад).

Бажаю здоров'я і міцної руки.

(Підпис)

* * *

Від Неллі Мойсеївни Баканідзе

5 грудня 1988

Дорогой Олесь Терентьевич!

Великое счастье бывать на юбилеях известных писателей. Впечатления неизгладимые. А если, в добавок ко всему, твое изображение остается навсегда рядом с портретом любимого писателя, чьи книги стали для тебя учебником жизни, мужества, стойкости, благородства, беззаветной любви и преданности – это двойное счастье. Мы любим, чтим и уважаем Вас за то, что Вас так же, как и Ваших героев, двигает вперед любовь, горячая любовь ко всем земным людям.

Ваши последние произведения же настолько правдиво раскрывают действительность, что Вы стали подлинно народным писателем. Большое спасибо Вам и Вашей милой подруге за теплый и сердечный прием, за фотокарточки, на которых Вы такие красивые, мудрые и простые.

Я и моя “команда”, во главе с Отаром [Баканидзе], поздравляем Вас с наступающим Новым годом, желаем здоровья, здоровья и еще раз здоровья.

Нелли

5.12.88

P. S. Не забудьте – Вы обещали приехать к нам в гости.

* * *

Від Петра Павловича Ребра

12 грудня 1988

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Надсилаю Вам статтю, яку вдалося надрукувати в “знаменитій” газеті “Индустриальное Запорожье”¹ (правда, редактор “погуляв” по статті, але дещо лишилося). Шовіністи заворушилися: є пожива! Але я радий, що вдалося висловитися (тираж газети – 278 тис. прим.).

Користуюсь нагодою, щоб привітати Вас із Новим, 1989-м, роком (правда, зарано), а також побажати щастя, здоров'я, козацького гумору.

І щоб диміла люлька!
Будь ласка, не хворійте.
Щиро Ваш

(Підпис)

* * *

Від Михайла Петровича Романа

16 грудня 1988

Вельмишановний Олесь Терентійович!

Я та мої земляки на Пряшівщині глибоко співчували і переживали Ваш біль, Вашу хворобу¹, жили з Вами та “тримали пальці”, як у нас кажуть, щоб Ви чим скоріше повернулись до активної праці, як це бувало в минулому.

Висилаю Вам переклад оповідання “Двоє вночі”², яке вийшло в партійній газеті, органі ЦК КПС, хоч воно не перекладено так, як заслуговує, бо словацький перекладач користувався російським перекладом. Скоро вийде другий переклад, зроблений прямо з українського оригіналу на нашій кафедрі³.

У листопаді ц. р. побувала делегація письменників України в нашому краю цілий тиждень, щоб не лише пригадати перебування делегації, яку Ви очолювали 30 років тому. Ми хотіли продовжити не лише діалог, започаткований тоді, а передусім зміцнити наші зв'язки, зробити все, щоб і наша література стала складовою частиною загальноукраїнської літератури і культури. Ми знаємо і високо цінімо Ваше намагання, щоб це так сталося. Дякуємо Вам за це!

З березня 1989 р. кафедра організує загальнодержавну наукову конференцію до 175-річчя Т. Г. Шевченка, яка стане сигналом для широкого відзначення протягом року його ювілею і творчості серед українців та й інших націй Чехословаччини. Запрошуємо і деяких шевченкознавців з України та інших соціалістичних країн.

У Новому році зичимо Вам щастя, здоров'я, ще раз здоров'я, творчого натхнення. Бажаємо Вам, щоб Ваше художнє слово надалі бриніло і закликало до краси і добра.

З глибокою пошаною Ваш поклонник і шанувальник

Михайло Роман

Р. С. Щирі вітання і Вашій дружині.

16.12.1988

ЧССР,

Пряшів

* * *

Від Олексія Євменовича Опанасюка

25 грудня 1988

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Вітаю Вас з Новим роком! Нехай він буде добріший і світліший задля добра на землі! Задля миру! Задля весни!

У році, що минає, зроблено дещо примітне. У селі Копищі, яке розділило долю Хатині, відкрито картинну галерею¹ “Пам'ять спалених сіл”. У дар цьому селу художники піднесли свої твори, бухгалтери підбили їх вартість понад 7,5 тис. крб. Справа, звичайно, не у вартості. Картинна галерея в селі, галерея такої болючої пам'яті!

Ще один знак року, який минає. У с. Велика Цвіля відкрито Криницю Совісті – в пам'ять загиблих у сталінщину. Це перша пам'ятка такого роду. Про її історію я розповів у “Сільських вістях” 11 грудня. Перипетій було чимало. Єдиний, хто підтримав Криницю, – наш Комітет захисту миру. Все ж є з ким боронити перебудову.

Мій уклін Валентині Данилівні, Людмилі Олександрівні – потрібен “Лорд Джім” для Терехової.

Щиро Ваш

Олексій Опанасюк

25.XII.88 р.

м. Житомир

* * *

Від Олеся Степановича Юренка

25 грудня 1988

Дорогий друже мій, Олесю Терентійовичу!

Сердечно віную тебе й Валентину Данилівну зі святом Нового року – роком Змії з її коханцями Пацюками, Собаками та Драконами... Нехай же усі змії земні й небесні будуть якнайласкавіші й принесуть тобі й родині твоїй багато добра та щастя, доброго й тривкого здоров'я та ще здоров'я!

Обнімаю міцно.

Твій *Олесь Юренко*

25.XII.1988

Полтава

* * *

Від Петра Мойсейовича Перебийноса

31 грудня 1988

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Ось і знову у новорічній душі моїй терпко запахла молода хвоя Вашого Слова. Я ніжно зворушений цим. Осяяний і зігрітий.

Ваша душа вчасно відчуває, коли хтось на межі, на грані – і шле свої потужні імпульси людяності і турботи.

Досі болить мене колишнє Ваше мужнє зізнання щодо самотності. Я й сам переживаю це кожною жилочкою. Страшно бути самотнім серед неймовірного багатолюддя, серед шаленого крикунства і гамору. Важко нині залишатися собою. Важко робити журнал зі своєю, незалежною лінією і позицією.

Зараз у “Києві” – чи не єдиний стабільний колектив серед усіх редакцій¹. Ніяких чвар, ніяких непорозумінь! Рівна, спокійна і дружня робота. А люди ті ж самі, той же колектив, який ще три роки тому лихоманився, роздирався на клубки і групки, на вірних і невірних.

Та все це не цінується. Все це декому видається несуттєвим. У боротьбі хворобливих амбіцій, видно, є щось головніше, – не знаю. Але гірко бачити, як наша Україна стає тільки засобом у нестримній саморекламі.

Не збирався кидати журнальне поле бою. А тут – гарячково підштовхують, підгарикують, поспішають. Видно, комусь потрібне місце... Повірте, навіть у лабетах брежнєвських посіпак не так тяжко було, як у сталевих обіймах побратимів. Цікавий парадокс демократичної епохи!

Даруйте, Олесю Терентійовичу, за цей мимовільний спалах. Ваша незмінна увага викликає на щирість, на одвертість. Велике спасибі Вам!

Не приховую: хотілося б у 89-му одержати щось нове од Вас для журналу. А поки що – у лютневому номері даємо нарис Галини Карклинь і дуже милий знімок, який зробила колись Валентина Данилівна². І ще: збираємось публікувати, мабуть, відому Вам працю “Собор у риштованні”³. Надіємось на Вашу згоду.

Хай же квітнево здоровиться Вам, Олесю Терентійовичу, у Новоріччі! Нехай радісно стоїть Валентина Данилівна на сторожі Вашого вічного Слова!

З усією щирістю

Перебийніс

31 грудня 1988

* * *

1989

Від Сергія Романовича Бурлакова

1989

Дорогий Олесь Терентійович!

Вітаю Вас і всю Вашу родину із Днем Перемоги! Вона безсмертна, як і ті митці, які принесли на її вівтар своє серце. Часто на зустрічах вчителі запитують про Вас, про долю Вашої творчості. Відповідаю, що Ви завжди стверджували головні істини буття, а відтак ніколи “не мали неправди життя за собою”. Глибоко схвилювало мене і Ваше слово, мовлене по радіо, на захист культури. Чого ж мовчать інші? Іде геноцид культури. Згортається видавнича справа, знецінюється творча робота. Ось уже три роки не можу знайти, де подіти себе. Спілка майже не працює, всі стали якимись дрібними ділками, а з допомогою Києва насаджено до керівництва людей нищих духом, то яке вже там відродження. Тож і живемо з дружиною на 100 крб. в місяць. Спасибі, виручає хліб та топінамбур.

Оце прочитав по радіо поему про першого президента Академії наук України В. І. Вернадського. Отримав гонорар 20 крб. Купив пачку цигарок. Колись хоч міжнародні служби захищали працівників культури та літератури, хто ж тепер нас захистить, коли ж свій брат кинув нас у найбільшу несвободу – несвободу від елементарного шматка хліба.

В одній газеті веду рубрику “Стелися, барвінку”. Часто відвідую відділ мистецтв в обласній бібліотеці і дивуюся: скільки ж було зроблено прекрасних видань з фольклористики, етнографії, живопису! Куди ж усе це поділося? Щось не бачу своїх Яхненків – Симиренків¹, котрий своїм коштом видавав безсмертний “Кобзар”, витіснений нині Анжелікою і Тарзаном. Духовне пігмейство – то зловісний знак на загальному оптимістичній хвилі українського

просинання. “Чумазий” в період першонакопичення завжди ставився не з належною грацією до розвитку духовності, але ж західна інтелігенція зуміла відстояти свою гідність. Чому ж забракло того подвижництва на полі духовному? Чи в системі куплі-продажу немає місця для душі? Правильно хтось сказав: “Горе тій державі, де водій трамваю має більшу зарплату, аніж професор консерваторії”.

Ой, прошу вибачення, що мовлю в ці благословенні дні весни про болюче! Ваше ж Слово завжди несло цілющу силу. Вклоняюсь йому.

Ваш

С. Бурлаков

* * *

Від Володимира Дмитровича Буряка

8 січня 1989

Шановний Олесе Терентійовичу!

Щастя Вам у Новому 1989-му році, здоров'я і Валентині Данилівні, і дітям, і онукам!

У грудні був у Мінську. Вам велике вітання від Ніла Семеновича Гілевича. У них теж гаряче, але всі вони оптимісти. Перебудова має перемогти.

Я написав “сучасну думу”¹ – це своєрідний гімн-прозріння душі, що усвідомила велич рідної культури. Може, це підійшло б для “Літературної України”? Знаю, що текстів для сучасної української естради надто мало...

Низький уклін Вам з грушевої Клубної. Зараз у нас сніг і зима. З повагою – *Володимир Буряк*.

8.1.89

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

18 січня 1989

Дорогий Олесею!

Твоє слово на установчій конференції, пристрасне творіння душі і серця¹. Воно достойне генія Тараса.

З телеекрана чуємо слова диктора, що конференцію відкрив Олесь Гончар. Але ні голосу Гончара, ні бодай одного кадру його образу не почули і не побачили, хоч інших давали. З тривогою думали, що ж трапилося? Сумніви розвіяв син Олександр, який повернувся з конференції. Виявляється, хтось з високих у своїй низості наказав не показувати в кадрах, як делегати і гості кілька хвилин вітали свого улюбленого письменника.

Молюся, аби бог дав тобі здоров'я на нові творчі звершення.

С. Завгородній

Р. S. Дама з Великого дому, виступаючи на обласній партконференції, кілька слів пробубнявила по-українському, потім, перейшовши на російську, так прокоментувала свою витівку: “Думаю, вы меня поймете, что сделала я так потому, чтобы меня не уволили с работы”.

Цю витівку конференція зустріла аплодисментами.

І оце вона буде голосувати за статус державної?

18.01.1989 р.

* * *

Від Петра Павловича Ребра

22 січня 1989

Дорогий Олесю Терентійовичу, добрий день!

Щойно з Москви, з пленуму СП, на якому Вас висунули до Верховної Ради¹. Вітаю!!!

Обласне товариство української мови імені Тараса Шевченка ми створили і головою обрали все того ж Віктора Антоновича Чабаненка (мене обрали головою об'єднання товариств шанувальників рідної мови – я не опирався, бо розглядаю це як надійне прикриття для вищеназваного товариства).

Мабуть, Вам цікаво, як земляки зреагували на мого відкритого листа (надсилаю газету)².

Деякі зміни на краще є, але... Сталіністи аж казяться.

Все ж – сподіваюся (без надії?).

Будьте, будь ласка, здорові!

Щиро Ваш

Петро Ребро

Р. С. “Запорізька правда” опублікувала колективного листа письменників, журналістів, краєзнавців з просьбою перевидати книжку М. Киценка³.

Р₁. С₁. На пам’ятник Т. Шевченкові вже зібрано більше 100 тис. крб.

Січень 1989 р.

(Підпис)

Запоріжжя

* * *

Від Миколи Яковича Олійника

24 січня 1989

Київ, 24 січня

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Даруйте, що турбую в такий час. Звертаюся до Вас як до члена редколегії “Роман-газети”. Там давно вже оголошується (в додатках) мій роман “Суд людський”. У березневому випуску ось буде знову. Є відгуки читачів. Але, як мовить В. Ганічев, вагомим було б слово Ваше.

“Суд людський” – це третя, заключна, книга відомої Вам трилогії “Жилюки”¹. Вона друкувалася в журналі “Звезда”, вийшла в “Сов. писателе”. Перекладена білоруською, латиською мовами. Має, як на мій погляд, нормальну критику. Тож, вважаю, добре було б дати її широкому читачеві, аби глибше, більше пізнав він наш народ, наші біди, наші гаразди.

Дуже прошу Вас, Олесю Терентійовичу, обізватися до редакції бодай коротеньким листом. Здається, я Вам нічим іншим не надоїдав, у прохачах не був. А тут... виявляюся таким. Не осудіть!

Зичу Вам доброго здоров’я, нових творчих вершин. І успіхів у нашій великій загальній справі, яку Ви так відстоюєте, бороните від всіляких зазіхань. Снаги Вам!

М. Олійник

* * *

Від Галини Леонідівни Гордасевич*27 січня 1989*

Глибокошановний Олесю Терентійовичу!

Я досить детально написала Д. Павличкові як голові республіканського товариства ім. Шевченка і Б. Олійникові як голові Фонду культури, під егідою якого створюється це товариство¹, про те, як в Донецьку обкомівськими функціонерами збори шанувальників рідної мови були оголошені зборищем націоналістів і бандерівців. Правда, я в той час ще не знала, що по райкомах спущена телефонограма негайно створити на місцях первинні організації, зареєструватись і висунути делегатів на обласну конференцію.

І от протягом 10 днів, як за помахом чарівної палички, в області створено десятки первинних організацій, а завтра в Донецьку відбудеться конференція, яка вибере нових делегатів на республіканську. Конференція відбувається в такій таємниці, як, мабуть, не проходив жоден дореволюційний з'їзд РСДРП. Ми, – раніше обраний оргкомітет, – намагались дізнатись, де і коли це буде, нам туманно відповідали, що це наразі не вирішено. Я подзвонила в Фонд культури і запитала, чи можу я, письменник, прийти як гість. Мені відповіли, що в залі не буде вільних місць (це коли нас у Донецьку 4 українських письменники). Оскільки зовсім без гостей не можна, то їм роздали квитки, де вказано дату “27 січня”, хоч конференцію проводять 28-го: з надією, що не всі прийдуть. Зарані відомо, що робочою мовою конференції буде російська.

Якщо це називається перебудовою, демократизацією і гласністю, то я не знаю, чим воно відрізняється від років стагнації.

В результаті всього у мене вийшов вірш, який я зважилась послати Вам².

Невже справедливості так і не буде?

*Галина Гордасевич**27.01.1989 р., Донецьк*

* * *

Від Олександра Автрамовича Дека

1 лютого 1989

Дорогий Олесь Терентійович!

Надсилаю Вам передвиборну програму А. Д. Сахарова¹. Я був делегатом Всесоюзної установчої конференції “Меморіалу”², і нам видали за мандатами одноразову газету “Ведомости «Меморіала»”, яка надрукована до конференції. Це ксерокопія з цієї газети. Оскільки Ви кандидат у депутати, з чим і вітаю Вас сердечно, гадаю, Вам цікаво знати програму іншого кандидата.

Зичу Вам здоров'я, нових творів, успіхів у виборних справах.
З найглибшою повагою і любов'ю –

О. Деко

I.2.89

* * *

Від Олександра Григоровича Ратнера

2 лютого 1989

Дорогой Олесь Терентьевич!

Примите, пожалуйста, эту небольшую книгу¹, которую я считаю образцом пропаганды украинской литературы. В самом деле: здесь выбран один известный цикл стихов классика, дан в двуязычном варианте, прекрасно оформлен и доступен по цене; к тому же приличный по сегодняшним меркам тираж. Такую книгу читатель одолеет за один присест, а мне кажется, что аналогичными “порциями” логично издавать классическую и современную (в лучших ее проявлениях) поэзию нашей Украины. С удовольствием приму участие в таких изданиях в будущем.

Пользуясь случаем, от всего сердца желаю Вам, дорогой Олесь Терентьевич, неизменной бодрости и сил для новых вечных книг и депутатской деятельности.

Большой привет и наилучшие пожелания Валентине Даниловне.

Искренне Ваш

А. Ратнер

Днепропетровск
2 февраля 1989

* * *

Від Олесья Опанасовича Силина

3 лютого 1989

3 лютого 1989 р.

м. Київ

Доброго Вам дня, високошановні

Валентино Данилівно, Олесью Терентійовичу!

Знаючи, що своєю честю зобов'язаний написати Вам цього листа, зізнаюся, не знаю, як саме. Це так. Сам завжди прагнув змагатися і сам виборювати те, чому служу майже все свідоме життя. Були лише виключення, коли в ім'я святої справи звертався до Вас.

А тепер йдеться ніби (!) про особисте, хоч і не моє. Торкається це П. Т. Тронька, якого Ви знаєте добре і давно як державця, людину. Я знаю його теж по-справжньому, як і його ставлення до Вас. Саме цим керуюся, звертаючись до Вас за порадою.

Під час нашої телефонної розмови з Валентиною Данилівною Ви мене спитали: “Що сталося з Петром Тимофійовичем?” Отже, Ви не досить обізнані, хоч відчув, що Вам це також не байдуже. Знаю й те (від нього), що він у Вас був раніше. А становище його гірше, як прикре. Намагатимуся викласти.

Загальноновизнано, що Тронько є фактично засновником Товариства охорони пам'яток культури (т. Дубина передував йому лише 1/2 року)¹. Започатковано все було з нуля і без досвіду для цього. Очолював майже 22 роки, створивши потужне наукове Товариство, зростивши його до 18 млн членів (жодна республіка не має такого масового охоплення).

Скільки наукових і практичних проблем було охоплено за ці роки! І які за вагою, масштабністю. По багатьох з них пріоритет по Союзу і навіть світовий належать нам – Україні!

А багатотомна енциклопедія – “Історія міст і сіл України”, ним задумана і створена під його керівництвом. Їй немає аналога в Союзі. І не лише у нас!

Троньком відтворене (по суті ж – створено) – наше краєзнавство! І все це за умов, коли в найтяжчі для Товариства часи він був украй переобтяжений урядовими посадами. Хіба ж це не подвижництво?!

Тому ім'я Тронька на терені культурної спадщини набуло доброї слави (про Вас, Олесея Терентійовичу, не кажу, бо це загальновідомо, визнано усіма). Було все це задовго до того, як набуло розголосу ім'я Д. Лихачова. А тоді всі небайдужі кидалися до Вас або до Тронька. З підсиленням правових положень Товариства Тронько (разом із науковим осередком) почав усе твердіше спиратися на закони, а, отже, входити в конфлікти з відомчими “бастіонами”. Ми все рясніше накладали “Veto” на фінансування державними органами “реконструкцій” (знесення!) історично сформованої забудови з усіма її цінностями. Зокрема по Києву – Подолу, в Чернігові, Новгород-Сіверську, Кам'янці-Подільську тощо.

Злочинні дії (такі по Лаврі!) ми оскаржили через Республіканську прокуратуру. І, зрозуміло, така непідкореність викликала активні контрдії відомств (і вище – теж!) та їх апологетів. Все густіше замішуються замовлені ними інсинуаційні дописи в місцевій, а потім і в центральній пресі, спрямовані проти Товариства та його голови – Тронька. А коли і це не вдіяло, вдалися до випробуваних, “традиційних” засобів. Спочатку – пасквільні листи на нього “по спіралі” (вище – вище). Далі – вмовляння “поступитися” головуванню тому, хто буде “безконфліктним”. А після відмовлення скликали силовим засобом позачерговий пленум Товариства, без оголошення його мети. Такими необізнаними делегати і приїхали з областей. Ми (я член Правління!) у Києві теж не були інформованими.

Зняття Тронька доручили М. Орлик. Від ЦК КІУ був Л. Кравчук. Вчені, ветерани Товариства захищали Тронька обґрунтовано і одностайно.

Щодо себе, то я звинуватив “верховних” фактажно і поіменно, звинувативши їх у протизаконних діях за роки і за сам цей пленум. Вони навіть розгубилися. До того ж, Тронько просив дати йому хоча б два місяці, щоб звітувати громадськості за 22 роки. Але спрацював рипучий, але ж безвідмовний механізм “голосування”. А делегати були надіслані відповідні і проінструктовані. Далі, як годиться, по-фарисейськи оголосили Тронькові... подяку і по-ієзуїтськи цілували його... “Партитура” була заздалегідь розписана і бездоганно розіграна (досвід!). Не зважили на авторитет вчених, діячів, як і на звернення до Пленуму О. Гончара, Ю. Мушкетика, Б. Олійника, а також Д. Лихачова, української громади Москви і

Російської Федерації та колективне опротестування вчених Товариства (лист із підписами). До останнього моменту не оголошували і того, хто ж очолить Товариство і не чинитиме опору, розв'яже руки кон'юнктурникам.

Так воно сталося – Толочко, якого багато років не бачили в Товаристві, з'явився, щоб бути “обраним”. Він бачив і чув усе те, що відбувалося, і не обурився, не опротестував, не відмовився прилюдно від “честі”...

Тут же Орлик зачитала характеристику (все підготували!). Тут же вихвалив його ще один “високодовірений”. На тому цей фарс закінчився. Петро Тимофійович тримався гідно і непохитно. Він змагався не за себе, а за справу. І це мені нагадало певною мірою Ваші вчинки 50-річчя в консерваторії. Я на них був і запам'ятав на все життя. Це ж тоді для Вас співав за нашою з ним домовленістю Борис Гмиря (ми дружили родинами). Пишу Вам про таке не для “колекціювання” заорганізованих акцій. І зробленого не скасуєш. А от оборонити таку людину в інший спосіб можна і треба б. До того ж, от мало бути 50-річчя його вступу до партії.

Не кажучи про інше, за 22 роки керівництва Товариством на громадських засадах він достойний звання почесного діяча культури і почесного голови Товариства. А до Вас, Мушкетика, Олійника поставляться уважно, бо ваші дії послідовні.

Певен, що й молодша генерація письменників, при потребі, приєднається до благородної справи. Ю. Щербак, І. Драч, Вал. Шевчук, В. Яворівський...

До Вас, Олесю Терентійовичу, як до найавторитетнішої людини, я звертаюся свідомо.

Доброго здоров'я Вам і Валентині Данилівні.

З щонайвищою повагою і любов'ю

Олесь Силин

P. S. Цей лист мав піти до Вас три дні тому. Але перечитавши його, мене взяв сумнів, чи не переписати його утричі меншим. Проте всі “нюанси” я в ньому виклав свідомо. І не з-за “смакування” того, що сталося. Такими “сценаріями” зверху ми нагодовані здавна.

Я вважав за свій обов'язок розповісти про всю “кухню”, щоб Ви просто були обізнані, хто ж “повар” всього цього “варива”. Тому лишаю як є і – надсилаю. Затримало єдине. Треба було по-

точнити дещо. Та на заваді “рецидив” з становим хребтом. Це ж він дав мені “високе звання” інваліда ВВв [Великої Вітчизняної війни]. Мабуть, знов до шпиталю.

* * *

Від Олександра Васильовича Шугая

16 лютого 1989

Дорогий і рідний Олесю Терентійовичу!

Ваше Слово з хвилюванням (і слізьми в очах!) слухаю на установчій конференції Товариства української мови імені Т. Г. Шевченка¹. А тепер ще і ще перечитую в “Літературній Україні”.

Як би зрадів йому Олександр Петрович Довженко!

Але не буду відривати Вас од роботи.

Слава ж Вам і многії, многії літа!

З любов'ю –

Ол. Шугай

16 лютого 1989 р.

* * *

Від Михайла Петровича Романа

5 травня 1989

Пряшів 5 травня 1989

Вельмишановний Олесь Терентійович!

Дозволю собі вислати Вам “Собор”, який вийшов щойно у нас, у Братиславі¹. Можу похвалитися, що і завдяки моєму піклуванню. Тепер стоїть на черзі роман “Твоя зоря”. Надіюсь, що і він вийде. Роман був перекладений ще в 70-х роках, але за вказівкою Москви було припинене видання. Переклад був здійснений наново. Роман було рекламовано по телебаченню і радіо. В пресі з'явилася поки що лише моя рецензія в “Правді”. Коли вийдуть дальші, вишлю.

Думав, що книгу принесу особисто на Шевченківські свята, але в Києві буду лише один день і, може, не зустрінемося². Тоді краще висилаю поштою. Як бачите, інтерес до Вашої творчості триває у нас. Переконує і оповідання, надруковане в органі одної

із політичних партій, що входить в Національний фронт Чехословаччини. Газета має багато читачів.

Роковини Тараса Шевченка ми на Пряшівщині відзначили дуже широко. Провели наукову міжнародну конференцію (жаль, Україна про неї навіть не згадала, хоч писали туди), посадили дві гілки з верби, яку свого часу в Мангишлаку посадив сам Тарас, Український національний театр дав виставу за Шевченковими творами, провели шевченківські читання у всіх округах Східної Словаччини, урочисті академії та виставку художніх творів тощо. Це сильно вплинуло на словаків, які досі Шевченка не знають як слід.

Бажаю Вам щастя, здоров'я і довгих років життя.

З глибокою пошаною

Михайло Роман

5.05.1989

Пряшів

* * *

Від Володимира Олександровича Брюггена

7 травня 1989

Дорогий Олесь Терентійовичу!

Працівники “Літературної України” ([Іван] Ільєнко, [Віктор] Грабовський) повернули мені статтю «за браком місця» (протримавши її більше місяця...).

Вони знехтували право письменника взяти слово (з яким він вважає за потрібне виступити) в обговоренні гострої громадської проблеми.

Наважуюсь звернутися до Вас як до арбітра – і то тільки тому, що дуже хочу, щоб цю статтю прочитали саме Ви (може, для Вас і писалася?..), і ще тому, що стаття ця не зовсім звичайна для мене, а також зовсім невеличка за обсягом.

Якщо вона здасться Вам не вельми цікавою, будь ласка, поверніть мені текст¹, без найменшого вагання, це нічого не змінить у цьому світі... (А Ви вже прочитаєте – отож, і не марно писалася...)

Коли ж Ви знайдете, що вона гідна друкування, то, може, скажете кілька слів Борису Рогозі?..²

Пробачте за цей клопіт!

Міцно тисну руку.

Вітаю Вас із весною і Днем Перемоги!

Ваш

В. Брюгген

7.05.1989

* * *

Від Феодосія Кириловича Рогового

13 травня 1989

Будьте здорові, Добрий Чоловіче!

Дякую Вам всі три рази, дякую, дорогий Олесею Терентійовичу, за сприяння... за те, що пам'ятаєте про мене, затвірника сільського. "Скільки-то напастей і спокус зазнавали святі, не про себе кажучи, затворники від лукавих чортів, перевтілених у багатих вельмож з повними жменями золота"¹ (і від себе додаю – узурпованої власті).

Ваша прихильність кожен раз розчулює мене до сліз, як і цього разу. В ті найщасливіші моменти я готовий казати, розводити сентименти аж до рабеоліпного (цур йому!) схилення – отак мені, вже старому, хочеться, мов дитині, милосердної ласки... а правдивіше буде – до щему хочеться нелукавого людського спочування, якого зазналося так небагато...

Щодо романгазетівського крутіїства – чиста Ваша правда²; і цього року "за мене" – добре знаю – багато, сотні читацьких побажань. Ось уривочок із листа оренбурзького Равіля Єнакаєва, зі мною не знайомого:

"...в Москву отправлены по несколько открыток – из Оренбурга, Казани, Пензы, Москвы, Уфы. Пусть все будет хорошо!"

Подібні звістки є з областей України, з Молдавії, а як воно складеться – один бог відає. Та згадувані крутії.

Забарив я Вас, Олесею Терентійовичу, забарив... О, як-то прагнеться в усьому Совісті і Благородства!

Ваш Роговий

13.V.1989, у суботу з Устимівки

* * *

Від Сергія Лукича Носаня

29 липня 1989

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Сердечний уклін Вам і родині Вашій з Шевченкового краю!

Щойно одержав Вашу вітальну листівочку, сповнену щирості, доброти і тепла. І душа моя ніжно пораділа. Яюсь аж підбадьорився весь. Значить, і моє слово, і мої почуття, біль тривоги, – щось важать, щось несуть серцю людському і потрібні народові.

Спасибі Вам, дорогий Олесю Терентійовичу, за добре слово, за похвалу. Вони дуже дорогі для мене, і святі, бо сказані вустами, від “глибини серця” Людини, перед якою я схиляюся, у якої вчивсь і вчуся громадянської мужності, порядності й честі в літературі й житті, високої інтелігентності і непоступливості в пристрасному служінні Правді.

Ваша увага до мене, Ваша щирість, – і є, і будуть для мене найміцнішою підтримкою в тяжкі, “невеселі часи”, підтримкою віри у власні сили.

Спасибі Вам. Прийміть мою дяку і щирі обійми. Весною я попросив Віталія Ковалю передати Вам мою брошуру “Геній правди” (до 175-річчя від дня народження Тараса Шевченка)¹. Дуже хотілося, щоб Ви познайомилися з нею. Там багатенько мого болю.

Другого серпня їдемо до Красноярська. Віктор Петрович Астаф’єв прислав телеграму – запрошує в гості. Побудемо в його милій Овсянці, повезуть нас теплоходиком по Єнісею. Я знаю, що Віктор Петрович шанує, високо цінує і любить Вас, як і Ви його. А тому я хочу передати йому від Вас сердечні вітання і тепло братських рук.

Посилаю Вам з цим листом свою новелу, видрукувану в обласній газеті. Якщо знайдеться трішки вільного часу – прочитайте її, Олесю Терентійовичу.

Здоров’я Вам і щастя! Вам і Вашій родині – моя повага, моє тепло і сердечна ніжність.

Завжди Ваш –

С. Носань

29.07.89 р.

* * *

Від Михайла Потаповича Нечая*19 жовтня 1989*

Дорогий Олесь Терентійович!

З роками все частіше з великою приємністю згадуються мені ті часи, коли я мав щасливу нагоду зустрітися і спілкуватися з Вами. Завжди захоплювався Вашим рідкісним щедрим талантом, Ви були і лишаєтеся для мене (хіба лише для мене?) взірцем письменника і людини.

Мені випало під час війни зустрітися з М. Шолоховим під Ста-лінградом, служити в тих місцях, де минула молодість О. Фадєєва (а після війни зустрітися з ним у Дніпропетровську), їздив свого часу у Львів до Я. Галана, спілкувався з А. Головком, товаришував і листувався з Д. Бедзиком і П. Усенком. В Університеті дружив, всі роки навчання жив в одній кімнаті з майбутнім поетом В. Булаєнком (торік у “Л. У.” [“Літературній Україні”] опублікував сторінку спогадів про нього).

На порозі свого 70-ліття написав книжку, в якій підбив підсумки свого життя і творчості¹. А мені, як і всьому нашому поколінню, довелося пройти і через страхіття примусової колективізації та розкуркулювання, через голод 33-го, сталінські репресії, брежнєвщину. І ось у цій книжці я дозволив собі розповісти і про мої зустрічі з Вами. Дав кілька розділів з майбутньої книжки в газету “Зоря”. Вони на свій розсуд опублікували уривки з цих розділів. Ту частину, де розповідаю про Вас, надсилаю Вам². Хочеться сподіватися, що Ви не будете дуже гніватись на мене за це. Можливо, слід було наперед погодити з Вами? Роблю це з певним запізненням, рукопис здав до “Рад. письменника”.

Можна лише шкодувати, що в останні роки письменники рідко по-справжньому дружать між собою, а ще рідше листуються. Не випадково у нас по суті зникла епістолярна література – такий важливий жанр. Думається, що якоюсь мірою надолужити втрату можна. Бережу, як найдорожче, подаровану Вами “Тронку” з Вашим автографом. Неважко здогадатися, як багато літераторів дарують Вам свої книжки. Розумію і те, що Ви, за безліччю Ваших клопотів, не маєте можливості знайомитися з ними. І все ж мені

хочеться послати Вам свою, що вийшла напередодні моєї невеселої дати в “Дніпрі”. Можливо, це краще з того, що я написав. Особливо вдоволений з того, що в повісті “Сотвори свою долю” мені вперше вдалося провести свого героя через усі жахи сталінщини. Це, власне, історія нашого покоління.

Щиро прошу вибачити, що турбую.

Низький уклін Вашій родині!

А Вам, Олесю Терентійовичу, сердечно зичу доброго здоров'я, діяльного довголіття і нових, таких потрібних людям, Ваших чудових книг!

З найглибшою пошаною

Ваш *М. Нечай*

19.X.89

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

14 листопада 1989

14 листопада 1989 р.

Добрий день, дорогий Олесю Терентійовичу!

Коли б Ви знали, скільки часу я пишу Вам подумки цього листа, Ви вже б давно надіслали мені відповідь.

Дорогий Олесю, я Вам щиро вдячний за допомогу у виданні Тагорових праць¹. Один мій співробітник казав: “Не в грошах щастя, але з ними воно повніше”. З Вашою передмовою моя радість від двотомника Тагорових творів стала повною.

Сподіваюсь, Вам вдалось відпочити. Ознайомився вже тут з Вашим “рухівським” виступом і з промовою у Верховній Раді стосовно закону про мови² – сприймаю беззастережно. Казання інших, на жаль, переконують лише місцями. Стільки базікання і балаканини, що аж-аж.

Просто, їх можна зрозуміти – важко від агонізуючої істоти чекати гармонійного співу. Отож чи не уподоблююсь я до тих, що про них Тагор казав: “Влада вважає невдячністю конвульсії своїх жертв”? Але ж агонія нічого не обіцяє. І конвульсії теж. Від озонної свободи у незвичлих пішла кругом голова, а її втратити не го-

диться. Здається, ніхто не має переконливої позитивної програми. Щойно вимкнув телевізор, там Валенса на з'їзді американських профспілок чується від імені “Солідарності”: “У вас так гарно (в Америці), все це зроблено працею профспілковців, навчіть нас, як досягти цього, бо нам неохота заробляти паперові гроші – маємо достойну репрезентацію в Сеймі, маємо уряд, а не можемо собі дати ради”.

Чим я займаюсь?

а) Редакую свої переклади Тагорових поезій. Боже, яке все далеко від досконалості, і як я пишався з своїх інтерпретацій. Коли б щось на такому рівні володіння мовою і версифікацією приписувалось Рабіндранату за життя (на бенгалі), він, безсумнівно, покінчив би чи з автором тих опусів чи з собою – в ім'я мистецтва, гуманізму і милосердя.

б) Готуюсь прилучити нашу установу до потреб часу, але це уможливиться лише за справжнього республіканського економічного суверенітету і зміни (докорінної) керівництва в нашому міністерстві, і те, і друге проблематичне.

в) Відіслав до Ставропольської прокуратури клопотання про реабілітацію діда по матері. На моє прохання тьотя написала, як усе було – виглядає так, що його 1937 р. забили на допиті через кілька днів після арешту. Він в колгоспі працював і відать не відав, що гасло: “Нижче вилок не поставлять”, – ще нічого не доводить. Зробив копію листа тьоті Каті для Вас³, шкода, що копія погана, перед від'їздом сюди прочитав того листа дітям, все хочу почути відповідь звідкись на запитання: “Ну як же так можна?” А її вже стільки літ немає.

Був тут проїздом Яворівський, кажуть, що зібрав 500 тис. на чорнобильські потреби, і був Коротич – не обізвався, давав інтерв'ю по місцевому телебаченню; був Адамович – у захопленні від мітингової демократії вдома, було ще чимало – глава фонду милосердя Ліханов – думав, що може розжалобити місцевих філантропів.

Хлопці привезли відеозапис, і ми бачили, як душевно Ви сміялись, коли наш голова фонду чи товариства милосердя К. М. Ситник на Пленумі ЦК сказав, що Щербицький був справжнім лідером, за винятком, може, останніх трьох-чотирьох років.

Зараз усі тільки й стежать за Східною Європою, де вибухають вулкани. Але нікого не збираються вирятовувати економічно. Це справа самих потопаючих. Отже, врятувати може тільки гасло з герба Камерунської республіки: єдність, праця, прогрес.

Книжок не читаю – це жахає, може, в кінці року візьму відпустку і тоді надолужу.

Вітайте Валентину Данилівну і цілу родину. Ви завжди так щиро припрошуєте написати Вам, що я й користаюсь з Вашої пропозиції.

До побачення, будьте здорові, до Києва повертаюсь 4-го грудня, тобто зможемо побачитись до Вашого від'їзду на З'їзд Народних Депутатів.

Ваш *В. Батюк*

16.11.89 Р. S. Перечитав і бачу, що з листа не видно, що мені сумно без Києва і нерадісно в далечині від Вас.

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

26 грудня 1989

1989 р.

Дорогий Олесю! Вітаю тебе і твою родину з Новим роком!

С. Завгородній

Р. S. Вчора увечері отримав твого тривожного листа. Домовився з В. Чемерисом зустрітись сьогодні з керівниками обкому. Ломівка – це не тільки найчарівніший куточок Дніпропетровська, а й місце, в якому народилися “Прапорonosці” і багато інших творів, які є скарбом українського народу¹.

Клопочемося про телефон². Двічі мав розмову з Василем. Чому він нічого не сказав про долю Ломівки?

(Підпис)

Матиму розмову із журналістами.

26/ XII 89 р.

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

28 грудня 1989

28.12.1989.

Глибокошановного Олесь Терентійовича,
глибокошановну Валентину Данилівну
з роком Новим!

Щастя Вам і добра, а головне, здоров'я надійного. І нехай все-
все радує Вас так, коли сказати можна: “Дивна новина”, “Нова ра-
дість стала”, “Застеляйте столи та все килимами”...

Щиро Ваш з родиною

(Підпис)

Ужгород, 28/XII – 89 р.

* * *

Від Леоніда Наумовича Большакова

28 грудня 1989

Дорогой Олесь Терентьевич!

Примите самые добрые новогодние пожелания семьи Большаковых, искренне уважающей Валентину Даниловну, Вас и все семейство Гончаров. Да будут новые книги, всем нам нужные, всеми нами ожидаемые.

В это время хочется писать по-иному. Чувствую это по себе, работая над многотомной “Былью о Тарасе” – книгой, в которой Шевченко – без ярлыков, без сочиненного¹. Не атеист, не революционер, в сегодняшнем понимании смысла слова, не образцовейший человек XX–XXI веков – нет, из века девятнадцатого, но тоже отнюдь не такого, каким он подавался десятилетиями. Сейчас влезая в третий том. Хочется успеть сделать все задуманное.

Здоровья Вам для новых дел!

Ваш

(Підпис)

28.XII.89

* * *

Від Федора Захаровича Гаріна

30 грудня 1989

Полтава 30.XII.89 р.

Дорогий Олесю Терентійовичу!

З Новим 1990 роком!

Оце побачив фото у “Л.У.” [“Літературній Україні”]¹ – і склалось:

Хто час великих змін спиня, –
Той сам від того гине.
Олесь Гончар сів на коня,
Мчить творчістю без спину.

Немов ковбой, що у степах
Ласо кида на роги,
Щоб, забуваючи про страх,
В нові рушать дороги.

А скільки тих було доріг!
А скільки їх ще буде,
Та збереже, як і зберіг –
Правдиве серце людям.

Ще в жовтні було мені – 75. Дала “Літ. Україна” (ну, це по обов’язку), “Рад[янська] Україна” (по поводу душі), інші².

Твоє особливо для мене рідне. Його зачитали на ювілейному вечорі.

Надсилаю “Комсом[олець] Полтавщини”³. “Лаура днів моїх”, то коротке з того, що написано мною за 30 літ. Цю річ пишу і писатиму до останнього подиху. Хай галасують про інших. Але “Лаура” – не помре. Вже склалось до 3 тис. рядків.

Твій

Федір Гарін

* * *

1990

Від Леоніда Абрамовича Даєна

1990

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

З почуттям глибокої і найщирішої поваги до Вас надсилаю нову книгу віршів¹. По суті, це – вибране, хоч видавництво “Дніпро” обтяжилось скромнішою назвою – “Стихотворения”. Зрештою, в основі це нічого не змінює.

Шановний Олесю Терентійовичу! Для мене стало внутрішньою, духовною потребою – кожен нову збірку надсилати Вам – письменнику всенародного масштабу, людяному, щирому і поетичному. І щоразу, коли вкладаю книжку в конверт, на якому виводжу Ваше прізвище, відчуваю глибоке хвилювання, тривогу, бентежність. Адже надсилаю книгу на Ваш високий суд – найвибагливіший і найдоброзичливіший.

Вельмишановний Олесю Терентійовичу! Хотів би, зокрема, привернути увагу до вірша “Гончарний круг”, присвяченого Вам. Ви його, щоправда, вже знаєте з попередньої моєї книжки. Він тут – на 62 сторінці. Не байдуже мені і те, як Ви сприймете розділ чорнобильських віршів (сторінки 13–24).

Щиро бажаю Вам, шановний Олесю Терентійовичу, щасливої творчості, доброго здоров'я, всього найсвітлішого.

З найглибшою повагою

Л. Даєн

* * *

Від Наталії Омелянівни Кащук

1990

Дорогі Валентино Данилівно, Олесю Терентійовичу!

Найсердечніше вітаю з наступним Першотравнем і Днем Перемоги! Дуже б хотілося, щоб розвесніло на душі, бо ось же немов

і клечінь в листочки-грона пішла, і заквітають дерева, а вітер пронизливий тягне, і колючо зблискує Північна зірка. Бо ж таки зоря Полин...

Була в Кам'янці на Шевченківській конференції в інституті. На пленарному засіданні слухали “Шевченко і народна пісня”, де половина роздумів була про поезію Олеся Гончара, про його журналістську працю в харківській газеті, про дослідження “Собор” і довкола нього, про зустріч Олеся Терентійовича і Астаф'єва... Мені такий виступ – уперше. Тремтіло так, що голос одбирало. Заспокоїлася, аж читаючи текст тієї пісні, що була вміщена в газеті на Олесевій сторінці “Вчора була суботонька, сьогодні неділя”. Секційні засідання теж були прецікаві, особливо доповіді учительок – з Калачковець та Дерижнянської школи-інтернату для дітей-сиріт. Як потрібні людям книги! А їх катастрофічно нема. От учора була у “Веселці”, Ярема Гоян показав мені замовлення Книготоргу на українську книгу, тиражі сягають сотень тисяч, а паперу – нема. Так що це пережитковий стереотип про непопулярність української книги. А життя Олеся Терентійовича віддає, щоб піднести престиж рідного слова.

Прикро було на звітних зборах Київської організації, я їх і покинула після бездарного слова секретаря міськкому, – ані про блиску власної думки, ані уміння хоч якийсь контакт знайти із людьми. Апаратник у найгіршому розумінні. Недарма, і Київ, і Ленінград заболотували тутешніх кандидатів. Але ж оця братія зробить усе можливе, щоб Товариство української мови і не було зареєстроване: немов і є, а насправді нема. І короткозорість наших колег прикра: аж стільки голосів проти Бориса [Олійника], а хто ж на різних рівнях обстоював перебудову! Поняття, бачте, виникло, новітні молоді... Новітні равлики. Хоч у природі це дуже симпатичні створіння (зовсім протилежні равликама)... Давно у мене зацвіли чорнобривчики, усе ті ж, котрі із вазона, привезеного Олесем Терентійовичем зі з'їзду партії.

Нехай буде Вам разом з весняним вітанням!

Обнімаю, цілую

Ваша

Наталя Кащук

* * *

Від Григорія Дем'яновича Зленка

8 січня 1990

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Прийміть ще одну мою дитину¹.

Нині відкрилися гарні умови для пошукової роботи на царині української літератури, мистецтва, культури взагалі. Але ми, здається, перехнябилися ув один бік, тоді як робота має йти на всьому – значною мірою занедбаному – полі...

Чи не пригадується Вам, як звалися літературно-художні збірники, які виходили наприкінці 1930-х років у харківському Українському комуністичному інституті журналістики (УКІЖ) за редакцією “пріснопам’ятного” Ол. Полторацького?² У фондах Одеської державної наукової бібліотеки імені О. М. Горького я колись бачив два таких збірники зі зразками студентської творчості. На лихо, не записав назв. Тепер треба було б згадати ті збірники в “Українській літературній енциклопедії”, а я не можу розшукати їх, бо ж забув заголовки.

Вітаю Вас і Вашу родину з Новим роком. Зичу надійного здоров’я, життєвих і творчих сил, яких так треба сьогодні

Щиро Ваш

Григорій Зленко

8.01.1990

* * *

Від Анатолія Федоровича Журавського

13 січня 1990

13 січня 1990 року.
Житомир.

Глибокошановний Олесю Терентійовичу!

Засилаю у Вашу оселю щедрі жмені поліського жита – на щастя, на добро Вам і Валентині Данилівні в Новому році!

Ще раз хочу подякувати за увагу до моєї статті в “Літ[ературній] Україні” “Скажіть усім, що я не ворог народу” (про трагічну “десятирічку” Остапа Вишні). Спасибі, що за Вашою порадою

довженківці взяли за фільм “Житіє Остапа Вишні, написане НКВД і ним самим” (мабуть, буде така назва)¹.

Так от, написав я сценарій, а затим, на його основі, – кіноповість. Хотілось видрукувати її до Вишневого століття в новому обсязі, та в який поважний часопис не потикався, редактори скаржаться, мовляв, перевантажені матеріали (давно знайоме мені ставлення до провінційного автора). Змушений був роздерти повість на клапті, які вміщено в “Сільських обрядах”, “Літературній Україні” та “Культурі і житті”. Це лише окремі фрагменти.

Дуже хотілося б видати “десятирічку” окремою книгою (очевидно, в “Мистецтві”). В зв’язку з цим уклінно просив би, дорогий Олесю Терентійовичу, благословити рукопис бодай крихітною передмовою. Одважусь на це прохання тому, що саме Ви порадили М. П. Мащенко взяти такий фільм, та й свого часу, будучи в Житомирі, Ви прихильно відгукнулись про мою книжку “Ніколи не сміявся без любові” (сторінки життя і творчості Остапа Вишні).

До кінця днів своїх буду вдячний за підтримку. Низько кланяюсь і з трепетом жду звістки.

Серцем Ваш –

Ан. Журавський

262001, Житомир-1,
вул. Леніна, 72, кв. 33.
Журавському Анатолію Федоровичу

* * *

Від Миколи Олександровича Рябого

16 січня 1990

Дорогий, шановний Олесю Терентійовичу!

Оце щойно повернувся зі Львова, де добував решту відпустки – якраз на Свята – у родичів, і, як завжди, зачарований своїм містом, нашою найбільшою поки що Столицею і надією.

Щиро зворушений Вашим привітанням, Вашою увагою і невтомністю, радий, що Ви помітили ту мою статтю в “Укр. мові і літ-рі в школі” (мало хто з наших літераторів до цього часопису

зазирає, – але, дякувати Богу, є ще й інакші люди, на яких наша культура справді тримається).

Зичу Вам, Олесю Терентійовичу, доброго здоров'я і такої ж невтомності на благо нас усіх.

Ваш щиро

Мик. Рябий

16.1.90

P. S. Про болгарський “Собор” я чув (*нрзб*), але ще на власні очі не бачив¹. Вони скористались “новомирською” статтею, перенісши туди, вочевидь, і одну їхню помилку. Та головне, звичайно, що саме роман, хоч і з запізненням, прийшов і в Болгарію. Пишу зараз про те, як ще мало нас знають у світі й чому. Ох, це кляте “чому”!

* * *

Від Марка Петровича Шевельова

4 лютого 1990

Шановний Олександр Терентійовичу!

На моє глибоке переконання, без активної творчої сили неможливо поліпшити культурну ситуацію на Запоріжжі, зупинити екологічну катастрофу, захистити історичні святині. Такою творчою силою є письменство.

Запоріжжя належить до найбільших обласних центрів України. Порівняймо письменницькі сили цих міст:

Харків	1,5 млн мешк.	50 чл. СПУ
Дніпропетровськ	1,2	50
Одеса	1,1	50
Донецьк	1	50
Запоріжжя	0,9	14
Львів	0,7	60

Явно гальмується натуральний розвиток запорізької письменницької організації.

І це – на тлі буденної спілчанської союзної хроніки: Секретаріат СП Грузії відкрив відділення та затвердив редакторів альманахів у містах Зугдіді (40 тис. мешк.) і Телаві (25 т.). До складу бюро в Зугдіді обрано 9 письменників, у Телаві – 5.

Мені здається, тут є предмет для роздумів керівництва нашої спілки.

З пошаною

Марко Шевельов

04.02.1990 р.

м. Запоріжжя,

б. Центральний, 25–24

* * *

Від Василя Івановича Мартинова

10 лютого 1990

Добридень, шановний Олесю Терентійовичу!

Оце вийшла в мене нова збірка, і за традицією один примірник відправляю Вам у дарунок. А при цьому наважуюся вдруге звернутися з проханням. Справа в тому, що я вже надсилав Вам листа з таким проханням. Було це в час, коли Ви перебували на депутатському з'їзді у Москві¹. Мій лист або загубився, або у Вас зібрався такий стос різних листів, що у Вас просто немає ні часу, ні сил та здоров'я, щоб усім відповісти.

Я минулого разу надсилав Вам примірник “Львовской правды” з її першою добіркою матеріалів під новою рубрикою “ПОСВІТ”². Ці матеріали адресуються тим росіянам, які душею прагнуть вивчати українську мову, літературу, мистецтво, народні традиції і т. д.

Я просив Вас (якщо, звичайно, є така змога) відгукнутися буквально кількома словами-побажаннями новому газетному розділу.

Нині, відправляючи Вам свою збірку, водночас додаю інший примірник “Львовской правды” з “Посвітом”³. Є в цьому розділі і мій виступ про те, як російські письменники ставляться до української мови. Отже, якщо перша публікація “Посвіту” загу-

билася по дорозі до Вашого дому, то хай хоч ця добірка потрапить до Ваших рук. І дуже прошу ще раз: якщо знайдете можливість і бажання, напишіть, будь ласка, один-два рядочки з побажаннями газеті та її читачам. Це так потрібно! Особливо в теперішній час, в теперішній ситуації, про яку Ви знаєте.

З великою повагою (Підпис)

Василь Мартинов

10.02.1990 р.

* * *

Від Михайла Петровича Романа

19 лютого 1990

Вельмишановний Олесь Терентійович!

Насамперед щиро дякую за новорічні вітання і побажання. Вони нам зараз дуже потрібні, бо знаходимось у тяжкому психічному, соціальному і національному положенні. Комуністів познімали з усіх посад або примусили скласти партійні квитки. У нас на факультеті та університеті знято всіх комуністів із попередніх посад. Мене також, я вже не керую кафедрою української мови і літератури та Спілкою українських письменників, бо я комуніст і на факультеті не знаю, коли буду, бо викладав і писав про радянську літературу.

Складна ситуація і в національному питанні. Досі ми себе вважали українцями, і зразу частина інтелігенції і рядових почали виступати проти українців і України, проголошуючи себе русинами, які не мають нічого спільного з українцями і УРСР. Розбили КСУТ і створили Раду русинів і українців, усіх попередніх функціонерів повиганяли, бо були комуністи та й ще українці. “Демократія” у нас не знає меж. Школи почали розпадатися, бо деякі вимагають русинську мову, створити особливі русинські (не українські) підручники, художню літературу тощо. Нема сили, щоб сказала мудре слово. Слово комуністів ніхто не хоче брати серйозно, бо вони ніби завели насильно українізацію. І так бідне національне життя і нацсвідомість зовсім знищується. Може, Ви би, Олесь Терентійович, сказали нашому народу мудре слово?

Висилаю Вам ж. “Дукля”¹, в якому надрукував рецензію на книжку А. Г. Погрібного, яку написав про Вас. Вона скорочена.

Слідкую за Вашими виступами, за журналами і газетами. Боюся, щоб і у Вас не дійшло до того, що в нас, щоб і у Вас комуністів так не переслідували, як у нас.

Бажаю Вам і Вашій дружині здоров’я, щастя і довгих років життя.

Цілую і обнімаю Вас обох і посередництвом Вас всю Україну.

Михайло Роман

P. S. Не можу забути нашу зустріч і обід у Вас. Вони належать до найкращих моїх днів.

19.02.1990

ЧССР,

Пряшів

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

7 березня 1990

Доброго Вам дня, дорогий Олесю Терентійовичу!

Сьогодні мені дозволили вийти на півгодини двічі, бачив квіти у Вашому вікні¹, а за газетами забарився, вона (кіоскер) сьогодні змістила час роботи, а я на це не зважив.

Та зведені дані були лише по Києву², з яких випливає, що в окрузі, де Б. Олійник, на першому місці [Сергій] Головатий – 20 тис. голосів, а на другому Борис Ілліч – 10 тисяч.

Враховуючи, що в округах десь тис. до п’ятдесят виборців – справи міністра закордонних справ тіньового кабінету “руху” виглядають значно перспективнішими за шанси Бориса Нішановича, хоча він теж головатий³.

Прочитав “Санаторну зону” Хвильового і для порівняння шматок з “Улісса” Джеймса Джойса. У Джойса лізе всіляка інформація, як мотлох і пружини із старого дивана, здається, на нього орієнтувався Загребельний в інформативності своєї прози, недарма я чув від нього захоплені відгуки про “Улісса”. Та для мене художня література – це та, яку читаєш без примусу над собою, де

може бути що завгодно, хоча б і інформативність, але в переварюваній кількості.

Олесю Терентійовичу, поправляйтесь, кажіть, може, є якісь прохання, був би радий придатися Вам.

До побачення.

Ваш

В. Батюк

7.03.1990

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

22 лютого 1990

Дорогий Олесю!

Надсилаю “Зорю”¹. Думаю, що початок захисту Ломівки в пресі покладено добрий. Відбулася зустріч кандидата в депутати – першого секретаря міськкому партії Яцуби (чи не онук Яцуби з “Тронки”?) з виборцями. Його запитали про долю Ломівки. Він став доводити про закономірність градобудівництва... Закидали вигуками: “Це Гончарівський край. Треба рятувати Ломівку”. Кандидат в депутати відповів:

– Здесь никогда не жил Олесь Гончар.

Присутні письменники і ломівчани довели протилежне. Тоді секретар міськкому пообіцяв зберегти всю Клубну вулицю. Але виборці не вщухали доти, доки кандидат не дав обіцянки рятувати всю Ломівку.

... Тільки б “Літ[ературна] Україна” скоріше виступила, тоді б наш “Рух” і товариство ім. Яворницького провели б свої, властиві тільки їм, акції.

Тисну руку

С. Завгородній

22 / II 90-го.

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

9 березня 1990

Любий і дорогий Олесь Терентійович!

У нас, у парку ім. Шевченка (точніше – на острові, де височить пам'ятник Великому Кобзареві), сьогодні, 9.ІІІ, відкрилося велелюдне свято. Такого ще не було. Зібралось понад 1000 шанувальників поета, був зі Львова священик автокефальний, він справив панахиду про Тараса. Сказав мудре й хвилююче слово про Великого мужа. Наш кошовий Чемерис вів біля мікрофона це свято: виступали поети, артисти, вчителі. Мені й [Наталії] Нікуліній доручено покласти вінок Кобзареві від усього коша письменницького. Тепер цей острів буде мати назву ім. Т. Шевченка.

Дякую за зворушливого листа. Ваш привіт письменникам я передав, лист читав В. Чемерис¹ і аж підскочив од радості, коли прочитав рядок – Передайте мій привіт всьому кошу письменників на чолі Кошового Чемериса.

Ви подаруйте мені цього листа! – сказав.

Немає дурних, Валентине. Лист цей попросили до “Зорі”, де публікувався нарис про Ломівку². Колектив “Зорі” пишається, що тепло Ви згадали їх.

Дякую ще раз і земно вклоняюсь Вам!

Ів. Шаповал

9.ІІІ.90

* * *

Від Степана Григоровича Пушика

14 березня 1990

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Відходжу потроху від несподіванок. І лауреатство, і депутатство якось упали на мої плечі¹ несподівано й сподівано, я нібито відчув не свою вагу, а вагу обов'язків, бо що то я...

Одразу й не подякував Вам за телеграму, бо все ще не вірив, що затвердять ухвалу журі Шевченківського Комітету. А коли приїхав до Києва по значок і диплом, то сподівався Вас побачи-

ти, навіть наважився потелефонувати, але ніхто не озвався. Тепер Ви, мабуть, повернулися з Москви, де обирали Президента, то я і пишу, щоб сказати “дякую” за те добро, що мені вчинили. Розповідав Юрій Мушкетик, що Ваш виступ був вирішальним. Спасибі Вам! Гадаю, що скоро зустрінемося, бо нас зберуть на всеукраїнський з'їзд народних депутатів. Відчуваю, що попереду велике п'ятиріччя, можливо, найважливіше для України.

Тримайтеся моцним, Олесею Терентійовичу дорогий, бо Ви нам дуже потрібні.

Ваш

Степан Пушик

з Івано-Франківська
14.III.1990 р.

* * *

Від Наталії Омелянівни Кащук

Квітень 1990

Дорогий Олесею Терентійовичу!

Вітаю Вас із святом Перемоги, осяйниста чистота якого ніколи не поблякне в пам'яті сучасників!

Прапороносцю нашої справедливості і цноти, премногая літа Вам і всім, хто поруч у нелегкому поході!

Ви дуже рідко дозволяєте будь-кому переступати поріг власної душі, але кілька разів спостерігала, якими тривожними очима зорить за Вами Валентина Данилівна, і хоч захоплені поклонники одтісняють Вас, беруть в оточення, вона чи то від балюстради, чи бар'єру (ложі, трибуни, помосту) мовчки все сприймає, переживає, тамуючи в собі. Теж героїчна жінка! Вклоняюся і їй сьогодні, бо люблю її – як і Вас.

...Ми просто йшли, – у нас нема
Зерна неправди за собою...¹

Міцно тисну руку, обіймаю (і якщо дозволите), цілую.

Ваша

Наталія

* * *

Від Миколи Никаноровича Магері

3 квітня 1990

Хмельницький, 3 квітня 1990 р.

Добрий день, дорогий Олесю Терентійовичу!

Сьогодні у мене свято! Годину тому отримав Вашого листа!¹ Та ще у Такий День! То ж здоровлю Вас із Днем народження та зичу доброго здоров'я на десятки таких прекрасних Весен, яка у мене за вікном гомонить буйноцвітом черешень і вишень, черемшини і слив, нарцисів і тюльпанів, мати-й-мачухи і кульбаби!

Дякую, Олесю Терентійовичу, за добре Слово про книжку!

Я тішуся тим, що повість, уривки з якої друкував у обласних газетах до Кобзаревих свят десятки літ підряд, таки повністю дійшла до читача без “правок” редакторів, без отих нелюдських “рецензій” київських та львівських критиків-цензорів...

І вийшла повість таки 1989 роком! До 175-річчя від дня народження нашого Великого Тараса Григоровича!

Я, дорогий Олесю Терентійовичу, бачу великі і малі недоліки у книжці, вже вношу певні доповнення, роблю правку. Це для майбутнього перевидання, якщо доживу до такого!

А вірю, що доживу до того дня, коли твір розійдеться по всій Україні, а не лише на Хмельниччині. Бо поруч стали Ви, підтримали мене своїм могутнім орлиним плечем!

Ще раз вітаю Вас з Днем ангела! Хай бережуть Вас Боги для нашого рідного народу, для нашої багатостраждальної Батьківщини! Здоров'я Вам, здоров'я, здоров'я!

Дозвольте у цей Святковий день обійняти Вас!

До побачення!

Завжди Ваш

Микола Никанорович

(Підпис)

* * *

Від Романа Івановича Іваничука

7 квітня 1990

Дорогий Олесю Терентійовичу! До глибини серця схвилював мене Ваш лист¹: найавторитетніша на Україні людина так високо оцінила сповідь мого брата і наші з Євгеном братерські стосунки!

Сердечне спасибі Вам від нас обох. Висилаю Ваш лист Євгенові – будь він йому найкращою нагородою за його страждання².

Стурбований Вашою недугою, та міцно вірю, що всі болячки пропадуть – нині, як ніколи, Ви потрібні Україні³.

Бажаю Вам доброго здоров'я, кланяюся.

Ваш

Р. Іваничук

07./IV.90 р.

* * *

Від Євгена Івановича Іваничука

12 квітня 1990

Шановний Олесю Терентійовичу!

Я щиро вдячний Вам за таку високу оцінку моїх табірних спогадів¹. Повірте, що ніколи не чекав, і тому вважаю Ваші добрі слова частковою компенсацією за незвичайно тяжкі табірні роки і за зруйновану мою совість.

Ще раз велике Вам спасибі.

Бажаю Вам міцного здоров'я.

З глибокою пошаною

Євген Іваничук

12.04.90

Коломия

* * *

Від Леоніда Гнатовича Кореневича

12 квітня 1990

12.04.90 р.

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Дозвольте скласти Вам і милій Валентині Данилівні сердечну подяку за дорогоцінний подарунок – томик “Людини і зброї”. Не кривитиму душею, що я маю цей роман у Вашому шеститомнику. Але ж ця книжка, в якій і Ваша душа, і до якої торкнулася й рука, та ще в такий складний час, коли ми всі уболівали за Ваше

здоров'я, мені особливо дорога. Вона стала на заповітну полицю поруч з “Циклоном” та “Собором”.

Я не збирач просто автографів. Для мене кожен надпис автора щось значить, іноді надто особисте, іноді й власне біографічне. Беру в руки ошатний “Собор” і як сьогодні пригадую той день, коли Ви подзвонили в “Робітничу газету”¹ й запросили мене до Спілки. Ви знали, що в нашій газеті до цього була стаття В. П'янова про “Собор”². І от розгнuzдана травля автора та його дитини-книжки. Я, як зав. відділом, з усіх сил упирався, щоб не давати паскудства в своїй газеті. Спасибі, підтримав мене тоді й В. Бровченко, працюючи в ЦК. І от прес цей потьмянів – я отримав з авторських рук приязний дарунок – “Собор”, понищений після виходу за винятком кількох десятків книжок.

А поруч, Олесю Терентійовичу, М. Т. Рильський з теплими словами про почуття земляцтва. Пригадуєте статтю М. Т. “Почуття земляцтва” у “Вечірніх розмовах”³? Це ж нею він порятовував мене, як організатора земляцтва українських студентів у Москві, бо ж з 2-го курсу змусили мене перейти на заочне відділення в МДУ⁴, а в Києві також не байдужий був до “націоналіста з Москви”. А ще тут томики Назима Хікмета, який дуже любив Україну й опікувався українським хлопчиком-студентом...

Даруйте, це я не заради похвальби чи якихось інших гордощів, а на доказ, як багато важить для мене приязне слово, сказане не всує, а при певній нагоді. Зрештою, воно вже й не мені ніби належить, бо за ним – якась життєва мить, воно – ланцюг у вінку ноосфери.

Спасибі ж Вам, дорогий Олесю Терентійовичу, спасибі й низький уклін. Здоров'я Вам і ще раз здоров'я, а наснаги Вам не позичати. Щастя й злагоди милій Валентині Данилівні – Вашій Березині й помічниці. А нам, видавцям і читачам, – нових творів, нових видань, нових прозірливих відкриттів, як-от і в 3-му числі “Києва” – “Тагор приходить на Україну”⁵.

Дякую сердечно –

Ваш

Леонід Кореневич

* * *

Від Анатолія Іларіоновича Колісниченка*18 квітня 1990*

Доброго дня Вам, дорогий Олесю Терентійовичу!

Молимо всеблаготого Бога, щоби Ви були здорові та кріпкі – як скелі під Хортицею і під нашою Ідеєю! Усе згадую той заплив в оксамитову ніч моря, під південними козацькими зорями: ви, Василь Сидорович [Земляк], Стась і я, грішний.

Глибоко вдячний Вам за добрі слова про “Флейту...”¹. Спасибі! Ось надсилаю Вам мою (і Вашу!) новелу “Сміх апокаліпсиса”; вона разом з іншими речами, переросла в роман “Колапс”, се значить, що “Колаж” Вам присвячений. Роман “Катарсис” подасть журнал “Київ” десь під кінець року², водночас твір запланований в “Сов. Писателе”, в “Маяку” нашому.

Тема “Колажу”: повстання нещасної богадільні проти дачного кооперативу Міністерства Внутр. Справ “Феміда”; в богадільні тотій доживають віку старі большевички і большевики; “Феміда”, вважай, вже давно живе при комунізмі... Отакий соціально-психологічний катаклізм. Новела “Сміх апокаліпсису”, що увійде до твору, – майже документ. дослідження – хто, в який спосіб зривав козацькі храми і, ясна річ, написана у “Вашій школі”... А хіба то погано належати до благородної школи Олеся Гончара?.. Звичайно, не епігонське “належання”.

Але-але... Вийшло “вибране” з новел, з’явилася “Флейта...” – а все замовчують, ніби не існує мене в цій важкій літературі... Більше того: ось вже майже рік “Літ[ературна] Україна” тримає в столі цей же “Сміх апокаліпсиса”... Я не жаліюся, тільки розповідаю.

Нарешті мобілізували наших розкозачених одеських “писателів” у “РУХ”, подала заяву третина Спілки.

Одіслав особисту телеграму-протест проти переслідування моїх побратимів (за Литву і т. д.), де вказав, що виходжу з партії – що пливе кудись у морі крові народної... Ніякі покаєння не змиють тої крові! Ніякі заклинання не знищать тої вселенської вини партії за те, що сталося!

Ще раз хочу побажати Вам доброго здоров’я, творчості й радощів! Весна ж, і дощі такі славні, мов селянські сни, прошуміли над Вашими степами.

Ваш *Колісниченко*

18 квітня 1990 р.

Р. С. Вже бавлю онука, Євгена. Моложавий дід.

Р. С. Новела ще в минулім році опублікована, але, здається, текст сам не вижовк!

* * *

Від Галини-Інги Карклинь

8 травня 1990

8.V.1990

Дорогой Олесь Терентьевич!
Прежде всего с Днем Победы!

Прочитала Вашу статью в “Літературній Україні” “Про що запитують обеліски”¹ и воспрянула духом: “Есть у украинского народа свой духовный Трибун, поднявший голос над голосами в защиту народных достояний, погранных в послевоенные десятилетия. И “саме найдорожче, братерське, святе, що ми (воины Великой Отечественной. – Г. К.) берегли в своїх серцях, вважаючи його найвищим вселюдським здобутком Перемоги”. И это говорит он не со слов других, а выстраданный воин – писатель с мировым именем... Он призывает к дружбе народов... У нас в Латвии, к сожалению, нет таких... У нас не стало (почти) этого поколения... А если кое-кто и среди живых, им не принадлежит ведущее слово... И все же у всех, кто любит свой народ и Родину, много общего. Особенно любовь к своему языку, своей национальной культуре... Хотелось бы, чтобы творческие связи с восточными республиками были бы более прочными... чтобы не отдавался приоритет западным”.

Я член Общества “Дніпро” в Латвии. Неоднократно выступала на Шевченковских вечерах, были и другие встречи. В латышских кругах читаю украинские выступления, переводила и Ваши статьи.

В июле по приглашению директора Музея-архива М. И. Крячка (в Софии) предполагаю сделать свою персональную выставку живописных миниатюр – портретов и цветов, посвященных 90-летию Юр. К. Смолича...

Крепко обнимаю дорогую Валентину Даниловну.
Да хранит Вас Господь.
Ваша

Галина

* * *

Від Сергія Лукича Носаня

16 травня 1990

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Сердечний уклін Вам і родині Вашій з Шевченкового краю!

Довгенько ми просили обком партії дати дозвіл на видання газети в Шевченковім краї. Нарешті – вже є рішення секретаріату, є спонсор і папір. Газета буде виходити раз у квартал. Назвали ми її “Кобза”. За форматом вона буде на зразок районки, але на 16 сторінках. Уже підготували перший номер, і прийде він до читачів у червні. Проза, поезія, публіцистика, культурно-мистецька хроніка, краєзнавство, – все найкраще літераторів Черкащини буде висвітлюватися на її сторінках.

Від імені всіх письменників краю звертаюся до Вас, дорогий наш Олесю Терентійовичу, – благословити “Кобзу” своїм привітанням у світ. Хоча б кілька рядочків для наших і читацьких сердець.

Здоров'я, щастя, радості світлої, чистої і високої Вам і родині Вашій!

З глибокою любов'ю і шаную

С. Носань

P. S. Вітальну телеграму прислав нам і В. П. Астаф'єв.

С. Носань

16.05.1990

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

25 червня 1990

Дорогий Олесю Терентійовичу!

І ще висилаю Вам вирізку з “Днепра вечерного” від 25.6.90 про долю Ломівки¹.

Щиро до Вас

Ів. Шаповал

25.VI.90 р.

Дніпроп.

* * *

Від Дмитра Васильовича Нитченка

23 липня 1990

Ньюпорт, 23.7.1990 р.

ВПоважаний і Дорогий Олесю Терентійовичу!

Боже мій! Яка радість: сьогодні одержав від Вас такого гарного й милого листа, що аж не віриться, що таке чудо сталося¹. Я надзвичайно радий і вдячний Вам, Олесю Терентійовичу. Та Ви знаєте, що Ви мені продовжили життя ще на 10 років! А це не жарт для мене, 85-літнього!

Я добре знаю, що Ви мій великий земляк з Полтавщини, адже я, починаючи від Вашої новели “Щоб світився вогник” (здається, така була назва?), перечитував усе з Ваших цікавих творів, що міг дістати. А з більших творів найперше захопив мене Ваш роман “Людина і зброя”. Маю з вісім Ваших творів. А в доповідях та статтях не раз цитував Вас з В/промов чи статей про Лесю Українку, Котляревського тощо. Згадую на 105 сторінці Ваші слова з промови на 100-літті Лесі Українки. Це є в моєму збірникові “Люди великого серця”² (1981 рік. В-во “Ластівка”. Мельборн). Усі австралійці кажуть МельбОрн, а наші словники друкують МельбУрн. І наша преса, і д-р Павлишин теж пише за моїм почином МельбОрн. То може, варто б змінити?

Якщо не маєте якихось з моїх книжок, а може, крім цих спогадів, нічого не маєте, то я радий би Вам вислати. Я дещо Вам вислав, зокрема, наш альманах “Новий обрій”³, ч. 8, який я упорядковую, редагую й видаю що 5 років, а фінансує наш Літературно-мистецький клуб ім. Василя Симоненка⁴ в Мельборні. Я його очолюю вже 27 років. Уже доредагувався до того, що 26-го червня мав операцію катаракти лівого ока, але поки що майже не бачу різниці, хоч робив операцію видатний спеціаліст Стасюк, який має велику клініку і безліч пацієнтів. Ваш лист прочитав без допомоги скла, що збільшує, а тільки мав на собі окуляри. А вже “Літературну Україну” читаю з допомогою скла.

Може, бажаєте дістати звідси яку книжку чи альбом український чи англомовний, то пишіть, охоче вишлю. Мій колега Пилип Вакуленко видав гарні альбоми “Папуа Нова Гвінея” з кольо-

ровими світлинами. Ми з ним разом їздили до Нової Гвінеї. Він видав альбом, сам фотографував, а я репортаж чи враження.

Чув я, що Ви були в шпиталі з недугою серця⁵. Чи та біда вже минула? Що то було з Вами? Пишіть, може, я пораджу. Адже я мав грудну жабу (Анджайна пекторис), був 5 днів у шпиталі. Лікар-спеціаліст сказав, що ця хвороба ніколи не пройде. А я дістав з Німеччини рецепт народного лікування і за піврокувилікувався і тепер уже літаю на велосипеді до крамниць та до пошти, яка забирає у мене більше грошей, ніж харчі. Але я люблю листуватися...

Отже, ліки були такі: 10 голівок часнику почистити й перемолоти, десять цитрин видавити і один кілограм меду. Все змішати і 2 тижні тримати у скляній банці в темному місці (в шафі). Потім перемішати знову і брати по 2 чайні ложечки раз на день за півгодини до обіду. Це робити протягом півроку. Я це робив івилікувався.

Мав я також артрит. Від нього помагає сік з кактусу. Він тут продається в аптеках та крамницях здорового харчу. Брати по столовій ложці перед їдою раз на день. І явилікувався. Але, звичайно, треба дотримуватися й дієти: не вживати масла, а тільки маргарин, не їсти смаженого м'яса, вживати тільки мед. Від серця допомагає також сушений глід. Запарювати і пити як чай.

Вибачте, що я почав тут знахарювати, але може, думаю, це стане Вам у пригоді. Хоч у Вас там появились такі чудодії, як Кашпировський та інші, що лікують навіть на віддаленні.

Недавно були мої обидві дочки в Україні, брали участь у святкуванні Шевченка в Полтаві та на селах⁶, привезли багато новин і веселих та радісних, і сумних (Чорнобиль та його наслідки). Одна з них, молодша, керує центром українознавчих студій при університеті в Сіднеї, а старша – керує українськими радіопересиланнями у Мельборні, авторка трьох книжок українською мовою⁷. Про них прихильно писав і львівський “Дзвін”⁸. Там же була надрукована і моя рецензія на збірку О. Пахльовської “Долина храмів”.

Ви були вже скрізь по інших країнах, а в Австралії ще не були. Може, бажаєте приїхати, то ми дуже раді б Вас тут вітати і влаштувати виступи літературні та зустрічі з громадянством.

Сподіваюся, що Ви не будете проти того, щоб Ваш лист дати до нашої преси, бо привіт передати нашій спільноті найзручніше

через пресу. Буду чекати з місяць. Якщо Ви проти поміщення, то напишіть або дайте телеграму чи скажіть по телефону. Мій телефон: 391-35-49. Буду радий взагалі, коли озветесь та напишете про Ваше здоров'я. Про Вас є згадка в спогадах О. Хахулі про Антоненка-Давидовича, які я переклав і видав⁹. Сподіваюся, що Ви їх маєте, а якщо ні, то можу вислати. Видав я і “200 листів Антоненка-Давидовича”, який був моїм приятелем. Маю ще 9 примірників. Може, видам ще збірник листів письменників, з якими я листувався, як В. Винниченко, Кобець-Варавва, І. Багрянний (його роман “Скелька” я перевидав, додавши передмову), Мих. Ореста (брат М. Зерова), Анатоля Гака та інших. Маю копії листів і до Антоненка-Давидовича, але не знаю, чи варто їх друкувати? Може, порадите?

Якщо очі дозволять, то напишу ще том спогадів про моє та наше життя в Австралії, де я 10 років очолював Укр. Центральну Шкільну Раду (УЦШР)¹⁰ та займався культурною працею. Ні до яких партій я не належу. Те, що я написав у своїх спогадах, чиста правда. Ніхто на мене не тиснув, і я писав те, що бачив, що пережив, що справді було. Ред. А. Михайленко питав мене, чи можна їх перевидати. Я дозволив. Але, очевидно, при перевиданні треба дещо викинути, написане іноді згарячу під впливом пережитого. Я не проти того, якщо хтось збиратиметься перевидавати. Сам я збираюся відвідати рідну землю наступного року десь у травні-червні, якщо здоров'я дозволить.

Закінчуючи, бажаю Вам, Дорогий Олесю Терентійовичу, не хворіти, триматися при доброму здоров'ї й не казати Вашій милій дружині: “Оце напишу останній роман і більше нічого не писатиму”. Всі люблять Ваші твори. На жаль, останнім часом до крамниць радянської книжки нічого не приходять з України. Лише потрошку присилає мій онук Юрко Ткач¹¹.

На все добре Вам і Вашій Родині.

Із щирою пошаною й безмежною подякою.

П. С. Додаю копію мого огляду збірника поезій В. Базилевського “Колодязь”. Рецензію надруковано було в Австралії, а тепер і в “Нових днях”¹² у Канаді.

Дмитро Нитченко

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

11 серпня 1990

Дорогий Олесю!

Доленосні питання підіймаєш ти у своїх роздумах, надрукованих на сторінках “ЛГ” [“Литературной газеты”]¹. Коли буде нагода, чи усно, чи в пресі, обов’язково нагадай, що “центр” продовжує заселяти Україну росіянами, вже скоро, як і в Прибалтиці, будуть співвідносити %.

Не сподобалося інтерв’ю друга генсека. Жив би Василь Симоненко, не схвалив би його дії. Він, бач, обіцяв переконати М. С. [Горбачова], що Донеччина і Харківщина завжди були українськими. Невже двічі член ЦК не розуміє, як він на очах своїх земляків омоскалюється? Розуміє, але як і його великі попередники, мріє схопити ще Ленінську, ще зірку золоту, і ще... Так хотілося навести слова Тараса Шевченка...

Є бездарні дурні, а є талановиті дурні. До останніх і належить Б. Олійник.

Обіймаю.

Твій С. Завгородній

11.VIII. 90 р.

* * *

Від Миколи Назаровича Щепенка

11 серпня 1990

Сватове, 11 серпня 1990 р.

Дорогий Олександр Терентійовичу!

Прочитав Вашу статтю в “ЛГ” [“Литературной газете”]¹. Криком душевним. Стиснутими кулаками. Спасибі!

Знаючи про Ваше убоління за долю несправедливо “убитих” і “недобитих”, наважуюся тут сказати кілька слів про своє життя-буття.

Після прийняття до Спілки письменників – ніби народився ще раз². За порадою Ю. Мушкетика, переписав... Та що там – написав наново свій перший твір – повість “Людина йде до сонця”. У лютому рукопис надіслав до видавництва “Радянський письменник”. І тепер жду... як віл обуха – вістря пера не сточував же.

Після 1948-го десять років не міг надрукувати жодного рядка³. Лише в 1958-му, в тодішньому Дитвидаві, вийшла книжечка для дошкільнят “Знахідка”. Потім “Радянський письменник” видав збірку оповідань “Земля пахне”, повість “Два постріли”. “Вітчизна” надрукувала повість “Вибір”. Жюрі республіканського конкурсу відзначило премією п’єсу “Совість”. Опублікував чимало оповідань в журналах та газетах. Є й ще – написане, запропоноване.

Даруйте, Олександрє Терентійовичу, що написав оце. Впродовж усього творчого життя – бо ношу в серці радість шани до Вас, почуття найщирішої вдячності за увагу та доброзичливість.

Здоров’я Вам та родині Вашій, найповнішої життєвої, творчої наснаги, звитяжцю, велете незрівнянний!

Віддано Ваш
343800

Микола Щепенко

Луганська обл., м. Сватове,
Весела, 130
Щепенко Микола Назарович.

* * *

Від Наталії Омелянівни Кащук

14 серпня 1990

Дорогі Олесю Терентійовичу і Валентино Данилівно!

Не можу не озватися словом про виставку, присвячену [Михайлу] Бойчукові і його школі, розгорнуту в залах музею Українського мистецтва¹. Ще й 1 поверх замалий, графіка здебільшого на тимчасових стендах...

Ви, мабуть, давно усе це знаєте, ще з 30-х років, ще до знищення багатьох творів.

Мистецтво промовляє саме за себе, “Катерина” у Бойчука в гравюрі, в іконі, навіть в карбуванні на металі, тема саду, дерева, матері з дитям, що культивувалася художнім цехом, Шевченківська тема так розмаїто, так широко подана. За першим разом не осягла всього, сил не стало, піду ще раз, бо каталога нема, а з того, що запам’ятала: “Студентка” Оксани Павленко, її автопортрет і портрет живописний, виконаний колегою, серія начерків Седляра

і портрет Шептицького, і гравюра “Партизана несуть”, фреска “Княгиня Ольга”, ліногравюри на теми Ново-Єрусалимки, зони осідлості, могутній Спас – заставка до книги нового мистецтва. Каталог ще тільки готують у Львові. В першій залі – фото учасників майстерні і в Харкові, і в Межигір’ї. Дехто так і залишився безіменний.

Одне полотно натягнуте на раму – видно, як його нищили, бгали, топтали, намагаючись виконати вирок і спалити... Плач так душив мене, що не змогла прочитати, що то і чиє. Але то – в залі Павленко. Там залишок жіночої постаті і юнака. (На хвильку уявила, що оце так повелись би з роботами мого сина, що лаштується до своєї виставки! А це ж було з синами нашого народу, з квітом нації. Захоплена і приголомшена водночас. І слів не знайдеш...) Судовий вирок, за яким те все чинилося, поміщений серед документальних свідчень...

У мене ці дні співпали з народженням двійняток у братової дочки, передчасним народженням. Їм ледь виповнилось 7 місяців, хлопчику і дівчинці. Докладають усіх сил, щоб виходити. На жаль, це явище, яке примножене Чорнобилем... І радість, і горе спільне... Стільки ночей не сплю, стільки думаю, куди нас ввергнуто...

Думаю і думаю про Вас, кожної такої ночі.

Пошли, Доле, Вам сили!

А моя любов і схиляння з Вами завжди!

Обіймаю, цілую.

Ваша

Наталя

14.08.1990

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

20 серпня 1990

Дорогий Олесь Терентійовичу!

Як завжди, радуюсь, коли почую Ваш голос, прочитаю черговий виступ в періодиці. Ось і зараз в “Лит[ературной] газете” появилася Ваш шедевр “Не останить движения жизни”¹. Виступ мудрий, мужній, своєчасний! Спасибі Вам велике. Резонанс від

статті – незвичайний, люди кинулись до газети: читали й перечитували її.

Хай бог дає Вам добре здоров'я, натхнення в творчій справі.

Щиро, земно вклоняюсь.

Ваш

Ів. Шаповал

20.VIII.90.

P. S. Здоров'я моє слабе. Але потроху працюю. Днями завершив книжечку (200 стор.) про кобзаря О. С. Ковалю, якому Ви подарували свою книгу “Людина і зброя” з пречудесним, теплим автографом.

* * *

Від Івана Савича Савича (Лук'яненка)

12 вересня 1990

12. – IX. – 90 р.

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Незважаючи на літа свої похилі, багато, особливо під час безсоння, думаю і думаю. Про що? Про кого? Найбільше про неї – про Україну. У своїй провінції я цілком поділяю ту позицію, яку зайняли нині провідні письменники наші¹, беручи таку активну участь в діяльності демблоку. Але я переконаний, що стратегічним планам цього прогресивного патріотичного руху шкодять тактичні прорахунки. Оті грубі антиленінські вчинки, агресивність гарячих голів з республіканської партії, оті вигуки на стадіонах чи й на мітингах: “Смерть москалям!”, “Бий окупантів!”, оте намагання поставити пам'ятники Бандері і Шухевичу та різні екстремістські акції відстрашують майбутніх виборців від програми демблоку. За Донбас, Харківщину, Сумщину, Чернігівщину, звідки я отримую чимало листів, я ручаюся. Отже, знову демблок не одержить більшості на чергових виборах, і добрі починання повиснуть у повітрі.

А ще страшніше, коли гарячі голови прихильників колишньої “гельсінської спілки” доведуть суперечки до збройних сутичок². Що тоді? Оголосять військове положення, заgrimлять танки, і настане крах світлим мріям про наш суверенітет, про втілення в життя Закону про мову...

Дорогий Олесею Терентійовичу! Чи Ви знаєте, чи відчуваєте, що на всій нашій Україні немає авторитетнішої людини за Олесея Гончара. Його найбільше люблять, до його голосу найдужче прислухаються ті, кого ми іменуємо народом. Вас послухає не тільки Іван Федорович [Драч] та Дмитро Васильович [Павличко], а й навіть мій однофамілець Левко Лук'яненко та [В'ячеслав] Чорновіл з братами Горинями [Богданом й Михайлом]. Про мудрого [Ігоря] Юхновського я вже й не кажу.

Якщо Ви згодні з моїми побоюваннями, то якимсь чином (як – Вам видніше) підкажіть керівникам демократичних сил, щоб їхні функціонери не чіпали Леніна і додержувалися своєї не проголошеної програми в національному питанні. (А може, то провокатори з КГБ вигукували на стадіоні у Києві “Смерть москалям!”? Страшно й подумати про це.)

Знаю, що Ви завжди в цейтноті, тож і не відповідайте на мій лист!

Будьмо!

З глибокою повагою

Завжди Ваш

Іван Савиш

* * *

Від Віталія Григоровича Крикуненка

22 жовтня 1990

22.X.90

Доброго дня, Олесею Терентійовичу!

Надсилаю Вам нову свою книжку¹. Хоч писався цей “Сонячний годинник” у Москві, але – за київським здебільшого часом. Згадую, як тепло, підбадьорливо відгукнулися Ви на мою книжчину “Місячний провулок”, що виходила в “Молоді” аж десять років. Той Ваш відгук додав мені снаги та впевненості. А це для нас, нехай і в близькій діаспорі, так багато важить.

Зараз я працюю над ще й досі “закритою темою” – українська література 20-х – початку 30-х рр. на території РРФСР². (Вступні зауваги до розлогої своєї розвідки подав у “Літ[ературній] Україні” (стаття “Міст до Атлантиди”)³. Так от, там, у спецсховах московських, відкрилася мені й така причина загибелі нашої духовної Атлантиди – на Кубані та в Нижньому Поволжі, де виходили

українські книги та журнали (і то не по одному), і в Москві, де діяло укр. книжкове видавництво “СІМ” – причина та: замало уваги, доброзичливості і підтримки з боку республіки, України. Зараз картина інша, я був на “Золотому гомоні” і бачив, якою любов’ю та турботою оточені були українські поети з Риги і Хабаровська, Москви та Ленінграда...⁴ Та прикро, що сьогодні майже ніхто вже не знає імен Гриця Коляди, Вол. Гадзінського, О. Кирія, Ом. Розумієнка, Ів. Дорожнього, Вас. Очерета та ще багатьох інших, що творили українську літературу, видавали українські журнали та книжки в Ростові-над-Доном, у Краснодарі, в Москві, Саратові. “Куди воно ділось, відкіля взялось” – на ці запитання й пробую відповісти в своїй розвідці. Помалу також укладаю нову поетичну книжку. Що ж до спілчанських справ, то вони тут, у Москві, як Ви, певно, відчуваєте, складні.

Невдовзі, у двадцятих числах листопада, має відбутися пленум, де йтиметься про долю спілчанських видань. Взагалі ж перспективи якісь невиразні. То й надумав я, що з виходом у світ “Сонячного годинника”, може, й варто попроситися мені до Спілки письменників українських. Пообіцяли дати рекомендації П. М. Перебийніс та В. Ом. Забаштанський. Хотілося б сподіватися, Олесю Терентійовичу, й на Вашу патріаршу підтримку, на Ваше благословення⁵. Річ у тім, що вступати до СП тут, у Москві, мені видається не зовсім природним; адже починав я писати на Україні й по-українськи, і скільки живу, не втрачав цього відчуття – невід’ємності своєї від рідного слова. Та й служба моя московська – теж для України. Не без гордощів (скромних) записую в свій актив організовані мною всесоюзний рейд поезії по Дніпру “Чорнобиль – Одеса” (1986 р.), поїздку великої групи українських письменників (вперше за 100? років) на Зелений Клин, Дні української книги в Москві та ін. Тож відважуся...

Пересилає Вам вітання Ів. Федотович Карабутенко. Він, до речі, також дає мені рекомендацію для вступу в Спілку.

Бажаю Вам усього найкращого!

З повагою

Віталій Крикуненко

22.10.1990

Москва

* * *

Від Миколи Назаровича Щепенка

22 жовтня 1990

Сватове, 22.X.1990 р.

Дорогий Олександр Терентійовичу!

Щойно дивився-слухав з сесії Верховної Ради виступ претендента на посаду голови уряду України¹. Майбутній проводир українського народу смалив свої словеса безликою російською. Збурувалося: як може український “парламент” сватати собі в ватажки демонстративно-нахабного “іномовця”. Аж моторошно стало...

...А тут раптом – річище до щему рідних кобзарських дум, чарівний спів бандур з сердечної глибини давнини нашої. Та ні, не затоптали ще нашого єства, нашої мови всілякі “благодетелі”!

Милий Олесю! Ваш крок звеличив Вас (гласно і негласно) в серцях моїх односельців. І жодного натяку на осуд чи зневагу.

Дуже схвильований Вашою схвальною оцінкою шматків з повісті. Крім них – інші були надруковані ще й у російській обласній газеті “Луганская правда”. Ще інші передавалися по радіо... І всі відгуки приємні. А от з “Р. п.” [“Радянського письменника”] – ні слова (за 9 місяців!). Тож все дужче боюся, що моя Людина і нині “не дійде до сонця”². І болить. О каламутний час надії і безнадійності!

Не забув... не забув поздоровити з святом – не второпаю, що і як тепер. А отак! Хай живе в наших душах дух революційний! Хай не заманеться більше нікому торгувати нашою багатостраждальною Україною та багатотерплячими українцями!..

Хай буде усе добре у Вас, Олександр Терентійовичу, та у всіх, хто з Вами.

Будьмо!

Сердечно Ваш

Мик. Щепенко

Р. S. Солженіцин славетний та геніальний та великий... та з “подбрюшьем” дрімучого шовінізму і дикої зневаги до нерусів. Неприємлю!

* * *

Від Володимира Гавриловича Луціва

24 жовтня 1990

Лондон 24.10.90

Великому Письменнику, визначному Авторитетові української культури, Олесю Гончару, низький уклін та найсердечніше вітання від Володимира Луціва з Великобританії.

Високоповажаний Пане Гончар!

З великим зворушенням прочитав Вашу допись в “Літературній Україні” від 4.10.90 р. про виступ голландського хору у Києві¹.

Я був ініціатором і організатором цієї поїздки, бо свято вірив, що під сучасну пору виступи цього колективу внесуть потрібну гордість за свою культуру українським патріотам, але також матимуть вплив на Україні на таких людей, які або своєї культури не знають, або нею не дорожать, або від неї відмовляються.

Виступи ці мали показати, що нічого цураться нам культури, якою захоплюються інші народи та її з приємністю пропагують.

Ви, як людина глибокого інтелекту та великого українського серця, поєднаного з тонкою душею та мистецьким смаком, зразу схопили основну суть й убрали це у майстерне слово. Цим віддали належну пошану засновникові хору др. Мирославу Антоновичеві² та хористам за їхню таку шляхетну працю. З др. Антоновичем та хором я тісно пов'язаний музикальними інтересами та дружніми відносинами ось уже біля двадцяти років, бо дуже ціню їх як співаків та людей.

Ваше щире і полум'яне Слово – це велика нагорода і подяка усім нам, виконавцям, що вперше побували на Україні серед свого народу. Ваші слова – це також недвозначне підтвердження вищесказаного, коли пишете: “Вони дали відчутти всім нам живий подих національного відродження”.

Політика культури – це велика зброя, і нею нам повсякдень послуговуватися.

Присутні на концертах, добрі і щирі люди, підходили до мене зі сльозами в очах, кажучи: “Якщо вже чужинці співають «Заповіт» та «Ще не вмерла Україна», то це і воістину правда”.

Вельмишановний та Дорогий Пане Гончар, від імені всіх виконавців, що виступали у цьому концертному турне на Україні, сердечно дякую за щирі слова Видатного Сина України.

Бажаємо Вам міцного здоров'я та сил подальше твердо тримати кермо Української Культури та ще довгі роки її зміцнювати та захищати так, як Ви робили до цього.

Ще раз вдячний Вам.

Володимир Луців

* * *

Від Олександра Володимировича Міщенка (Олесея Волі)

31 жовтня 1990

Здрастуйте, Олесею Терентійовичу і Валентина Данилівна!

Не дзвоню Вам і не заходжу, щоб не набридати, та й надто дорожу Вашою увагою, аби це часто робити.

Нарешті я дочекався відпустки й піду в мандри по селах Полтавщини аж до Нового року (беру дні й за власний рахунок). З Божою поміччю, може, вдасться зібрати ще хоч трохи матеріалу про голодовку в 33-му¹, бо ж люди падають за чорну невідворотну межу, як листя листопадове. А та книга, що зробив за дві відпустки, виходитиме (обіцяють!) у "Молоді" десь у кінці року або на початку наступного².

Мені дуже запала в душу остання розмова біля "Сяйва", і я обов'язково побуваю і в Сухій, і в кобеляцького начальства...

Надсилаю кілька газет, де про нашу землю пишеться і про Вас, Олесею Терентійовичу.

З цим – до побачення.

Здоров'я Вам з Валентиною Данилівною. Цього зичу й родині Вашій, усім Вашим добрим, вірним друзям.

З повагою –

Сашко

31 жовтня 90 року

* * *

Від Миколи Назаровича Щепенка

5 листопада 1990

Сватове, 05.11.90

Вельмишановний Олександр Терентійовичу!

Не даремно боявся. Одержав рукопис повісті з видавництва¹ не з кваліфікованою доброзичливою рецензією, а з листом, яко-

го не прислали вчасно (надсилай його) і тенденційними сентенціями редактора Якова Гончарука, який сам “щось ліпить трохи у прозі”, і за браком добродійності “прочитав” рукопис похапцем, лише для годиться.

Ось кілька зауважень з цього приводу:

1. Редактор ставить мені в вину те, що в процесі опрацювання твору після першої рецензії, я збільшив (“роздув”) його обсяг на “шість друк. аркушів”. І, не висуваючи жодного аргументу, стверджує, що те, звичайно, “не пішло на користь”. Не можу з цим погодитись категорично – додатковий матеріал, вписаний у повість, сприяв підвищенню її динамічності, гостроти, поліпшенню художньої якості.

2. “Ви відтворюєте історію, силкуєтеся передати дух того часу, коли діяли Ваші герої... Так тоді те робилося, так було”. Істинна правда – саме для цього й писав твір. І не вірю, не повірю, що “читач сучасний Вас не зрозуміє”. Якщо наш читач розуміє події сторічної, тисячорічної давнини, то чому ж він не сприйме тих радощів, надій, розчарувань та боротьби своїх батьків, дідів у вікопомний післявоєнний час? І яке має право будь-хто так категорично визначати смаки людей, зліпивши їх у безлике, потоптане слівце “читач”?

3. “Тоскно і канудно стає, коли читаєш: «Наше завдання»... «Одне з найголовніших завдань нашої партії»... Та й мені тоскно і канудно писати таке тоскне і канудне... Але ж це – фотографічна копія лексикону тодішніх (та ще й теперішніх) партійних діячів. Прикрасити цю штамповану казенщину – значило б погрішити проти істини.

4. В прагненні зачорнити усе, що в творі якогось недобитого Щепенка, рецензент дійшов до нонсенсу-твердження: “Ви намагаєтесь реабілітувати партію”. Ну, це вже не безвинна фальсифікація дійсного, а нахабна та обурлива образа, яка могла з’явитися лише в результаті того, що редактор не читав твору. Ви, Олександр Терентійовичу, бачили уривок з цієї повісті і напевне ж переконалися в відвертій (аж ризикованій) гостроті авторської позиції. І така повість від першого рядка до останнього – до арешту одного секретаря райкому та до “одноголосного” обрання (трьома піднятими руками) другого – кар’єриста та пройдисвіта.

Хвалили колгоспники Косіора... Так його ж тоді всі хвалили... “Дитячі ясла, стадіон, ставки” – заштамповано. Це вже зараз. А тоді?.. І далі в редактора – силкування зачорнити все і вся. Навіть дружину секретаря райкому партії Пилаєва, симпатичну Лілю, спромігся мазнути дьогтем.

А є й (даруйте на слові) чистісінька брехня. “Чимало й наївного в романі (романом назвав!). Віддання до суду Передерія за 3 кілограми вкраденої пшениці. Три?! Не дочитав Яків Гончарук... або читав, як то кажуть, з п'ятого на десяте. Бо ж на 141 сторінці рукопису начальник міліції, після обшуку в Передерія, повідомив, що в нього “знайдено сто двадцять кілограмів пшениці нинішнього врожаю, двісті дванадцять кілограмів пшениці врожаю минулого року, сто тридцять кілограмів ячменю”... Так що не варто за нього побиватися.

Та ні, ні! Так же не можна. Редактор такого вельми шановного в республіці видавництва, якому всі ми багато зобов'язані за доброту і підтримку, вирішуючи долю твору (та й долю автора), зосереджує свою увагу на дрібницях, і нічого (жодного слова!) не говорить про те, що являє душу і тло художнього твору, – про сюжетну основу, про людей, якими “заселено” сюжет – художні образи, про політичну, моральну спрямованість, про проблеми, думки, почуття, якими рухається струмінь пропонованого видавництву письменницького доробку.

Тож боляче, гірко. І не стільки тому, що так легковажно, – одним розчерком пера, по всьому видно, – некомпетентної та злостивої особи нищиться набуток багаторічної роботи, а тому, що бездумною тенденційною зневагою плюндрується єство, вкладене в цю роботу розумом і серцем.

Нова сутність повісті (а вона нова!) набагато місткіша, цілеспрямованіша від попередніх варіантів. Написав про сліпу покору чиновницьким настановам з боку одних, і свідомий протест проти цього з боку других; написав про радість відновлення післявоєнного життя і біль душевний від зневаги до відновлювачів; про деспотизм нестримуваного свавілля і жагу душі людської до справедливості, доброти – про те, що й нині “живе”, актуальне, дійове.

В повісті намагався створити (і вважаю, що зробив це) неоднозначні образи неординарних персонажів, наділених суто жит-

тєвими рисами, різними характерами, уподобаннями, прагненнями...

Найсвітліший образ твору – недавній фронтовик, новий секретар райкому партії Пилаєв. По-справжньому чесна добродійна людина, такий партійний ватажок, якими, на мій погляд, мають бути всі керівні працівники партії, якими вони ще не стали. Тож не випадково ця людина з чистою совістю і світлими намірами та діями в тодішніх умовах потрапляє до в'язниці.

Складні, “рухливі” у сюжеті образи інших працівників райкому, голови райвиконкому, керівників господарств, колгоспників...

Драматичний образ попереднього секретаря райкому Якуби. На початку твору – це вірний безрозсудний виконавець чужої волі, а в кінці повісті – усвідомлений борець проти деспотизму, який уособлюють в своїх діях секретар обкому та його поплічники.

Через увесь твір проходить багатодітний мужичок, не інакше, як якийсь “родак” шолоховського Щукаря, Собольок. Розумний, дотепний, безжурний улюбленець сільської громади.

В цей перший прозовий твір я вклав усю енергію ества свого. А сей “високоввічливий” Яків Гончарук, гладячи по голові (лисині), от вбиває. Вбиває! – на оживання часу обмаль. Та й... дається ззнаки зима 1941–42 років, проведена в засніжених та заморожених лісах Волховського фронту, без жодного дня хоч якогось обігріву, без роззування та дозволу палити вогнища – не можна було; нинішні “побратими” Фріци та Ганси не дозволяли.

Не зразу наважився писати Вам це. Але от зробив – і ніби висповідався. Але, але, але...

Але що ж далі? Надіслати такого ж листа до видавництва не можна – зачиняться двері так щільно, що надалі туди й зазирнути не дадуть... Писати до Співки? Результат може бути таким же гірким – не прийнято “пропихати” щось своє силоміць.

Тож вихід бачу лише один. Олександрє Терентійовичу, дорогий! Дозвольте надіслати рукопис (перший примірник, звичайно) Вам. Уклінно прошу якомсь, хоч прихватками, прочитати мій опус. Ваш вирок і для мене, і для видавців буде таким, який до оскарження не підлягає.

І все ж: якщо не маєте змоги на це – забираю своє надто безтактовне, надто корисливе прохання. Розумію, що Ви людина дуже завантажена своїми, вельми важливими справами...

Врешті-решт, є ж іще порох у порохівниці. Написав і запропонував кіностудії “Славутич” кіносценарій “Сніг на квітах”, надіслав у “Веселку” книжечку дитячих оповідань. Визріває й ще дещо. Отже, є на що надіятись, є чого чекати.

Тож будьмо, будьмо!

Здоров'я і щастя Вам найповнішого!

З повагою і шаную

високою та незрушною – Ваш *Мик. Щепенко*.

Я, звичайно, далекий від упевненості в тому, що мій твір без огріхів.

У листі Я. Гончарука згадується попереднє рецензування повісті кандидатом філологічних наук М. Я. Борозною. Він ретельно розглянув рукопис, але майже цілком з лінгвіністичними мірками. І це добре – я йому дуже вдячний, бо ж маю ще і ще удосконалювати свою українську мову. Воднораз рецензент назвав Ваш роман “Прапороносці” як взірець високохудожнього і наскрізь цікавого твору, який треба брати за еталон в роботі над сюжетом. Цілком згодившись з ним, я ще і ще переглянув рукопис свого твору, переконструював, скорочував, дописував, аби він з першого рядка зацікавив читача, в цілому був читабельнішим. І повість, як мені здається, стала цікавішою, вагомішою. Пустує Яків Гончарук, коли зауважує, що моя подальша робота над рукописом “не пішла на користь”.

З уболінням ставлюся до свого твору ще й тому, що маю спробу публіцистично говорити на свою тему.

Ще в період підготовки до XXVIII з'їзду КПРС, а саме – 22-го лютого 1990 р. я написав і надіслав у “Правду” свою статтю “Не над народом – с народом”. Її обіцяли надрукувати, а потім відпилися – “к сожалению, не змогли”.

Згодом, 5 вересня, дещо змінену статтю під такою ж назвою надіслав до “Рад[янської] України”. Тиша. Звернувся в ЦК до С. Гуренка – де ж демократія? Подзвонили з Києва: буде надруковано. Та не віряться – надто бояться наші партійні видання пря-

мого та чесного слова партійців. Тож надсилаю копії обох згаданих статей – чи ж “в римі”?²

Оце й все, що хотілося Вам написати, Олександрі Терентійовичу. І прошу нічого з того, що надсилаю, мені не повертати – є воно в мене.

Пробачайте, що “в’ївся” – виправлюся.

(Підпис)

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

6 листопада 1990

6.11.90

Дорогі Олесю Терентійовичу і Валентино Данилівно!

Вітає Вас здалеку все той самий неухажаний чоловік, який багато обіцяє, та мало виконує, себто я.

Життя моє тривожиться звістками про наші бурхливі події, мені, який все своє освічене життя провів біля мікрофонів дипломатичних полемік, від дискусій у дикому парламенті (про вуличні конфронтації вже й не кажу) робиться не по собі. Не те щоб тема лякала – ні. Але ота заціплена затятість опонентів, яка не припускає можливості компромісу і якоїсь частки правоти у опонента, – не тішить.

Олесю Терентійовичу, Вам велике вітання від Лагойди, він мені казав, що десь 14 листопада у Вашингтоні має відбутися якась конференція, присвячена Вам, кажу “якась”, бо не знаю, хто проводить і на який темат. Але при тих його словах мені пригадалось, що мала б до нас прибути Леся, але мені про те нічого не відомо – чи прибула і з якою візою.

Чув я, що Ви вийшли з партії¹, і від тієї звістки стало мені сумно – мене як важко кудись затягти, так важко й витягти, а переконання у мене соціал-демократичні і хоч у одній партії з Кагановичем бути честь сумнівна, але і в попівщину вкидатись, як деякі наші друзі, не тягне, а стояти осторонь – останнє діло.

Мабуть, якщо вдасться, займусь реалізацією ідеї творення рухомого (комп’ютерного) тлумачного словника української мови – це діло певне – не кагановичське і не мракобісівське. Якщо б мені

вдалося підняти за 2–8 роки свій задум – я б може навіть і трішки запишався, а так животію.

Дорогий Олесю, тримайтеся, хочу з Вами побачитися швидше, вертаюсь 24-го.

Ваш

В. Батюк

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

7 листопада 1990

7.11.1990 р.

Шановний Олесю Терентійовичу, щойно дзвонила Леся до місії, розмовляла з Удовенком. Геннадій Йосипович розповів їй, що і як робити. Їй треба заявитись в американську еміграційну службу з тими, хто її запросив, і там клопотатися про візу. Що залежить від нашої сторони, то це все, якщо виникне така потреба, буде робитися.

Пишу на додаток до того другого листа, який написав вчора, щоб Ви не хвилювались марно через неповну мою поінформованість учора.

До побачення.

З повагою Ваш

Віктор Батюк

P. S. Як завжди, сердечне вітання Валентині Данилівні.

* * *

Від Миколи Назаровича Щепенка

23 листопада 1990

Сватове, 23 листопада 1990 р.

Дорогий Олександр Терентійовичу!

Забудьмо мою наївну нетактовність. Вже відправивши листа, усвідомив, що зробив не те, що треба було.

Дуже вдячний Вам за пораду. Одержавши рукопис, знову взявся за нього “обома руками” – ретельно перечитую, виловлюю найдрібніші недоробки. А потім, як Ви і радите, повезу своє діти-

ще до головного редактора видавництва В. В. Біленка. Зваживши на Ваше прохання, надіюсь, він прийме справедливе рішення.

Засмучений Вашою недугою. Не треба! Не треба підкорятись їй. Мужаймося, благородний сівачу здоров'я, совісті, добра!

Будьмо!

Хай здоровиться, хай щасливиться Вам, Олесю!

Безмежно Ваш

Мик. Щепенко

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

Грудень 1990

Щастя Вам і добра, радості родині Вашій, дорогий Олесю Терентійовичу!

Нехай 1991-ий рік радує усіх нас!

Ваш

(Підпис)

XII/90 р.

* * *

Від Дмитра Васильовича Нитченка

12 грудня 1990

Ньюпорт, 12.12.1990 р.

Вповажаний, Дорогий і незабутній Олесю Терентійовичу!

З нагоди свят сердечно вітаю Вас і всю Вашу Родину та бажаю, щоб Ваше здоров'я, дороге для всіх, хто має українське серце, кращало й допомогло Вам написати ще не один гарний роман. Із великою приємністю читаємо Ваші виступи, промови на конференціях та конгресі.

А до нас саме приїхали [Євген] Дудар та [Федір] Зубанич і виступають тут з успіхом, збираючи гроші на допомогу жертвам Чорнобиля.

У вас сніги й морози –
Всім холод допіка,
А тут на травах сльози
І бджоли на квітках...

Цікаво, чи дістали спогади О. Хахулі¹, які я Вам вислав, та лист з додатками? Додаю огляд збірки поезій Стуса. Отже, тримайтеся й поправляйтеся та видужуйте.

З найщирішою пошаною

Д. Нитченко

Вповажного й Дорогого Олеся Терентійовича, разом із Родиною, сердечно вітаю й бажаю веселих свят Різдва Христового і щасливого Нового року.

Д. Нитченко з дочками й онуками

* * *

Від Миколи Назаровича Щепенка

24 грудня 1990

24.12.90 Сватове

Дорогий Олександр Терентійовичу!

Прийміть мої найщиріші добрі побажання в переддень Нового 1991-го року. Хай здоровиться та щасливиться Вам і Вашій родині сьогодні, вавтра і завжди.

У Вас з'їздівські клопоти¹, то не буду зловживати Вашою увагою.

Лише кілька слів. Зготувався їхати в Київ, до В. В. Біленка. Та виявилось, що він з тиждень тому пішов у відпустку. То відклав свій вояж до 20–25 січня.

Поїду неодмінно.

Тож будьмо, будьмо! (так звичайно закінчував свої листи незабутній Василь Павлович [Бережний]).

Хай щастить Вам доля!

Ваш

М. Щепенко

* * *

Від Ізиди Зіновіївни Новосельцевої

24 грудня 1990

Мої дорогі, мої любі Олесю й Валю!

Вітаю Вас, Лілю, Лесеньку, Юрка, Поліну, Валечку, Олесю Терентійовичу, усіх Ваших рідних з Новим, 1991, роком і бажаю всім

міцного здоров'я, щастя, радості, благополуччя! Успіхів на його посту! Великих Вам, Олесю, творчих звершень! Зраділа, побачивши Вас, такого молодого, гарного, усміхненого, в залі “Україна” на Рухівському з'їзді, і трохи заспокоїлась, бо дуже хвилювалась за стан Вашого здоров'я, – бо ж розумію, як нелегко було Вам піти на такий важливий крок. А тут “Літературна Україна” принесла мені такий подарунок: фото Ваше в газеті, дякую їй¹.

Як Ваше здоров'я? Як почуває себе мала наша героїня – Лесенька? Щастя їй доля!

Щастя й тепла, Валю, душа дому, у хаті! У допомозі Вашій Олесеві в його справах, в його творчій роботі! Так давно я не бачила Вас обох, не чула, не мала ніякої звісточки, а душею, серцем, думками завжди з Вами. Тужу за Україною, хотілося б там жити – до останнього подиху, там і вмерти, коли прийде час.

Напишіть мені про вас усіх.

Будьте щасливі і благополучні!

Діти посилають найліпші новорічні побажання!

Ізіда Н.

24.12.1990 р.

Москва

* * *

1991

Від Василя Васильовича Добрянського

1991

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Щиро дякуємо Вам за добре слово на адресу нашого новонародженого журналу. Ми робимо все для того, щоб у цей визначний для України час утверджувалася і розквітала українська література і культура. Хоч це, звичайно, нелегко. Але, об'єднавши свої зусилля, ми віримо, що вистоїмо. Запрошуємо Вас, Олесю Терентійовичу, виступити на сторінках “Перевалу”¹ зі своїми творами.

Зичимо добра, здоров'я Вам і творчого натхнення.

За дорученням колективу

головний редактор журналу “Перевал”

Василь Добрянський

* * *

Від Олександра Сергійовича Завгороднього

Січень 1991

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Вас і Вашу родину новолітую, з Різдом Христовим!

Бажаю всього найсвітлішого на весь 1991 рік!

З повагою

О. Завгородній

P. S. 18-го січня відбудуться письменницькі збори. Звичайно, я говоритиму про Вашу Ломівку. Цю перлину будь-що треба зберегти. Вона – прадавня історія Січеслава, дорога нам і як Ваша домівка.

Січень 1991 р.

Січеслав

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

1 січня 1991

Глибокошановного Олесь Терентійовича, його родину сердечно поздоровляю з Новим Роком! Нехай все прекрасне радує Вас!
Щиро-щиро

І. Чендей

Ужгород, 1/І – 91 р.

* * *

Від Сергія Лукича Носаня

2 січня 1991

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Сердечний уклін Вам і Вашій родині з Шевченкового краю! Здоровлю Вас і рідних та дорогих серцю Вашому людей з Новим роком, Різдвяними святами і зичу від усієї душі здоров'я, добра і щастя, світлих шляхів, мужності і любові на зболеній землі нашій, яка була, є і ввіки перебуває в духовній силі, завдяки таким синам, як Ви, як Ваші діти й онуки!

Я був до глибини серця зворушений Вашим вчинком – виходом із КПРС¹. Він ще раз засвідчив моральну чистоту, висоти душі і розуму Вашого. Я ходив і гордився Вами.

Скоро 15–20 січня, вийде в світ перший номер “Кобзи” – літературно-мистецького альманаху, що висвітлюватиме духовне життя Шевченкового краю. Відкриває його Ваш лист-благословіння. Я надішлю Вам кілька примірників².

Провели ми під кінець минулого року перші Симоненківські читання, а також три великі літературні вечори, присвячені ювілею Михайла Старицького: в Черкасах, Чорнобаєві та селі Кліщинцях, там же відкрили музей видатного нашого земляка, а в селі Лозоватці Шполянського району відкрили меморіальну Дошку репресованому поетові і педагогу Степанові Бену і провели літературний вечір в Будинку культури. Повертаються Україні її світлі душі, її діти, повертається катована пам'ять, відроджується духовність. Дивовижно багата, щедра земля Шевченкового краю

і на хліб та до хліба, і на яскраві постаті нашої національної культури.

Зараз посилено ведемо роботу в колективах підприємств, установ і господарств по збиранню коштів на спорудження пам'ятника Василеві Симоненку в м. Черкасах³, де обов'язково мають бути закарбованими слова поета, як заповіт “Народ мій є, народ мій завжди буде! Ніхто не перекреслить мій народ!”

Працюємо над ґрунтовним путівником по Холодному Яру і Чигиринщині до 400-річчя з дня народження Богдана Хмельницького. Нарешті, по-справжньому реставрується Мотронинський монастир, дипломатична резиденція Богдана в Чигирині.

Сподіваюся, що всі ці турботи наші послужать і нам, і нашим дітям та онукам – в осягненні самих себе як великої нації, духовністю якої треба гордитися і свято оберігати й примножувати.

У багатьох людей прокинулася і прокидається національна і патріотична самосвідомість. І наймогутніше ця хвиля звелася в душах молоді.

Ще раз від усієї душі вітаю Вас і рідних та дорогих серцю Вашому людей з Новим роком і Різдвяними святами, зичу здоров'я і щастя, світла і радості у Ваші серця й оселі! Посипаю добірним хлібним зерном з Шевченкового краю.

Ніжно і щиро Ваш

С. Носань

* * *

Від Галини-Інги Карклинь

7 січня 1991

Дорогие мои Валентина Даниловна и Олесь Терентьевич!

Ещё раз – самые сердечные, самые искренние пожелания Вам, моим любимым, в этот сложный, мятежный и зыбкий 1991. Главное – духовные и физические силы, душевное равновесие!

Молю Бога за Вас!..

Портрет “Олесь Гончар в Париже” (1-ый больший по размеру вариант у меня дома). Так же и цветы “Нежность” (еще нежней) для Валентины Даниловны. Я их тогда на выставку не принесла

– мне Н. Бажан сказала, что тревожить О. Т. нельзя – и увезла в Ригу... А через месяц скончался мой дорогой Арнольд Петрович – редкий по красоте певец итальянской школы (тенор) и кроткий бескорыстный человек. Он, тяжело больной (10 лет последних инсультом), был так трогательно нетребователен ко мне и к своим друзьям... Вот тогда я впервые почувствовала отчуждение и жестокость сердец. Редкие звонки родных и товарищей из Оперы мужа... Не говоря уже о материальной помощи, которая необходима была для оплаты медицинских санитаров в больнице и дома... Я все эти годы жила в постоянной тревоге и напряженном труде – 10 лет без отдыха и без права болеть даже при микроинфаркте. И вот не стало Арнольда Петровича... У меня никаких материальных сбережений. А Союз театральных работников, в котором состоял 30 лет муж, Рижская Опера и Консерватория и мой Союз художников, кроме венков и некрологов, ничего мне не выдал... Как похоронить и устроить поминальный вечер?! Я была в отчаянии... И помог мне Житомир, объявив сбор денег и передав их мне за 3 дня до похорон.

Мужа провожало более 160 человек... Но никого не нашлось, чтобы переночевать со мной в опустевшей квартире: проводили до дверей, а на 5-й этаж (без лифта) я поднялась одна... и то до 3-го этажа, а там, потеряв сознание, пролежала, пока, возвращаясь с работы, меня не подняли соседи... Вызвали скорую – воспаление легких и микроинфаркт (?)... В больнице мест не было (дизентерия, гепатит).

Узнав о моём положении, Владимир Яковлевич Бровченко (у него контакт с общ. “Дніпро”) выступил на Президиуме Фонда культуры УССР, которому я принесла в дар 37 своих миниатюр с выставки в Киеве, и просил оказать мне помощь. Его поддержал Борис Ильич Олейник, добавив, что “следует выразить благодарность автору и в печати”. Но всё это осталось нереализовано... А в это время из издательства “Дніпро” от главного редактора Светланы Константиновны Жолоб пришло правдивое, но жестокое письмо: моя рукопись-книга “Портреты без рам” с готовым макетом из фотомедалей Я. Струпулиса не запланирована ни на 1991–92 годы и о его судьбе ничего нельзя сказать утешительного... Оно

“убыточное” издание... О решении окончательном сообщим...». О Боже! Не много ли на моё больное сердце? Потеряли доверие ко мне как к Другу Украины и Я. Струпулис, и мой переводчик А. Павленко. Вот оно, милосердие!..

И только Житомир, где я только бывала в детстве – летом, протянул мне руку... Прислал за моими рижскими работами (они не были выставлены в Киеве, а в Риге) машину. Встретили меня в Житомире. На открытии выставки – в Фонде культуры УССР – было очень много людей и даже купили мой портрет, чтобы мне было чем уплатить за дорогу и гостиницу в Житомире и Киеве. В Киеве я провела три дня, звонила Вам из гостиницы, но никто не подошел к телефону... Вернулась в Ригу, а у нас так много плохих перемен. Конфликты, взрывы, террористические акции... А повышение цен...

Что делать с моей рукописью в “Дніпро”... Забрать и сдать в архив? – А это труд многих лет и исследований... Посоветуйте.

Оставила в Литфонде заявку на май–июнь в Коктебель... (Это для больных легких врачи советовали.)

Если не очень дорогая будет, и если вообще дадут, то рискну поехать.

Карабкаюсь. Падаю и поднимаюсь...

Вот так. Ничего ни у кого не прошу... И не жду... Видно, такие наивные “чудачки” свой век отжили – а век материальный...

Обнимаю Вас.

Ваша *Галина*.

Если весной не смогу приехать в Киев, то выну из рам “Портрет Олеся Гончара в Париже” и “Нежность” и пришлю Вам их (они надписаны Вам уже в июле) по почте.

Всего доброго, светлого.

Г. К.

* * *

Дорогих Валентину Даниловну и Олеся Терентьевича поздравляю с Рождеством Христовым и Новым годом. Духовных и физических сил Вам.

Ваша *Инга-Галина*

Рига 7.1-91

* * *

Від Леоніда Вартановича Чалدرانяна

15 січня 1991

Дорога мені родина Гончарів!

Приїхав тільки з Польщі... Був із братами поляками і українцями... Майже місяць слідкував за подіями обрання Леха Валенса, а думав про те, що написав Олесь Терентійович у суботньому номері “Молоді України”...¹

Олесю Терентійовичу! Ви, як завжди, з Прапором і перший, я Вам завжди це писав і казав!!! Нас мало, но ми в тельняшках: Тютюнник, Стус і Ваш завжди Чалدرانян.

З Новим роком!

P. S. Не дивуйтесь, що я поставив прокладку з фольги...² Аби в мене була сталева плита, я б її замурував у конверта, що я пишу друзям...

Мені набридли погані вуха і осяччі хвости, і мертві очі, що читають все, що їм не належить.

Ще раз Ваш

Леонід

* * *

Від Миколи Назаровича Щепенка

16 січня 1991

Сватове, 16.01.91

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Як Ви і радили, збирався їхати до Києва, аби зустрітися з головним редактором видавництва В. В. Біленком.

Та не поталанило – раптом, як грім серед ясного неба, – хвороба – відняло ноги. Ліву трохи відпустило, а праву вдень тягаю по хаті, а вночі – муки пекельні. “Вінець” – інвалід війни другої групи.

Тож іншого не залишилося – вдруге опрацьований рукопис повісті, яку тепер назвав “Гірка радість”, надіслав до видавництва поштою. Листом звернувся до В. В. Біленка – на більше змоги не маю.

Борюсь, вірю, надіюсь на краще, але... Та ні, ні, ще зведуся, зіпнуся на свої опори.

Сердечно бажаю Вам і всім, хто з Вами, здоров'я, здоров'я і ще – здоров'я! Хай здоровиться Вам, Олесю Терентійовичу!

Щиро Ваш

Мик. Щепенко

* * *

Від Галини-Інги Карклинь

20 лютого 1991

Дорогие Валентина и Олесь Терентьевич!

Меня очень обрадовало письмо, что “Портрет” понравился. Ведь в нем искорка моего сердца. Спасибо, дорогой Олесь Терентьевич, что поинтересовались моей книгой и что пообещали ее напечатать...

Последнее десятилетие нашего века так изменчиво, зыбко и даже жестоко. Безжалостно рушатся идеалы, проливается кровь невинных людей, попираются святые чувства преемственности отцов и дедов. Очень трудно литератору оставаться “на мертвых ногах”, оспаривать свои демократические принципы и мыслить крупными всечеловеческими категориями. Например, такими как “Пакт мира”, “Демократия для всех”, “Мир через культуру и содружество народов”. С болью и тревогой наблюдаешь, как многие легко отказываются от себя и спешат “подыграть времени”.

Сейчас мне, как никогда, необходим духовный наставник, чтобы сохранить равновесие духа, почувствовать твердую почву под ногами... Мне нужен компас, чтобы не заблудиться, наш латвийский корабль буря бросает во все стороны, иногда вода захлестывает борт...

Вот я и “разговариваю” с Вашим портретом и слышу Ваш голос, призывающий “держаться и бороться со слабостью духа”. Дай Бог, чтобы все образумились...

24 февраля состоится юбилейный вечер, посвященный Лесе Украинке. В нем участвует Раймонд Паулс, пригласили и меня. Я подарю Обществу портрет Леси Украинки своей работы. В Жи-

томире уже два місяця функціонує моя виставка. Написала очерк о том, “как ко мне пришла Леся Украинка” (из семейной хроники).

Всего-всего вам всем доброго, крепко обнимаю, берегите себя.
Ваша

Галина-Инга

20.02.1991 г.

Рига

* * *

Від Петра Павловича Ребра

9 березня 1991

Дорогий Олесю Терентійовичу, б'ю чолом!

Із Шевченковим днем Вас (сьогодні – 9 березня)!

Вирішив надіслати Вам перший випуск альманаху “Хортиця”, хоча знаю, що не все тут варте Вашої уваги¹. Що вдієш, пробивати довелося кілька років (відповідь була одна: “Альманах – это периодическое издание. Чтобы его выпускать, необходимо по меньшей мере решение Политбюро ЦК КПСС”), матеріали застаріли (життя таке швидкоплинне!) і взагалі – все на ентузіазмі.

Є надія, що в другому номері надолужимо. Зокрема, я хочу видрукувати нотатки (спогади? мемуари?) “Не останнє «полювання на відьом», або «Соборування» по-номенклатурному”. Заголовки такі: “Як воно починалося”, “Прес преси”, “Анти-конференція”, “Голосне шоу”, “Далі буде?”, “А собор стоїть!”

До речі, в альманасі є і Ваше прізвище (подивіться на останню сторінку обкладинки). А якщо Ви щось напишете про “Хортицю” (бодай кілька рядків, бодай слівце!), ми з великою радістю надрукуємо в наступному номері – як батьківське напуття.

Думаю, Ви порадієте, що ми в другому номері даємо нарис про Миколу Киценка “Лицарська душа”, статтю Степана Кириченка “Не зраджуймо своїй матері” та ін.

Паралельно з другим номером “Хортиці” готую поетичний альманах “Великий Луг” (теж, звичайно, на спонсорських засадах) і мрію про сатиричний журнал “Дурна скеля”. Знайти б лише добрих “дядь”!

І втім, я розбалакався, головного ж досі не сказав – що зичу Вам істинно козацького здоров'я і ще раз здоров'я!

Як золотий сон, згадую мандрівки з Вами в нашому золотому степу...

Будьмо!!!

Щиро Ваш

П.Ребро

(Підпис)

P. S. Низький уклін Вашій славній музи – дружині!

(Підпис)

* * *

Від Миколи Назаровича Щепенка

11 березня 1991

11.03.91

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Не знаю особисто Павла Федченка. Але готовий вклонитися йому доземно за його щире та добре слово на захист “Собору” і Вашої високої гідності та чесноти¹.

Боже мій! Скільки бруду в нашому житті! Аж пальці в кулаки стискаються. Але є, є, є й чисте, святе, невмируще! Вічна шана і слава йому – як сонцю і розквіту на Землі!

Був у Києві наш письменник Микита Чернявський (гарна, чесна людина). Привіз звістку, що рукопис повісті “Гірка радість” гол. редактором видавництва В. В. Біленком сприйнятий доброзичливо і вручений письменникові Григоренку на остаточну оцінку та редагування і що визначальним у цьому було Ваше слово. Спасибі!!!

Ще хворію. Але спинаюся на ноги і маю настійний намір побувати на з'їзді.

Сердечний уклін Вашій милій Валентині Данилівні і всім, хто з Вами.

Будьмо! (Так Василь писав).

Ваш

Мик. Щепенко

* * *

Від Дмитра Васильовича Нитченка

15 березня 1991

Ньюпорт, 15.3.1991

Вповажаний і Дорогий Олесю Терентійовичу!

Вітаючи Вас і В/Родину з Великодніми святами, шлю Вам найщиріші побажання щастя, здоров'я та нових успіхів у Ваших діях і намірах.

А в нас гостює в Австралії Роман Іваничук. 12-го березня наш Літер.-мист. клуб ім. Василя Симоненка влаштував літературний вечір. До його приїзду я надрукував про його творчість статтю, а на вечорі сказав вступне слово. Вечір пройшов добре, у прицерковній залі було майже повно слухачів, хоч був вівторок, робочий день. А він прибув разом з колективом музик та співаків "Галичина" зі Львова. Їхній концерт теж був дуже майстерний. Сьогодні вони вже в Аделаїді. Як Ваше здоров'я? Читаю Ваші промови і радію, що Вам, мабуть, покращало. Готую нове число чи номер альманаха "Новий обрій" ч. 9, які упорядковую кожні п'ять років¹. Ви, здається, маєте номер 8, а якщо ні, то радо пришлю Вам.

З найщирішою пошаною

Дмитро Нитченко

П. С. Додаю копію статті про Р. Ів.

* * *

Від Леоніда Івановича Рудницького

27 березня 1991

Високоповажний Пан
Олесь Гончар
у Києві

Вельмишановний і Дорогий Маєстро!

З наступаючим днем Ваших уродин дозвольте привітати Вас від наукового Товариства ім. Шевченка в США і побажати Вам кріпкого здоров'я, сили і витривалости у Вашому служінні українській та вселюдській культурам. Нехай Всевишній Господь наділить Вас усіми своїми ласками, а головно ласкою дожити того дня, коли ми, українці цілого світу, зможемо сказати, що сповнилися наші мрії і бажання щодо долі нашого народу.

Від себе особисто, Дорогий Маєстро, додам, що я гордий, що Ви зараховуєте мене до круга Ваших приятелів, і висловлю надію, що у недалекому майбутньому ми, українці діаспори, зможемо привітати Вас на американській землі. Мені й тисячам таким, як я, Ваші відвідини Америки під цю пору були б величезною втіхою й взагалі подією, яка дала б нам усім велику насагу до дальшої праці для розвитку української культури на Заході. У цій справі дозволю собі звернутися ще раз до Вас окремим листом.

Бажаю Вам і Вашій родині веселих та щасливих свят Христового Воскресіння.

З правдивою пошаною

Ваш *Леонід Рудницький*

* * *

Від Володимира Михайловича Шкурупія

2 квітня 1991

Дорогий Олесю Терентійовичу і вся Ваша родина!

Щиро вітаю із світлим воскресінням Христовим. Хай не згасає в душах наших вогонь сподівань, що як Ісус Христос помер і воскрес, так і наша Україна чотириста літ тому вгасла, аби нині воскреснути уже на віки. Страждала наша Україна за гріхи дітей своїх і вистраждала світле воскресіння. Бажаю, аби священна зоря горіла і світила над небозводом долі Вашої завжди і просвічувала темінь безкультур'я, даючи через Слово Ваше хоч краплю світла в душі людські. Добра і здоров'я Вам, і хай благословення Боже сонячним променем перебуває у душах Ваших!

Христос воскрес!

2 квітня 1991 року

с. Мала Шкурупіївка (Підпис)

P. S. Якщо з вірою в поміч Ісуса Христа через мене закрити очі, зручно сівши в крісло чи лягти в ліжку, уявити мій образ і звернутися до мене за допомогою (але із щирою вірою в душі), то через кілька хвилин біль вщухне зовсім або наполовину. Це ж стосується і книжки.

Щастя Вам.

* * *

Від Сергія Олександровича Завгороднього

28 квітня 1991

Дорогий Олесю!

Вітаю тебе і твою родину з Травнем – місяцем гожим, місяцем воскресіння всього суцього на святій землі! Хай квітують вишні-петриківочки у твоєму саду, на всій багатостраждальній Україні!

Навідуюся до Славути, місця причалу на водній станції. Усе так, як було в роки твоєї молодості, а моєї зрілості. Верби вже розпустили зелені віти, і на них, як і в Тараса, гоїдаються нехрещені діти. Ми з тобою хрещені в божій купелі, а наші діти, онуки? Що-правда, ти спокутувався перед Всевишнім, створивши “Собор”. Переконаний, що в той блаженний час, коли ти творив Собор безсонними ночами, розмовляв, радився з самим богом. Як печально, що тих, хто мав щастя, як і ти, розмовляти з богом – Олександр Довженко, Павло Тичина і, мабуть, Максим Рильський, забрав їх бог до себе, аби не мучили їх кати-супостати.

Хай живуть вільна Україна і Бог!

Твій

С. Завгородній

28/IV 91 р.

* * *

Від Станіслава Савича Стриженюка

1 липня 1991

м. Одеса

1 липня 1991 р.

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Півроку вже збігло дев'яносто першого, а мені здається, що він лише починається. Може, я живу не за тим календарем. І тут, напевне, винні мої домашні, бо вони ростуть і квітнуть аж гай шумить. Вже нашій Варварі – донечці – 9 років!

Прийде мій старший Олесь – йому вже 29-й – і зберуться та й гадають, чи борода моя біла не від діда Сави чи Тимофія Євграфо-

веча (це дружини батько). Але не вірять мої діти, що я з бородою, бо їх прадід Назар на фото, кажуть, позичив мені бороди, щоб до-ніс її до віку Двадцять першого; від кріпака до суверена.

Приймав нещодавно вдома чотирьох поетів з Канади (україно- та англомовних). Один, веселої вдачі, ісландець казав, що у Вінніпегу на шести весіллях танцював у шароварах, а не думав-не гадав, що українці бувають й такі, як в Одесі.

Хто зна, мо' з нас і зліпиться одеська діаспора, але я приголомшений крикливістю наших корифеїв (маю на увазі статтю Б. Олійника про Д. Павличка)¹. Не знаю, але оте Міцкевичеве ставлення до Пушкіна свого часу звучало і звучить, а цей селевий потік зносить з лику нашої культури щось більше. Невже це людам високої культури та гідного громадянства не зрозуміло?

То Касьян по-земляцьки вистрибне, як лин з намулу², то ще щось трапиться таке, що ЦТ у програмі "Час" так і радіє по-великодержавному.

Вийшло моє "Вибране"³. Хай і так, а що поробиш. Наступного року видам нову книгу "Мрія пам'яті" в Одесі⁴, а там видно буде. Відкрию її такими віршами:

Трудно моєму народові.
Трудно.
Трудиться чорно,
То спить непробудно,
То заспіває, неначе з похмілля.
Перед властями мовчить,
Бо ж – закон.
Так від народження і до весілля,
А від весілля
То й по похорон.

Вітайте Валентину Данилівну.
Здоров'я козацького. Щастя.

Ваш

Станіслав (Підпис)

* * *

Від Дмитра Васильовича Нитченка*4 липня 1991*

Ньюпорт, 4.7.1991.

Дорогий і Незабутній Олесю Терентійовичу!

Минув уже рівно місяць, як повернулися ми до Австралії¹, але щодня ще літаю й ходжу думками по Україні. Я прошу вибачити, що після тої зустрічі в Спільці письменників я не встиг попроситися з Вами і не подякував ще раз за Ваше добре серце. Я відразу сів писати заяву про вступ до Спільки², як мені порадили там, а коли закінчив, то Вас уже там не було. Взагалі, мій несподіваний приїзд на Україну, а зокрема, зустріч у Спільці письменників і дозвіл вступити в члени Спільки – це для мене велика радість і ніби друге народження на світ. Хто міг сказати, що мені пощастить ще раз повернутися на рідну землю? А я відвідав, крім Києва, Харків, Полтаву, Зіньків, моє село Лютенські Будища, Львів, Івано-Франківськ, Гуцульщину, Вінницю та Шевченківські села і, зрештою, Москву, де знайшов сестру моєї покійної дружини. І хоч я не знайшов ні в Зінькові, ні в селі, ні на місці колишнього хутора хат, в яких я колись жив – все знесено і щось збудовано на тому місці, а на хуторі на місці, де жили ми і ще три господарі, посіяно пшеницю або росте трава. Там мене, зрозуміло, ніщо не могло зворушити, але мене зворушило багато людей, зокрема в Києві, де в готелі “Дніпро” щодня приходило на побачення чи познайомитися по 4–5 осіб з письменників, науковців, журналістів, кореспондентів тощо. Всі вони зустрічали мене з теплом, якого мені тепер так бракує.

Відбулися зустрічі з письменниками і в Харкові, Полтаві, Львові. Шкода, що не відбулося планованого мого літературного вечора в Києві у Спільці, а той, що планувався після вечора презентації В. Шевчука та І. Дзюби, був фактично зірваний³ тим, що презентація, замість однієї години, тривала дві з половиною та ще й концерт, а тоді спішили до ресторану. Тому мій виступ звівся до півгодинного виступу без того плану, що готувався.

Та я все-таки радий за все, що я побачив, хоч у тому було чимало й сумного через інші обставини. Та за все я сердечно дякую

Вам і Спілці письменників, що запросила нас на Шевченківські святкування⁴.

Пишу потроху другий том спогадів⁵, куди потрапить і моє перебування в Україні. Прошу передати мою щирю подяку Спілці письменників.

Щирий привіт Вам і В/Родині від моїх дочок Лесі та Галі.
З глибокою пошаною

Дмитро Нитченко

* * *

Від Дмитра Васильовича Нитченка

29 липня 1991

Ньюпорт, 29.7.1991
О. Т. Гончар, Київ, Україна

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Сьогодні, за Вашою порадою, вислав я свою “супліку” чи свої мовні зауваження до “Літературної України” – ВШ. Б. Рогозі. Не знаю, чи вони осміляться надрукувати, чи ні, та на всякий випадок чи просто, щоб і Ви поміркували, чи маю я рацію, чи ні, посилаючи Вам. Я жив трохи й на селі і до 1925 року часто бував у рідному селі Лютенських Будищах біля Зінькова, але ніколи там не чув, щоб люди вживали таких форм, як: дай діду, чоловіку, скажи сину, батьку, а вживали тільки повну форму на ові, еві, еві: дідові, синові, чоловікові, учителеві, краєві. А тепер пішла по пресі тільки коротка форма за російським зразком. А проти цього був і Рильський, і Антоненко-Давидович та інші, хоч тоді вже небезпечно було писати на цю тему.

Адже тепер зовсім зникло із шпальт навіть “Літературної України” слово “боронити”, а лишилося тільки “захистити”. Навіть у суді став тільки “захисник”, а давніше був оборонець. До того ж, “оборонець” красивіше звучить, ніж “захисник”. А мовознавці чомусь мовчать, чи вже позивали до цих непотрібних форм?

Ви великий правдолюб і оборонець нашої доброї й милозвучної мови, може, теж докинете свого слова у цій справі. А то вже

й “Літературна Україна” пустила на свої сторінки навіть таке англійське слово, як “прольонгувати”, замість нашого “продовжити”. Чи в тому є потреба?

Вибачте, що я почав частіше набридати Вам своїми листами та книжками, та на Вас у мене найбільша надія. А Ваше добре серце я вже пізнав.

Може, цікавитесь поцейбічними виданнями, то я охоче вишлю Вам, тільки напишіть, що саме. Маю спогади про неоклясиків – “Безсмертні”¹, що видали на кошти, зібрані в Австралії, а збрало Товариство прихильників творчості Миколи Зерова, де я є заступником голови. Маю великий збірник праць [П.] Филиповича “Література”, який видали ми в Австралії заходами нашого Товариства. Маю [С.] Підгайного, який 8 років був на Соловках, його книжку “Українська інтелігенція на Соловках”, а також його два томи спогадів про Соловки “Недостріляні”. Міг би вислати хіба копію, бо маю один примірник. Копії листів Багряного та його поеми “Аве Марія” я вже передав О. В. Шугаєві. Ще маю листи В. Гжицького, О. Кобця-Варави, М. Ореста, У. Самчука, А. Кашиновського (А. Галан), Гайдарівського, Ю. Стефаніка тощо.

Із щирою пошаною

Д. Нитченко

Читатиму доповідь про свої враження з мандрів по Україні.

* * *

Від Івана Михайловича Дзюби

18 серпня 1991

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Зворушений був Вашим листом-привітанням і дякую Вам за добрі слова. Це для мене велика честь і радість. І нагода сказати, що я завжди вірив у Ваше щире ставлення до мене попри все і до Вас ставився щиро, бо ми робили спільну справу, хоч Ви зробили більше за всіх нас і на Вас лягав більший тягар – тягар відповідальності та надій.

Саме оцієї причетності до спільної справи, на мій погляд, бракує деяким із нинішніх “патріотів” та “правдолюбців”, – не кажучи вже про тих, що стоять за їхніми спинами, – які каламутять воду “зведенням рахунків” та нечесною грою навколо окремих повисмикуваних “фактів” з минулого, чиїхось суб’єктивних “спогадів” тощо. Звичайно, час усе поставить і ставить на місце. Але немало зла роблять ті, хто не здатен піднятися до почуття братерської солідарності з усіма, хто працює для України, і бачити насамперед цю працю. Отож розумію Ваші слова.

Я відписую з деяким запізненням, бо сталося так, що невдовзі після “ювілею” опинився в лікарні¹: озвалася стара недуга – туберкульоз. Але, здається, небезпеки великої немає, і певен, що зустрінемося на Форумі української інтелігенції у вересні².

Бажаю Вам здоров’я, і снаги, і витривалості – скільки ж роботи ще попереду!

Іван Дзюба

18.08.91

* * *

Від Леоніда Наумовича Большакова¹

24 серпня 1991

Дорогой Олесь Терентьевич!

Всей душой голосую за великое решение Украинского парламента, провозгласившего независимость моей родной Украины. С особой радостью буду служить ей на посту добровольного пожизненного посла великой культуры великого народа в шевченковском Оренбурге.

Сердечный привет Валентине Даниловне от Ирины Михайловны, всей семьи. Доброго здоровья!

Ваш

(Підпис)

24 VIII 91

* * *

Від Григорія Дем'яновича Зленка

4 вересня 1991

Одеса.

4 вересня 1991 року

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Аби у Вас не склалося тверде переконання, що всі одесити обстоюють прицюцькувату, як сказала б моя мати-небіжниця, ідею відродження так званої Новоросії, перебіжіть, коли ласка, мою статейку, видруковану нещодавно “Чорноморською комуною”¹.

Хотів було послати цей матеріал до редакції “Літературної України”, але ж бо за господарювання у редакції Бориса Петровича Рогози не можу пробитися на її сторінки з жодним рядком. Чи не підказали б хлопцям, щоб простісінько передрукували цей “есеї” для ознайомлення з ним української громади?

Щиросердно зичу Вам здоров'я.

З незмінною повагою

Ваш Григорій Зленко

270080, Одеса-80,

вул. Варненська, 5, кв. 114

Зленко Григорій Дем'янович

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

1 жовтня 1991

Дорогий Олесь Терентійовичу!

Велике спасибі за Вашого листа, теплого, підбадьорливого. Дякую за високу оцінку книги: “Взяв би я бандуру”. Я продовжую мучитись в обл. лікарні. Біда з оком!

Висилаю Вам “Борисфен”¹, де опубліковано і мою статтю: “Де ж Ви, українці!” Основою цієї публікації став щоденник Яворницького.

Щироприхильний

Ів. Шаповал

1.X.91

Дніпроп.

* * *

Від Валентина Лукича Чемериса

26 жовтня 1991

Київ
О. Т. Гончар

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Щире Вам спасибі за лист і вітання “Борисфену” – його дано в № 4, котрий Вам неодмінно надішлемо¹.

Вийшло вже три випуски “Борисфена” (другий і третій надсилаємо Вам для ознайомлення), вже відбулися у місті хрестини нового видання. На свято газети “Борисфен” приїздили А. Солов’яненко і А. Паламаренко – нас вони зачарували. Був гарний концерт.

На форумі інтелігенції я записався на виступ і вже й оголосили про це, але я так і не виступив – на другий день всі виступи скоротили. В Січеславі ми готуємо свій форум – інтелігенції області. Проведемо його в жовтні. І всі ці дні будемо вести роботу на користь незалежності України – найсвятіше, що сьогодні може бути.

Добра Вам, здоров’я, снаги.

Валентин Чемерис

26 жовтня 91 р.

* * *

Від Григорія Дем’яновича Зленка

31 жовтня 1991

Одеса
31 жовтня 1991 року

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Якось послав Вам свою статтю “Послухаймо Олександра Де-Рибаса”, опубліковану в “Чорноморській комуні”¹. Не знаю, чи одержали її, – пошта нині працює дуже погано.

Тепер посилаю репліку в “Вечерней Одессе”² – з приводу шовіністичного виступу одного з новоявлених “новоросів”. Можливо, вона зацікавить Вас.

Бажаю Вам надійного здоров’я і радісної праці.

Щиро Ваш

Григорій Зленко

31.10.1991

Одеса

* * *

Від Анатолія Журавського

31 жовтня 1991

31.X.91 р.

Житомир

Дорогий і глибокошановний Олесю Терентійовичу!

Колись я вже надсилав Вам перші номери газет “Народний лікар”, над якою бідкаюся з жовтня минулого року. Мета газети єдина – відроджувати українську народну медицину. Щойно “Народний лікар” зареєстрований як всеукраїнське видання¹. Уклібно прошу висловити свої побажання газеті (бодай коротенько), якими мрію відкрити перший республіканський номер.

Дуже і дуже прошу не відмовити.

Серцем Ваш

Анатолій Журавський

262001,

Житомир-1,

вул. Леніна, 72, кв. 33.

* * *

Від Романа Миколайовича Федоріва

14 листопада 1991

Шановний Олесю Терентійовичу!

Даруйте, що відповідаю з деяким запізненням – довго їздив світами, а оце щойно повернувся.

Ваша пропозиція стосовно публікації “Чужинці про Україну” цінна¹, ми в редакції давно над цим думали. Але друкували в журналі то Яворницького, то Крип’якевича, а тим часом видавництво університету цю книжку перевидало. Що ж зробиш? Ринок...

Посеред ринку, як жебрачка, задихається українська культура. Передплата на всі українські видання, в тому числі й “Дзвона”, горить білим полум’ям.

Обіймаю Вас.

Щиро

Р. Федорів

14.XI.91

* * *

Від Володимира Івановича Лучука

18 листопада 1991

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Дуже прошу Вас запропонувати одно своє есе про рідну мову для в-ва “Освіта” (колишня “Рад[янська] школа”) до колективного збірника “Свого не цурайтесь”¹, який я упорядкував і який вже готується до друку. Я мав з Вами зв’язатися особисто, але просто не випало нагоди, тому й пишу.

Книжка планується обсягом до 40 арк. і має попасти до кожної української школи на усіх п’яти континентах, і ми не уявляємо її просто без Вашого імени. Думаю, що найкраще таки, якщо виберете і запропонуєте матеріал самі...

Наперед вдячний упорядник

В. Лучук

18.XI.91 р.

Львів

* * *

Від Федора Петровича Погребенника

5 грудня 1991

Дорогий наш Учителю!

На хвилях всенародної радості, будучи під великим враженням від сьогоднішнього Вашого виступу на історичному засіданні Верховної Ради України, надсилаю Вам свої дві книжечки¹, не сумніваючись у тому, що Ви їх ласкаво приймете як глибокий вияв моєї давньої поваги до Вашої натхненної праці, Вашого постійного піклування про духовне відродження нашого народу.

Друга книжечка – дуже скромна, але мені дорога, бо допомагала утверджувати наш авторитет, вийшла напередодні першого грудня.

Підготував нову книжечку нарисів-досліджень, куди, крім давніших публікацій (доповнених), увійшло двадцять нових “сту-

дій” – про національні гімни, стрілецькі пісні. Книжку хоче терміново видати “Музична Україна”.

Знаючи, з якою увагою Ви ставитесь до такого роду досліджень, як радували Вас деякі мої публікації цього циклу, наважуюся попрохати Вас, дорогий Олесю Терентійовичу, чи не були б Ви ласкаві дати згоду написати коротке вступне слово до цієї другої книжки, що матиме назву “Ой у лузі червона калина”. Радю зможу дати у Ваше розпорядження зміст своєї праці і машинописний її корпус.

Низький уклін Вашій оселі, всього найкращого Вам!

З глибокою повагою

Федір Петрович Погребенник

5 XII 1991.

* * *

**Від Галини-Інги Карклинь
та Ельзи Карлівни Швалбе**

10 грудня 1991

10.12.1991 г.

Рига

Дорогие Валентина Даниловна
и Олесь Терентьевич!

С наступающим Новым – 1992-ым! Трудно предсказать, “что день грядущий нам готовит...”¹. И все же пусть к многочисленным почитателям Вашего творчества и деятельности на благо народа – и человечества – добавятся и наши голоса из Латвии, где Вас любят и помнят.

Да хранит Вас и Вашу семью Господь! Для меня украинская земля священна и мой ей низкий поклон.

Ваша

Галина-Инга Карклинь и Эльза Карловна Швалбе

* * *

Від Віктора Юхимовича Лупейка

12 грудня 1991

Вельмишановний друже мій, порадинику
і вчителю Олесю Терентійовичу!

Я не можу прийти в себе і повірити, що все це – не фата моргана, а я живу і є свідком всього того, що діється... Я навіть не сподівався, як і Ви колись, що дочекаємось того часу, коли мрія стане великою дійсністю. З Днем святої Незалежності Вас! Нехай Україна і в снах не зазнає того, чого вона зазнала наяву в обіймах “старшого брата”. Хай Бог і всі святі її хранять вічно і при нас і на віки вічні – вже після нас! Слава народові нашому та незрадливій мудрій Україні! ПЕРЕМАГАТЬ І ЖИТЬ!

Тисну Ваші руки і обіймаю Вас.

З повагою синівською – завжди Ваш

Віктор Лупейко

12/ХІІ – 1991 року

* * *

Від Володимира Григоровича Дрозда

16 грудня 1991

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Велике спасибі за високу оцінку мого “Листя землі”. Ваші книги пробудили в мені на початку мого свідомого життя любов до українського слова, і Ваша оцінка мені особливо приємна.

Я організовую благодійний фонд “Літературна скарбниця” – для допомоги талановитим літераторам, у першу чергу – молодим. Уже зібрано біля ста тисяч карбованців. 26 грудня, о 17 годині, у Спільці письменників відбудеться презентація фонду перед громадськістю, я дуже просив би Вас увійти до ради цього фонду. Це справа благородна і, можливо, хоч трохи допоможе порятувати літературні таланти в умовах ринку. Хоч декілька Ваших слів

(письмових, якщо не матимете часу завітати на презентацію) на підтримку ідеї мали б величезне значення.

З добрими передноворічними побажаннями –

Володимир Дрозд

1991 р.

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

30 грудня 1991

Глибокошановний Олесю Терентійовичу!

...Хата, нарешті, добудована. Нині можна уже бачити її такою, якою планувалася архітектором, а нами – родиною – з незвичайними многотрудностями будувалася. Останні два роки вона од мене забрала все-все: час, терпіння і нерви, сили, не кажучи вже про не такі вже щедри, але й не скупі літературні заробітки. При всьому я дуже радію, бо вже знаю: при всьому, що зі мною уже не змогло б пригодитися, хата стоятиме, родинне гніздо складене, звите...

Пригадую момент, коли Ви переступали поріг до нашої хати (1986 р.) й ласкаво погладили рукою з привітним поглядом доладні дубові вхідні двері. І так постійно бачу Вас, – відслідок цього у нашій хаті...

Коли в житті хтось спитав би мене, а що з господарства далось з найтяжчими зусиллями, я сказав би: хата.

Звичайно, роботи на хаті ще вистачає. Все складалося так, що перспектива бачити хату повністю завершеною (беручи до уваги впорядкування), окреслювалася реально. В 1992-му році заплановано видати в “Дніпрі” нові мої два томи вибраної прози¹, зовсім відмінні од тих, що з’явилися в 1982-му. Радів я не єдино творчому, а з цим і моральному набутку, таки маючи чотири книги вибраних речей з написаного, й, мабуть, мав чим тішитися в умовах Закарпаття за своє складне життя. Та, на жаль, засмутив мене Тарас Іванович Сергійчук при зустрічі на останньому Пленумі СПУ. Сказав, що все-все висить у повітрі й імовірність виходу двотомника в 1992 р. вельми мала. Що вчинити? Як буде, так уже буде.

Ачей таки провидниться, зазоріє й можливість уже набрані, вичитані, проавансовані книги триматиму ще живими у руках. Отак все хитається... Та головне і найголовніше, що маємо свою Україну. Буде Україна, будуть і видання... Певно, доходили до Вас вісті про так зване реакційне русинство на Закарпатті. Шкода, що в цьому активно замішані літератори [Володимир] Федишинець, [Іван] Долгош, [Іван] Петровцій; а в цілому оте русинство виплодилося внаслідок тих негараздів, що нагромадилося впродовж десятків літ. Чимало тут локальних амбіцій, пов'язаних з корисливістю та спекуляціями мати “вільну зону”, а простіше – каламутну воду. Від минулого залишилося і на Закарпатті чимало завалів, які розгрібати й розгрібати...

Чував, й до Вас доходили “події” щодо моєї так званої партійності. Все скоїлося було з волі обкому, який хотів обмитися після ганебних акцій 1968–1969 років². Перечити акціям я не міг – в такому разі визнав би правильність виключення з партії за чесну книжку. Ото й було розглянуто питання на бюро з визнанням помилки в ставленні до мене та оцінках “Березневого снігу”. Лиш вдовольнило те, що врешті самі винуватці злочину і взяли на себе відповідальність за проступок. На цьому все й закінчилося, якщо додати публікацію статті в “Закарпатській правді” “Слова, в яких правда життя”³. В статті мудрою Н. Розумик моя гідність була реабілітована перед тими, хто в 1969 начитався цілої чередки публікацій про мене розносного характеру. Коротко: хто гудив, ганив, хулив, той і вибачався. Звісно, різні люди по-різному до цього ставилися. Моя ж честь і достойність при мені... Хтось дуже хотів на акції нашого колишнього обкому і мені надбати політкапіталець. Вчинити подібне я не дав своєю позицією, залишаючись і після бюро “неочлененим”.

Щастя Вам і добра щедро!

Ваш

(Підпис)

І. Чендей

30/XII – 91 р.

* * *

1992

Від Наталії Андріївни Білецької-Муратової

5 січня 1992

Шановний Олесю Терентійовичу!

Вибачте, що я наважилася. Я ж знаю, Ви переобтяжені усякими справами, працюєте плідно, зробили багато для здобуття свободи нашої України, дай Вам, Боже, здоров'я і натхнення!

Вісімдесят виповнилося б моєму чоловікові 28 липня 1992 року. Він – особистість непересічна, поет справжній, людина не легкої долі, хоч і був лауреатом. Учасник трьох війн, чотири роки гітлерівського концтабору, маючи гострий язик і часом – перо, не був, м'яко кажучи, обласканий владою аж ніяк, довга хвороба обірвала його життя майже двадцять років тому, залишив нам прекрасні твори, на жаль, вони майже загубилися у часі, але я вірю, що більшість віршів із таких книжок, як “Каравани”, “Розчахнута брама”, “Надвечірні птахи”, “Мить і вічність”, проб'ються і залишаться у нашій культурі назавжди.

Ідеться про Ігоря Муратова.

Я дуже прошу Вас допомогти своїм словом, аби відзначили гідно його ювілей; бодай би Харків – встановили б дошку (вже давно вилиту – була постанова про те), увічнили б його пам'ять назвою вулиці, школи (теж багато років тому була постанова); а головне – у “Дніпрі” лежить уже чотири роки книга “На крилах Літани”¹, майже половина в ній – поезії, які не друкувалися; мені б так хотілося ту книжку побачити, адже часоплин – річ жорстока. Чотиритомник вийшов у 1982 році дуже “зредагований”, вилучили більше трьох тисяч рядків, бо – не те і не про те, не з того настрою (ред. Мих. Острик). Книжка “На крилах Літани” має прекрасну рецензію (В. Моренець), але – брак паперу. Може б, потім пішло далі на інші мови, бо це несправедливо, коли такі гарні зверхсучасні вірші не мають розголосу.

Ось, наприклад:

Диктатор міг би і дожити
До ста, як зичили йому
Його ягнята, людські діти,
Навік вколінені в п'їтьму.
Диктатор міг би й не сконати,
Тоді, як ждали тайкома,
І фарс диявольський дограти,
Щоб раєм стала нам тюрма.
Ще довго будуть на дзвіницях
Відтяті голови стирчать,
Коли єдина рятівниця –
Столика смерть.
А всі – мовчать...

1954 р. 24 жовтня

Я ще раз вибачаюсь, але сподіваюсь на Вашу допомогу. Бо Харків – неспроможний. Хоч і утворена ювілейна комісія, всі – за, ніхто не проти, але...

З пошаною до Вас і щирим побажанням усякого гаразду в Новому році напередодні Рїздва.

5 січня 1992 р.

310058, Харків, вул. Культури 9, кв. 13

Тел. 13-11-76

Наталія Андрїївна Білецька-Муратова

* * *

Від Станїслава Савича Стриженюка

4 лютого 1992

м. Одеса

4 лютого 1992 р.

Дорогий Олесею Терентїйовичу!

Збїгає час і по насиченості подїями останнє десятилїття найжорстокїшого з усїх вїдомих історїї столїть, вимагає від нас мужності і доброго здоров'я.

Цього року нашому Василеві Земляковї було б...

Але крім гїркоти втрати великої, не зазнає душа відради.

Радію з незалежності нашої, але не полишає тривога, що найжорстокіша з імперій, ідучи в небуття, погрожує затягти усе живе в могилу.

В Одесі складно і важко, бо не всі зі знаних Вами добрих козаків виявляються розумно-добрими.

Мені не довелося після з'їзду побувати в Києві, бо Іван Петрович [Гайдаєнко] краще мене послав би до Москви, а не до Києва, то в нього свої міркування.

Як активний противник “новоросів”, я не викликаю довіри у місцевих керівників, які ще вчора погоджували все з обкомом, а сьогодні з тими ж самими, але в інших кабінетах.

По можливості – друкую статті в одній-єдиній “Чорноморці”, бо інші газети “прокримські”. А тут на тобі, ще й “Укрморфлот”, а там і до Севастополя недалечко.

Ото пишу листи на телебачення в Останкіно, бо такого великодержавного натиску не було на нас, напевне, з часів Денікіна та Муравйова.

Спілка наша одеська в керівництві своєму за стилем номенклатурна. Прийнявши рішення з ініціативи Івана Дузя “не підтримувати рух”, тримає цього чорного прапора і з Богданом Сушинським.

Не знаю, але доведеться, напевне, вибрати час і створити Спілку письменників Одеси та міський комітет (або раду) захисту миру. Не хочеться воювати з старим і постарілим Гайдаєнком.

Цього року у видавництві “Маяк” має вийти моя нова книга “Мрія пам'яті”¹. Папір я дістав, картон на обкладинку теж. Отже, до нового року попрацював як бізнесмен.

Наші напівсонні керівники від письменників втратили шанс випуску журналу в Одесі. Чорноморське пароплавство, як спонсор, дало 100 тисяч карбованців і обіцяло папір за валюту, але наші нероби “проїли” на зарплату 10 тисяч карбованців і не підготували жодного!!! номера за рік. Звичайно, що пароплавство розвело руками і простило, як жебракам, 10 тисяч, а від подальшого підготовування відмовилось.

Тепер уже “Укрморфлот” має видавати журнал і газету, але на нас керівництво дивиться скептично, і це ми терпимо, бо таке

становище комусь з теоретиків “Сильный центр – сильные республи” вигідне.

Ось так ми й вступаємо в Рік мавпи за місячним календарем.

Діти ростуть. Мала Варвара вже в четвертому класі і каже, що їй сняться політичні сни. Діти в школі політизовані, але знають, що їх батьківщина – Україна. І це вже процес. Він починається і тут потрібне сумління.

Вітання Валентині Данилівні, з Новим роком хитрої мавпочки і, гадаю, що вона буде милосердна до незалежності нашої.

Слава Україні!

Зичу Вам, Олесю Терентійовичу, здоров'я.

Захоплений літераторами, які так багато роблять як політологи. Таких людей нам потрібно багато.

Ваш –

*Станіслав Стриженюк
(Підпис)*

P. S. Ось такі листи пишу. Це один з них. Як кажуть в Одесі – це не фонтан, але і мовчати не можу.

* * *

Від Романа Миколайовича Федоріва

8 лютого 1992

Шановний Олесю Терентійовичу!

Здається, на останньому з'їзді я показав Вам перші числа журналу “Літопис Червоної калини”, який вдалося відновити¹. Часопис виходив із 1929 по вересень 1939 р. А потім був розстріляний, тобто – його редакція.

Ми відновили його влітку минулого року, пишу “ми”, бо його редактором стала моя донька Оксана. Видання користується популярністю. Однак з усього видно, його доведеться знову “розстріляти” вже за самостійної України. Ціни на папір страшенні – до 30 тисяч за тонну. Поліграфія коштує у 7–8 разів. Отже, журнал повинен коштувати щонайменше 20 крб. Хто його буде брати? Така ж ситуація і з книжками “Червоної калини”, і з журналом “Дзвін”...

Серце болить від думки, що видання, які так багато зробили й роблять для духовного відродження України, фактично перестануть існувати. Невже й досі існує змова проти української культури? Уряд України ще кілька років тому повинен був прогнозувати стан із папером. І не розумію: чому друкарі беруть по 7–8 “норм” більше?

Пишу Вам, бо маю враження, що наші хлопці заполітизувалися: посади, промови, поїздки... А книжка, журнал, театр гинуть. І гине, стає жебраком письменник.

Знаю, що Ви нічим не зможете допомогти, маєте свої клопоти, одначе мушу комусь висловити свої болі.

Посилаю Вам чотири випуски “Літопису..”, п’ятого ще не маю під руками.

З щирою повагою

Р. Федорів

Львів, 8.II.92 р.

* * *

Від Михайла Васильовича Шевченка

12 лютого 1992

Доброго здоров’я, вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Даруйте, що турбую. Зі своїми проблемами не турбував ніколи. Але тут ідеться про справу людини, яка заслуговує і на Вашу увагу також. Це Феодосій Кирилович Роговий. Як Ви знаєте, три його романи висунуто на Державну премію України ім. Т. Г. Шевченка¹.

На Президії дехто з тих, хто має цю премію, уже підіймав голос, щоб її скасувати, або припинити бо, мовляв, останнім часом вона девальвувалася. Але я знаю і тих, хто у Вас вириватиме її з руками, саме для того й умовляли Вас очолити комісію. Про Рогового, який усе життя боровся сам, за правду і за справедливість, за українську свідомість і гідність, – за нього, окрім Вас, там, у Спільці, мало хто скаже слово. Бо за Спільку б’ється, здебільшого, сам Мушкетик, решта чи – за себе у Спільці, здебільшого. Я ж знаю, що “Свято останнього млива” Ви читали, були про роман високої думки². І справедливо було б оцінювати його сповна і принарод-

но, не навздогінці авторові, б'ючи себе в груди, що були зайняті іншим, а саме тепер, коли його визнання йому ще не байдуже.

А з цим – даруйте, будь ласка, за клопоти.

З глибокою повагою

(Підпис)

* * *

Від Богдана Михайловича Бойка

31 березня 1992

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Вийшов у світ перший номер “Перевалу” – 92¹. Здаємо ось до складання і друге число.

Нам снився більш яскравий первісток 92 року. Але нам, між усім іншим, у друкарні підмінили папір. І ще мали прикросці, і ще.

Ми існуємо, як існують жебраки – тільки з ласки добрих людей.

Негаразди із набуванням рукописів. Талановиті люди завжди беззахисні, тихі і скромні. Нездарність нині готова підім'яти під себе геть усе.

Поки що редакції вдалося відмежуватися від сумісних зваб дешевої слави, за винятком, може, “нової дегенерації” – їм не терпиться написати і свої негарні слова на стінах храмів. Може, якось минеться. Молодим інколи хочеться похизуватися, винайти на ново велосипед... Як колись казав Іван Франко: “Добре так мої жінці, нехай мене б'ють”.

Великий процент наших авторів – порядні і вдумливі люди. На підході є талановиті рукописи.

Ми Вас пам'ятаємо, любимо. Ми щасливі, що Ви є!

Будьте здорові!

Вітаємо Вас з Вашим Квітнем.

З глибокою пошаною –

Богдан Бойко

31 березня 1992 р.

* * *

Від Івана Михайловича Дзюби

Квітень 1992

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

В день Вашого славного ювілею, що так щасливо припав на рік визнання Вас інтелектуалом світу, шлемо Вам, мудрому і дуже Майстрові слова, невтомному трудівникові нашої культури, найщиріші вітання¹.

Ваша висока гуманістична творчість у всі часи не давала зазнути промінцеві надії на кращу долю рідного народу, соборними дзвонами будила незнищенну жагу до волі правди, до усвідомлення коренів своїх і чистих витоків.

З роси і води Вам, дорогий Олесю Терентійовичу! Жаги Вам творчої, здоров'я міцного, сил і натхнення ще на довгі роки. Праці для розбудови нашої держави, духовного і національного відродження, любові України.

Міністр культури України

Іван Дзюба

* * *

Від Марії Олександрівни Зобенко

2 квітня 1992

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Чи є в нашому мистецтві образ української жінки – Мадонни, розіп'ятої на Хресті? Здається, ні... Чорнобильська катастрофа привела нашу стражденну Матір на цю Голгофу. Над таким скульптурним образом працює мій брат скульптор-професіонал Олександр Зобенко.

В моєму оповіданні художник створює картину-застереження людям ХХ віку – розіп'ята на Хресті Мадонна на човні пливе Дніпром, як колись замордовані українські козаки... Почерк один – на винищення нації.

Вибачте, Олесю Терентійовичу, що своїм листом порушую Ваш творчий режим Великого Письменника України. Я по натурі нерішуча й полохлива, але бувають хвилини, коли хочеться висповідатися перед духовним кумиром, яким Ви є для усіх нас. З

ранньої юності дзвенить у душі Ваша “Тронка”... Цей твір, ніби метеорит, увірвався в нашу свідомість – свідомість “дітей асфальту” зрусифікованих міст і заклав могутній код на виживання українського в моєму поколінні на всі важкі роки застою аж до переможного 1 грудня 1991 року. Адже образами наших ровесників з “Тронки” Ви показали, що освідчуватися в любові можна українською мовою, і це так високо й романтично! Аргумент по своїй життєвій важливості, коли мій випуск у Дніпропетровській СШ 75 був останнім українським (школа стала російською), – неперевершений!

Одне з моїх оповідань “Чорнобильська мадонна” теж несе в собі відблиск такої боротьби за збереження української духовності¹. Воно дороге мені ще й тим, що було написане в найстрахтілівіші дні важкої хвороби (нині маю надію на видужання). Через інвалідність мусила облишити пост головного редактора газети “Прапор юності”, де для нашого Відродження ми з колективом зробили немало. Функціонер з сектору преси обкому партії заявляв мені з бридливою міною: “Я принципіально не читаю вашу газету, боюсь с утра испортить себе настроение, так и жду из-за вас вызова на седьмой этаж к первому...” Це його так бісило українське в нашій газеті – те, що ми розповідали правду про репресованих письменників, про голодомор 33-го року, вміщували політичні памфлети на душителей народу і т. д. Що ж Ви думаєте? Зараз цей чоловік, як я узнала з гіркотою, очолюватиме прес-службу при представникові Президента в нашій області. Непотопляємі ці Володьки Лободи!

Шановний Олесею Терентійовичу! Якщо моє оповідання здасться Вам недоречним і незграбним (бо через гіпноз творчості важко реалістично оцінити своє) або не буде можливості читати його, не приневолюйте себе відповіддю мені. Я все зрозумію правильно без слів й не перестану любити і поважати Вас. Ще раз вибачте за турботу.

З глибокою повагою до Вас –

Марія Зобенко

2 квітня 1992 р.

* * *

Від Сергія Лукича Носаня

10 квітня 1992

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Сердечний уклін Вам і родині Вашій з Шевченкового краю!

Зважився послати Вам у дарунок свою екологічну художньо-публіцистичну повістинку “Ой, Дніпро, Дніпро!..”¹ Це – мій біль і гірка любов. Під гнилими водами Кременчуцького так званого “рукотворного моря” – моє потоплене село Дубинка – древнє, красиве, працювате. Потоплена душа десятків тисяч людей. Але не дотоплена пам’ять.

Додаю і кварталник – журнал літераторів Шевченкового краю “Апостроф”². Можливо, що цей перший номер – бідненький, скромненький, але це буде нашим вкладом у духовне відродження, пробудження і духовне зміцнення вільної України.

Видруковано у № 1 “Вітчизни” мою повість “Вдова”. Написана давно, ще в 70-ті роки, як оповідання, далі доповнена і доопрацьована, що й набула нинішнього варіанта.

Як буде у Вас вільненька хвилинка, то дуже б хотілося, щоб Ви проглянули її і сказали свою думку.

А ще – дуже б хотілося мати останнє видання Вашої публіцистики³, про яку я чув чимало відгуків, але якої, на жаль, чомусь немає в черкаських книгарнях.

Здоров’я Вам і радості! Вам і Вашій родині!

З глибокою шанобою –

С. Носань

10.IV – 92

* * *

Від Івана Павловича Іова

6 травня 1992 р.

280027

м. Хмельницький,

вул. П. Мирного, 27, кв. 309

Іван Іов

Батьку наш, пане Олесю!

Їй-богу, сьогодні святковий день, бо одержав від Вас коротенького листа. Раніше якось не наважувався писати, бо у Вас і так

вистачає клопотів. А це ось вийшла своєрідна українська “Книга Іова”¹, яку довелося видавати власним коштом чи, як колись писали, накладом автора. Потрохи розходиться, іде до людей. Хоч і на Поділлі інколи дочуєш: “Єстлі би на руском...” або “Ми українських стіхов не читаєм...”. Але радієш, що це одиниці, бо самому доводилося не раз бачити, як тягнуться до Слова люди.

Пане Олесю! Чесне слово, так не хочеться, щоб ця “Книга перша” загубилася! Щоб її замовчали, не помітили. У нас це так талановито уміють робити! Якби ті зусилля од лукавого та й на творчість, на добрі справи. Може, порадили б, до кого можна звернутися у діаспорі, щоб реалізувати там якусь децицю збірки? Це між іншим. Я б з радістю надіслав кілька книжок тим людям, яким вони були б цікаві за рубежем. Сподіваюся, що не обтяжу Вас цим проханням. Вибачте, якщо це так.

А ще, Олесю Терентійовичу, дуже прохаю Вас висловити те, що якраз не подобається Вам у збірці. Нині впритул підійшов до нової збірки, яку хочу назвати “Рукопис”². Тож не хочеться повторювати промахи попередньої. Одні вади бачу сам, але буду вельми вдячний Вам за батьківське слово. Повірте, моїм пером у цю мить водить велика любов до Вас, але і повага, як до Майстра! Не кожний день доля дарує такі листи! І треба до себе бути вимогливим.

Батьку наш, Олесю! Хай Дев’ятого травня повіє Вам молодістю, отим особливим настроєм, що ріднить, що надихає, що бентежить душу духовним здоров’ям! Слава Україні!

З любов’ю

Іван Іов

6 травня 1992 року

* * *

Від Неоніли Пилипівни Конончук

29 травня 1992

Вельмишановний і дорогий Олесь Терентійович!

Вас, Вашу дружину і всю родину і обов’язково онуків запрошую на відкриття другої посмертної персональної виставки творів мого брата – Сергія Пилиповича Конончука з нагоди 80-тирічного ювілею від дня його народження¹.

Доля подарувала йому непересічний талант, та дуже короткий вік (29 років) для його реалізації, але він встиг внести свій вклад у скарбницю українського мистецтва, і, як він заповідав мені “збережи хоч той малий слід по мені, якщо не повернусь з війни”. І він зберігся, бо за ці 12 років з часу першої посмертної виставки бібліографія про його творчість налічує більше 100 одиниць...

Ця виставка найбільш повно розкриє його доробок, на ній будуть вперше показані його прекрасні парафрази з творів художників світу і багато таких творів, що не експонувались раніше...

Буду щаслива, якщо Ви завітаєте на виставку, бо то вже, мабуть, остання така буде – бо мені вже 77, а хто дбатиме про неї, як мене не стане!?

Отже, чекатиму Ваші відвідини виставки.

З побажанням Вам здоров'я, снаги на многії літа!

Щира шанувальниця Вашої творчості

Неоніла Конончук

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

30 травня 1992

Глибокошановний Олесю Терентійовичу!

Вашою постійною увагою, прихильністю і добротою я завжди грівся. В написаному до нагоди листі Ви знову і знову поласкали мене, підтримали й обіграли своїм високолюдяним словом. Не доберу слів, аби ними подякувати Вам, тому прийміть моє внутрішнє хвилювання і ту вдячність, котра найперше мені самому й додає сили у мої уже високі літа...

Здається, доля все-все з привітного і прихильного у моєму рідному Закарпатті приберігала для мене до моїх літ 70-х. Пошанування в Ужгороді 20 травня дійсно було імпозантним. Побував у нас шановний Микола Жулинський; мені не раз виділося, що то не мене, а його – державного радника – шанують в Ужгороді та, все-таки, втішався тим станом, який був піднесеним, не скупим на доброту і хвалу. Подумував я і над тим, що коли вже не в 70, то коли взагалі – життя так химерно, прудко сплило, що нині ви-

диться мені, його і не було... Були одні випробування і терпіння. Ними (випробуваннями) воно наповнене вщерть до того, що, як озираюся, тремтінням наповнюється кожен нерв.

Суворя доля моя мене карала. Карає мене до кінця... Ніколи не скаржився саме Вам, але, гадаю, зрозумієте мій душевний стан: в перший день Великодня цього року я побував на могилі старшого сина¹. Годі уявити стан моєї душі в день світлого свята тим більше, коли я по-дитячому завше повертаюся в пору мого дитинства з різдвами і великоднями – ставали мрією і казкою в нашій верховинській хаті з юрмою малечі, нашою заклопотаною мамою і не батьком, а цілою легендою, апостолом і мудрецем... Прожив дід майже 91 рік² і за кілька місяців до смерті сам мовив: не скоро в Дубовім буде іще один такий дід... Тяжко, дорогий Олесю Терентійовичу, дуже тяжко.

Коли б мене спитали, а що в житті видалося мені найбільш многотрудним, я сказав би: будування хати. Так, так, саме воно забрало найбільш енергії, нервів, найдужче знесило мене. Діватися я не мав куди, будувати повинен був, якщо волів, аби садиба на Високій залишилася і по мені родинною, не була рознесена вітрами можновладців і часу – колишній голова облвиконкому М. Волощук намірявся саме на ній щось будувати чиновне, в час будування ганяв міліцією з садиби людей. Спасибі, поміг Г. Бандровський...³ Гаразд, хата для зручного проживання трьох родин на садибі нашій зведена, мури під дахом. Роботи тут іще чимало, час для цієї роботи поганий – майстри навіть не знають скільки просити, до всього двотомник не вийде. Перебідуюмо, знесемо, була б Україна, був би іще у мене певний припас в літах. Час простою в будівництві використаю для писання нових речей.

Дорогий Олесю Терентійовичу! Даруйте, коли своїми ремствами і жалями всілякими вкинув Вас в неприємний настрій. Сказати ж маю одне: коли мені було найтяжче, коли знемагали скрути і сум'яття, завжди опирався я на свідомість і пам'ять: на світі багато предобрих людей, прихильників, а серед них Олесь Гончар. Не уявляєте собі, як багато значила Ваша увага, Ваша доброта до мене і нас на вул. Високій, навіть потиск руки... Отож: дай нам, Господи, здоров'я і віку!

Цілую руки Валентини Данилівни, обіймаю Вас щиро
Ваш

(Підпис)

І. Чендей

Ужгород, 30/V – 92 р.

Р. С. Про всілякі русинські справи в Закарпатті Вам не пишу нічого. Вони того і не варті. Все замішане на (*нрзб*) гнилій обивательщині, (*нрзб*) амбіціях та жадобі лідерства. До всього долучаються теперішні негаразди. Була б сильна, благополучна, нагодована, одягнена, обута Україна, українцями в якій ратували б себе і турки.

Р. С. Син Михайло – вчитель⁴. Нині він уже на роботі. Його діагноз: (*нрзб*). Надзвичайно вразливий, все тлумить у собі. Лікувався у Москві, був і в Києві. Лікарі запевняють: ані краплі чорної кави, боронь Боже алкоголю і чай також не бажаний. Жінка нездужає також (*нрзб*).

Радість велика з внучки Марійки од доньки також Марійки... Цим і живемо.

І. Ч.

* * *

Від Василя Івановича Кравчука

23 травня 1992

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Цей мій лист до Вас пишу, переконавшись у тому, що по телефону 215-72-06, який у мене записаний, отримую лише короткі гудки. Можливо, ще є якась цифра, якої у мене не вказано. А подзвонити мені дуже була велика потреба, про яку дізнаєтесь трохи нижче в моєму листі. Тож детальніше.

Є в мене тут у нашому районі побратим по духу. Справжній подвижник національного відродження. Людина енциклопедичних знань, високоерудований знавець української літератури, вчитель Брикулець Іполит Михайлович. Живе він у селі Нове, село нашого-таки Ізяславського району. Там же працює в середній школі викладачем української мови та літератури.

Зайнявши чітку позицію в нелегкій боротьбі з проімперськими наглядачами, за всією твердістю висловивши свої думки на користь національного відродження України і вступивши до Руху, Іполит Михайлович викликав на свою адресу превеликий гнів начальства.

Сільські начальнички, підтримувані тодішніми Володько-Лободинівцями з тодішнього райкому та райвиконкому, всіляко цькували та залякували цього вчителя, створювали навколо нього атмосферу нетерпимості, розпускали брудні плітки, перешкоджали зустрітись з колгоспниками, аби він міг розповісти про завдання та напрямки діяльності товариства української мови “Просвіта”.

Оскільки Іполит Михайлович іще й чудовий пасічник, то голова колгоспу Морозюк В. Д. заявив на зборах колгоспу:

– Нехай отой рухівець не надіється, що його бджоли будуть пастись на нашій колгоспній гречці! Нехай його бджіл годує Рух.

Як бачимо, жива гумореска та й годі. Нині цей голова вже навіть здоровається з вчителем та іншими членами Руху. І не забороняє прилюдно Брикульцевим бджолам пастись на колгоспній гречці... Та цур їм, отим сторожам тоталітаризму. Я згадав про цей факт з тієї нагоди, що вчитель Брикулець, Ваш глибокий шанувальник і прихильник Вашого високого таланту, дуже хоче, аби Ви, дорогий Олесю Терентійовичу, скуштували запашного нашого подільського меду від отих непокірних рухівських бджілок, яких так старався не допустити на поле тоталітарний Рябко.

Іполит Михайлович хотів Вам завезти такий подарунок у Київ особисто. А потім вирішив надіслати посилку. Тож я хочу підтвердити, що, коли отримаєте таку посилку, то можете абстрагуватися від всяких сумнівів у якості цього солодкого дарунку наших запашних луків та гаїв.

Адже Ваше здоров'я – це багатство українського народу, якому Ви віддаєте себе до останку. Ваше здоров'я – це надія України, на відродження якої Ви віддаєте свій талант планетарного масштабу, Ваші думи, Ваші мрії, незгасний племінь великого серця.

Тож-бо прийміть солодкий привіт із Поділля!

А “Літературна Україна” так і не повідомила читачам, що є ще й лауреати літературної премії імені Степана Олійника¹. Так ніби ото сатира та гумор уже й не література.

Недавно Анатолій Бортняк з гіркотою писав мені, що живе не на межі бідності, а на межі жебрацтва. Бо ж навіть тієї жалюгідної премії, яку нам присуджено одну на двох, ми ще не отримали всієї. Колись мають іще додати по півтори тисячі.

Тож і пише Анатолій:

“Скоро піду на вулицю жебракувати – подайте лауреатові трьох республіканських премій!”

Щодо мене, то мені трохи легше. Адже я отримую пенсію аж... 880 крб. Штанів, звичайно, за неї не купиш, але з голоду не помреш. Та нічого. Вистоїмо. А щоб підтвердити, що маємо гарний настрій, вкладаю Вам трохи сміху. Нехай багаті плачуть. А у нас є віра в свою Україну, для якої віддати готові все, що маємо. І життя для неї не пожаліємо.

Був би радий отримати від Вас вісточку і номер телефону.

Щастя Вам та добра, дорогий наш український Прометею!

Василь Кравчук

23/V – 1992 р.

(Підпис)

* * *

Від Миколи Назаровича Щепенка

28 червня 1992

Сватове, 28.06.1992

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Приєдную своє серце до поздоровлень з нагоди всесвітніх вшанувань Вас як одного з найвидатніших діячів літератури, культури, боротьби за правду і добро на Землі – з присвоєнням Вам високого звання Доктора Альбертського університету.

Обіймаю Вас подумки і від усієї душі бажаю здоров'я, щастя.

Доземний уклін Вашій життєвій супутниці, вельмишановній Валентині Данилівні, Вашій родині!

Віддано Ваш

Мик. Щепенко

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала*14 липня 1992*

Любий і дорогий Олесь Терентійовичу!

Ваша стаття “Відкриття Альберти” (Л. У. [Літературна Україна], 9.VII.92) – унікальна¹, вона так потрібна Новій Україні, яка невпинно шукає щасливих шляхів для свого народу. Читав її і знову повертався, знову знаходив красу мови, мудрі роздуми, об’єктивну оцінку всього, що було на багатостраждальній Україні. Я так захопився, що прочитав її, потім побіг до кіоску – купив ще два примірники Л. У., щоб віддати деяким інтелігентам з техн. вузів, які й досі з оглядкою сприймають все нове на Україні, мовляв – з Москвою – спокійніше було б, навіщо все це... (Є такі Обломови, які живуть, щоб сито жити, не думаючи про історію свого народу, про тих нещасних хлібодарів, які з чистою совістю горбагнули для блага інших.)

Фактаж, філософське осмислення їх у Вас – пречудесні, блискучі, переконливі. Але ми, на жаль, як раби, звикли до всього, що діється навколо нас. І ось Ваша, Олесь Терентійович, апостольська мандрівка в Заокеанську країну – Канаду, в Альберти, сколихнула нас, зворушила душі наші, нарешті, відкрила нам очі на все, що було, і на те, що є. Ваш виступ – дороговказ – ввійде до історії України, бо зворушив наші душі, ще й ще раз привернув увагу до життя. Ви своєю колючою правдою відкрили сліпцям очі, показали, до чого ж ми дійшли?

Виходить, що тільки Брежнев та Сулов бачили “сияючі вершини комунізму”. А мільйони трударів так і не побачили. Тепер вони, зневірившись, знаходяться в розпачі: як бути далі? Доки ж це буде? Коли ж настане обіцяне щасливе життя – життя, давно горбом заслужене?! От до чого привела суцільна брехня, яка по суті стала у нас культом! А воно ж – рано чи пізно – оте злодіяння розкривається, і тоді чесні люди задумуються: кому ж ми вірили? Кому довіряли самих себе? Навіщо десятиліттями виснажували себе, надмірно працювали – чоловіки, жінки, діти? А он “люди в кожухах” на чужій землі знайшли щастя, бо знали: їхня чесна праця там високо цінується, виправдовує себе!

Отож добре, що Вашу епохальну статтю нині поклали в основу “До Всесвітнього форуму України”. Зелену вулицю відкрили

Ви! Дай Боже, щоб все сталося так, як Ви пророче сказали: “Відкрив, зміцнив у собі почуті надії, що й люди твоєї землі, прийдешні завтрашні покоління житимуть колись таки краще”.

Спасибі! Зичу здоров'я й наснаги Вам. Хай Бог береже Вас для всіх нас!

Щиро й сердечно до Вас.

Щироприхильний

Ів. Шаповал

14.VII.92

P. S. Земний уклін Валентині Данилівні.

P. S. А чим я живу? – Завершив другу частину своєї книги: “Взяв би я бандуру”². Вже знайшов і спонсора. І хоч здоров'ям слабий – працюю, як казав мудрець, “Надійся на гірчичне зерно – скрушиш і гору”.

* * *

Від Василя Івановича Кравчука

19 липня 1992

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Спасибі Вам сердечне за ту велику радість, яку Ви принесли мені своїм, таким теплим, таким бажаним для мене листом.

Для мене той день, коли я отримую від Вас листа, стає святковим. І настрій мій стає піднесеним і окрилений навіть в годину життєвих невлаштованостей.

А ще хочу Вам повідомити, що Ваш лист – перший (!), який я отримав з позначкою – вулиця Незалежності. В цьому вбачаю добре знамення того, що наша незалежність буде вічною, як ім'я нашого народу українського. А відтак хочу доповісти Вам, дорогий наш наставнику, що доклав особисто чимало зусиль, як голова товариства “Просвіта”, аби вулиці нашого міста нарешті стали носити імена кращих синів нашого народу та в назвах тих закарбовувалась історія України. Адже й сам Ізяслав дихає історією. І її, ту історію, правдиву, не спотворену, мають знати ті, хто живе нині, і ті, хто прийдуть після нас.

Отож бо в тому, що нині я живу не на вулиці Леніна, а на вулиці Незалежності, бачу перші наслідки прозріння, задля якого

працюємо в цей нелегкий час. Але ж це лише початки, перші про-
світки у задогмаченій свідомості обивателя, над яким невтомно
продовжують експериментувати вчорашні сили.

Адже спотворювати соціальну свідомість населення тим но-
сителям тоталітаризму допомагає нелегка економічна скрута, що
характерна нині для всіх теренів України та ще й спричинена по-
милками керівних структур.

Ото ж бо будь-якому ортодоксові-партократу вдається збурю-
вати нещасного стояльника черги в потрібному для себе напрямку
і виховувати з нього ненависника незалежності.

Гірко й те, що немає єдності в наших демократичних силах і
розбрід та різнодум'я наше лише на руку тим чорним силам, що
знять колишнім всевладдям. Віримо – минулому вороття не буде.
Але ж гірко, що так гальмуються найсвітліші перетворення на ко-
ристь України.

Тож Ваші слова: “Час такий, що кожен має не шкодувати себе
задля України, вона – понад усе!”, які Ви сказали у своєму листі
до мене, я сприймаю як поклик до дії, як насагу до боротьби за
святу нашу справу.

Ми ні за яких умов не складемо нашої зброї. А вона, наша
зброя, – це слово правди, що маємо його донести до кожного, хто
нас оточує в повсякденні нашому.

Ось вкладаю Вам для ознайомлення одну зі своїх статей¹.
Надрукував я її у своїй обласній газеті “Подільські вісті”, в район-
ці, чим в певній мірі вибив стільця з-під деяких запінених догма-
тиків, що заперечували заміну вулиці (її назви) та продовжують
покладати квіти до пам'ятника вождю (він поки що у нашому мі-
сті стоїть...).

На цю тему та на тему незалежності доводиться проводити та-
кож чимало розмов. А нещодавно виступали разом із митрополи-
том отцем Федором у військовій частині. Хочу повідомити Вам,
дорогий Олесь Терентійович, що при Будинку офіцерів у нас пра-
цюють курси по вивченню української мови і ми збираємо книги
українських письменників для бібліотеки, яку передамо для них.
Включимо в неї і Ваші твори “Твоя зоря” і “Собор”.

Від імені товариства “Просвіта”, від всіх моїх друзів, Ваших щирих шанувальників, шлю Вам сердечний привіт і побажання Добра і Щастя та нев’янучої творчої сили на благо нашого народу, на благо і квітання України нашої!

Ваш

Василь Кравчук
(Підпис)

19 липня 1992 р.

* * *

Від Василя Івановича Захарченка

8 серпня 1992

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Даруйте, що турбую. Але прочитайте оту статтю з “Независимой газети”. Чужа газета, російська, і та стогне, кричить, плаче й сміється крізь сльози за незалежною Україною.

З нас сміється світ, і скоро буде реготати з таким сто разів проклятим президентом, з таким головою уряду, з таким головою парламенту, з такою Державною Думою.

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Що ж там робиться, у Києві? Що це створили 2 серпня демократи наші за Конгрес?¹ Чи не нагадує цей Конгрес Вам мало-російську Колегію? Добровільну отаку Колегію по проведенню в життя “державної” волі колишніх компартійців, починаючи від президента і до представників цього проклятого президента в областях і районах. У нас, у Черкасах, у повному складі майже править колишній обком партії, в районах – райкоми.

Іде велика імітація по “розбудові держави”. А насправді йде цинічний продаж України. Іде зрада України людьми, чужими Україні, людьми, які ненавидять Україну, її культуру, мову, український народ.

Скажіть Ви, наш перший розум, наша совість – скажіть про цю зраду нашого 1 грудня 1991 р. – на Всеукраїнському форумі 21 серпня², зірвіть з них маски.

Не даймо приколихати, приспати Україну лихим людям, а потім її “окрадену збудити”. Будьмо кожен хоч трохи Шевченком, і ми спасемо Україну, Незалежність.

Биймо в дзвін на сполох, коли не хочемо, щоб пролунав по дзвін по незалежній Україні. Єльцин на прес-конференції так і сказав (під хіхікання президента України, хіхікав, як Стецько): “Не будем спешить с разделением флота. Ведь через год много может измениться”. Виникне ота конфедерація, на яку вже згоден Кебич?..

Гірко, боляче усвідомлювати, але декого з наших демократів та республіканців вистачило тільки на те, щоб підняти синьо-жовті прапори та тризуб. Партократи ж тримаються, як за доти, за пам’ятники Леніну, за портрети його і чекають перемін. І тільки вони настануть, то вони, не встигнемо й оком змигнути, скинуть з ратуш наші прапори і розіб’ють скляні вивіски з нашим гербом. І з Українською державою буде покінчено, бо ми ж ще нічого більше не збудували.

Україна потрапила в чужі, яничарські руки. Рятуйте її, дорогий Олесею Терентійовичу! Нема більш ні на кого надії. Молоді Вас підтримають.

З повагою

Василь Захарченко

8 серпня 1992 р.

* * *

Від Володимира Андрійовича Барни

10 серпня 1992

Високоповажаний Олесею Терентійовичу!

Звертаюся до Вас від імені півмільйонної громади українців Лемківщини, Холмщини, Надсяння, Підляшшя, яких півстоліття тому було депортовано із рідної землі, що нині входить до складу Польщі. Лемки у нинішній Польщі подібні до курдів, на яких і далі продовжується геноцид, їм і нині не дозволяють повертатися до рідного гнізда. Коли ж настане той мент справедливості для насильно вигнаних українців із своїх предковічних земель? За увесь цей час ні разу ні Уряд України, ні Верховна Рада не поставили на

порядок денний питання про відновлення справедливості стосовно депортованих у 1944–1947 роках українців Лемківщини, Надсяння, Холмщини! Справедливість мусить восторжествувати. Ми чекаємо цього уже майже півстоліття. Просили б Вас також стати в обороні вимордованих людей червоними комуністичними тиранами Польської Речі Посполитої людської та УРСР.

Знаючи Вас як великого миротворця, людину високих гуманістичних ідеалів, письменника-академіка із світовим ім'ям, просимо підтримати наші звернення від імені Першого Всеукраїнського конгресу лемків¹, що проходив у Тернополі, і підняти свій мужній голос на наш захист. Знаємо, що у Вас є багато клопотів, але надіємося на Вашу особисту підтримку і діяльну допомогу в наших бідах і трагедіях.

З глибоким пошануванням –
співголова-координатор Всеукраїнського
товариства “Лемківщина”

Володимир Барна

10.IX.'92

* * *

Від Яреми Петровича Гояна

11 серпня 1992

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Нелегким виявився цього разу шлях “Бригантини” через кризові підводні рифи, але все-таки вона допливла до берега любові¹. Радіємо, що встигла книжка до Всесвітнього Форуму українців².

Не ображайтеся, коли щось не так, бо ситуація з випуском книжок зайшла в тупик. Сьогодні дали телефонограму на всі фабрики і зупинили друк наших книг, бо немає збуту.

Ваша книжка тільки по собівартості коштує 60 крб. 20 коп. А коли дійде до прилавка, ця ціна зросте вдвоє.

Щиро

Ярема Гоян

11 серпня 1992

Передаю два примірники.

* * *

Від Марії Олександрівни Зобенко

17 серпня 1992

Дорогий Олесю Терентійовичу!

З глибини серця шлю Вам щире вітання з 1-ю річницею проголошення Незалежності Української Держави!

Уклін Вам за те, що несли Вогонь Віри в прийдешність цієї події.

З гордістю читала Ваші нотатки з Альберти¹, де Ви делікатно спонукаєте думати нас, що тамтешні Гори не такі вже далекі й холодні та недосяжні для українців з материкової Вітчизни.

Доброго Вам здоров'я і довгих літ життя у вільній Україні!

З повагою –

Марія Зобенко

17.08.1992 р.

* * *

Від Валентини Муравецької

17 вересня 1992

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Вітаю Вас і хочу сердечно подякувати за такого доброго, теплого і дружнього листа.

Українська Альберта пам'ятає Ваш приїзд. Це для нас була ПОДІЯ. Ваші друзі й нові знайомі кланяються і бажають Вам і Вашій родині міцного здоров'я, творчої наснаги, довгих літ...

Як і обіцяла, надсилаю Вам статті, що вийшли в Канаді і ЗСА [США]¹. Мені дуже шкода, що та неточність – “Не попит, а подвиг був всенародний, а друга “імперський”, а не “імперіалістичний” злочин” – потрапила вже в газети. Матеріал відсилався набагато раніше, а потім прийшов Ваш лист.

Вибачте, шановний п. Гончар, за ці помилки.

До побачення.

З глибокою повагою

Валентина Муравецька

* * *

Від Олени Михайлівни Апанович

29 вересня 1992

Київ, 28.IX – 1992.

Вельмишановний і дорогий Олесю Терентійовичу!

Передаю Вам третє видання книжки Миколи Петровича Киченка¹. Нарешті вдалося домогтися, щоб це видання побачило світ. В кінці книжки – написане мною есе-біографічний нарис про незабутнього Миколу Петровича: “Син козацького степу”. Там я наводжу його вірш, написаний ним за кілька років до кончини і присвячений Вам². Вірш раніш не друкувався, можливо, Вам невідомий.

Я знаю, з яким величезним пієтетом ставився до Вас Микола Петрович і як високо цінував Ваше добре до нього відношення. Нехай ця книжечка буде Вам на згадку про “славну степову людину”. Це Ваше таке гарне висловлення послужилося мені для назви есе.

Репрезентую Вам свою книжку, яка нещодавно вийшла, і рекламку на другу мою книжку, що має з’явитися з друку³.

З щирою і глибокою повагою

Ол. Апанович

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

Жовтень 1992

Дорогий Олесю!

Занедужав я в дорозі... Коли б же в дорозі, а то в хаті. Стояла липнево-серпнева спека. Вікна відкриті і на південь, і на північ. От і готова пневмонія. Температура за сорок. Повна втрата свідомості. І так було довго. Сотні всіляких уколів. Мої близькі були переконані за тим прислів’ям “Ніж воду возить та сухарі мочить, сідайте, куме, на дно”.

З допомогою лікарів, дружини й бога на дно не сів, хоч пульс не 65–68, як належить, а 32–36... Тут медицина безсила щось зарадити... !

“А Вы что же хотели? Вам 84,5 года”.

...Я справді вже нічого й не хочу. Навдивовижу – голова майже не болить. А от ноги відмовляють. Це від аорти. Вона розширилась до таких розмірів... Київський інститут експериментальної хірургії наказує підіймати мені не більше одного кіло... Не чхать, не кашлять, не... Боже, та я бугая підйму! Відповідають: віримо, що не тільки бугая, а і корову разом, тільки де Ви їх знайдете? Про приватизацію чули? Ото ж то й воно. І знову наказ: через три-чотири місяці приїжджати на контроль. Двічі приїжджав. Тоді відмовився. В цьому інституті сотні докторів наук і тисячі кандидатів. А врятували (операція) тільки одного. Ніяких ліків, крім ножа, немає. У квітні дев'яносто третім мені грюкне 85. Дожить би.

Боротьба за Ломівку триває. Тобі, мабуть, Валентин Чемерис надіслав черговий “Борисфен” з його статтею “Ломівка”¹. Там є чимало слухних питань, які він ставить перед місцевим начальством.

Твоя сестра Шура дуже за тобою скучила. Вона чомусь вірить, що ти мене послухаєш і приїдеш до неї в гості.

Бідна Шура. Вона й не знає, що ти ніколи мене не слухав. А тепер, після інфаркту, й поготів.

Молюсь за твоє здоров'я.

Твій

С. Завгородній

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

22 жовтня 1992

Любий і дорогий Олесь Терентійовичу!

Висилаю Вам свою статтю про рідну мову, опубліковану в “Зорі” 22.X.1992 р.¹

Взяти перо й написати про мову наштовхнула мене Ваша мудра стаття: “Мова – це любов”². Отже, дякую Вам щиро й сердечно! Земний уклін Валентині Данилівні.

Щироприхильний земляк Ваш

Ів. Шаповал

22.10–92

Дніпропетровськ – Січеслав

* * *

Від Василя Івановича Кравчука

23 жовтня 1992

Дорогий Олесь Терентійович!

Оце побував нещодавно в гостях у свого доброго друга Іполита Михайловича [Брикульця]. Посиділи, погомоніли, поспілкувалися серцями! Бо ж ми – брати по духу. І в таких випадках Ви для нас завжди присутній у наших розмовах, у наших судженнях та оцінках нинішнього нелегкого відрізка часу. А саме такі спілкування необхідні, бо ж дають вони додатковий заряд енергії і впевненості у всіх наших помислах і діях.

То ж цей лист пишу Вам, дорогий наш Олесь Терентійович, ніби від нас обох, бо Іполит Михайлович при всій його високоерудованості, при всіх енциклопедичних знаннях завжди залишається надзвичайно скромною людиною. І в якійсь мірі соромиться просто отак писати Вам, забирати час.

– Краще, – каже він мені, – я зроблю приємність для Олеся Терентійовича, надіславши йому дарунок наших полів та гаїв¹.

Отож ближчим часом такий привіт від нього має надійти на Вашу адресу. Але я хочу тут повести мову не про письменників, не про політику, без якої нині не обходяться навіть на фермі чи в гаражі. Я гадаю собі, що, на превеликий жаль, у нас на Україні відсутній справжній глибокий читач. Читач вдумливий, читач розумний, аналітичний.

Саме таким читачем, талановитим і непересічним, являється Іполит Михайлович. І здається мені, що коли б таких читачів було більше, то значно швидше пробудилась б національна гідність українського народу. Бо ж маємо, на жаль, брудні патьоки марудної макулатури в яскравих палітурках. Але ж не безневинної.

Насильство, тваринний секс-інстинкт, криваві смакування детективщини і т. ін.

Іполит Михайлович щасливий, що в його оселі назаwsze зберігатимуться Ваші книги з Вашими дарчими підписами. А Ваш лист залишиться як священна реліквія у сім'ї.

Не буду і я забирати зайвого часу у Вас. Але для того, щоб Ви мали уяву, про що пишу тут, на Поділлі, вкладаю Вам вирізку з "Сільських вістей"². Може, матимете якусь хвилину, то прочитаєте цей роздум.

Зичу Вам, дорогий наш наставнику, щасливого творчого довголіття і доброго здоров'я на многія літа!

Низький уклін Валентині Данилівні!

Щиро Ваш

*Василь Кравчук
(Підпис)*

23/X 92 р.

* * *

Від Григорія Дем'яновича Зленка

24 жовтня 1992

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Влітку спеціальним випуском “Чорноморських новин”¹ – “Відродження” – відзначили ми 110-ту річницю від дня народження знищеного тоталітарним режимом історика України академіка Михайла Єлисейовича Слабченка. Посилаю Вам примірник газети. Можливо, зацікавлять статті вченого, які я розшукав на сторінках одеської газети “Вільне життя”² за 1918 рік. Вони так відгомонюють з сьогоденною ситуацією!

Лежить у мене ще не переопублікований памфлет Слабченка “Язык Шевченка”, що побачив світ за псевдонімом Причепа в одеському журналі “Наша кооперація” при початку 1920 року. Це – теж вельми актуальний сьогодні матеріал...

Взагалі кажучи: з публіцистики Слабченка могла б скластися інтересна й потрібна книжка. Але ж бо – хто її видасть?! В “Маяку” на стані верстки вже рівно рік лежить збірка моїх документальних нарисів – “Написане залишається”. Надій на те, що вона побачить світ, жодних!

Для пропаганди Одеси, як одного з центрів української культури, що можу, те роблю зі сторінок місцевої преси та різних “трибун” і “кафедр”. Про один з виступів додаю вирізку з усе тих-таки “Чорноморських новин”, які поки що залишаються єдиною в Одесі українською газетою (дубль “Одесских известий”, що так ретельно розпропагуюють книгу Бориса Олійника, передруковуючи її з авторського рукопису, – не беремо до уваги!).

Знайдете в конверті ще сторінку з рідної мені корсунь-шевченківської районної газети “Надросся” (я там колись працював рівно сім років), де вміщено відгук Сергія Левковича Хавруся на Ваші “Фронтіві поезії”. Можливо, автор і надсилав Вам витинку, – хай буде для бібліографів зайва...

Зичу Вам надійного здоров’я і творчого стану душі.

Щиро Ваш

Григорій Зленко

P. S. В грудні “Відродження” присвятимо 100-річчю Миколи Гуровича Куліша. Чи не могли б надіслати буквально два абзаци про своє бачення цієї постаті? Куліш, як відомо, починав в Одесі...

Буду глибоко вдячний, якщо зможете відгукнутися на моє прохання.

Г. З.

24 жовтня 1992
Одеса

* * *

Від Дмитра Васильовича Нитченка

9 грудня 1992

Ньюпорт, 9.12.1992 р.

В.Поважний і Дорогий Олесю Терентійовичу!

Вітаючи Вас і Вашу Родину з святами Різдва та Нового року, додаю принагідно копії чи вирізки з наших здобутків, щоб і Ви були ознайомлені з нашою діяльністю. 20 листопада дістав з друкарні моє нове видання – “Листи письменників”¹ і Вам першому вислав авіаційною поштою. Сподіваюся, що Ви це видання одержали? Останнім часом (після форуму) не бачу Ваших виступів у пресі². Як здоров’я?³ Цілком підтримую поради Вал. Шевчука щодо порнографічної та іншої халтури, що напливає з Росії. Невже Верховна Рада чи сам президент не може дати наказ зупинити той наплив? Маємо жаль до “Веселки”. Ми зібрали понад 2 тисячі американських доларів і передали на друк “Австрал. збірника”, до якого Ви написали передмову, але видавництво не друкує. Просили дати гроші на придбання паперу. Ми це зробили, але не друкують? Кажуть, що немає замовлень? Ми дуже схвильовані. Кожен автор вплатив по 7 дол. за кожен свою сторінку, дехто впла-

тив понад 240 дол., і все пропало? І нічого не обіцяють? Може, Ви вплинете?

З пошаною

Дмитро Нитченко

В.Поважному Олесеві Терентійовичу та його Родині бажаємо Веселих свят Різдва Христового і щасливого Нового року.

Д. Н.

Додатки висилаю окремо.

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

26 грудня 1992

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Щиро-щиро бажаю Вам здоров'я, доброго настрою, світлих і радісних усіх пір року Нового. І нехай нас усіх піднімає творення незалежної нашої держави при всіх неймовірних складнощах! А я певен: коли її, Україну – державу – не розграбують, не розпродадуть, злочинно не проярмаркують, вона буде. Господи, звідки стільки зажерливої нечисті?...

Ваш

(Підпис)

26/ХІІ–92

* * *

Від Василя Івановича Кравчука

28 грудня 1992

Дорогий наш Олесю Терентійовичу!

Всім серцем вітаючи Вас з наступаючим Новим, 1993, роком, хочу Вам сказати так багато, що оті мої думки аж ніяк не вмістяться на звичайній поштової листівці.

Тому пишу оцей лист, надіючись на його прочитання, хоч знаю, що у Вас страшенний дефіцит часу. Та все ж...

Я хочу, щоб з цих сторінок озвався до Вас мій настрій. Адже ми вступаємо не просто в Новий рік. Ми починаємо Новий вік нашої держави, України нашої. І якщо навіть так станеться, що лінія мого особистого життя раптом обірветься, молю Бога за те, що дав мені можливість назвати Україну вільною! А українську мову

– Державною! Я ж бо починаю вірити в те, що наш народ нарешті скине з себе “смирительную рубашку”, яку натягли на нього царські сатрапи і свої рідненькі перевертні-яничари.

І в цьому поступі доволі неоцінна заслуга Ваша, дорогий наш Олесю Терентійовичу. Я ж бо знаю, та й не тільки я, весь народ наш знає, як Вам доводилось, скільки великого болю Ви взяли на свої плечі і протягом довгих чорних років несли ту безмірну вагу в ім'я сьогоднішнього розпрозорення, в ім'я звільнення душі людської від брехливої імперської облуди, в ім'я утвердження правди на землі нашій горенній.

У зменшеному масштабі відчув цього преса на собі і я. Особливо в той час, коли півтора року тому вийшов з партії. І почав виступати письмово і усно на підтримку правди, розвінчуючи дрімучі догми брежнєвізму-сусловізму, що так липко вчепилися в душі задуреного обивателя. Тому й не здивувався, коли мені повідомили, що під час путчу гекачепістів моє ім'я стояло першим у чорному списку в районі. Адже іще до того часу отримав чимало листів з погрозами фізичної розправи, якісь підляки по телефону приклеювали мені всілякі мислимі й немислимі ярлики. А деякі “друзі” відвертались на вулиці, щоб не привітатись. А “Літературну Україну”, яку я завжди пропагував, називали не інакше, як “бандерівським листком”, якого пропагує бандерівець Кравчук.

Та Бог з ними, отими нещасними сліпаками, які заклакли у рабській покорі і до цього часу не можуть відчути себе народом. Я оті листи зберігаю, як документи епохи.

Та Вам, знаю, було ще тяжче. Та все ж вистояли, вистраждали. І Ваше життя, Ваша творчість назавжди залишаться для народу взірцем подвигу в ім'я України.

Тож прийміть мої найсердечніші вітання, дорогий наш Прометею, з Новим роком! З Новим віком України!

Пошли Вам, Боже Великий, снаги і здоров'я на многії літа! Живіть і трудіться на благо України, яка складатиме Вам вдячність довічну і уклін доземний!

З Новим роком! Щедрий вечір! Добрий вечір!

З глибокою шаную

Василь Кравчук

281200

м. Ізяслав, Леніна, 21, кв. 21

Хмельн. обл.

Кравчукові Василю Івановичу
28.XII. 91 р.

(Підпис)

Р. С. Пам'ятаєте, Олесь Терентійович, як я до Вас колись про-
рвався на квартиру і ми з Вами замість 10 хвилин розмовляли
37 хв.!

Щасти Вам, Доле!
Щирий привіт Вашій дружині!

* * *

Від Анатолія Іларіоновича Колісниченка

29 грудня 1992

Дорогий наш, святоукраїнський, рідний Батьку!

В причину того, що наша захланна поліграфія навіть не здо-
судилася “заробити” на святі Різдва, змушений просто привітати
Вас на пребілому шматку степового снігу.

Усім нам на радість будьте здоровими – як переможний ко-
зацький гумор. Добрим і завжди й у всім великим – як ті ж степові
тополі!

Я тільки тепер зрозумів, що Ваша мудра, ота багатозначна
усмішка, – був вірний знак майбутньої перемоги.

І найбільше печалить і судомить (до сліз душу) – що не дожив
до цього Василь Земляк...

Будьте і будьте вічно з нами, а головне – з Україною!

П. С. Готую есе про “Диво новели Олесея Гончара”. Новела –
така козачка, що навіть найжорстокішому, чужинському імпера-
тору ніколи не віддавалася.

П. С. Маю за душею чотири романи. Може, онук колись та
відрецензує... Ні, таки “Магнетична дама” (колапс і смерть КДБ),
можливо, і з'явиться в “Українському письменнику”¹.

Вибачте за багатослів'я. Се вже суфлеризує мені жорстокий і
невблаганний голос новели.

Вічно Ваш, рядовий козак, що береже Ваш степ, А. Колісни-
ченко.

29.12.92.

(Підпис)

* * *

1993

Від Василя Івановича Кравчука

14 січня 1993

Дорогий Олесю Терентійовичу!

З Новим роком Вас! З новим ювілейним 1993!

Всім серцем, всім єством своїм радію і вітаю вас, Великого сина України, що стільки віддав сил своїх, аби допомогти їй звестись із колін! І думаю собі, і мовлю душею: Як же то треба радіти нам і дякувати Долі, що дала Україні у 19 столітті Великого Шевченка. А в 20 – Олеся Гончара.

Ваші твори, Ваше ім'я сказали світові, що українці – нація не вторинна, що нація достойна шани і поваги.

І присудження Вам, дорогий Олесю Терентійовичу, міжнародним біографічним центром Кембріджа почесного високого звання “всесвітній інтелектуал 1992 року” повноправно і заслужено підтверджує достойність Вашої постаті як виразника духовного потенціалу українського народу¹. Ваші твори, Ваше високе слово завжди слугували і слугуватимуть рідному народу.

І вдячна Україна, нинішнє і майбутні покоління складатимуть Вам шану за те, що Ви допомагали народу прозріти у найважчі часи його духовного пригноблення.

Від імені товариства “Просвіта”, від себе особисто, від всіх моїх друзів вітаю Вас, дорогий наш Олесю Терентійовичу, з цим цілком заслуженим високим званням. Це і для нас свято!

Щирий Вам привіт від Іполита Михайловича [Брикульця]!

Ваш

(Підпис)

Василь Кравчук

м. Ізяслав, Незалежності, 12/12

* * *

Від Степана Аністратовича Чорнобривця*7 березня 1993*

Дорогий Олесю Терентійовичу!

У цей тяжкий час звертаюся до Вас з делікатним проханням, ідеться про особисте. Моя дружина Фросина Чорнобривець з шістнадцяти років пішла на свій хліб, нагороджена медаллю за доблесний труд у час війни, – це за те, що, працюючи секретарем сільради, зібрала велику суму грошей на танкову колону.

Коли в мене вийшли перші твори, я (ворог сам собі) умовив її увільнитися з посади (мала 15 років трудового стажу) й сісти за друкування рукописів. Змусило й те, що в Нікополі не було друкарниці, яка знала б українську мову. Пропрацювала зі мною більше тридцяти років і лишилася з 15-ма роками трудового стажу. А потім – обвалля. Ми, як і всі, не знали, що означає жити за 9 кілометрів од Запорізької атомної, не знали, що в Нікополі смертність з онкологічних захворювань перевищує народження. Дочка Майя, віком 39 років, померла від раку, лишивши на наші руки дитину. На заводі від електроструму згорів чоловік другої дочки Асі, яка лишилася з малою дитиною. Вдруге вийшла заміж, поїхала на Колиму заробляти на квартиру гроші, породила дитя, яке через велику нестачу кисню в тримісячному віці захворіло. Лікарі запропонували якнайскоріше вивезти дітей з Півночі.

Отже, дружина виростила четверо дітей і доглянула напівсиротілих онуків. Було так, що вдень – діти, а вночі – друкарська машинка.

До Вас, Олесю Терентійовичу, звертаюся з проханням: замовити Мушкетикові слово, щоб підтримав клопотання моєї дружини про призначення пенсії. Я надіслав йому відповідну документацію.

7/III–93 р.

Ваш вічний боржник –

(Підпис)

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

23 березня 1993

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Нехай і моє скромне слово додається до тої щедрої зливи слів привітальних, котрими Ви будете огорнутий 3 квітня. Бажаю Вам усього прекрасного і радісного, а головне – здоров'я. Нехай воно служить Вам надійно, даючи сили до тої подвижницької роботи, якою Ви уславили не єдино себе, а народ український уже.

Я щасливий зі спілкувань з Вами. Зустрічі – їх було чимало й тоді, коли ми один од одного місцем проживання далеко, – пам'ятаються завше. Вони радували і наснажували. Ними я ставав багатшим.

Уклін Вам за Вашу високу шляхетність.

Цілую руки Валентини Данилівни.

Щирі-щирі поздоровлення од всієї нашої родини.

Сердечно Ваш

І. Чендей

23 березня 1993

* * *

Від Сергія Лукича Носаня

27 березня 1993

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Сердечний уклін Вам і світлій родині Вашій з Шевченкового краю!

Даруйте, що турбую. Є в мене душевне прохання до Вас, Вашої дружини й родини – відвідати 21 квітня в Київському академічному драмтеатрі ім. Лесі Українки виставу Черкаського обласного драмтеатру за моєю поетичною драмою “Остання мить” (на дві дії). Вона присвячена пам'яті “справжнього витязя молодії української поезії” Василя Симоненка.

Робота над твором була для мене важкою і дуже відповідальною. За три роки праці у мене зібралось сім варіантів драми, аж доки вона набула сценічного втілення. Цікавили мене – не побут,

не суєта стосунків, а Душа Поета, його висока сутність Громадянина і Патріота України.

Двадцять вісім неповних літ життя... І в його останні, передсмертні миті – Поет бачить рідних і дорогих людей: насамперед Маму, що є і конкретною постаттю, і уособлює Україну, Дідуся – свого першого духовного вчителя... Перед Поетом проходять герої його творів, звучить його пристрасна поезія.

Це драма-метафора. Драма-алегорія, де я прагнув психологічної глибини характерів, художньо узагальненого відтворення часу, в який жив Поет і людина. Поет і час. Поет і суспільство. Філософська лінія – Муза і Смерть, боротьба Добра і Зла... А тому в реальності постаті Симоненка, певною мірою, мають угадуватися риси цілого покоління митців – шестидесятників... Усе це я прагнув передати в драмі “Остання мить”.

Її прем'єра відбулася 27–28 лютого в Черкасах. У залі була мама Поета, його син, друзі, хто працював з Василем Симоненком в обласній молодіжній газеті, знайомі і просто глядачі, хто не байдужий до культурно-духовного відродження України, до її долі, її майбутнього.

Несподіване художнє оформлення драми Київським театральним художником Миколою Кужелевим, оригінальне режисерське вирішення, гра акторів (у виставі зайнятий весь колектив театру), музика і хореографія – зробили виставу подією в культурному житті Шевченкового краю. Ось уже протягом місяця вона з успіхом іде на місцевій сцені.

Кажу це не як похвалу самому собі, а тому, що дуже боявся, хвилювався за “своє дитя”, бо в залі сиділи люди, як я вже сказав, які добре знали Василя Андрійовича. Але спектакль був для всіх несподіванкою і одержав щирі похвали.

І ось така радість і для мене, як автора, і для колективу театру – Міністерство культури України запросило черкащан зіграти “Останню мить” для столичних глядачів на сцені драмтеатру ім. Лесі Українки 21 квітня.

Моя мрія, щоб ви, дорогий Олесею Терентійовичу, разом з Дружиною і родиною подивилися виставу. Ви для мене не тільки Письменник і Громадянин, перед яким я схиляюся і маю за взі-

рець, а й Людина, яка першою відчула силу Поета Василя Симоненка і вагу значення його творчості в духовному житті народу.

Дай, Боже, і Вам, і Вашій родині – здоров'я і радості у новій, відроджуваній Україні!

З глибокою шаною –

Носань С. Л.

27 березня 1993 р. м. Черкаси

257005 м. Черкаси-5,

вул. Калініна, 2, кв. 41.

Носань Сергій Лукич.

Р. С. Дуже прошу Вас подивитися “Останню мить”. Носань С. Л.

* * *

Від родини Микити Михайловича Шумила

Квітень 1993

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Прийміть наше щире і якнайтепліше вітання з гарним – три чверті віку – ювілеєм!

Ви самі, очевидно, розумієте, що ніякими словами не скажеш того, що лежить на дні людського серця. А в наших серцях – як і тисяч інших ровесників – постійна, непроминальна любов до Вас, як Людини, письменника, слово якого осяює наше суворе повоєнне дитинство, і відтоді веде ось уже ледь не півстоліття дорогами Краси і Вірності.

Бурі суспільні налітають і відходять, а слово справжнього митця переходить від покоління до покоління. Ваше слово знайде відгук у душах наших далеких нащадків...

Хай Вам буде сонячно у ці дні, хай море вітань підтвердить сказане вище. Найкращі побажання всій Вашій родині!

*Наталя Шумило
Володимир Мельник¹*

Квітень, 93 р.

* * *

Від Дмитра Григоровича Білоуса

3 квітня 1993

Дорогий Олесю!

Радий, що ти досяг свого зеніту
за внесок твій для України й світу.

Спасибі тій землі, що породила,
спасибі тій сім'ї, що спорядила,
спасибі тій судьбі, що оградила,
адже добі твої потрібні крила.

Коли вожді маніакально хворі
хотіли люд тримати у покорі,
підносив ти людину в кожному творі
й собори душ возславив у "Соборі".

То хай же все сторицею воздасться:
Здоров'я, успіхів тобі і щастя!

Дмитро Білоус

3 квітня 1993 р.

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

5 квітня 1993

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Всі ми, земляки Ваші, щирі шанувальники Вашого таланту, з нетерпінням чекали З.ІV! І ось приємна радість: побачили й почули Ваш приємний голос по телебаченню. Перед глядачами стояв Апостол правди і культури, перед яким схиляємося ми і раді, що Ви при здоров'ї, творчий, з вогником в очах.

До духовної скарбниці, яку Ви створили для рідної України, хочеться й мені сказати своє слово. В "Зорі" З.ІV. з'явилась моя стаття. Я її назвав суто об'єктивно й правдиво: "Окраса нашої культури". Висилаю вирізку з цієї газети. А разом кладу замітку з "Днепра вечерного"¹, де Пуппо подав цікаву замітку "Дарящие свет и добро".

Свій вклад в ювілей внесли і музейці ім. Яворницького. Там, в Діорамі, було створено чудову виставку², присвячену 75-річчю Лицаря культури й науки. Я їм допоміг тим, що дав з десяток фотографій з Вашого життя.

От і все! Пробачте, що своїм листом забрав у Вас дорогоцінний час.

Щиро й сердечно до Вас.

Земний уклін дорогенькій Валентині Данилівні.

Ів. Шаповал

5.IV.93

Дніпропетр.

* * *

Від Марка Петровича Шевельова

5 квітня 1993

5.04.1993

Шановний Олесю Терентійовичу!

Тримаю у руках останнє число “ЛУ” [“Літературної України”] з Вашим усміхненим портретом і списком спілчанських новобранців¹, завершеним моїм негучним прізвиськом. Ви наче промовляєте з портрета: “Ну, що я говорив...”

Дякую за Вашу підтримку, і увагу, і теперішній відгук на мою книжечку. Справді, в ній, мабуть, забагато суму. Але вірші найшвидше знімають камінь з душі. Це – мобільний жанр, як і газетний виступ або прилюдний.

Скажімо, прочитав я на одному поважному зібранні рядки про те, як до приміщення синагоги “въезжает зубопротезный кабинет”, і влада зреагувала, передала приміщення єврейській громаді, хоч до відкриття культурного центру ще ой як далеко.

Чув Ваш виступ по радіо на захист Тичини², де Ви говорили про репресії до українського письменства і назвали побратимами потерпілих від сталінщини єврейських літераторів.

Чув Ваш виступ по телебаченню, де Ви говорили, що треба консолідувати всіх людей в Україні на першогрудневому ґрунті.

Ваші виступи по радіо і телебаченню мають великий розголос і вплив. До Вас прислухаються різні за поглядами та орієнта-

цією люди. Дай Боже Вам здоров'я, аби Ваш голос частіше лунав у ефірі!

Президія Спілки правильно чинить, що просить обласні організації відновити зв'язки з людьми: колективами, бібліотеками, гуртожитками. Якщо у школах, технікумах, вузах виховний процес відбувається, то робітництво, селянство, середній клас скеровані тільки на матеріальні речі.

Відійшли в минуле літературні вечори у сільських будинках культури, про бригадні села й мови немає. Два роки, як не ступала нога лектора у цехи... У просвітницькій роботі було чимало вад, формалізму – тепер її зовсім немає.

Ще слово про Хортицю. Проблему мостів через острів не знято. Найліпше розв'язання проблеми – 3-кілометрова галузка глибокого метро (проходка тунелем) під островом – з правобережжя у центр, на межу старого і нового міста.

Це – коштовне діло, і хоч не завтрашнє, але до такої думки уряд має звикати.

А Хортицькому заповідникові потрібен сильний, фанатичний директор, типу [Михайла Івановича] Сікорського з Переяслава. На місцевому небокраї такої фігури не видно. Можливо, Іван Михайлович Дзюба посватав би когось із своїх енергійних колег або оголосив конкурс на цю важку і благородну посаду³.

Доброго Вам здоров'я, дорогий Олесею Терентійовичу!

Ще раз дякую за все.

З пошаною

М. Шевельов

м. Запоріжжя,

б. Центральний, 25-54.

* * *

Від Станіслава Панасовича Реп'яха

5 квітня 1993

Спілка письменників України

Чернігівська організація

250000, м. Чернігів, ПЖР, 62, тел. 4-01-85

5 квітня 1993

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Сердечно вітаю Вас з ювілеєм! Сипати Вам компліменти навіть найвищого гатунку – зайве! Кожному, хто має щиру душу, відомі Ваші величезні заслуги перед українською культурою, перед Україною в цілому! Якби я міг через якісь фантастичні труби спрямувати у Вашу кімнату цілюще деснянське повітря (з екологічно безпечної зони), джерельну воду Чернігівщини (є ще подекуди й такі місця), щоб Вам легше дихалося, щоб можна було вчасно втамовувати спрагу, – я це зробив би і почувався щасливим, бо уявити наше красне слово без Вас тяжко, неймовірно. БЕЗ ВАШОЇ МУДРОСТІ, яка потрібна СЬОГОДНІ, як ніколи, не побудувати нам омріяної держави. Все краще, сказане Вами, лягло і лягає в її фундамент. БЕЗ ВАС ми б почувалися просто сиротами. Бо для літераторів мого покоління Ви були і залишаєтесь БАТЬКОМ у повному розумінні цього слова. Ми глибоко радіємо кожному Вашому успіхові, ми співчутливо ставимося і до тих Ваших кроків, які не завжди (дуже рідко і на щастя!) видаються нам не зовсім певними. Ми любимо Вас таким, як Ви є. І тільки така любов справжня. Той, хто малював з Вас ікону, ліпив Божка, ніколи не любив отого світлого юнака в пілотці, отого мужа на керівному письменницькому кріслі, отого незламного Гончара, що після “Собору” утвердив “Циклоном” свою непохитність і непоступливість. І якби були “комуністи” такими, як Олесь Гончар, і якби “демократи” теж були такими (не копіями! а індивідуальностями!), – тоді б ми просто були ближчими до здійснення своїх заповітних мрій про ЩАСТЯ УКРАЇНИ. Все – в людях! Люди творять системи!

Зараз серед учнівства в основному проводимо бесіди про Ваше життя і творчість. Ви знаєте – цікавляться! І слухають! І в цьому вже щось є. Оте зернятко є, що має прорости!

З роси й з води Вам, дорогий Олесю Терентійовичу! Хочеться, щоб Ви були завжди з нами, серед нас!

Станіслав Реп'ях

(Підпис)

* * *

Від Івана Семеновича Козловського*22 травня 1993*

Дорогой Олесь Терентьевич!

Сердечно приветствую господиню Валентину Даниловну! А там, где есть до-ре-ми-фа... -до, должна царствовать полная гармония. Так и там, где живёт Олесь Гончар. Он своею душою, мыслью, своим теплом нас “обгорта”. И просит он, чтобы люди не засыпали, чтобы каждый из нас чувствовал раннюю росу, ходил бы утром по священной земле.

Познать всё... Человек должен стремиться к этому, но должен понимать, что это “всё” невозможно.

Но Вы, Олесь Терентьевич, несёте свет, несёте факел. Перед “Собором” Вы много испытывали, собирая неопровержимые факты. А сказать коротко, трепетно о человеке очень трудно. В этом случае форма этики – все эти качества уступают музыкальному изложению. Так вот – мы радуемся, что есть такие писатели, для которых язык славянский является притягательной силой.

Спасибо Ю. Щербак, что он есть на свете, что держит высокую речь как будто перед каждым из нас в отдельности, а в сумме получается “разумное, доброе, вечное”. Ю. Щербак не пользуется очернительством и говоря о происшедшей трагедии – ведь строить неведомое доселе ... эпоха диктует, степень интуиции и самопроверка.

Л. Н. Толстой и Д. И. Яворницкий спорили, какой внешности мог быть Иван Серко, и в затаённом удивлении такой воин, защитник вольности козацкой оказался маленьким-маленьким, а дела его бессмертны.

Ваше Божие слово говорит, что люди ушедшие оказались сильнее бессмысленности, которая ходила из уст в уста. К (*нрзб*) приходил ко мне с просьбой, чтобы я присоединил свой голос в суде по поводу авторского гонорара. Копейка важна, но познание вселенной измеряется духовной сутью и при жизни на земле и при уходе из неё. Оттого Ваше внимание к ушедшим велико. Эти примеры я, кажется, приводил Вам в Крыму. Их много. Любознательность и любопытство спорят между собой, а познание радуется, что есть, к чему стремиться, есть чему усмехнуться.

Спасибо Вам, преславный Олесь Терентьевич, что Вы есть на свете Божьем, нехай травка повіва и ласкаво шепоче: “Ой чого ж ти, дубе, на яр похилився”. Сегодня с утра пришли на ум эти слова. Но дубы и сокори отличаются многолетием. Нехай так и буде в Вашем року!

(Підпис)

И. Козловский

22.V.93

Москва

* * *

Від Афанасія Миколайовича Коляновського

1 червня 1993

Добрий день, вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Щиро дякую за листа. Радий, що дещо сподобалось у книжечці “Повернення до себе”¹.

Запущена в друк нова збірка “На грані часу”, в якій, крім звичайних віршів, є тридцять сонетів.

Підготував рукопис збірки “Очима пам’яті”. Маю кілька надрукованих оповідань. Правда Ваша – слово має рятівну силу.

Ваш замордований опричниками товариш Леонід Лупан народився в с. Нестерівцях², це за 15 км від моєї Томашівки. Про нього не забули. Уривок поеми “Кармалюк у фортеці” видрукуваний у Хмельницькій антології “Сто поезій ста поетів”, а районна бібліотека провела вечір пам’яті нашого земляка. До речі, с. Нестерівці красиве, багате (було) і велике село, розташоване у півколі лісу.

Написав би іще, але не маю права забирати час, належний Вам. Я не впертий селяк.

Спасибі за підтримку. Мушу стояти, якщо не потонув в Одері, хоч на одній нозі.

Доброго Вам здоров’я, творчої невтоми і благодаті Вашому дому. Вашого листа залишу онукам.

Всього найкращого!

Аф. Коляновський

1.06.1993

* * *

Від Миколи Назаровича Щепенка

26 червня 1993

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Серцем болючим приєднуюсь до Вашого доброго слова про Василя Павловича Бережного.

Ширококрилий фантаст-мрійник. А душа ж не відривалася від “Зеленого моря” земного: щедро віддавала йому племінь благодійного творення, аби ширше та могутніше врожаїлося добром.

Вічна пам'ять тобі, Василю!

З пошаною –

Мик. Щепенко

26 червня 1993 р.

Сватове

* * *

Від Олексія Івановича Гуреїва

24 липня 1993

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Зовсім недавно, 6 липня 1993 року, помер прекрасний письменник, мій друг юності Дмитро Ткач. Коли я стояв над його відкритою труною в хвилини останнього скорбного прощання, прийшла мені в голову думка про те, що надходить час, коли й самому треба вже готуватись у далеку дорогу... Але я не можу піти з життя, не висповідавшись перед Вами, людиною, котра, сама того не усвідомлюючи, зробила так багато для мене, весь час подавала мені велику неоціниму допомогу в творчій роботі – моральну підтримку. Те, що я напишу далі в цьому листі, я не мав змоги висловити Вам при зустрічах, бо ми так рідко бачились і то випадково: чи на письменницьких зборах, чи коли разом жили в Ірпені, в Будинку творчості, але й там не було між нами тривалого спілкування. Признаюсь, я взагалі не наважувався пропонувати Вам своє компанійство (як, до речі, й усім “титульним”, висловлюючись Вашими словами), хоч завжди був радий нашим випадковим зустрічам, пам'ятаю, здається, кожну розмову з Вами, свято бережу єдине фото, де ми стоїмо удвох біля ірпінського озера влітку.

З тих же міркувань, а також не бажаючи приневолювати Вас до зайвої трати часу на читання, не обдаровував я Вас і своїми книжками, не дарував навіть ті з них, які, думав собі, нібито й не соромно було показати Вам, а саме: повісті “За снігами білими”, “Зневажений”, “Рояль і скальпель”, “Осінні квіти”, “Комендантська година”, “Полум’я над Дніпром”, деякі оповідання, роман “Друзі не зраджують”, про який дуже добре сказав Іван Сенченко в газетній рецензії, ще дещо. З того ж таки бажання не набридати Вам своєю увагою і не спонукати на подібні взаємні дії, ніколи не вітав я Вас ні з Новим роком, ні з іншими святами, і тільки пам’ятного 1968 року вперше привітав з Першим травня, але зробив це з єдиною метою, щоб висловити своє обурення тодішньою критикою роману “Собор”. Ось деякі місця з тої листівки (цитую за чернеткою, що збереглась у мене): “Ви стільки зробили для народу, для дальшого утвердження авторитету української радянської літератури, що маєте повне право не зважати на брутальні, незаслужені випадки проти Вас... Споруджуйте нові чудесні собори й храми літератури...”

...Отже, поведу мову про те, що виношував у собі довгі роки. Якщо я, можливо, і зробив щось цінне для нашої літератури, то в цьому великою мірою я завдячую Вам, Вашій вірі в мене як письменника, Вашій, повторюю, моральній підтримці, висловленій у трьох дарчих написах на книгах. Ті написи Ви вже, звичайно, давно забули, то наведу їх усі. На книзі “Вибране”, видання 1948 року: “Олексі Гуреєву з глибокою повагою і любов’ю до його таланту, з щирим побажанням міцніти, рости, розквітати на радість нашої літератури і нашого великого народу.

14.VI.49. Київ”.

На книзі “Собор”, видання 1968 року: “Олексі Івановичу Гуреєву, чесному трудівникові нашої літератури, на знак щирої пошани. 1970. Ірпін”.

На книзі “Твоя зоря”, видання 1980 року: “Дорогому Олексі Гуреєву від щирого серця. 1980, весна”.

Принадно розповім цікаву історію. Роман “Твоя зоря”, пам’ятаєте, Ви надіслали мені поштою, то наші зв’язківці, очевидно, хотіли привласнити книгу, тобто вкрасти, уже розпанахали й конверт, але побачили Ваш дарчий напис, певне, злякались і, знову заклеївши, залатавши розриви та написавши на конверті:

“Поступило в поврежденном виде” (далі нерозбірливий підпис), направили бандероль адресатові. Я так і зберігаю Вашу книгу в тому “поврежденном” конверті.

У мене, як, мабуть, і в кожного письменника, інколи трапляються періоди творчої депресії, коли все, що ти написав досі, здається неповноцінним, опускаються руки. Пам'ятаю, чергову депресію пережив я після публікації оповідання “Людина” (спершу в журналі “Вітчизна”, потім у збірці “За мир, за демократію”, 1950 рік). І хоч, знаю, кожен редактор-перестраховальник охоче підписав би це оповідання до друку за його “патріотизм”: показ того, як наша соціалістична Батьківщина опікується кожним трудівником, сам я через цю фальш жодного разу не включав його до своїх збірок. А вийти з депресії допомогли тоді знову ж таки Ви, допомогли отим дарчим написом.

Справжнім наставником для мене була також Ваша творчість. Усе, все Ваше я читав і перечитував не раз, і хоч приходила часом думка, що сам ніколи не піднімусь до такого рівня майстерності, та все ж, як відомо, працювати легше, коли є на що рівнятися, коли бачиш перед собою високі зразки-орієнтири.

А скільки насолоди приносило мені те читання! Щирим ліризмом пройняті описи дитинства Заболотного і його друга в романі “Твоя зоря”: мальовнича Тернівщина, пастушата, дядько Роман з Яворової балки, яблука на стовпчиках, солов'ї, бджоли-трудівниці... Справжня ідилія, тим більш хвилююча, що на зміну їй незабаром прийде моторошна драма. Ніколи не забуду сторінки роману, де описано, як вивозили до Сибіру в часи розкуркулювання мудрого пасічника Романа Винника, його доньку, незрівнянної вроди Надьку та онуку Настусю, першокласницю. Потім, уже в роки війни, ця Настуся-парашутистка випадково потрапить у руки фашистів: “парашут вітром віднесло далеко від призначеного місця приземлення”, і її стратять, лишиться по ній тільки легенда про невмируще серце дівчини. Читаючи ці сторінки, я не міг стриматись і довго невтішно плакав, рюмсавав, мов пацан, хоч мені йшов тоді сьомий десяток... (Між іншим, уперше плакав я, вже будучи дорослим, невдовзі після війни над повістю “Без дороги” В. Вересаєва. Пам'ятаю, читав її всю ніч, так вона захопила мене своєю людяністю, дочитав на світанку і теж розплакався.)

Оце пишу, вагаючись: а чи не соромно признаватись Вам у такій слабодухості, властивій хіба що тонкосльозим жінкам? Потім відповів сам собі: ні, не соромно. Адже сльози, викликані художнім твором, походять од замилювання красою слова, од щирого уболівання автора над важкою долею своїх героїв, що магічно передається читачеві, ті сльози очищають людину від буденності, роблять її чутливішою до чужого горя. Для мене то були, кажучи Вашими словами, хвилини “великого просвітління”.

Я часто сушив голову над тим, як би хоч символічно віддячити Вам, дорогий Олесю Терентійовичу, за ті подаровані книжки. І довго нічого не міг придумати. Аж тут прислужився мені щасливий випадок.

Це було 8 жовтня 1988 року. В магазині “Поезія”, що на Майдані Незалежності, Олександр Деко представляв читачам свою щойно видану книгу – повість про Віктора Забілу “Солов’ї співають на світанні”. Взяти участь у цьому заході він запросив Ганну Чубач, Дмитра Білоуса, Сергія Козака і мене. Після офіційної частини, коли слухачі звільнили зал, відбулась дружня розмова нашої письменницької бригади з працівниками книгарні. Під час тої розмови завідувача крамницею “Поезія” розповіла про те, як вона, працюючи в іншій книгарні, в 1968 році рятувала від знищення роман “Собор”. Перед тим, як його мали вилучити з продажу, вона за власні та позичені гроші викупила, скільки змогла, примірників роману, заховала їх десь у закапелку і потім продавала відвідувачам. Ця історія мене дуже вразила, і я сказав жінці, що напишу оповідання на цю тему. Вона гаряче схвалила мій намір. Так і з’явилося невдовзі оповідання “Собори душ” (попередня назва його “Закоханість”).

Прізвище жінки ніби запозичене з Вашого роману “Людина і зброя”: Степура Ольга Яківна. До речі, ця колишня продавщиця робила й дещо інше для популяризації Вашої творчості, не лише рятувала роман “Собор”. Але, щоб мати більші можливості для узагальнення суспільних явищ, я вирішив писати не документальний нарис про неї, а повноцінне художнє оповідання, тож і надав своїй героїні інше прізвище – Ніна Маринчук, звідси й біографія, портрет дівчини та різні колізії – то все плід моєї фантазії. Невигаданим лишився тільки основний факт – відчайдушне

прагнення дівчини будь-що врятувати від знищення роман свого улюбленого письменника.

Не можу не розповісти й про те, як я працював над здійсненням свого задуму. Здається, ще ніколи й нічого не писав я з такою вимогливістю до себе, як оповідання “Собори душ”. Хотілось, та й сама тема вимагала, щоб у ньому не було жодного зайвого чи неточного слова, жодної незграбної фрази, інших стилістичних вад. Я наче тримав іспит перед Вами, дорогий Олесю Терентійовичу. Чи ж витримав його – судити не мені. Та що я! Можу з певністю твердити, що ніхто з українських письменників останніх п’яти-шести десятиліть не має в своєму активі такого багатства прекрасних неологізмів, як у Вас. Наприклад: “розблискотілі маківки церков”, “мрія невідкрасована”, “крайсвіття”, “вимрійки”, “шмагкий вітер”, “відвертощі” (роман “Твоя зоря”, сторінки 48, 60, 95, 207, 294, 317). Або: “найнебесніше небо” (стор. 32). Так написати міг тільки Олесь Гончар. Ми пам’ятаємо і вдячні М. П. Старицькому хоча б за слово “майбутнє”, сконструйоване ним, до нього в українській мові такого слова не було, не зафіксував його і Борис Грінченко в своєму словнику, то як же будуть вдячні Вам за десятки, сотні подібних новотворів! Достоту золотий фонд.

На цьому закінчуватиму свою сповідь. Оскільки це не стаття, а лист, прошу передати моє щире вітання Валентині Данилівні. Я добре пам’ятаю її, тепло згадую, хоч бачив і розмовляв з нею чи не єдиний раз у житті; це було всередині п’ятдесятих років, коли ми разом з групою туристів десять днів подорожували по Чехословаччині.

І останнє. Знаю, що в нашій літературі зараз не в моді епістолярний жанр, та й лист мій вийшов, здається, трохи сентиментальний, однак після деяких вагань я все ж наважився послати його Вам. Якщо визнаєте в ньому щось недоречним, то пробачте. Сприймайте його, як своєрідну післямову до мого оповідання “Собори душ”.

З глибокою повагою і любов’ю, –
Ваш завжди

Ол. Гуреїв

24 липня 1993 року.

Р. S. Ольга Яківна Степура вже не працює в магазині “Поезія”. Домашній телефон її: 225-77-47. Може, коли-небудь зателефону-

ете їй? Вона була б дуже, дуже рада, я певний. Але майте на увазі таку деталь: з її слів я знаю, що десь у вересні вона має виїхати з Києва на п'ять місяців. Куди? Для чого? Про це не допитувався.

О. Г.

* * *

Від Станіслава Савича Стриженюка

10 серпня 1993

м. Одеса
літа 1993го, дня 10, в серпні

Дорогий Олесю Терентійовичу, вітаю Вас!

Відгомонило Ваше семидесятип'ятиліття (на жаль), та не відшуміло, як весняний дощик. Мені приємно про це згадати не тому, що я запізнився додати до снігопаду поздоровлень і свої слова, а тому, що в ті дні я думав про долю Вашу, ділився думами своїми з близькими та друзями. Треба мати честь сказати щире слово про Вас тоді, коли Ви його і не почувете.

Літо в Причорномор'ї врожайне й спекотливе. Я у відпустці. Мої чиновницькі турботи втомили мене за рік. Важко було міняти ритм життя у віці, коли напружувати сили виснажливо, а працювати заради слави – соромно.

Але мені приємна втома після роботи у державній адміністрації, де я відаю міжнаціональними відносинами та міжнародними зв'язками, хоча б тому, що й вірші пишуться. Не біда, що в папку – та й в письмовий стіл. Час нинішній благословенний тим, що маєш змогу перевірити себе, а на що ти спроможний!

В паперах своїх знайшов листа Василя Земляка за 1975 рік. Який же він сучасний сьогодні!

Нас привчали лаяти своє минуле, нехтувати своїм сучасним і ліпити паперове нічиє майбутнє. А виходить, треба достойно прочитати минуле в ім'я сучасності, тоді і майбутнє стане не чужим. Без державної гідності не буває державної мудрості. Про це нам не дозволено було розмірковувати. Напевне, тому ми такі бідненькі на діячів державних, і я низько схиляю голову перед Дмитром Павличком, Володимиром Яворівським, Іваном Драчем, Павлом Мовчаном, які зберегли в собі сили мислення глибинні.

Виявляється, що бути рицарем гучної фрази легше (на це наша віршотворчість попрацювала досить – пора і спочити з написом на надгробку “Кредитори – за мною!”), ніж взяти на себе сміливість напружити сили, хоч це і виснажливо.

Короткочасно буваю в Києві, в столиці нашій, який столицею бути лише починає.

На всьому лежить відбиток часів Нерона, про які писав Пліній Молодший, “коли рабський дух зробив небезпечною всіляку науку, якщо вона була трошечки сміливіша і правдивіша”.

Про це прямо не говориться в давньому листі Василя Земляка, але мисль ця в ньому прочитується.

Працювати в ролі чиновницькій мені доводиться під силовими лініями політичного поля між Придніпров’ям і Кримом. Але це і цікаво достобіса.

Хтось до Америки, а хтось до Австралії або до Ізраїлю. Порожніють Бердичеви та Бершаді. І у нас ходять чутки, що хтось з наших ровесників (маю себе за однолітка) сказав у ОБІРі: “Чого їду? «Родина или смерть!» О, Patria, o muerte!”

Гортаю свого чиновницького щоденника за один рік. Перші сторінки помічені тим, щоб на адміністрації майорів достойний державний прапор.

Через сторінку – відповідь одному Ноздрьову, мовляв, а що “такое незалежность?”.

Звичайно, незалежність, щоб не залежатися, а “независимость, чтобы не зависеться”.

Це моя проза. Бозна, коли вона побачить світу білого?

Шановній Валентині Данилівні вітання велике. Коли моя доля закине мене, хоча б консулом, у Стамбул, то буду Вашим гідом. Я дуже люблю Стамбул і мости через Босфор бачив в туманних візерунках Голден-бріджа у Сан-Франциско.

Але поживемо – побачимо!

Здоров’я Вам і неспокою за послідовників Ваших.

Сердечно

Станіслав (Підпис)

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

13 серпня 1993

Шановний Олесю Терентійовичу!

Коли Ви не привітали мене з 85-тиріччям, зрозумів, що я Вам і за гривень більше не потрібен¹. Одразу ж повіяли холодні вітри і від Вашої родини з Ломівки.

... А пишу це тільки тому, що, впорядковуючи свій архів, Ваших листів назбиралося на чималий том. Між листами є й такі, які стосуються Вашої біографії: “Ломівка чи Суха? Суха!” Що мені з ними робити, чи надіслати Вам, чи здати до літературного музею? Вам ще жити й жити, а мені пора.

Прощайте. *С. Завгородній*

13/VIII 93 р.

Січеславськ–Дніпропетровськ.

P. S. Оскільки за 40 років нашого спілкування Ви, за чисельними клопотами, жодного разу не обмовилися про бодай один мій твір, це й спонукало мене, з чисельних рецензій, надіслати рецензію Класика Української Літератури Бориса Харчука, з яким я, до слова, не мав хвилинної розмови. Тож не докоряйте себе, що так настійно, майже 20 років, домагалися, щоб дядько з села Миронівки керував обласною філією письменників, а письменники часом і не корилися Вашій волі (пригадуєте історію з провокатором С. Чорнобривцем?): обирали мене.

... Не докоряйте себе, спіть спокійно. Та й радіо стало передавати Ваші новели, між якими є і геніальні. Прогулянка Довженка і Сталіна по Арбату.

С. З.

* * *

Від Марка Петровича Шевельова

25 серпня 1993

Шановний Олесю Терентійовичу!

У безтелевізійній лікарняній палаті, з ушкодженою радіореєстрацією, я мав змогу зосередитися на книжках, серед яких

були: биковська “Облава”, короленківські нариси про земельну реформу і Ваша – “Чим живемо...”.

Скажу щиро: нелегко подорожувати з Вами по Альберті¹, як нелегко було й тридцять років тому студентові-заочнику вертатися з київського бульвару Шевченка у забур’янені, помийні мелітопольські провулки.

Дякую за співчутливу згадку про загазоване Запоріжжя і молодих пікетників на коксохімівських трубах. Я був тоді в таборі “зелених” і писав звідти репортажі до “ЛУ” [“Літературної України”].

Шановний Олесею Терентійовичу!

Тепер майже у кожній новій книжці, на жаль, натрапляєш на друкарські помилки. У моїй попередній збірочці – добрий десяток поліграфічних огріхів. Не обійшла ця лінотипна “чумка” і Вашої праці, хоч редагували її шановні люди.

Коли видаватимуть вдруге, хай вже пильнують, як слід!

ст. 61 – нелукаву дружбу цинічних (одвічних) трударів.

ст. 99 – мрію по (про) вселюдське порозуміння.

ст. 208, 2-й абзац – бринітиме веснами у стінах (степях) Донщини.

ст. 271, 2-й абзац, 8 рядок згори – на згадку (загадку?).

Шкода, що не обійшлося без похибок, але книжка гарна, мудра, повчальна. Чудові новели про Довженка!² А як було не всміхнутися на кмітливу репліку юного довженківського залицяльника, якого побили в темряві ревнивці, мабуть, колгоспні шофери, бо від кулаків відгонило бензином...

Недавно чув по радіо спогади, здається, Первомайського про М. Т. Рильського.

...У Каховці на вечорі серед інших читає вірші М. Нагнибіда.

– Профіль у Миколи, – шепоче сусіда Рильському, – як у оратора Римської імперії!

– Періоду занепаду... – кидає Максим Тадейович.

Мені додумалося: якби зібрати під одною обкладинкою блискавичний гумор наших шановних класиків – був би гарний подарунок читачам.

Доброго Вам здоров'я на нові труди!
З пошаною

М. Шевельов

25.08.1993 р.
м. Запоріжжя,
б. Центральний, 25-54.

* * *

Від Василя Лукича Юхимовича

26 серпня 1993

Дорогий Олесю Терентійовичу!

З вдячністю передаю Вам примірник “Освіти” (№ 26 від 20/VIII 93), де вміщено Вашого сердечного і повчального листа, адресованого шанувальниці Вашої творчості. І звичайно, її листа до Вас та спомин-нарисок про Д. І. Яворницького.

Я радий, що пощастило видрукувати все. А листа Вашого в оригіналі – законвертував і передав на цупкі руки зв'язківців, – до скриньки поштової.

Якщо я Вам за ці серпневі дні ще не впікся, то прошу Вас, читаючи, звернути увагу в цьому ж № на статтю “Інопланетяни чи іномовляни?” (знака питального загубили в процесі поліграфічному).

А як щирого прихильника та захисника “Освіти”, не можу не “збагатити” ще одним числом – (№ 23 від 6 серпня), де на стор. 2 Ваші слова й підпис – від руки і доброго серця.

Проте я так “розмурзався” вже, що не можу не додати Вам, як передовикові серед письменників, авторові найшановнішому і громадянину України – найпершому, ще й № 24 від 13 серпня... В ньому Вас можуть зацікавити (боюсь, щоб не перевтомили) два матеріали: “Адміністрація проти «аборигенів»” (стор. 10) та на стор. 13 (!!!) – “Ознака високого інтелекту” (“дуже суб'єктивно”... обидва з Харкова).

На оригіналі “високого інтелекту” я з обуренням був черкнув: “Це шовінізм під крилом літака” і не підписав його. Поставив питання перед редактором: чому б не відповів хтось із видатних цьому академікованому українофобові?

Може, вам Бог дасть сил на одкоша, дорогий наш Академіку?
Хоч кількома словами? А я ще Вас потурбую – дзвінком.

Сердечно дякую Вам за все і зичу здоров'я, здоров'я, здо-
ров'я!!!

З пошаною

В. Юхимович

* * *

Від Дмитра Григоровича Білоуса

Вересень 1993

КРАСА І ПРАВДА НЕ ВМИРА

Відгук на цикл передач “Новели Олеся
Гончара”, які стали окрасою програми
українського радіо

Люблю новели Гончара:
там фрази жодної нема,
яка здалася б нарочитою.
І я, звичайно, не дарма
їх час від часу перечитую.

Але збагнути нам пора:
людині любим видатній
каміння кидать навздогінці ми;
менталітет руйнуєм свій
(це є за нами, українцями!) –
цього позбутися пора!

Краса і правда не вмира,
яким би шляхом ти не йшов,
керуйся думкою єдиною:
за всіх обставин і умов
лишатись мусиш ти Людиною, –
про це читай у Гончара!

Дмитро Білоус

Вересень, 1993 р.

* * *

Від Василя Івановича Захарченка

1 вересня 1993

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Сердечне спасибі Вам за добре, щире слово-лист про мою анкету в “Л[ітературній] Укр[аїні]”¹.

Відчуваю, як Вам, прекрасній, чесній, толерантній людині, болять ота несправедливість, мовлена вустами чи нерозумних, чи дуже підлих “молодих”. Справа не особисто у Вас, а у явищі “Олесь Гончар”. Вустами “молодих” ворожі сили України, нашого духу б’ють по основах нашої духовності і вибирають крупні мішені. Отож будьте по-полтавськи мудрим, розважливим, відкиньте всілякі емоції. Ми, українці, дуже емоційні, але не вибухово-емоційні, і це нас убиває.

У народі нашому, як Ви пишете в листі, “не все споганилось”. І літератори на Черкащині, і вчительство, з яким я зустрічаюся в школах, обурюються нападками на Вас. У народі нашому нуртують світлі потуги. Брати Блаженки про Вас скажуть ще (і кажуть!) добре, справедливе слово синівської подяки і за “собори душ”, і за “красу вірності”, і за Вашу громадянську мужність: V з’їзд письменників України, за Ваш оранжерейний захист українського шестидесятництва, Ваш самотній голос серед брежнєвсько-сусловської ночі на захист І. Дзюби, і...

Олесь Гончар – це явище. Щасливе, світле явище, явлене Богом для нас, українців, і з часом ми це усвідомимо.

А те, що на Вас нападають, то це й закономірно. Було б дивно, якби не нападали. Адже у Вас ворогів стільки, скільки й у нашої стражденної України. Як тут не згадати слова з Нагірної проповіді Ісуса Христа: “Блаженні ви, як ганьбити та гнати вас будуть, і будуть облудно на вас наговорювати всяке слово лихе ради Мене.

Радійте та веселіться, – нагорода бо ваша велика на небесах! Бо так гнали й пророків, що були перед вами” (Євангелія від св. Матвія, гл. 5 [11, 12]).

А головне, Олесю Терентійовичу, у нас є Незалежність, Держава. І який би відчай нас не брав, вона живе, зводиться, за неї спрагло хапаються дітки, першокласники сьогоднішні, а цього вже не в’ють ніякі вороги. Переможемо! А з Українською Державою всі ми – безсмертні. І навіть вороги наші безсмертні будуть,

бо й вони ж – українці, і вони змушені сьогодні самим ходом історії зі скреготом зубовним піднімати синьо-жовті прапори, віддавати честь нашому гербові – Тризубу, зводитися при звуках “Ще не вмерла Україна”, хоч ще вчора вони ж за все це заганяли людей у тюрми.

Міцного Вам здоров'я!

Хай Вам небо щодень буде ясным небом, а осінь золотою. І хай Вам щасливо, з вірою і надією думається про отого школярика, що так оптимістично йде у Вашому “Циклоні”.

З повагою

В. Захарченко

1 вересня 1993 р.

м. Черкаси

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

8 вересня 1993

Дорогий Олесю!

Що приховувати. Твій лист мене обрадував, навіть, коли хочеш, омолодив. Правда, ще два місяці тому мене почали омолоджувати хірурги. Серце нині працює зі стимулятором.

Знаю, добре знаю, що важко, ой як важко тобі видихувати оте керівництво СПУ. Хіба можна забути, коли ти, після виступу Коржа, бився груди в груди з Кондуфором. Русифікований несамовитий грек кричав: “Тут ще Коржів не було!” А ти, наступаючи на нього: “А що! А що! Побільше б нам таких Коржів!” На невеликій відстані стояв прем'єр Щербицький і своєю зміною посмішкою під'юджував ідеолога КПУ.

Усе те асоціюється зі станом у моїй сім'ї. Син Геннадій у студентські роки писав нову конституцію. Виявили ту конституцію аж у Ростові. Невдовзі знайшли і її автора. Не посадили (ще діяла Хрущовська відлига), а прирекли сина щодня ходити в будинок “Дружби народів”, на перековку. Підспів ще один син Олександр. І його почали перековувати. Геннадій після першої книжки “Побачення в степу” не написав жодного рядка, бо де б він не працював, за ним слідував чорний кадебіст – перековувач. І докували: в розквіті сил має інфаркт та інваліда-пенсіонера. А Олександрову

книжку поезій видали, тільки не з його віршами. І це блюзнірство було скоєно під наглядом так любимого нами колись В. Коржа. Він визнав свій виступ на з'їзді, як націоналістичний, і на очах кадебістів ставав інтернаціоналістом. І поплив, і поплив. Партквиток, США, завідувач кафедрою університету. Ще в ті “далекі” завжди був п'яний. А нині? Мене ж тягали на бюро райкому, обкому. І я місяцями мандрував по “необъятной стране Советов”, щоб уникнути арешту.

Повір, дорогий Олесю, коли лежав у реанімації, думав, що наша з тобою дружба, в той сталінський катівський час, зародилася з одного джерела – любові до України. Здається, у Маяковського: “Если звезды зажигаются, значит кому-то это нужно”¹. То комусь же потрібно, щоб для нас з тобою не горіли зірки в небі, а земля горіла під нашими ногами.

Під час твого ювілею написав нотатки про “Собор” і надіслав. Там, як належало, загубили. Та раптом з “Урядового кур'єра” дзвінок. Дзвонила Людмила Волга. Хтось з “ЛУ” [“Літературної України”] по телефону продиктував мої нотатки. Їй сподобалися, і вона прохала дозволу надрукувати в “УК” [“Урядовому кур'єрі”]².

Напевно, ту газету ти маєш. Я ж надсилаю ті фрагменти тільки тому, що студенти гірничої академії знайшли свій спосіб розмноження заміток про свого любимого письменника³.

Вірю, ти подолаєш свої недуги і білий світ ще довго чутиме твоє слово про неньку Україну.

Твій *Сергій*

* * *

Від Степана Павловича Філіпчука

11 жовтня 1993

Добрий день, дорогий пане Олесю!

Пише Вам той Степан Філіпчук, який один раз був у Вас дома і Ви мені подарили свою книжку “Письменницькі роздуми” з написом “Степану Філіпчуку, діячеві української культури, на нові творчі звершення”. Мені дуже приємно мати від Вас такий дарунок і, сподіваюсь, я цей напис виправдаю максимально, а дещо вже звершується. Скажу Вам, що в мене бодай чи не найширша

колекція слайдів про відродження України. В мене відзнято на широкі слайди багато мітингів (демонстрацій, відкриття могил повстанцям, 500-річчя козаччини). З однієї обкладинки мого авторства директор Будинку вчителя дала згоду оформити таким сюжетом вестибюль. Художник запросив за те, що він переведе моє авторство на стіну, 50 млн. карбованців. То ж шукаємо гроші з Ларисою Федорівною – директором б/вчителя. Я зі своїх слайдів, яких в мене налічується до 200 шт., можу видати великим тиражем книжку. Нещодавно Люба Білаш (з Едмонтона) написала музику і сама виконала. Ця пісня про Волинь – мою батьківщину. Про волинське Полісся в мене є ще до двох пісень слова. Всі кажуть, що дуже хороші слова. Вони образні і патріотичні. Деякі люди не витримують і плачуть, коли слухають. Якщо побажаєте, то і Ви послухайте. А директор Будинку культури м. Луцька сказав, що пісня на мої слова під назвою “ГЕЙ, ВОЛИНЬ” може бути гімном Волині. В мене є патент на вітродвигун нового принципу дії, вододвигун і двигун, який діє і виробляє електроенергію від морських хвиль, чотири патенти про медтехніку, найкращий винахід у світі по підйому затонувших суден і всяких контейнерів з бактеріологічним вантажем, атомними відходами та хімічними відходами та ін. Є патент на підйом затонувших суден, і в тому рахунку човна “Комсомолец”. Ви, мабуть, знаєте, що для того, щоб одержати патент, то в Москві перевіряють на глибину 20 років всі найбільш розвинені країни і видають тоді, якщо воно принципіально нове і дає більший позитивний ефект, ніж відомі. Проблема в мене та, що я не маю можливості хоча б частину з них оформити у виді експериментального зразка. Оскільки я винаходжу не в зв’язку із службовим завданням і не за профілем праці, то я не маю коштів хоча б зробити один чи два зразки. Я звертався до Вас, як до Голови захисту миру, за допомогою грішми на виготовлення деяких зразків. То я ще раз прошу допомогти через мою особу Україні мати конкурентоздатні зразки технічних виробів, скажімо, зразок вітродвигуна, або по медтехніці, що може сприяти виздоровленню тисяч людей. Я від цих зразків фактично нічого не буду мати особисто. Але потім, коли підуть замовлення, то можна буде продати їх і на валюту всьому світу. То тоді я вже й сам прислужуюся Україні. Зараз мені доручено зібрати конференцію Української спілки інженерів. Головний президент її знаходиться

в Америці, а на Україні президентом її є П. М. Таланчук. То ж він, знаючи мою активність і мої досягнення у винахідницькій справі, доручив таку важливу місію. Якщо потрібно, то й Таланчук підпише лист, що мені дуже бажано допомогти у виготовленні зразків.

З повагою Степан Філіпчук, інженер-винахідник, автор двох персональних виставок винаходів, член Спілки журналістів, театрознавець, керуючий “Громадою сприяння технічному розвитку України і природознавства”, трохи раніше активно допомагав економічній службі Президента (офіційно), допомагав Івану Макаровичу Гончару. І я один з тих, хто відвідав його в лікарні в останній день його життя. Він був дуже радий моїми відвідинами. Я йому трохи раніше радив зробити скульптуру з К. Морозова, міністра оборони. Він дуже одобрив цю думку і казав, щоб я його запросив до нього. Я було б це зробив через пана Муляву, але не встигли здійснити цей задум. В мене є багато чого згадати про покійного Івана Гончара. Я не обіжусь, якщо і не знайдете можливості виготовити вищезгадані зразки. Але кажу, що дуже важливо, скажімо, мати Україні вітродвигуни нового принципу дії або мати чим запобігати вибухи, отруєння людей чи спасіння людей в шахтах та інше. Дай Вам, Боже, здоров’я.

11.10.93

(Підпис)

* * *

Від Ростислава Андрійовича Братуня

21 жовтня 1993

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Я був дуже зворушений Вашим листом, словами підтримки, емоцій ніколи не буває забагато, особливо, коли ти повернувся з того світу і намагаєшся ввійти в життєву колію, а тебе ще намагаються відштовхнути від неї¹.

“Мемуарам” Іваничука нічого дивуватись²: адже він належить до тих, вольнодумствуючих патріотів, що вважають свою персону епіцентром усіх подій. Я не берусь оцінювати його письменницьку діяльність, а от щодо громадського та морального обличчя... Річ у тім, не тільки що Роман понаписував про мене, але що дав

викривлене відображення того, що відбувалось у повоєнні роки у Львові і в Західній Україні.

Правда, кожен має право на суб'єктивну оцінку людей і подій, але не має права ставити себе понад ними, привласнюючи право виносити вирок в останній інстанції, поєднавши в собі самозванця-прокурора і лжесвідка.

Я дуже добре розумію Вас і “приємність” лікарняного буття. Зараз, слава Богу, поволі відходжу...

Бажаю Вам позбутись усіх болячок, бо ж, як ніколи, Ви потрібні всім нам, потрібні Україні!

Велике вітання Валентині Данилівні.

Свій уклін передає Неля.

З глибокою повагою

Завжди Ваш –

Р. Братунь

* * *

Від Олександра Романовича Гижі

29 жовтня 1993

Високоповажний Олесю Терентійовичу!

Минуло багато літ од тих гірких для мене зборів у Спільці, коли я висловив свою уразливу недовіру Вашим словам про те, що Ви не відали ганебної практики московських видавців: перш ніж надрукувати українського автора, вимагали “апробації” в Україні і гарної характеристики із Спільки письменників, а вже відтак...

Усі ці роки, дорогий Олесю Терентійовичу, мучить і судить мене совість, тільки-но почую Вас чи прочитаю Ваше ім'я на книжковій полиці. Тисячу разів збирався зателефонувати Вам, але боявся порушити Ваш спокій. Тим часом, я – давній і вдячний шанувальник і Вашого високого письма, і Вашого могутнього інтелекту. Саме тому Ваші літературні діти – Шура Ясногорська, Юрій Брянський і Хома Хаєцький жили в мені ціле моє свідоме життя, і досі моє серце тужить за ними, як пригадаю...¹

Вам болить Україна, Олесю Терентійовичу, – і чи може бути для мене щось переконливіше у Вашому образі, щоб я став бранцем Вашої особистості? А ще ж, дорогий Олесю Терентійовичу, була і досі триває в моєму серці ота Ваша свята фраза у “Соборі”:

“Бережіть собори своїх душ...”. Вона вчинила крутий переворот у моєму духовному світі, вимела, вигребла, вивільнила, вичистила і відмила душу од комуно-фашистського чаду, і я почав думати. Я прагнув знайти в собі волю. І виявив, що, спонуканий Вашим “Собором”, дух мій запряг її! Відтак я знайшов Бога і Україну. І втямив, що маю робити. І – як робити.

Звідтоді, од Вашої святої фрази-вислову у гіркому і щасливому для Вас “Соборі”, я – українець, не лише за походженням. І таких, як я, сподіваюся, повстало із рабства тьма-тьмуца дітей України – також звідтоді, із 68-го родом. І звідтоді я проповідую істину: якщо не любитиму своєї матері (України), то чужа мені байдужа...

Якби, дорогий Олесю Терентійовичу, моя воля, я наказав би золотом вигаптувати на прапорі нашої держави ті ваші життєдайні для нації слова: “Бережіть собори ваших душ!” Бо червоно-коричнева гидь знову затіває страшне рабство для нашого народу, гаразд відаючи, що без таджицького сценарію (грузинського, придністровського) московських збирачів “единой и неделимой” той народ знесе її в небуття.

Доземний Вам уклін, дорогий наш Олесю Терентійовичу, і вже звідти, від коріння трави благаю Вас: простіть мені той молодецький максималізм! У запалі я завдав Вам великого болю, і він мені донині болить, бо саме Ви благословили мене у Спільку!.. Якраз того ж таки, 68-го, Олесю Терентійовичу!.. Простіть Батьку! Заради Бога і заради отих святих слів Ваших, які вклав у Ваше серце Сам Творець.

Хай же Він рясно благословить Вас на радість усієї України!

Живіть у Господі дужі і дужо й частіше озивайтеся до уярмленої досі України-Матері. Не мовчіть, Майстре, бо український народ потребує Вашого чесного слова.

З найглибшою шанною і синівськими зиченнями

Олександр Гижса,
Ваш невдячний похресник

29.10.93

(Підпис)

Київ,

просп. Радянської України, № 7, кв. 129

* * *

Від Юрія Анатолійовича Огульчанського

9 листопада 1993

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Передаю Вам копію свого листа на ім'я деяких парламентарів та членів уряду¹.

На мій погляд, Тарас Шевченко, як ніхто інший, вплинув на нашу нову історію і став батьком сучасної української нації, уможлививши її відродження; вшанування великого генія на рівні державного свята в незалежній українській державі багатьма поколіннями назавжди стане пам'ятником йому і свідченням нашої довічної вдячності за його життя, борню, творчість.

Сподіваюся, що Ви, Олесю Терентійовичу, своєю авторитетною підтримкою додасте ваги цій та іншим моїм пропозиціям.

Щиро Ваш

Юрко Огульчанський

9.11.93

* * *

Від Олександра Степановича Левади

18 листопада 1993

Шановний Олесю Терентійовичу!

Посилаю Вам свою статтю “Куди прямуєте, майстри культури?”, надруковану в газеті соціалістичної партії “Товариш”. В статті назване і Ваше ім'я, і я вважаю, що з мого боку було б неетично не довести про це до Вашого відома.

Можливо, деякий інтерес можуть викликати у Вас і окремі загальні концепції статті. Розумію, що з деякими з них Ви, мабуть, не погодитесь, і запевняю Вас, що посилаю цю статтю не під впливом спалаху полемічного запалу в моїй душі (я вже надто старий, щоб піддаватися таким імпульсам), а в сподіванні на Вашу урівноважену об'єктивність.

З повагою

Олександр Левада

18.11.1993 р.

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

20 листопада 1993

Дорогий Олесю!

Не Зевс, не Пан, не Голуб-Дух –

Лиш сонячні кларнети...

Певен – ти знаєш і не тільки ці рядки геніального поета, та хіба ж втримаєшся, коли на нього розпочато республіканським радіо розтерзання. Воно, радіо, біля двох тижнів передавало якогось новоявленого Герострата величезне “дослідження”: “П’ятдесят років вірша «Партія веде»”. Скільки там підлоти нагорнуто. Мовляв, не вірте, що Павло Тичина, написавши того вірша, ще прожив майже 40 років¹. Ні, він одразу помер.

...Сподіваюся, що хтось з цілого полку поетів, скаже вагоме слово за тричі розтерзаного Павла Тичину. Але ні гу-гу. Правда, Сверстюк на заклик ведучого “Золоті ворота” щось промимрив. А Літ[ературна] Україна? Де там. Вона відвела першу і половину другої сторінок претендентці на трон царівни поезії Ліні Костенко. Хіба ж їм до Павла Тичини!²

Знаю, яку фієсту планувала СПУ на день твого дня Янгола. А ти усі ті фієсти зруйнував і виступив по радіо з жагучим словом в захист наших класиків. Про Павла Тичину ти говорив, що він є окрасою української літератури. І те, що з ним заподіяла сталінщина, розповідь історія. Захищався від приготовленої для нього гільйотини, як умів і як міг... Оголосили, що продовження твого виступу відбудеться у четвер (виступав у вівторок). Та, певне, кошовий отаман занедужав після довгих і тяжких доріг. А може, я прослухав?

До твого ювілею я написав свої роздуми, як створювався “Собор” і надіслав їх до “Літ. України”. Через деякий час подзвонив Орест Сливинський і повідомив, що мій матеріал загублено, і попросив вислати новий. Вислав того ж дня. Наступного дзвінок з “Урядового кур’єру”. Людмила Волга прохає дозволу надрукувати фрагменти з “Собору” в їхній газеті³, я запитав, де вони взяли їх? Відповідь: з “Літ. України” хтось з відповідальних продиктував мій матеріал по телефону (18 стор.). Надрукували б повністю, але ж у них закон – для цікавого сторінка, я не дав згоди, доки не

знатиму, що міститимуть ті фрагменти. Вона через кілька годин знову зателефонувала і переказала їхній варіант. Довелося не заперечити, хоч і зі скрипом.

У своїй роботі я піддав гострій критиці дослідників “Собору”, і подав своє бачення роману. А головне, зайшов у конфлікт з царицею поезії Ліною Костенко. Коли “молоді” (у них уже онуки є) зібралися під егідою Київської СПУ на збори⁴, вони стали розносити творчість Олесея Гончара. Енергійно і доказово Драч, Сивокінь й інші доводили, що “Прапороносці”, “Собор” й другі твори Олесея Гончара є нашою гордістю. Тоді на трибуну вийшла (спеціально запрошена) Л. Костенко. Її виступ – ганьба і сором за талановиту поетесу. Вона стала доводити, що нинішні й усі радянські письменники – це трупи, тільки ви, молоді, знаєте, що між трупами є й поранені. Отож будьте, переступаючи мертвих, обережними. Вірю у вашу гуманність, хоч ви і є вихованці радянської школи і писали на вільну тему оповідання про комісара. Неважко було здогадатись, про якого комісара натякала Костенко – Воронцова. Надіявся, як і про Тичину, що хтось з вождів СПУ виступить в “Літ. Україні”, по радіо. Та марне було сподівання. Вони знали норов царівни поезії. Вона накриє своїм плахиттям усе керівництво СПУ (Мушкетика, Дрозда), за одне й Рогозу, і тлумачитиме: “Після Лесея Українки Я... Я! Не втяміте – нокаутую”. Вблагали царівну... півтори сторінки поезії безпросвітнього пророцтва. А годилося б, замість тих пророцтв, дати справді молодим.

Так ось чого “загубили” “літукраїнці” мої нотатки. Але ж знайшлася між ними чесна людина і передала в “Урядовий...”.

Чи є надія? Коли тобі, дорогий Олесею, дозволить здоров’я, захисти від Геростратів Павла Тичину. Пригадуєш його рядки:

“Як не горю – я не живу,
Як не люблю – я не співаю,
Але цього я ще не знаю,
бо завжди я – як полум’я”.

Твій

Сергій Завгородній

P. S. Коли вже хотів відправляти тобі листа, прийшло до голови те, що давно вже визрівало: Павло Тичина, Олександр Довжен-

ко, Максим Рильський, Юрій Яновський, Володимир Сосюра, Валер'ян Підмогильний і сьогоднішній Олесь Гончар – Апостоли. Вони, Апостоли, творці Української Євангелії.

С. 3.

* * *

Від Івана Федоровича Драча

7 грудня 1993

Дорогий Олесю Терентійовичу!

1. В списку лауреатів Шевченківської премії я б лишив такі кандидатури:

- а) Самчук Улас
- б) Чендей Іван
- в) Конквест Роберт
- г) Шерех Юрій
- д) Зарецький Віктор¹

2. Пересилаю Вам перший варіант звертання до російського і українського народів – прошу Вас уважно прочитати, відредагувати (чи щось додати) і підписати першим, коли немає принципових заперечень.

У сучасній ситуації вважав це актом першорядним. Дуже хотів зустрітися з Вами, але зараз дуже загайно.

З повагою

Іван Драч

7.12.1993

* * *

Від Софії Василівни Майданської

18 грудня 1993

Київ 18.XII.93 р.

Глибокоповажний Олесю Терентійовичу!

Як і домовлялися, передаю Вам список надрукованих праць Др. Лариси Онишкевич та інформацію про її наукову і громадську діяльність. Сподіваюся, цей вагомий внесок в українське літературознавство дає право Др. Л. Онишкевич стати гідним членом Спілки письменників України.

Також надсилаю фрагмент листа пані Онишкевич¹ з цікавою, на мій погляд, пропозицією, яку слід було б реалізувати силами наших кращих письменників.

З глибокою повагою до Вас

Софія Майданська

P. S. Дозволю собі долучити до цього пакета свою останню книжку² вибраних віршів та невеликий прозовий твір “По той бік холодного плину”.

* * *

Від Марії Олександрівни Зобенко

20 грудня 1993

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Від усього серця вітаю Вас і Валентину Данилівну з Різдвом і Новим 1994 роком! Бажаю, аби кожен день нового року ніс радість – приємні вістки і теплі зустрічі, творче й громадянське задоволення Вам, а нам усім суцям користь від Вашої мудрої підтримки національних процесів на любій Україні, успіхів Вам у відродженні Михайлівського Золотоверхого собору!¹

Головне – доброго Вам здоров'я, а перемога на Дуелях Духу – назавжди за Вами!

Ваш лист залишить глибокий слід в моєму осягненні “Тронки”. І я вдячна, що Ви знайшли за можливе поділитися зі мною дечим із історії написання роману. Ваші відвідини полігону і те, що сам твір мав би називатися “Полігон”, і що його було тоді ж перенесено – все це вразило мою уяву. Неточність вкралася із надрукованого інтерв'ю. Зараз я замислилася над цим, і, знаєте, мені здалося, що це сприйматиметься гіперболічно: це сама Книга, Українська Ідея не могли пробити байдужості і гордовини імперських під'їздів!..

Ваше вітання передноворічному Січеславу я передала, і місто зраділо і немов помолодшало, воно пам'ятає Вас від юних студентських літ і не полишає надії на зустріч...

З пошаною –
20.XII.93

Марія Зобенко

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

28 грудня 1993

Глибокошановний Олесь Терентійович!

1993-й видався роком немалих душевних випробувань і терпінь.

Суверенна – подана Всевишнім з неба українцям за багатовікові муки і страждання зі сльозами радості – злочинно розтягувалася і розкрадалася найрізноманітнішими способами по всіх ешелонах і просторах. Подібне є не іншим, як Божою покарою за нездатність побудувати собі державу нашими прадідами і прапредками...

Впродовж 1993-го я перемучився і перебідував. Не раз падав у розпуку і відчай... До всього додавалися родинні негаразди...

У 1994-й вдивляюся зі сподіваннями, що таки будемо вибиратися з провалля...

Господи, пошли нам істинних державних мужів, істинне державотворення!

Обіймаю Вас щиро.

Цілую руки Валентини Данилівни.

Сердечно Ваш

(Підпис)

Ужгород, 28 грудня 1993 р.

* * *

1994

Від Романа Миколайовича Федоріва

3 січня 1994

Шановний Олесю Терентійовичу!

Щойно вийшов із друку в “Червоній Калині” мій роман “Єрусалим на горах” – тяжка і радісна моя п’ятирічна праця, і я вважаю своїм обов’язком послати цей роман Вам; очевидно, буду радіти, якщо Ви колись знайдете час його прочитати. Пам’ятаючи Ваші високі вимоги до Слова, я, безперечно, буду хвилюватися і переживати і, водночас, хочу сподіватися, що роман Вам сподобається; він принаймні відкриє Вам душу Галицької землі, душі моїх краєнів: нелегко нам йти до єрусалимів, до щирості і висот. Але прагнемо цього.

Розумію, що мій лист Вас дещо здивує, мовляв, чого це той Федорів так розписався, з якої-такої причини, тим паче, що той Федорів майже не виявляв якоїсь особливої прив’язаності до Вас, Олесю Терентійовичу, і ходив “у друзях” Павла Загребельного. Так принаймні мені говорили близькі до Вас люди.

Боже борони, я не відрікаюся від Павла Архиповича, бо він на правду в скрутний час виручав мене, редактора, немало, коли чи не кожне число “Жовтня” викликало в начальства незадоволення і підозру й мене кликали на різні секретаріати, засідання бюро; з цензури я просто не виходив. Але й у Павла Архиповича я не випрошував ні дружби, ні протекції, ні премії, ні нічого іншого; маю характер дещо замкнутий, не люблю надокучати комусь похвальбами, лестощами чи, не дай Боже, критикою. А крім того, я ніколи не мав часу: “Дзвін” поглинав мій час¹, як смок, і Ви це, зрештою, самі бачили, яким і в найтяжчі часи для нашої культури був “Дзвін”: він був у сучасному розумінні українським.

“Власне, якраз «Дзвін» і спричинився до того, що я Вам пишу: приємно згадати, що минуло рівно двадцять п’ять років, як мене,

молодого і зеленого, привезли до Вас у засніжений Ірпінь для співбесіди на предмет затвердження мене головним редактором. Сьогодні можу признатися, що тоді я хвилювався; власне, хвилювався зовсім не від того, що Вам не сподобаюся і не стану редактором: для мене ніколи ніякі посади значення не мали. Просто я розмовляв із Олесем Гончаром! До речі, і сьогодні схвильовано схиляю свою сиву голову перед Вашим талантом. Очевидно, Ви маєте велике щастя й володієте таємницею будити до себе любов і шану. Це рідкісний дар.

Навіщо все це я Вам пишу? Мабуть, від повноти почуттів; очевидно, й від щастя, що можу Вам виказати свою любов оцією книжкою, яка, хочу сподіватися, не згубиться на наших Голгофах по дорозі до Єрусалиму.

Обіймаю Вас щиро.

Кланяюсь дружині.

Р. Федорів

3.01.94 р.

* * *

Від Володимира Болюбаша

9 січня 1994

З Празником Нового Року і Йордану щиро вітаю Вас, бажаю Вам і Вашій родині кріпкого здоров'я, щастя, оптимізму й гарної витривалості в дальшій боротьбі за утвердження справжньої державницької незалежності України¹.

Воднораз щиро дякую Вам за різдвяні поздоровлення. Моя дружина подзвонила до мене до Львова і про це мене повідомила. Мені приємно повідомити Вас, що протягом останніх чотирьох місяців я був викладачем у Львівському університеті ім. І. Франка. На філософському факультеті викладав глибинну психологію Юнга і Адлера, а на журналістичному факультеті міжнародних відносин читав лекції на тему “Феноменологія нації і націоналізму” – англійською, французькою, північноамериканською і німецькою. 31 січня відлечу через Прагу до Торонто.

Коли я читав в українській пресі про “духовну руїну” і “манкуртизм”, коли я почув виступ В. Яворівського в парламенті із

запитанням, що ми за народ, – я не міг уявити собі глибини цієї кризової дійсності². Щойно спілкуючись із студентством, викладачами і жителями в Україні, я побачив і відчув цю кризу, їхній духовний вакуум. На фоні цих реалій спадає на думку таке спостереження німецького психолога Клягеса: – Перші 10 років у житті людини, у формуванні її світогляду мають більше значення, ніж наступні 70 років. У цьому зв'язку мої львівські студенти казали мені, що їхні діти будуть вільні від негативних психологічних комплексів і синдромів, що їх вони успадкували від російського советизму.

Мене також тривожить поширюваний, політично мотивований антиамериканізм частиною українського народу. Йдеться, очевидно, про тиск США і їхніх союзників на Україну щодо її ядерного роззброєння. Україна такого тиску видержати не може. Адже ж черговим кроком супроти України, її статусу ядерності будуть санкції ООН, тотальна ізоляція країни, крах незалежності держави і перехід контролю над ракетами до недружньої нам держави. Президент Клінтон прибув до Москви з такою пересторогою для неї: “Безпека держав, що лежать між Західною Європою і Росією, зв'язана з безпекою США”. Друга фаза “холодної війни” між імперською Росією і Заходом уже почалася. Здоровлю Вас і Вашу родину

Ваш у приязні

Володимир Болюбаш

(Підпис)

* * *

Від Дмитра Васильовича Нитченка

30 січня 1994

Ньюпорт, 30.1.1994 р.

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Перш за все, цікавлюся, як Ваше здоров'я, і бажаю, щоб в цьому захмареному році воно кращало.

Недавно я сам пролежав у лікарні 15 днів, бо повернулась до мене та давня хвороба – ангіна пекторис. Мав я вночі серцевий

приступ і незабаром опинився в лікарні. А потім пробовтався 10 днів у дочки. Далі почуваю себе ще недобре, але мушу щось робити. Якраз надійшла з друкарні з Аделаїди нова книжка, до якої я спричинився. Позичив у нашій централі (національний фонд) грошей і видав. Друкував усього 500 примірників та ще мусив і своїх додати 600 доларів. Це прецікаві спогади Ярини Голуб (дочки) про Антоненка-Давидовича¹.

Вийшла дефіцитна книжка, та я радий, що вийшла, але засмутили мене ті численні помилки. Друкар дав лише одну коректу, а як я потрапив до лікарні, то сам читав коректу. Такі й наслідки. Вибачте мені за це, я сам дуже переживаю, трохи не посварився з друкарем, та що тепер вдієш. Я її вислав Вам.

Я цими днями дістав перші 10 прим. нашого нового чи чергового альманаха “Новий обрій” ч. 9, які я упорядковую та редакую що 5 років. На цей раз, правда, редагував мову мій колега п. Гр. Вишневий.

Не знаю, чи Ви його одержали безпосередньо з Полтави, чи ні. Я просив Мих. Шевченка, який там став редактором, щоб вислав чи привіз низці людей та редакцій, а серед них мусіли бути й Ви. Якщо не дістали, то прошу повідомити, і я вишлю звідси або напишу, щоб вислали з Полтави.

Читаю коректу моїх нових спогадів “Над сонцем Австралії”, що мають 500 сторінок. Але це складає їх на комп’ютері мій онук Юрко Ткач, а чи пощастить надрукувати, не знаю, бо свої грошові запаси розтринькав на попередні видання (спогади “Від Зінькова...” та “Листи письменників”), а вони принесли великі збитки. Не повернулося й половини витрачених грошей на друк.

Вислав свої спогади до Зінькова до школи, де я колись навчався, але не доходять. Мабуть, діє місцева цензура. А “Стежками пригод” з В/милою передмовою дійшла. Багато листів тепер пропадають, викрадають з листів гроші, крадуть на пошті листи. Чув, що Ви вислали колись до Краснодару бібліотеці багато книжок, але вони десь зникли, дійшла лише одна Ваша книжка з підписом. Це роблять люди типу Жириновського. Недавно там такі типи підклали бомбу під будинок, де містилися 4 редакції демократичних газет, що обороняють певну окремішність Кубані. Бомбою забило дівчину-коректорку, а другу поранило. Я мав вирізки

з газет, які написали протести і тут уже надрукували, вислав і до Детройту до “Українських вістей”².

А з України в листах надходять сумні речі: злидні, голод, грабунки, вбивства. Щире вітання В/Дружині та всій Родині. Як матимете змогу, відгукніться.

Із щирою пошаною

Д. Нитченко

П. С. Додаю перелік помилок у спогадах Ярини Голуб [їх 47. – М. С.].

* * *

Від Сергія Олександровича Паращука

19 лютого 1994

Вельмишановний Олеся Терентійовичу!

Моє самотнє серце знову стукає у Ваші патріарші двері в далекому Києві, у двері Прапорonoсця Любові.

Пише Вам учитель української мови і літератури Сергій Паращук із села Шилівці, що на Буковині.

Порівняно недавно я дізнався, що Ви до мене телефонували в Чернівці. Я щиро дякую Вам і ніколи не забуду цього Вашого великодушного кроку в моїй долі, дізнавшись про який, я і одважився написати Вам цього листа.

Кілька років тому Ви допомогли мені дебютувати зі своїми короткометражними новелами в “Літературній Україні”. Допоможіть мені, будь ласка, і вдруге. Чи можу я надіслати до цього літературного тижневика десяток своїх творів і послатись на Ваші рекомендації? Назвати хочу цей цикл “Квітки з кореня”¹. Я розумію, що Вас дивує, чому я Вам перш не надсилаю свої новели. Але, по-перше, я не знаю, чи дійде цей лист до Вас, бо не відаю, чи вулиця Леніна і далі так називається. По-друге, я виберу для друку тільки ті новели, які колись показувала Вам моя мама Надія Арсенівна. І, по-третє, – а це основне, – я не знаю, чи дозволяє Вам здоров’я і чи маєте Ви час для того, щоб перечитати мої твори. Якщо це так, то я з радістю надішлю їх Вам, бо слово геніального Майстра важить понад усе для любого молодого письменника. І я

в цьому не виняток. Не дайте пропасти тому, що написано і тому, що в планах.

І насамкінець, моє Вам щире побажання. Хай золотoverхий Собор Вашого Генія світить до Бога і до людей допоки сонця. І далі, далі... І здоров'я, здоров'я, здоров'я Вам!

Ваш

Сергій Паращук

19.02.1994 р.

Чернівецька область,
Хотинський район, с. Шилівці

* * *

Від Фіделя Анатолійовича Сухоноса

23 лютого 1994

Дорогий Олесь Терентійович!

Від імені усіх “борисфенівців” щиро дякую за лист від 10.02.94 р.¹ Ваша увага до нашої праці надихає, дає поштовх до подальшої роботи.

Спасибі також і за добре слово в “ЛУ” [“Літературній Україні”], де згадали про “Борисфен” як про обнадійливу прикмету нового на літературній ниві².

Чим більше я займаюся журналом, то більше пересвідчуюся у його необхідності. Сьогодні українському слову на Січеславщині ще гірше, аніж за правління суслєвих та брежньєвих. Скажімо, в останні місяці не побачити у кіосках “ЛУ”, багатьох інших українських видань, книг.

Натомість шовіністичної преси – як жаб у болоті. Власне, Ви то все і без мене добре знаєте. Також не хочу зайвий раз скаржитися на усі проблеми, що пов'язані з виданням часопису.

Просто попереднє “вилилося” на папір, оскільки, ще раз наголошую, як зігриває та зміцнює Ваше тепле слово підтримки.

Знаю, що мій народ мав багато подвижників, жертєвників. Тому зважено ставимося до своєї скромної праці.

Однак як хотілося б, аби сьогодні для України все ж таки більше робили, аніж говорили. Треба “перти плуга”. А у нас, на жаль, з цим теж не густо.

В. Сіренкові обов'язково передам Ваші вітання. Щодо родини Соколів, то справді все це варте телеекрана³. Поки що я не знайшов великого зацікавлення з боку п. Марії з США та п. Василя⁴ з Австралії, аби це подати на TV, можливо, навіть у діаспорі.

Тішуся обнадійливим позитивом у Києві. Ось Ви вже мешкаєте на вулиці Б. Хмельницького, а я нещодавно перебрався з проспекту імені газети Правда на вул. Свердлова. У нас справжній комуністичний національний парк!

Даруйте за довгий лист. Бережи Вас Боже!

З щирістю

Фідель Сухоніс

Найліпші вітання Вал. Дан.

Знаю, що приятелюєте з С. Завгороднім. Напевно, буде цікаво почитати його матеріал у обласній газеті⁵.

Пробачте за поганий ксерокс.

* * *

Від Юрія Семеновича Бурляя

5 березня 1994

Вельмишановний Олесею Терентійовичу!

Ваш нещодавній виступ у “Літературній Україні” покликав мене сісти за стіл¹ і написати Вам лист. Вибачайте, якщо цим посланням завдаю зайвого клопоту, та, можливо, негадано-мимовільно вчиню якусь прикрість. Звісно, чогось подібного у мене й на думці не було. Але... Мало що може трапитися! Признаюся, ще з часу публікації Вашої першої новели “Модри Камень” знаю Вас як поборника Правди і Краси, а тепер – всесвітньо відомого майстра, до слів якого чуйно прислухаються мільйони. То оце й зараз Ваші мудрі судження про наш літературний процес, зокрема – Ваш щирий захист Сосюриної многостраждальної поезії “Любіть Україну”, оборона її від паплюжень новітніх Геростратів не могли не схвилювати мене. Мій лист – це, насамперед, слово вдячності Вам, славному Лицарю України, який несе людям добро, тільки добро та мудрі судження-розмірковування про сучасність; та ще застереження тим, хто вчинив нерозважно, зробив необачні кроки... Скажімо так: ганебно помилився...

В ці дні я перечитую Чехова. І ось до мене по-своєму несподівано й злободенно обізвалась його “Дуель”, де один із героїв – Лаєвський – думає-гадає так: “Да, никто не знает настоящей правды... Лодку бросает назад... делает она два шага вперед и шаг назад, но гребцы упрямы, машут неумолимо веслами и не боятся высоких волн. Лодка идет все вперед и вперед, вот ее уже не видно, а пройдет с полчаса, и гребцы ясно увидят пароводные огни... Так и в жизни. В поисках за правдой люди делают два шага вперед, шаг назад. Страдания, ошибки и скука жизни бросают их назад, но жажда правды и упрямая воля гонят вперед и вперед. И кто знает? Быть может, доплывут до настоящей правды...”

Тож, ще раз наголошую, вибачайте мені за наступну старечу балаканину, якщо вона Вам здаватиметься розв’язною – даруйте. Проте так мені захотілося переповісти Вам одну із сторінок минулого. Згадати правду, нав’язну мені Вашим виступом. Ясно, це далеко не вся правда, яку мало хто і знає, і згадує. Так от, передо всім мені згадалися цькування Сосюри взимку 1951 року. Трагічні його виступи з “лобного місця” – спілчанських і університетських трибун. Та і виступ (єдиний!) мій у Спілці. Виступ “молодого кандидата”, який у своїй дисертації “захвалював” націоналістичний твір відомого поета, під яким, мовляв, міг би підписатися і Петлюра. Повинен зазначити, що всепоглинаючим моїм жаданням тоді було одне: виступити так, аби поетові і усім, хто причетний до моєї праці, нічим і ніяк не завадити. Не кинути тінь на Сосюру, на Білецького, – мого офіційного опонента, на вчену раду, яка одноставно голосувала за мене... Я вирішив виступати і говорити правду. Так, як насправді було. Казав, що мене підвела не література, не філологія, а, мовляв, теоретична підготовка... Не міг ніяк зрозуміти: як це можна не любити свій рідний край, свою землю, народ, його славу патріотичну історію, вікопомні звершення... Цю, свою вистраждану правду, я прилюдно виповів із трибуни. І більше мене не чіпали. Тобто не пропонували виступити. Але цей виступ юнака Система не забула. І досі не простила...

А потім мені чомусь пригадалась моя поїздка на “будову комунізму” – у Нову Каховку і зустріч там із Довженком... Ми (тобто я, Степанюк і покійний Женя Бандуренко) обідали раз у робітничій їдальні, і, сидячи за столом, гомоніли між собою, звісно, по-українськи... Та ось від сусіднього столика підводиться і підходить до

мене якийсь роботяга і запитує: “Ты откедова?” “Із Києва”, – відповідаю. “Києва?..” – здивовано перепитує і, бачу, у нього очі рогом на лоб полізли. Мовчки ще раз ствердно киваю головою, а він починає несамовито горлати: “Врешь! Ты из Львова! Признавайся, бандеровская шкура, из Львова?! Я знаю, как в Киеве разговаривают! Ишь, чего захотел, хохол!..” Отетерівши, ми всі втрюх мовчимо, а палкий поборник російської мови хапає з нашого столу величезний кухонний ніж (я попросив у буфеті, щоб розрізати кавуна) і замахується ним на мене. Невідомо, чим би закінчилася ця сцена, якби дружки нападника миттєво не схопилися і не скрутили йому руки... А наступного дня директор їдальні зустрічає нас біля вхідних дверей і пропонує зайти в окрему кімнату. Виявляється, там обідає О. Довженко і він запрошує нас до свого товариства... Там тепер обідали.

А ще мені пригадалось нічне купе поїзда Львів – Київ. Ніч. Пасажири сплять, а я, лежачи на верхній полиці, підсунувши свіжий номер “Вітчизни” під химерне світло нічника, завершую своє знайомство з Баглаєм, який, крім всього іншого, так любив поезію Сосюри! А вранці, уже в інститутській аудиторії, читаю лекцію на тему: “Мовне багатство художньої літератури”. Приклади я черпаю із класиків та із щойно прочитаного “Собору”... Скінчилася лекція. У кулуарах оточили мене студенти, запитують: “Де можна прочитати Ваш новий твір?” Ще й на запитання не встиг відповісти, як до мене, пробираючись поміж студентами, підходить якась дама... Виявляється, то секретарка ректора. Вона пропонує мені негайно зайти до нього. Заходжу. Ректор привітно вітається, розпитує про те, про се... А прощаючись, ні сіло ні впало, раптом радить: “Ви там на лекції приклади із Коцюбинського наводили?.. Це – добре! А от «Собор» Гончара – не чіпайте. Не треба!”

Та ще постала в моїй розпаленій уяві чи не остання моя зустріч із академіком Білецьким. Олександр Іванович, уже тяжко хворий, подзвонив мені і запросив зайти до нього. Зустрічав, як завжди, дома, в кабінеті. Стояв біля погруддя Вольтера – здавалось, жива копія великого сина Франції. І без передмов зразу ж запитує: “Так Ви так і не знаєте, хто у ВАК рецензію-донос на Вас написав?” Я знизую плечима і ще раз нагадую йому те, що Олександр Іванович добре знає. Кажу, що мене познайомили з копією цього документа,

але закінчення останньої сторінки, де саме знаходився підпис – кимсь відірвано. Певно, похапцем, в останній момент, перед тим, як вручати “твір” адресатові...

А Олександр Іванович – суворий, виструнчений, таким його ще ніколи не бачив – чітко, з притиском каже: “Так знайте, те вчинив Корнелій Зелінський. Запам’ятайте: Зелінський!” Ще раз назвав це ім’я. І, як завжди з кожним відвідувачем, незалежно від його посадового рангу, провів мене до самих дверей, подав і допоміг зодягнути мені плащ.

Після того Білецького я бачив лише у труні. У тому залі Академії, що тепер на вулиці Богдана Хмельницького... Виявляється, то було його прощання зі мною.

Ось таким було також наше минуле. Всього було, та і зараз... На жаль, як казав наш спільний Учитель: “Доборолась Україна до самого краю. Гірше ляха свої діти її розпинають”²...

Та, бачу, настала пора кінчати. Подумки розлучаючись із Вами, хочу від щирого серця подякувати Вам за те, що Ви є. Що чути завжди Ваш щирий і правдивий голос честі, що чарує нас Ваша м’яка полтавська вимова... Що пильний у Вас зір і непомильна рука. Дай Боже Вам добра і здоров’я та всього найкращого на многія літа.

Із щирою та глибокою повагою

Юрій Бурляй

5.III.94 р.

Київ

* * *

Від Петра Мойсейовича Перебийноса

29 березня 1994

Дорогий наш Олесю Терентійовичу!

Серцем доторкаюсь до квітневого Вашого дня, який віщує прихід весни і зацвітає запашними пролісками Вашого слова. Хоч як би важко нам було, хоч як би мінялися вітри нашої долі, серце огортає спокій від усвідомлення, що є на землі Ви і Ваша вічна весна.

Хай же здоровиться і щедро думається Вам, Олесю Терентійовичу, на радість Валентині Данилівні і всім добрим людям!
З роси та Дніпра Вам!

(Підпис)

Щиро Ваш

Петро Перебийніс

м. Київ

29.03.94 р.

* * *

Від Марка Петровича Шевельова

30 березня 1994

Шановний Олесю Терентійовичу!
Прийміть найщиріші вітання з Днем народження!
Доброго Вам здоров'я, щастя, гарного весняного настрою!
Даруйте, що при цьому додаю записку не дуже веселого змісту. Що поробиш – таке життя.
З повагою

М. Шевельов

м. Запоріжжя

30.03.94

Шановний Олесю Терентійовичу!

На звітно-виборних зборах філії СПУ виступив редактор місцевої газети “Запорізька Січ” К. Сушко. Він повідомив, що редакція розслідує “справу Супруненка”, якого 1976 року виключено із Спілки і лав КПРС за “антирадянщину”, за листування з О. Солженіциним.

П. Ребро відчайдушно доводить, що виключив Павла Супруненка за “плагіат”, що була рецензія в “ЛУ” про “компіляторство” прозаїка у збірці легенд. Журналісти доводять, що це – підтасовка, що гарних рецензій на книжку було досить і – серйозних вчених, і Ваш добрий відгук зберігся у автора, шановний Олесю Терентійовичу.

Професор В. Чабаненко схиляється до версії журналістів.

Мабуть, Раді чи секретареві СПУ варто було б переглянути справу колишнього фронтового розвідника, людини прямої, безкомпромісної.

З повагою

М. Шевельов.

P. S. “Літ. Україна” з критичною рецензією загадково зникла з підшивки читальні обласної наукової бібліотеки. Місцеві журналісти чекають, поки надійде ксерокопія тої лихої рецензії зі столиці.

М. Ш.

30.03.1994

м. Запоріжжя,

б. Центральний, 25-54

* * *

Від Віктора Федоровича Баранова

7 квітня 1994

Добрий день, вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Слухав радіопередачу 4-го квітня – вслухався у Ваше слово, Ваші думки й чуття. І не один я – вся Україна слухала. І, звісно ж, бажала Вам здоров'я і плідного довголіття.

Приємною несподіванкою для мене був у радіопередачі той момент, коли Ви на запитання про улюблену пісню назвали поряд із народною ще й пісню “Українці мої”¹. Таке визнання з Ваших уст – то найвища відзнака нашого з композитором твору. Безмежно Вам дякую.

Принагідно надсилаю добірку віршів із газети “Хрещатик” за 24 березня². Спробував був я пробитись у депутати, але випередили спритніші й нахрапистіші. Зрештою, річ не в мені: аби лиш Верховна Рада була людська. А письменникові й без депутатства вистачить роботи не на одне життя.

Ще раз здоровлю Вас із минулим днем народження, нехай береже Вас Господь.

Уклінно –

Віктор Баранов

7.04.94

(Підпис)

* * *

Від Петра Павловича Ребра

17 квітня 1994

- Пугу, пугу!
- Козак з Лугу!

Дорогий Олесю Терентійовичу, чолом вам!

Давно Вас не турбував, бо чекав виходу третього номера “Хортиці”, в якому публікуються Ваші “Листи запоріжцям”, а також розгорнуті нотатки (спогади? есе?) С. Кириченка про Ваші мандри на Запоріжчині¹. Але друкарня “Комунар”, в якій виходить альманах, паралізована, а ми не можемо з нею “розірвати шлюб”, бо вже завезли папір і зробили передоплату. А втім, думаю, що дочекаємося “Хортиці”, а відтак – і нових номерів “Веселого куреня” та “Великого Лугу” (три альманахи на моїй шії)².

Пишу Вам, щоб, по-перше, подякувати за те, що згадали добрим Словом “Хортицю” у своїх знаменитих “Нотатках із сьогодення”³ В. Чабаненка, якого Ви також згадали добрим словом, ми нещодавно висунули на здобуття премії імені П. Чубинського⁴.

По-друге, хотів би повідомити, що десь у середині травня ц. р. ми будемо проводити 30-й, тобто ювілейний “Поетичний травень”⁵. Може, скажете: на дідька він? Чи до “травнів” нині? Я ж певен, що “Поетичний травень” як довгожителю серед літературних свят (навіть Пушкінське свято молодше) мусить жити. Адже він дав нам змогу в часи глобального російщення області нести до людей українське слово. І люди, спасибі їм, охоче йшли на зустріч з письменниками, бо знали, що хто-хто, а останні їм скажуть правду. Чому ж ми маємо відмовлятися від “Поетичного травня” (а такі голоси у нас лунають), коли його місяця ще зросла, бо він сьогодні має служити мобілізації запорозтва (термін Великого Кобзаря) на розбудову власної, Української держави?

Чомусь певен, що Ви неодмінно знайдете вільну хвилинку, аби черкнути бодай кілька слів – на нашу підтримку.

Тільки – ради Бога! – не хворійте. Ви ж – козак із 500-літнім стажем (згадайте “Реєстр Війська Запорозького”)⁶.

Одне слово – будьмо! Щиро Ваш

П. Ребро

(Підпис)

17 квітня 1994 р.
м. Запоріжжя

* * *

Від Дмитра Васильовича Нитченка

3 травня 1994

Дорогий і незабутній Олесю Терентійовичу!

Не уявляєте, як Ви порадували мене своїм листом, своїм щирим вітанням з одержанням премії Лесі Українки й побажаннями та з Великоднем. Сердечно дякую Вам за пам'ять, за добре серце.

А я саме повернувся з Сіднею, куди мене запросила молодша дочка Галя (Кошарська), яку Ви бачили й вітали на зустрічі в Спілці письменників, на кілька днів Великодніх свят. Дістав разом 15 листів, а серед них найдорожчий для мене Ваш милий лист. Сердечно дякую Вам, дорогий Олесю Терентійовичу, за добре серце, за теплі слова. Між іншим, згадувана моя дочка Галина саме одержала звання доктора, а з цього приводу відбулась відповідна церемонія в університеті Макворі в Сіднеї, де вона керує Центром українознавчих студій і викладає українську мову та літературу. А на здобуття звання доктора вона написала працю з теорії літератури на 350 сторінок. Рецензентами були: проф. [В'ячеслав] Брюховецький з Києво-Могилянської академії та професори університетів з Америки та Канади. Всі дали позитивну оцінку. Тепер її працю з деякими скороченнями перекладають з англійської в Академії, готуючи до друку. І це мене дуже радує, що й вона, слідом за мною та моєю старшою дочкою Лесею Ткач (Леся Богуславець – псевдо), пішла українською літературною дорогою. До речі, минулого року вона читала доповідь про фемінізм у творчості Ліни Костенко на Конгресі мовників у Львові. Та її доповідь має бути надрукована в “Сучасності”. І. Дзюба запропонував.

Я радий, що мої книжки-спогади Ярини Голуб та “Листи письменників” дійшли до Вас. Але не знаю, чи дійшов наш альманах “Новий обрій”, ч. 9, який ми надрукували в Полтаві, і, на моє прохання, Катерина Петрівна Нікітіна¹ мала вислати і Вам та іншим просто з Полтави. Декому одвіз сам новий редактор ж. “Криниця” Мих. Шевченко. То, може, він і Вам привіз? А ні, то я вишлю звідси. Ми одержали 500 примірників для української Австралії. Більшість цієї кількості я вже порозсилав замовникам та авторам, яких наш клуб зобов'язує взяти по собівартості не менше, ніж по 10 прим. І вони самі вже продають свої примірники. Це допомагає трохи реалізувати видання. І все це на моїй голові: і упорядкуван-

ня та загальна редакція, і домовлення про друк, і навіть розповсюдження, бо ніхто не хоче взяти на себе цієї мороки. А редколегія – лише формальність.

Моє здоров'я теж похитнулося: повернулась до мене стара біда – ангіна пекторис, або грудна жаба. Мав один серцевий приступ, був 15 днів у лікарні, а тепер дома. Докінчую робити коректуру своїх спогадів “Під сонцем Австралії”, які мій онук Юрко Ткач склав на комп'ютері. Вийшло 460 сторінок. А в них 120 світлин. Тепер зупинка за спонсором, бо свої запаси я вже розтринькав на попередні видання, з яких не повертається й половини коштів.

Від моєї хвороби лікуюся: щодня приймаю по 14 пігулок (таблеток). Лікарі знайшли з допомогою машини, що в моєму щербатому серці є згусток крові, і вони тепер виганяють його пігулками.

Між іншим, від добрих людей я дістав новий народній лік: пів чайної ложечки меленого хрону з соком цитрини (лимони) з'їсти з харчами, бо воно пекуче. Може, й Вам це допоможе? У мене зменшилась вранішня задуха в грудях. А від бронхіальної та іншої астми радять вживати імбир з зернятами волоського горіха. Теж часом вживаю. Зроблю ще раз і попередні ліки – часник, цитрина й мед. Може, врятуюся від цієї халепи, хоч лікар-спеціаліст каже, що це триватиме до смерті.

Готуємося влаштувати презентацію з нагоди виходу нового альманаха з виступами його учасників, включно з молодими авторами. Це має бути в червні як наш сотий літературний вечір протягом 30 років мого головування в Літературно-мистецькому клубі ім. Василя Симоненка. А після того проситиму, щоб хто-небудь перебрав на себе це моє тридцятилітнє головування. Проте я далі допомагатиму порадами. Уже ми проголосили 17-й Конкурс молодечої творчості.

Журнали “Березіль” (Харків) та “Криниця” (Полтава) передрукували третину з моєї книжки “Листи письменників”². У наступному номері “Березоля” має бути два моїх величеньких матеріали.

Буду радий почути, що Вам уже покращало. Але шкода, як не напишете спогадів. Вашої нової книжки ще не бачив і не чув про її появу, подзвоню до мого онука Юрка й замовлю. Він дістає всі кращі новини з Києва. Добре, що нагадали.

Я Вас часто згадую: Ви мене своїм відгуком на мої спогади дуже підтримали на душі. Я Вам правдиво писав, що Ви мені продовжили життя на 10 років. Мені вже 21-го лютого минуло 89 років. Глянув до довідника й побачив, що я забув привітати Вас з днем народження, який минув минулого місяця. Тож хоч із запізненням, сердечно вітаю Вас і бажаю всякого добра, а найперше – здоров'я.

Привіт В/Родині. Ще раз щиро дякую за лист та вітання з Великоднем та премією. Додаю добірку моїх віршів, що їх надрукувала полтавська “Криниця”³.

Із щирою пошаною.

Ваш земляк

Д. Нитченко

P. S. У Краснодарі переклали й надрукували дві газети мої оповідання “Пригода з кенгуру” та “Розмова з папуасом”, разом із вступними статтями / фотами.

* * *

Від Марії Олександрівни Зобенко

17 травня 1994

м. Дніпропетровськ,
17 травня 1994 р.

Добрий день, дорогий
Олесю Терентійовичу!

З “Літературної України” ще в кінці березня ц. р. дізналася про вихід книги “Високоліття. Олесю Гончару – 75”¹.

Щиро вітаю Вас, шановний Олесю Терентійовичу, з цією знаменною подією!

Приємно схвильована тим, що і моя стаття вміщена до ювілейного збірника². Це для мене несподіванка і дуже велика честь.

Повірте, мені ніяково турбувати Вас і я прошу пробачити, але так уже склалося, що не маю до кого звернутися. Ви розумієте мою зацікавленість цим збірником, але ж я досі не бачила його, не тримала в руках. А як хочеться швидше узнати зміст, осягнути видання!.. Я гадала, що видавництво надішле мені, але вже минає другий місяць від повідомлення, і я втрачаю надію. Самій зверну-

тися до видавництва стримують слова – “Книга вийшла на громадських засадах” (та, мабуть, розсилання авторам і не передбачене?). Даруйте мені за мою прямоту, але, може, Ви нагадаєте комусь чи просто подаруєте мені зайвий примірник...

Я буду безмежно рада і вдячна.

Щиро і від душі –

Марія Зобенко

320061

м. Дніпропетровськ-61,

пр. Кірова, 119-а, кв. 29.

17 травня 1994 р.

* * *

Від Володимира Феодосійовича Очеретного

25 травня 1994

Добрий день, шановний Олесь Терентійович!

Звертаюсь до Вас із проханнями:

В кінці минулого року помер мій кращий друг і побратим Мар'ян Маловський. Знаю, що ви дуже гарно ставились до нього. Знаю, що Мар'ян Мартинович виконав кілька гарних портретів ліричного характеру із нашого шанованого і любимого Олесь Терентійовича. Я мав нагоду зустрічатись із Вами в Будинку кіно, коли святкували 50-річчя Івана Федоровича Драча. На ювілейному вечорі фотографував, і одне із фото із текстом друкувалось у нашій райгазеті “Маяк”. Мар'ян Мартинович дарував примірник “Маяка” для Вашого архіву. Я готую матеріал до музею-кімнати Мар'яна Маловського.

Прошу Вас, Олесь Терентійович, будь ласка, напишіть Ваші спогади про Мар'яна Мартиновича. Моя братерська дружба продовжувалась 35 років. У наших творчих планах зроблено було багато, планувалось і на майбутнє, але смерть вирвала із життя чудову людину, мій святий обов'язок створити у Тиврові, де народився Мар'ян Мартинович, музей-кімнату. Ваші спогади увійдуть в експозицію музею.

Друге моє прохання пов'язане із життям і творчими доробками Володимира Свідзінського, саме той час, коли Ви навчались

в Харківському університеті – 1938 рік. Володимир Юхимович Свідзінський у той час був відомий поет і перекладач. Він теж мій земляк із с. Маянів Тиврівського району, я теж накопичую матеріал про цього унікального поета, який загинув у 1941 неподалік м. Купянська від рук НКВД – спалили живим у приміщенні.

Я працюю в газеті “Маяк” фотокором, але давно займаюсь краєзнавством. І рахую, що якщо не зроблю я, то хто, адже пройшло багато років і всім байдуже. Район наш дуже цікавий. Тут народився відомий український мовознавець Михайло Якович Калинович, я йому у його селі Жоржівка зробив музей-кімнату, меморіальну дошку на рівні столичних.

Мар'ян Мартинович виконав портрет для музею. В Тиврові жили і працювали в свій час Микола Леонтович та Кирило Стеценко. На землі Тиврівщини в с. Ворошилівка – Петро Іванович Ніщинський і безумовно Ваш однополчанин, із яким Ви пройшли дороги війни. Буду безмежно вдячний за Ваші спогади. Молюсь Богу, щоб Ви були здорові і ще довго, довго створювали Ваші неперевершені твори.

З повагою,

Володимир Феодосійович Очеретний

25.V.1994 р. Тиврів

* * *

Від Марії Олександрівни Зобенко

8 червня 1994

Добрий день, дорогий Олесю Терентійовичу!

Книгу одержала і якнайсердечніше дякую Вам за неї, за увагу, за безцінний автограф...¹

“Високоліття” прочитала на одному подихові і зворушена, схвильована цим потрясаючим документом нелукавої любові і всенародної шани, вдячності своєму Письменнику – духовному Вчителеві нації.

Скільки у рядках, звернених до Вас, людської чистоти, глибинної щирості, торжества духу спільності українських митців! Я всім серцем розділяю повінь високих думок і найтепліших почуттів книги “Високоліття”. Привертає увагу пристрасне слово Іва-

на Драча, сподобалася оригінальна розвідка про Вашу творчість Івана Бокого, отримала справжню інтелектуальну насолоду від аналізу “Собору” Данути Сосновської, а як гарно сказала Ніна Матвієнко, ніби “взяла” найвищу ноту в збірнику, полонив сердечний лист Валентини Муравецької (його я пам’ятаю ще з “ЛУ” [“Літературної України”] – 93) і багато-багато іншого, все!!! Я сумую разом з Вами на сторіночці, де промовляє душа Олександра Богачука...

Переймаюся громадянською гордістю, знову читаючи Ваше безсмертне звернення “Україно, день твій гряде” або задумавшись над листом до М. С. Горбачова². Я пам’ятаю, 1987-й рік ще був досить жорстоким, недемократичним на Україні. Мене викликав до Києва тодішній ідеолог П. Симоненко і робив розноси російською мовою, хоча об’єктивно газета була однією з кращих³. Як тут не підтримати Вашу думку про “опозицію всієї України”, котру агонізуюча влада марне прагнула залякати...

...В далечині шкільних літ яскраво пам’ятаю мить, коли вперше на уроці почула Ваше ім’я (таке гарне, звучне) і вчителька передала по партах невеликий портрет. А трохи пізніше татусь приніс до нашої домашньої бібліотечки 1-е видання “Тронки” і сказав мені з особливим духовним смислом: “Раджу прочитати роман, не очікуючи вивчення за шкільною програмою”. Звичайно, в ті зелені літа я більше захоплено стежила за розвитком стосунків Тоні і Віталіка... А з роками зрозуміла, що Ваш твір став бальзамом на змучені душі українців, чий гени волали від русифікаторського голодомору. Ось щойно зі “Високоліття” узнала, що й О. Солженіцин щось там має проти “Тронки”. Шовініст розкрив себе вповні... Темні сили і їхні “сатанинські танці” згинуть, а світла енергія Ваших творів житиме віки, пробуджуючи українське в українцях!

Мені приємно писати цього листа влітку, уявляючи Вас серед зелені, квітів, соняхів (як бачила в телефільмі). Бажаю Вам і бажаю Валентині Данилівні набратися сил – і фізичних, і душевних – від життєдайного літечка...

З глибокою повагою –

Марія Зобенко

8.VI.94 р.

* * *

Від Дмитра Васильовича Нитченка

27 липня 1994

Ньюпорт, 27.7.1994 р.
Україна, Київ
В.Пов. О. Гончареві.

В.Поважаний і Дорогий Олесю Терентійовичу!

Учора з великою радістю одержав В/милого листа, за який щиро дякую¹. На чергових сходах клубу я зачитаю його присутнім. До того часу, може, повернеться з України й п. Гр.[игорій] Вишневий.

Щодо альманаха, то з Полтави його, може, не вислали, але я вислав Вам також звідси 5.5.94. До Вас він мав би прийти до початку серпня. Якщо в серпні не дістанете, то прошу повідомити, і я вишлю Вам рекомендованою поштою. Так було з моїми спогадами “Від Зінькова до Мельборну”: вислав мій онук Юрко з Києва до Зінькова одній учительці, де я колись навчався, а до того моя тітка там учителювала, то він не дійшов. А я вислав звідси також, і не одержала. Значить, зінківська цензура не пустила моїх спогадів. То я тоді вислав авіаційною й рекомендованою поштою, і одержала.

Тим часом вийшов з друку мій другий том спогадів “Під сонцем Австралії”². Я Вам вислав його 11-го липня, тож одержите, може, аж у жовтні. Книжка має 480 сторінок. Хотів друкувати в Україні, але не дістав позитивної відповіді. Тоді дочки пообіцяли допомогти оплатити друк та ще один фонд пообіцяв, то я надрукував тут всього 500 прим., бо тяжко продати, а заплатив великі гроші за друк. Мій онук склав на комп’ютері, а тоді австрал. друкарня за 2 тижні надрукувала.

Знаю, що в цьому виданні буде ще більше “січки”, якої б не варто друкувати, та вже не хотілося викидати. І так викинув 30 сторінок про мою мандрівку до Нової Зеландії. Думав спершу помістити і про Нову Гвінею, але не пустив, бо перевидала “Веселка” в Києві³. Та й без того виходило більше, ніж 500 сторінок, тому довелося ще чухрати та скорочувати. Вийшов якийсь літопис, а не спогади. Вони вийшли інакші, як звичайні спогади: у них і мої експромти, і цитати з чийхось цікавих віршів, і уривки листів (виступи клубу), дотепні вислови чи щось оригінальне з народної

творчості, а також 159 фото, що нагадує альбом. Отже, як одержите, напишіть мені відверто свою критику, не образюсь, чи така форма спогадів виправдує себе. Може, десь я трохи й пересолив, бо факти тиснуть на мою свідомість..., то не дуже сваріть.

Ваше миле вітання передам усім членам клубу та прихильникам В/творчості.

Шкода, що не написали, як Ваше здоров'я, чим лікуєтеся. Я теж частий гість у лікарів, та, крім того, ще причепився до правого плеча й артрит. Почуваю себе слабенько. Але радію, що мої 4 книжки вже перевидали в Україні. Особливо гарно виглядає "Живий Шевченко"⁴, перевидала "Веселка", з твердою обкладинкою, тираж 50 тисяч. Якщо не маєте, то охоче вишлю Вам. Це вже п'яте видання цієї книжки, четверо, включно з англomовним, вийшло тут.

Леся передає Вам щире вітання. Може, шукаєте які книжки з діяспорних видань, то пишть, як знайду, вишлю.

Привіт В/Родині.

З найщирішою пошаною й подякою

Д. Нитченко

Додаю копію з куб. газети, де вже надрукували два моїх оповідання.

* * *

Від Івана Савича (Лук'яненка Івана Савича)

29 липня 1994

29.VII – 94

Дорогий Олесею Терентійовичу!

Боляче на душі, і хочеться комусь поскаржитися. Не можу дивитися на телеекран, коли там бачу Кучму. І вираз обличчя Масола не викликає симпатії (дай Боже, помилитися). Слово "двомовність" викликає алергію. В районі реакція проти деяких завоювань укр. мови¹. І все це українці. Жах!

Райгазета передрукувала з якоїсь газети "Товариш"² статтю українки Ніни Покотило. Це, мабуть, наша Ніна Андреева. Кидає каміння на Жулинського, Дзюбу, Погрібного... Не Покотило, а Валуєв.

У районі (у місті) збиралися, нарешті, відкрити хоча б одну українську школу, а тепер “передумали”. Стаття моя “Довженко про українську мову” маринується боляче. Втім, трохи полегшало, коли оце розповів про це.

Збірка моя має убогий вигляд³, бо робилося все, щоб здешевити її. І поспішали до чергового подорожчання паперу. І не встиг я зняти 10–15 віршів та замінити їх кращими, новими. А вони у старого є.

Незважаючи на все, працюю.

Хай Бог дає Вам здоров'я!

З любов'ю завжди Ваш

Іван Савич

* * *

Від Світлани Сергіївни Завгородньої

31 серпня 1994

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Зараз, уночі, вперше сиджу за незвично пустим і таким довгим робочим столом батька. Колись у дитинстві я спробувала якось навести “порядок” на цьому столі, а тепер колихаю пам'ять про його недавнього господаря.

...Тато помер 19-го серпня. У п'ятницю. Вранці. Сидячи. На самоті. Коли перевдягали, був ще теплий. Кажуть, я схожа на нього. Тож спинене серце битиметься й далі, тож віднині мені жити за двох? А жити якраз і не хочеться. Покликав би, – радо пішла б до нього. Ото б уже душечки наші наговорилися!.. Запитала б, про що не встигла запитати, розповіла б свої таїни. До речі, так і не наважилась зізнатися про свої листи до Вас. Про цей лист також нікому не говоритиму. Навіщо? Угледівши тут, у кабінеті, Ваше фото, відчула, що мушу написати Вам, що саме Ви все зрозумієте, як ніхто...

... 23-го серпня, перед триріччям нашої незалежності, мій батько востаннє увесь лежав під синім небом. Перед синім небом. У небі синьому. І йому було не соромно ось так відкрито прилюдно лежати, бо був і залишився порядною й доброю людиною, громадянином. Як завжди він любив Україну, як умів говорити про неї – квітнув, сяяв, засвічувався при цьому! Ось чому зі смертю любов

до України не вмерла. Вона, як і його серце, залишиться в ній назавжди. Справжній Українець Великої Прекрасної України. Носій та гарячий вболівальник, невтомний плеканець рідної мови. Прости, тату, що слово моє, думка моя такі убогі. Може, тому, що я у нескінченній тузі...

...Тату-тату! Довго гладила морозке чоло, своїми теплими руками обіймала його змерзлу голову. Жодної темної волосинки... А яку ж смолянокучеряву чуприну мав, яким захопленим, хоч і непростим, був оцей дідусів син, мій тато, з хліборобської багатозерної сім'ї! Як пристрасно розповідав, стійко й безкомпромісно відстоював свою правоту, якимось тихенько й променисто сміявся!.. Коли поривчасто й молодечо крокував своїм бульваром, – енергійними помахами рук мовби розривав навпіл усякі незгоди або ж взагалі їх не сприймав. Мені здається: часом його до кінця не розуміли тому, що він жив у власному, створеному ним самим, світі. Навіть постарівши, ніяк не міг з цим примиритися. І не хотів. Вважав себе таким же молодим та гарним. А ми ж бачили, що насправді все більше нагадував стареньку бабусю...

...Тату-тату! Чому ми його ховали аж на четверту добу після кончини? Дуже вже наші фінанси світяться дірками. Скільки пам'ятаю, ми ніколи не говорили про гроші, не накопичували їх. Нас цікавили зовсім інші цінності. І коли знадобилося, не змогли купити найнеобхіднішого... Поки скрізь і всюди позичали (навіть з урахуванням помочі) та готувалися, тато перебував у морозильній камері. Морозильна камера... Яка іронія долі! Через полوم батько уже декілька років не мав холодильника. А тепер – досхочу!.. Певний час обходилися, а коли “полетів” і мій, стало взагалі нестерпно. Підбивали батька, аби звернувся по допомогу до властей, враховуючи свій і мамин вік та інвалідність Геннадія (після перенесеного інфаркту). Соромився. Навіть самої думки соромився. Та й потім. Раптом виділять, говорив, ми не зможемо оплатити доставку... Ще коли відзначали татове 85-річчя, спілчани знали про ці побутові негаразди, та й досі...

...Тату-тату! До кінця зберіг чудову пам'ять, до останнього працював, нерідко засинаючи з олівцем чи ручкою у руках. За ці більш як чотири місяці, що не ходив, написав немало матеріалів, усі з яких були надруковані у республіканській та місцевій пресі. Останній з-поміж них – спогади про В. Сосюру.

Скільки сподівань було, скільки задумів! Так і залишилися запланованими декілька листів. Наприклад, не раз говорив мені, що турбується перекладацькими справами Олеся¹. Мав намір звернутися до міністра культури, Д. Павличка чи М. Жулинського посприяти Олеся у вивченні фінської мови, для чого, коли поки що немає змоги направити його до Фінляндії, як нещодавно планував Київ (на 2 роки), то по можливості включати, скажімо, до складу якихось делегацій, аби він міг поспілкуватися фінською, придбати потрібну літературу тощо. Навіть одного разу попрохав мене накидати такого листа, чим дуже здивував. Я принесла свій варіант, але він його забракував. А пізніше говорив, що зажде з цією справою й звернеться до нового міністра культури.

...І були козацький хрест, привезений з Петриківки, і наш ясний прапор, і червона калина серед розмаїття квітів, і автоматний салют. Був, віриться, і зелений салют (як Ви писали в одному з своїх творів). То салютувала йому сама природа, якою він завше так тішився...

Численні друзі, поети, письменники, актори вінчали батька та його всежиттєву працю. Вінчали наостанці. Щиро та сердечно. Пам'ятаю досить уривчасто: ... прихильник слова..., ... зростив дітей..., ... “Собор”..., першим в області став на захист Гончара..., ... від таких – розвидняється у світі..., ...трудар..., ...чудовий імпровізатор..., вихователь молоді..., ...низький уклін...

Сонце татової голови схилилося. На прощання так сріблився сивий шовк волосся... Складені жовтаві руки – наче дві стеблини безсмертника... Не стало ще однієї солодкої виноградини у великому життєвому гроні... Поклала йому до кишені чистого паперу. Чекатиму листа...

Та й прикрили тата рідною, теплою, запашною, серпневою землею.

Нині – та пора, коли відлітають у вирій лелеки. Понад 86 літ тому принесли вони мого батька на цю землю, а ось тепер заберуть з собою далеко-далеко, зачинивши золоті ворота його земного життя й відчинивши небесні... Боже, на цьому цвинтарі – ще одна щемна могила. Першою була синова – 17-річним помер від лейкозу...

Кривавиться серце і все довкола. Ще коли батько впав на вулиці й отримав два переломи, а потім захворіла мама з нічною тем-

пературою до 40, а денною 35, од жалоби за ними та передчуття їх втратити я виплакала всі свої сльози. Тому плачу вже самою кров'ю...

... Батькова смерть ще раз виявила його друзів та недругів. Немало тих, які тужать разом з нами. Уся місцева преса опублікувала співчуття разом з щирими словами про тата. Деякі редактори телефонували, серед яких – В. Кузьмінецький, така добра людина (Кузя – так звать його друзі). Пригадалося, як багато літ тому під час однієї загородньої поїздки він по-своєму розшифрував КГБ – “это контора глубокого бурения”. Говорячи це, був упевнений, що поблизу не було стукача...

Повідомлення про сумний факт та співчуття прозвучали також по радіо і телебаченню. Як не дивно, проігнорувала “Зоря”, де батько працював і чи не найчастіше з дніпропетровських письменників публікувався. Та нічого дивного не побачили ми у мовчанні таких, як Корж і Бурлаков. Останній, певне, і не міг інакше. Ще б пак! Крім інших вдіяних ним капостей – отака. Як Олесь ще не мав квартири, виникла така ситуація. Після кількох комісій та різних рішень, після Вашого слова у місцевій владній інстанції (Ви якраз були у Дніпропетровську) Бурлакову, як тодішньому голові Спілки, треба було лише надійти до міськради. Минав час, а він ніяк! Важко йому було перебороти себе, утамувати зневагу до Завгородніх, та й усе! Не міг погодитися з тим, аби сякий-такий Олесь мав квартиру. Отож одного дня батько, міцно причинивши двері, схопив стільця та як замахнеться! “Якщо ти сьогодні ж цього не зробиш, – закричав, – я тебе вб'ю!” Бідолашного Бурлакова добряче перетрусило, тато ледве дістався додому, та Олесь одразу отримав ордер. Та й досі нас точить-гризе думка: чи не обійшлося без бурлаківського втручання під час розподілу квартир. Бо коли б з усіх аж до стелі шаф та стелажів, розміщених у двох кімнатах, з коридора та кухні, із стільців та стільчиків, з усіх закутків виставити книжки, – трьом мешканцям цієї квартири ніде було б навіть стати. Побачили б це ті з-за кордону, які віднесли Олесь до інтелектуалів року...

... Швидко минула ніч. Уже й на світ починає благословлятися. Треба відчинити вікно, аби прибула сюди батькова душа. Чіткішими стають портрет мого рідненького, обрамлений вишиваним рушником, осінні стиглі яблука, які він так любив. Може,

прихід до кабінету батькової душі та оці наливні яблука влили в мене трохи сил та віри, ось чому я наперекір усьому кажу: “Доброго ранку, тату. Здрастуй, мій любий...”

Кому він був дорогим, – не забудуть. І хоч його серед нас вже немає, зовсім він не піде в небуття. Допоки всі ми житимемо, сад татового життя цвістиме й даватиме плоди. Не дістатися найстаршого із Завгородніх, та рушничок нашого роду все стелитиметься і стелитиметься...

28-го вересня, на сумовиті роковини, пом’яніть, будь ласка, Олесю Терентійовичу, добрим словом мого батька. Більш як піввіку він щиро поважав Вас і високо пишався дружніми стосунками з Вами...

Міцного Вам здоров’я надовго-надовго!

Прошу вибачити, якщо написала щось не так чи не те (такий час, я в такому стані...). А ще за те, що брудно...

Насамкінець мені не хочеться ставити ні свого псевдоніма, ані прізвища за чоловіком. А тому з глибокою повагою до Вас

Світлана Сергіївна Завгородня

31.08.94.

м. Дніпропетровськ

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

22 жовтня 1994

Любий і дорогий Олесь Терентійовичу!

Щиро і сердечно дякую за Вашого, як завжди, теплого й зворушливого листа. Ви подали мудрі поради щодо використання Ваших творів, в яких йдеться про Діда Яворницького¹. Так і зроблю.

Ми Вас завжди згадуємо щирим і добрим словом. Та це й зрозуміло: Ви, в Києві, № 1. Ви, воістину, стали прапором суверенної України. Бережіть себе. Ви так потрібні для щирих українців, для всієї України. Біда, що у нас багато чвар, свинства і ще – самоїдства. Один одного гризе, а ворогам нашим – це якраз те, до чого вони линуть...

Молю Бога, щоб Ви були дужі, творчі, при козацькому здоров’ї.

Земний уклін наймилішій Валентині Данилівні.
Щиро Ваш

Ів. Шаповал

22.X 94
Січеслав

* * *

Від Дмитра Васильовича Нитченка

Грудень 1994

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Посилаючи Вам і Вашій родині щирі вітання і найкращі побажання з нагоди Різдва Христового та Нового Року, хочу почути від Вас хоч кілька слів про Ваше здоров'я, Ваші творчі обставини. Ще 7-го липня, одержавши з друкарні перші примірники своїх нових спогадів "Під сонцем Австралії", я Вам першому вислав примірник цього видання¹, над яким наполегливо працював, повернувшись в 1991 році з України. Хотілося б довідатися, чи Ви одержали цей том спогадів, а також і Вашу щирю думку про них. Друкував усього 500 прим., бо продати тут дуже тяжко. Та й видав, дякуючи моїм дочкам, які оплатили кошти друку. Щоб книжка не була скучною, я використав у ній і щоденники, і чиїсь цікаві розповіді, і свої віршовані експромти, і моменти фольклору, і цитати з численних листів письменників, і дорожні враження тощо. Цим я ніби трохи відступив від звиклих традиційних спогадів. До того ж додав 159 фото для ілюстрацій.

Моє здоров'я часто б'є мене, очі слабнуть, але ще дещо пишу й друкую. Вислав в Україну 32 великі пакунки моїх та редагованих мною книжок. Маю чудові відгуки.

Привіт Вашій родині.

Із щирою пошаною

Д. Нитченко

Незабутньому Олесеві Терентійовичу та його родині шлю найщиріші побажання веселих свят, Різдва Христового і щасливого Нового Року.

Д. Нитченко з родиною

* * *

Від Віктора Батюка та його дружини

Грудень 1994

Шановні Олесю Терентійовичу та Валентино Данилівно,
сумуємо без Вас, бажаємо Вам добра і здоров'я, мріємо о скору
зустріч у Новому році.

Ваші Алевтина та Віктор Батюк

Грудень 1994

* * *

Від Володимира Михайловича Шкурупія

7 грудня 1994

7 грудня 1994 рік

с. Мала Шкурупіївка

Дай, Боже, Вам здоров'я, шановний і дорогий моєму серцю
Олесю Терентійовичу!

Низький Вам уклін і найщиріші вітання Валентині Данилівні.

Давно я збирався обізватися до Вас, а зібрався лише сьогодні.
Таке вже життя бурхливе настало – і тяжке, і благословенне для
вияву людських здібностей і національних прагнень. Адже кому,
як не нам, українцям, це найбільш пекуче. Не знаю, чи пам'ятаєте
Ви мене, але дві зустрічі з Вами запалили в моїй душі дві свічечки,
які гріють душу і світять в темряві людського непросвітку; світять,
як ото в храмі, і своїм святим вогнем не дають притлумлюватися
совісті. Знаєте, я коли працюю зі свічкою, то кажу: “Святим вог-
нем свічки випаляю все зле і нечестиве...” То велике щастя будь-
якої нації, коли в неї є такі особистості, як Ви.

Продовжую видавати альманах “Великдень”¹ і газету “Добро-
дій”². Лише мені одному відомо, чого то коштує. Адже за мною, як
то за іншими виданнями, не стоїть ніхто – ні політичні, ні фінан-
сові групи, ні окремі люди. Стою лише я один. Дай, Боже, встояти.
Хоч і не регулярно, а все ж друкую, випускаю в світ і не секс та
порно, а необхідні людям читання. Тим паче сьогодні.

У газеті друкую і Ваші думки, взяті з різних джерел. Ви вже
не гнівайтесь, що без дозволу, але слово Ваше завжди, а особливо
нині, так необхідне людям. Завжди вважав Вас не лише письмен-
ником, а й національним духовним провідником українців. Хоті-

лось би, щоб Ваше вагоме слово постійно йшло до людей, будило їхні душі, живило їх, бо воно має силу більшу і дієвішу, аніж діяльність десятків партій.

Ви людина, котра є і буде прапором української нації.

Як би було добре, аби хоч вряди-годи Ви виходили в ефір по телевізії та радіо з бесідами, коли є на те змога. Цього навіть оцінити неможливо. Україні, як повітря, потрібен мудрий, чесний провідник. Ви єдиний, хто є у нас таким, кого шанують і до кого прислухаються всі. Ваше слово потрібне нам, особливо нині, у вирішальний для України час, коли постало питання: бути чи не бути. Чому інші чиновники від телевізії такі обмежені?

Вважаю за честь друкувати на сторінках своїх видань Ваше слово. Хоча тираж і невеликий – журнал десь накладом на тисячу, а газета до 5 тисяч (передплата на 95 р. і в розниці по всіх відділеннях зв'язку області), тобто газета дійде до кожного села.

Як є на те Ваша згода, то прохатиму когось із киян (із більш вправних), можливо, Бокого, аби взяти у Вас інтерв'ю, я вже давно мрію підготувати цілий номер (а це 16 ст.) про Вас і з Вами. Це й інтерв'ю, і думки, і розповідь, і відгуки, і... все, що можна. А ще портрет на всю першу сторінку (жур. формат). Як би це було добре і для духовності, і для державності учителям і учням. Свято спілкування з такою людиною.

Якщо на це є Ваша згода, то я звернуся до Бокого (якого дуже шаную) з проханням зробити цю важливу для всіх справу. Всі матеріали можна було б також надрукувати і у "Великодні", розіславши його у всі області України.

Крім видань, ще й фермерую на 6 га. землі.

І хоч розгортається експансія російщини в Україні, я дотримуюсь того, що: не вважай на врожай, а сій жито, то хліб буде.

Дай, Боже, нам доброго хліба.

Шановний Олесею Терентійовичу, чи потрібна Вам моя допомога як цілителя? Буду щасливий підтримати і зміцнити Ваше здоров'я.

І ще: зараз готую перший (передплатний) номер "Добродія" на 95 рік. Чи не написали б Ви (коли на те Ваша ласка) кілька напутніх слів?

Зі щирою повагою

Володимир Шкурупій

* * *

Від Петра Ільковича Кравчука

14 грудня 1994

Дорогі Олесю Терентійовичу і Валентино Данилівно!

Ось ми на порозі 1995 року. Прийміть від мене, Марії Михайлівни, Лариси наші найщиріші вітання і побажання з наступаючим 1995-м Новим роком! Хай він для усіх нас буде кращим у всіх відношеннях – здоров'яному, економічному і політичному.

Хоч моє здоров'я цього року значно погіршилось (у Марії дуже погане), але якось воно не відбилось на моїй праці, бо ж на-решті закінчив рукопис “Наша історія” (умовна назва), який з 1 січня має бути запущений у друкарню¹. Це історичний нарис про українські робітничо-фермерські організації від 1907 по кінець 1991 року. Закінчив і свої спогади – вони зараз редагуються².

На 39 крайовому з'їзді Товариства об'єднаних українських канадців, який відбувся 8–10 жовтня ц. р., вирішено відзначити 1997 року 100-річчя від дня народження Мирослава Ірчана. Вирішено з цього приводу написати книжку “Мирослав Ірчан у Канаді”. Книжка буде перекладена на англійську мову.

Ще раз прошу прийняти наші найщиріші побажання, усякого добра Вам.

Щиро Ваш

Петро Кравчук

14 грудня 1994

Торонто, Канада

* * *

Від Василя Івановича Кравчука

20 грудня 1994

Дорогий наш Олесь Терентійович!

Щирим словом, гарячим серцем подолянина вітаю Вас, Валентину Данилівну, всіх Ваших близьких з наступаючим Новим 1995 роком!

Нехай сіється-засівається добро і щастя на землі! Нехай па-нує у світі злагода і мир. Нехай Вашими добрими супутниками в Новому році буде міцне здоров'я і гарний настрій. Може, в Но-

вому році, як накрадуться партноменклатурні злодії та трохи їх переловлять, то й для народу розвидниться.

Дорогий Олесь Терентійович!

Ми в цьому році двічі збирались завітати до Вас із візитом ввічливості¹. Але так складались обставини, особливо в Іполита [Михайловича Брикульця], що не було можливостей здійснити такий об'єднаний візит.

І ось нарешті 29 грудня ц. р. вирішили на черговій нашій зустрічі, що їдемо до Києва! І ми були б дуже раді, щоб Ви були в цей день вдома, приблизно о 17-й годині. Наш поїзд “Здолбунів – Київ” прибуде опісля 16 години. А там я вже знаю, як дістатися до Вашого будинку.

Зупинитися у нас у Києві є де. Там є і родичі, і односельчани наші колишні, які нас чекатимуть.

Але до Вас ми хочемо зайти, побачити Вас, привітатися. Адже зустріч з Вами для кожного з нас – це велике і незабутнє свято душі.

Пробували від мене дзвонити Вам по телефону 215-72-06, але щось не набирається.

Отже, плануємо завітати 29 грудня ц. р.

Ще раз бажаємо Вам, дорогий наш Олесь Терентійовичу і всім Вашим рідним великого щастя та здоров'я.

На многії літа!

З Новим роком! З новим щастям!

З повагою до Вас

Василь Кравчук

20/ XII – 94 р.

(Підпис)

м. Ізяслав

Хмельницької обл.

* * *

Від Світлани Сергіївни Завгородньої

21 грудня 1994

Дорогий Олесь Терентійовичу!

Не ображайтеся, будь ласка, що знову турбую Вас. Уклінно прошу дозволу інколи писати Вам, хоч зрідка мати таку честь.

Впевнена: Ви – настільки добросердечна і мудра людина, що єдино правильно зрозумієте моє прохання. Не здивуйтеся, не осудите, бо це не просто собі раптове поривання, а справжня потреба душі. Адже Ви вже давним-давно стали невід’ємною духовною часткою нашої сім’ї, тож оскільки ніколи не згасне зоря моєї пам’яті про батька, Ваше ім’я зорить мені нині й зоритиме завжди.

Ви знаєте, у мене вдома є заповітний куточок, де за прозорою обкладинкою – декілька татових фото. На одному з них – і Ви. Вітаючись щоразу з батьком, я вітаюся і з Вами. Цілуючи батька, цілую й Вас, посилаючи Вам подумки щонайкращі побажання. Та коли все це Вам байдужки неприємно...

... Аби якось збадьорити й хоч трохи відволікти від туги, маю намір залучити своїх ось до якої роботи. У пам’ять про тата можна запропонувати, скажімо, газеті своєрідну добірку, куди включити уривки з: 1) якого-небудь батькового твору; 2) маминого роману; 3) повісті Геннадія (виходила у Києві), а також вірші Олеся та мої. Минає рік сім’ї, то, можливо, читачеві буде цікаво познайомитися з “пишучою” родиною.

Олеся Терентійовичу, може, згодом, якщо дозволять здоров’я та час, якщо буде бажання, народяться Ваші спогади про батька. То була б для нас справжня реліквія!..

А зараз, думаю, Ваше серце письменника стрепенеться. У нашому місті мешкає рідкісний у багатьох відношеннях чоловік. Григорій Микитович, якому вже за 80, – останній дніпровський лоцман! Колишній учитель. За сталінських часів більш як на 10 літ був ув’язнений. Саме з його ініціативи не так давно створений музей лоцманів. Пише історію нашого краю, зокрема, Лоцкам’янки. Чудовий оповідач. Знається не на одній цікавій справі.

...Дуже вдячна, що Ви прочитали мої вірші, порадили надіслати до “Борисфена”, мовляв, там доброзичливо й прихильно ставляться до молоді. Відносно доброзичливості, то це справді так. Цей часопис подав мою добірочку. А ось щодо молодості... Маю аж 56 років...

...Нещодавно, як господарювала у батьківському домі, спостерігала, як мама знову й знову перегортала сумні матеріали про тата (вже минуло чотири тяжкі місяці...). Тримаючи телеграму із

співчуттям од Вас та Вашої дружини, сказала, що батько все чекав від Вас якогось листа... Я писала Вам після татової смерті, та мені, здається, що Ви не отримали...

Прошу вибачення.

Уклоняюся Вам низько.

С. Завгородня

21.12.94

Моя адреса:

320100

м. Дніпропетровськ-100,
вул. Генерала Грушового,
12, кв. 60.

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

22 грудня 1994

Глибокошановний Олесю Терентійовичу!

Що вчинити, аби небо зі всіма світилами до нас прихилилося, аби Україна будувалася, вистояла, була великою, дужою і славною?

Коли з Америки після розвалу Австро-Угорщини повернувся до Чехії Масарик, ентузіастам творення Чехословаччини сказав: “Не бійтеся і не крадіть!”

Здається, що після розвалу СРСР на Україні хтось комусь сказав: “Не бійтеся, крадіть!”

Оці “хтось” – нечиста сатанинська сила. Оті “комусь” – ледве не всі, хто близько до коштовностей з можливістю коштовності привласнити, спровадити. Господи, які б ми були багаті, якби нашої державності було бодай піввіку, як!...

А так ми бідні, жалюгідні й бідні!

Спати не дає думка, а що з нами буде?

Обіймаю Вас з Новим, 1995-им. Нехай небо дасть нам державотворчої снаги, мудрості і ласки!

Щиро-щиро Ваш

(Підпис)

Ужгород, 22/XII–94 р.

* * *

Від Олеся Опанасовича Силина

23 грудня 1994

Феофанія
23.12.1994 р.

З Новим Роком, Валентино Данилівно, Олесю Терентійовичу!

Ви, Олесю Терентійовичу, у нас один на всіх, у тих, хто присвятив себе нашій Матері-Україні, і Ви не можете не знати, не відчувати цього вже багато теж поминулих років спільних змагань і випробувань.

Нас з Вами у Феофанії зараз “розмежовує” лише один поверх¹, але мої добрі почуття до Вас завжди поруч. І Ви, мила Валентина Данилівно, це, мабуть, відчуваєте щодня.

Хай же добра доля Вас вітає, а всяке лихо лиш минає...

З щонайвищою повагою і любов'ю до Вас, дорогі наші люди, –

Ніна та Олесь Силини

* * *

Від Петра Тимофійовича Тронька

29 грудня 1994

Глибокошановний і дорогий Олесю Терентійовичу!

Славна Валентино Данилівно!

Прошу Вас прийняти мої сердечні братні привітання з Новим, 1995, роком та найщиріші гарячі побажання доброго стійкого здоров'я і втішного життя не тільки нині, а й на подальші десятиліття!

Нашому знайомству, співпраці й дружбі виповнюється вже майже піввіку, чим я пишаюсь і що я високо ціную. З верховин цього часу висловлюю Вам, Олесь Терентійович, своє захоплення Вашим ратним, творчим, громадянським подвигом, здійсненим на благо нашого народу, в ім'я незалежної соборної України.

Ваш яскравий особистий вклад у розвиток української літератури, культури, науки й рідної мови, в збереження, розбудову й відродження духовності українського суспільства воістину великий, всеосяжний і вповні самобутній. На одному подиху, прочитавши книгу “Високоліття”, присвячену Вашому 75-літтю, де вміщено й текст моєї Вам телеграми, повністю поділяю всі високі

поцінування Вашого таланту, які там висловлені від імені громадськості й всього народу України.

Особливо зросло значення усієї Вашої художньої й публіцистичної творчості, Вашої громадської діяльності в цю історичну добу, коли Україна здобула незалежність і державність, коли перед нею відкрилась неситна єдиновірна дорога в добре й світле майбуття. Ви є дійсний лідер і кличний прапор всенародних змагань за новітню долю Матері-України.

Хай же наснажує Вас, дорогий Олесь Терентійович, і Вашу вірну подругу життя Валентину Данилівну велика любов сучасників, Ваших друзів і шанувальників, на збереження й зміцнення здоров'я, на творчість і довголіття, на здійснення нових творчих задумів, на гучний голос і поетичне перо; хай Вам обом і Вашим рідним та близьким завжди сяє сонце, квітнуть сади, плодоносить рідна земля; хай буде Вам багато радощів, ласкавих усмішок, нової вдячності мільйонів людей України!

З Новим роком, з новим щастям!

З подякою за Вашу дружбу й підтримку.

З великою шаную

Ваш

Петро Тронько

29.12.1994

* * *

1995

Від Бориса Івановича Ткаченка

1995

Вельмишановний Олесь Терентійович!

Вибачайте мене, чужу-чужаницю, за турботу і прийміть сей скромний дарунок-великомученик.

Ще у 89-му році заходились лебединці друкувати свій біль. Через чотири роки ми спромоглися видрукувати лиш третину обсягу книги. Саме тому на титулі і стоїть рік видання – 1993. Далі розпочались гоніння рукопису: то немає фарби, то завантаження в друкарні, то “материал не читабельный” і т. ін. Перші екземпляри книги вийшли лиш у червні 1995 року. Багато в ній огріхів, багато чого мало бути кращим – та слава Богу, що спромоглись хоч на це.

Ви – мій духовний наставник, то ж і перший примірник книги – Вам.

Ще раз пробачайте за турботу.

З повагою і побажанням добра та здоров'я:

Б. Ткаченко

м. Лебедин на Сумщині
Ткаченко Борис Іванович

* * *

Від Леоніда Никифоровича Горлача

6 січня 1995

Шановний Олесю Терентійовичу!

Сиджу оце в різдвяний вечір у своєму Ніжині й подумки – під благословенні молитви – спогадую все добре і всіх добрих людей, які свого часу не лише подарували мені щастя спілкування, а й допомогли мені стати людиною, не загубитися у видовищі життя.

Знаю, що Вам зараз неймовірно тяжко зі здоров'ям, але нехай ці мої нелукаві слова додадуть бодай краплину духу Вашій сто-терзаній нелегким життям душі.

Десь недавно, перебираючи в Києві старі архівні папери, розкрив я течку із найдорожчими документами, а серед них же ще з далеких шістдесятих лежить кілька Ваших коротких, по-батьківськи теплих листів. І в душі моїй відразу ожило все: як Ви розшукали мене у масі початківців, як благословили вірші у “Вітчизну”, як авторитетно підтримали при вступі до Спілки. А згодом, наприкінці шістдесятих, я мав щастя, дякуючи Вам, дихати одним із Вами повітрям, коли Ви доручили мені працю в апараті Спілки, коли благословили в рік під зеленою ялинкою в конференц-залі.

А затим була розправа – спершу з Вами, далі з С[таніславом] Тельнюком та мною, бо нас тоді називали маланчукісти “гончарівцями”. Але ми із Станіславом, моїм незабутнім другом, були вже не такі, щоб гнулися і перед маланчуками, і перед Козаченками з Чалими, – ми пройшли Вашу школу мужності.

Знаю, що Ви гнівалися на нас із Станіславом за те, що ми поїхали на БАМ і написали кілька репортажних книг¹. Але в нас, як нам стало тоді відомо, було два виходи: або разом із іншими сидіти у в'язниці, або на якийсь час зникнути з України. Не знаю, чи правильно вчинили, але ми вибрали друге. Та навіть і в тих книгах ми не славили вождів, як багато хто із нинішніх псевдодемократів, – ми писали про рядових славних хлопців і дівчат.

Із тих літ багато води втекло, слава Богу, що засвітив Він і над Україною зірку свободи. І хоч я не так часто за останні роки зустрічався з Вами, але завжди пам'ятав Ваші уроки мужності й принциповості. І не моя вина в тому, що не хапався за мітингові мікрофони, – просто я не вмю це робити. Отож натомість запрягався в літературну роботу, щоб таким чином служити рідній Україні.

Але в цей високий вечір Різдва Христового хочеться мені сказати Вам, Олесю Терентійовичу, що болить мені чисто оте якесь незрозуміле почужіння, що лягло між нами. Повірте: я належу до тих, хто не звик про свою повагу та любов кричати на кожному перехресті – хай це стосується людини чи цілої України. Свою повагу до Вас я бережу не для афішування. І коли ті спритники, яких у нас серед письменників завжди була тьма, щось нашепта-

ли на мене, повірте, що своїми першими сивинами я не заслужив на втрату Вашої давньої уваги до мене, роботою не зрадив Вашу довіру.

Вибачте за цю різдвяну сповідь.

Зичу Вам, Олесю Терентійовичу, переступити всі недуги і далі світитися зіркою свободи над Україною.

Ваш

Л. Г.

6 січня 1995

* * *

**Від Василя Івановича Кравчука,
Іполита Михайловича Брикульця**

13 січня 1995

Дорогий наш Олесь Терентійович!

Пишу Вам цей лист у святий вечір і благаю Бога, щоб послав Вам і чудовій Вашій Валентині Данилівні здоров'я і щастя на довгі роки.

Різдво ми святкували разом з Іполитом Михайловичем¹ та все згадували нашу поїздку в Київ і, звичайно ж, відвідання Вашої домівки. Гірко, що підступна хвороба так безжально руйнує Ваші сили. І ми не змогли бодай поговорити з Вами. Але найголовніше, чого ми просимо у Бога, щоб він допоміг Вам вистояти в цій тяжкій, виснажливій боротьбі. Віримо, що іще не раз зустрінемося з Вами.

А ще хочемо сказати, що Ваша мила Валентина Данилівна – це справжня подруга Великого письменника. Вона прекрасна не лише чудовою жіночою вродою, але й глибинністю суджень, високою ерудованістю і шляхетністю.

Спасибі Вам, дорога Валентино Данилівна, за теплу зустріч. Це вже ми кажемо, звертаючись до Вас. Спасибі за те, що Ви завжди поруч з дорогою для всієї України, для всього чесного світу Людиною-велетнем духу і справедливості!

Іполит Михайлович вірно висловив свої і мої думки, що ми переступали поріг Вашої оселі, мов храм Володимирського собору. Ми побували біля Вашого робочого столу та спілкувались

серцями з тим, що Вас оточувало довгі роки. І нам здавалось, що побували в храмі Добра і Справедливості.

А Валентина Данилівна вгостила нас ще й смачними пиріжками, що сама ж їх і напекла. Побувавши у Вашій господі, ми збагатились душею і вірою в те, що зустрінемо Вас, дорогий Олесь Терентійович, у добромu здоров'ї, нехай же цей Новий 1995 рік буде для Вас доброзичливим і щасливим! А всі напасті нехай обходять Вас десятою дорогою!

Щедрий вечір Вам!

Добрий вечір!

Ваші Василь та Іполит

13/ I. 95 р.

Р. S. Побіжно хочу повідомити Вас, що за книжечку “Фарбування і кохання”, яку я залишив Вам на згадку, лише щойно присуджено премію імені Степана Руданського².

Тисну Вашу добру, щирu, чесну руку.

Низький уклін Валентині Данилівні

Василь Кравчук

* * *

Від Василя Івановича Кравчука

24 січня 1995

Дорогий Олесь Терентійович!

З великою радістю сприйняли хвилюючу звістку про присудження Вам високої нагороди Святого Володимира¹.

Це радість для всього українського народу, бо це справедлива оцінка Вашої титанічної самовідданої праці для України, для її майбутнього.

Молимо Бога, щоб він дав Вам здоров'я і сили на довгі роки.

Ви – Гетьман українського народу. Ви – опора і слава української літератури.

Кожен з українських літераторів завжди відчував і відчуває Вашу присутність в нашій спільності, в нашій нелегкій боротьбі за духовне відродження України, ментальності її народу.

Нехай же у Вашій гостинній оселі, яка для нас є храмом високого духу, завше буде радість і благополуччя!

Многая літа Вам і Вашій чарівній Валентині Данилівні!
Від імені товариства “Просвіта” Ізяславщини

Василь Кравчук

(Підпис)

* * *

Від Наталії Петрівни Нікуліної

12 лютого 1995

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Довго не наважувалася Вас потурбувати, бо ж знаю, скільки листів надходить Вам і взагалі, яка велика робота у Вас – і творча, і громадська. І не наважувалася надіслати свою збірку, хоч дуже завжди хотілося почути саме Ваше слово про мій доробок. А ще сподівалася, що ось-ось зможу видати свій останній за часом рукопис і тоді вже надішлю Вам своє “Знамення калини” (так зветься ця рукописна книжка) – на високий і праведний суд. Та не судилося в теперішній скруті. Тож все-таки вирішила надіслати останню з виданих моїх збірок – “Тиху бесіду”. Буду щаслива, якщо у Вас колись знайдеться час ознайомитися з нею.

Я й досі під враженням від прочитаного збірника “Високоліття”, що його нещодавно давала мені Марія Зобенко¹ (у Дніпропетровську його придбати не було ніякої можливості). Особливо припало до душі дослідження Данути Сосновської – стільки там неординарного, нетривіального. І який глибокий погляд на Вашу творчість і взагалі на деякі “вічні питання”. Та й чимало інших матеріалів, у тому числі й Маріїні роздуми, – то щире, правдиве і глибоке слово про Ваші книги, про Вас.

Вельмишановний Олесю Терентійовичу! Я Вам зичу від щирого серця міцного здоров’я і нових вершин Вашого натхненного Слова у цьому неперебутньому Високолітті.

З глибокою повагою Ваша постійна читачка

Наталка Нікуліна,
письменниця

12/II – 95

* * *

Від Наталії Петрівни Нікуліної*6 березня 1995*

Добрий день, вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Отримала Вашу відповідь на мого листа і дуже зворушена тим добрим, прихильним словом, яким Ви відгукнулися на мою книжку. Ваше слово – то надійне опертя, і до нього я ще не раз звертатимуся подумки у хвилі душевної скрути.

Згодна з Вами щодо інтелектуального потенціалу нації, адже сама зустрічала стільки людей, що мислять неординарно, глибоко, самотньо, – серед науковців, освітян, селян, заводських робітників, та, власне, в усіх верствах, на кожній ниві.

І дуже близька мені Ваша думка про те невмируще глибинне в нашій нації, завдяки чому вона, віками гноблена та упосліджувана, по небувалих катаклізмах, коли вже здається, що її надії спопеліли, щоразу постає жива, незнищенна відроджується, в глибинній суті своїй нездоланна. І хоч зустрічалися мені й слабкодухі, непевні люди, які це заперечували, знаю, що правда не з ними.

Читаю і перечитую Вашого листа, і згадується все те, що душа назавжди бере з собою у життєву мандрівку. Згадую Ваше слово-підтримку в “Литературной газеті”, у “Письменницьких роздумах”. Згадую, як ще в шкільні літа писався мені твір за “Прапорноносцями” і у вдачі Юрія Брянського вбачалося щось таке, що ріднило його з Довженком. У 1968 році потряс і надихнув великою духовною силою “Собор”. Ми, студенти-третьокурсники, сприйняли його як високе одкровення, і організатори ганебного фарсу, що примушували нас підписати лист проти “Собору”, так нічого і не домоглися від жодного студента нашого курсу.

А пізніше, на замовлення Марії Зобенко, тоді працівниці “Прапора юності”, я писала до Вашого 60-річчя свої роздуми, в чомусь наївно, але щиро намагалася осягнути той чар українського степу, “степу незрадливого”, яким сповнені Ваші твори.

Усе це своєрідні віхи внутрішнього життя. І я щиро вдячна Вам за все.

А зараз, готуючи радіопередачу про Сергія Олексійовича Завгороднього, ще й перечитую його овіяну правдивим ліризмом повість “Олесь Гончар на Півдні” і знову роблю для себе численні відкриття, які зігрівають душу.

Зичу Вам о цій весняній порі по-справжньому весняного при-
бування сил, доброго настрою, народження нових творів.

Вдячна за вітання з Тарасовим Днем.

З повагою

Наталка Нікуліна

6/III–95

м. Дніпропетровськ

* * *

Від Миколи Назаровича Щепенка

15 березня 1995

Сватове, 15.03.95

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Надсилаю Вам свою нову книжицю “Люди добрі”¹. Зроблена вдома, самотужки з нагоди сумної події. 25 травня цього року мені виповнюється 80. Тож мої земляки – луганчани, сватівчани – мають намір відзначати цю дату широко, гамірно – будуть поздоровлення, побажання, шанування... І радісно, і страшно. 80! Коли ж це воно? Як же це воно так зненацька, так раптово?..

Та ні, вже не відкрутитись! Гайда далі, Миколо – до 85, до 90 ... до 100!.. Як не шкопиртнешся туди вже ввчавтра, післязавтра.

Тож будьмо, будьмо, дорогий Олесю!

Хай здоровиться, хай щасливиться Вам ще, ще і ще!

Уклін доземний Вашій милій Валентині Данилівні, Вашій родині!

Обіймаю.

Ваш

Мик. Щепенко

15.03.1995 р.

Сватове

* * *

Від Марка Петровича Шевельова

30 березня 1995

Шановний Олесю Терентійовичу!

Вітаю з Днем народження! Доброго Вам здоров'я! Тільки-но приніс з друкарні кілька збірок пародій¹. З допомогою добрих

людей вийшла до першоквітневого дня гумору. Без іронії та самоіронії важко вижити. Якщо ця книжечка принесе Вам веселу хвилинку, буду дуже радий.

Дякую за докладного листа про Ваших єврейських друзів. Перечитав “Людину і зброю”, порівняв враження з першим, юнацьким прочитанням. Тоді, здається, епізод з Духновичем біля палаючої скирти не викликав у мене такого глибокого хвилювання. Перехопило у горлі, вийшов на сходи і випалив дві цигарки... Мені б хотілося знати справжнє ім'я та прізвище студента, з якого ви творили Мирона. Чи були у нього менші сестри-брати, чи живий хтось з близьких? Погортав критику, але цієї подробиці не знайшов.

Ознайомився зі спогадами про Ваші фронтові поезії Юрія Кузеса².

... Про ставлення митрополита Шептицького до євреїв пишуть різне. Справді, він рятував рабинів та їхніх дітей. Та в Ізраїлі не дійдуть згоди щодо надання Шептицькому звання Праведника світу, мовляв, митрополит публічно не засудив масових вбивств євреїв, а лише виступив проти участі в акціях українців.

... В селі, звідки родом Нотє Лур'є, стара жінка-українка розповіла мені, як їхній тато Павло Калюта, що мав четверо дітей, прийняв у сім'ю вчительку-єврейку і двох її діточок. Знайшовся донощик, і єврейку з дітьми забрали, а потім – й Павла Калюту.

Я запропонував місцевим і обласним працівникам культури подумати про пам'ятник-фігуру Павла Калюти й трьох іновірців – на місці масових розстрілів у селі, де поки немає ні горбочка, ні пірамідки.

... Ну от, почав з веселого, а кінчив сумним. Даруйте, шановний Олесю Терентійовичу, за такий несвятковий фінал.

Мені б справді хотілося, щоб Ви частіше посміхалися. Не я перший помітив, яка у Вас гарна посмішка. Коли Ви посміхаєтесь, мабуть, схожі на маму, а коли гніваєтесь – на тата.

Хай щастить Вам і Вашій родині!

З повагою Марк Шевельов

30.03.1995

330000, м. Запоріжжя,

б. Центральний, 25-54

* * *

Від Павла Максимовича Федченка

3 квітня 1995

3 квітня 1995 Київ

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Сердечно поздоровляю Вас, видатного Митця, Громадянина, з днем народження і бажаю надійного здоров'я, творчої снаги й дужості для нових книг, які б збагачували й наснажували уми, очищали й підіймали людські душі й серця все нових потомків.

Нехай в незнищених Соборах наших навічно оселяється невмирущий Дух українського народу, звучить його рідне слово і нехай ніколи більше не втрачаються й не заростають людські стежинки-дороги до Храмів.

З хвилюванням дивилися недільну телепередачу, присвячену Соборам і “Собору”¹ – біля телевізора зібралася не лише моя родина, а й кілька моїх добрих друзів, а Ваших читачів і шанувальників. До зрозумілого задоволення, на жаль, додалася й гірчинка розчарування.

Дуже не хотів би до Вашого свята додавати бодай краплинки смутку, але... (P. S. Саме тому навмисне і затримую відправку листа до часу, поки свята трохи відшумлять...) З надії, що Ви, сподіваюсь, не мали жодного приводу втратити довіру до мене, грішного, а головне – істини ради змушений просити Вас – не надто довірливо шануйте кон'юнктурно облесливих славильщиків, які у своїй запопадливості запізнілих шанувальників ладні говорити навіть неправду!

Хто говорив, писав чи якось інакше свідчив про “спалення тиражу «Собору» у Львівській фабриці «Атлас»”? Де й коли це було? Адже всі чесні люди, а тим більше елементарно сумлінні дослідники, які читають принаймні свою професійну пресу, знають, що цього нещастя, на щастя (даруйте за тавтологію), не сталося. Найкраще ж про це знаєте Ви. А між тим підступні людці стали нашіптувати, ніби ця версія поширюється з Вашої волі-бажання... Ніяк не можу в це повірити, знаючи Вас.

Одначе, оскільки й подібна версія з подачі деяких запізнілих шанувальників “Собору” (чому запізнілих – я поясню далі) все-таки народилася і почала поширюватись, заради тієї ж правди-істини зобов'язаний сказати вам ще й таке.

Під час своєї тривалої прощальної бесіди з В. В. Щербицьким я, на його прохання, розповів йому про деякі свої подальші плани-наміри. Не буду детально (це Вам зовсім не цікаво) пояснювати, чому я відхилив щирі (так думаю, бо В. В. навіть образився) пропозиції В. Щербицького і підступні – мого лютого ворога В. Маланчука (він ніколи не міг забути, а тим паче простити моєї прилюдної заяви на пленумі Рівненського обкому: “Маланчук не має твердих переконань, а віру – лише одну: ту, за яку сало дають”) – обійняти посади або ректора Інституту культури, або директора Інституту ім. М. Рильського. Я просто заявив, що ніколи не любив ніяких керівних посад. “Мене ледве не на віршовці привели в ЦК, відірвавши сякого-такого доктора наук, професора від улюбленої роботи, то принаймні дозвольте хоч тепер повернутися до неї”. Відхилив я й порівняно “менші” посади в університеті (де я до ЦК був зав. кафедри і деканом) і в Інституті літератури. – “Хочу піти на рядову наукову роботу, за якою за 5 років скучив (не надрукував жодного рядка – воістину «с заперещением писать и рисовать!»), може, ще напишу хоч 1–2 книги”. – “Певно, й про Олеся Гончара – Ви ж у нас числитеся серед його знавців і захисників”, – без тіні уїдливості й іронії сказав В. Щербицький. – “Ні, про Гончара я, мабуть, писати не буду, для цього є більш підготовлені люди. От тільки декому б з них дати більше волі – пора ж зрештою перестати «обминати» «Собор» – то надто монументальна споруда, щоб це робити без втрат не лише для Гончара, а й для нашої літератури загалом”. (У мене ще до цього було кілька розмов про “Собор” з В. В. – Ви про те читали в моїх записах на полях подарованого Вами роману, а тому тепер я висловлював уже ніби нашу спільну з В. В. думку.) “Оскільки на самодіяльну мужність сьогодні не кожен дослідник здатен, то як би поставився ЦК до того, хто її б проявив щодо «Собору»?” – прямо запитав я В. В. – “От, який ви народ, вчені, – вам дозвіл давай! Я ж Вам не раз говорив, що я, не фахівець, нічого особливо поганого в романі не бачу, а ви вже дивіться й дійте самі”. Фактично це вже означало “добро”, і я не загаявся цим скористатись під час перших же своїх зустрічей з колегами-літературознавцями університету й Інституту літератури. Але “сміливих” довго не знаходилося – більше було житейськи обачних. Ні в своїх статтях і лекціях, ні в дисертаціях, якими керували патентовані “гончарознавці”, мови про “Собор”

не було. Може, Ви, Олесю Терентійовичу, пам'ятаєте, як у тому ж подарованому Вами примірнику роману я навіть 2 липня 1986 р. занотував: “Дорікав... (там названі прізвища кількох бойових критиків), чому вони й досі самі мовчать про «Собор», а в дисертації, що того дня захищалась («Роман Олесь Гончара»), ні керівник, ні опоненти й словом не проходилися – чому бідолашній дисертант не згадав «Собору?»” (Добре, що хоч не вилаяв!).

І лише наступного року, після публікації роману в “Дружбе народів”, дружньо “разверзлись уста сладкопевцев”, які виявили “сміливість на східцях”...² Сумно про це згадувати, але ж доводиться, слухаючи й сьогодні запізнїлу словесну патоку та ще й приправлену брехнею.

А на Вас, Олесю Терентійовичу, який звідав уже все, невже не нападає у таких випадках сум і досада?

...У моєму дуже поламаному неласкавою долею житті теж було багато всякого – доброго й лихого. Але на основне – гріх мені скаржитись. У мене були добрі, чесні батьки, яких з благоговінням згадують усі, хто їх знав. Доля подарувала мені зустрічі, знайомства і навіть дружбу з багатьма цікавими, а то й знаменитими людьми. Ще з дитинства – з Остапом Вишнею, Максимом Рильським, великим сімейством Юрів, до якого я через свого дядька Михайла Пилипенка, одруженого на Тетяні Юрівні, – пишаюсь цим! – маю певну “причетність”³, а в зрілому віці – з багатьма сучасниками. Чимало з них і передовсім – М. Рильський, І. Козловський, А. Малишко, В. Касіян, М. Глущенко, М. Бажан, М. Стельмах, Г. Кальченко, М. Деревус та ін., а цими днями – на святі філолога університету – й ряд моїх колег та студентів (я ніколи й нікого з своїх колишніх студентів не смію називати своїми учнями, але пишаюсь, коли вони називають мене своїм наставником чи вчителем, а серед них же були і Василь Симоненко, і Вячеслав Чорновіл, і Анатолій Погрібний, і Віктор Близнець, і Юрій Барабаш, і сотні...) радили мені писати мемуари – Слава Богу, є що й про кого згадати. До речі, таке побажання висловлював мені незадовго перед смертю і В. В. Щербицький, а зовсім недавно в особистій розмові по телефону – і П. Ю. Шелест. Довгенько я відбувався жартами: ще не дозрів до мемуарів! Але років зо два тому таки взявся за них. Опублікував дещо лише на прохання родичів (М. Стельмаха, Д. Прилюка та ін.), але написано вже чималенько.

І писати я прагну лише про те, що досконально знаю, і чистісіньку правду – якою б вона не була. У цьому я запрягнувся святим для мене іменем свого батька Максима – чесною, мужньою й шляхетною людиною, яка не зрадила собі і навіть перед кулею магаданських катів (це засвідчив мені його друг і сокамерник Герой Рад. Союзу генерал армії Олександр Васильович Горбатов). Тому, сподіваюсь, спогади мої не кон'юнктурні і однаково вільні як від ейфорії, так і від озлоблення, хоч для цього було ой як багато причин!

Життя моє справді було нелегким, багато було в ньому горя і несправедливостей. Ви можете, хоч гіпотетично, уявити собі, що то є – понад 50 років ходити з тавром сина ворога народу. Навіть на фронт я “пробивався, приховавши факт арешту батька і свою вищу освіту”. Коли ж моя освіта була “викрита” і мені хотіли присвоїти офіцерське звання, я лише тоді змушений був признатись у своєму обмані. Відтоді мій біографічний “дефект” виринав уже лише під час всяких відзначень і нагород: крім двох орденів і десятка медалей, я від них повністю стерильний! Прийшовши єдиним професором в ЦК, я нічого сенько до того звання не додав – ні там, ні після, і ніскільки з цього не шкодую. Знаю ж бо, не наївний – ціною яких самонагадувань, призивних просьб і дій часто ті звання й відзнаки здобувалися в “верхах”...

Згадую про це лише ось чому: здавалось би, у мене є куди більше підстав ганити й “розвінчувати” несправедливе тотальне минуле, ніж у багатьох нинішніх професіоналів цієї справи, у т. ч. й людей, які не тільки ніяк особисто не постраждали від того ладу, а й щедро та охоче користувалися всілякими вигодами й ласками. Ні сміливості, ні моральних прав нині для хули дня вчорашнього вже не треба. На жаль, не вимагається й елементарної чесності перед собою та людьми, об'єктивності й порядності.

Я ж у своїх записках (а вів їх за свіжими слідами подій, а чверть століття – й щоденник) волю більше згадувати добро, пов'язане з гарними, світлими, шляхетними людьми, з якими пощасливилось стрічатися, спілкуватися, дружити. Звісна річ, належне місце в моїй писанині відводиться і такій неординарній людині, як Олесь Гончар, та всьому, що відбувалося навколо нього з моєю участю чи без неї. Сподіваюся, що то правдиві сторінки – без елею і марної огуди, особливо, коли йдеться про поведінку деяких “почитателів”, які то чимдуж тікали в кущі від свого про-

скрибованого героя, то прудко вискакували звідти, щоб першим поплескати його по плечі, удостоїтися потиску руки, тішачи його й своє самолюбство... Коли щось вже буде близьке до завершення, я радий би був віддати його й на Ваш суд – звісна річ, якщо Ваша на те воля й ласка. Але поки що кінця своєї писанини не бачу.

Не гнівайтесь, що відібрав оце у Вас так багато часу. Втім не здивуюсь, якщо у Вас не вистачило ні часу, ні охоти дочитати цю цидулу до кінця – звик я вже до всього. Просто у людини іноді виникає потреба висловитись, виговоритись, висповідатись. Хоч усвідомлюю, цього разу я обрав не найкращий для цього час. Вибачте, будьте ласкаві. Ще раз засилаю Вам побажання всього доброго, світлого, вічного. Низький уклін ангелу хранителю Вашому й Дому чадців, Валентині Данилівні.

Щиро Ваш

Павло Федченко

* * *

**Від Миколи Михайловича Ткача,
Надії Олександрівни Данилевської**

4 квітня 1995

Вельмишановний, Олесю Терентійовичу!

Щиро вітаємо Вас з нагоди 77 річниці від дня народження. В скромний дарунок – вірш, що був написаний трохи згодом після прочитання Вашого “Собору”:

* * *

Собори душ своїх бережіть, друзі...

Собори душ!

(Олесь Гончар)

Випеленавсь ранок безборонний,
Затремтіли в росах спориші.
Калатають серця мого дзвони,
в зріст піднявши весь собор душі.

Стіни, мов струна. Віконні рами
потяглись до світла. Куполи
золотими рвуться ввись хрестами,

не ждучи ні слави, ні хули.

У дверях затовпився ранимий
і голодний, вже не хлібом, люд.
Може, й не хвалу воздати сину,
й навіть не залишити свій бруд.

Цей покути ревно й тихо просить,
хтось на те цікаво загляда.
Іншому – вже всіх видовищ досить
тільки б тут, хоч краєм ока, да...

Той старечу протягає руку,
і йому копійка та пече.
От би якось ту пекельну муку
перекинуть на друге плече.

Тому треба первістка хрестити,
а оцим – звінчати молодих.
Ще комусь – похований родитель
забиває гострим плáčем дих...

Чи ми грішні всі, чи – окаянні:
словом, ділом, помислом? Невже?
А чого ж ми валим ранком раннім
в світ, що храм довіри береже?..

І валком, і натовпом, вже тісно,
не ламайте двері ідучи.
З крилосу душі знялася пісня –
усього зречись, і помовчи.

І допоки світу цього буде,
ранок з ніччю йтиме в рутній герць,
що притихлі дзвони серця збудить,
калатайте ж, дзвони всіх сердець!!!

26.XI.87 р.

З щирою повагою:

Квітень, 1995 р.

Микола Ткач, Надія Данилевська

* * *

Від Романа Омеляновича Брезіцького

6 квітня 1995

Добрий день Олесю Терентійовичу!

Щиро вдячний Вам за добре слово, за ту прихильність до мене, котра додає творчих сил і снаги.

Я дзвонив Вам, аби привітати з днем народження, але жінка-секретар відповіла, що Ви хворієте... Тому моє привітання хоч і запізниле, але – від душі.

Мені тридцять п'ять років. Маю двох синів – Назарія та Романа. Живемо у Завидчі – в цьому селі народився Євген Коновалець. Лежить воно в десяти кілометрах від Львова.

“На Оливній горі” – моя третя книжка. Перша (збірка віршів) “Дерева на соборах” вийшла у “Каменярі” (1990 рік); друга – повість “Удав імператора. Ієшуа” видрукувало наше видавництво “Місіонер” у 1993 році. Це – повість про дитинство та юність Христа на фоні життя тогочасного римського імператора Тиберія. Додам, що це повість-легенда...

Олесю Терентійовичу! Я в Афганістані не був і не воював. Просто я півроку лежав у госпіталі разом із пораненими “афганцями” і цю книжку писав із їхніх вуст¹. Тому я найбільше боявся, коли саме вони взялися читати мій роман, але, попервах, навіть ці хлопці по кілька разів перепитували мене, чи я справді не був в Афганістані...

Із нових робіт маю закінчену п'єсу “Чаша святого Грааля”, роман “До Сонця. До Бога. Додому”, три повісті: “Бумеранг”, “Чорні квіти”, “Коли замовкають храми...”, нові оповідання та новели.

Історичний роман “До Сонця. До Бога. Додому” збудований на вельми цікавому фактичному матеріалі про перших християн. У часи пізньої Римської імперії, на території Вірменії, у місті Севастії (нині це місто знаходиться майже посередині Туреччини), були замордовані 40 римських вояків-християн, котрі не зреклися Христа і не прийняли віри у “божественних імператорів”. Ці благородні і відважні люди були членами християнської військової організації, котра називалася “Громова легія”...

Переконали, що сьогодні, як ніколи, потрібно підіймати з попелу саме християнську героїку, бо вона чесна, чиста і благо-

родна – маю на увазі ту, котра несла у собі ідеали любові до Бога, до ближнього, до землі...

Я працюю у видавництві Отців Василіян “Місіонер”, закінчив Літінститут.

Мрію зустрітися з Вами.

З повагою

Роман Брезіцький

6.04.1995

Львів

* * *

Від Миколи Григоровича Жулинського

9 квітня 1995

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Наближається день Вашого народження, наближається Великдень – славні свята, весняні, свята надії і пробудження духу...

Що мені хотілося б Вам сказати в ці дні? Насамперед – побажати здоров'я. Дух Ваш могутній, він є у Ваших творах, він незнищений, бо глибоко народний, національний, і я вірю, що цей великий дух віри в майбутнє України, в необхідність праці задля її духовного зміцнення і живить Вашу життєву енергію. Хай доля дарує Вам многі літа і хай береже Вас і Вашу невтомну Валентину Данилівну.

У цей час, коли декого хапає нетерплячка відсторонити іншого, поважного, достойного, напрацьованого і вистражданого, від заслуженої шани і слави, не варто занурюватися в цю піняву амбіцій і претензійних викриків. Усе високохудожнє, естетично вартісне не відходить – це є набуток часу, епохи і ніщо більше не скаже про її драматичне обличчя, як твір, у якому пульсує емоційна енергія митця, Ваші твори заряджені вогнем Ваших болей і сумнівів, необхідних компромісів і відчайдушних сподівань, великих надій і гірких розчарувань – треба лише вдумливо вчитатися.

Україна буде й далі вчитуватися в Гончара.

Обіймаю Вас.

Ваш

Микола Жулинський

9.04.1995

* * *

Від Миколи Назаровича Щепенка

1 травня 1995

Сватове, 01.05.95

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Сердечно вітаю Вас і Вашу родину з великим неповторним 50-річчям Перемоги в тій страшній віконосній війні.

Хай здоровиться, бадьориться Вам іще на многіє літа! Хай панує в Вашому домі злагода і радість!

Ваші побажання з приводу “Просвіти” сприйняв як пристрасну турботу про це величне і благородне дійство, як нагадування про наш обов’язок у цій справі.

Приємно мені згадати тут, що не залишався я байдужим в цьому. Нещодавно виступив з бесідою про нашу чудову українську мову на шпальтах районної газети (здійснив 6 таких виступів).

Кожного зручного разу втручався з пропозиціями використовувати нашу рідну мову (замість російської) в рекламі, в громадських виступах, в побуті. Зокрема, наполіг на тому, щоб працівники районної газети (української) проводили офіційні зібрання (наради, планерки), спілкувалися українською мовою. І це добре прищепилося, хоча сам редактор і ще дехто росіяни.

Але, звісно, це тільки початок. Налагоджую зв’язок з керівництвом обласної “Просвіти”, засукуємо рукави для більш активних дій. Вбачаю певне задоволення цим.

Отже, спасибі за увагу.

Не пишу листа Миколі Даниловичу [Руденкові], бо не знаю його адреси. То дуже прошу передати мої найщиріші привітання зі Святom, мої найкращі побажання. І найважливіше – здоров’я, здоров’я, здоров’я!

Хай щастить Вам!

Віддано Ваш

Мик. Щепенко

* * *

Від Юрія Феодосійовича Рогового

10 травня 1995

10.05.95

Добридень, шановний Олесею Терентійовичу!

Вибачайте, що турбую Вас своїм проханням. У цьому році (серпень місяць) минає 70 років нашому Батькові – Роговому Феодосію Кириловичу. Кілька років я збирав спогади про нього, по-святи, рецензії. Підготував рукопис. Мав надію, що зможу видати книгу до цієї дати. Та все затримується через відсутність грошей.

Хочу просити Вас як великого земляка-полтавця, Людину, яку Батько особливо поважав і любив, написати кілька вступних слів до рукопису книги спогадів. Вся наша родина буде Вам щиро вдячна.

Ще раз вибачайте і всього Вам доброго.

З пошаною

Юрій Роговий

* * *

Від Миколи Тодосійовича Негоди

10 травня 1995

10 травня 1995 р.

Рідний Олесе Терентійовичу!

Зворушив мене Ваш теплий лист, не часто доводиться одержувати від колег такі відгуки на свою книжку, отож і глибоко зворушує кожне щиросердне слово. Говорив про Вашу турботу й увагу В. Захарченку і Г. Білоусу. Робили все можливе, щоб захистити від цькування і суду Василя Захарченка, не пустили його на судовий процес, власне – на шовіністичний шабаш відставників, який відбувався в приміщенні колишнього Соснівського райкому, виступали за нього і в пресі, й на судовому засіданні. І все ж... суд виніс рішення: редакції газети, яка опублікувала статтю В. Захарченка, внести на користь “ображених” ветеранів – 450 мільйонів, автору статті “Майте мужність, ветеране!” – 50 мільйонів купонів. Тут же, після зачитання рішення, хтось вигукнув: “Президент за правду дав, суд за правду одібрав”. Я написав заяву політичних та громадських організацій області з приводу протизаконної ухвали суду, її підписали представники всіх партій, руху, това-

риств і нашого Всеукраїнського Братства “Тарасові джерела”¹. Я один із співзасновників цього братства. Запропонували очолити його Л. Кравчуку, і він погодився, обрали його головою на засіданні Високої Ради. 20–22 травня збираємося на чергове засідання Високої Ради в мальовничому куточку неподалік від Черкас – на півдорозі до Канева – в санаторії “Можногір’я”, 21-го поїдемо до Канева, там Л. Кравчук має виступити біля Успенського собору, а Л. Кучма – на Тарасовій горі. Мої побратими просять мене запросити Вас, Олесю Терентійовичу, я це роблю з великим душевним трепетом, бо турбуюся за Ваше здоров’я. Якщо не зможете побувати на Високій Раді Братства, то приїдьте з дружиною відпочити – санаторій кардіологічний, вода мінеральна, не гірша за Моршинську чи Кисловодську.

Вітайте Валентину Данилівну від мене і від моєї Ліди Терентіївни.

Щиро Ваш –

Микола Негода

* * *

Від Ігоря Петровича Пуппо

20 травня 1995

Дніпропетровськ, 20.05.1995

Вельмишановний і дорогий Олесю Терентійовичу!

Автор цієї невеличкої історичної повісті – наш дніпропетровський вчений, мій давній друг, здібний публіцист Костянтин Іванович Тарасов. Мені здається, що цією роботою він зробив корисну справу для відродження історії запорізького козацтва. От тільки в своєму рідному місті я ніде поки що не можу видрукувати цю повістину. Може, з Вашої легкої руки порекомендувати її в журнал “Радуга”?

Даруйте за турботу.

Вітаю Вас – мужнього солдата з найвеличнішим святом Перемоги, яке, дай Бог, щоб ніколи не закінчилося.

Вічно вдячний Вам!

Ігор Пуппо

* * *

Від Данила Андрійовича Кононенка

14 червня 1995

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Гадаю, що Ви не образитесь, що без Вашої на те згоди, видрукували Ваше прекрасне оповідання для наших юних кримських українців на сторінках єдиної в Криму україномовної газети “Кримська світлиця”. Були б раді видрукувати щось із Ваших коротких творів і для дорослих читачів, однак розуміємо, що творчість нам дається нелегко.

Раді, що Ви є у нас в Україні такий сердечний, могутній духом і єдиний наш Олесь Гончар!

Здоров’я Вам на ще довгі-довгі літа! Кримські українці, як і українці всього світу, люблять Вас, пишаються Вами, читають Ваші мудрі, а наші улюблені твори! Хай буде щастя у Вашому домі!

Сердечно

*Данило Андрійович Кононенко,
зав. відділом літератури та мистецтва
газети “Кримська світлиця”
(Підпис)*

14.06.1995 р.
м. Сімферополь

* * *

Від Петра Павловича Ребра

26 червня 1995

Із Запоріжжя – 26 червня 95 р.

Дорогий Олесю Терентійовичу, добридень!

Надійшов Ваш лист – і в мене як гора з плечей¹. Козакуйте на здоров’я многая літа, бо дуже ж хочеться разом із Вами переконатися, що Україна вистояла, не поповзла в пащу крокодила (як це зробила наша “синьоока сестра” на чолі зі своїм президентом-гермофродітом. Коли думаю про це, не сміятися, а плакати хочеться...).

Спасибі за добрі слова.

Нині живу мрією започаткувати на Запоріжжі свято українського гумору “Весела Січ”². Благо є кругла дата – 375 літ з часу першого запису “Листа запорожців турецькому султану”. Хочеться втерти носа і бундючній Одесі, і самовпевненим габровцям. Взагалі, я задумував це свято як міжнародне, але міськрада плаче, що порожня казна. На жаль, це факт. Але я не здаюся. Та й підтримку маю неабияку – у вигляді Асоціації “Весела Січ”. Вона нині об’єднує 60 дійсних членів Асоціації, 20 – почесних і 20 – кандидатів (резерв). Виходить сотня. Серед почесних членів (реєстр очолює те Ви) також наш голова міськради Олександр Головка, якому ми ще “припечатали” козацьке прізвище “Дериведмідь”.

Ваше посвідчення надсилаю (може, скористаєтесь пільгами).

Про мої “Козацькі жарти” тут останнім часом чимало говорять³ (як не дивно, “за здоров’я”). І там – наприклад, респектабельна газета “Голос України” присвятила цілу сторінку. Я ж благословляю ту хвилину, коли мені спала на думку ідея козацькими очима глянути на світ (тобто – крізь призму сміху). Нишком працюю над четвертою книжкою, але її не лише треба написати, але й вициганити кошти на видання у когось (остання книжка обійшлася в 55 мільйонів, але нині ціна на видавничі послуги знову поповзла вгору).

“Хортиця” № 4 ось-ось вийде (там є цікаве дослідження – “Феномен козацької освіти”) – я надішлю. Вже з десяток книжок вийшло з грифом “Видавництво Запорізької організації Спілки письменників України «Хортиця»”: то я в тому “видавництві” і директор, і головний редактор, і коректор, і вантажник – на громадських засадах! А втім, було б здоров’я та жила наша матінка Україна! Молюся всім богам (і аллаху теж), аби допомогли Україні. Певен, що Ви теж. Будьмо ж!

Щиро Ваш

П. Ребро

* * *

Без дати

Від Сергія Романовича Бурлакова

Без дати

ДОРОГИЙ ОЛЕСЮ ТЕРЕНТІЙОВИЧУ!

Оце набрався сміливості, щоб написати Вам цього листа, бо ж здавна почуваю в собі Вас як духовного вчителя.

Сталося так, що я, працюючи викладачем літератури, ніс Ваше Слово до студентів, один із перших виступив з позитивною рецензією на роман “Собор”¹, а потім написав статтю до наукового збірника. Стаття, звичайно, світу не побачила, а я позбувся університету. Добрі люди казали: – Не горюй, Сергію, надрукуєшся пізніше! Честь і хвала цим людям. Вони не перевелися. Хоч і були такі Ваші “друзі”, які негайно відмежовувалися.

Подальша моя доля склалася не так уже й погано. І, знаєте, мені завжди гадалося, що Ваш добрий дух витає наді мною і дає мені силу і віру.

Доробок мій скромний, але все, що мовлене, – то поклик, можливо, дещо наївної, зромантизованої душі. Та, думаю, це не таке уже й лихо!

Ще в студентські роки я написав сонет про наш університетський корпус, котрий на Шевченківській. Шкода, що його передали в інші руки.

Надсилаю цей сонет разом із новою збіркою віршів і статтею, яку я зберіг як згадку про юність і Ваше неупокорене Слово².

Сердечне вітання Валентині Данилівні!

З найкращими побажаннями

Ваш

С. Бурлаков

(Підпис)

32030 м. Дніпропетровськ,
К. Лібкнехта, 1/2, кв 17.

Р. С. Звичайно, у статті багацько ескізного, та є в ній і молодецький вогонь.

* * *

Від Анатолія Анатолійовича Дімарова

Без дати

Дорогий Олесь Терентійович!

Читаю-перечитую Ваш прекрасний “Собор”. Є книги-трудяги, книги-метелики, а це книга-воїн, тож і не дивна оскаженіла лють людей-авосьок та салоїдів. Та марні їх потуги: рано чи пізно переможе “Собор”.

Хай порожні його дзвіниці, та дзвони гудуть, гудуть!.. І на могутній той поклик поспішатиме кожен, кому дорога Україна.

Дай же Вам, боже, бути отаким бунтівничо-нескореним, доки й перо в руках!

Анатолій Дімаров

* * *

Від Павла Архиповича Загребельного і його дружини

Без дати

Дорога Валя!

Дорогий Олесю!

Сердечно вітаємо Вас з Першотравнем, весною, зелом і добром. Хай намножується у вас і для вас усе найкраще!

Обіймаємо Вас

Елла, Павло Загребельні

* * *

Від Степана Марковича Кириченка

Без дати

Добридень Вам, дорогий Олесю Терентійовичу!

Після одержання Вашого вельми важливого для мене листа в зв'язку з моїм нарисом про нашого спільного друга Миколу Петровича Киценка я знову взявся за перо. Мене привабило Ваше

бачення українського всенаціонального руху Опору, а також твердження, що вся Україна в міру можливостей захищала себе як націю. У написаному мною матеріалі, oprіч іншого, йдеться про достовірне підтвердження цієї Вашої думки. Можливо, цей матеріал і не побачить світу, але прошу прочитати, хоч через пень-колоду, до кінця. Себе надією втішаю, що най мізерія, що-небудь припаде Вам до душі. Мав би велику втіху і для своєї душі.

Щиро люблючий Вас –
м. Запоріжжя.

Степан Кириченко

P. S. Надсилаю для доброї пам'яті своє бачення пісні “Ой, на горі та жєнці жнуть”, яку ми співали разом неподалік Солохи.

Радий буду отримати від Вас принаймні декілька слів з приводу моєї писанини.

* * *

Від Григорія Миколайовича Колесника

Без дати

Високоповажний Олесю Терентійовичу!

З легкої Вашої руки у “Культурі слова” започатковані дві нові рубрики: Класики про мову і Виступи видатних майстрів – наших сучасників¹.

Сердечне Вам спасибі!

P. S. А казенної приписки на нашому виданні – “Міжвідомчий збірник” – ніяк не можемо позбутися або хоча б пересунути на кінець книжки...

З пошаною

Г. Колесник

* * *

Від Віталія Олексійовича Коротича

Без дати

Дорогий Олесю Терентійовичу,

вчора я дістав листа від Гачечіладзе, де той просить, щоб я додав до листа його, адресованого Вам, ще пару слів.

Він просить переказати Вам, щоб ідіота того – Мещеряка не тягти на жодну з трибун, бо він хоче бодай Геростратової та слави. Гарно, коли б його послухала Робоча частина Президії – поговорити з ним так, бодай, як розмовляли з Дзюбою свого часу.

Секція перекладу, коли треба, підтвердить свою вимогу про покарання Мещеряка – аж до виключення – попереднє рішення з усіма вимогами – у В. П. Козаченка.

На жаль, на цьому юридичні можливості секції закінчуються, бо виключити подонка може лише президія, і гарно, коли б Робоча частина сказала своє слово. І – якомога рішучіше.

Це те, що Гачечіладзе просив переказати додатково до листа. Він – найбільший зараз теоретик перекладу, Гачечіладзе, – дуже чесна людина. Оце і все.

Бо, може, Ви дістанете його раніше, ніж ми з Вами побачимось.

Ваш

Віт. Коротич

* * *

Від Дмитра Омеляновича Луценка

Без дати

Дорогий Олесь Терентійович!

Я з радістю вітаю Вас і Вашу родину з святом Першого Травня і Днем Перемоги. Радію, коли життя дарує Вам успіх, нехай буде у Вашому серці сонячно і тепло. Щастя і здоров'я Вам і Вашій родині.

Дмитро Луценко

* * *

Від Миколи Павловича Мащенка

Без дати

Шановний Олесь Терентійовичу!

З теплого краю вітаю Вас, Вашу сім'ю.

З цим посилаю сценарій, як першу спробу знайти форму, яка б стилєво об'єднала події.

Основне – це погляд на життя Галі через призму польоту-трагедії, через призму останніх хвилин її життя.

Монтаж життя і смерті – принцип драматургічної побудови фільму. Подивіться на цю пропозицію, як каже В. Земляк, з нашою українською неквапливістю. Тексти на стопкадрах умовні. Коли Ви сприймете прийом – то напишете гарні, філософсько-емоційні слова, щоб падали в саму душу, хвилювали глядача, примушували б думати, вболівати. Це одне.

І ще ось що. Уряд Грузії постановив збудувати величний пам'ятник Наді Курченко на її могилі в парку в м. Сухумі, де вона похована. Об'явлено конкурс на кращий проект.

Надя Курченко відома всьому народу. Жива мати, близькі, комсомол – вона була членом Абхазького обкому комсомолу.

Треба зважити на це ось чому. Яке б прізвище ми не дали їй, всі будуть мати на увазі саме Надю Курченко.

Щоб запобігти всіляких нарікань, а їх можуть бути сотні, треба врахувати деякі, хоч би основні дані її життя, коли вже враховуємо смерть, а вона одна саме така: постріл і все – в літаку!..

Звичайно, треба все зробити так, щоб не порушити поезії, присутньої в сценарії¹.

Напишіть мені скоренько свої думки з обох цих питань. Коли згода, то я продовжу роздуми в цьому плані, а коли ні, будемо шукати інше.

З тим, глибоко шаную Вас,

Ваш *Коля Мащенко*

Привіт від Ніни.

Моя адреса: Гагра-3, Санаторій “Україна”, мені.

P. S. З одним відомим письменником підійшли ми до книжкового кіоску. Там лежали його книжки. Письменник глянув на свої книги і каже мені: “Ех, Миколо, коли б у мене було сорок копійок, я купив би і подарував тобі свою книжку”. Я до чого, коли у Вас є гроші, то пошліть мені не лист, а телеграму, бо важко чекати лист – довга дорога. Це жарт.

* * *

Від Василя Петровича Минка

Без дати

Божою милістю і за велінням серця, ми, президент Кончі-Озерної, найсердечніше поздоровляємо наших підлеглих Валю та Олеся з першотравневим квітуванням. Від душі бажаємо бути й надалі нетерпимими до тих, хто безсоромно топчуть ряст на нашій святій землі!

Ти переміг, Галілеянинне!

Василь Перший з супружницею Любою, теж Першою.

* * *

Від Надії Юхимівни Приходько

Без дати

Олесь Терентійович!

Я знову турбую Вас. Ось уже котрий раз... можливо, це трохи незручно для жінки. Я розумію. Але як молодий літератор прошу Вашої уваги.

Так багато в житті незрозумілого, заперечливого. Так багато прагнень, та ще більше перешкод на нашому шляху.

Я знаю, що Ви юнаком писали вірші. І ця поетичність залишилась у Вас назавжди. Живе у кожному Вашому творі, особливо у “Тронці”. Ви засвітилися такою щирою молодю любов’ю, взяли такий епічний розмах, так широко розгорнули наше життя, відняли і висвітили такі теми, що я знову поклоняюся Вам, як багато-багато літ тому.

Мабуть, Ваш твір і запалив мене на прозу. Чому? Я й сама не знаю.

Хочеться бути правдивою і писати тільки правду, якою б вона не була гіркою чи солодкою. Хочеться говорити і про обов’язок, і про високу чесність людську, про справжню любов, про непідфарбований, не затушований біль розлуки. Хочеться творити художньо-правдиві твори, сильні, як саме життя.

Я працюю над повістю “Полонянка”. Прагну бути щирою. Та це прагнення кожного художника.

Одночасно пишу оповідання.

І ось одно з них – “Дві розлуки”, я хочу, щоб Ви прочитали. Сказали своє слово.

Пробувала опублікувати. (Треба ж колись дебютувати і в прозі.)

Але... Чогось не вистачає... Чого саме?

– Занадто мінорне, – говорять редактори.

– Можливо... Але ж тема розлуки...

– Так, цю тему треба висвітлювати, але героїня у вас занадто чесна і якась сентиментальна...

– Хіба в житті так не буває?

– Буває... Але... не те... от коли б вона була... Тут погляди редакторів розходяться.

...Коли вже наша доля така, що треба слухатись порад, я хочу знати Вашу думку. Залишаю оповідання, чекаю на відповідь.

З щирим сердечним привітом –

Надія Приходько

* * *

Від Юрія Васильовича Пархоменка

Без дати

Добрий день, шановний Олесею Терентійовичу!

Позаминулої зими, в Ірпені, ми з Вами познайомились (я вмів добре натирати лижі). Тоді ж Ви подарували мені свого “Циклона”, мовивши:

– З віддякою...

Все мені в пам’яті. М’яка зима (найкраща – як для чернігівчанина – пора року). Синя лижня в лісі, на ранок засипана дубовим листом. Наших кілька коротеньких розмов, де я од ніяковості не зумів сказати й сотої долі того, що думалося й хотілося. І Ваші слова про віддяку.

Але не лише тому вирішив подарувати (і дати на Суд) Вам одну з двох своїх книжечок, над якими працюю 12-ть років.

...Наперекір всьому – в літературі я не поспішаю. При моїх темпах, ставленні до Слова, настрою (домінанти мистецтва) – я однак не дожену невтомних літературних марафонців, а кашлятиму десь далеко позаду, в куряві. Та й чого бігти? Щоб на фініші мати замість одної – 100 книжок, таких сірих од пилуги “злобо-

денності”, що не розбереш, чи то підшивки старих газет, чи ретельні їх конспекти.

...Література – не кіно (яке, на моє – тепер уже стало – переконання, не є мистецтвом, коли виходити з найвищих естетичних параметрів). Література – вічне. Слово буде останньою пекучою цінністю, яка зникне в день зникнення цивілізації.

(Олесю Терентійовичу, вибачте мені категорично-хвалькуватий і розхристаний тон листа. Я кілька років поривався написати Вам, і щось дати. Своє. Рукописне. Бо невідомо, коли і в якому вигляді написане мною побачить світ. Але силою стримував себе, мучився над “настроями”. А тепер, коли зважився, хочеться сказати Все. Воднораз! Тому й тріщить не тільки голова, а й папір. І писар схожий на дитя в осінньому саду, де на стежках гори яблук – і кожне хочеться надкусити.)

...“настрої” писалися біля 12-ти років. Повість “БЕРЕЗНЕВІ ДЗВОНИ” пишу дев’ятий рік. Тим і живу. (Можливо помиляюсь, що роблю щось путнє, але то вже таке діло... назад на вернешся.)

Ні з “настроїв”, ні з “дзвонів” не друкував нічого. Лише минулого року кілька віршів у “прапорі”. І дарма. Бо книжечку треба читати всю. Настрій створюється якось загалом, чи що. З усіх її компонентів: загальної композиції, компоновання розділів, ілюстрацій, навіть форми друку та шрифту.

(Ще раз підкреслю Настрій – іншими словами, Музику, яка – небезпідставно – є вершиною мистецького генія. Тому й література, особливо ЛІТЕРАТУРА ЗАВТРАШНЬОГО ДНЯ, матиме право на життя лише за умов, що вона створюватиме настрої. Як і музика. Бо музика, настрої тому й всесильні, що НЕ конкретні. Саме в цьому таємниця підтексту. Конкретність – сюжет, фабула, конструкція і т. п. – лише засіб “купити” читача, щоб заповнити його музикою настрою. А тоді вже він піде за Творцем, серцем сприйме найглибші його мислі і поривання, повірить йому і свою душу розкриє навстіж. А тільки така душа й здатна прорости зернами Краси і Добра. Геніальним прикладом і підтвердженням цьому є [Тарас] Шевченко, [Василь] Стефаник, [Павло] Тичина (всі вони й досі В ГОЛОВНОМУ! не тільки не оцінені, а й не збагнені нами. І тому з кожним роком естетична цінність їхніх творів зростатиме). Або Довженко – мистецько-філософська енциклопедія України, 5-ий

том творів якого належало б наказом зробити настільною книгою всіх школярів від семи до семидесяти років, щоб збагнути мистецький Лаокоон ХХ ст.)

... Чому саме Вам хочу дати, що маю кращого.

Незалежно від того, як розставлені сьогодні фігури на літературній шахівниці, Ви для мене лишаєтесь Мозком, Серцем і Совістю української літератури. Вам богом дано істинну естетичність – що є визначальним, першоосновним для Художника. Тим паче сьогодні, коли естетичні обрії української (та й не лише української) літератури поступово зникають у сірому тумані буденності, заробітчанства, горлохватства, спекуляції на дійсно важливих, потрібних, пекучих Державних, Світових Проблемах. А 90 % письменників взагалі при слові “естетичність” каменіють в позах гоголівської німої сцени і так перебувають з роззявленими ротами до чергової команди: “Сомкнуть ряди!” Неосвіченість, вузьколюбність, червононосність, несвіжі сорочки й засалені краватки, чатування з-за рогу, непереможне бажання впасти на коліна навіть перед шофером відповідального авто – це не карикатура. Це трагедія. Коли біля пульта управління естетичним розвитком цілого народу стоїть Павло Автомонов, а обіруч ще цілий батальйон партизанів української літератури, які й досі не можуть збагнути, що вони вже не в лісі.

... Я не бравірую тим, що ось такий я розумний – роками пишу свої невеличкі речі і не біжу до друкарні. Просто, швидше не вмію. І не хочу. А що іноді стогну – то болить. Пече. Буває нестерпно пече.

Тепер трохи конкретніше.

Все ж важко. Жити в невідомості. Важко від того, що більшість знає Юрка по кількох сіреньких фільмах, знятих за “моїми” сценаріями. (Вам уже знайоме авторство в кіно.) Та по кількох книжечках гумору, ще студентських.

А живу я іншим.

Тому й хочеться, щоб ті кілька Художників, яких я глибоко шаную, високо ставлю і повністю довіряю – знали, чим живу. [Григор] Тютюнник, [Микола] Вінграновський, [Іван] Драч, [Іван] Миколайчук, [Євген] Гуцало, ще кілька. Для них і пишу. Вірніше, хтось із них завжди переді мною. Коли нидію ночами, кожне сло-

во, мовби їм кажу. Мені те найдорожче. Потім уже не дуже турбує, як буде далі. Всі сили пропадають, аби передати Настрої, поки ще звучать.

...Серед тих небагатьох – Ви, Олесю Терентійовичу. Совість наша. Я знаю всі Ваші твори. Інтуїтивно відчуваю більше, ніж у творах. Боляче, коли бачу компроміси, вибачте. Але...

Згадую Тичину, Довженка...

Ви Художник. Глибокого і Світлого таланту. Добром світитесь – єдине істинне покликання Митця в Світі. (Хай буде він найнищівнішим сатириком, але на Прапорі його мусить горіти Добро. Художник – не слуга, а ПІСНЯ Народу. Тому я ніколи не прийму Кафку. Бо не твори, а ДУша його до Світу Злом проросла.)

... Я не компліменти Вам говорю. І не заграю. Мені це ні до чого (а Вам компліменти і поготів). Нічого мені не треба. Шлях вибрав. Все (небагато), що надруковане чи вийшло на екран, робилося без “допінгу”. Щиро Вам говорю: всі сили трачу на те, щоб написати. Та порозганяти з-під столу редакторів і цензорів. А там, як бог дасть. Десь ще світиться наївна віра, що Справжнє не пропадає. Якщо напишеться, звісно.

І єдине моє бажання (“слад человек” – крик таки прохоплюється), – аби Ви знали, що є такий чоловік. Над чимось він мучиться. Над чим? Скажіть.

...Оце, нарешті, плутано і не дуже скромно – але щиро – Причина, чому хочу дати Вам “мої настрої”.

Вибачте, що забираю у Вас так багато часу. Був би щасливий, коли б Ви уважили мій труд і прочитали книжечку. І можливо, при нагоді, поговорили зі мною. Чи написали кілька слів.

І ще: прийміть “Настрої”, як мій невеличкий подарунок Вам. Не надрукований, правда, але тут я безсилий. Зате – весь мій.

З глибокою і щирою повагою

(Підпис)

Київ-152,

Проспект П. Тичини, 13, кв. 163

Пархоменко Юрко Васильович

* * *

Від Максима Тадейовича Рильського

Без дати

Дорогих Валентину Данилівну і Олександра Терентійовича
сердечно поздоровляю з святом Першого травня.

М. Рильський

* * *

Від Юліана Семеновича Семенова

Без дати

Дорогой Олесь!

Моя нежність к Вам почалась не вчора; мой отец, возвратившись, перебитый, – из Владимирской тюрьмы, сказал мне: “Сын, без «Тронки» нет и не будет европейской литературы”.

С тем и живу.

Ваш, дорогой Олесь, –

Юлиан Семенов

* * *

Від Леоніда Івановича Смілянського і його родини

Без дати

З Новим Роком, дорогі друзі! Будьте здорові, веселі, щасливі.
Нехай Новий Рік несе вам тільки перемоги і радості. Підіймаємо
келихи за вас!

Смілянські

* * *

Від Володимира Миколайовича Сосюри і його дружини

Без дати

Вітаємо з Жовтнем любих Олесея і Валентину. Бажаємо щастя.
Марія і Володимир Сосюри

* * *

... Олесь Гончар – це цілісна творча особистість із непересічним талантом митця, складним життєвим досвідом, всеохопністю та масштабністю художнього мислення, високими моральними чеснотами та усвідомленими українськими позиціями.

Ольга Стадніченко

Примітки, коментарі ДО ЛИСТІВ (1983 – 1995)

У слові вся душа людини. І слово або губить душу, або рятує.

Петро Сорока

1983

Від Олесея Опанасовича Силина

1983

¹ “Я ґрунтовно проаналізував та проілюстрував документами (і кресленнями теж) проблему стосовно Галагана”. – Йдеться про приміщення в Києві, у якому 1871 року Г. Галаган заснував у пам’ять про свого померлого сина Павла приватний навчальний заклад – Колегію Павла Галагана. У цьому закладі навчалися і проживали 70 вихованців, які приймалися з усіх українських земель. Науково-педагогічне піклування над колегією здійснював Київський університет.

* * *

Від Юлія Петровича Ванаґа

15 лютого 1983

¹ “Вчерне роман уже переведен и вскоре будет сдан в производство”. – Мовиться про видання: Гончар О. Твоя зоря / пер. В. Кіри. – Рига: Лієсма, 1984. – 411 с.

* * *

Від Віоли Рудольфівни Авдоніної

7 січня 1983

¹ “Издательство «Лиесма» планирует выпуск Вашего романа «Твоя заря» на латышском языке”. – Йдеться про майбутнє видання: Гончар О. Твоя зоря / пер. В. Кіри. – Рига: Лієсма, 1984. – 411 с.

* * *

Від Дмитра Дмитровича Кременя

16 січня 1983

¹ “Надсилаю Вам свою книжку «Південне сяйво»”. – Мовиться про видання: Кремень Д. Південне сяйво: вірші, поема. – К.: Молодь, 1982. – 104 с.

² В а н ь к а Ж у к о в . – Йдеться про персонажа оповідання А. Чехова “Ванька” – дев’ятилітнього хлопчика-сироту Ваньку Жукова,

який надіслав листа своєму дідові “Константину Макарычу” на адресу: “на деревню дедушке”.

³“ Для мене було як грім і сонце водночас, коли Ви згадали й моє скромне ім'я в інтерв'ю кореспондентові «ЛГ» напередодні VII Всесоюзної наради молодих письменників у Москві” . – Народа відбулася 20–27 березня 1979 року. Її організували Спілка письменників СРСР і ЦК ВЛКСМ. У роботі цього форуму взяли участь 300 письменників зі всіх кінців тодішнього СРСР. Вступне слово виголосив перший секретар правління Спілки письменників СРСР Г. Марков. Напередодні наради Олесь Гончар відповів кореспондентові К. Григор'єву на низку питань. Він наголосив на тому, що в Україні багато “молодых литературных дарований, достаточно обширна их география. Хотелось бы назвать имена... таких поэтов, как А. Кичинский... из Херсона, Ю. Ильина из Донбасса, Дмитрий Кремень – школьный учитель с Николаевщины” (Растет литературная смена // Литературная газета. – 1979. – 14 марта. – С. 2).

* * *

Від Володимира Дмитровича Буряка

30 січня 1983

¹“ Відверто кажучи, злякався Вашого листа, коли побачив” . – Див. лист В. Буряка до О. Гончара, датований 28 грудня 1982 року.

²“ Спробував реалізувати свій настрій у диптихові «Зустріч», який, якщо не заперечуєте, присвячую Вам” . – В. Буряк надіслав цей диптих разом із листом О. Гончару:

Зустріч
О. Т. Гончару

1.

Як зараз у пам'яті –
міст дерев'яний через Дніпро.
Туман. Чорні руїни берега.
Вартових застереження:
– Увага! Обмеження швидкості!
Наче в пам'ять до себе,
в те болюче – війна,
що ночами викрикує з нас:
– Де це ви, мамо!
Доторк пальців до мокрих дощок,
як неспізнаний щем чужого цілунку,
як прохолода подушки від сліз,

як вічне осягнення
таємниці лица твого, мамо...
А ми серед світу сполохано,
Тридцять горнят дитбудинківських,
рівновагу уперто шукаємо
на дерев'яному мості життя
між війною, якої не бачили,
хоч нею наїлися вдосита,
і берегами дитинства свого.
А міст під ногами спинається,
як крило велетенського птаха,
що хоче злетіть, та не сила –
пам'ять-туман не знімає
хвилі болю душі.

2.

Зима.
Візерунки на залишках скла
в обгорілих фрамугах
університетського корпусу,
і посічені стіни від куль,
і холодні аудиторії пам'яті,
де в очах студентів –
вчорашніх солдатів –
ще спалахнуть рвані фрески
облич бойових побратимів.
І тому, коли Ви йдете
засніженим мостом на лекції
вивчати етимологію слова війна,
то у мозку
стривожені барви слів
пломенять відлунням далекого бою
у долині червоних маків.
І скрипить, коливаючись,
дерев'яна дорога життя,
що не може спокійно вдихати
повітря мирної тиші –
все відлунюють вибухи на берегах...

3.

Хто думав, Олесе Терентійовичу,
що нам доведеться зустрітись
серед Ріки,
між вогнями Ломівки і центру
Дніпропетровська,

між роками нових поколінь,
на крутих високоссях Творчості,
де у мене була лише перша екскурсія
в усвідомлення згарищ дитинства,
а у Вашому серці скільчилися
перші розділи книги
про Перемогу і Мир.

(Підпис)

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

16 лютого 1983

¹ “ До речі, обидві статті (першу в «Прапорі юності», другу в «Днепре Вечернем») написав літпрацівник редакції газети «Прапор юності» Микола Чабан” . – У першій публікації “Експонати розкажуть” (Прапор Юності. – 1983. – 12 грудня) мовиться про створення Літературного музею в Дніпропетровську. Зміст другої публікації – “А почалось все так” (Днепр вечерний. – 1984. – 11 лютого) – місце та роль Придніпров’я в житті і творчості О. Гончара.

² “ М. Чабан ... передплатив шеститомне видання Ваших творів, перший таки наважився вислати Вам. Дуже просить дати автограф – написати на цій книжці своє слово” . – Йдеться про видання: Твори : в 6 т. / вст. ст. В. В. Фашенка. – К. : Дніпро, 1978–1979. Перший том, куди ввійшли “Фронтові поезії”, трилогія “Прапорonoсці”, новели “Модри Камень”, “Весна за Моравою”, “Ілонка”, “Гори співають”, О. Гончар повернув І. Шаповалові (М. Чабанові) з таким написом: “Миколі Чабану на все добре в житті”.

О. Гончар. 1984 Київ”.

* * *

Від Бориса Дмитровича Антоненка-Давидовича

10 березня 1983

¹ “ ...видання моєї останньої збірки прози «Завищені оцінки» перенесено до плану 1985 року, цебто її фактично зарізано” . – Книга “Завищені оцінки” прийшла до читача після смерті автора – у 1989 році.

* * *

Від Василя Лазаровича Микитася

21 березня 1983

¹ “Погортайте, будьте ласкаві, моє писання”. – В. Микитась надіслав О. Гончарові літературно-публіцистичний нарис “Життя. Ідеологічна боротьба. Література” (К. : Рад. письменник, 1982. – 192 с.).

* * *

Від Олеся Опанасовича Силина

25 березня 1983

¹ “При зустрічі з В. В. Канівцем я документально проілюстрував йому неприпустиме ставлення до споруди...”. – Див. лист О. Силина до О. Гончара, датований 1983 роком (лист, примітка¹).

² “Додаю примірник свого звернення”. – У родинному архіві О. Гончара цього документа не вдалося віднайти.

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

30 березня 1983

¹ “Як поїхав у серпні з Києва, так і втратив сліди – що ж робиться у видавництві з «Кораблем безумців» ...”. – Див. лист В. Батюка до О. Гончара, датований 29 вересня 1982 року.

* * *

Від Раїси Михайлівни Близнець

19 травня 1983

¹ “... дуже хотілося б, Олесю Терентійовичу, аби у книжці спогадів про Вітю було й Ваше авторитетне слово”. – 1987 року видавництво “Веселка” випустило збірник “Як звук павутинки...”, куди увійшли літературно-критичні статті, нариси майстрів слова, літературознавців, педагогів про українського

поета В. Близнеця. Уміщено також автобіографію письменника, яку він подавав до “Антології української літератури для дітей”, неопубліковані твори – “Звідки починалась Руська земля...”, “На колишній Царській площі”, “Хлопчик і тінь”. Відкриває збірку своїм словом “Як звук павутинки...” О. Гончар. “Віктор Близнець, – пише він, – володів мистецтвом стриманості, ощадності в слові... Голос письменника мав свою інтонацію, свій тембр, і цей тембр... рідкісний. Мов той фантастичний дарований уявою звук павутинки, бринить у нашій літературі Близнецеве, хай і не вельми гучне, але по-справжньому талановите слово”. Упорядкувала збірник дружина письменника Раїса Михайлівна Близнець.

* * *

Від Валентина Володимировича Тарнавського

Липень 1983

¹ “Хочу, однак, наважитись і постукати в двері Вашої робітні зі своєю першою книжкою”. – Йдеться про збірку повістей та оповідань “Міські мотиви” (К.: Рад. письменник, 1983).

² “Днями телевізійний екран показав хорошу, схвильовану передачу, зігріту Вашою усмішкою, живим диханням, пристрастним, неспокійним, мудрим словом про людину в світі і світ у людині”. – Див. лист В. Ковалю до О. Гончара, датований 15 липня 1983 року.

* * *

Від Віталія Кириловича Ковалю

15 липня 1983

¹ “Робота над сценарієм була для мене і великою честю, і великим щастям”. – Мовиться про фільм “Сторінки творчості Олесея Гончара”, який демонструвало по вечірній програмі українське телебачення 15 липня 1983 року. “Проникливо й натхненно читала уривки із «Зорі» Ніла Крюкова, записано в «Щоденниках» 16 липня 1983 року. – Розумно, інтелігентно говорили про своє сприйняття «Прапороносців» Євген Гуцало, Тимошенко, Медвідь, Тарнавський, Степан Пушик. Їхні виступи – душа фільму.

А загалом – це справді подарунок.

М. Б[ажа]н однак передачі не сприйняв, кривиться, що, мовляв, автора поетичної прози подали «недостатньо «поетично», і «не досить лірично», і молодих прозаїків надто багато, і він їх «не знає» (може, й правда), хоча телевізійники вважають, що всі ці гримаси виникли через те, що старого не залучили до передачі, хоч він нібито й виявляв бажання прочитати вірш з посвятою, з отією сумнівною похвалою про бузок і каску, – авторові «Пр[апоронос]ців», «Тронки» й «Собору»...” (Г. О. Щод., т. 2, с. 567). Див. також лист М. Бажана до О. Гончара, датований 3 квітня 1978 року (лист, примітка¹).

* * *

Від Віктора Олексійовича Погрібного

17 серпня 1983

¹“ Минулого приїзду на Кіровоградщину, як святкувалося 80-річчя Юрія Яновського, при від’їзді Ви, Олеся Терентійовичу, порадили мені частіше виступати в республіканських виданнях, підготувати книгу нарисів про наших степовиків” . – Див. лист А. Колісниченка до О. Гончара від 31 травня 1982.

²“ Книгу підготував”. – Йдеться про книгу “Однолюби”, яка не була надрукована.

³“ Кожен з нас прагне поліпшити свої видавничі справи, спробувати вступити до Спільки письменників”. – Кіровоградський осередок Спільки письменників України створено в 1984 році, а до того кіровоградські письменники входили до складу Одеської обласної організації. В. Погрібний вступив до Спільки письменників України в 1996 році.

* * *

Від Антона Федоровича Хижняка

8 вересня 1983

¹“ Щойно одним подихом прочитав у сьогоднішньому номері «Літературної України» Ваше оповідання «Геній в обмотках»”. – Мовиться про публікацію: Гончар О. Геній в обмотках : оповідання // Літературна Україна. – 1983. – 8 вересня. Цей твір 5 листопада 1983 року був надрукований також у газеті “Комсомолец Полтавщини”.

* * *

Від Зінаїди Панасівни Тарахан-Берези

26 вересня 1983

¹ “З невимовним хвилюванням надсилаю підготовлений мною проспект книги «Тарасова світлиця», яка запланована видавництвом «Промінь» на наступний рік”. – Ця книга не була опублікована. Її рецензували член-кореспондент АН УРСР Є. Кирилюк і професор Г. Сидоренко.

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

30 вересня 1983

¹ “... «унылая пора, очей очарованье»...”. – Вислів належить О. С. Пушкіну (вірш “Осень”, жовтень–листопад 1833 року).

² “Тільки впала в око назва «Геній в обмотках», враз майнуло: мабуть, про Нього”. – В. Батюк прочитав у “Літературній Україні” (1983. – 8 вересня) оповідання “Геній в обмотках” і здогадався, що в ньому йдеться про основоположника космонавтики Олександра Гнатовича Шаргея (Юрія Васильовича Кондратюка).

³ “Запам’яталось мені назавжди, як Ви тоді повернулися з полтавської подорожі, і хоч ходили ми з Вами на лузі в Кончі, були Ви в той час думками в гоголівських краях, розповідали про ту чудесну подорож, і ті два найбільші враження відтворилися у «Гоголівськими шляхами» в «Лит. газеті» і в цьому оповіданні”. – У вересні 1981 року О. Гончар відвідав Полтавщину. Він побував у рідному селі, пройшовся гоголівськими місцями (Диканька – Гоголеве (Яновщина) – Миргород), зустрівся в Полтаві з родичем Ю. Кондратюка Анатолієм Васильовичем Даценком, який “багато цікавого розповів. У Москві, в Інституті природознавства АН, збереглися юнацькі зошити з розрахунками Ю. Кондратюка, з написом: «Для тех, кто будет читать, чтобы строить». Геній з фантастичною біографією” (щоденниковий запис, датований 10 вересня 1981 року) (Г. О. Щод., т. 2, с. 480–482). Тоді О. Гончар упритул наблизився до реалізації задуму, зафіксованого в діарійній нотатці від 24 червня 1981 року: “Геній в обмотках... хотілось би щось написати про нього. Кажуть, Сталін і Берія вважали, що фон Браун, винахідник ФАУ та іншої фантастичної зброї, то саме і є Кондратюк і ніхто інший... І що цим пояснюється заборона згадувати... І лише зараз, коли вже остаточно стало відомо – хто є хто, з імені Кондратюк нарешті знято табу...” Відомо, що О. Гончар писав про “батька космонавтики” нариси “Під небом алтайським” (1972 рік), але цензура “повишкрібала” це ім’я (Г. О. Щод., т. 2, с. 467).

Нарис “Гоголівськими шляхами” надрукований у газеті “Літературна Україна” (1981. – 29 вересня), у перекладі російською мовою (К. Григор’єва) – у “Літературній газеті” (1981 – 2 декабля) і журналі “Радуга” (1981. – № 2. – С. 31–39).

* * *

Від Зінаїди Панасівни Тарахан-Берези

8 жовтня 1983

¹ “Ця маленька книжечка дорога мені”. – Див. лист З. П. Тарахан-Берези до О. Гончара, датований 26 вересня 1983 року.

² “Ось і сьогодні зранку сюди піднялася 83-річна канівська бабуся Варвара Степанівна Романенко, яка ще до революції жила біля дідуся Івана Ядловського, була його помічницею”. – Іван Олексійович Ядловський (1850–1933), сторож і доглядач могили Тараса Шевченка в Каневі (1883–1933). Жив у спеціально збудованій хаті біля місця вічного спочинку Шевченка. Опікувався Тарасовою світлицею – першим народним музеєм поета. Похований на Тарасовій горі.

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

22 жовтня 1983

¹ “Правління СПУ та партбюро обласної письменницької організації в Дніпропетровську зобов’язали мене створити в кол. буд. Інзова, де жив Пушкін, літературний музей”. – 24 лютого 1982 року Дніпропетровський міськвиконком прийняв рішення про створення в місті в будинку на проспекті Карла Маркса, 64, у якому 1820 року бував О. С. Пушкін, літературного музею. 1983 року в Дніпропетровському історичному музеї ім. Д. І. Яворницького з’явився науково-дослідницький та експозиційний відділи літератури. Почався інтенсивний збір матеріалу для майбутнього духовного храму. У 1998 році прийнято ще одне рішення – про поетапне відкриття його. Перші відвідувачі завітали до музею “Літературне Придніпров’я” 24 травня цього року. Тоді вони оглядали виставку “Сторінки літературної історії краю”, одна з експозицій якої розповідала про творчі зв’язки О. Гончара з Придніпров’ям (“Кабінет за грубкою” О. Гончара в Ломівці).

² “Ми будемо раді й щасливі, коли там, в літературному музеї, шанувальники Вашого таланту побачать Вашу книгу з автографом, чи якесь фото, чи адресу, чи старий квиток тощо”. – О. Гончар у листі-відповіді від 2 грудня 1983 року пише: “Гадаю, що найкраще буде подарувати для музею твори, які були написані на дніпропетровській землі, в моїй улюбленій Ломівці на лівому березі... Отже, надсилаю Вам своє «Вибране», куди ввійшли «Прапороносці» та «Тронка», та ще серію фотографій, здебільшого пов'язаних із Дніпропетровщиною... Згодом, коли виникне потреба, Валентина Данилівна пошукає для Вас що-небудь іще” (Г. О. Листи, с. 412–413). На конверті Валентина Гончар написала: “20 грудня 1983 послано фото (12 штук) і «Вибране»”.

* * *

Від Сергія Анастасійовича Гальченка

4 листопада 1983

¹ “Дещо цікаве знайшов у сім'ї Подвойських-Свердлових”. – Мовиться про Ніну Миколаївну Подвойську, дочку радянського партійного, військового діяча Миколи Ілліча Подвойського, та її чоловіка Андрія Яковича Свердлова, сина революціонера, радянського державного діяча Якова Михайловича Свердлова.

² “Я ж у Москві продовжую пошуки тичининських матеріалів. Крім державних архівів і бібліотек, працюю ще й і в «приватних зібраннях» ... Тут же хочу довести до кінця справу з автографами Шевченка (є тут поезії, листи, малюнки – оригінали!)”. – Лист надіслано з Москви, де С. А. Гальченко з рекомендаційним листом голови редколегії Зібрання творів П. Г. Тичини в 12-ти томах академіка О. Т. Гончара перебував у службовому відрядженні і проводив розшуки листів поета для комплектування тому епістолярної спадщини. За рекомендацією І. С. Козловського С. А. Гальченко побував у родині Подвойських-Свердлових. Донька вихователя юного Тичини Миколи Ілліча Подвойського Ніна Миколаївна надала для використання тичининські матеріали, які мала у своєму розпорядженні. Вони були опубліковані в 12 томі Зібрання творів П. Г. Тичини.

У московських архівах С. А. Гальченкові пощастило віднайти, а згодом і надрукувати деякі матеріали Т. Г. Шевченка, зокрема чернетки автографів віршів “Каламутними болотами”, “Подражаніє Іезекіїлю”, “Осія. Глава XIV”, “Якби-то ти, Богдане п'яний...”.

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка*11 листопада 1983*

¹ “А книжку «My family and other animals» я замовив і перешлю наприкінці місяця”. – Див. лист В. Батюка до О. Гончара від 9 грудня 1983 року (лист, примітка¹).

² “Радий, що Драчеві дали премію...”. – У 1983 році Іван Драч став лауреатом Державної премії СРСР (за збірку поезій російською мовою “Зеленые врата” [М., 1980]). Премію заснували ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР у 1966 році. Вручали з 1967 до 1991 року. Присуджували за видатні творчі досягнення в галузі науки і техніки, літератури і мистецтва.

* * *

Від Лідії Григорівни Орел*30 листопада 1983*

¹ “Дуже Вас прошу, знайдіть, будь ласка, кілька хвилин і прочитайте мою статтю «Народна культура і творчість Григора Тютюнника» (перший примірник я надіслала редакції журналу «Вітчизна» на ім'я В. Яворівського)”. – Разом із листом Л. Орел надіслала машинописний текст статті завідувача сектору етнографії Музею народної архітектури та побуту УРСР “Народна культура і творчість Григора Тютюнника (до 55-річчя з дня народження)” (обсяг – 17,5 сторінок), а також 5 світлин із такими підписами на звороті: “Ріка Грунь протікає через Шилівку”, “Хата Григора Тютюнника в селі Шилівка, збудована після війни”, “Міст через річку Грунь в селі Шилівка”, “Місце садиби, де народився Григир Тютюнник”, “Церковно-приходська школа, де вчилися брати-письменники Григорій та Григир Тютюнник. Живуть дві сім'ї вчителів”.

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала*5 грудня 1983*

¹ “Велике й превелике спасибі Вам і Валентині Данилівні за прислану книгу з автографом та 12 фото для Дніпропетровського літературного музею”. – Йдеться про видання “Избранное” (М. : Художня література, 1978. – 736 с.) та про фото “Терентій і Тетяна Біліченки”, “Андрій Малишко і О. Гончар. Ломівка”, “О. Гончар із дружиною”. Див. лист І. Шаповала до О. Гончара від 22 жовтня 1983 року (лист, примітка²).

² “До речі, правління Обласного Товариства пам’ятників історії та культури, до складу якого я входжу, запланувало ще одне, на мою думку, добре діло: встановити меморіальну дошку на тій хатині, у Ломівці, де Ви жили і творили”. – 4 квітня 2003 року на будинку, де мешкала сестра О. Гончара (раніше виселок, нині м. Дніпропетровськ, вул. Клубна, 25), встановлено меморіальну дошку з таким написом: “Тут у роках 1945–1947 жив і писав твори Олесь Терентійович Гончар”.

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

8 грудня 1983

¹ “Висилаю Вам «Прапор юності», де проникливі журналісти добралися до Ваших скарбів...”. – У газеті “Прапор юності” (1983. – 8 грудня) опублікована стаття дніпропетровського журналіста Миколи Чабана “Експонати розкажуть”. У ній ідеться про експонати, які передав новоствореному літературному музею через І. Шаповала О. Гончар: книгу “Вибране” та 4 фото, на яких зображений О. Гончар із письменниками Ч. Айтматовим, М. Шолоховим, С. Михалковим; із сином Юрієм; із шанувальниками творчості; фотопортрет О. Гончара. Подано також лист О. Гончара до І. Шаповала, датований 2 грудня 1983 року.

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

9 грудня 1983

¹ “Моє побажання, що дорівнює наказові: нехай наша перекладачка кидає всі справи до одної, сідає за переклад і через три місяці кладе на стіл видавництва готовий переклад, і тоді вже хай видавець думає”. – Твір Джеральда Даррелла “Моя сім’я та інші звірі” в перекладі доньки О. Гончара Л. Гончар вийшов у видавництві “Веселка” 1988 року, у видавництві “Богдан” (м. Тернопіль) 2010 року.

² “Читав Ваш виступ перед літмолодняком...”. – Мовиться про виступ О. Гончара на відкритті Республіканської наради молодих письменників 14 листопада 1983 року, який друкувався в газетах “Літературна Україна” (1987. – 17 листопада), “Літературная газета” (1984. – 11 січня), у журналі “Дніпро” (1984. – № 7. – С. 3–6). Письменник у цьому виступі наголосив на тому, що “Semper tiro, завжди учень – це, очевидно, має стати для кожного з нас правилом творчого життя”,

і закликав: “Хай те, що звершували майстри, стане прикладом повчальним і наснажливим”.

* * *

1984

Від Степана Григоровича Пушика

1984

¹ “В оцій книжечці про Франківщину, яку я написав для українців за рубежом, є рядки і про Ваш «Циклон»”. – Йдеться про видання “Івано-Франківщина” (1984).

² “Буде «Жовтень» друкувати”. – Див. лист С. Пушика до О. Гончара від 3 вересня 1985 року (лист, примітка²).

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

1 січня – 3 лютого 1984

¹ “Цікаво, це ж це у мене промкнувся песимізм, що Ви радите: «більше юморá»?”. – У “Щоденниках” О. Гончара є така нотатка (20 листопада 1974 року): “Мав Яновський з гіркої досвіду добути свою власну формулу життєвої поведінки:

– Більше юморá!..

Так це звучало в його устах” (Г. О. Щод., т. 2, с. 201).

² “І ще мені намислилось, що «Моя родина та інші істоти» чудово надаються для публікації в журналі”. – Див. листи В. Батюка до О. Гончара від 9 грудня (лист, примітка¹) і 11 листопада (лист, примітка¹) 1983 року.

³ “Що словникові дали премію, це прекрасно”. – У 1983 році групі вчених Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР, які зробили найбільший внесок у створення Словника української мови, присвоєно звання лауреатів Державної премії СРСР.

⁴ “У 12-му номері «Нашего современника» в пух і прах рознесли Євтушенківські «Ягодные места»”. – Мовиться про роман Є. Євтушенка “Ягодные места” (М. : Сов. писатель, 1982), у якому розповідається про планету Земля, цивілізацію й людину, історію та сучасність, а також про журнальну рецензію на цей твір (Волков О. Ягодные места : вокруг да около романа // Наш современник. – 1983. – № 12. – С. 170–173).

⁵ “... розгортаю «Л.У.» – бачу: переклад Тагора серед творів, висунутих на премію М. Рильського”.

– Серед висуванців на цю нагороду – В. Батюк (за переклади з бенгальської мови творів Р. Тагора, уміщених у збірці “Поезії” [“Дніпро”, 1983]).

⁶ “Премію, звісно, треба вручити А. Абдулі та А. Кацнельсону (четвертого висуванця я не знаю)”. – Лауреатами літературної премії ім. М. Рильського, яку присуджують за кращі художні переклади українською мовою творів письменників народів СРСР, братніх соціалістичних країн і прогресивних авторів капіталістичних країн, а також за перекази мовами народів світу творів української літератури, стали Аббас Абдулла (за переклади азербайджанською мовою творів І. Котляревського, Т. Шевченка, Лесі Українки, М. Рильського та ін.) і Абрам Кацнельсон (за переклад і впорядкування книги “З єврейської радянської поезії”). Четвертим висуванцем був О. Синиченко (за переклад з грузинської мови роману Н. Думбадзе “Не бійся, мамо” та переклади, уміщені у збірці творів грузинської літератури для дітей “Маленька скарбничка”).

⁷ “Переклади у «Всесвіті», які Ви читали, – то набуток «інвалідного місяця» минулого року, коли лежав запакований у гіпс”. – У журналі вміщені твори Нозрула Іслама, Шахіда Шабера, Рабіндраната Тагора, які з бенгальської переклав В. Батюк (1983. – № 10. – С. 130–137).

* * *

Від Олександра Теофіловича Богачука

18 лютого 1984

¹ “Надсилаю Вам свій «Стогін землі»”. – Йдеться про видання: Богачук О. Стогін землі : поема. – Л. : Каменярь, 1983. – 70 с. Зміст твору – трагедія волинського села Кортеліси, яке у вересні 1942 року знищили гітлерівці.

* * *

Від Івана Семеновича Козловського

7 березня 1984

¹ “И в «Правде» і «Сов. культ.» («Советской культуре»)”. – Мовиться про публікації: Гончар О. Бессмертие Кобзаря : к 170-летию со дня рождения Т. Г. Шевченко // Правда. – 1984. – 6 марта; Певец единения : [до 170-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка] // Советская культура. – 1984. – 6 марта.

* * *

Від Олесея Опанасовича Силина

18 березня 1984

¹ “А ще не можу не приєднати слова подяки і захоплення свого Вашими статтями до Шевченкового свята і виступу на ньому”. – Йдеться про такі публікації: Вінок слави: [висловлювання про велич Кобзаря: до 170-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка] // Радянська Україна. – 1984. – 10 березня (О. Гончар та ін.); Гончар О. Народився, щоб осяяти Україну: [вступне слово на урочистому вечорі, присвяченому 170-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка] // Літературна Україна. – 1984. – 15 березня.

* * *

Від Михайла Петровича Романа

30 березня 1984

¹ “Виконую свою обіцянку і висилаю Вам свої рецензії на Ваші книги”. – Рецензії М. Романа на книги О. Гончара не збереглися в родинному архіві письменника.

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

27 квітня 1984

¹ “Як мені не дивно, «Лит. газета» надрукувала той «Талант на паланкине», про який я згадував у зв’язку з «Генієм в обмотках». – У цій публікації мовиться про “арифметику й алгебру перекладу”, про те, що перекладачеві треба бути і талантом, і ерудитом (Літературная газета. – 1984. – 18 квітня. – С. 5).

* * *

Від Василя Івановича Фольварочного

2 липня 1984

¹ “Ось уже минув рік від Вашого перебування в нашому краї...”. – 24–25 червня 1983 року О. Гончар перебував на Буковині. “Виступав на відкритті «Червневих зір», присв[ячених] возз’єднанню”, наголосивши, що ця подія “ніколи не поменшиться в наших очах, ніколи не перестане нас хвилювати. Бо то звершився акт вищої історичної справедливості”. Слухав виступи своїх колег, запали в душу

поезії Галини Тарасюк, Богдана Мельничука. Відвідав Вижницю, заїздив на подвір'я “глянути церковцю, де брав шлюб з молдаванкою Роксоланою Тиміш Хмельницький” (Г. О. Щод., т. 2, с. 565).

* * *

Від Миколи Івановича Братана

11 липня 1984

¹ “Надсилаю Вам найновіше, – не без помилок, – це, очевидно, моє перед'ювілейне”. – Йдеться про збірку поезій “Добриня”. 1 січня 1985 року М. Братанові виповнилося 50 років.

² “Чекаю на гранки передмови до «Тронки»”. – М. Братан підготував передмову до роману “Тронка” (Тронка : роман у новелах / передм. М. Братана. – К. : Дніпро, 1984. – 244 с. – [шк. бібл.]), у якій, написав 3 травня 1984 року О. Гончар у листі до свого херсонського колеги, “блиск розуму та мудрість степовицької... [слово М. Братана. – М. С.] душі” (Г. О. Листи, с. 422).

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

26 липня 1984

¹ “Але нічого втішного немає: думаю, що й не буде, хоч [Сергій] Бурлаков (у який уже раз) заявив, листи, мовляв, написано і на обком, і міськ-раду”. – Див. лист С. Завгороднього до О. Гончара від 22 жовтня 1984 року (перший абзац).

* * *

Від Віктора Петровича Коржа

Серпень 1984

¹ “Я Вам глибоко вдячний за те, що в інтерв'ю у газеті «Радянська Україна» Ви згадали і моє ім'я в ряду улюблених мною поетів, у яких ніколи не на-томлююся вчитися”. – В інтерв'ю до 50-річчя створення Спілки письменників СРСР, яке записав Я. Гоян, О. Гончар сказав таке: “Рясним гроном талантів красується сьогодні українська поезія, де творчість Платона Воронька, Миколи Нагнибиди, Івана Драча, Дмитра Павличка, Ліни Костенко, Віталія Коротича, Миколи Вінграновського, Романа Лубківського, Миколи Братана, Віктора Коржа та інших молодших колег здо-

буває численних прихильників” (Братерська співдружність : інтерв’ю // Радянська Україна. – 1984. – 29 липня. – С. 2).

* * *

Від Яреми Петровича Гояна

1 серпня 1984 р.

¹ “Щиро дякую Вам за розмову про ювілей Спілки письменників, матеріал дуже добре зустрінутий в редакції”. – Йдеться про публікацію: Братерська співдружність : інтерв’ю до 50-річчя створення Спілки письменників СРСР / записав Я. Гоян // Радянська Україна. – 1984. – 29 липня.

² “Посилаю переклад публіцистичного етюдю про День Перемоги”. – Цього етюдю не виявлено в родинному архіві О. Гончара.

* * *

Від Давида Ілліча Файнштейна

13 серпня 1984

¹ “Я тільки вчора повернувся з Кримської астрофізичної обсерваторії, де познайомився з першовідкривачами цих космічних жителів – подружжям Черних – Миколою Степановичем і Людмилою Іванівною”. – Мовиться про родину астрономів, випускників Іркутського педагогічного інституту, працівників Кримської астрофізичної обсерваторії, авторів оригінальної методики спостереження за малими планетами, рекордсменів за кількістю відкритих небесних тіл.

² “... мені дуже важливо мати Ваші відповіді – я працюю над книгою документальних нарисів про планети, котрі повторюють прекрасні земні імена”. – На конверті В. Гончар написала: “Послано інтерв’ю. 14. XII. 84”.

* * *

Від Федора Трохимовича Моргуна

14 серпня 1984

¹ “... радий щиро такому сусідству, як в «Радуге»”. – Йдеться про публікацію О. Гончара і Ф. Моргуна в одному числі журналу Радуга (1984. – № 8) : Гончар О. Мости единения : слово на открытии семинара переводчиков из братских социалистических стран. – С. 111–114; Моргун Ф. В отчете доме Н. В. Гоголя. – С. 103–110.

² “Посилаю Вам «Зорю», там про це сказано докладніше і, як на мою думку, вдало”. – Мовиться про публікацію: По-діловому вирішувати нові завдання на селі // Зоря Полтавщини. – 1984. – 11 серпня. – С. 1–2 [про доповідь першого секретаря Полтавського обкому Компартії України Ф. Моргуна на обласній нараді в м. Миргороді].

* * *

Від Яреми Петровича Гояна

17 вересня 1984

¹ “Дуже дякую Вам за високі і правдиві слова про Василя Касіяна в статті, присвяченій Олександрові Довженку”. – У нарисі “Від Сосниці до планети”, уперше надрукованому в газеті “Літературна Україна” (1984. – 6 вересня), О. Гончар стверджує, що “великі художники йдуть до людства як повпреди своїх народів, як речники їхніх дум і устремлінь. Через особу художника епоха виявляє свої пристрасті, рівень духовності, устами художника народ виповідає світові себе, своє найзаповітніше. Це можемо сказати про поезію Тичини, музику Леонтовича, романи Яновського, п’єси Куліша, малярські праці Бойчука та Петрицького, графіку Касіяна...”. Я. Гоян – син Олени (Касіян, Гоян), рідної сестри В. Касіяна.

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

21 вересня 1984

¹ “Про переклад «Моєї родини та інших звірів» не питаю...”. – Йдеться про автобіографічну повість англійського мовного перекладача Джеральда Даррелла, яку українською мовою переклала Л. Гончар, дочка О. Гончара. Див. листи В. Батюка до О. Гончара від 9 грудня 1983 року (лист, примітка¹), 11 листопада 1983 року (лист, примітка¹).

* * *

Від Івана Микитовича Шаповала

5 жовтня 1984

¹ “Для нас було б дуже приємно, якби Валентина Данилівна вислала те фото, яке вона з доброї ласки зробила тоді з усіх нас”. – Валентина Гончар виконала це прохання, що засвідчує лист І. Шаповала до неї:

Вельмишановна Валентино Данилівно!

Велике Вам спасибі за прислані фото, на яких Ви з великою майстерністю зафіксували зустріч Олесея Терентійовича з своїми земляками. Воістину – це дорогі для нас фотознімки.

А я оце клопочусь, щоб при музеї Д. І. Яворницького організувати виставку, де б показати народження “Прапороносців”. У нас є й друкарська машинка, на якій друкувався журнальний варіант, і фото О. Т. Гончара, і його книги, зокрема “Прапороносці”.

Та й кому ж, як не нам, слід це зробити! Це наш святий моральний обов’язок.

З щирою повагою

Ів. Шаповал

2.XII.1984 р.

Дніпропетровськ

До листа додано публікацію Є. Шевченка “Щедрыє дары музею” (Днепр вечерний. – 1981. – 1 грудня) (про подарунки музеєві імені Д. І. Яворницького).

* * *

Від Олександра Йосиповича Билінова

18 жовтня 1984

¹ “С большим опозданием высылаю обещанное: копии сделали ужасные, а посему высылаю оригиналы (!)”. – Надіслані світлини в родинному архіві О. Гончара не збереглися.

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

22 жовтня 1984

¹ “...у «Зорі» з’явилися матеріали про зв’язки сина Олександра, Л. Голоти та ще кількох осіб, що мають відношення до літератури, з колишнім оунівцем”. – 14 січня 1984 року газета “Зоря” опублікувала статтю “Чотириликий запроданець”, у якій поета, бандуриста, художника Микола Сарму-Соколовського звинувачено в націоналізмі. 18 липня 1984 року це видання надрукувало лист-заяву “Мене мучить моє минуле” Миколи Олександровича. Він глибоко розкаюється у своєму минулому і дуже шкодує, що й “після відбуття покарання невміло обирає друзів”, серед яких – В. Сіренко, М. Береславський, Л. Голота, “слабодух, кабінетний інтелігент з нальотом малоросійського” О. Завгородній та ін.

² “...в цього оунівця була видана у видавництві «Рад. письменник» поетична збірка, в анотації до неї той оунівець представлений як учасник Вітчизняної, на збірку з’явилися позитивні рецензії”. – Йдеться про збірку віршів М. Сарми-Соколовського “На осонку літа” (К. : Рад. письменник, 1980).

* * *

Від Сергія Левковича Хавруся

3 листопада 1984

¹ “Земляки Нечуя-Левицького з великим інтересом переглянули телепередачу «Живе слово» (до 100-річчя з дня народження видатного вченого-філолога О. І. Білецького), що транслювалася з м. Києва 2 листопада ц.р.”. – У родинному архіві О. Гончара збереглися матеріали телепередачі “До 100-річчя з дня народження О. Білецького” (1984 рік). Письменник виняткову увагу приділив місцю й ролі О. Білецького – “одного з наймогутніших діячів нашої культури” – у вітчизняному літературознавстві, залишив свої спогади про нього: “Він був улюбленцем студентів, до нього, коли він з’являвся на кафедрі, завжди набивалося молоді і було чого. Ніколи ми не виходили з аудиторії розчаровані. І хоч він був інтелігентом старої школи, треба сказати – високої школи, водночас він був дивовижно сучасний у своїх пристрастях, у своїх зацікавленнях”. О. Гончар 29 вересня 1984 року занотував у “Щоденниках” таке: “Записуюсь у Києві на телевізії про Ол[ександра] Білецького. Сказав, зокрема, що він не хотів зображати українську літературу «вічною ученицею», такою, що сидить завжди на задній парті і тільки й жде, хто їй що скаже...” (Г. О. Щод., т. 3, с. 32).

² “Окремо хочеться подякувати Вам, дорогий, за теплі і правдиві слова про вченого, про його роль в оцінці світового значення творчої спадщини І. С. Нечуя-Левицького”. – О. Гончар поставив у заслугу О. Білецькому те, що “по-справжньому оцінив Нечуя-Левицького, назвавши його в ряду письменників європейського масштабу” (Г. О. Щод., т. 3, с. 32).

³ “З глибокою повагою директор музею”. – “Мовиться про Стеблівський літературно-меморіальний будинок-музей І. С. Нечуя-Левицького, заснований 1960 року в селі Стебліві Корсунь-Шевченківського району Черкаської області. Міститься у відновленій пам’ятці історії – будинку, де мешкала рідня І. С. Нечуя-Левицького.

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього*15 листопада 1984*

¹ “Прочитав у «Літукраїні», що Ол. Білаш на лібрето Б. Олійника створює оперу за мотивами твоїх «Прапорonoсців». – Йдеться про публікацію “Музикою звеличувати серце” О. Білаша (Літературна Україна. – 1984. – 18 жовтня. – С. 2), у якій повідомлено, що “Олесь Терентійович багато допоміг композиторові: він «гаряче переймався цим... твором, не раз консультував, підказував ті чи ті сцени, допоміг знайти фінал»”.

Прем’єра опери “Прапорonoсці” О. Білаша на лібрето Б. Олійника за однойменним романом О. Гончара відбулася на сцені Київського державного академічного театру опери та балету ім. Т. Г. Шевченка 3 травня 1985 року. “Багато сильної музики, зокрема могутні хори, – записав О. Гончар у «Щоденниках» 4 травня 1985 року. – Але чувається ще недовершеність драматургічна. У фіналі, скажімо, просто потрібен епізод загибелі Шури Ясногорської і монолог Черниша над нею, де він виповів би трагізм і чистоту свого почуття, яке він так цнотливо носив у собі. Це мусить бути емоційний вибух і протест проти війни” (Г. О. Щод., т. 3, с. 54–55).

² “Згадаймо хоча б пісню Петра з «Наталки...» і арію Остапа (прощання з братом) з «Тараса Бульби». – Мовиться про опери “Наталка Полтавка” (за п’єсою І. Котляревського) (1889) і “Тарас Бульба” (лібрето М. Старицького, повість М. Гоголя) (1890).

* * *

Від Василя Івановича Мартинова*22 листопада 1984*

¹ “Зовсім, здається, недавно був той пам’ятний травень, коли Ви і Валентина Данилівна їздили шляхами Львівщини”. – 25 травня 1984 року О. Гончар із дружиною Валентиною їде на Львівщину, щоб “перевести дух. Відвести душу”. Вони побували у Львові, де зустрілися зі старшокласниками 36-ї та інших шкіл міста, відвідали майстерню скульптора Е. Миська, Олеський замок, Франкову садибу, де відбувалися Франківські читання, їздили з письменником Р. Лубківським та першим секретарем Львівського обкому Компартії України В. Добриком у Підлісся, рідне село М. Шашкевича (Г. О. Щод., т. 3, с. 21–22).

² “...в своєму листі до мене Ви, Олесю Терентійовичу, обіцяли дати інтерв’ю для львівської обласної газети «Вільна Україна» і просили нагадати про

це в перших числах грудня”. – “Вільна Україна”. – О. Гончар замість інтерв'ю звернувся з листом до редакції газети “Вільна Україна”, у якому поділився враженнями про перебування на Львівщині влітку 1984 року. Це видання засноване у вересні 1939 року у Львові як орган Політуправління Українського фронту, згодом – орган Тимчасового управління Львова, орган Львівського обкому КП(б)У, облвиконкому та облради депутатів трудящих. Виходила до серпня 1991 року п'ять разів на тиждень як орган Львівського обкому Компартії України.

³ “Окрім того, вірш «Олесь Гончар у Білому Камені на Львівщині» в доробці інших моїх творів побачить світ у лютневому номері журналу «Жовтень»”. – Цей часопис опублікував поезію, про яку йдеться (1985. – № 2. – С. 2):

Олесь Гончар у селі Білий Камінь на Львівщині

Красивим був світ і людина – красива у ньому.
Стояла вона і вдивлялася зірко в зеніт.
З травневого неба лелеки вертались додому
І радував очі людські їх спокійний політ.
Зіниці, неначе маленькі сонця, з-під долоні
Втішалися тим, що лелече гніздо у селі
З приходом весни, як сирітка мала, не холоне,
Що птахи приносять йому промінців на крилі.
Багатим був світ і людина у ньому багата
На добрих лелек, на зелені поля і ліси.
У будень робочий у душу приходило свято
Од віри у силу любові, добра і краси.
А потім він скаже розчулено в залі шкільному,
Де сяли вогнями тюльпани в руках у дітей,
Що люблять лелеки в селі залишатися тóму,
В якому не вбито їх віру у добрих людей.
А потім він скаже, що в Білому Камені вміють
Плекати красу і нести у серцях доброту.
І учням порадить в крилату повірити мрію
І вірити в себе, коли обираєш мету.
Всім серцем бажав, щоб вони не пішли манівцями,
Щоб, світ обійнявши, в своє повертались село
І в долі його теж ставали йому промінцями,
Щоб радісно в ньому трудитись і жити було.
А потім стояли усі на шкільному порозі,
Щоб фото на згадку зробити на довге життя.
Зі школи збирались, як птахи летіти в тривозі,
Прощалися з нею, а марили вже вороттям.
Лягали їм звідси дороги близькі і далекі,
Всміхавсь виднокруг, не віщуючи грому і хмар

В травневому небі над ними кружляли лелеки,
А поруч стояв, як учитель, письменник Гончар.

* * *

Світлію думками і серцем своїм
Від добрих людей, що в дорозі зі мною.
Я теж їм добром на добро відповім –
У холод – теплом, а у спеку – водою.
Вони подають мені руку свою,
Коли я спіткнусь чи в зажуру порину.
І руку я теж їм в біді подаю,
Як в голод людина людині – зернину.
Спасибі вам, люди, за щирість усім!
Як скарб я збираю її по зернині.
Світлію думками і серцем своїм
Від того, що вірю в добро у людині!

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

13 грудня 1984

¹ “Я вже висловив тобі подяку за твої турботи про мене, інформував і про події, пов’язані з Олександром”. – Див. лист С. Завгороднього до О. Гончара, датований 22 жовтня 1984 року (лист, примітка¹).

² “Днями його приймав Глушко”. – Олександр Кіндратович Глушко у 1980–1986 рр. працював завідувачем сектору художньої літератури відділу культури ЦК КПУ.

* * *

Від Василя Івановича Фольварочного

27 грудня 1984

¹ “Рік, що відходить, запам’ятається вагомим Вашим вступним і заключним словом на Об’єднаному Пленумі творчих спілок”. – Йдеться про виступ О. Гончара “Високе покликання майстрів культури” на об’єднаному пленумі творчих спілок і товариств України, який опублікували газета “Літературна Україна” (1984. – 13 грудня) та журнал “Культура і життя” (1984. – 16 грудня).

* * *

Від Галини-Інги Карклинь

28 грудня 1984

¹ “В канун Нового – 1985 года – на прилавках рижских книжных салонов и магазинов появился свежий, еще пахнувший типографской краской роман «Твоя зоря» (Тàва рит-àусма) в переводе Валентины Киры (Клюмель)”. – Мовиться про видання: Гончар О. Твоя зоря / пер. В. Кіри. – Рига : Лієсма, 1984. – 411 с.

* * *

1985

Від Ніни Юхимівни Гнатюк

1985 рік

¹ “З Вашого доброго батьківського благословення ще в 1966 р. вийшла моя перша збірка, а потім ще 5 маленьких її сестричок...”. – Мовиться про такі збірки Н. Гнатюк: “Пелюстка грому” (1966), “Прощання з березнем” (1972), “Посіяла жито” (1978), “Час колосіння” (1980), “Дякую долі” (1982), “Шовковиця” (1983).

² “У 1980 р. мені присуджено Республіканську комсомольську премію ім. М. Островського...”. – Премію, яку заснував 1958 року ЦК комсомолу України, Н. Гнатюк присуджено за збірку “Посіяла жито” (1978 рік).

* * *

Від Степана Григоровича Пушика

1 лютого 1985

¹ “Завдяки Л. Махновцеві з «Жовтня» № 9 злетіла моя праця про «Слово»”. – Див. лист С. Пушика до О. Гончара, датований 3 вересня 1985 року (лист, примітка⁴).

² “Велике щастя, що я опублікував гіпотезу і переклад «Слова» в обласних газетах, а тепер і в «Молоді України»”. – С. Пушик надіслав О. Гончару газету “Молодь України” (1985. – 31 січня), у якій на 4-ій сторінці (“До 800-річчя «Слова о полку Ігоревім»”) подано “новий переклад і реконструкцію геніальної пам’ятки української, російської і білоруської літератур” – “Слово про похід Ігорів, Ігоря, сина Святослава, внука Олегового”. Письменник, ідеться в передмові, “запропонував свою реконструкцію тексту поеми,

пояснення “темних місць”. Автор виходив із свого багатого досвіду, що стосується вивчення фольклору, звичаїв, обрядів та міфології слов’ян”. У листі-відповіді, датованому 25 лютого 1985 року, О. Гончар намагається втішити С. Пушика й пропонує свій вихід із ситуації: “... знову звертаюсь думкою до Вашої публікації в «Прикарп[атський] правді» про автора «Слова». Не міг Вам одразу відповісти, бо не вважаю, що можу бути суддею в цьому складному питанні. Тим більше, що й тов[ариш] Махновець звернувся до мене з листом [див. лист від Л. Махновця, датований 5 лютого 1985 року. – М. С.], де розповідає, як він ішов до тієї ж думки, що й у Вашій публікації. Подумалось: а чому б не могло статись, що *різними* шляхами люди приходять до спільного висновку? Мені, як і багатьом читачам «Слова», зрештою, більше цікаво не те, хто перший сказав «А», найбільше важить для мене кінцевий результат, тобто, чи достатньо переконлива ця гіпотеза, думка про те, що автором слова був син Осмомисла?” (Г. О. Листи, с. 436).

* * *

Від Михайла Кузьмовича Наєнка

5 квітня 1985

¹ “Щиро вдячний Вам за співчуття у зв’язку з го-рем, яке спіткало нашу родину”. – 19 лютого 1985 року помер батько М. Наєнка, Кузьма Михайлович Наєнко (1905–1985).

² “... справді цікаво відбувалася конференція за Вашими «Прапороносцями»”. – 2 квітня 1985 року в Музеї Леніна відбулася науково-теоретична конференція на тему “«Прапороносці» Олеся Гончара і зображення людини на війні”, яку організували Спілка письменників України, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, Київський державний педагогічний інститут ім. О. М. Горького. Її відкрив і вів П. А. Загребельний. Матеріали конференції увійшли до книги “«Прапороносці» Олеся Гончара і зображення людини на війні” (К. : Дніпро, 1985). Її упорядкував М. Наєнко. Зміст видання: Загребельний П. Героїка визвольного підходу. – С. 3–4; Новиченко Л. Народ на війні: гуманіст. пафос воєн. романів О. Гончара. – С. 5–10; Олійник Б. Віра, надія, любов... – С. 19–23; Жулинський М. “Війна – це насамперед робота...” : нар. характери і долі в “Прапороносцях”. – С. 24–32; Білоус Д. Реальна людина – за кожним героєм. – С. 33–35; Кононенко П. Антифашистська література і “Прапороносці”. – С. 36–51; Мушкетик Ю. Сила мислі, напруга таланту. – С. 52–56; Хропко П. Живуча пам’ять війни. – С. 57–75; Міщенко Н. Улюблений твір учнівської молоді. – С. 76–80; Зарудний М. “Прапороносці” і театр. – С. 81–83; Драч І. Повноліття слова. – С. 84–87; Дончик В. “Ідеалом... було і є творити, будувати...”. – С. 88–98; Гриценко П. “У справедливих арміях доля завжди прекрасна...”: до глибини пое-

тики “Прапорonosців” О. Гончара. – С. 99–118; Коваль В. “Прапорonosці” у світі. – С. 119–126; Наєнко М. До нових висот роману. – С. 127–134.

³ “Щирою була також промова вчительки”. – Учителька середньої школи № 171 м. Києва Н. Міщенко говорила про те, чим стають “Прапорonosці” для школярів багатьох поколінь. Вона наводила зворушливий епізод, як мати подарувала однорічному синові книгу з написом: “Дорогий синочку, нехай Юрій Брянський і Євген Черниш будуть твоїм ідеалом”. Наголошено й на тому, що в школі цей роман не тільки вивчають, а й досліджують з усією пристрасстю юних ерудитів.

⁴ “Добре, що завершилась клопітка робота В. Ковалю про шлях «Прапорonosців»”. – Життю і творчості О. Гончара В. Коваль присвятив повість-есе “Шляхи прапорonosців: роман О. Гончара у себе вдома і в світі” (К. : Рад. письм., 1985. – 296 с.).

⁵ “Хтось на тій конференції згадував Травкіна...”. – Мовиться про персонажа повісті “Звезда” письменника-фронтовика Еммануїла Генріховича Казакевича лейтенанта Травкіна, прототипом якого був розвідник Микола Кирилович Ткаченко.

⁶ “З увагою і насолодою (хай і сумною та тривожною, бо такий матеріал) прочитав про Вашого хлопця з плацдарму”. – Йдеться про оповідання “Хлопець із плацдарму”, яке було надруковане в журналі “Вітчизна” (1985. – № 4), газеті “Радянська Україна” (1985. – 31 березня і 2 квітня). Російською мовою його опублікував журнал “Огонёк” (1985. – № 19).

⁷ “... тримав у пам’яті Ваші слова з виступу на ній про те, що любов розумніша за будь-який розум”. – Учасники конференції тепло зустріли виступ О. Гончара, який згадав своїх перших читачів – друзів-гвардійців 2-го Українського та інших фронтів, з вдячністю назвав імена Ю. Яновського, Остапа Вишні, П. Панча, П. Тичини, М. Бажана, О. Корнійчука, Ю. Смолича, які підтримали “Прапорonosці”, доброзичливо поставилися до нього на початку творчого шляху. Найбільшою втіхою для автора стане те, якщо молодь духовно відкриватиме твір, ріднитиметься з героями.

* * *

Від Леоніда Єфремовича Махновця

22 травня 1985

¹ “Учора, 21 травня ц.р., вид-во «Дніпро» звело мені забрати мій рукопис «Літопис руський за Іпатським списком», який вони уже майже закінчили редагувати”. – Ця праця побачила світ у 1989 році (К. : Дніпро, 1989).

* * *

Від Шкробинця Юрія Васильовича

12 червня 1985

¹ “В ужгородській книгарні я придбав Вашу збірку «Фронтові поезії»”. – Йдеться про видання: Гончар О. Фронтові поезії / передм. авт. – К. : Дніпро, 1985. – 53 с.

* * *

Від Петра Володимировича Жура

19 серпня 1985

¹ “Хочу ще написати «Шевченківський Київ»...”. – Художньо-документальна книга “Шевченківський Київ”, у якій ідеться про перебування Кобзаря в Києві, побачила світ у видавництві “Дніпро” 1991 року.

* * *

Від Степана Григоровича Пушика

3 вересня 1985

¹ “... прикро, що Л. Махновець так учинив зі мною. Тепер він дає інтерв’ю, виступає, друзі йому допомагають, а я сиджу в Івано-Франківську й слухаю”. – С. Пушик запропонував автором “Слова о полку Ігоревім” та “Слова (Моління) Данила Заточника” вважати галицького князя Володимира, сина Осмомисла, брата Ярославни (Автор “Слова...” – син Осмомисла? // Прикарпатська правда. – 1985. – 5, 6 січня; Ще раз про автора “Слова...” // Прикарпатська правда. – 1985. – 6 лютого). Див. лист С. Пушика до О. Гончара від 5 лютого 1985 року (лист, примітки).

² “Слава богу, що хоч – «Вітчизна» відгукнулася, але Пінчук дорікає мені безпідставно”. – Мовиться про публікацію “Дослідження тривають” С. Пінчука (Вітчизна. – 1985. – № 6. – С. 150–157), автор якої високо цінує український переклад “Слова о полку Ігоревім”, здійснений С. Пушиком: “... добірна мова, вірність духові оригіналу, гнучка, майже адекватна «Слову...» ритміка, ... визначає високий професійний рівень перекладача...”. С. Пінчук наголошує й на тому, що “робота С. Пушика викликає суперечливе враження. Коли дивишся на неї як на приклад, то бачиш у ній руку майстра, блискуче розв’язання ряду перекладацьких проблем. Коли ж дивишся на неї як на реконструкцію, зразу ж насторожуєшся і відчуваєш прагнення з усією чіткістю і науковою вимогливістю та безсторонністю розібратись у пропонуваніх ним різночитаннях. Не забуваймо, що довільне розмивання

тексту пам'ятки щораз новими ризикованими тлумаченнями завдає їй багато зла”.

³ “«Сморци» – не смерчі, бо ж смерчів опівночі не буває”. – У нових публікаціях слово “сморци” С. Пушик тлумачив, як “смерки” (російською – сумерки).

⁴ “Роман Федорів у № 6 «Жовтня» дає мою працю про «Слово», але ще рік чекати”. – У 1986 році в журналі “Жовтень” (№ 7. – С. 90–106) з'явилася публікація С. Пушика “Криваве весілля на Каялі: роздуми над «Словом о полку Ігоревім».” Дослідження про “Слово о полку Ігоревім” “Криваве весілля на Каялі” Степан Григорович опублікував у книзі “Дараби пливуть у легенду” (К. : Рад. письменник. – 1990. – С. 5–226). Він також захистив кандидатську дисертацію на тему “«Слово о полку Ігоревім» і слов'янська міфологія”, видав монографію “Нове про «Слово о полку Ігоревім»” (2011), підготував переклад поеми, який друкувався в різних виданнях.

* * *

Від Платона Микитовича Воронька

29 грудня 1985

¹ “Любу родину Гончарів сердечно поздоровляють всі Вороньки Київські і Московські з Новим 1986 роком”. – Дочка Платона Воронька Ольга Воронько мешкає в Росії (м. Москва).

² “Прочитав у «Правді» твій «Чорний Яр» з почуттям найглибшої подяки!”. – Йдеться про вперше опубліковане російською мовою (переклад І. Новосельцевої) оповідання “Чорний Яр” (Правда. – 1986. – 23 грудня).

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

30 грудня 1985

¹ “Роман [«Скрип колиски»] має вийти в 1986 році (третій квартал) в «Карпатах»”. – Твір “Скрип колиски” про сучасне верховинне село побачив світ 1987 року (Ужгород : Карпати. – 414 с.).

² “Зиму 1985–1986 сиджу над новою книгою оповідань. Сподіваюся десь ранньою весною подати в «РП», в основному, з таким прицілом, що потім іще додасться”. – Книга “Калина під снігом”, куди ввійшли повісті “Іван”, “Житіє Антона Кукурічки”, оповідання “Полічка”, “Останній дзвоник у вересні”, “Преображенна Маріка”, “Пілюлі з-за кордону”, “Ка-

лина під снігом”, “Березневий сніг”, “Опикунські турботи”, побачила світ 1988 року (К. : Рад. письменник, 1988. – 399 с.).

³ “Двічі рецензувався рукопис роману «Далеке плавання» для «РП»...”. – Повість “Далеке плавання” вийшла 1989 року не в Києві, а в Ужгороді (видавництво “Карпати”. – 135 с.).

⁴ “Побоювання, що виникне схоже до того, яке я зазнав після «Березневого снігу»”. – Див. лист І. Чендея до О. Гончара, датований 13 лютого 1971 року (лист, примітка¹).

* * *

Від Івана Федоровича Драча і його родини

31 грудня 1985

¹ “З любов’ю до вас Ваші Драчі: мама Марія, Мар’яна, Максим, Іван”. – Дружина, діти Івана Драча.

* * *

1986

Від Валентина Костянтиновича Лагоди

3 січня 1986

¹ “Певен, у Вас не бракує відгуків на публікацію «Чорного яру» в «Правде». Та все ж хочеться докинути до них ще й цей, одержаний мною”:

Дорогий Валентине Костянтиновичу!

Прочитайте, будь ласка, це оповідання і подумайте, навіщо “Правда” виділила цілу сторінку для цього оповідання О. Гончара.

Тут, звичайно, зображено катастрофу, яка відбулася в Києві на Сирецькій вулиці. Але яку роль відіграє це оповідання сьогодні?

На мій погляд, тут треба шукати аналогію з сьогоднішнім днем.

Київське море – це Дамоклів меч для Києва, для лівої його частини, а можливо, й для Подолу. Чого не наробить прожекторство!

Ото ж Гончар дав залп по тих «сукиних синах», які зуміли народити більше шкоди, ніж користі.

Треба думати, що Київське море, зрештою, висохне. Його повинні спустити. Затоплена сьогодні земля повинна годувати в майбутньому величезне місто. А які Ваші висновки?

З пошаною (*підпис*)

Олексій Олексійович Шестопал

255444, Стайки Київської обл.
Кагарлицького р-ну

* * *

Від Миколи Олександровича Рябого

9 січня 1986

¹ “За наших днів раптом став вельми популярним уперше вжитий В. Богомолвим вислів – момент істини”. – “Момент істини” – знаменитий роман Володимира Богомолова про діяльність контррозвідників у роки Другої світової війни (1974); окремі його розділи публікувалися в 1965–1970 рр.

² “У львівському театрі я бачив «Прапорonoсців» у сценічному трактуванні”. – 21 березня 1975 року відбулася у заньківчан прем’єра “Прапорonoсців” (Г. О. Щод., т. 2, с. 211). Див. лист Б. Антківа до О. Гончара, датований 5 квітня 1967 року (лист, примітка¹).

³ “І раптом до нас, в університет, приходять... В. Я. Сіробаба, редактор «Радянки»”. – Йдеться про В. Я. Сіробабу, який у 1975–1988 рр. був редактором газети ЦК КПУ “Радянська Україна”. Микола Рябий у 1967 році закінчив факультет журналістики Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

⁴ “... уява починає витворювати образ цього чоловіка, котрого полюбив ще з опублікованого в «Україні» заспіву «Забілили сніги»”. – Мовиться про публікацію: Забілили сніги : розділ-пролог до роману “Твоя зоря” // Україна. – 1980. – № 1. – С. 6–9.

⁵ “... яке ж слово напишеш про «ту хату, що в снігах»”. – О. Гончар у 1985 році опублікував оповідання “Ода тій хаті, що в снігах” у журналі Вітчизна (№ 4) і газеті “Сільські вісті” (17 березня).

⁶ “До «Земледухів» я написав шість романів (один з них не вийшов і досі) ...”. – Берег. – К. : Молодь, 1974. – 200 с.; Вікна. – К. : Молодь, 1977. – 213 с.; Великий літній трикутник. – К. : Рад. письменник, 1978. – 240 с.; Вогнище. – Одеса : Маяк, 1981. – 270 с.

⁷ “... ганебна історія, схожа на ту, про яку свого часу писав у «ЛГ» Арк. Сахнін у нарисах «Правда о героизме и подлости» и «Правда всегда восторжествует»”. – Перший нарис надрукований у 1979 році (10 жовтня), другий – у 1980 році (26 березня).

⁸ “Може, цього року роман, нарешті, вийде”. – Роман “Облава на озброєного вовка” вийшов 1986 року у видавництві “Радянський письменник”.

⁹ “Перше оповідання, яке написав, а Ю. Мушкетик надрукував у «Дніпрі» до 300-річчя загибелі

І. Богуна, було саме історичним”. – Йдеться про твір “Шабля Богдана: історичний малюнок” (Дніпро. – 1964. – № 12. – С. 88–92).

¹⁰“... день нинішній описано в романі «Вікна», котрий «Дніпро» збирається перевидати наступного року разом з «Берегом»”. – Мовиться про видання: Рябий М. Берег : роман; Вікна: роман. – К. : Дніпро, 1987. – 484 с.

* * *

Від Володимира Євгеновича Панченка

15 січня 1986

¹“...я тільки збирався переїздити до Кіровограда...”. – Після закінчення аспірантури В. Панченко мешкав в Одесі, викладав українську літературу в Одеському державному університеті ім. І. І. Мечникова. 1984 року переїхав до Кіровограда, де працював у педагогічному інституті. Нині живе в Києві.

²“... написав задуману ще в Одесі монографію про нього [Ю. Яновського. – М. С.] і подав у «Дніпро»”. – Йдеться про видання: Панченко В. Юрій Яновський. – К. : Дніпро, 1988.

³“Два розділи з неї [монографії “Юрій Яновський”. – М. С.] нещодавно надрукували журнали «Радянське літературознавство» та «Українська мова і література в школі»...”. – Мовиться про публікацію: Панченко Володимир. “Майстер корабля” Ю. Яновського : до творчої історії” // Радянське літературознавство. – 1985. – № 12. – С. 3–10.

⁴“Часто буваю в Нечаївці”. – Нечаївка (Майєрове) – село на Кіровоградщині (Компаніївський район), у якому народився Ю. Яновський.

⁵“... Юрію Яновському пощастило – пощастило на таку людину, як Ніна Юріївна Загрійчук, завідувачку його Музею”. – Нечаївський літературно-меморіальний музей відкрито 27 січня 1972 року (до 70-річчя від дня народження письменника). Має три зали, куточки у яких відтворюють інтер’єр ідальні Яновських, робочий кабінет письменника. На місці, де стояла хата, встановлено пам’ятний знак. О. Гончар був тричі в Нечаївці: на відкритті музею, на святкуванні 80-річчя і 90-річчя від дня уродин Ю. Яновського. На урочистості він приїздив із групою митців – В. Козаченко, С. Плачинда, М. Шумило, Є. Гуцало, В. Яворівський, В. Канівець (письменник), І. Макогон (скульптор), А. Губенко (архітектор) та ін.

* * *

Від Романа Мар'яновича Лубківського

16 січня 1986

¹ “... хотілося поділитися враженнями від «Яру»...”. – Йдеться про повість “Чорний Яр” (Правда. – 1985. – 23 грудня).

² “Бажаю Вам здоров'я, добра і таких золотих сторінок, як у «Правде»”. – Мовиться про повість “Чорний Яр” (Правда. – 1985. – 23 грудня).

* * *

Від Феодосія Кириловича Рогового

27 березня 1986

¹ “Краще пошли тому чоловікові «Поруки для батька» і довірся Його Мудрості”. – Над цим романом Ф. Роговий працював упродовж 1982–1984 рр. У 1988 році твір вийшов окремою книгою, яку відзначено Всеукраїнською премією ім. Андрія Головка. Її заснувала 1979 року Спілка письменників України. Присуджують за кращий роман року.

* * *

Від Анатолія Івановича Гая

2 квітня 1986

¹ “Прийміть також у дарунок мою третю книжку у...”. – Йдеться про книгу “Сім струн райдуги” (1985).

² “Ваші лист і рекомендація у Спілку письменників, які я одержав у час нелегкого і непростого вибору, стали для мене маяком...”. – О. Гончар давав рекомендацію А. Гаю для вступу до Спілки письменників: “Рекомендую прийняти до Спілки письменників молодого автора Гая Анатолія Івановича, офіцера Радянської Армії. Анатолій Гай є автором книжки «Зажинки» (оповідання для дітей), наступного року у «Веселці» виходить його друга книжка”. Перша книжка А. Гая, на переконання О. Гончара, “дає підстави для добрих сподівань” (Г. О. Листи, с. 381).

* * *

Від Михайла Петровича Стрельбицького

2 квітня 1986

¹ “Хочеться бачити той роман у 7-томнику”. – Роман “Собор” увійшов до 7-томного видання творів Олесея Гончара (К. :

Дніпро, 1987–1988. – Т 7 : 1988. – Зміст : Собор : роман; Твоя зоря : роман).

² “... «роман, який не увійшов до шеститомника»...”. – Мовиться про видання: Гончар О. Твори : в 6 т. – К. : Дніпро, 1978–1979.

³ “... у монографії, яку мені вже планує «РП» і яку нині з тихою радістю творчої заклопотаності пишу, «роман, який не увійшов до шеститомника», йтиме крупним планом...”. – Йдеться про дослідження: Стрельбицький М. Проза монументального історизму : доробок Олеся Гончара. – К. : Рад. письменник, 1988. – 301 с.

⁴ “В. К. Коваль якось проговорився, що окремі з важкодоступних потрібних йому у праці над повістю-есе книг брав із Вашої бібліотеки”. – Мовиться про видання: Коваль В.К. Шляхи прапороносців : роман Олеся Гончара у себе вдома і в світі : повість-есе. – К. : Рад. письменник, 1985. – 296 с.

* * *

Від Михайла Петровича Романа

4 квітня 1986

¹ “У найближчі два роки вийде у видавництві «Словенський спісователь» Ваш роман «Собор»”. – Твір побачив світ 1988 року: Chrám / z ukr.prel. M. Sluková. – Bratislava : Sloven. spisovatel', 1988. – 288 s.

² “Одночасно готуюсь до Міжнародного симпозіуму «Іван Франко і світова культура»...”. – Цей симпозіум проходив з 11 до 15 вересня 1986 року в м. Львові на базі Інституту суспільних наук АН УРСР. Урочисте засідання відбулося у Львівському театрі опери і балету імені І. Франка. Від імені письменників промову виголосив перший секретар СП України Ю. Мушкетик. Серед учасників – історики, літературознавці, мовознавці, перекладачі з багатьох міст України, Росії, Білорусії, Литви й інших тодішніх союзних республік, а також зарубіжні вчені з Болгарії, Німеччини, Польщі, Чехословаччини, Югославії, Норвегії, Австрії, Канади, США та інших країн. В організації симпозіуму надала суттєву допомогу ЮНЕСКО.

³ “Хотілося б знати Вашу думку про мої статті, які були надруковані в журналах «Київ» і «Радянське літературознавство»...”. – Йдеться про такі публікації: Роман М. Сторінки незламної дружби : українська література в Словаччині // Київ. – 1986. – № 1. – С. 138–141; Тенденції розвитку української літератури Чехословаччини після 1945 року // Радянське літературознавство. – 1986. – № 2. – С. 61–65.

* * *

Від Віктора Федоровича Коржа

5 квітня 1986

¹ “Керівництво видавництва вельми втішилося Вашою відповіддю щодо видання «Людини і зброї»”. – Мовиться про республіканське видавництво “Промінь”, у якому В. Корж працював у 1968–1988 рр. редактором, старшим редактором, завідувачем у редакції художньої літератури, і про майбутнє видання роману “Людина і зброя” з післямовою О. Гончара (Д. : Промінь, 1989. – 311 с.).

² “Справа в тому, що мене запросили до участі в конкурсі на заміщення вакантної посади завідувачого кафедрою української літератури в університеті”. – Віктор Корж працював завідувачем (1988–2001 рр.), доцентом (2001–2008 рр.) кафедри української літератури Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара.

³ “У всякому разі на цей експеримент йде новий декан і, може, й ректор”. – Деканом філологічного факультету в 1986 році був доктор філологічних наук, професор Д. Х. Баранник, а ректором – доктор технічних наук, професор В. Ф. Прісняков.

⁴ “Спасибі за схвальну оцінку моєї збірки”. – Йдеться про збірку “Світ звичайних фантазій” (1984).

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

14 квітня 1986

¹ “Твоє слово до з’їзду письменників сподобалось і дуже”. – Вступне слово, виголошене на ІХ з’їзді письменників України, надрукувала “Літературна Україна” (1986. – 12 червня).

* * *

Від Василя Івановича Захарченка

9 липня 1986

¹ “Маю шість книжок”. – “Співучий корінь” (1964), “Трамвай о шостій вечора” (1966), “Стежка” (1968), “Дзвінок на світанні” (1981), “У п’ятницю після обіду” (1982), “Лозові кошики” (1986).

* * *

Від Віталія Кириловича Коваля*16 липня 1986*

¹ “Вчора я Вам послав газету і примітки...”. – В. Коваль готував примітки до семитомного видання творів О. Т. Гончара (Гончар О. Твори : в 7 т. / прим. В. Ковалю. – К. : Дніпро, 1987–1988).

² “Всі роз’їхалися, і добрих вістей не було”. – Йдеться про Чорнобильську катастрофу, радіаційну обстановку в Києві й у всій Україні.

³ “Наш добрий друг у своїй славнозвісній кореспонденції «Зона правди и совести» викрив сільського дядька з села Блідчі Бородянського району...”. – Мовиться про В. Яворівського і його публікацію “Зона правди и совести. Чернобыльская АЭ : с места события” (Правда. – 1986. – 26 травня. – С. 6), у якій розповідається про перших ліквідаторів аварії й евакуацію населення із забрудненої зони. Сільський дядько, про якого мовиться в листі, – мешканець с. Блідчі Петро Артеменко. Він має велику хату, свою машину, “живёт с фарсом”, проте “наотрез отказался принять кого-либо: полы в новом домище покрасил, видите ли, испортят, грязи нанесут, украсть что-то могут в квартире”.

⁴ “А тепер «Правда» опублікувала листа того дядька, дуже делікатно спростовуючи наклеп нашого друга”. – Йдеться про поданий у газеті “Правда” матеріал-огляд листів “Плечо надёжное друзей” А. Покровського (1986. – 5 липня. – С. 3), серед яких і пояснення П. Артеменка: “его неправильно поняли, что он только временно не может принять переселенцев”, він “не против и сейчас принять любое количество людей, оказать посильную помощь”.

⁵ “У шостому номері «Радянського літературознавства» Ліна Костенко, мабуть, вперше в житті виступила з невеликою статтею”. – Мовиться про публікацію “Якість – норма” (1986. – № 6. – С. 6–7). Наголошено в ній на тому, що на сторожі критеріїв критики мають стати люди порядні, талановиті, фахові, компетентні.

⁶ “У тому ж номері М. Ільницький пише: «Близкуче оповідання «Чорний Яр» Олеся Гончара виразно засвідчило свій зв’язок з мотивами ранішої творчості письменника, не завжди правильно тлумаченими». – Йдеться про публікацію “Націленість на творення” (Радянське літературознавство. – 1986. – № 6. – С. 3–4), у якій згадано, крім “Чорного Яру” О. Гончара, “Пожежу” В. Распутіна, “Печальний детектив” В. Астаф’єва, “Розгін” П. Загребельного, “Позицію”, “Рубіж” Ю. Мушкетика, “Свято останнього млива” Ф. Рогового, “Самотнього вовка” В. Дрозда, “Аристократа з Вапнярки” О. Чорногуза.

* * *

Від Дмитра Васильовича Павличка

5 вересня 1986

¹ “Стаття про Франка, що зачепила Вас отим пасажем, була надрукована п’ять років тому в книжці «Над глибинами». – Збірка літературно-критичних статей і виступ “Над глибинами” вийшла у світ 1983 року (К. : Рад. письменник). Статтю “Великое наследие” Д. Павличка 20 серпня 1986 року опублікувала “Литературная газета”. У щоденниковій нотатці від 25 серпня 1986 року О. Гончар звинувачує поета, що “недостойно використовував ювілей Франка для розпалювання чвар у рідній літературі”, що кинув чорну тінь на українське класичне й сучасне оповідання, критикує його за статтю “Великое наследие”. У ній Павличко наголошує на титанічній діяльності Франка, що відобразила національний біль української землі, розірваної двома імперіями – Романових і Габсбургів. За його словами, Шевченкова і Франкова роль у нашій історії знакова. Виняткова заслуга Каменяра в тому, що розвіяв сентиментальну, псевдонародну і псевдоромантичну традицію українського оповідання, яку в наш час реанімовано з невідомих причин під виглядом підсолодженого, позбавленого перспективи поетичного романтизму. Павличко категорично заявляє: якби українці не мали Франка, то у них, по-перше, не було б багатьох великих талантів і навіть звичайних літераторів, по-друге, вони б не мали такої віри в гуманізм, оскільки все, що йде від цього письменника, спрямоване на виховання почуття належності до рідної національної сім’ї. Великий недолік Дмитро Васильович убачає в тому, що в тисячах статей, сотнях книг Франко постає як прекрасний поет та критик і такий собі посередній прозаїк. Його романи, переконує автор статті, – жива панорама Галичини ХІХ століття, де представлені всі суспільні верстви. Митець Іван Якович Франко нагадує воїна, у якого меч – поезія, щит – проза. Стаття “Великое наследие” перегукується ще з однією ювілейною розвідкою Павличка – “Франко – з нами”, уміщеною в “Літературній Україні” [1986. – 11 вересня]. В обох дослідженнях виняткову увагу приділено значенню 50-томного видання творів письменника. Запримічено одну досить важливу деталь: на місці скорочень (а вони сигналізують про заборонені, дискусійні з точки зору сучасності моменти) поставлено крапки і дужки. “Це... – радісна річ, вона свідчить про певний розвиток, адже в попередніх виданнях такі скорочення нічим не позначалися”. Добре, що опинилися на смітнику “ножиці й кліщі”, якими орудували науковці. Основною тезою праці “Франко – з нами” є така: Іван Якович Франко, котрого живили три великі сили: творчість Тараса Шевченка, матеріальна філософія і світова революційно-демократична література, – “це одежа, яку нам дано на виріст. Не перешивати її, а рости нам треба”.

Із “Щоденників” довідуємося, що Олесь Гончар не сприйняв деяких положень статті “Великое наследие”. Свої принципові зауваження сто-

совно традицій української літератури, місця і значення окремих постатей в історії нашого письменства він виклав у листі до Павличка від 24 серпня 1986 року:

“Прочитав, дорогий Дмитре, в «ЛГ» Вашу статтю про Франка і був здивований одним у ній пасажем. Це там, де автор кидає каміння в «сентиментальну, псевдонародну і псевдоромантичну традицію українського оповідання». Кого ж це мається на увазі? Марка Вовчка? Архипа Тесленка? Степана Васильченка, Марка Черемшину чи Коцюбинського? А в післяжовтневий період ярлик «поетичного романтизму» кому ж адресується? Яновському, Довженку та й ще багатьом, для кого, як і для Гоголя, щось таки важить і фольклор, саме поетичне самосприймання нашого народу. Термін «поетичний реалізм» невдалий, він штучно сконструйований недоброзичливцями нашої літератури, тими, хто відмовляє їй у життєвій реалістичній правдивості, а от «поетичний реалізм» (термін належить Достоєвському) – це справді реальність, прикметна риса, притаманна багатьом творам української прози, і класичної, і сучасної.

Добре це чи ні – хай судить читач, не нам з Вами розпалювати в літературі щось схоже на “ірано-іракський конфлікт”, безглуздий і братовбивчий своєю суттю. Використовувати ювілейне уславлення одного для того, щоб ображати й несправедливо принижувати інших – хіба це достойне Вашого пера...” (Г. О. Листи, с. 457–458).

* * *

Від Захара Власовича Гончарука

7 вересня 1986

¹ “... з Ріхтером проїхали три області...”. – З. Гончарук приятелював із російським піаністом С. Ріхтером. Ріхтер після війни поновився в Московській консерваторії (клас фортепіано), З. Гончарук у той час поєднував навчання в Московському університеті з уроками музики в Державному музично-педагогічному інституті імені Гнесіних (клас фортепіано).

² “... треба було дещо порадитися з питань югославських ...”. – В. Гончарук працював у галузі поетичного перекладу, здебільшого зі слов’янських мов. Автор збірки “Ядран” (переклади із сербської і хорватської мов) (1986).

³ “А ми теж оце кілька днів, як добралися з Ганнусею до Алушти...”. – Йдеться про дружину З. Гончарука Ганну Гончарук, яка до війни навчалася разом із дружиною О. Гончара в Дніпропетровському університеті. Ці дві родини впродовж багатьох літ підтримували дружні зв’язки.

* * *

Від Миколи Микитовича Безхутрого

7 жовтня 1986

¹ “Дуже клопоталися ми цієї весни за вас. Не писали, бо, думалося, не до нас вам було. Благаємо небо, аби все гаразд обійшлося”. – 26 квітня 1986 року сталася екологічна соціальна катастрофа, спричинена вибухом і подальшим руйнуванням четвертого енергоблоку Чорнобильської атомної електростанції. Цю трагедію О. Гончар назвав “Українською Хіросімою”, “злочинном віку”, “вершиною сатанинського зла”, “горем всесвітнім” (Г. О. Щод., т. 2, с. 94, 254, 318, 352).

² “Мабуть, я завдав тобі, Олесе, клопоту тим, що дав номер твого телефону тому хлопцеві, що приїздив з Харкова – це з добрих почуттів до нашої короленківської, яка була нам щедрою матір’ю-годувальницею”. – Йдеться про створену 1886 року Харківську державну наукову бібліотеку, постійними читачами якої були свого часу студенти Харківського університету О. Гончар і М. Безхутрий.

* * *

Від Омеляна Сидоровича Масикевича

14 жовтня 1986

¹ Нуша Станку. – Дружина румунського прозаїка, голови спілки письменників Румунії Захарія Станку. Див. лист від Н. Станку до О. Гончара, датований 20 січня 1975 року (лист, примітка¹).

² “Нуша Станку вже кілька років добивається, щоб роман «Циклон» у перекладі на румунську мову нарешті побачив світ ...”. – Румунською мовою перекладені “Злата Прага” (1949), “Прапорonoсці” (1949), “Микита Братусь” (1952), “Весна за Моравою” (1957), “Людина і зброя” (1964), “Тронка” (1965).

* * *

Анатолія Агафоновича Бортняка

31 жовтня 1986

¹ “Нині ж не втримався, особливо – коли прочитав у «Літ. Україні» Ваше тепле, уважне до сатири слово з приводу 80-річчя С.І. Воскрекасенка”. – Мовиться про публікацію: Гончар О. Дотепний, колючий, справедливий //

Літературна Україна. – 1986. – 23 жовтня. А. Бортняк надіслав О. Гончару книжку сатиричних та гумористичних віршів “Де правда, де вигадка?” (Одеса : Маяк, 1986. – 151 с.).

* * *

Від Феодосія Кириловича Рогового

26 грудня 1986

Дорогий Олесь Терентійович!

¹ “Мені чітко пам’ятається наша зустріч на з’їзді і кожне слово нашої тоді розмови”. – Йдеться про зустріч О. Гончара з Ф. Роговим на ІХ з’їзді письменників України, що відбувся на початку червня 1986 року.

* * *

1987

Від Захарі Іванова

1987

¹ “За моей рецензией и в переводе П. Кыневой выходит «Собор»”. – Мовиться про видання: Храмыт / прев. от укр. П. Кънева. – София : Нар. культура, 1988. – 291 с.

* * *

Від Василя Петровича Минка

22 січня 1987

¹ “Дякую за твоє рідне серцю поздоровлення «з 85-м успішним штурмом ювілейної Говерли»”. – 14 січня 1987 року минуло 85 років від дня народження В. Минка.

* * *

Від Ростислава Андрійовича Братуня

28 січня 1987

¹ “До глибини серця був зворушений Вашим привітанням”. – 7 січня 1987 року Ростиславові Братуню виповнилося 60 літ.

² “Як голові Комітету, доповідаю, що гроші, вручені за квитки на мій авторський вечір у філармонії, перераховані на побудову пам’ятника будителів Галицької Русі у Львові”. – Йдеться про творчий вечір з нагоди 60-річчя від дня народження Р. А. Братуня, який відбувся на початку січня 1987 р. у Львівській державній філармонії. Вступним словом його відкрив заступник голови правління Львівської письменницької організації Роман Іваничук. Ювіляра привітав заступник голови Львівського облвиконкому П. І. Шавков і вручив йому Почесну Грамоту Президії Верховної Ради Української РСР. Доповідь про життєвий і творчий шлях Р. Братуня виголосив Роман Кудлик. Завершилося це дійство великим концертом, у якому звучала поезія ювіляра, лунали пісні на його слова. Кошти, зібрані від творчого вечора, передано у Фонд спорудження пам’ятника Маркіянові Шашкевичу у Львові. 15 вересня 1990 року поруч із вежею церкви Святого Духа, у якій розмістився музей “Русалки Дністрової”, на вулиці Коперника у Львові цей пам’ятник відкрито (скульптори Д. Крвавич, М. Посікіра, архітектор М. Федик).

О. Гончар очолював Український республіканський комітет захисту миру, був членом Всесвітньої Ради Миру.

* * *

Від Миколи Олександровича Рябого

12 лютого 1987

¹ “Оце Ви тримаєте в руках неповний роман, а лише дві його третини”. – Мовиться про майбутній роман “Облава на озброєного вовка” (К.: Рад. письменник, 1986. – 350 с.).

² “Ви, дорогий Олесю Терентійовичу, певна річ, читали в «ЛГ» нариси Арк. Сахніна...”. – Див. лист М. Рябого до О. Гончара від 9 січня 1986 року (лист, примітка⁷).

³ “... [Федорову] мало двох Зірок, двох книжок і двох кількасерійних фільмів...”. – Двічі Герой Радянського Союзу О. Ф. Федоров є автором спогадів “Підпільний обком діє” (1946 – 1984), “Остання зима” (1970), на основі яких А. Буковський створив однойменні телефільми.

⁴ “І доручили «виправляти» В. Манякові, і той узявся писати «роман-документ» під назвою «Рейд»”. – У цьому творі, що побачив світ 1986 року у видавництві “Радянський письменник”, йдеться про боротьбу з фашистами партизанських загонів, які очолював генерал Орленко (О. Ф. Федорів).

* * *

Від Богдана Михайловича Антківа*27 березня 1987 р.*

¹ “... як Ви дивитеся на перенесення героїв роману “Собор” на театральну сцену?”. – Роман “Собор” не був інсценізований.

* * *

Від Сергія Григоровича Писаренка*27 березня 1987*

¹ “За рішенням редколегії, партбюро і профкому до цієї дати при редакції створюється музей історії газети”. – З ініціативи журналіста Сергія Писаренка музей створено восени 1987 року. Сергій Григорович передав музеєві понад 20 тисяч різних експонатів, з-поміж яких дореволюційні видання, підшивки військових газет, листівки підпільників, книги, брошури. Він повідомив читачам, що до благородної справи зорян, про яку йдеться, безпосередньо причетний відомий майстер слова, дописувач газети О. Гончар, і звернувся до всіх, хто колись працював у “Зорі Полтавщини”, до їхніх родичів, щоб ті подарували майбутньому храмові духовності цікаві фото, різні документи, газети перших років Радянської влади, довоєнні номери “Більшовика Полтавщини”, які зберігаються в їхніх архівах, а також до активних дописувачів, які брали участь у робітничих з’їздах і конференціях, щоб поділилися вирізками надрукованих матеріалів, запрошеннями на конференції, листуваннями з редакцією тощо. Полтавці активно відгукнулися на цю пропозицію, і в місті з’явився ще один невеликий, але багатий на цінні матеріали музей. Добрий почин Сергія Писаренка продовжили його колеги – Ніна Кондратюк, донька, та Наталія Яворська. І сьогодні відвідувачі музею газети “Зоря Полтавщини” з великим інтересом слухають історію, яку випало пережити цьому періодичному виданню, захоплюються професійним подвигом тих, хто творив його, намагався доносити простим людям правду, не піддався тенденційності.

² “Ваше ім’я часто зустрічалося на сторінках нашої газети”. – З 1948 до 1987 року на сторінках газети з’являлися такі публікації О. Гончара і про О. Гончара: Гончар О. Нескорена Полтавчанка : уривок з повісті “Земля гуде” (1948. – 25 січня. – С. 7); Другий з’їзд письменників Радянської України (1948. – 11 грудня. – С. 1); Стан і чергові завдання української радянської літератури : доповідь голови правління Спілки радянських письменників України О. Є. Корнійчука на II з’їзді радянських письменників України (1948. – 14 грудня. – С. 2); Падалка П. Творчість Олесея Гончара (1948. – 29 грудня. – С. 3); Закінчився другий з’їзд письменників Радянської України (1948. – 12 грудня); Гончар О. Столиця (1949. – 29 жовтня); Гончар О. Маяк (1951. – 27 травня. – С. 3); Сюди не заросте народна тропа: багатолюдний мітинг у

Каневі на могилі Т. Г. Шевченка, де лани широкополі, де реве ревучий (1961. – 23 травня. – С. 3); В Урядовому республіканському Комітеті по преміях імені Т. Г. Шевченка (1962. – 11 лютого. – С. 2); Лауреати премії імені Т. Г. Шевченка : розмова кореспондента РАТАУ з головою Урядового республіканського комітету по преміях імені Т. Г. Шевченка академіком О. Є. Корнійчуком (1962. – 11 лютого. – С. 2); “Безсмертний співець людської правди і свободи” : урочисте засідання представників партійних, радянських і громадських організацій, присвячене 150-річчю з дня народження великого українського поета, художника, революціонера, демократа Т. Г. Шевченка (1964. – 10 березня. – С. 2); Пархоменко М. Гімн праці і розуму : про роман О. Гончара “Тронка”. – (1964. – 12 травня. – С. 4); Його твори любить народ (1964. – 29 травня. – С. 1; 4); На оновленій землі Тараса (1964. – 3 червня. – С. 1); П’ятий з’їзд письменників Радянської України (1966. – 17 листопада. – С. 1); Чуча О. До нових звершень (1966. – 18 листопада. – С. 4); Юренко О. Олесь Гончар: до 50-річчя з дня народження (1968. – 3 квітня. – С. 4); Ніби зітканий із самого сонця... (1967. – 9 квітня. – С. 4); Андрущенко Ю. Будь молодим (1968. – 3 квітня. – С. 4); Гончар О. Черешні цвітуть (1968. – 3 квітня. – С. 4); Про роман Олеся Гончара “Прапорonoсці” (1973. – 17 серпня. – С. 4); Гончар О. Захоплююсь і радію (1973. – 13 вересня. – С. 1); Турчина Н. Величальна – древній і вічно молодій Полтаві : тиждень української радянської літератури на Полтавщині (1974. – 9 травня); Пругло Т. Носії миру та добра (1975. – 10 червня. – С. 4); Олійник Б. Прапорonoсець правди і краси (1978. – 2 квітня. – С. 4); Писаренко С. Створено музей газети (1975. – 17 червня. – С. 2); Ротач А. Світло зустрічей (1978. – 2 квітня. – С. 4); Шаповал Л. Щирий наставник (1978. – 2 квітня. – С. 4).

³ “Надішліть для нашого редакційного музею своє фото з автографом, 2 – 3 книжки з автографом, а також поздоровлення і побажання колективу редакції у зв’язку із семидесятиліттям газети”. – Як свідчить лист від 18 травня 1987 року, віднайдений у родинному архіві О. Гончара, письменник виконав прохання земляків: надіслав власні книжки із нагоди ювілею “Зорі Полтавщини”, тепло, від душі привітав усіх працівників газети, побажав колективові редакції та читачам усього найкращого – наснаги, нових творчих звершень. Письменник зізнався у своїй незрадливій любові до отчої землі: “Для кожного, хто володіє пером, мені здається дуже важливим, крім усього іншого (доброго), прищеплювати людям любов до рідного краю. А йдеться ж про Полтавщину! Авторові цих рядків, Ви знаєте, доводилося бувати в різних місцях планети, але без перебільшення скажу: ніде води смачнішої не пив, як із полтавських наших колодязів, ніде таким живлющим повітрям не дихав, як повітря рідного краю”.

* * *

Від Сергія Олексійовича Баруздіна*6 травня 1987*

¹ “Единственный плюс этого то, что не был в конце апреля на нашем Пленуме, который, как и следовало ожидать, был отвратительным...”. – На берегах листа до слова “отвратительным” О. Гончар подає такий коментар: “Що таке? Люди ж зовсім іншої думки!”

* * *

Від Феодосія Кириловича Рогового*15 травня 1987*

¹ “Я радий і сьогодні, через кілька років, що на Україні знайшлися добрі люди. Із їхньою поміччю вдалося опублікувати мій перший роман”. – Йдеться про роман “Свято останнього млива” (1982). О. Гончар високо оцінив цей твір, що засвідчують такі щоденникові нотатки: “Читаю й радію: яка мова! Які характери!.. Не знаю, чи це роман, але що це непересічне явище в нашій сучасній прозі – безсумнівно. Читаю і ще раз переконуюсь: талант – це таки рідкість” (18 грудня 1982), “Дочитую «Свято ост[аннього] млива» Феодосія Рогового. Книга прощання і нічим не поступається перед «Матьорою» [роман Валентина Распутіна «Прощание с Матёрой». – М. С.]” (Г. О. Щод., т. 2, с. 547, 552). У листі до Ф. Рогового, датованому 18 грудня 1982 року, О. Гончар, пише, що “«Мливо» чудове, радує в ньому багато що: і глибоко відтворені картини народного життя, і колоритні характери, і ця багатюща наша полтавська мова” (Г. О. Листи, с. 393).

² “Днями я одержав з Москви кілька перекладів...”. – Мовиться про переклад роману “Свято останнього млива” (“Праздник последнего помола”), який вийшов друком у московському видавництві “Советский писатель” 1987 року. Перекладач – Ніна Василівна Рогова.

* * *

Від Анатолія Олексійовича Дородніцина*29 травня 1987*

¹ “Коли я вчився у сільській школі, у нас був шкільний хор”. – А. Дородніцин закінчив семирічку в с. Березань на Київщині (нині м. Березань Київської області).

* * *

Від Леоніда Наумовича Большакова

7 червня 1987

¹ “Горжусь тем, что на Украине мои книги читают...” . – Л. Большаков опублікував на той час такі книги про Т. Шевченка: “Глави з життя” (1974), “Шлях «Кобзаря»” (1978) (у співавт. з В. Бородіним), “Нет ничего дороже” (1979), “Сенатор от штата Сорочинск” (1981), “Иду до джерела” (1979), “Шляхом великої долі” (1984), “Пошук заповітного” (1985).

² “... не о несостоявшемся шевченковском лауреатстве речь...” . – Шевченківську премію Л. Большакову присуджено в 1994 році за документальну трилогію “Літа невольничі” (“Быль о Тарасе”).

³ “... там я защищал кандидатскую...” . – Л. Большаков опрацював фонди книгосховищ Оренбурга, Уфи, Москви, Петербурга, Вільнюса, Києва і на їхній основі захистив у 1968 році в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР кандидатську дисертацію про документальні джерела біографії Т. Шевченка 1847–1858 рр., видав цього ж року біографічне дослідження “Слідами оренбурзької зими”.

⁴ “И вот вновь явленный глава отдела шевченковедения В. С. Бородин решил (во имя чего?) отлучить меня от главного дела моей жизни” . – В. С. Бородин у 1984–1996 рр. завідував відділом шевченкознавства Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка.

⁵ “По договору с «Веселкою», где раньше вышли две мои книги «для средних и старших», я представил рукопись новой...” . – Йдеться про такі видання: Іду до джерела : книга про пошуки і знахідки / пер. з рос. – К. : Веселка, 1979. – 272 с.; Шляхами великої долі : науково-художня книга / пер. з рос. – К. : Веселка, 1984. – 175 с.

⁶ “Эти 45 я выбрал из 75–80 листов украинских изданий, отмеченных Премией им. Тычины...” . – Літературну премію “Чуття єдиної родини” ім. Павла Тичини, засновану 1973 року для відзначення українських поетів, які проживають в Україні та за її межами, за визначні здобутки, новаторство в українській літературі, Л. Большакову присуджено в 1982 році.

⁷ “Рукопись сдал, она получила доброжелательную рецензию...” . – Мовиться про майбутнє видання: “Всё он изведаль”: Тарас Шевченко : поиски и находки. – К. : Дніпро, 1988. – 541 с.

⁸ “И вот, прочтя в «ЛУ» информацию о повестке предстоящего пленума (и увидев на той же полосе Вашу фотографию), решил излить свою душу Вам” . – Черговий пленум правління Спілки письменників України, запланований на 16 червня 1987 року, мав розглядати питання “Українська радянська література в патріотичному та інтернаціональному вихованні”.

Поряд із порядком денним у “Літературній Україні” [1987. – 4 червня] подано публікацію “Дбати про правду : зустріч з О. Гончаром у Київському інституті театрального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого” і фото, на якому зафіксовано виступ О. Гончара перед студентами та викладачами цього вищого навчального закладу.

⁹ “ П о з д р а в л я ю В а с в в и х о д о м « С о б о - р а » ” . – Йдеться про видання: Гончар О. Собор; Твоя заря : романи / пер. с укр. : И. Новосельцева, Н. Котенко, К. Григорьев. – М. : Известия, 1987. – 716 с. – (Б-ка “Дружбы народов”). – Прил. к журн. “Дружба народов”.

* * *

Від Миколи Тодосійовича Негоди

20 червня 1987

¹ “ Щ е р а з п е р е ч и т а в « С о б о р » . Т е п е р у ж е р о с і й - с ь к о ю м о в о ю ” . – Мовиться про видання: Собор ; Твоя заря : романи / пер. с укр. : И. Новосельцева, Н. Котенко, К. Григорьев, авт. – М. : Известия, 1987. – 716 с. – Прил. к журн. “Дружба народов”.

² І в а н К у д р я . – Іван Данилович Кудря (1912–1942), керівник підпільної групи в Києві під час Другої світової війни. У липні 1942 року заарештований гестапо й закатований.

* * *

Від Миколи Тодосійовича Негоди

30 червня 1987

¹ “ З в е р т а ю с я д о В а с з п р о х а н н я м п о - к л о п о т а т и с я п р о д о л ю х у д о ж н и к а Д а н и - л а Н а р б у т а ... ” . – Данило Нарбут є сином українського художника-графіка, ректора Української Академії мистецтв, начальника відділу образотворчих мистецтв Наркомосу УРСР (1919) Георгія Івановича Нарбута. Див. лист М. Негоди до О. Гончара від 20 червня 1987 року.

* * *

Від Володимира Дмитровича Буряка

3 липня 1987

¹ “ Х о ч я р о з у м і ю , щ о о д н а к н и ж к а щ е н е д а є п о в н и х г а р а н т і й д л я п р о х о д ж е н - н я у п р и й м а л ь н і й к о м і с і ї т а п р е з и д і ї ” . – Йдеться про збірку В. Буряка “Молода трава” (Дн., 1986). До цього він надрукував повість “Ходімо в сад” (Прапор. – 1969. – № 5).

* * *

Від Віталія Кириловича Коваля

12 липня 1987

¹ “Все більше й більше я думаю про «Далекі вогнища» ...”. – Повість “Далекі вогнища” датована 1986 роком, а вперше надрукована в однойменній збірці оповідань, повістей, художніх нарисів, есе (К. : Рад. письменник, 1986. – 287 с.). У ній розповідається про трудові будні колективу редакції районної газети “Червоний степ”.

* * *

Від Віталія Кириловича Коваля

16 липня 1987

¹ “...він [Ю. Мушкетик] написав рецензію на «Далекі вогнища», каже, можливо, для «Радянки» чи «СВ» (читайте «Сільські вісті»)”. – Йдеться про публікацію: Мушкетик Ю. З глибини життя і пам’яті : роздуми про новий твір О. Гончара “Далекі вогнища” // Сільські вісті. – 1987. – 28 липня.

² “Вони категорично сказали, що «Шлях прапоросців» «не дослідження критичне»”. – Мовиться про дослідження: Коваль Віталій. Шляхи прапоросців : роман Олесея Гончара у себе вдома і в світі : повість-есе. – К. : Рад. письменник, 1985. – 296 с.

³ “В «Известиях» за 11-те була стаття «Без зашиты»”. – Автори цієї публікації – спеціальний кореспондент газети “Известия” Е. Максимова й доктор юридичних наук І. Марткович.

* * *

Від Віталія Кириловича Коваля

21 липня 1987

¹ “Після туманного листа посилаю Валентині Данилівні вірші Анатолія Жигуліна з журналу «Знамя»”. – Див. лист О. Гончарові від В. Коваля, датований 16 липня 1987 року. Віталій Кирилович надіслав такі вірші Валентині Гончар:

Журнал “Знамя” № 7, 1987.

Анатолій Жигулін.
Сгоревшая тетрадь

Начало поэмы

Начинаю поэму.
Я у правды в долгу.
Я решить эту тему
По частям не смогу.
Только в целом и полном
Это можно понять.
Только в целом – не больно
Эту правду принять.
Как случилось такое,
Понять не могу:
Я иду под конвоем,
Увязая в снегу.
Не в неволе немецкой,
Не по черной земле.
Я иду по советской
По любимой земле.
Не эсесовец лютый
Над моею бедой,
А знакомый как будто
Солдат молодой.
Весельчак с автоматом
В ушанке большой
Он ругается матом

До чего ж хорошо!
– Эй фашистские гады!
Ваш рот-перерот!
Вас давно бы всех надо
Отправить в расход!..
И гуляет по спинам
Тяжелый приклад..
А ведь он мой ровесник,
Этот юный солдат.
Уж не с ним ли я песни
О Сталине пел?
Про счастливое детство,
Про родного отца..
Где ж то страшное место,
Где начало конца?
Как расстались однажды
Мы с ним навсегда?
Почему я под стражей
На глухие года?..
Йо, не знаю, не знаю.
Сказать не могу.
Я угрюмо шагаю
В голубую тайгу..

Отец

В серый дом
Моего вызывали отца.
И гудели слова
Тяжелее свинца.
И давился от злости
Упрямый майор.
Было каждое слово
Не слово – топор.
– Враг народа твой сын!
Отрекись от него!

Мы расшлепаем скоро
Сынка твоего!..
Но поднялся со стула
Мой старый отец.
И в глазах его честных
Был тоже – свинец.
– Я не верю! – сказал он,
Листок отстраня. –
Если сын виноват –
РАССТРЕЛЯЙТЕ МЕНЯ.

Стихи

Когда мне было
Очень-очень трудно,
Стихи читал я
В карцере холодном.
И гневные, пылающие строки
Тюремный сотрясали потолок:
“Вы, жадною толпою стоящие у трона,
Свободы, Гения и Славы палачи!
Таитесь вы под сению закона,
Пред вами суд и правда – все молчи!..”
И в камеру врывался надзиратель
С испуганным дежурным офицером.
Они орали:
Как ты смеешь, сволочь,
Читать
Антисоветские
Стихи!..

Эпоха

Что говорить. Конечно, это плохо,
Что жить пришлось от жизни далеко.
А где-то рядом гулко шла эпоха.
Без нас ей было очень нелегко.
Одетые в казённые бушлаты,
Гадали мы за стенами тюрьмы:
Они ли перед нами виноваты,
А может, больше виноваты мы?..
Но вот опят весёлая столица
Горит над нами звёздами огней.
И всё, конечно, может повториться.
Но мы теперь во много раз умней.
Мне говорят:
Поэт, поглубже мысли!
И тень,
И свет эпохи передай!”
И под своим расплывчатым “осмысли”
Упрямо понимают: “оправдай”.
Я не могу оправдывать утраты
И есть одна

Особенная боль:
Мы сами были в чем-то виноваты,
Мы сами где-то
Проиграли
бой.

* * *

В округе бродит холод синий
И жмётся к дымному костру.
И куст серебряной полыни
Дрожит в кювете на ветру.
В такие дни
В полях покатых
От влаг чернозем тяжел...
И видно дали,
Что когда-то
Пулями горькими прошел.
А если вдруг махры закуришь,
Затеpliшь робкий огонёк,
То встанет рядом
Ванька Кураш,
Тщедушный “львівський” паренёк.
Я презирал его, “бендеру”.
Я был воспитан – будь здоров!
Ругал я крест его и веру,
Я с ним отменно был суров.
Он был оборван и простужен.
А впереди – нелёгкий срок.
И так ему был, видно, нужен
Махорки жиденский глоток.

Но я не дал ему махорки,
Не дал жестоко, как врагу.
Его упрек безмолвно-горький
С тех пор забыть я не могу.
И только лишь опустишь веки –
И сразу видится вдали,
Как два солдата
С лесосеки
Его убитого несли.
Сосна тяжёлая упала,
Хлестнула кроной по росе
И Ваньки Кураша не стало,
Как будто не было совсем.
Жива ли мать его – не знаю...
Наверно, в час, когда роса,
Один лишь я и вспоминаю
Его усталые глаза...
А осень бродит в чистом поле.
Стерня упруга, как струна.
И жизнь очищена от боли.
И только
Памятью
Полна.

Колымская песня

Я поеду один
К тем заснеженным скалам,
Где когда-то давно
Под конвоем ходил.
Я поеду один,
Чтоб ты снова меня не искала,
На реку Колыму
Я поеду один.

Я поеду туда
Не в тюремном вагоне
И не в трюме глухом,
Не в стальных кандалах,
Я туда полечу,
Словно лебедь
в алмазной короне –
На сверкающем “ТУ”

В золотых облаках.
Четверть века прошло,
А природа все та же –
Полутёмный распадок
За сопкой кривой.
Лишь чего-то слегка
Не хватает
 в знакомом пейзаже –
Это там, на горе,
Не стоит часовой.
Я увижу рудник
За истлевшим баракom,
Где привольно растёт
Голубая лоза.

И душа, как тогда,
Переполнится болью и мраком
И с небес упадет –
Как дождинка – слеза.
Я поеду туда
Не в тюремном вагоне,
И не в трюме глухом,
Не в стальных кандалах.
Я туда полечу
Словно лебедь
 в алмазной короне –
На сверкающем “ТУ”
В золотых облаках.

1962–1976

² “...працюю, як раб на роботі...”. – У 1972–1989 рр. В. Коваль працював в апараті Київської організації Спілки письменників України.

* * *

Від Івана Семеновича Козловського

29 липня 1987

¹ “И вот именно глас в «Литературной газете» от 9 декабря указывает и доказывает”. – Мовиться про публікацію “Откуда явилась «Звезда Полюнь?»”. Див. лист О. Шугая до О. Гончара від 7 жовтня 1987 року (примітка¹).

* * *

Від Віктора Івановича Лихоносова

4 серпня 1987

¹ “Посылаю Вам сегодня свой роман «Ненаписанные воспоминания (Наш маленький Париж)»”. – У цьому ліро-епічному творі йдеться про життя Кубані від початку до середини ХХ сторіччя. Головний персонаж – пам’ять як уособлення вічності людського буття, духовних традицій, які передаються від покоління до покоління (М. : Советский писатель, 1987. – 608 с.).

* * *

Від Олександра Володимировича Міщенка

17 серпня 1987

¹ “Віталій Кирилович [Коваль] сказав, що в п'ятому номері «Києва» надрукована Ваша повість...”. – Йдеться про повість “Далекі вогнища” (1987. – № 5. – С. 3–51).

* * *

Від Анатолія Мефодійовича Хорунжого

20 вересня 1987

¹ “Ваша передмова до «Абая» Ауезова вросла коренями думок у роман”. – Мовиться про передмову О. Гончара до роману “Шлях Абая” М. Ауезова (К. : Дніпро, 1972. – 640 с.).

* * *

Від Сергія Олексійовича Баруздіна

25 вересня 1987

¹ “Опять литературная судьба свела нас с тобой под одной крышей. Вышел третий (Третья книга) том «Библиотеки мировой литературы для детей», в котором мы с тобой стоим рядом”. – Йдеться про 50-томне видання “Библиотека мировой литературы для детей”, у 3-й книзі 30-го тому якої вміщено повість “Бригантина” О. Гончара (М., 1987. – С. 231–408).

* * *

Від Олександра Володимировича Шугая

7 жовтня 1987

¹ “Не хотів турбувати Вас новим листом, але повірте: Ваш виступ у Ленінграді (і в сьогоднішній «Л.У.») схвилював мене до глибини душі”. – Мовиться про виступ 1 жовтня 1987 року на Всесоюзній творчій конференції в Ленінграді, який опублікували “Літературна Україна” (То звідки ж взялася “звізда Полин”? – 1987. – 7 жовтня) й “Літературная газета” (Откуда же явилась “звезда Полян”? – 1987. – 9 грудня). У цьому виступі сказано про те, що з-поміж письменників України визріває думка скликати Міжнародний чорнобильський форум, щоб разом подумати над причиною з’яви “звізди Полин”.

* * *

Від Анатолія Антоновича Перерви

10 жовтня 1987

¹“Порушили ми клопотання про відкриття в Харкові пам’ятників двом славним Григоріям – Сквороді та Квітці”. – Григорієві Сквороді в Харкові встановлено два пам’ятники і один пам’ятний знак: вул. Блюхера, 2 (скульптор І. Ястребов) (27 травня 1992 року), вул. Університетська, 10 (скульптор І. Кавалерідзе), вул. Університетська, 8 (скульптор Л. Твердянська) (3 вересня 1992 року). Г. Квітці-Основ’яненку встановлено пам’ятник по вул. Квітки-Основ’яненка (скульптор С. Якубович, архітектор Ю. Шкодовський) (19 жовтня 1993 року).

* * *

Від Олександра Олександровича Климчука

14 жовтня 1987

¹“Ваша «Тронка» з автографом для мене не просто книжка-дарунок, а Собор рідної мови, якої я, натоді юний селяк з Поділля...”. – О. Климчук народився в с. Глядки, нині Волочинський район Хмельницької області.

²“... в «Прощанні слов’янки» зібрав докупи публікації в «Україні» з військово-історичної тематики...”. – Йдеться про збірку художньо-публіцистичних оповідань з такою назвою (К. : Молодь, 1987).

³“Все це захотілося Вам розповісти, коли прочитав «То звідки ж взялася «звізда Полин»”. – Див. лист від О. Шугая, датований 7 жовтня 1987 року (лист, примітка¹).

* * *

Від Анатолія Григоровича Погрібного

19 жовтня 1987

¹“Буквально щойно дописав у вже зверстаній нарис про Вашу творчість ще одну (після тих, про які повідомляв Вас десь у липні) вставку, яка стосується тієї Вашої статті, що її хочеться завчити напам’ять. – «То звідки ж взялася «звізда Полин»?”. – Мовиться про прикінцеві рядки праці “Олесь Гончар : нарис творчості” (К. : Дніпро, 1967. – 242 с. – [Літ. портр.]): “На завершення цієї книги хочеться звернутися до статті О. Гончара “То звідки ж взялася «звізда Полин»?” (Літ. Україна. – 1987. – 7 жовтня). В її основу покладено

виступ письменника на Всесоюзній творчій конференції в Ленінграді 1 жовтня 1987 року.

Митець закликає кожного замислитися: звідки ж насправді “вона явилась, ця «звізда Полин» – з ночей біблейських чи вже з ночей прийдущих?.. І чим викликана була з’ява її, – чи недбальством людським, жорстокою невдячністю, порушенням самої рівноваги буття, чи глумлінням над Матір’ю-природою?.. І чому та полинна розгнівана сила вибрала саме нас, що хотіла так страшно сказати цьому нинішньому віку, від чого хотіла всіх нас застерегти?”

Усі ці питання, звернені до кожного, хто здатний спостерегти неспростовний зв’язок поміж “данаїськими дарами ХХ віку”, які приносять нам технічна цивілізація бодай у вигляді сітки “атомних ковпаків” в густо заселених місцевостях, і, скажімо, антиконституційними діями, яких зазнав у роки застою та волюнтаризму розвиток національної культури. І разом з тим – як не помітити! – вражаюча яскравість наведеного образу (“звізда Полин”), його глобальні, достоту вселенські обшири вказують визрівання у творчій свідомості О. Гончара нових художніх задумів, зумовлених найсокровеннішим і найтривожнішим у долі рідного народу, від чого насамперед залежать його честь і гідність”.

² “... минулого року ... вийшла праця І. Р. Семенчука”. – Йдеться про видання: Семенчук І. Р. Олесь Гончар – художник слова: дослідження. – К.: Дніпро, 1986. – 260 с.

³ “Позаторік вийшла у мене праця про поета ХІХ ст. Я. Щоголева”. – Мовиться про дослідження: Погрібний А. Яків Щоголів: нарис життя і творчості. – К.: Дніпро, 1986. – 166 с.

⁴ “С я й в о”. – Книгарня в м. Києві, яка співпрацює з різними видавництвами України.

* * *

Від Едуардаса Межелайтіса

10 грудня 1987

¹ “Пишу Вам по горячим следам. Только что я прочитал в «Литературной газете» Вашу прекрасную статью...”. – Йдеться про статтю “Откуда явилась «звезда Полян»?” (Литературная газета. – 1987. – 9 декабря).

² “Я вот после своего программного «Человека» уже 20 с лишним лет пишу и пишу о той сложной ситуации, в которой очутился этот Человек”. – Мовиться про видання: Человек. – М.: Политиздат, 1963; Человек. – Ереван, 1965; Человек. – Москва, 1971; Человек. – Вильнюс, 1975.

³ “... я обеими руками поддерживаю Вашу идею создать «Чернобыльский форум»”. – Міжнародне агент-

ство з атомної енергії створило Чорнобильський форум у 2003 році. До нього ввійшли всі агентства ООН, Всесвітній банк, а також Україна, Білорусь і Російська Федерація. Його основна мета – оцінка та ліквідація наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

* * *

Від Івана Савича Савича (Лук'яненка)

12 грудня 1987

¹ “Тільки позавчора прочитав Ваш виступ в «Лит. газете». – Йдеться про статтю “Откуда явилась «звезда Полюнь?»” (Литературная газета. – 1987. – 9 декабря).

² Валя Ткаченко. – Валентина Данилівна Ткаченко (1920–1970), уродженка містечка Корюківки на Чернігівщині, авторка збірок поезій “Зелена сторона” (1940), “Просторами України” (1943), “Маму дуже я люблю” (1949), “Весняні вітри” (1950), “Майбутнє кличе”, “Окрилена молодість” (1952), “Побачення” (1955), “Лірика” (1956), “Осінь тільки починається” (1958), “Завжди люблю” (1959), “Життя єднає руки” (1960), “Земля радіє сонцю” (1962), “Скоро буде весна” (1963), “Не минає молодість” (1966), “Сад мого літа” (1968), “Земля передзим’я” (1970), “Обриси” (1971) та ін.

* * *

Від Євгена Михайловича Волошка

18 грудня 1987

¹ “Після відомої постанови ЦК ...”. – Мовиться про постанову ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР “Про додаткові заходи щодо поширення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах союзних республік” (1983).

² “... я підтримав одеську пропозицію про висування в академіки Б. І. Олійника”. – Олесь Гончар надіслав президентові Академії наук Української РСР Борису Патонові такого листа-клопотання:

Дорогий Борисе Євгеновичу!

Одеський університет звернувся до мене з проханням підтримати кандидатуру поета Бориса Олійника, якого філологи університету пропонують обрати в дійсні члени Академії наук СРСР.

Борис Олійник – визначний діяч нашої культури, користується заслуженим авторитетом на Україні і в братніх республіках Радянського Союзу. Його високоталановита поетична творчість, пристрасна публіцистика, глибокі літературознавчі дослідження сучасного літературного процесу дають підстави й мені приєднатися до думки науковців Одесь-

кого університету. Обрання Бориса Олійника до складу Академії відчутно посилює наше відділення гуманітарних наук.

З глибокою пошаною

Олеся Гончар

26.XI.1987

³ “Надсилаю Вам свою книгу...” . – Мовиться про видання: Волошко Є. З вічних джерел : розвідки, статті, есе. – К. : Рад. письменник, 1987. – 216 с.

* * *

Від Миколи Олександровича Рябого

22 грудня 1987

¹ “У першому своєму листі до мене з приводу «Земледухів» згадали Ви Лесині рядки про наше Поділля”. – Див. лист М. Рябого до О. Гончара від 9 січня 1986 року.

² “Тепер ця книжка перед Вами”. – Мовиться про книгу М. Рябого “Берег. Вікна” (К. : Дніпро, 1987). У листі-відповіді, датованому 4 січня 1988 року, О. Гончар пише, що її автор великий звершив труд, який належно оцінять читачі (Г. О. Листи, с. 477).

³ “Я мав би подякувати Вам за “огоньковський” «Чорний Яр»...”. – Йдеться про видання: Гончар О. Чорний Яр : рассказы / автор. пер. с укр. И. Новосельцевой. – М. : Правда, 1986. – 47 с. – (Б-ка “Огонёк”, № 49). – Зміст: Артеменко с плацдарма; Гений в обмотках; Ночь мужества; Черный Яр.

* * *

Від Феодосія Кириловича Рогового

25 грудня 1987

¹ “Ой лугами йду – луги розвиваються, берегами йду – береги стенаються”. – Народна пісня.

* * *

Від Віктора Петровича Астаф'єва

26 грудня 1987

¹ “Из знакомой Вам с молодости местности шлю поклон и поздравления с Новым Годом!”. – О. Гончар після поранення між Полтавою і Харковом восени 1941 року лікувався в госпіталі м. Красноярська. Після одужання повернувся на фронт. Віктор Астаф'єв народився в Красноярському краї (с. Овсянка), мешкав у м. Красноярську.

* * *

1988

Від Олександра Володимировича Міщенка

Січень 1988

¹ “Прочитав у «Молоді України» інтерв’ю з Коротичем...”. – Йдеться про інтерв’ю “Десять запитань до Віталія Коротича”, які задав штатний кореспондент газети “Молодь України” письменник Юрій Покальчук (Молодь України. – 1988. – 7 січня). Діалог із десяти (насправді їх більше) запитань-відповідей дуже засмутив Олеся Гончара. На ниві нашого красного письменства останнього часу, переконуює в інтерв’ю головний редактор часопису “Огонёк” Віталій Коротич, майже нічого не вродило, “не з’явилося жодного твору, який би до себе привернув усенародну увагу і став центром суспільного інтересу”. А все це тому, що українські письменники дбають не про розвій літератури, а зайняті іншим – пишуть один на одного скарги, звертаються до тих, хто має владу, “з проханням підпалити комусь хату”, доносять їм у вуха, що “такий-то про вас отам-то погано сказав”. Інтерес до якогось твору з’являється лише тоді, коли хтось розгортає проти нього і проти його автора брудну кампанію. З поля зору всесоюзного часопису “Огонёк” “українська тема” випала тому, що вона нікого не приваблює. Ось факт: на опубліковані в цьому журналі “Чорний яр” Олеся Гончара й оповідання Павла Загребельного читацький відгомін бідний. Коротич твердить, що завтрашній день української літератури просто-напросто не наступить. І день учорашній її також нічого не варт: у книгозбірнях нібито хурами лежать “зв’язані шнурочками повні зібрання творів”. У росіян і білорусів – усе гаразд, у російської й білоруської літератури є читачі.

16 січня 1988 року О. Гончар відправив В. Коротичеві розлогого листа. “Українська література, – йдеться в ньому, – не криклива, не розрахована на сенсації, її «не балує», як декотрих інших, всесоюзна реклама. Однак розумний, не озлиднений душею читач знаходить і в ній духовні цінності справжні, неперехідні... І хоч як би там кому здавалося, але далеко не всі книги лежать у нас без руху, і тисячі людей, піднявшись, стоячи, виконують на Співочому Полі «Заповіт», бо Тарасове слово й сьогодні живе, діє, воно «знову оживає і сміється знову»” (Г. О. Листи, с. 477–481).

* * *

Від Сергія Лукича Носаня

7 січня 1988

¹ “Вечір відбудеться 12 грудня”. – Вечір відбувся в Будинку художника 12 грудня. Доповідь виголосив Микола Вінграновський.

До листа додано вітальну листівку:

З Новим роком Вас, дорогий Олесю Терентійовичу!

Мої найніжніші і найкращі побажання Вам, Вашій славній дружині, дітям і онукам!

* * *

Від Михайла Йосиповича Шалати

12 січня 1988

¹ “Прошу прийняти мої видання «Русалки Дністрової» та поезій Маркіянового побратима – М. Устияновича”. – Йдеться про такі впорядковані М. Шалатою видання: 1) Русалка Дністровая / вступ. ст., приміт., підготовка текстів М. Шалати. – К. : Дніпро, 1987. – 206 с. Михайло Йосипович зауважив, що завдяки появі альманаху нарешті “живе українське слово пробилось на сторінки книжки, знаменуючи переломний момент в історії національного прогресу”; 2) Устиянович М. Поезії. – К. : Рад. письменник, 1987. – 255 с.

У листі-відповіді, датованому 18 січня 1988 року, О. Гончар пише: “Труд звершено прекрасний... Нема ціни цим виданням. Гадаю, багато людей на Україні скажуть за них Вам спасибі” (Г. О. Листи, с. 481).

² “Упорядкованої мною разом із Р. Лубківським книги «Вінок Маркіянові Шашкевичу» не висилаю”. – У збірникові вміщені дві промови О. Гончара – “Віки перебуде” і “Зірниця на обрії”. Перша виголошена на урочистому вечорі у Львові, друга – на урочистому вечорі в Києві.

³ “Не можу передати, яке загальне захоплення викликав Ваш мужній, чесний виступ у Ленінграді”. – Див. лист О. Шугая до О. Гончара від 7 жовтня 1987 року (примітка¹).

⁴ “А головне – як пояснити численним гостям, що їдуть на батьківщину Франка із сусіднього все-союзного курорту Трускавець і особливо зі світу: чому нема в Дрогобичі, у Франковім вузі, окремої кафедри укр. літератури, де вона поділася?”. – Мовиться про Державний історико-культурний заповідник “Нагуєвичі” в с.Нагуєвичі Дрогобицького району Львівської області, до якого вхо-

дить садиба батьків письменника, меморіальний музей Івана Франка, будинок літератури, скульптурна композиція “Іван Франко і світова література”, художньо-меморіальний комплекс “Стежка Івана Франка”. Міністерський наказ про злиття кафедр української мови та української літератури з’явився 1 жовтня 1987 року. 17 лютого 1987 року завдяки клопотанням О. Гончара Міністерство освіти УРСР видало наказ про розз’єднання цих кафедр.

* * *

Від Валентини Яківни Овод

13 січня 1988

¹ “Все, з чим я зверталася до Вас (про Василя Бондаря чи про Митрофана Христенка, до речі, – матеріал вийшов у журналі «Україна» № 50, ще й Михайленко похвалив мене; і зняли, правда, що цей народний вчитель був репресований, але редактор каже, що про це не знав, але хоч якось витягли людину із непам’яті), все стосується інших людей, а про себе, як мені вже важко не було, я не набивалася нікому й ніколи”. – У журналі Україна (1987. – № 5. – С. 6–7) з’явилася публікація “«Шкільне писання» Митрофана Христенка” В. Овод про випускника Глухівського педагогічного інституту, учителя сільської школи, викладача Полтавського вищого початкового училища, працівника Українського науково-дослідного інституту педагогіки, автора підручників і посібників з української та російської мов Митрофана Трохимовича Христенка (1890–1939 рр.).

Анатолій Григорович Михайленко у 1983–1993 рр. був головним редактором журналу “Україна”.

² “На мої «Дві матері» добрі листи йдуть від простих людей”. – Мовиться про книгу оповідань і новел “Дві матері” (Х. : Прапор, 1987. – 94 с.).

* * *

Від Сергія Олексійовича Баруздіна

15 січня 1988

¹ “Вышел № 12 нашей «ДН» с окончанием «Твоей зари»”. – Див. лист С. Баруздіна до О. Гончара, датований 6 червня 1980 року (примітка¹).

² “Между прочим, следующий год мы открываем очень любопытной публикацией Ф.Т. Моргуна

(№ № 2 – 3)”. – Журнал опублікував документальну повість Ф. Моргуна “Поле без плуга”, у якій ідеться про безвідвальний обробіток ґрунту і досвід полтавців щодо його впровадження (№ 2. – С. 194–219; № 3. – С. 188–239).

* * *

Від Григорія Дем’яновича Зленка

24 січня 1988

¹ “Посилаю Вам свою нову книгу-мученицю ...”. – “Мовиться про збірку художньо-документальних нарисів “Берег Пушкіна” (Одеса : Маяк, 1987. – 237 с.). О. Гончар у листі-відповіді пише, що Г. Зленко підготував цікаве дослідження, і висловлює сподівання, що “надалі й до української класики посиляться увага дослідників. Адже такі постаті, як Аркас, Руданський, Куїнджі, Чернявський та інші діячі культури нашого Півдня, заслуговують, щоб їх повніше було відкрито для сучасного читача, особливо молодого” (Г. О. Листи, с. 481).

* * *

Від Сергія Івановича Білоконя

18 лютого 1988

¹ “Московський архітектор Старцев будував у Києві...”. – Йдеться про будівничого XVII ст. Старцева (Старченка) Йосифа Дмитровича, який на запрошення гетьмана І. Мазепи керував будівництвом Братського (1690–1693) і Миколаївського (1690–1696) монастирів у стилі українського бароко.

² “... український архітектор Зарудний будував у Москві та Петербурзі”. – Мовиться про архітектора, скульптора, іконописця, різьбяр Івана Петровича Зарудного, який працював у Москві, де збудував Меншикову вежу (1705–1707) і за дорученням Петра I керував діяльністю малярів та іконописців Росії. Завдяки І. Зарудному російська архітектура запозичила багато елементів українського бароко.

* * *

Від Олександра Григоровича Ратнера

18 лютого 1988

¹ “Примите, пожалуйста, от Вашего давнего верного почитателя книгу лирики М. Шашкевича...”. – Йдеться про книгу М. С. Шашкевича “Веснівка : лірика” (Львів : Каме-

няр, 1987. – 126 с.) українською й російською (перекладач О. Ратнер) мовами, вступне слово до якої підготував Р. Лубківський. О. Гончар у листі від 13 березня 1988 року дякує О. Ратнерові за це “чудове видання”, висловлює віру в те, що “це лише першопочаток... майбутніх творчих звершень” О. Ратнера у сфері української культури (Г. О. Листи, с. 482).

* * *

Від Сергія Лукича Носаня

20 лютого 1988

¹ “Вибачте, що турбую, але мені дуже захотілося послати Вам нашу обласну газету з моєю статтею «Ой, Дніпро, Дніпро!..»”. – Йдеться про газету Черкаська правда (1988. – 11 лютого), у якій надруковано статтю С. Носаня.

* * *

Від Володимира Олександровича Брюггена

22 лютого 1988

¹ “Сьогодні прочитав прекрасний виступ Мусієнка...”. – Мовиться про доповідь О. Мусієнка “Громадянська позиція літератури і перебудова” на партійних зборах Київської організації Спілки письменників України, яку надрукувала газета “Літературна Україна” (1988. – 18 лютого. – С. 2–3). “Мусієнко зробив глибокий екскурс в минуле – аж до Скрипника, – записав О. Гончар у «Щоденниках» 29 січня 1988 року, – намалював картину терору й нищення культури” (Г. О. Щод., т. 3, с. 176).

* * *

Від Петра Павловича Ребра

6 березня 1988

¹ “На Хортиці у матері буду добре жити...”. – Рядки з поезії Т. Шевченка “Не хочу я женитися...” (1848, Кос-Арал).

² “Принагідно надсилаю статтю, яку нещодавно вдалося надрукувати в «Запорізькій правді»...”. – Статті не вдалося знайти в родинному архіві письменника.

³ “А козацька люлька димить?”. – Див. лист П. Ребра до О. Гончара, датований 24 червня 1965 року (лист; примітка¹).

* * *

Від Володимира Євгеновича Панченка*13 березня 1988*

¹ “Шлю Вам свою книжку про Юрія Івановича Яновського, а також два номери нашої «Кіровоградської правди». – Йдеться про видання: Панченко В. Є. Юрій Яновський: життя і творчість. – К. : Дніпро, 1988. – 294 с., а також про відгук на повість “Далекі вогнища”.

² “Обласне керівництво починає нарешті (особливо після лютневого Пленуму) розуміти, що турбота про мову, тривога письменників з цього приводу – не самодіяльність і не химера”. – Пленум ЦК КПРС (17–18 лютого 1988 року) розпочав реформування сфери освіти на демократичних засадах.

³ “Олесю Терентійовичу, чи не змогли б Ви написати для нашої газети кілька сторінок про Кіровоград у Вашому житті, про свої зустрічі з нашим краєм?”. – О. Гончар у листі-відповіді від 19 березня 1988 року повідомляє, що дуже любить степові краї, але для газети написати хоча б кілька рядків про них не може: “Бо зараз я більше пасажир: щойно повернувся до Києва і вже знову пакую валізу: їду голосувати...” (Г. О. Листи, с. 483).

* * *

Від Василя Івановича Мартинова*14 березня 1988*

¹ “... я сам собі підготував дарунок до 50-річчя, яке зустріну 16 квітня цього року”. – В одній із рубрик “Вітаємо ювіляра” (Літературна Україна. – 1988. – 26 квітня. – С. 5) йдеться про творчий шлях ювіляра В. Мартинова. Відзначено, зокрема, що “Олесь Гончар, який прихильно зустрів першу збірку В. Мартинова, сердечно вітав його за нову збірку, а також за пристрасний виступ по радіо: про зачарування українською мовою, що поряд з рідною, російською, служить поетові другим крилом у польоті до висот творчості, уболівання за її майбутнє”.

² “Був дуже обурений, коли читав виклад з виступу М. Шибика...”. – Цю ситуацію О. Гончар коментує в “Щоденниках” так: “Із тієї самої трибуни, де колись починав кампанію проти «Собору» осатанілий Ватченко, вчора (їде Пленум ЦК) виступив у цьому ж дусі Шибик, редактор «Робітничої газети». Рівно через 20 ро-

ків! І знову перед ювілеєм автора... Тільки тоді об'єктом шельмування був «Собор», а зараз – виступи письменника (видно, «Звізда Полин» та інші). Занадто, мовляв, злі. Ніби можна якось інакше звертатись до вас, нищителів мови, культури...

«Головний режисер» сам не зважився зачіпати в доповіді, він, як досвідчений інтриган, випустив цього попихача Шибика, – адже такі завжди знайдуться...

І, звичайно, одразу озвалися провокатори, дзвонять, вивідують – чи ще живий...

Телефонні розмови підслуховуються нахабно, примітивно. І серед цієї мрази жити? А треба, треба...

Сило небесна, з нами будь!» (нотатка від 23 січня 1988 року). Повідомлено також про те, що на партійних зборах (зі звітом парткому) «Іван Драч роздягнув того нікчому Шибика, який, виявляється, двічі рвався до Спілки і «двічі не міг подолати планку»» (запис датований 29 січня 1988 року) (Г. О. Щод., т. 3, с. 176).

* * *

Від Богдана Івановича Сушинського

18 березня 1988

¹ «Я тут борюся за Дністер та проти каналу «Дунай – Дніпро»...». – Йдеться про публікацію Б. Сушинського «Проект «Дунай – Дніпро». Чи доцільно?», уміщену в газеті «Літературна Україна» (1986. – 6 листопада).

² «...з травня минулого року там точиться обговорення моєї статті «Екологічні тривоги Дністра»». – Див. газету «Радянська Україна» (1987. – 21 травня). Раніше цю статтю під назвою «Хто заступиться за Дністер» друкувала газета «Літературна Україна» (1987. – 25 січня). Результати обговорення порушених Б. Сушинським проблем знайшли відображення в статтях «Врятувати Дністер» («Радянська Україна». – 1988. – 3 січня) та «Перед судом нащадків» (Прапор. – 1988. – № 10–11).

³ «Оце щойно підготував велику проблемну статтю «Сповідь над гніздом лелеки»...». – Цю статтю зі зміненою назвою – «Сповідь над лелечим гніздом» – опублікувала газета «Радянська Україна» 24 квітня 1988 року.

* * *

Від Михайла Йосиповича Шалати

29 березня 1988

¹ “Дай Вам, доле, хоч Людкевичевого віку!”. – Йдеться про українського композитора, музикознавця, фольклориста, педагога, дійсного члена НТШ Станіслава Пилиповича Людкевича, який прожив сто років (1879–1979).

² “Вдячна кафедра української літератури Дрогобицького педінституту, яку Ви – невимовне, безмежне Вам спасибі й доземний уклін! – повернули до життя після міністерської ліквідаторської акції, проводить наукову конференцію й концерт на честь Вашого ювілею”. – Наукова конференція з нагоди 70-річчя лауреата Ленінської премії, Героя Соціалістичної Праці, письменника-академіка О. Т. Гончара відбулася 2 квітня 1988 року в залі засідань Дрогобицького державного педагогічного інституту імені І. Я. Франка (вул. Гоголя, 34). Програма конференції:

Вступне слово.

В. Ф. Надім'янов – ректор інституту

Олесь Гончар: письменник і епоха

М. Й. Шалата – зав. кафедрою української літератури, доцент

Образи патріотів-інтернаціоналістів у творчості О. Гончара

М. Ф. Матвійчук – професор

Мотиви “Слова о полку Ігоревім” у романі О. Гончара “Прапорносці”

П. К. Яременко – професор

Літературно-критичні роздуми Олеся Гончара

М. М. Ільницький – доктор філологічних наук (Львів)

“І тільки вірність в серці чистім...” (Поезія О. Гончара)

В. І. Лучук – поет (Львів).

В дусі сучасної перебудови (Про роман О. Гончара “Собор”).

Л. В. Краснова – доцент

Книга Олеся Гончара “Далекі вогнища”: традиції і новаторство

В. П. Іванишин – ст. викладач

Олесь Гончар в англomовному світі

О. М. Шалата – учитель Жидачівської СШ № 2 Львівської обл.

Образ учителя у творах Олеся Гончара

М. І. Грицик – кандидат філологічних наук

Оглядове вивчення романів О. Гончара у 10 класі

В. Р. Булик – учителька Львівської СШ № 17

Робота над словом Олеся Гончара у восьмирічній школі

М. М. Паночко – доцент

Олесь Гончар і літературно-мистецьке життя Дрогобича

С. І. Стельмащук – доцент

Обговорення доповідей

Після конференції – ювілейний концерт

Програма концерту:

1. РАДНА МОВА. Сл. і муз. С. Воробкевича
– Виконують М. Біляк, Н. Блажкевич, Н. Ляхова (У супроводі бандури)
2. М. Бажан. ОЛЕСЮ ГОНЧАРЕВІ
– Читає В. Захарцова
3. ЧЕКАННЯ. Сл. В. Поліщука, муз. С. Стельмащука
4. НАД БУГОМ. Сл. О. Гончара, муз. Р. Сов'яка
– Співає М. Паночко
5. О. Гончар. ЗА МИТЬ ДО ЩАСТЯ
– Читає Л. Пушак
6. ОЙ МІСЯЦЮ, МІСЯЧЕНЬКУ. Муз. В. Заремби
7. СОФІЯ КИЇВСЬКА (З циклу “Відгомін століть”). Муз. Г. Саська
– Виконує О. Сятецька (фортепіано)
8. Р. Лубківський. “ЧИ ТО НЕ УСМІХ ДОЛІ?..” (З кантати “Камертон Шашкевича”)
– Читає Л. Сидоряк
9. ВЕСНІВКА. Сл. М. Шашкевича, муз. В. Матюка
10. “МИНУЛИ ЛІТА МОЛОДІЇ...”. Сл. Т. Шевченка, муз. О. Нижанківського
11. Думи про батьківщину. Сл. О. Гончара, муз. О. Білаша
– Співає І. Кліш
12. В. Кочевський. ГВАРДІЇ СІВАЧ. Олесю Гончару
– Читає Г. Дідик
13. АТАКА. Сл. О. Гончара, муз. Р. Сов'яка
– Співає С. Дацюк
14. О. Гончар. ЗНАМЕНО ПОЛКУ
– Читає О. Міщук
15. БРАТИ. Сл. О. Гончара, муз. Р. Сов'яка
– Співають К. Сятецький, С. Дацюк
16. М. Грицик. АВТОРОВІ “ПРАПОРОНОСЦІВ”
– Читає автор
17. ЧЕРЕМОШЕ, БРАТЕ МІЙ. Сл. Б. Лепкого, муз. С. Людкевича

18. БАБИНЕ ЛІТО. Сл. М. Гавалевича (з польськ. переклав С. Чарнецький), муз. Д. Січинського
– Співає К. Сятецький
19. К. Акієв. СКАЖИ УКРАЇНІ. Олесю Гончару (з киргиз. переклав Д. Павличко)
– Читає Г. Дацько
20. НЕ ВСИХАЙТЕ, ПИШНІ КВІТИ. Сл. Лесі Українки, муз. Є. Козака
21. ПАМ'ЯТЬ СЕРЦЯ. Сл. М. Ясеня, муз. І. Лученка
22. ГЕЙ, ЛІТА ОРЕЛ... Сл. Т. Шевченка, муз. К. Стеценка
23. ТРАНСІЛЬВАНСЬКИЙ МАРШ. Сл. О. Гончара, муз. С. Стельмащука
24. УКРАЇНО МОЯ, УКРАЇНО. Сл. В. Лебедєва-Кумача (з рос. переклав А. Малишко), муз. Д. Покраса
– Виконує чоловічий хор “Бескид”. Диригенти – С. Стельмащук, Я. Кулешко, Р. Сов'як
Концертмейстери концерту – С. Ліщинська, Н. Шайжина, В. Баб'як
Ведучий – Є. Пшеничний

На останній сторінці програми конференції, виданій у Дрогобицькій міській друкарні, опубліковано вірш Михайла Шалати “Олесь Гончар”:

Велико думаючи про народ
І в ночі грозові, і в дні погожі,
Не задля почестей і нагород
Він мудре слово ставить на сторожі.

Землі Тараса волелюбний син,
На всіх життя етапах – мужній воїн,
Прославлений митець-громадянин,
Любові всенародної достоїн.

Прапороносці Миру і Добра –
Його герої – завжди перед нами.
Ось він стоїть над вічністю Дніпра,
Стривожений Чорнобиля вітрами.

Задивлений у завтра, мов орел,
Турбується про душ людських собори.
Зворушливо, з м'яким полтавським “ел”,
Зі світом про грядущину говорить.

А світ несеться в безвісті століть,
Усе навкруг шумить, клекоче, гроха...
В глибокій думі над Дніпром стоїть
Олесь Гончар: письменник і епоха.

У середині травня Михайло Паночко занотував у своєму записникові таке: “Нівроку, гарні відгуки продовжують надходити про Дрогобицьку наукову конференцію на честь О. Гончара.

Мовознавець із Дніпропетровського ун-ту Анатолій Поповський казав нашому викладачеві М. Грицикові, що був на квартирі О. Гончара в Києві, коли в письменника лежав на столі мій лист із запрошеннями (програмами) з Дрогобича. Казав О. Гончар: “Дивіться, як гарно вшановують мене дрогобичани” (чи щось “у тім роді”), – і був помітно задоволений.

Той же А. Поповський оголосив мій вірш про Гончара [на останній сторінці конференційної програми був мій вірш “Олесь Гончар”] на обласних курсах учителів, ті переписали собі для використання в школі.

Дочка поета В. Поліщука написала нашому викладачеві М. Паночкові, що ходила з нашою програмою у спілку письменників у Москві, де живе, й дорікала І. Карабутенкові: “Дивіться, як вшановують О. Гончара в Дрогобичі. А чому нема ювілейного вечора в Москві?”

Сподобався мій вірш про Гончара і мовознавцеві М. Жовтобрюху з Києва. Він теж написав Паночкові. Мовляв, дуже точно, суттєво “схоплено” основні риси письменника у вірші. Про це говорили мені й В. Лучук, і наш професор П. Яременко [перед війною – викладач О. Гончара у Харківському університеті].

Що ж, нівроку..” (Лист Михайла Паночка до Миколи Степаненка від 14–15 грудня 2015 року // Особистий архів Миколи Степаненка).

Див. лист М. Шалати до О. Гончара, датований 12 квітня 1988 року (лист, примітка⁴).

* * *

Від Ростислава Андрійовича Братуня

Квітень 1988

¹ Вислів “Як в нації нема вождя, Тоді вожді її поети!” належить українському поетові Є. Маланюку (“Посланіє”, 1925–1926).

* * *

Від Ігоря Никоновича Бугаєнка

2 квітня 1988

¹ “І коли мені, ще зовсім молодому літпрацівникові-студентові (я вчився на вечірньому факультеті) було доручено терміново підготувати кольорові листівки з портретом трьох перших лауреатів Шевченківської премії”. – 9 березня 1962 року першими лауреатами Шевченківської премії стали О. Гончар (за роман “Людина і зброя”), П. Тичина (за “Вибрані твори” в трьох томах) і Платон Майборода (за “Вибрані пісні”).

² “І коли працював над своєю першою книжечкою – про чарівні гравюри Володимира Куткіна, у якій розділ присвячений ліноритам до «Тронки»”. – Йдеться про працю “Гравюри Володимира Куткіна” (1967).

³ Видавництво “Мистецтво”. – Засноване в Києві 1932 року як спеціалізоване видавництво в Україні з випуску продукції мистецького спрямування. Видає літературу з естетики, образотворчого мистецтва, культурології, етнографії, народознавства, театру, кіно, випускає художні книги та фотоальбоми, календарі, листівки тощо.

⁴ “А 1971 року, коли вже був зав. редакцією у видавництві «Мистецтво», телефонував Вам з приводу вступного слова до альбому «Катерина Білокур»...”. – Мовиться про вступне слово “Чарівний світ Катерини Білокур” до видання “Білокур К.: альбом” (К., 1972. – С. 6–9).

⁵ “І ось Ваш виступ у Ленінграді”. – Йдеться про виступ “Так откуда же явилась «Звезда Полян»?” О. Гончара на Всесоюзній конференції в Ленінграді 1 жовтня 1987 р., який опублікував журнал “Радуга” (1988. – № 1. – С. 87–91). Основний зміст виступу – завдання української літератури у зв’язку з чорнобильськими подіями, процесами перебудови.

⁶ “Ось і Рамунасу Клімасу з Латвії вони не байдужі («ЛГ» 5183) і багатьом іншим...”. – Рамунас Клімас у бесіді з Ж. Васильєвою “Мелодия на два голоса: о литературе, и не только о ней”, яку опублікувала “Литературная газета” (1988. – 30 марта. – С. 7), наголосив на такому: “Недавно прочел в «ЛГ» статью О. Гончара о том, как закрывали на Украине национальные школы, и не по приказу свыше, а единственно из желания выслужиться. У нас, слава богу, такого не было”.

* * *

Від Сави Овсійовича Голованівського

4 квітня 1988

¹ “Чув, що і Ви були в лікарні”. – 21 лютого О. Гончар “опинився в лікарні на Мічурінській [Москва – М. С.]”, в “одиначній камері № 202”, де пробув до 11 березня. З 17 лютого він брав участь у роботі пленуму ЦК КПРС, де “доводилось сидіти по 12 годин підряд, і це при тому, що й інтелект весь час працює напружено перевтома крайня, з носа – кров, у роті сушить...” (Г. О. Щод., т. 3, с. 178–183).

² “... а моя Катерина приєднується до моїх побажань”. – Йдеться про дружину С. Голованівського – Катерину Трохимівну Голованівську, з якою він прожив понад півстоліття.

* * *

Від Федора Захаровича Гаріна

5 квітня 1988

¹ “Чи звернув увагу на «Літ. Україну» від 10 березня цього року, де про реабілітованого поета Юрія Жилка?”. – У цьому числі газети опубліковано статтю “Віра в комунівську землю” Федора Гаріна в рубриці “Сторінки призабутої спадщини”. Подане також фото поета Юрія Жилка і цикл його віршів, надрукованих у 1923–1927 рр.

² “Надсилаю і вирізку із «Зорі Полтавщини» про нього” [Юрія Жилка]. – У родинному архіві не вдалося віднайти цю вирізку (Гарін Федір. Поезія нового життя: до 90-річчя від дня народження Ю. З. Жилка. – 1988. – 5 березня).

³ “Найкраще до ювілею Олесь Гончар написав у «Літ. Україні» та в «Советской культуре» Борис Олійник – з глибини серця”. – Йдеться про публікацію: Олійник Б. [Олесеви Гончару] // Літературна Україна. – 1988. – 31 березня; Чистые криницы // Советская культура. – 1988. – 2 апреля.

* * *

Від Михайла Петровича Стрельбицького

9 квітня 1988

¹ “А ще вітаю Вас зі справді блискучим теледіалогом «Живе слово»”. – Мовиться про телепередачу, яку показало Українське телебачення. Основу її склав діалог О. Гончара й літературознавця А. Погрібного.

² “... книжку так чи інакше переписуватиму, повновлюватиму”. – Йдеться про монографію “Проза монументального історизму: доробок Олесь Гончара” (К. : Рад. письменник, 1988. – 301 с.).

³ “... в ювілейних – гончарівських – номерах журналів збереться аж кілька моїх матеріалів”. – До 70-річчя від дня народження О. Гончара М. Стрельбицький опублікував низку праць: “Новаторство, заповідане традицією” (Київ. – 1988. – № 4. – С. 134–135); Лицар рідного слова (Жовтень. – 1988. – № 4. – С. 103–108); Олесь Гончар: дві варіації класичних тем (Українська мова і література в школі. – 1988. – № 4. – С. 10–17); Честь праці: тема професійного гонору в творах О. Гончара (Донбас. – 1988. – № 2. – С. 80–87).

⁴ “Але, приміром, А. Я. Шевченко статтю свідомо притримав, переконавши мене, що вихід мало-

тиражної книжки для вчительства мало значить”. – Йдеться про статтю М. Стрельбицького “Олесь Гончар: дві варіації класичних тем”, надруковану в журналі “Українська мова і література в школі” (1988. – № 4. – С. 10–17), редактором відділу літературознавства і критики якого з 1975 року був Анатолій Якович Шевченко.

⁵ “А всесвітян («Всесвіт» даватиме у № 5) просто довелось виручати: серйозно захворів їхній основний автор”. – У цьому журналі М. Стрельбицький опублікував працю “Олесь Гончар: чуття однопланетянина” (1988. – № 5. – С. 128–133).

* * *

Від Миколи Олександровича Рябого

10 квітня 1988

¹ “Тож надсилаю Вам примірники обласної газети...”. – Ці примірники не вдалося віднайти в родинному архіві О. Гончара.

² “Ви самі в цьому переконаєтесь, прочитавши «Думу про Високе»”. – Йдеться про статтю М. Рябого “Дума про високе: до 70-річчя з дня народження О. Гончара”, вміщену в газеті “Вінницька правда” (1988. – 2, 3 квітня).

³ “Вінницька правда”. – До 1991 року орган Вінницького обласного й міського комітету Компартії України, обласної та міської рад народних депутатів. Заснована в 1917 році, називалася по-різному: “Набат”, “Подольський комуніст”, “Більшовицька правда” й ін. З 1944 року – “Вінницька правда”, з 1991 року – “Вінниччина”.

⁴ “Михайло Алексєєв пише в «Лит. России», що Ви нарікаєте вже на здоров’я”. – Мовиться про публікацію: Алексєєв М. Под высокими звёздами: Олесь Гончар // Литературная Россия. – 1988. – 1 апреля.

Литературная Россия. – Щотижнева літературно-публіцистична газета. Виходить із 1963 року замість газети “Литература и жизнь” (1958–1963 рр.) – орган правління Спільки письменників РРФСР і Московської організації Спільки письменників РРФСР, з 1991 року – орган “патріотів”, які вели дискусії з “лібералами” про горбачовські реформи. 1994 року суспільне значення цього видання знизилося. У газеті друкуються оповідання, нариси, короткі повісті, вірші, публіцистичні й літературно-критичні статті, мемуари, історичні документи, бібліографія та інші матеріали.

* * *

Від Григорія Ісааковича Полянкера

12 квітня 1988

¹ “Хочу Вам нагадати, що коли Гете минуло 70 років, він почав вивчати єврейську мову, навіть написав цією мовою вірша...” . – Г. Полянкер писав “єврейською та російською мовою”, “був редактором літературно-художнього журналу «Советіше літератур» та альманаху «Дер штерн» (єврейською мовою)” (Письменники Радянської України : 1917–1987 / біобібліографічний довідник. – К. : Рад. письменник, 1988. – С. 489).

² “Надсилаю Вам газету”. – Газета, про яку йдеться, не збереглася в родинному архіві О. Гончара.

* * *

Від Анатолія Івановича Кичинського

18 квітня 1988

¹ “Спасибі Вам за мудрі слова, що прозвучали 2 квітня з українського телеекрана”. – Увечері 2 квітня 1988 року телевізія передала розмову О. Гончара з А. Погрібним. Автор “Собору” “закликав людей учитися демократії, вчитися бути вільними людьми” (Г. О. Щод., т. 3, с. 187).

* * *

Від Наталії Омелянівни Кащук

19 квітня 1988

¹ “А Гнідинська Мала академія мистецтв представила весняно-літній цикл з неодмінною «Поляночкою», з усіма тими піснями, які так щедро вкраплені у Ваших творах”. – Йдеться про Гнідинську школу ім. Петра Яцика, що на Київщині, на базі якої створено Малу академію мистецтв.

* * *

Від Михайла Йосиповича Шалати

24 квітня 1988

¹ “Сердечно вітаючи Вас з 1 Травнем, шлю при нагоді нашу газету і програму присвяченої Вам Дрогобицької наукової конференції”. – Надіслані мате-

ріали не збереглися в родинному архіві О. Гончара. Див. лист М. Шалати до О. Гончара, датований 29 березня 1988 року (лист, примітка¹).

² “Ще раз дякуємо за відродження Дрогобицької (і не тільки) кафедри української літератури”. – Див. лист М. Шалати до О. Гончара, датований 12 січня 1988 року (примітка²).

* * *

Від Володимира Родіоновича Коломійця

25 квітня 1988

¹ “Ви знайомі з відкритим листом на ім’я Міністра освіти УРСР трьох авторів...”. – Авторами цього листа є Володимир Коломієць, Станіслав Тельнюк і Павло Мовчан.

² “Днями директор мого видавництва Вадим Скомаровський сказав мені після поїздки з Вами до с. Калити, що буцімто Ви мовили про Переяслав-Хмельницьку школу №1...”. – Йдеться про видавництво “Український письменник”, у якому В. Коломієць працював із 1985 до 2005 року.

³ “А Вас – одурили... і жаль, хай би хоч тишком-нишком, без надрукування відкритого листа, а таки відродили хоч одну українську школу...”. – Згодом Переяславську школу №1, випускником якої є автор листа, було переведено на українськомовне викладання, починаючи з 1 класу.

* * *

Від Василя Івановича Діденка

2 червня 1988

¹ “Пересилаю Вам сьогодні найповніший текст цього твору (понад 50 рядків)” [вірш «Його собор»]. – Цю поезію не вдалося віднайти в родинному архіві О. Гончара.

² “Конверти з Володимиром уже є на поштамті”. – Мовиться про художній конверт із оригінальною маркою, випущений у поштовий обіг до 1000-ліття хрещення Русі. На марці – пам’ятник Володимирові Хрестителю та напис “1000-летие введения Христианства на Руси” (художник Л. Зайцев).

* * *

Від Леоніда Наумовича Большакова

5 липня 1988

¹ “С душевным облегчением, с чувством радости прочел Вашу речь о Нечуй-Левицком”. – Йдеться про публікацію: Слово о Нечуе-Левицком : к 150-летию со дня рождения // Литературная газета. – 1988. – 14 декабря.

² “Пишу многотомную книгу о всех годах солдатчины Шевченко...”. – Л. Большаков планував підготувати монументальну працю “Быль о Тарасе”, присвятивши по окремому томові на кожен із десяти років Шевченкового заслання, але встиг видати лише 1–3 томи (Оренбург; Москва, 1993).

³ “Еще одно детище мое – Музей-гауптвахта Т. Шевченко в Оренбурге”. – Завдяки зусиллям Л. Большакова в Орську й Оренбурзі створено шевченківські музеї. Див. лист Л. Большакова до О. Гончара від 24 серпня 1991 року (примітка⁴).

* * *

Від Леоніда Абрамовича Даєна

8 серпня 1988

¹ “З душевним трепетом і хвилюванням надсилаю на Ваш високий суд свою документальну повість «Чорнобиль-трава гірка»...”. – Мовиться про видання: Даєн Л. А. Чорнобиль – трава гірка : док. повість. – К. : Веселка, 1988. – 176 с.

* * *

Від Сергія Лукича Носаня

31 серпня 1988

¹ “Мої поїздки по Сибіру дали мені не тільки багатий матеріал для книги «Голгофа любові»...”. – Роман “Голгофа любові” вийшов у світ 1989 року (К. : Молодь, 1989. – 168 с.). На основі численних архівних документів, наукових досліджень, розвідок краєзнавців, народних переказів та легенд у ньому відтворено картини життя й подвигу декабриста з України, голови Кам’янської управи Південного таємного товариства Василя Львовича Давидова та його дружини, яка пішла в добровільне вигнання за осудженим на 20-річну каторгу й довічне поселення в Сибіру чоловіком.

² “Нарис, трішечки змінений розміром, збирається друкувати «Літ. Україна». Я думаю, це нічого

страшного не буде, що в обласній і республіканській газетах, правда ж, Олеся Терентіновичу?”. – З листа О. Гончара від 7 вересня 1988 року стає відомо, що С. Носань надіслав газету “Черкаська правда” зі своїм нарисом, у якому, за оцінкою Олеся Терентійовича, добре відтворено “дух сибірського краю, оте могуття природи, щось майже таємниче, перевозданне”. Валентин Распутін у нарисі постає в “усій рідкісній силі й людяності свого великого таланту” (Г. О. Листи, с. 487).

* * *

Від Володимира Михайловича Пащенко

15 вересня 1988

¹ “Дуже вдячний Вам за Вашу увагу до моїх віршів, за листа”. – 30 серпня 1988 року О. Гончар послав із Києва В. Пащенкові листа, у якому високо оцінив його творчість: “... поезії Ваші прочитав і мені здалося, що Ви могли б їх запропонувати в котрийсь із журналів – «Київ» або «Дніпро»... Рівень творів повинен додати авторіві сміливості” (Г. О. Листи, с. 487).

* * *

Від Олеся Опанасовича Силина

25 вересня 1988

¹ “Днями Доля віддзвонить мені 75 років каторжного життя, до якого сам себе й прирік”. – У листі від 30 вересня 1988 року О. Гончар шле вітання О. Силину й бажає, щоб “усвідомлення того, що відміряні літа були сповнені чесною благородної праці”, додало снаги ювілярові (Г. О. Листи, с. 488).

² “Отак перечитав не раз і уважно Ваш останній допис до «Літературної України»...”. – О. Гончар у листі, датованому 30 вересня 1988 року, дякує О. Силину за публікацію, що з’явилася 15 вересня, й зізнається, що висловлені в ній думки йому дуже дорогі.

* * *

Від Віктора Петровича Астаф’єва

7 жовтня 1988

¹ “С чувством глубокой любви, с трепетом вспоминаю нашу встречу и все не могу забыть эти два

яблочка на весь огромный сад и какую-то мудро-виноватую улыбку Олеся при прощании”. – У вересні В. Астаф’єв прибув в Україну на зустріч з однополчанами (письменник був поранений під Києвом восени 1943 року). 11 вересня він гостював в О. Гончара в Кончі, “багато розповідав про українців у Сибіру” (Г. О. Щод., т. 3, с. 198–199).

* * *

Від Хоми Кузьмича Єрмакова

2 листопада 1988

¹ “Посылаю свою книгу «Удмуртский поэт и ученый» о талантливейшем сыне удмуртского народа К. Герде...”. – Йдеться про видання: Єрмаков Ф. К. Удмуртский поэт и учёный : очерк. – Ижевск, 1988.

* * *

Від Степана Григоровича Пушика

18 листопада 1988

¹ “Після статті в «Україні» мені довелося піти на творчий хліб...”. – Мовиться про публікацію “Пам’ять совісті” (Україна. – 1987. – № 23. – С. 8–9).

² “Пишу роман-дослідження на основі судових документів і легенд, пісень, переказів про цього Бойка – предка Кобзаря”. – Йдеться про повість “Славетний предок Кобзаря” (Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2001. – 224 с.).

* * *

Від Петра Петровича Ротача

22 листопада 1988

¹ “...прошу прийняти від мене читацький відгук на «Спогад про океан»”. – Мовиться про повість “Спогад про океан” О. Гончара, опубліковану в журналі “Вітчизна” (1988. – № 1. – С. 2–41), рецензію на яку опублікував П. Ротач: Добро від Добра // Трибуна хлібороба. – 1988. – 15 березня (Талалаївка, Чернігівська область); Наше слово. – Варшава. – 1988. – 8 травня.

* * *

Від Наталії Омелянівни Кащук*25 листопада 1988*

¹ “Хоч глибинна пам’ять у тих сонячних морозистих днях, коли Ви і Галина Никифорівна [Кальченко] відкривали пам’ятник Нечуєві-Левицькому у Стеблеві...”. – Йдеться про відкриття в 1968 році пам’ятника Іванові Нечую-Левицькому (скульптор Г. Кальченко, архітектор А. Ігнащенко).

² “Мені потрібні були деякі матеріали з Музею Лесі Українки...”. – Мовиться про Музей Лесі Українки в Києві.

³ “Тішуся, що Ви з нами, хоч неймовірно переживала, коли Ви почали вечір”. – Йдеться про вечір І. Нечуєві-Левицькому, що відбувся 25 листопада 1988 року в залі консерваторії. О. Гончар виголосив вступне слово “Змінюються часи – Нечуй зостається”, яке надрукували “Літературна Україна” (1988. – 1 грудня) і “Литературная газета” (1988. – 14 декабря).

* * *

Від Петра Павловича Ребра*12 грудня 1988*

¹ “Надсилаю Вам статтю, яку вдалося надрукувати в «знаменатій» газеті «Индустриальное Запорожье»...”. – Мовиться про публікацію: Ребро П. “Эта мова величава и проста”: открытое письмо землякам // Индустриальное Запорожье. – 1988. – 6 грудня. Автор згадує у ній Олесея Терентійовича: “Олесь Гончар, выступаюя в Ленинграде на Всесоюзной творческой конференции, посвященной 70-летию Великого Октября, рассказал, как на Украине десятками и сотнями закрывались национальные школы, урезались программы по национальной истории и литературе, сокращались часы местных радиопередач – и все эти действия выдавались чуть ли не за интернационализм”. Гонорар за статтю П. Ребро переказав у фонд будівництва пам’ятника Тарасові Шевченку в Запоріжжі.

О. Гончар у листі, датованому груднем 1989 року, повідомляє, що матеріали одержав й дякує за них. У газетному слові П. Ребра і слові професора В. Чабаненка, виголошеному на партконференції, “впізнає дух запорізький – дух мужності і любові” (Г. О. Листи, с. 493).

* * *

Від Михайла Петровича Романа

16 грудня 1988

¹ “Я та мої земляки на Пряшівщині глибоко співчували і переживали Ваш біль, Вашу хворобу...”. – 19 травня життя О. Гончара “повисло на волоску. «Швидка допомога» в напівпритомному стані забрала у Феофанію”. Пережив “тяжку кризу, другу після 1977 року”, другий інсульт. Лише через три місяці “дозволив собі піти у Спілку” (Г. О. Щод., т. 3, с. 191–197).

² “Висилаю Вам переклад оповідання «Двоє вночі»...”. – Йдеться про видання: *Dva ja v noci // Nedel'na pravda*. – 1988. – № 49. – С. 12. – [Двоє вночі : оповідання].

³ “Скоро вийде другий переклад, зроблений прямо з українського оригіналу на нашій кафедрі...”. – Мовиться про видання *Dva ja v noci // Dotyky*. – 1989. – № 3. – С. 31–33. – [Двоє вночі : оповідання].

* * *

Від Олексія Євгеновича Опанасюка

25 грудня 1988

¹ “У селі Копищі, яке розділило долю Хатині, відкрито картинну галерею...”. – Див. лист О. Опанасюка до О. Гончара, датований 20 грудня 1975 року.

* * *

Від Петра Мойсейовича Перебийноса

31 грудня 1988

¹ “Зараз у «Києві» – чи не єдиний стабільний колектив серед усіх редакцій”. – Із січня 1986 до червня 2000 головним редактором журналу “Київ” був П. Перебийніс. До нього цю посаду обіймав В. Дрозд.

² “... у лютневому номері даємо нарис Галини Карклинь і дуже милий знімок, який зробила колись Валентина Данилівна”. – Йдеться про публікацію Г. Карклинь “Олесь Гончар у Марупе” (1989. – № 2. – С. 158–160). Подано також портрет О. Гончара (бронза, автор Я. Струпуліс) та його екслібрис (художник Олександр Мікловда, 1987).

³ “І ще: збираємось публікувати, мабуть, відому Вам працю «Собор у риштованні»”. – Журнал “Київ” уперше в Україні опублікував цей есей Є. Сверстюка (1989. – № 10. – С. 111–121; № 11. – С. 97–112).

* * *

1989**Від Сергія Романовича Бурлакова**

1989

¹ “Щось не бачу своїх Яхненків – Симиренків...”. – Яхненки – родина українських промисловців-цукро заводчиків. Походила із заможних селян-кріпаків м. Сміли на Черкащині. У 1820–1830-х рр. брати Яхненки (Терентій, Кіндрат, Степан) разом із Федором Симиренком (чоловіком їхньої сестри Анастасії) зайнялися торгівлею борошном, збіжжям, шкірами, орендували млини в Умані та Смілі. Згодом заснували фірму “Брати Яхненки і Симиренко”, яка займалася благодійною діяльністю. У 1880-х роках у зв’язку з кризою цукрової промисловості та нестачею кредитів у пореформений період фірма припинила існування.

* * *

Від Володимира Дмитровича Буряка

8 січня 1989

¹ “Я написав «сучасну думу»...”. – Цей поетичний твір В. Буряк надіслав О. Гончару разом із листом:

Повернення
(Сучасна дума)

Під час проведення рок-фестивалю у Дніпропетровську, пісню, яку почав виконувати українською мовою ансамбль “Квітень”, освистали, хоч у залі звучали пісні російською, чеською, польською мовами. Після фестивалю ансамбль “Квітень” перейменував себе “Апрелем”...

Я степом скакав, шукав джерело.
Від втоми злипалися очі.
Ріку відвело. Сон відтяло.
Я зупинивсь серед ночі.

О, мово-каліно!
Земле моя, спаси!
Уста не цілують кохану, знекровлені.
Очі не бачать матір, обвітрені.
Син не вітає тата, онімлений.
О, мово пречиста, прости!

Не чую слова гінкий передзвін.
Грудям повітря не стачить.
Виходжу на долі останній кін.
Я лише кривда вдачі.

О, мово-каліно!
Земле моя, спаси!
Уста не цілюють кохану, знекровлені.
Очі не бачать матір, обвітрені.
Син не вітає тата, онімлений.
О, мово пречиста, прости!

Я не ріка вже, не степу ковил,
Не пригорща вічного болю.
Помираю без тебе все ж воїн, все ж син,
Останній вершник у полі.

О, мово-каліно!
Земле моя, спаси!
Уста не цілюють кохану, знекровлені.
Очі не бачать матір, обвітрені.
Син не вітає тата, онімлений.
О, мово пресита, прости!

Дощ надійшов. Птахи прилетіли.
Син пригорнувсь. Веселка зігріла.
Ріка ожила. Мати щаслива.
Калина зросла, Жовтнем дозріла.

О, мово-каліно!
О, роде мій славний, живи!
Земле, цвіти! Воду джерельна
У безвість не линь ніколи.
Син заспівав. Небо зводять орли.
Сонце мови ласкаво сходить.

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

18 січня 1989

¹ “Твоє слово на установчій конференції, при-
страсне творіння душі і серця”. – Йдеться про вступне
слово “Саморозквіт нації” на установчій конференції Товариства україн-
ської мови ім. Т. Г. Шевченка, яка відбулася в Києві 11–12 лютого 1989
року. Його публікували такі періодичні видання, як “Літературна Украї-
на” (1989. – 16 лютого), “Культура і життя” (1989. – 19 лютого), “Україн-
ська мова і література в школі” (1989. – № 4. – С. 4–7), “Наука і культура.
Україна” (К., 1989. – Вип. 23).

* * *

Від Петра Павловича Ребра*Січень 1989*

¹ “Щойно з Москви, з пленуму С П, на якому Вас висунули до Верховної Ради”. – “За два дні буде пленум С П СРСР, – записав у “Щоденниках” О. Гончар 13 січня 1988 року, – але я не їду, не хочу, щоб подумали, що приїхав збирати голоси, шукати підтримки. В мені збунтувалась козацька гордість: не хочу, щоб мене обирали Москва! Не для мене це – добувати сумнівний мандат ціною лакизництва, запобігання, телячої покори...” (Г. О. Щод., т. 3, с. 221).

² “Мабуть, Вам цікаво, як земляки зреагували на мого відкритого листа (надсилаю газету)”. – Газету, про яку мовиться, не вдалося віднайти в родинному архіві О. Гончара.

³ “«Запорізька правда» опублікувала колективного листа письменників, журналістів, краєзнавців з проською перевидати книжку М. Киценка”. – Йдеться про історико-краєзнавчий нарис М. Киценка “Хортиця в героїці і легендах”. Ця праця прийшла до читача в 1991 році (Дніпропетровськ : Січ, 1991. – 150 с.).

* * *

Від Миколи Яковича Олійника*24 січня 1989*

¹ “«Суд людський» – це третя, заключна, книга відомої Вам трилогії «Жилюки»”. – Кн. I – “Велика Глуша”, 1965; кн. II – “Кров за кров”, 1968; Кн. III – “Судний день”, 1982.

* * *

Від Галини Леонідівни Гордасевич*27 січня 1989*

¹ “Я досить детально написала Д. Павличкові як голові республіканського товариства ім. Шевченка і Б. Олійникові як голові Фонду культури, під егідою якого створюється це товариство...”. – Мовиться про суспільно-громадську організацію – Товариство української мови ім. Т. Г. Шевченка, – створену в лютому 1989 року. Спочатку її головою був Дмитро Павличко, а із січня 1989 року й дотепер – Павло Мовчан. Донецьке обласне Товариство української мови ім. Т. Г. Шевченка з’явилося 14 січня 1989 року. Добродійна організація Український фонд культури заснована в 1987 році. Її постійним головою є Б. Олійник.

² “В результаті всього у мене вийшов вірш, який я зважилась послати Вам”. – Цей вірш не зберігся в родинному архіві О. Гончара.

* * *

Від Олександра Аврамовича Дека

1 лютого 1989

¹ “Надсилаю Вам передвиборну програму А. Д. Сахарова”. – Надіслані матеріали не вдалося віднайти в родинному архіві О. Гончара.

² “Меморіал”. – Неформальна організація, що займається історико-просвітницькою захисною, благодійною діяльністю. Створена в 1987 році.

* * *

Від Олександра Григоровича Ратнера

2 лютого 1989

¹ “Примите, пожалуйста, эту небольшую книгу...”. – Мовиться про збірник “Зоряне небо. Поезії” (Л. : Каменяр, 1988), до якої увійшли вірші Лесі Українки із циклу “На крилах пісень”, подані українською й російською мовами. О. Гончар у листі від 18 лютого 1989 року дякує “шановному товаришеві Ратнеру” за “книжечку Лесиних поезій” – справжніх взірців того, “як треба пропагувати класику: з душею, з любов’ю, зі справжнім смаком!”, й висловлює сподівання, що Олександр Григорович продовжить “цю благородну справу” (Г. О. Листи, с. 499).

* * *

Від Олеся Опанасовича Силина

3 лютого 1989

¹ “Загальноновизнано, що Тронько є фактично засновником Товариства охорони пам’яток культури (т. Дубина передував йому лише 1/2 року)”. – Українське товариство охорони пам’яток історії та культури – добровільна громадська організація, основна діяльність якої спрямована на збереження пам’яток історії та культури, а також дотримання законодавства про їхню охорону й використання. Засноване 21 грудня 1966 року. Першим головою Товариства був К. Дубина (1966–1967 рр.). З 1967 до 1989 року його очолював П. Тронько.

* * *

Від Олександра Васильовича Шугая

16 лютого 1989

¹ “Ваше Слово з хвилюванням (і слізьми в очах!) слухаю на установчій конференції Товариства української мови імені Т. Г. Шевченка”. – Див. лист С. Завгороднього до О. Гончара від 18 січня 1989 року (лист, примітка¹).

* * *

Від Михайла Петровича Романа

5 травня 1989

¹ “Дозволяю собі вислати Вам «Собор», який вийшов щойно у нас, у Братиславі”. – Йдеться про видання: Chrám / Z ukr.prel. M. Sluková. – Bratislava : Sloven. Spisovatel', 1989. – 288 s. – [Собор].

² “Думав, що книгу принесу особисто на Шевченківські свята, але в Києві буду лише один день і, може, не зустрінемося”. – Мовиться про щорічне Шевченківське літературно-мистецьке свято “В сім'ї вольній, новій...”, яке від 1984 року набуло статусу всесоюзного, а від 1990 – міжнародного. 1989 року воно вперше стартувало за межами України в Чехословаччині (м. Прага), а завершилося в Києві.

* * *

Від Володимира Олександровича Брюггена

7 травня 1989

¹ “Якщо вона [стаття. – М. С.] здасться Вам не вельми цікавою, будь ласка, поверніть мені текст...”. – Статті, про яку йдеться, не вдалося віднайти в родинному архіві О. Гончара.

² “Коли ж Ви знайдете, що вона гідна друкування, то, може, скажете кілька слів Борису Рогозі?..”. – Б. Рогоза впродовж 1981–1996 рр. був головним редактором газети “Літературна Україна”.

* * *

Від Феодосія Кириловича Рогового

13 травня 1989

¹ Використана в листі цитата “Батечки, скільки-то напастей і спокус зазнавали святі затворники від лукавих чортів, перевтілених у багатих вельмож з пов-

ними жменями золота й самоцвітів” належить українському письменникові Петру Козланюкові.

² “Щодо романгазетівського крутійства – чиста Ваша правда...”. – Роман “Свято останнього млива” Ф. Рогового в перекладі російською мовою в журналі “Роман-газета” так і не з’явився.

* * *

Від Сергія Лукича Носаня

29 липня 1989

¹ “Весною я попросив Віталія Коваля передати Вам мою брошуру «Геній правди» (до 175-річчя від дня народження Тараса Шевченка)”. – Йдеться про видання: Носань С. Г. Геній правди: до 175-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка. – К. : Знання, 1989. – 48 с. – (Серія: Література і мистецтво).

* * *

Від Михайла Потаповича Нечая

19 жовтня 1989

¹ “На порозі свого 70-ліття написав книжку, в якій підбив підсумки свого життя і творчості”. – Мовиться про невигадану повість “Далекі спалахи”.

² “Ту частину, де розповідаю про Вас, надсилаю Вам”. – М. Нечай у липневих і серпневих числах газети “Зоря” за 1989 рік надрукував уривки з книги “Далекі спалахи”. 2 липня з’явився розділ “Бережіть собори своїх душ” (зустрічі з О. Гончаром). Олесь Терентійович тепло відгукнувся на цю публікацію. “Дякую Вам за книжку, – пише він у листі до М. Нечая, – та за ту прихильність, яку виявили у своїх “зоряних” мемуарах. В них відчувається щирість і добродушність, що, певно, взагалі притаманне степовій людині. Звісно, мемуари – річ дуже суб’єктивна, і якщо Вам у нашій Ломівці побачилась “стара хата під соломою”, то це невеликий гріх, що його чи й варто виправляти. Я теж з приємністю згадую наші зустрічі з Вами, з усім дніпропетровським письменницьким колом. Багато в тому спілкуванні було товариської справжності, спільного вболівання за речі важливі для нашого народу. І навіть чорні роки брежнєвщини, ватченківської сваволі не змогли мене посварити з рідним містом, де колись моя молода мати знайшла життєву свою долю та, на жаль, так давно втратила її. Приємно було дізнатися, що своє високоліття Ви зустріли в такій плідній творчій праці... Вітаю Вас...” (Родинний архів письменника О. Гончара).

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка*14 листопада 1989*

¹ “Дорогий Олесю, я Вам щиро вдячний за допомогу у виданні Тагорових праць”. – Див.: Гончар О. Тагор приходить на Україну // Київ. – 1990. – № 3. – С. 5–11. Публікацію присвячено виходу у видавництві “Дніпро” двотомника класика індійської літератури в перекладі В. Батюка.

² “Ознайомився вже тут з Вашим «рухівським» виступом і з промовою у Верховній Раді стосовно закону про мови”. – Йдеться про вітальне слово О. Гончара на відкритті Першого всеукраїнського установчого з’їзду Народного руху України за перебудову (Літературна Україна. – 1989. – 14 вересня) і його виступ у Верховній Раді УРСР щодо проекту Закону “Про мови в Українській РСР” (Літературна Україна. – 1989. – 2 листопада).

³ “Зробив копію листа тьоті Каті для Вас...”. – Подаємо копію цього листа:

Здравствуй Витя!

Пишу что помню, мы жили в Башкирии село Гавриловка где я родилась, а 1936 году мы весной выехали на Кавказ Ставропольский Край Мин-Водский р-н село Старотарка, где отец работал в колхозе рабочим и мама, а мне было 12–13 лет, была я в школе прихожу, мама плачет спрашивую чего вы плачеты мама говоры батка забрала Милиция на какойто допрос и милиция сказала що его допросят и он приедет, Это было 1937 году в марте и через короткое время мама пошла в Мин-Воды узнат где отец. То ей в милицеи ответили что Василевский Александыр Василивич умер. Но там сидели еще два мужика в нашего села то они сказали что Василевского вызвали из тюрьмы на допрос и он не вернулся с допроса, это было 1937 году в марте, Ставропольский Край Мин-Водский р-н. Село Старотарка, а колхоз в то время был 1ое мая.

Вот и досегоднешнего дня незнаем за что он погиб в тюрьме, а дядя Павлик в 1936 году был взят в арию а батка в тюрьму забрали яка была правда незнаю. И уже мне 66 лет то я незнаю защо батко погыб, но те годы мы хватыли горя ны мало, а вот его рождение не помню или он 1898 или 1888 мама, я уже забыла ине могу спомнит. вот что я помню, вот пока и все привет тебе и твоей симье может что еще надо то звони. досвидание т. Катя

27 августа

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

26 грудня 1989

¹“Ломівка – це не тільки найчарівніший куточок Дніпропетровська, а й місце, в якому народилися «Прапороносці» і багато інших творів, які є скарбом українського народу”. – Див. лист І. Шаповала до О. Гончара, датований 25 червня 1990 (лист, примітка¹).

²“Клопочемося про телефон”. – О. Гончар попросив дніпропетровських друзів допомогти провести телефон сестрі Олександрі в Ломівку (вул. Клубна, 25).

* * *

Від Леоніда Наумовича Большакова

28 грудня 1989

¹“Чувствую это по себе, работая над многотомной «Былью о Тарасе» – книгой, в которой Шевченко – без ярлыков, без сочиненного”. – Див. лист Л. Большакова до О. Гончара, датований 5 липня 1988 року (примітка²).

* * *

Від Федора Захаровича Гаріна

30 грудня 1989

¹“Оце побачив фото у «Л. У.»...”. – Мовиться про публікацію “Запрягайте, хлопці, коней!” (Літературна Україна. – 1989. – 28 грудня. – С. 8), у якій уміщено гумористичне вітання з Новим 1990 роком – роком коня, а також фото, на яких зображено відомих українських письменників (Олесь Гончар, Дмитро Павличко, Роман Лубківський, Олександр Сизоненко, Юрій Мушкетик, Василь Юхимович) на конях і біля коней.

²“Дала «Літ. Україна» (ну, це по обов’язку), «Рад. Україна» (по поведи душі), інші (публікації)”. – Йдеться про такі публікації: Дяченко А. Федору Гаріну – 75 // Літературна Україна. – 1989. – 26 жовтня. – С. 6; Бокий І. Любить душа не перестане // Радянська Україна. – 1989. – 7 жовтня. – С. 4; Дяченко А. Нестаріюча поетична ліра: [Поету Федорові Гаріну – 75] // Комсомолец Полтавщини. – 1989. – 7 жовтня. – С. 6.

³“Надсилаю «Комсом. Полтавщини»”. – У родинному архіві О. Гончара цей примірник газети не вдалося віднайти.

* * *

1990

Від Леоніда Абрамовича Даєна

1990

¹ “З почуттям глибокої і найщирішої поваги до Вас надсилаю нову книгу віршів”. – Йдеться про видання: Даєн Л. А. Стихотворения. – К. : Дніпро, 1990. – 278 с. – Зміст: цикли: Яблука осеннього сада; Перевал; Вечный огонь; Я жить иначе не могу; Невостребованные письма; Невозможно расстаться с собою.

* * *

Від Григорія Дем'яновича Зленка

8 січня 1990

¹ “Прийміть ще одну мою дитину”. – Мовиться про видання: Зленко Г. Д. З полону літ : літературно-критичні нариси. – К. : Рад. письменник, 1989. – 318 с. Його уважно прочитав О. Гончар. Надто зацікавила письменника стаття про Івана Тобілевича, який, на його думку, “заслуговує куди більшої уваги, ніж мав дотепер. Винні перед ним і дослідник, і особливо сучасні театри” (Г. О. Листи, с. 512).

² “Чи не пригадується Вам, як звалися літературно-художні збірники, які виходили наприкінці 1930-х років у харківському Українському комуністичному інституті журналістики (УКІЖ) за редакцією “пріснопам'ятного” Ол. Полторацького?”. – У листі-відповіді, датованому 15 січня 1990 року, О. Гончар пише, що згадуваних збірників ніколи не бачив (Г. О. Листи, с. 512).

* * *

Від Анатолія Федоровича Журавського

13 січня 1990

¹ “Спасибі, що за Вашою порадою довженківці взяли за фільм «Житіє Остапа Вишні, написане НКВД і ним самим» (мабуть, буде така назва)”. – У 1991 році на кіностудії ім. Олександра Довженка знято документальний біографічний фільм “Із життя Остапа Вишні” (режисер – Ярослав Ланчак, сценарист – Анатолій Журавський, у головних ролях – Богдан Ступка, Богдан Бенюк, Геннадій Болотов, Людмила Чиншева та ін.).

* * *

Від Миколи Олександровича Рябого

16 січня 1990

¹ “Про болгарський «Собор» я чув (*нрзб*), але ще на власні очі не бачив”. – Йдеться про видання: Храмыт / прев. от укр. П. Кънева. – София : Нар. культура, 1988. – 291 с. – [Собор].

* * *

Від Василя Івановича Мартинова

10 лютого 1990

¹ “Було це в час, коли Ви перебували на депутатському з’їзді у Москві”. – У грудні 1989 року О. Гончар брав участь у роботі пленуму ЦК КПРС і другого з’їзду народних депутатів СРСР. На цьому з’їзді “добре виступили від України Братунь (на захист національної символіки), Павличко (про склад конституційної комісії)” і Микола Антонович Куценко (з м. Кременчука), який не підтримав кандидатури “одеського українофоба” Крючкова, що переслідував в Одесі Рух і Товариство української мови, а “на українській сесії казився, намагаючись провалити мовний закон” (щоденниковий запис від 12 грудня 1989 року) (Г. О. Щод., т. 3, с. 267).

² “Я минулого разу надсилав Вам примірник «Львовской правды» з її першою добіркою матеріалів під новою рубрикою «ПОСВІТ»”. – Мовиться про газету “Львовская правда”, засновану 1946 року, як орган Львівського обласного комітету Компартії України. Виходила російською мовою. У 1991 році газета припинила своє існування у зв’язку з розпадом СРСР. Матеріали, про які йдеться, не вдалося віднайти в родинному архіві О. Гончара.

³ “Нині, відправляючи Вам свою збілочку, водночас додаю інший примірник «Львовской правды» з «Посвітом»”. – В. Мартинов подарував О. Гончару збірку “Поглиблений склероз” (Львів : Каменяр, 1990. – 79 с.). Надісланий примірник газети не зберігся в родинному архіві письменника.

* * *

Від Михайла Петровича Романа

19 лютого 1990

¹ “Висилаю Вам ж. «Дукля» ...”. – Цей часопис не вдалося відшукати в родинному архіві О. Гончара.

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка*7 березня 1990*

¹ “Сьогодні мені дозволили вийти на півгодини двічі, бачив квіти у Вашому вікні...”. – 23 лютого в О. Гончара стався інфаркт, він вийшов з лікарні 5 квітня 1990 року. “Тут, у лікарні, – запише він у щоденниках 9 березня 1990 року, – й Віктор Батюк, мій друг-дипломат, з яким ми колись були разом в ООН” (Г. О. Щод., т. 3, с. 284). У листі-відповіді від 4 березня 1990 року О. Гончар шле “найкращі біоструми своєї душі” В. Батюкові й бажає, щоб той за найменшої нагоди “відбував звідси – на Волю, на Волю!!” (Г. О. Листи, с. 515).

² “Та зведені дані були лише по Києву...”. – Йдеться про останні вибори до Верховної Ради УРСР, що відбулися в березні 1991 року. Про їхній перебіг О. Гончар просить В. Батюка повідомити в листі від 5 березня 1990 року (Г. О. Листи, с. 516).

³ “Враховуючи, що в округах десь тис. до п’ятдесят виборців – справи міністра закордонних справ тіньового кабінету “руху” виглядають значно перспективнішими за шанси Бориса Нішановича, хоча він теж головатий”. – Борис Нішанович – Борис Олійник, “який спішно прибув із Москви, щоб змагатись у другому турі з молодим рухівцем Сергієм Головатим [Міністром закордонних справ тіньового кабінету “руху”. – М. С.]. Не розумію, правда, – напише О. Гончар у “Щоденниках” 9 березня 1990 року, – навіщо Борису [Олійнику. – М. С.] два мандати – московський і український?” (Г. О. Щод., т. 3, с. 284).

* * *

Від Сергія Олексійовича Задорожнього*22 лютого 1990*

¹ “Надсилаю «Зорю»”. – Цю газету не вдалося віднайти в родинному архіві Олеся Гончара.

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала*9 березня 1990*

¹ “Ваш привіт письменникам я передав, лист читав В. Чемерис...”. – Мовиться про лист О. Гончара до І. Шаповала від 21 лютого 1990 року. У ньому адресант передає вітання “Завгороднім – батькові і синові”, тим благородним жінкам, які в “Зорі” так

емоційно стали на захист незабутньої Ломівки, дніпропетровському письменницькому кошеві “на чолі з його славним кошовим В. Чемерисом” (Г. О. Листи, с. 515).

² “Лист цей попросили до «Зорі», де публікувався нарис про Ломівку”. – Йдеться про працю дніпропетровських журналістів Т. Абрамової й Т. Колядинської “Невже й на Скорбне посягнути?”, надруковану 18 лютого 1990 року в газеті “Зоря”. Ця публікація стала відгуком на передачу “Українське село...”, що звучала на обласному радіо. Її зміст – загроза знесення Ломівки, де О. Гончар писав “Прапороносці”. Журналісти стали на захист Ломівки.

До листа додано замітку “Боротимось за «храм душі»”, опубліковану 1 березня 1990 року в якійсь із дніпропетровських газет. Це “слово” кандидата в депутати по виборчому округу № 66 Жовтневої районної Ради народних депутатів Олени Костянтинівни Ясенєвої, у якому згадано Олеся Гончара: “«Бережіть собор душі своєї», – так звучав кінець роману Олеся Гончара за тих тривожних років, коли велено було шельмувати цей твір українського письменника. Я – атеїст, але совість, порядність, милосердя... Саме ці риси намагалася прищеплювати своїм учням впродовж усього життя...”

* * *

Від Степана Григоровича Пушика

14 березня 1990

¹ “І лауреатство, і депутатство якось упали на мої плечі...” . – С. Пушик обирався народним депутатом України (1990–1994). У грудні 1989 року О. Т. Гончар писав у листі до С. Пушика, що хоче побачити, як карпатський легінь “на білому карпатському конику влітає в саму гущу оновленого українського парламенту, полохаючи відступників та криводушників” (Г. О. Листи, с. 511). У 1990 році Степанові Григоровичу присуджено Шевченківську премію за книгу “Страж-Гора” і роман “Галицька брама”.

2 лютого 1993 року в “Щоденниках” Олеся Гончара з’явився такий запис: “Сьогодні в парламенті виступав Степан Пушик. Оце легінь! Оце лицар Карпат... Єдиний з наших спілчанських депутатів сказав мужнє слово на захист української культури, розповів про жахливе становище творчої інтелігенції, про холодну, злочинну байдужість уряду до проблем нашого духовного відродження... А колеги, парламентські критики? Жоден Пушика не підтримав!.. Банальні кар’єристи, а не обранці народу...” (Г. О. Щод., т. 3, с. 453).

* * *

Від Наталії Омелянівни Кащук

Квітень 1990

¹ Поетичні рядки

“...Ми просто йшли, – у нас нема
Зерна неправди за собою...” належать Тарасові Шевченку (поезія “Доля”, 9.II.1858, Нижній Новгород).

* * *

Від Миколи Никаноровича Магері

3 квітня 1990

¹ “Сьогодні у мене свято! Годину тому отримав Вашого листа!”. – 31 березня 1990 року О. Гончар надіслав листа М. Магері, у якому дякує за повість “Кам’янецькими стежками” (Хмельницький : Облполіграфвидав, 1989. – 158 с.). Основний зміст її – перебування Тараса Шевченка в м. Кам’янці-Подільському восени 1846 року. Олесь Терентійович висловлює сподівання, що читачі належно оцінять цю працю (Г. О. Листи, с. 517).

* * *

Від Романа Івановича Іваничука

7 квітня 1990

¹ “До глибини серця схвилював мене Ваш лист...”. – О. Гончар, прочитавши публікацію “Крок вліво, крок вправо...” в журналі “Дзвін” (1990. – № 3), звернувся з листом до Р. Іваничука: “...Як стало ясно з прикінцевих роздумів, це пише Ваш брат. Оскільки адреси його не знаю, прошу Вас привітати його від мене як від одного з найприхильніших його читачів. Річ вразила мене не лише драматизмом авторської долі, але й високою художністю також. З унікальної цієї повісті постає образ самого нашого народу в його духовній незалежності й моральній чистоті” (Г. О. Листи, с. 519).

² “Ваш лист Євгенові – будь він йому найкращою нагородою за його страждання”. – Євген Іваничук хлопцем пішов в УПА, був заарештований й мужньо пройшов тюрми, пережив багатолітнє поселення на півночі Росії. Після реабілітації жив у Коломиї. Там і помер у 2003 році. Автор книги “Холодне небо Півночі” (Л. : Піраміда, 2010. – 328 с.), до якої ввійшли: повість-спогад “Записки каторжника”, спогади про дитячі та юнацькі роки “Перші кроки”, документальні хроніки “Кривавий серпень 1953...” і “Яблуневські криниці” та

спогади про тундру й мандрівку цим краєм “Ямба-то”. Її упорядкував і видав брат Є. Іваничука Р. Іваничук.

³ “Стурбований Вашою недугою, та міцно вірю, що всі болячки пропадуть – нині, як ніколи, Ви потрібні Україні”. – Див. лист В. Батюка до О. Гончара від 7 березня 1990 року (примітка¹).

* * *

Від Євгена Івановича Іваничука

12 квітня 1990

¹ “Я щиро вдячний Вам за таку високу оцінку моїх табірних спогадів”. – Див. лист Р. Іваничука до О. Гончара від 7 квітня 1990 року (лист, примітка²).

* * *

Від Леоніда Гнатовича Кореневича

12 квітня 1990

¹ “Робітнича газета”. – Щоденна газета. Видається з січня 1957 року, спочатку як орган ЦК КПУ, з 1960 як орган Укрпрофради.

² “Ви знали, що в нашій газеті до цього була стаття В. П’янова про «Собор»”. – Йдеться про публікацію В. П’янова “Світлотіні часу” (1968. – 22 лютого. – С. 3). “То була кваліфікована, критична думка, – зауважує В. Коваль, – рецензент називав роман «собором важливих філософських, соціальних, морально-етичних проблем»” (Коваль В. “Собор” і навколо нього // Дніпро. – 1988. – № 3. – С. 15).

³ “Пригадуєте статтю М. Т. «Почуття земляцтва» у «Вечірніх розмовах»?”. – У 1960–1963 рр. у суботніх числах “Вечірнього Києва” вміщувалися статті М. Рильського з циклу “Вечірні розмови”. Стаття “Почуття земляцтва” опублікована 10 березня 1962 року.

⁴ “...бо ж з 2-го курсу змусили мене перейти на заочне відділення в МДУ...”. – Л. Кореневич звернувся до Постійного представництва УРСР в Москві з пропозицією створити українське земляцтво, через що змушений був перевестися на заочне відділення.

⁵ “... «Тагор приходить на Україну»”. – У цій публікації О. Гончара, уміщеній у журналі “Київ” (1990. – № 3. – С. 5–11), повідомлено про вихід у видавництві “Дніпро” двотомника класика індійської літератури.

* * *

Від Анатолія Іларіоновича Колісниченка

18 квітня 1990

¹ “Глибоко вдячний Вам за добрі слова про «Флейту...»...”. – У 1989 році вийшла книга повістей і новел “Флейта для адвоката” А. Колісниченка.

² “Роман «Катарсис» подасть журнал «Київ» десь під кінець року...”. – Цей роман публікувався на сторінках часопису в 1990 році.

* * *

Від Галини-Інги Карклинь

8 травня 1990

¹ “Прочитала Вашу статтю в «Літературній Україні» «Про що запитують обеліски»...”. – Ця публікація з’явилася на сторінках газети 4 травня 1990 року.

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

25 червня 1990

¹ “І ще висилаю Вам вирізку з «Днепра вечере-го» від 25.6.90 про долю Ломівки”. – Йдеться про публікацію “Дом писателя можно сохранить”. Зміст її такий: голова Дніпропетровської організації Спілки письменників СРСР В. Чемерис порушив клопотання про збереження колишнього селища Ломівки, де свого часу жив і працював О. Гончар. Редакція газети одержала відповідь за підписом начальника обласного Головного управління архітектури і містобудування І. Гаврилова. Повідомлено, що Ломівки як населеного пункту на території Дніпропетровської області немає. Це колишнє поселення попадає в зону реконструкції. Помешкання (вул. Клубна, 25), де Гончар писав “Прапорonoсці”, не буде знесене. Дніпропетровська організація Спілки письменників має порушити клопотання про взяття на облік і охорону цього будинка як пам’ятки архітектури.

* * *

Від Дмитра Васильовича Нитченка

23 липня 1990

¹ “Боже мій! Яка радість: сьогодні одержав від Вас такого гарного й милого листа, що аж не віриться, що таке чудо сталося”. – Лист датований 8 липня 1990 року. О. Гончар пише, що книжку “Від Зінькова до Мельборну”

одержав, читає її з великою земляцькою цікавістю. “Новогвінейські враження”, переконує він Д. Нитченка, в Україні знайдуть вдячних читачів (Г. О. Листи, с. 529).

² “Це є в моєму збірникові «Люди великого серця»”. – У збірнику “Люди великого серця”, що композиційно складається з розділів “Свої і чужі про велич Тараса Шевченка”, “Життя та філософські погляди Г. Сковороди”, “Жінки в житті Тараса Шевченка”, “Журба і гумор в творчості Ст. Руданського”, “Ясна зірка українського театру (Марія Заньковецька в спогадах сучасників)”, “Леся Українка в спогадах сучасників”, “Іван Рубчак в житті й на сцені”, “Визначна пам’ятка української лексикографії (350 р. з часу друку словника Памви Беринди)”, “Життя і творчість Степана Васильченка”, “Універсальний талант Гната Хоткевича”, “Із спогадів артистки М. Малиш-Федорець”, “На життєвому і творчому шляху Вол. Гжицького”, “Про Ол. Варавву (Кобця) та зустрічі з ним”, “Борис Антоненко-Давидович”, “Літературна спадщина Івана Багряного”, “Талановитий гуморист і сатирик Юрій Вухналь”, наведено такі слова автора “Собору”: “Поруч із Шевченком, Франком, Панасом Мирним, Коцюбинським та іншими нашими класиками ... Леся Українка наполегливо розвивала й зміцнювала нашу сучасну літературну мову, вдосконалювала художню стилістику. Лесина поезія ткалася із ясних барв народніх діалектів, говірок: Волинь і Наддніпрянина, Карпати і Галичина постачали їй той багатючий мовний матеріал, який шляхом художнього відбору, завдяки лінгвістичному чуттю поетеси, потім став загальнонаціональним здобутком. Ні, не задовольнилась би вона сірим щебнем штампів, сотнею чи двома отих потворних канцеляризмів, убогим прісним отим сучасним “язичієм”, що ним дехто послуговується і в наші дні.

На самовідданих, мужніх, одержимих, на таких, як Франко, Грабовський, Леся... трималося культурне життя нації. Під шаленим вогнем ганебних царських указів, під невщухаючим обстрілом заборон та переслідувань були ті героїчні пляцдарми української передової культури, на одному з яких із своїми сподвижниками, від юних літ і до останнього подиху, стояла наша прекрасна Леся Українка, стояла з вояцьким щитом у руці, мов легендарна дівчина-вигязь, закута в кольчуги свого безстрашя, гідності й правоти”.

³ “... наш альманах «Новий обрій»...”. – Ілюстрований українськомовний альманах української діаспори в Австралії. Заснований 1954 року. Має такі рубрики: “Література”, “Мистецтво”, “Культурне життя”. Авторами альманаху в різний час були Зоя Когут, Боженна Коваленко, Клавдія Рошко, Леся Богуславець (Ткач), Микола Лазорський, Ярослав Масляк, Василь Онуфрієнко, Пилип Вакуленко, Василь Сокіл, Григорій Вишневий, Марко Павлишин, Дмитро Нитченко та ін.

⁴ “«Новий обрій»... фінансує наш Літературно-мистецький клуб ім. Василя Симоненка ...”. – Цей

клуб 1966 року заснував в Австралії (м. Мельбурн) Дмитро Нитченко (Чуб) й очолював його до 1993 року.

⁵ “Чув я, що Ви були в шпиталі з недугою серця”. – Див. лист В. Батюка до Олеся Гончара, датований 7 березня 1990 року, в якому повідомлено, що 23 лютого в О. Гончара стався інфаркт, а лише 5 квітня він вийшов з лікарні (примітка¹).

⁶ “Недавно були мої обидві дочки в Україні, брали участь у святкуванні Шевченка в Полтаві та на селах...”. – Йдеться про засноване 1981 року щорічне Шевченківське літературно-мистецьке свято. У 1990 році воно відбулося на Полтавщині. Першого дня – в обласному центрі, наступного дня – у районах області. Серед присутніх – родина Д. Нитченка: дочки Леся Ткач і Галина Кошарська, онук Юрій Ткач.

⁷ “...старша [дочка. – М. С.] ... авторка трьох книжок українською мовою”. – На цей час Леся Ткач (Леся Богуславець) опублікувала книгу гуморесок “Який Сава, така й слава” (1979), репортажі “На прощу до рідної землі” (1984), “Від Находки до Чернівців” (1988).

⁸ “Про них прихильно писав і львівський «Дзвін»”. – Мовиться про щомісячний літературно-мистецький і громадсько-політичний часопис Національної спілки письменників України, який заснований 1940 року й виходить у Львові. Спочатку називався “Література і мистецтво”, з липня 1945 до лютого 1951 – “Радянський Львів” (як журнал Львівської організації Спілки письменників України), з 1951 до 1989 – “Жовтень”, з 1990 – “Дзвін”.

⁹ “Про Вас є згадка в спогадах О. Хахулі про Антоненка-Давидовича, які я переклав і видав”. – Див. лист Д. Нитченка до О. Гончара, датований 12 грудня 1990 року (примітка¹).

¹⁰ “...я 10 років очолював Укр. Центральну Шкільну Раду (УЦШР)...”. – Українська діаспора Австралії 1955 року створила Українську Центральну Шкільну Раду, що об’єднувала 40 “рідних шкіл” і 9 “шкіл українознавства”, суботні школи. Рада уклала навчальні програми, сприяла виданню навчальних посібників та підручників, опікувалася роботою українських книгозбірень, іншою освітньо-просвітницькою діяльністю.

¹¹ “Лише потрошку присилає мій онук Юрко Ткач”. – Юрій Ткач, син старшої дочки Лесі Ткач (Богуславець), відомий перекладач українських книг англійською мовою, живе в Мельбурні.

¹² “Нові дні”. – Універсальний ілюстрований щомісячник, який з 1950 року виходив у м. Торонто (Канада).

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

11 серпня 1990

¹ “Доленосні питання підіймаєш ти у своїх роздумах, надрукованих на сторінках «ЛГ»”. – Йдеться про виступ О. Гончара на мітингу з приводу живого ланцюга єднання між Києвом і Львовом 22 січня 1990 року (1990. – 25 січня), про слово до 45-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні (1990. – 4 травня) та ін.

* * *

Від Миколи Назаровича Щепенка

11 серпня 1990

¹ “Прочитав Вашу статтю в «ЛГ»”. – Мовиться про публікацію “Не останить движения жизни” (Литературная газета. – 1990. – 8 серпня), присвячену національним проблемам і суверенітету України.

² “Після прийняття до Спілки письменників – ніби народився ще раз”. – М. Щепенко став членом Спілки письменників України в 1990 році.

³ “Після 1948-го десять років не міг надрукувати жодного рядка”. – 15 липня 1948 року газета “Радянська Україна” опублікувала статтю “Фальшива і шкідлива повість”, яка вміщена в останніх числах журналу “Дніпро”, Олега Килимника й Леоніда Речмедіна (с. 3–4). Автора звинувачено в тому, що він населив свій твір дріб’язковими, ідейно вбогими людьми, нездатними мислити по-державному, що старі більшовики стають обивателями, п’яницями, неробами, політичними сліпцями, що примітивно оцінює результати політичної роботи в масах.

Повість у “критичному дзеркалі подає наших людей – партійних і безпартійних більшовиків, неправильно відображає життя і боротьбу за виконання великих планів післявоєнної сталінської п’ятирічки”, у ній “не знайшла глибокого відтворення творча радість, романтика праці будівників комуністичного суспільства”. Зроблено акцент і на тому, що журнал “Дніпро” позначений серйозними ідейними зривами.

* * *

Від Наталії Омелянівни Кащук

14 серпня 1990

¹ “Не можу не озватися словом про виставку, присвячену [Михайлу] Бойчукові і його школі, розгорнуту в залах музею Українського мистецтва”. –

О Гончар відвідав виставку Бойчука, Падалки, Оксани Павленко, Седляра. “Який ренесанс постав в Україні в 20-х роках, – занотував він у «Щоденниках» 19 серпня 1978 року. – А де подівались? Страчені, знищені... одна Оксана Павленко якось уціліла, доживає віку десь у Москві” (Г. О. Щод., т. 3, с. 312).

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

20 серпня 1990

¹ “Ось і зараз в «Лит. газеті» появилася Ваш шедевр «Не остановитъ движения жизни». – У публікації, розміщеній у “Литературной газеті” (1990. – 8 серпня), йдеться про національні проблеми й суверенітет України.

* * *

Від Івана Савича Савича (Лук’яненка)

12 вересня 1990

¹ “У своїй провінції я цілком поділяю ту позицію, яку зайняли нині провідні письменники наші...”. – І. Савич мешкав у м. Старобільську Луганської області (вул. Ватутіна, 64, кв. 60).

² “А ще страшніше, коли гарячі голови прихильників колишньої «гельсінської спілки» доведуть суперечки до збройних сутичок”. – Українська гельсінська спілка – легальна загальнонаціональна організація партійного типу. Заснована 7 липня 1988 року на зборах членів Української гельсінської групи. Основний напрям її діяльності – захист національних прав, зокрема, права націй на самовизначення. Спілка виступала за перетворення СРСР на конфедерацію незалежних держав, передачу влади від КПРС демократично обраним радам. Започаткувала плюралізм та багатопартійність в Україні. 29–30 квітня 1990 року в Києві відбувся установчий з’їзд, який на базі Української гельсінської групи утворив Українську республіканську партію.

* * *

Від Віталія Григоровича Крикуненка

22 жовтня 1990

¹ “Надсилаю Вам нову свою книжку”. – О. Гончар у листі-відповіді від 4 листопада 1990 року дякує за цей дарунок, “за такі речі, як «Не забуду Зелену неділю» та за інші пахощі поетичні” (Г. О. Листи, с. 538).

² “Зараз я працюю над ще й досі «закритою темою» – українська література 20-х – початку 30-х рр. на території РРФСР”. – О. Гончар у листі від 4 листопада 1990 року, пише, що намір В. Крикуненка “віддатись пошукам кубанських та інших українських діаспорних Атлантид – ... безумовно благородний” і “відкриття в цьому напрямі на Україні будуть зустрінуті з вдячністю неабиякою” (Г. О. Листи, с. 538).

³ “Вступні зауваги до розлогої своєї розвідки подав у «Літ. Україні» (стаття «Міст до Атлантиди»)”. – Йдеться про публікацію “Міст до Атлантиди” (Літературна Україна. – 1990. – 10 травня. – С. 5). У повному обсязі стаття надрукована в журналі “Дніпро” (1991. – № 8. – С. 107–122).

⁴ “... я був на «Золотому гомоні» і бачив, якою любов’ю та турботою оточені були українські поети з Риги і Хабаровська, Москви та Ленінграда...”. – Мовиться про міжнародний поетичний фестиваль української поезії “Золотий гомін”, що відкрився 8 вересня 1990 року в Києві. “Поети – і наші, і з діаспори – виступали чудово. Збагатили свято артисти, зокрема Ніла Крюкова, Ніна Матвієнко, Панчишин зі Львова...” (щоденниковий запис від 8 вересня 1990 року) (Г. О. Щод., т. 3, с. 315).

⁵ “Хотілося б сподіватися, Олесю Терентійовичу, й на Вашу патріаршу підтримку, на Ваше благословення”. – О. Гончар у листі від 4 листопада 1990 року пише, що вже давно вважав В. Крикуненка членом Спілки письменників СРСР. “А як дійде до діла, – наголошує він, – то, ясна річ, голосуватиму за Вас без вагань”.

* * *

Від Миколи Назаровича Щепенка

22 жовтня 1990

¹ “Щойно дивився-слухав з сесії Верховної Ради виступ претендента на посаду голови уряду України”. – Йдеться про Вітольда Павловича Фокіна, який обіймав посаду Прем’єр-міністра України з 23 жовтня 1990 до 1 жовтня 1992 року.

² “... дужче боюся, що моя Людина і нині «не дійде до сонця»”. – Див. лист М. Щепенка до О. Гончара від 11 серпня 1990 року.

* * *

Від Володимира Гавриловича Луціва*24 жовтня 1990*

¹ “З великим зворушенням прочитав Вашу допись в «Літературній Україні» від 4.10.90 р. про виступ голландського хору у Києві”. – У публікації “Зустріч з цивілізованими людьми” О. Гончар висловлює своє захоплення “Візантійським чоловічим хором з Голландії”, унікальним ансамблем, що вже не один десяток літ тріумфально виступає перед шанувальниками кращого співу багатьох країн Західної Європи, США, Бразилії, Канади, і водночас із сумом констатує, що “ми в Україні про нього нічого аж донині не знали”, що “важка й непроникно щільна... залізна завіса... наглухо відгороджувала нас у роки тоталітарної задухи від багатьох... промовистих і генетично близьких нам явищ світової культури”.

² Мирослав Антонович (1917–2006). – Музикознавець, диригент, оперний співак (баритон) Утрехтського Візантійського хору (1952). “Цей виходець із Західної України, обдарований диригент і композитор, – ідеться в щойно цитованій публікації (примітка¹), – поставив перед собою завдання, здавалося б, фантастичне: створити український хор з числа людей, де не було жодного українця. І диво сталося...”.

* * *

Від Олександра Володимировича Міщенка**(Олеся Волі)***31 жовтня 1990*

¹ “З Божою поміччю, може, вдасться зібрати ще хоч трохи матеріалу про голодовку в 33-му...”. – Зібрані матеріали ввійшли до видання “Мор: книга буття України” (К.: Вид-во “Кобза”, 2002. – 1152 с.). Її подарував О. Воля укладачеві пропонуваного видання з таким написом: “Козаче Миколо Івановичу! Моя мама, коли ще була живою, казала: «Правда, синку, закопана глибоко...» Надто ж правда про голодовку 33-го. Але, хоч би там що, а вона, правда, воскресне; воскресне лише за тієї обставини, коли житимемо по-божому, тобто душі врешті-решт вирвуться з ошуканських чужинських “обіймів” сатани. Київ, 6.II.2011 р.”.

² “А та книга, що зробив за дві відпустки, виходитиме (обіцяють!) у «Молоді» десь у кінці року або на початку наступного”. – Книга “Безкровна війна”, у якій записано свідчення тих, кому довелося пережити голод 1933 року, вийшла 1991 року у видавництві “Молодь”.

* * *

Від Миколи Назаровича Щепенка

5 листопада 1990

¹ “Одержав рукопис повісті в видавництва...”. – Йдеться про твір “Люди добрі” М. Щепенка, що прийшов до читача 1995 року.

² “...надсилаю копії обох згаданих статей – чи ж «в риму»”. – У родинному архіві О. Гончара цих матеріалів не виявлено.

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

6 листопада 1990

¹ “Чув я, що Ви вийшли з партії...”. – О. Гончар, як твердить він сам, вступав до партії “не з кон’юнктури, вступав у Трансільванських Альпах під час найтяжчих боїв”, вступав тоді, коли партія була “справді партією антифашистською”, “коли невідомо було, чи вранці хтось із нас залишиться живий” (щоденникові нотатки від 24 березня і 7 травня 1990 року). Уночі 9 жовтня 1990 року він написав заяву до парткому про вихід із партії: “З такими безмежно жорстокими, що реготом зустрічають трагедію власного народу, я не хочу мати нічого спільного” (діарійна нотатка від 9 жовтня 1990 року) (Г. О. Щод., т. 3, с. 288–289, 293, 322–323). Див. лист від С. Носаня до О. Гончара, датований 2 січня 1991 року (примітка¹).

* * *

Від Дмитра Васильовича Нитченка

12 грудня 1990

¹ “...чи дістали спогади О. Хахулі...”. – Мовиться про видання: Хахуля Олександр. Б. Антоненко-Давидович у пазурях чекістів: спогади. – Мельборн: Ластівка, 1987. – 217 с.

Автор цих спогадів добре знав Б. Антоненка-Давидовича, тому що кілька років перебував разом із ним в ув’язненні. Борис Дмитрович, пригадує Олександр Хахуля, був щирим розрадником і дивовижним оповідачем, міг годинами “читати” з пам’яті свої твори, на клаптях паперу від упаковок він часто записував їх, ховаючи від злого ока.

У листі до Д. Нитченка від 20 вересня 1990 року О. Гончар пише, що хотів би мати спогади про Б. Антоненка-Давидовича (Г. О. Листи, с. 532).

* * *

Від Миколи Назаровича Щепенка*24 грудня 1990*

¹“У Вас з’їздівські клопоти...”. – Йдеться про IV з’їзд народних депутатів СРСР, який відбувся в Москві 17–26 грудня 1990 року. Цей “кремлівський форум”, занотував 29 і 30 січня 1990 року О. Гончар у “Щоденниках”, – “чварня, імперія цинізму й лицемірства у всій своїй антилюдськості й безсоромності! Навіть про «єдиную, неделимую» кричать знахабнілі шовіністи!..”; “серед депутатів розбрід, демократія розпорошена, чорні сили реакції наступають... коїться щось незрозуміле, тривожне, і ніякого просвітку...” (Г. О. Щод., т. 3, с. 335–336). Цей з’їзд, записав О. Гончар раніше – 10 грудня 1990 року, скликається, “щоб узаконити запис до оновленої тюрми народів... І чим буде вона кращою за царську? Чи відрізнятиметься так лише, як ГУЛАГ від Шушинського?” (Г. О. Щод., т. 3, с. 333).

* * *

Від Ізиди Зіновіївни Новосельцевої*24 грудня 1990*

¹“А тут «Літературна Україна» принесла мені такий подарунок: фото Ваше в газеті, дякую їй”. – Другі Всеукраїнські збори (з’їзд) Народного руху України проходили в Палаці культури “Україна” (м. Київ) з 25 до 28 жовтня 1990 року. У газеті подано фото “У залі О. Гончар”. Цей з’їзд “відкрився молитвою і вітальним словом патріарха Мстислава. Потім доповідь Івана Драча” (Г. О. Щод., т. 3, с. 326).

* * *

1991**Від Василя Васильовича Добрянського***1991*

¹“Запрошуємо Вас, Олеся Терентійовичу, виступити на сторінках «Перевалу»”. – Див. лист Б. Бойка до О. Гончара, датований 31 березня 1992 року.

* * *

Від Сергія Лукича Носаня

2 січня 1991

¹ “Я був до глибини серця зворушений Вашим вчинком – виходом із КПРС”. – 9 жовтня 1990 року О. Гончар занотував у щоденниках таке: “Вночі написав лист-заяву до парткому. Все ще не можу отямитись від того реготу в парламенті у відповідь на інформацію про голодуючих студентів. Справді, це та крапля, що переповнила чашу гіркоти, болю й туги. З’явилась готовність на все. Пишу в заяві: «З такими безмежно жорстокими, що реготом зустрічають трагедію власного народу, я не хочу мати нічого спільного». Розумію, на що йду.

Іду в самотність.

Зроблено, мабуть, найважливіший, переломний крок у житті. Побільшає труднощів. Можливо, почнеться цькування. Чи не відсахнуть-ся друзі або ті, кого друзями вважав? Самотність буде неминуча, вона тільки й страшить. Як вічна зима” (Г. О. Щод., т. 3, с. 322–323). Див. лист С. Батюка до О. Гончара від 6 листопада 1990 року (примітка¹).

² “Я надішлю Вам кілька примірників” [альманаху «Кобза»]. – У родинному архіві не вдалося віднайти цього видання.

³ “Зараз посилено ведемо роботу в колективах підприємств, установ і господарств по збиранню коштів на спорудження пам’ятника Василеві Симоненку в м. Черкасах...”. – У 2010 році відбулося відкриття пам’ятника поетові. Його висота – 2 м., відтворює образ у русі. Крило, яке огортає фігуру, символізує талант. Скульптор – Владислав Димйон.

* * *

Від Галини-Інги Карклинь

7 січня 1991

Новорічне вітання написане на власноруч декорованій листівці із зображенням вінка з троянд, усередині якого комбінація цифр – “1991”.

* * *

Від Леоніда Вартановича Чалدرانяна

15 січня 1991

¹ “Майже місяць слідкував за подіями обрання Леха Валенса, а думав про те, що написав Олесь Терентійович у суботньому номері «Молоді Украї-

ни» ...” . – Йдеться про публікацію: “І все ж – розвидняється” / записав В. Портников // Молодь України. – 1991. – 12 січня [Про початок демократичних процесів в Україні].

² “Р. S. Не дивуйтесь, що я поставив прокладку з фольги...” – Р. S. Написано на аркуші, зворотний бік якого профольгований.

* * *

Від Петра Павловича Ребра

9 березня 1991

¹ “Вирішив надіслати Вам перший випуск альманаху «Хортиця», хоча знаю, що не все тут варте Вашої уваги”. – О. Гончар одержав альманах, подякував за нього П. Реброві в листі від 23 березня 1991 року. “Дуже добре, – пише Олесь Терентійович, – що згадуєте Миколу Киценка, справді ж бо лицарська душа! Згадую і я золоті запорізькі степи, наші мандрівки, живуть вони, ношу їх у собі – як поезію душі, як незабутність” (Г. О. Листи, с. 544).

* * *

Від Миколи Назаровича Щепенка

11 березня 1991

¹ “Не знаю особисто Павла Федченка. Але готовий вклонитися йому доземно за його щире та добре слово на захист «Собору» і Вашої високої гідності та чесноти”. – Мовиться про статтю “Чи шукав Олесь Гончар дорогу від свого «Собору» до іншого храму?” Павла Федченка, опубліковану в газеті “Літературна Україна” (1991. – 7 березня).

* * *

Від Дмитра Васильовича Нитченка

15 березня 1991

¹ “Готую нове число чи номер альманаха «Новий обрій» ч. 9, які упорядковую кожні п’ять років”. – Ілюстрований українськомовний альманах української діаспори виходить з 1954 року в Австралії за редакцією Дмитра Нитченка (Чуба). У різних його числах публікувалися Зоя Когут, Дмитро Нитченко, Василь Онуфрієнко, Григорій Вишневий, Марко Павлишин та ін. 9 число цього видання побачило світ 1993 року.

* * *

Від Станіслава Савича Стриженюка

1 липня 1991

¹ “... маю на увазі статтю Б. Олійника про Д. Павличка...”. – Йдеться про літературну дискусію між Борисом Олійником та Дмитром Павличком, яка впливла на шпальти українських і неукраїнських періодичних видань. Ці справжні поети зганьбилися, запише О. Гончар 17 липня 1991 року, коли “чварні... розтіяли між собою... Обливають себе взаємно грязюкою: той – у московській пресі, цей – в українській. Соромно нам усім за цю хуторянську війну амбітностей”. Першим вистрілив Павличко, назвавши Олійника “слугою кремлівських лицемірів”. Борис Ілліч не забарився з відповіддю своєму опонентові, у якій заявив, що син галицького “простого лісоруба” – владолюб, носій подвійної моралі, антиклерикальний поет, уславлювач Леніна, перебіжчик із комуністів у демократи. Журить Олесь Терентійович ще одного поета – Романа Лубківського – за те, що втягнувся в цю війну, опублікувавши в “Літературній Україні” статтю “Лицедія на братовбивство”, у якій захищає Павличка й картає Олійника (1991. – 19 липня). “Романе, дорогий, нащо це тобі? – читаємо діарійний запис від 17 липня 1991 року. – Ти ж із тих, кому дорога інтелігентність і чистота”. “Таки жаль, що Роман Лубківський вліз у це bagno нетерпимості й ворожнечі”, – зафіксовано в щоденнику 26 липня 1991 року (Г. О. Щод., т. 3, с. 365, 366).

² “То Касьян по-земляцьки вистрибне, як лин з нам у лу...”. – Мовиться про заслуженого лікаря України Миколу Андрійовича Касьяна (1937–2009), на той час народного депутата СРСР від України. Він, виступаючи на IV з’їзді народних депутатів СРСР, нападав на демократів, на мітинги, на студентів, які голодують, на Степана Хмару. Українські депутати “Ю. Щербак, і Грицюк, і Рябченко, і Ярошинська, і Сергій Конєв” (їх понад двадцять) услід за О. Гончаром і кінорежисером М. Беліковим на знак протесту вийшли із залу, підготували колективно депутатський запит, оцінили виступ М. Касьяна як провокацію (щоденникова нотатка від 18 грудня 1990 року) (Г. О. Щод., т. 3, с. 334). Див. лист М. Щепенка до О. Гончара від 24 грудня 1990 року (примітка¹).

³ “Вийшло моє «Вибране»”. – Йдеться про книгу поезій С. Стриженюка “Вибране” (К. : Дніпро, 1991. – 301 с.). У листі-відповіді, датованому 11 липня 1991 року, О. Гончар дякує С. Стриженюкові за книжку і за “Інтермецо” (“Ніч Кордови”), і за “Ольвійські краєвиди”, і за “Орден Слави”. “Тільки бентежать останнім часом нас, киян, – зізнається Олесь Терентійович, – одеські сіро-бурі завихрення. Що це воно таке «Новоросія»? І чому наші лицарі не пригамовують тих печерних, волохатих, замшілих, котрі досі не второпають, яке надворі сторіччя?.. І є ж кому сказати «За всю Одесу», не перевелися ж козаки! Є ж там... і

Стриженюк, і Колісниченко, і Гайдаєнко, і Гетьман... І Україна прислухаться до Вашого слова..." (Г. О. Листи, с. 546–547).

⁴ "Наступного року видам нову книгу «Мрія пам'яті» в Одесі...". – Станіслав Стриженюк дотримав свого слова: ця книжка побачила світ (Одеса : Маяк, 1992. – 206 с.).

* * *

Від Дмитра Васильовича Нитченка

4 липня 1991

¹ "Минув уже рівно місяць, як повернулися ми до Австралії...". – У травні-червні 1991 року Д. Нитченко разом із дочкою Лесею Богуславець побував в Україні.

² "Я відразу сів писати заяву про вступ до Спілки...". – Д. Нитченко став членом Спілки письменників України в 1992 році.

³ "Шкода, що не відбулося планованого мого літературного вечора в Києві у Спілці, а той, що планувався після вечора презентації В. Шевчука та І. Дзюби, був фактично зірваний...". – У Будинку вчителя в Києві відбулися урочистості з нагоди вручення відомої в українській діаспорі літературної премії Фундації Антоновичів. Цього разу лауреатами стали відомі письменники й діячі української культури Іван Дзюба (за літературно-критичну працю "У всякого своя доля") та Валерій Шевчук (за роман "Три листки за вікном"). Нагороду вручили Тетяна та Омелян Антоновичі (США).

⁴ "...сердечно дякую Вам і Спілці письменників, що запросила нас на Шевченківські святкування". – На всесоюзне Шевченківське літературно-мистецьке свято "В сім'ї вольній, новій", яке проходило з 17 до 23 травня 1991 року на Вінниччині й Черкащині, прибули гості з української діаспори, серед яких і Дмитро Нитченко. На цьому дійстві він сказав, зокрема, про таке: "Ми, українці в Австралії, багато робимо для того, щоб жила наша мова, виховуємо молодь у душі й любові до України. Дуже прикро бачити зневагу до рідного слова на рідній землі. Хочемо відчувати себе не в Малоросії, а в Україні".

⁵ "Пишу потроху другий том спогадів...". – У першому томі спогадів "Від Зінькова до Мельбурна" (Мельбурн : Вид-во "Байда", 1991) йдеться про часи колективізації, голоду, репресій в Україні, у другому томі "Під сонцем Австралії" (Мельбурн : Вид-во "Байда", 1994) – про життя українських вигнанців в Австралії.

* * *

Від Дмитра Васильовича Нитченка

29 липня 1991

¹ “Маю спогади про неоклясиків – «Безсмертні» ...”. – Мовиться про збірник спогадів про М. Зерова, П. Филиповича, М. Драй-Хмару “Безсмертні” (1963) Михайла Ореста (Зерова).

* * *

Від Івана Михайловича Дзюби

18 серпня 1991

¹ “... невдовзі після «ювілею» опинився в лікарні...”. – 26 липня 1991 року Іванові Дзюбі виповнилося 60 літ.

² “...зустрінемося на форумі української інтелігенції у вересні”. – Форум української інтелігенції розпочав свою роботу 14 вересня 1991 року. Відкрив його О. Гончар. “Вітаючи, всі встали. Це, звичайно, зворушливо”, – написав Олесь Терентійович 14 вересня 1991 року в “Щоденниках” (Г. О. Щод., т. 3, с. 376).

* * *

Від Леоніда Наумовича Большакова

24 серпня 1991

¹ Лист написано на другій сторінці путівника “Мемориальный музей гауптвахта Тараса Шевченко” (Оренбург : Друкарня вид-ва “Южный Урал”, 1996. – 16 с.), автором-укладачем якого є Л. Большаков.

* * *

Від Григорія Дем’яновича Зленка

4 вересня 1991

¹ “...перебіжить, коли ласка, мою статейку, видруковану нещодавно «Чорноморською комуною»”. – Йдеться про публікацію “Послухаймо Олександра Де-Рібаса...” (1991. – 23 серпня. – С. 3). “Хтось колись необачно, – пише Г. Зленко, – либонь, через слабку історичну поінформованість – кинув: “Хіба Одеса – українське місто?” І, як мовиться, пішло-поїхало-покотилося”. Арбітром у цій важкій суперечці обрано “автора своєрідної місцевої Біблії з нещомудрою назвою “Стара Одеса” Олександра Михайловича Де-Рібаса”.

Див. лист С. Стриженюка до О. Гончара від 1 липня 1991 року (примітка³).

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

1 жовтня 1991

¹ “Висилаю Вам «Борисфен»...” . – Надісланого видання не вдалося віднайти в родинному архіві О. Гончара.

“Бористен” (“Борисфен”). – Науково-популярний щомісячник, який виходить з липня 1991 року. Висвітлює наукові, культурні, соціальні, історичні події. Редакція цього видання заснувала конкурс ім. О. Гончара на кращу публікацію, мета якого – вияв нових літературних та журналістських обдарувань, талановитих науковців, людей творчих, небайдужих до дня минулого та сьогодення.

* * *

Від Валентина Лукича Чемериса

26 жовтня 1991

¹ “Щире Вам спасибі за лист і вітання «Борисфену» – його дано в № 4, котрий Вам неодмінно надішлемо...” . – О. Гончар через щомісячник “Борисфен” звернувся до своїх земляків із таким вітальним словом: “У славному місті на Дніпрі, заснованому січовиками, український дух у роки тоталітаризму викорінювався, мені здається, з особливою люттю. Нищителі, браконьєри послідовно вигублювали цвіт національно свідомих, чесних, безстрашних людей, можливо, тим і пояснюється, що демократичне національне життя ще й нині не набуло того розмаху, що личив би місту таких багатих культурних традицій, місту, де упродовж років звершував свою подвижницьку працю в ім’я України “козацький батько” Дмитро Іванович Яворницький.

Тим-то народження нової газети «Борисфен» – подія знаменна. Хочеться вірити, що це ще один знак пробудження, реального духовного відродження могутнього трудового краю.

Вітаю «Борисфен»!”

Вітаю всіх, чия енергія, чий талант творить його і творитиме. Успішної праці вам, друзі!

Ваш Олесь Гончар.

16.09.1991”

* * *

Від Григорія Дем’яновича Зленка

31 жовтня 1991

¹ “Якось послав Вам свою статтю «Послухаймо Олександра Де-Рибаса», опубліковану в «Чорноморській комуні»”. – Цей матеріал не вдалося віднайти в родин-

ному архіві О. Гончара. Див. лист Г. Зленка до О. Гончара від 4 вересня 1991 року (лист, примітка¹).

²“Тепер посилаю репліку в «Вечерней Одессе»...”. – У статті “Перекликаюсь с Михаилом Катковым...” (1991. – 29 жовтня. – С. 2) Г. Зленко викриває україноненависників, які не вважають Одесу українським містом і зневажливо ставляться до української мови. Він, зокрема, картає “согорожанина” Леоніда Срібнера, який понятно изрек: «Русский язык является родным языком жителей Украины (в том числе и украинцев)»...” (Одесский вестник. – 1991. – 26 вересня. – С. 4), саме так “осчастливил ныне сущих... украинофобов”. Цього не посмів зробити навіть Іван Сергійович Аксаков, а також колишній “градоначальник” Олексій Іраклійович Левшин. У листі-відповіді від 10 листопада 1991 року О. Гончар пише: “Статті Ваші, звичайно, одержав, прочитав, полемізуєте з українофобами добре, але треба б іще гостріше! І на допомогу Вам тут не лише Аксаков, а й Герцен, і Шевченко, і Леся...” (Г. О. Листи, с. 551).

* * *

Від Анатолія Журавського

31 жовтня 1991

¹ “Щойно «Народний лікар» зареєстрований як всеукраїнське видання”. – Йдеться про всеукраїнську щомісячну газету “Народний лікар України”, засновником якої стало Всеукраїнське товариство “Просвіта” ім. Т. Шевченка, а головним редактором був А. Журавський.

* * *

Від Романа Миколайовича Федоріва

14 листопада 1991

¹ “Ваша пропозиція стосовно публікації «Чужинці про Україну» цінна...”. – Мовиться про працю В. Січинського “Чужинці про Україну” (Л. : Слово, 1991. – 96 с.), що містить огляд відгуків чужинців про українців від найдавніших часів до середини ХІХ ст., відомості про Запорізьку Січ періоду Богдана Хмельницького та Івана Мазепи, про культуру й побут українців.

* * *

Від Володимира Івановича Лучука

18 листопада 1991

¹ “Дуже прошу Вас запропонувати одно своє есе про рідну мову для видавництва «Освіта» (колишня

«Рад. школа») до колективного збірника «Свого не цурайтесь» ...». – Йдеться про видання: *Свого не цурайтесь* : твори українських письменників про рідну мову : антологія / упоряд. В. Лучук; ред. І. Лучук. – Т. : Навчальна книга – Богдан, 2009. – 896 с. Серед авторів О. Гончара немає.

* * *

Від Федора Петровича Погребенника

5 грудня 1991

Дорогий наш Учителю!

¹ “На хвилях всенародної радості, будучи під великим враженням від сьогоднішнього Вашого виступу на історичному засіданні Верховної Ради України, надсилаю Вам свої дві книжечки...”. – 5 грудня 1991 року О. Гончар вітав учасників урочистого засідання сесії Верховної Ради, на якій президент прийняв присягу над Актом Незалежності України, поруч з яким лежала “розкрита книга – Пересопницьке Євангеліє, видане 1551 р.” (Г. О. Щод., т. 3, с. 388). Цей виступ – “Слава Україні незалежній, соборній!” – опублікувала газета “Літературна Україна” (1991. – 12 грудня).

* * *

Від Галини-Інги Карклинь та Ельзи Карлівни Швалбе

10 грудня 1991

¹ “... «что день грядущий нам готовит...» ...”. – Рядки із поеми О. С. Пушкіна “Євгеній Онегін”.

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

30 грудня 1991

¹ “В 1992-му році заплановано видати в «Дніпрі» нові мої два томи вибраної прози...”. – Два томи вибраної прози І. Чендея побачили світ у 2002–2003 рр. : *Вибране* : в 2-х т. – Т. 1 : Оповідання, повісті / передм. М. Жулинського. – Ужгород : Карпати, 2002. – 395 с.; *Вибране* : в 2-х т. – Т. 2 : Оповідання; роман. – Ужгород : Карпати, 2003. – 518 с.

² “Все скоїлося було з волі обкому, який хотів обмитися після ганебних акцій 1968–1969 років”. – Див. лист І. Чендея до О. Гончара від 13 лютого 1971 року.

³ “На цьому все й закінчилося, якщо додати публікацію статті в «Закарпатській правді» «Слова, в яких правда життя». – Вона з’явилася 4 листопада 1990 року.

* * *

1992

Від Наталії Андріївни Білецької-Муратової

5 січня 1992

¹ “... а головне – у «Дніпрі» лежить уже чотири роки книга «На крилах Літани»...”. – Книга “На крилах Літани” (Поезії. Зі збірок, недрукованого й призабутого) побачила світ 2012 року (Х. : Майдан. – 2012. – 494 с.). Упорядкував її син письменника Олексій Муратов. Він підготував передмову “Я давно збирався... розповісти...”. Автором ще однієї передмови – “...Не сміючи сказати: «Він помер»” є дружина І. Муратова Наталія Білецька-Муратова – авторка цього листа.

* * *

Від Станіслава Савича Стриженюка

4 лютого 1992

¹ “Цього року у видавництві «Маяк» має вийти моя нова книга «Мрія пам’яті»”. – Збірка поезій із такою назвою побачила світ 1992 року в Одеському видавництві “Маяк”.

* * *

Від Романа Миколайовича Федоріва

8 лютого 1992

¹ “Здається, на останньому з’їзді я показав Вам перші числа журналу «Літопис Червоної калини», який вдалося відновити”. – Літопис “Червоної калини” – історико-літературний щомісячник. Виходив у Львові (1929–1939 рр.) за редакцією Л. Лепкого та В. Левицького-Софронова. Заснували колишні вояки Українських січових стрільців й Української Галицької армії. З 1991 р. у Львові під такою самою назвою виходить щомісячно (а з другого півріччя 1993 року раз на два місяці) історико-краєзнавчий журнал (Літературознавчий словник-довідник. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Академія, 2006. – С. 421).

* * *

Від Михайла Васильовича Шевченка

12 лютого 1992

¹ “... три його [Феодосія Кириловича Рогового. – М. С.] романи висунуто на Державну премію України ім. Т. Г. Шевченка”. – Феодосію Роговому присуджено Шевченківську премію 1992 року за роман “Свято останнього млива”.

² “Я ж знаю, що «Свято останнього млива» Ви читали, були про роман високої думки”. – О. Гончар тепло відгукнувся про цей твір у “Щоденниках”. Див. лист Ф. Рогового до О. Гончара від 15 травня 1987 року.

* * *

Від Богдана Михайловича Бойка

31 березня 1992

¹ “Вийшов у світ перший номер «Перевалу» – 92”. – Літературно-громадський журнал “Перевал” у вересні 1991 року за-снувала Івано-Франківська обласна організація Спілки письменників України. Богдан Бойко був його головним редактором у 1997–2000 рр.

* * *

Від Івана Михайловича Дзюби

Квітень 1992

¹ “В день Вашого славного ювілею, що так щасливо припав на рік визнання Вас інтелектуалом світу, шлемо Вам, мудрому і дужому Майстрові слова, невтомному трудівникові нашої культури, найщиріші вітання”. – Міжнародний біографічний центр Кембриджа (Велика Британія) в 1993 році присвоїв О. Гончару звання “Всесвітній інтелектуал”.

* * *

Від Марії Олександрівни Зобенко

2 квітня 1992

¹ “Одне з моїх оповідань «Чорнобильська мадонна» теж несе в собі відблиск такої боротьби за збереження української духовності”. – Твір надрукований у журналі “Бористен” (1993. – № 6. – С. 18–19).

* * *

Від Сергія Лукича Носаня

10 квітня 1992

¹ “Зважився послати Вам у дарунок свою екологічну художньо-публіцистичну повістинку «Ой, Дніпро, Дніпро!..»”. – О. Гончар високо оцінив цей твір С. Носаня, що засвідчує лист від 12 травня 1992 року: “Сильна і своєчасна річ... Це сучасна боротьба Добра зі Злом...” (Г. О. Листи, с. 565).

² “Додаю і кварталник – журнал літераторів Шевченкового краю «Апостроф»...”. – Незалежний літературно-художній та громадський журнал заснувала 1991 року Черкаська обласна організація Спілка письменників України, редактор – С. Левченко. Вийшло одне число журналу (1991. – № 1. – 48 с.). У ньому вміщено прозові тексти С. Носаня.

³ “А ще – дуже б хотілося мати останнє видання Вашої публіцистики...”. – Йдеться про видання: Чим живемо : на шляхах до українського Відродження / упоряд. В. К. Коваль. – К. : Рад. письм., 1991. – 382 с.

* * *

Від Івана Павловича Іова

6 травня 1992 р.

¹ “А це ось вийшла своєрідна українська «Книга Іова»”. – Мовиться про видання: Іов Іван. Книга перша : балади, поеми. – Хмельницький : Поділля, 1991. – 174 с.

² “Нині впритул підійшов до нової збірки, яку хочу назвати «Рукопис»”. – Збірка вийшла в тому самому видавництві 1995 року.

* * *

Від Неоніли Пилипівни Конончук

29 травня 1992

¹ “Вас, Вашу дружину і всю родину і обов’язково онуків запрошую на відкриття другої посмертної персональної виставки творів мого брата – Сергія Пилиповича Конончука з нагоди 80-тирічного ювілею від дня його народження”. – Текст запрошення:

Міністерство культури України

Дирекція художніх виставок України

Державний музей українського образотворчого мистецтва

запрошують Вас на відкриття виставки та вечір пам'яті С. П. Конончука, які відбудуться 11 червня 1992 року о 16 годині у приміщенні Державного музею українського образотворчого мистецтва (вул. Грушевського, 6).

Надіслано також роботу С. П. Конончука “Пейзаж Самарканда. 1937 р.” із таким Р. С.: “Сергій з липня 1937 до 31.XII.1937 р. перебував у Самарканді в адміністративному засланні разом з батьками в зв'язку з осудженням мого чоловіка їх вислали з Києва разом зі мною”.

Н. К.

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

30 травня 1992

¹ “...я побував на могилі старшого сина”. – Старший син письменника Мирослав 1968 року трагічно загинув в автокатастрофі, маючи 20 літ від народження.

² “Прожив дід майже 91 рік...”. – Йдеться про батька І. Чендея Михайла Петровича Чендея (1896–1987).

³ “Спасибі, поміг Г. Бандровський...”. – Див. лист І. Чендея до О. Гончара від 27 січня 1981 року (примітка⁴).

⁴ “Син Михайло – вчитель”. – Михайло Чендей (р.н. 1951), за фахом учитель української мови та літератури.

* * *

Від Василя Івановича Кравчука

23 травня 1992

¹ “А «Літературна Україна» так і не повідомила читачам, що є ще й лауреати літературної премії імені Степана Олійника”. – У 1992 році лауреатами літературної премії “В ім'я добра супроти зла”, яку щорічно присуджують, починаючи з 1983 року, за кращі гумористичні і сатиричні твори, опубліковані за останні два роки, стали Василь Кравчук і Анатолій Бортняк.

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

14 липня 1992

¹ “Ваша стаття «Відкриття Альберти» (Л. У., 9.VII.92) – унікальна...”. – Олесь Гончар розповідає про свою поїздку в кінці травня – на початку червня 1992 року до Канади. Він від-

відав Едмонтон, українське село (Музей української спадщини) за 40 км від Едмонтона, монастир Василіанів, “де багато стародруків, зокрема й Острозька Біблія”, Музей при храмі святого Івана Хрестителя, Канадський інститут українських студій, найстарішу на континенті “Українську книгарню”, університет Альберти, гірське містечко Бенфф, Торонто, побував біля пам’ятника писанці як символів життя, зустрічався з українською громадою на кафедрі (храмі) св. Івана Хрестителя. 4 червня канцлер Альбертського університету вручив О. Гончару диплом почесного доктора літератури цього університету (Г. О. Щод., т. 3, с. 416–421).

Лист І. Шаповала схвилював О. Гончара, про що він зізнається в листі-відповіді, датованому 23 липня 1992 року: “Глибоко й проникливо прочитали Ви моє «Відкриття Альберти». Може, аж занадто щедрі слова про цю річ... писалося справді для людей мислячих, не сонних, не байдужих, для тих, хто здатен прозріти душею, скинути полуду з очей і побачити життя в істинному світлі... Вірно Ви помітили: написано для неї – Нової, Соборної [України. – М. С.], для її людей...” (Г. О. Листи, с. 574).

² “Завершив другу частину своєї книги: «Взяв би я бандуру»”. – До книги, рукопис якої зберігається у фонді музею “Літературне Придніпров’я” (м. Дніпропетровськ), увійшли нариси про митців – Л. Барвінок, М. Василюка, Л. Воріну, Ф. Грогуленка, В. Дезенка, В. Демченка, Ю. Демчука, Ф. Закору, Г. Ільченка, Т. Кісіля, О. Ковалю, В. Куриленка, М. Лобка, С. Лобка, А. Марченка, В. Мерзленка, І. Немировича, К. Ножку, В. Носачевського, О. Нирка, С. Пилипенка, І. Рудаса, В. Сидоренка, А. Сіренка, І. Скотаренка, О. Солодкого, С. Стороженка, М. Тітенка, Є. Чернишевського, О. Чуприну.

* * *

Від Василя Івановича Кравчука

19 липня 1992

¹ “Ось вкладаю Вам для ознайомлення одну зі своїх статей”. – Конверт зі статтею В. Кравчука не зберігся в родинному архіві письменника О. Гончара.

* * *

Від Василя Івановича Захарченка

8 серпня 1992

¹ “Що це створили 2 серпня демократи наші за Конгрес?” – 2 серпня в Києві відбувся Конгрес національно-демократичних сил України, у роботі якого взяли участь представники різних партій та громадських організацій, близько 60 народних депутатів.

Форум відкрив Михайло Горинь, голова Української республіканської партії. З доповіддю “Найвирішальніший період” виступив Дмитро Павличко.

² “Скажіть Ви, наш перший розум, наша совість – скажіть про цю зраду нашого 1 грудня 1991 р. – на Всеукраїнському форумі 21 серпня...”. – Йдеться про Всесвітній форум українців, який відбувся в Києві в Палаці Україна 21–24 серпня 1992 року. Розпочався з молитви, яку прочитали владика трьох церковних конфесій. Із співдоповідями на форумі виступали: голова Національної Асоціації українознавців І. Дзюба, президент Світового Конгресу Вільних Українців Ю. Шимко (Канада), член координаційної ради товариства “Славутич” О. Руденко-Десняк (Москва), голова товариства “Україна” і співголова Руху, народний депутат України І. Драч, голова парламентської Комісії в закордонних справах, народний депутат України Д. Павличко, голова Всеукраїнського товариства “Прогрес” імені Т. Г. Шевченка, народний депутат України П. Мовчан та інші.

* * *

Від Володимира Андрійовича Барни

10 серпня 1992

¹ Перший Всеукраїнський конгрес лемків. – Відбувся в червні 1992 року. Його учасники – делегати й гості з Львівщини, Тернопільщини, Прикарпаття, Закарпаття, Черкас, Криму, Запоріжжя, Києва. Конгрес відкрив співголова – координатор Всеукраїнського товариства “Лемківщина” Володимир Барна. У листі до В. Барни від 12 листопада 1992 року О. Гончар пише, що він “*всією душею з лемками*”. Письменник свідомий того, що голос конгресу лемків Україна почує, він радить домагатися більшої активності в цій справі від депутатів у парламенті й “іноземної комісії Верховної Ради” (Г. О. Листи, с. 582).

* * *

Від Яреми Петровича Гояна

11 серпня 1992

¹ “Нелегким виявився цього разу шлях «Бригантини» через кризові підводні рифи, але все-таки вона допливла до берега любові”. – Йдеться про видання: Гончар О. Бригантина : повість : для серед. шк. віку. – К. : Веселка, 1992. – 223 с.

² “Радіємо, що встигла книжка до Всесвітнього Форуму українців”. – Див. лист Д. Нитченка до О. Гончара, да-

тований 9 грудня 1992 року (примітка²), лист В. Захарченка до О. Гончара від 8 серпня цього ж року (примітка²).

* * *

Від Марії Олександрівни Зобенко

17 серпня 1992

¹ “З гордістю читала Ваші нотатки з Альберти...”. – Мовиться про публікацію: Гончар О. Відкриття Альберти : з подорожніх нотаток // Літературна Україна. – 1992. – 9 липня. – (До Всесвітнього конгресу українців).

Див. лист І. Шаповала до О. Гончара від 14 липня 1992 року (примітка¹).

* * *

Від Валентини Муравецької

17 вересня 1992

¹ “Як і обіцяла, надсилаю Вам статті, що вийшли в Канаді і ЗСА [США]”. – Статті, про які йдеться, не вдалося віднайти в родинному архіві О. Гончара.

* * *

Від Олени Михайлівни Апанович

29 вересня 1992

¹ “Передаю Вам третє видання книжки Миколи Петровича Киценка”. – Мовиться про історико-краєзнавчий нарис “Хортиця в героїці і легендах” (Дніпропетровськ : Січ, 1991. – 250 с.).

² “Там [у післямові до книги “Хортиці в героїці і легендах”. – М. С.] я наводжу його вірш, написаний ним за кілька років до кончини і присвячений Вам”. – Текст вірша:

О. Т. Гончару

Ми винесли все,

Що на долю гірку нам дісталось:

Цькування з трибун, підлі, отруйні статті,

Відступи друзів,

безчестя, що правдою звалось, –

Ми винесли все

за честь, справедливість, за славу,

За мову твою і чисті, джерельні пісні,
За душу Тараса, давню козацьку державу, –
Ми винесли все, – і зорі нам будуть світити ясні.
А коли й набіжить, настигне
 тривожна година
І серце замовкне
 в жорстоких, шалених боях, –
Нам бронзи не треба! Цвіла б і жила Україна,
І правда щоб встала
 на наших зотлілих кістках!

³ “Репрезентую Вам свою книжку, яка нещодавно вийшла, і рекламку на другу мою книжку, що має з’явитися з друку”. – Йдеться про видання: Апанович О. Розповіді про запорозьких козаків. – К. : Дніпро, 1991. – 335 с.; Гетьмани України і кошові отамани Запорізької Січі. – К. : Либідь, 1993. – 287 с.

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

Жовтень 1992

¹ “... Валентин Чемерис надіслав черговий «Борисфен» з його статтею «Ломівка»”. – Мовиться про публікацію: Чемерис В. Ломівка // Борисфен. – 1992. – № 9. – С. 1, 6–9. Див. також лист І. Шаповала до О. Гончара від 25 березня 1990 року (примітка¹).

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

22 жовтня 1992

¹ “Висилаю Вам свою статтю про рідну мову, опубліковану в «Зорі» 22.X.1992 р.”. – У статті “Основа душі народної”, що ввійшла до рубрики “Плекаймо рідну мову”, І. Шаповал розповідає про позитивні зміни в мовній ситуації м. Дніпропетровська початку 90-х років, про поступове входження української мови в освітню сферу, про діяльність Товариства української мови ім. Д. І. Яворницького й обласного відділення Всеукраїнського товариства “Просвіта”. Наведено цікаву інформацію про спілкування українською мовою Д. Яворницького з царем Миколою II та його свитою, про те, якою мовою гово-

рили екскурсанти до революцій і в роки радянської влади в місцевому музеї ім. Поля.

² “Взяти перо й написати про мову наштовхнула мене Ваша мудра стаття: «Мова – це любов»”. – Виступ О. Гончара на українському радіо 26 січня 1992 року опублікувала 15 лютого 1992 року загальнодержавна українська щотижнева газета “Культура і життя”.

* * *

Від Василя Івановича Кравчука

23 жовтня 1992

¹ “– Краще, – каже він [Іполит Брикулець. – М. С.] мені, – я зроблю приємність для Олеся Терентійовича, надіславши йому дарунок наших полів та гаїв”. – У листі-привітанні з Новорічними та Різдвяними святами, адресованому В. Кравчукові й відправленому з Києва 7 січня 1993 року, О. Гончар повідомляє, що до нього надійшло “подільське духмяне послання”. Письменник дякує за щедроти Іполитові Михайловичу “та його бджолятам теж” (Г. О. Листи, с. 586).

² “Але для того, щоб Ви мали уяву, про що пишу тут, на Поділлі, вкладаю Вам вирізку з «Сільських вістей»”. – Надісланого газетного матеріалу не вдалося виявити в родинному архіві О. Гончара.

* * *

Від Григорія Дем’яновича Зленка

24 жовтня 1992

¹ “Чорноморські новини”. – Одеська обласна громадсько-політична газета. Виходить з липня 1917 року. З 1 серпня 1929 року газета була перейменована на “Чорноморську комуну”. З 1 січня 1992 року стала знову називатися “Чорноморські новини”.

² “Вільне життя”. – Незалежна громадсько-політична газета соціал-демократичного спрямування. Виходила в Одесі з 31 березня до 10 вересня 1918 (усього 128 номерів). Видавець – товариство “Соціалістична просвіта”. Надісланий примірник, про який ідеться, й інші вкладені в конверт матеріали не вдалося віднайти в родинному архіві О. Гончара.

* * *

Від Дмитра Васильовича Нитченка

9 грудня 1992

¹ “...дістав з друкарні моє нове видання – «Листи письменників»...”. – Йдеться про видання: Нитченко Д. Листи письменників. – Мельборн: Ластівка, 1992. – 187 с.

² “Останнім часом (після форуму) не бачу Ваших виступів у пресі”. – Мовиться про Всесвітній форум українців, що відбувся в серпні 1992 року. На ньому О. Гончара найглибше вразило те, як “Плав’юк, Президент УНР в екзилі, складав свої повноваження перед Україною, назвавши її – сьогоднішню, післяпершогорудневу! – законною правонаступницею потопленої в крові більшовиками УНР” (Г. О. Щод., т. 3, с. 430).

³ “Як здоров’я?” – З 23 вересня до 3 листопада 1992 року О. Гончар перебував у лікарні, переніс повторний інсульт. Виписався “с заперещением писать и рисовать” (Г. О. Щод., т. 3, с. 437).

* * *

Від Анатолія Іларіоновича Колісниченка

29 грудня 1992

¹ “Ні, таки «Магнетична дама» (колапс і смерть КДБ), можливо, і з’явиться в «Українському письменнику»”. – Роман “Магнетична дама” А. Колісниченка був опублікований 1998 року в журналі “Вітчизна”.

* * *

1993

Від Василя Івановича Кравчука

14 січня 1993

¹ “І присудження Вам, дорогий Олесю Терентійовичу, міжнародним біографічним центром Кембріджа почесного високого звання «ВСЕСВІТНІЙ ІНТЕЛЕКТУАЛ 1992 РОКУ» повноправно і заслужено підтверджує достойність Вашої постаті як виразника духовного потенціалу українського народу”. – Див. лист від І. Дзюби до О. Гончара від (квітень) 1992 року (примітка¹).

* * *

Від родини Микити Михайловича Шумила

Квітень 1993

¹ “Наталя Шумило, Володимир Мельник”. – Донька і зять Микити Шумила, літературознавці.

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

5 квітня 1993

¹ “Висилаю вирізку з цієї газети [«Зоря». – М. С.]. А разом кладу замітку з «Днепра вечере-го»...”. – Публікації, яких не вдалося віднайти в родинному архіві, “глибоко заторкнули ... душу” письменника, “викликали знову чимало спогадів про «літа молодії», про далекі «зоряні» часи”, він “знову відчув себе південцем”, перед його очима постали “і Дніпро січеславський, і кручі, і відкриті до самих обрїїв степи” (лист О. Гончара до І. Шаповала від 17 квітня 1993 року) (Г. О. Листи, с. 595).

² “Там, в Діорами, було створено чудову виставку...”. – Йдеться про відділ Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького.

* * *

Від Марка Петровича Шевельова

5 квітня 1993

¹ “Тримаю у руках останнє число «ЛУ» з Вашим усміхненим портретом і списком спілчанських новобранців...” . – У газеті “Літературна Україна” (1993. – 1 квітня. – С. 1; 2–3) подано матеріали до ювілею письменника – “Олесеві Гончару – 75”. На першій сторінці вміщено фото Олесья Гончара, на другій і третій – статті: Зобенко М. Божественні відкриття інтелекту: прочитання “Тронки” через 30 літ; Олійник Б. На чїїх раменах стоїмо?; Метельський Є. Пам’ятна зустріч [про приїзд О. Гончара до Канади в червні 1992 року і присвоєння йому почесного звання доктора літератури Альбертського університету]; Муравецька В. Пам’ятна зустріч [про приїзд О. Гончара до Канади в червні 1992 року]; Ничик М. Без відстаней : [лист шахтаря до О. Гончара]; Рагойша В. Джерела й небеса [про переклад творів О. Гончара білоруською мовою]; Щербак Ю. Собор душі людської [про життя і творчість О. Гончара]; Яворівський В. І в морі пам’ятати джерело [про творчість О. Гончара]. На першій сторінці подано інформацію про засідання правління Спїлки письменників України (“У Спїлці письменни-

ків України”), список нових членів Спілки: Володимир Гаранін (Одеса), Віталій Гладкий (Донецьк), Анатолій Григоренко (Київ), Олександр Де (Барчук) (Великобританія), Михайло Дубов (Рівне), Андрій Євса (Херсон), Теодозія Зарівна, Василь Іванина (Київ), Роман Колісник (Торонто, Канада), Василь Лесів (Івано-Франківськ), Євген Литвиненко, Іван Семененко, Олександр Пономарів (Київ), Юліан Тамаш (Югославія), Марія Ревакович (США), Андрій Топачевський (Київ), Ніна Турбал, Любомир Франків (Львів), Микола Холодний (Чернігів) й автор листа Марко Шевельов (Запоріжжя).

² “Чув Ваш виступ по радіо на захист Тичини...”. – Йдеться про радіоінтерв’ю з промовистою назвою “Народ розуміє, що роблять письменники” (29 березня 1993 рік), у якому мовлено, зокрема, про таке:

“Багато схильних кидати камінням в оце покоління письменників, це був буквально подвиг! А дехто схильний бачити тільки таке: той «Пісню про Сталіна» написав, той «Подарунки – вождю», ще щось у похвалу. Скільки житиму, я їх захищатиму від нападників.

Він [Тичина. – В. Г.] настільки великий поет, що й імперія ставилася до нього з осторогою, бо його весь світ знав. Але ж цькування тривали, бо це ж Тичина вітав Центральну Раду на Софіївській площі, він написав поему “Золотий гомін”, а це – уславлення Української Народної Республіки, української революційної весни. Або ж отой вірш про героїв крутянської трагедії.

Усі, хто його цінував, знали, що усі ті вірші за ним є, навіть той вірш, знаний з дитячих літ – “Як упав же він з коня”. Говорили: що то ж він петлюрівців уславляв, бо там є рядки: “Слава, слава, – прокотилось, і лягло до ніг”. Хто тоді кричав “Слава”?!

Тобто, навколо Тичини весь час змикалося коло злоби, коло цькування. Я не знаю, до чого його готували, але з останніх досліджень відомо, що ордер на його арешт був написаний.

Можна уявити, як йому жилося. Одного разу друзі його попередили: сьогодні може приїхати по вас “чорний ворон”. Він це знав і з дружиною змушений був тікати десь у село своє Піски, там переховуватися. Хоча, звичайно, це було наївно.

Але цей шантаж з ордером (і ордер був виписаний не тільки на нього, може, й навмисне спрямовувався на те, щоб тримати письменників у зляканості, затероризованості, щоб вони нічого не писали, крім того, що вимагав режим)” (див.: Галич В. М. Олесь Гончар – журналіст, публіцист, редактор : еволюція творчої майстерності. – К. : Наук. думка, 2004. – С. 473–475).

³ “Можливо, Іван Михайлович Дзюба посватав би когось із своїх енергійних колег або оголосив конкурс на цю важку і благородну посаду”. – У 1992–1994 рр. Іван Дзюба був міністром культури України.

* * *

Від Афанасія Миколайовича Коляновського

1 червня 1993

¹ “Щиро дякую за листа. Радий, що дещо сподобалось у книжечці «Повернення до себе». – “Добрався, оце і до Вашої книжечки, – пише О. Гончар 28 травня 1993 року в листі до А. Коляновського. – Гадаю що в своїй життєвій скруті Ви звернулись до Слова не випадково. Рідне слово має ж здатність і тамувати біль, і жити надію. Ваші фронтіві поезії мені ... найбільше імпонують” (Г. О. Листи, с. 598).

² “Ваш замордований опричниками товариш Леонід Лупан народився в с. Нестерівцях”. – У листі від 28 травня 1993 року О. Гончар повідомляє, що мав товариша Леоніда Лупана з Дунаєвецького району. За любов до України його знищила сталінська репресивна машина.

* * *

Від Миколи Назаровича Щепенка

23 червня 1993

¹ “А душа ж не відривалася від «Зеленого моря» земного...”. – Перу В. Бережного належить повість на тему сільського життя “Земне море” (К. : Рад. письменник, 1955. – 200 с.).

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

13 серпня 1993

¹ “Коли Ви не привітали мене з 85-ти річчям, зрозумів, що я Вам і за гривень більше не потрібен”. – 31 липня 1993 року О. Гончар потрапив до лікарні. “Тільки вчора, – пише 24 серпня він у листі до С. Завгороднього, – дружина забрала мене з лікарні, куди – в котрий уже раз! – відтарабанила твого друга “швидка допомога”. Тяжкі були мої фронти, але найтяжчим виявився для мене фронт післявоєнний: не знаю, кому – зі всієї СПУ – дісталось ще стільки інфарктів та реанімацій, як дісталось їх мені... Та Бог милував і цього разу. А що не привітав тебе з ювілеєм, то, мабуть, таки ж не міг. І на сестру мою не ображайся, вона, бідолашна, вже не виходить з двору. Та й хіба річ у словах? Може ж, таки більше важить те, що – упродовж десятиріч! – я дарував тобі своє найдорожче, свою щирю дружбу, яка не похитнулася і в найлихіші часи!

Питаєш, що робити з листами. Якщо не потрібні, можеш викинути їх у кошик. Мені ж вони ні до чого. Адресувались вони другові і щоразу писались за покликом серця.

Бажаю тобі доброго здоров'я.

Пишу 24 серпня, тобто в другу річницю Незалежності України, і від душі вітаю тебе з цим Святом. Для цього жилось, для цього працювалося, і хай це додає нам сил і ніщо хай не затьмарює дружбу. В житті для мене є речі святі” (Г. О. Листи, с. 605).

* * *

Від Марка Петровича Шевельова

25 серпня 1993

¹ “У безтелевізійній лікарняній палаті, з ушкодженою радіоретрансляцією, я мав змогу зосередитися на книжках, серед яких були: биковська «Облава», короленківські нариси про земельну реформу і Ваша – «Чим живемо...». Скажу щиро: нелегко подорожувати з Вами по Альберті...”. – Йдеться про друге видання збірника публіцистичних творів “Чим живемо: на шляхах до українського Відродження”, який упорядкував В. К. Коваль (К. : Укр. письменник, 1992. – 400 с.). Одна із статей його – “Відкриття Альберти: з подорожніх нотаток [Канада, червень 1992 р.]”. Див. лист І. Шаповала до О. Гончара від 14 липня 1992 року (примітка¹).

² “Чудові новели про Довженка!”. – Мовиться про новели “Від Сосниці – до планети”, “Двоє вночі” [Сталін і Довженко], що ввійшли до видання “Чим живемо...”.

* * *

Від Василя Івановича Захарченка

1 вересня 1993

¹ “Сердечне спасибі Вам за добре, щире слово-лист про мою анкету в «Л. Укр.»”. – У створеному в газеті “Літературна Україна” (1993. – 19 серпня. – С. 3) “психологічному «розмовнику»” (“анкеті”), розрахованому на тих, хто орудує пером, В. Захарченко говорить про складну політичну ситуацію в Україні, про те, що молоду державу її керівники готові “оптом продати” Росії, зробити її “прохідним двором”, “перетворити... на обхідчасту хату, що стоїть при битій дорозі”. Він наголошує й на тому, що “перечитав в ці дні «Прапорносці» Олеся Гончара”, і щиро зізнається, що “любов до цього твору і цього письменника не згасла... Попри певну заідеологізованість... є в цій

трилогії така щемка щирість у зображенні героїв, така дзвінка, тремка чарівність рідного слова, така цнотливість у взаєминах чоловіка й жінки, ота “краса вірності”, що вони стають врівень із Миколою Джерею і Нимидорою. Через “Прапорonosців” В. Захарченко збагнув “що таке ми – Українці”. О. Гончар, ознайомившись із цим матеріалом, пише у датованому 26 серпня 1993 року листі до В. Захарченка, що “його молодий колега безпомилково вірив” у трилогію “Прапорonosці”, у “затаєний намір автора – захистити те, що потребувало захисту”. Він високо оцінив виступ В. Захарченка й зробив акцент на тому, що “сьогодні таке письменницьке слово” особливо потрібне людям і молодій державі Україні (Г. О. Листи, с. 606).

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

8 вересня 1993

¹ “Здається, у Маяковського: «Если звезды зажигаются, значит кому-то это нужно»”. – Слова “Послушайте! / Ведь, если звёзды зажигают – / значит – это кому-нибудь нужно? / Значит – кто-то хочет, чтобы они были?” належать В. Маяковському (вірш “Послушайте!”).

² “Їй [Людмилі Волзі. – М. С.] сподобалися, і вона прохала дозволу надрукувати в «УК»”. – Йдеться про публікацію: Завгородній С. Як народжувався “Собор” // Урядовий кур’єр. – 1993. – 3 квітня. – С. 3.

³ “Я ж надсилаю ті фрагменти тільки тому, що студенти гірничої академії знайшли свій спосіб розмноження заміток про свого любимого письменника”. – Матеріали, про які мовиться, не вдалося виявити в родинному архіві О. Гончара.

* * *

Від Степана Павловича Філіпчука

11 жовтня 1993

До листа додано публікації Степана Філіпчука “Деякі на бюджеті, а інші у підвалі” (Голос України. – 1992. – 4 вересня), “Зустріч з Шевченком” (газета політична, економічна і літературна “Рада”, видавець національний культурно-виробничий центр “Рось”, без дати), у якій подано задуманий С. Філіпчуком проект пам’ятника Тарасу Шевченкові у Львові з авторською приміткою: “Я автор такого проекту пам’ятника Т. Шевченку”, і часопис Волинської організації УРП “Волинь. Акценти”

(1993. – № 2) зі статтею “Чи варто виконувати план по валу... пам’ятників Кобзареві?” (с. 1). У ній мовиться, зокрема, про таке: “...є цікаві проекти, з якими б варто було познайомити читачів. Один із них, який вражає оригінальністю, – проект нашого земляка Степана Філіпчука”.

* * *

Від Ростислава Андрійовича Братуня

21 жовтня 1993

¹ “Я був дуже зворушений Вашим листом, словами підтримки, емоцій ніколи не буває забагато, особливо, коли ти повернувся з того світу і намагаєшся ввійти в життєву колію, а тебе ще намагаються відштовхнути від неї”. – Йдеться про лист до Р. Братуня від 7 вересня 1993 року. Олеся Терентійовича обурило те, що один із його львівських колег безпідставно звинувачує Р. Братуня в тому, що той буцімто “німо сидів у Верховній Раді Союзу...”. “... мемуарист, – наголошує автор листа, – справді з дивовижним цинізмом фальсифікує те реальне, що відбувалося в нас на очах. Адже ми всі, українські депутати, добре пам’ятаємо, з якою мужністю Братунь виступив тоді на захист національної символіки... в усіх акціях демократів Братунь був серед перших – совісних, мужніх, послідовних”. О. Гончар пише цього листа, щоб висловити Р. Братуню свою солідарність, моральну підтримку (Г. О. Листи, с. 607).

² “« Мемуарам » Іваничука нічого дивуватись... ” – Мовиться про твір Романа Іваничука “Благослови, душе моя, Господа” (Л. : Просвіта, 1993. – 290 с.), у якому автор подає картину буття свого покоління, його національного й політичного прозріння, трагедій і перемог, змагань за незалежність та державність України.

* * *

Від Олександра Романовича Гижі

29 жовтня 1993

¹ “Саме тому Ваші літературні діти – Шура Ясногорська, Юрій Брянський і Хома Хаєцький жили в мені ціле моє свідоме життя, і досі моє серце тужить за ними, як пригадаю... ”. – Йдеться про роман “Прапоносці” О. Гончара.

* * *

Від Юрія Анатолійовича Огульчанського

9 листопада 1993

¹ “Передаю Вам копію свого листа на ім’я деяких парламентарів та членів уряду”. – Подаємо текст її:

Народним депутатам України:

Танюкові Л.С. – голові комісії ВР з культури

Павличкові Д. В. – колишньому голові Товариства української мови ім. Тараса Шевченка, його почесному голові

Мовчанові П. М. – голові всеукраїнського товариства “Просвіта”

Іваничукові Р. І. – заступнику голови товариства “Просвіта”

Косіву М. В. – члену комісії ВР з суверенітету

Членам уряду:

Жулинському М. Г. – віце-прем’єр-міністру з гуманітарних питань

Дзюбі І. М. – міністру культури

Зінченкові А. Л. – голові Ради в справах релігії

Шановні добродії!

Попри всілякі негаразди вже два з половиною роки існує незалежна Україна. Та досі існує абсурдний парадокс: ми все ще святкуємо й відзначаємо встановлені чужою, окупаційною владою дати, серед них, зокрема, річницю Жовтневої революції 1917 року, одним з наслідків якої була й загибель української держави.

В той же час не відзначаються знаменні дні, пов’язані з нашою історією, самобутністю. Серед них – день народження нашого генія-охоронця Т. Г. Шевченка. Нагадую, навіть за радянської влади в 20-х рр. нетривалий час відзначалося це свято, а за його відновлення ще за часів імперсько-комуністичного режиму на початку 1989 року висловилася установча конференція Товариства української мови ім. Тараса Шевченка.

Пропоную внести в календар національних свят такі зміни:

1. Скасування святкування 7–8 листопада.

2. День народження Шевченка 9 березня оголосити національним святом і неробочим днем. 10 березня офіційно вважати Днем пам’яті Шевченка (робочий день).

1. Обов’язково зберегти жіноче свято (пропозиція змінити його на День матері в травні не прийнятна, бо вже склалася традиція поздоровляти жіночу стать з дитячого садка включно, якщо не з ясел, і скасування окремого жіночого свята викличе незадоволення жіноцтва). Проте дата 8 березня випадкова, не має жодного стосунку до України, до того ж збігається з Днем народження Т. Г. Шевченка. Пропоную встановити Жіноче свято в день народження Лесі Українки – 25 лютого або в день княгині Ольги – 24 липня. Мені особисто до вподоби 1-ий варіант, але враховуючи, що жінок краще поздоровляти в теплу пору (квіти і т. ін.), то, очевидно, що 2-ий варіант має свої переваги.

2. Ще один вихідний день замість 8 листопада доцільно святкувати на другий день Великодня. Адже оголошення Великодня неробочим нічого не дає: його перший день завжди буває в неділю.

3. Зберегти святкування 1-2 травня (поступово це свято втратило ідеологічне спрямування і відзначається в деяких країнах не тільки колишнього т.зв. соцтабору). Назвою для цього прекрасного весняного свята може бути День миру, дружби і весняних надій.

4. Також важливо зберегти як свято 9 травня – День перемоги і пам'яті загиблих. Кінець найбільшої бойні в історії людства, десятки мільйонів її жертв, у т.ч. українців, повинні назавжди залишитися в календарі.

Пропоновані зміни не вплинуть на загальну кількість неробочих днів у році, що важливо з економічної точки зору, але всі свята, включаючи Різдво й День незалежності, будуть міцніше пов'язані з нашою історією й традиціями.

Прошу підтримати на державному рівні ці пропозиції та заініціювати відповідні зміни в нормативних актах.

Член Головної ради

Товариства української мови ім. Тараса Шевченка “Просвіта”

Ю.Огульчанський

8.11.93

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

20 листопада 1993

¹ “Воно, радіо, біля двох тижнів передавало якось новоявленого Герострата величезне «дослідження»: “П’ятдесят років вірша «Партія веде»”. Скільки там підлоти нагорнуто. Мовляв, не вірте, що Павло Тичина, написавши того вірша, ще прожив майже 40 років”. – 8 жовтня 1993 року в щоденниках О. Гончара з’явився такий запис: “П’ятий день підряд Українське радіо топчеться по Тичині. Найкращі ранкові години віддано цьому глюмуленню”. Гончарове серце боліло від почутого тому, що “критикани” пропустили повз вуха його сповнене пристрасті послання про феномен Павла Тичини – поета і громадянина, яке звучало трохи раніше в одному з радіоінтерв’ю. Див. лист М. Шевельова до О. Гончара від 5 квітня 1993 року (примітка²).

Олесь Гончар засуджує не критику взагалі, а незаслужене паплюження, упереджене ставлення, однобокий підхід до оцінки постаті письменника і його доробку. Озлоблені нездари, записано в щоденниках, об’єктом аналізу обирають не “Сонячні кларнети”, не “Золотий гомін” – найвищі досягнення майстерності поета, а “Партію веде” – нещасний

вигір зломленого поета (8 жовтня 1993). Олесь Терентійович радить навчитися відрізняти чорне від білого, як це робило його покоління: “...ми не забували, що, крім «традицій підрізації», Тичина дав Україні шедеври вічної художньої краси, цінності неперебутні” (там само). Висновок такий: ніхто не має анінайменшого права жорстоко звинувачувати поета за його самобутні писання (18 вересня 1992). Гончар критикує й тих, хто, характеризуючи Тичину як письменника, згадував лише його партійно-соціалістичні твори і зовсім забував рядочки про “Вітер нижній, як дитяча щічка” (3 січня 1985). А рядочків таких – цілі томи, і всі вони – на вагу золота (Г. О. Щод., т. 3, с. 489, 435–436, 42).

² “Вона [Літературна Україна. – М. С.] відвела першу і половину другої сторінок претендентці на трон царівни поезії Ліні Костенко. Хіба ж їм до Павла Тичини!”. – Йдеться про публікацію: Костенко Л. Коротко – як діагноз // Літературна Україна. – 1993. – 14 жовтня. – С. 1–2.

³ “Людмила Волга прохає дозволу надрукувати фрагменти з «Собору» в їхній газеті”. – Мовиться про публікацію: Завгородній С. Як народжувався “Собор” // Урядовий кур’єр. – 1993. – 21 жовтня. – С. 1.

⁴ “... «молоді» (у них уже онуки є) зібралися під егідою Київської СПУ на збори...”. – Йдеться про пленум правління Київської організації Спілки письменників України “Перегук через покоління. Проблеми молоді і не дуже молоді літератури”, який відкрив перший секретар правління Київської організації Спілки письменників України І. Драч.

* * *

Від Івана Федоровича Драча

7 грудня 1993

¹ “В списку лауреатів Шевченківської премії я б лишив такі кандидатури:

- а) Самчук Улас
- б) Чендей Іван
- в) Конквест Роберт
- г) Шерех Юрій

д) Зарецький Віктор”. – У 1994 році цієї нагороди удостоєні В. Голобородько (за збірку поезій “Ікар на метеликових крилах”, “Калина об Різді”), І. Світличний (помертньо) (за збірку поезій, поетичних переказів і літературно-критичних статей “Серце для куль і для рим”), Н. Світлична (США) (за активну журналістську і публіцистичну діяльність останніх років), І. Чендей (за книжку “Калина під снігом”, повість “Іван”), Р. Конквест (США) (за книжку “Жнива скорботи”), Р. Рахманний (Олійник) (за тритомну збірку “Україна атомного віку”), Л. Боль-

шаков (Росія) (за документальну трилогію “Літа невольничі” [“Быль о Тарасе”]), В. Овсійчук (за монографії “Українське мистецтво другої половини XVI – першої половини XVII ст.”, “Майстри українського бароко”), А. Антонюк (за серію картин останніх років), Ю. Герц (за серію картин “Барвіста Верховина”), В. Зінкевич (за концертні програми останніх років), В. Зарецький (за картини останніх років), В. Івасюк (помертньо) (за видатний внесок у розвиток українського національного музичного мистецтва), О. Апанович (за книжку “Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі”), О. Лупій (за роман “Падіння давньої столиці”, повість “Гетьманська булава”).

* * *

Від Софії Василівни Майданської

18 грудня 1993

¹ “Також надсилаю фрагмент листа пані Онишкевич...”. – Цього листа не вдалося знайти в родинному архіві О. Гончара.

² “Дозволю собі долучити до цього пакета свою останню книжку...”. – Йдеться про видання: Майданська С. Ввійди і ти у цей собор : вибрані поезії. – К. : Фонд мистецтв “Юні таланти”, 1993. – 110 с.

* * *

Від Марії Олександрівни Зобенко

20 грудня 1993

¹ “Бажаю, аби кожен день нового року ніс радість – приємні вістки і теплі зустрічі, творче й громадянське задоволення Вам, а нам усім сущим користь від Вашої мудрої підтримки національних процесів на любій Україні, успіхів Вам у відродженні Михайлівського Золотоверхого собору!”. – О. Гончар і П. Тронько стали ініціаторами відновлення цього собору. Вони разом із архітектором О. Силиним надіслали в жовтні 1994 року відповідні документи Президентові України. Ще раніше – 30 жовтня 1993 року – О. Гончар як президент Благодійного фонду відновлення знищеного в 30-х роках Михайлівського Золотоверхого монастиря в м. Києві звернувся до Президента України Л. Кравчука “з пропозицією стати першим серед його фундаторів”. Відбудова монастиря, на його переконання, “створить надійний ґрунт для всеукраїнського духовного єднання” (Г. О. Листи, с. 614). У травні 1995 року О. Гончар написав вдруге листа Л. Кучмі. Відбудований собор почав діяти в 1998 році.

* * *

1994

Від Романа Миколайовича Федоріва

3 січня 1994

¹ “...я ніколи не мав часу: «Дзвін» поглинав мій час...”. – Р. Федорів у 1968–2001 рр. був головним редактором щомісячного літературно-мистецького і громадсько-політичного журналу “Дзвін” (до 1989 року – “Жовтень”).

* * *

Від Володимира Болюбаша

9 січня 1994

¹ “З Празником Нового Року і Йордану щиро вітаю Вас, бажаю Вам і Вашій родині кріпкого здоров’я, щастя, оптимізму й гарної витривалості в дальшій боротьбі за утвердження справжньої державницької незалежності України”. – У листі-відповіді, датованому 17 січня 1994 року, О. Гончар пише, що змістовні думки В. Болюбаша стосовно проблем українських “взяло до уваги саме життя”, а його лекції, прочитані у Львові, високо поцінували слухачі (Г. О. Листи, с. 619).

² “Коли я читав в українській пресі про «духовну руїну» і «манкунтизм», коли я почув виступ В. Яворівського в парламенті із запитанням, що ми за народ, – я не міг уявити собі глибини цієї кризової дійсності”. – Див.: Яворівський Володимир. Що ж ми за народ такий // Літературна Україна. – 1989. – 21 вересня; Сучасність. – 1989. – Ч. 12 (344). – С. 31–38.

* * *

Від Дмитра Васильовича Нитченка

30 січня 1994

¹ “Це прецікаві спогади Ярини Голуб (дочки) про Антоненка-Давидовича”. – Див. також: Голуб Я. Б. Мій батько – Борис Антоненко-Давидович : спогади. – Полтава : Криниця, 1995. – 294 с.

² “Я мав вирізки з газет, які написали протести і тут уже надрукували, вислав і до Детройту до «Українських вістей»”. – Д. Нитченко надіслав О. Гончару свою

замітку “Чорний понеділок у Краснодарі: вибух бомби у Краснодарі” (Вільна Думка : Сідней. – 1994. – 3 січня).

* * *

Від Сергія Олександровича Паращука

19 лютого 1994

¹ “ Назвати хочу цей цикл «Квітки з кореня»”. – До цього циклу ввійшли вірші та короткометражні новели (Чернівці : Місто, 1999. – 92 с.).

* * *

Від Фіделя Анатолійовича Сухоноса

23 лютого 1994

¹ “ Від імені усіх «борисфенівців» щиро дякую за лист від 10.02.94 р.”. – Лист адресовано Фіделеві Сухоносу:

Шановний редакторе шановного “Борисфена”!

Журнал (два номери) одержав, вони такі ж змістовні, як і попередні. Цікава публікація про “Дніпрові хвилі”, а про сім’ю Соколів годилось би зробити ще й телевізійну передачу. Такий рід, така доля!

Прочитав “Голгофу” Володимира Сіренка, багато (*нрзб*) документально-художню прозу, можна тільки вітати, адже це той автор, якому є що розповісти людям. Подякуйте, будь ласка, йому за цю книжку, вітайте його від мене.

Вам і всім творчим людям у Січеславі – найкращі мої побажання! Січеслав – це ж таки сила, почуввається, що творче життя там у Вас нуртує... снаги й снаги – всім!

Ваш

Олесь Гончар

Див. лист В. Сіренка до О. Гончара від 7 квітня 1968 року (лист, примітка³).

Ф. Сухоніс є засновником і постійним редактором літературно-мистецького, публіцистичного та науково-популярного щомісячника “Бористен”, що почав виходити у світ 1991 року.

² “ Спасибі також і за добре слово в «ЛУ», де згадали про «Борисфен» як про обнадійливу прикмету нового на літературній ниві”. – У роздумах про стан сучасної української літератури “Нотатки сьогодення”, опублікованих у газеті “Літературна Україна” (1994. – 10 лютого. – С. 1), О. Гончар наголосив на такому: “Відрадно... бачити, що є люди, котрі і серед ... невблаганних труднощів не занепали духом. То тут, то там у різних регіонах пробива-

ються до життя паростки нового, заявляючи про себе... номерами «Борисфену», що народився у козацькім краю академіка Яворницького, і це в часи лютих репресій так відважно пролунав голос творчої молоді Дніпропетровщини, мужнє, справді синівське слово на захист рідної культури й честі свого народу”.

³ “Щодо родини Соколів, то справді все це варте телеекрану”. – Йдеться про українського композитора, піаніста й диригента Антона Івановича Рудницького (1902–1975) і його дружину Марію Іванівну Сокіл-Рудницьку (1902–1999), оперну співачку. А. Рудницький – уродженець Самбірщини, закінчив Львівську консерваторію, Вищу музичну школу в Берліні, музикологію в Берлінському університеті. Працював диригентом оперних театрів у Харкові, Києві, Львові, Варшаві, Філадельфії. М. Сокіл-Рудницька народилася в Запоріжжі, випускниця Дніпропетровської музичної консерваторії. Була солісткою оперних театрів Харкова, Києва, Львова, Варшави, Праги, Берліна, Філадельфії. Викладала в Філадельфійській музичній консерваторії. Подружжя мало двох синів – піаніста Романа та композитора Доріана.

⁴ п. Василь. – Василь Іванович Сокіл (1905–2011) – рідний брат Марії Сокіл-Рудницької, український письменник. Закінчив філологічний факультет Харківського університету. Працював журналістом. У 1979 році емігрував до США. Писав оповідання (“Шаблі” [1932], “Всерйоз і жартома” [1967]), повісті (“Надри” [1932], “Потоки сил” [1933]), п’єси (“Марія” [1947], “Червона калина” [1954]).

⁵ “Знаю, що приятелюєте з С. Завгороднім. Напевно, буде цікаво почитати його матеріал у обласній газеті”. – Йдеться про публікацію “Не всё предается земле”, уміщену в газеті “Днепровская правда” (1994. – 19 лютого). С. Завгородній аналізує щомісячник “Борисфен”, згадує і про те, яку роль він зіграв у збереженні с. Ломівки, де О. Гончар писав “Прапорonosці” й інші твори.

* * *

Від Юрія Семеновича Бурляя

5 березня 1994

¹ “Ваш нещодавній виступ у «Літературній Україні» покликав мене сісти за стіл...”. – Мовиться про публікацію: Нотатки із сьогодення (Літературна Україна. – 1994. – 10 лютого. – С. 1), у якій із болем констатовано, що сучасне суспільство поки що мало дбає про свою “духовну гігієну”. Окреме місце приділено молодому авторові, який, шукаючи способу самоствердження, обирає об’єктом свого пародіювання твір Володимира Сосюри “Любіть Україну”. Причину цього вибору й аналізу важко збагнути. Адже автор віршованого глумлення знає долю цього твору й чомусь забуває, як по всій країні, на

офіційних “проработках”, виболене слово В. Сосюри піддавалося грізній анафемі. Поезія “Любіть Україну” – річ не для пародій, а пародистові буде ще колись соромно за свою, може, навіть із легковажності вчинену наругу над пам’яттю справжнього сина України В. Сосюри.

² “Доборолась Україна до самого краю. Гірше ляха свої діти її розпинають”. – Уривок з поеми “І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні мое дружнєє посланіє” Тараса Шевченка (14.ХІІ.1845, В’юнище).

* * *

Від Віктора Федоровича Баранова

7 квітня 1994

¹ “Приємною несподіванкою для мене був у радіопередачі той момент, коли ви на запитання про улюблену пісню назвали поряд із народною ще й пісню «Українці мої»”. – Автор слів до пісні – Віктор Баранов, музику до неї написав Теодор Кукурудза.

² “Принадібно надсилаю добірку віршів із газети «Хрещатик» за 24 березня”. – Добірку поезій, про яку мовиться, не вдалося віднайти в родинному архіві О. Гончара.

* * *

Від Петра Павловича Ребра

17 квітня 1994

¹ “Давно Вас не турбував, бо чекав виходу третього номера «Хортиці», в якому публікуються Ваші «Листи запоріжцям», а також розгорнуті нотатки (спогади? есе?) С. Кириченка про Ваші мандри на Запоріжчині”. – Йдеться про публікацію: Гончар О. Листи запоріжцям [С. Кириченку, П. Ребру, М. Сидоренку, В. Чабаненку, працівникам Держзаповідника на о. Хортиця] // Хортиця : альм. Запоріж. орг. СПУ. – 1994. – № 3. – С. 125–129; Кириченко С. Післяслово Степана Кириченка [до публікації листів запоріжцям О. Гончара]. – Хортиця. – 1994. – № 3. – С. 129–136.

² “А втім, думаю, що дочекаємося «Хортиці», а відтак – і нових номерів «Веселого куреня» та «Великого Лугу» (три альманахи на моїй шиї)”. – Альманах “Хортиця”. – Орган Запорізької обласної організації Спілки письменників України. Створений у 1990 році. Вийшло 7 номерів, останній у 1998 році. Засновник – Петро Ребро.

“Великий Луг”. – Додаток до альманаху “Хортиця”. Заснований 1992 року з ініціативи Петра Ребра. Вийшов 1 номер.

“Веселий курінь”. – Альманах гумористів і сатириків України. Заснований 1993 року (1–5 випуски). З 1999 року почав виходити з іншою назвою – “Весела січ” (2015 рік – 28 випусків).

³ “Пишу Вам, щоб, по-перше, подякувати за те, що згадали добрим Словом «Хортицю» у своїх знаменитих «Нотатках із сьогодення». – Йдеться про публікацію: Нотатки із сьогодення: [роздуми про стан української культури] // Літературна Україна. – 1994. – 10 лютого.

⁴ “... В. Чабаненка, якого Ви також згадали добрим словом, ми нещодавно висунули на здобуття премії імені П. Чубинського”. – В. Чабаненко став лауреатом заснованої в 1989 році премії імені Павла Чубинського, яку присуджують за пропаганду спадщини П. Чубинського, громадянську позицію у справі державного відтворення, а також за благодійні внески до фонду охорони історико-культурної спадщини, у 1996 році.

⁵ “По-друге, хотів би повідомити, що десь у середині травня ц. р. ми будемо проводити 30-й, тобто ювілейний «Поетичний травень». – Це свято щорічно проводиться в м. Запоріжжі.

⁶ “Ви ж – козак із 500-літнім стажем (згадайте «Реєстр Війська Запорозького»)”. – Див. лист О. Гончара до П. Ребра від 28 лютого 1992 року: “Порадували Ви мене свідченням про мій запорізький родовід (мені цей козацький «реєстр», виданий Бодянським, ніколи на очі не попадався). Ніби й не що, а все ж приємно дізнатись що-небудь про своїх можливих пращурів. Бо, скажімо, Дм[итро] Косарик, досліджуючи мій родовід, далі прадіда не сягнув, бо ми ж не Ісландія, де кожна сім’я пам’ятає своїх предків – поіменно! – до XII століття” (Г. О. Листи, с. 557).

* * *

Від Дмитра Васильовича Нитченка

3 травня 1994

¹ Катерина Петрівна Нікітіна. – Дружина Тараса Григоровича Нікітіна, який був засновником і головним редактором (1990 – 2 половина 1993 рр.) літературно-мистецького альманаху “Криниця” Полтавської організації Спілки письменників України. Виходив щоквартально, припинив своє існування в 1998 році. За весь період видано 86 номерів.

“Новий обрій”. – “Новий обрій: література, мистецтво, культурне життя” – українськомовний альманах української діаспори в Австралії. Виходить з 1954 під редакцією Дмитра Нитченка (Чуба) в м. Мельбурні у видавництві “Ластівка”. Друкує нові літературні твори українських письменників Австралії, подає інформацію про доробок українських письменників, митців.

² “Журнали «Березіль» (Харків) та «Криниця» (Полтава) передрукували третину з моєї книжки «Листи письменників»”. – Нитченко Д. Листи письменників (Криниця. – 1993. – № 1–2. – С. 73–81; № 3–4. – С. 72–75). У цьому виданні були надруковані також уривки з книги спогадів Д. Нитченка “Від Зінькова до Мельборну” (1992. – № 3. – С. 24–27; № 4. – С. 20–23; № 24. – С. 24–27). У журналі “Березіль” з’явилися уривки із книги спогадів Дмитра Нитченка “Листи письменників : з епістолярної скарбниці Дмитра Нитченка” (1993. – № 7–8. – С. 19–85), “Універсальний талант Гната Хоткевича” (1994. – № 3–4. – С. 104–113), “Із спогадів артистки М. Малиш-Федорець (записав Дмитро Чуб)” (1994. – № 3–4. – С. 114–123).

³ “Додаю добірку моїх віршів, що їх надрукувала полтавська «Криниця»”. – В альманасі “Криниця” опубліковані такі поезії Д. Нитченка: “Романтична пісня”, “Осінні мелодії”, “Журба”, “З полону”, “Перший лист”, “Іванові Котляревському”, “Тривога”, “Елегійне”, “Самота”.

* * *

Від Марії Олександрівни Зобенко

17 травня 1994

¹ “З «Літературної України» ще в кінці березня ц. р. дізналася про вихід книги «Високоліття. Олеся Гончару – 75»”. – Йдеться про публікацію: Ільєнко Іван. З вершин високоліття: у видавництві “Український письменник” вийшов збірник матеріалів “Високоліття. Олеся Гончару – 75” // Літературна Україна. – 1994. – 31 березня. – С. 1.

² “Приємно схвильована тим, що і моя стаття вміщена до ювілейного збірника”. – Мовиться про статтю “«Божественне відкриття інтелекту»: прочитання «Тронки» через 30 літ” (Високоліття: Олеся Гончару – 75 : зб. матеріалів / ред.-упоряд. В. Я. П’янов. – К. : Укр. письменник, 1993. – С. 70–76).

* * *

Від Марії Олександрівни Зобенко

8 червня 1994

¹ “Книгу одержала і якнайсердечніше дякую Вам за неї, за увагу, за безцінний автограф...”. – Йдеться про видання: Високоліття: Олесу Гончару – 75: зб. матеріалів / ред.-упоряд. В. Я. П'янов. – К.: Укр. письменник, 1993. – 215 с.

² “Переймаюся громадянською гордістю, знову читаючи Ваше безсмертне звернення «Україно, день твій гряде» або задумавшись над листом до М. С. Горбачова”. – Мовиться про коротке слово О. Гончара до України напередодні референдуму про державний суверенітет 1 грудня 1991 року (Літературна Україна. – 1991. – 28 листопада), його лист до М. Горбачова від 20 червня 1987 року (Г. О. Листи, с. 466–469).

³ “Мене викликав до Києва тодішній ідеолог П. Симоненко і робив розноси російською мовою, хоча об'єктивно газета була однією з кращих”. – М. Зобенко з 1983 до 1991 рр. працювала головним редактором дніпропетровської газети “Прапор юності”. П. Симоненко з 1982 до 1988 року був секретарем центрального комітету ЛКСМУ.

* * *

Від Дмитра Васильовича Нитченка

27 липня 1994

¹ “Учора з великою радістю одержав В/милого листа, за який щиро дякую”. – Йдеться про лист О. Гончара до Д. Нитченка від 5 липня 1994 року. Олесь Терентійович передає всім вітання, хто долучився до проведення вечора на честь його 75-ліття, “всім членам... літературно-мистецького клубу за їхній вітальний лист”. Для нього цей голос далеких австралійських друзів дуже дорогий (Г. О. Листи, с. 628).

² “Тим часом вийшов з друку мій другий том спогадів «Під сонцем Австралії»”. – Мовиться про видання: Нитченко Д. Під сонцем Австралії. – Т. 2: З хроніки мого життя. – Мельбурн: Байда, 1994. – 479 с.

³ “Думав спершу помістити [у видання про мандрівку до Нової Зеландії. – М. С.] і про Нову Гвінею, але не пустив, бо перевидала «Веселка» в Києві”. – Йдеться про видання: Чуб Д. В. Слідами Миклухи-Маклая: наук. худож. книга. – К.: Веселка, 1993. – 109 с.

⁴ “Особливо гарно виглядає «Живий Шевченко»...”. – Мовиться про видання: Живий Шевченко : біографічні та літературознавчі оповіді. – К., 1994. – 141 с. Див. також: Чуб Д. Шевченко в житті. – Б.м., 1947. – 48 с.; Живий Шевченко. – Мюнхен : Мельбурн : Дніпрова хвиля, 1963. – 117 с.; Живий Шевченко : інтимне життя поета. – Мельбурн : Ластівка. 1987. – 152 с.

* * *

Від Івана Савича (Лук'яненка Івана Савича)

29 липня 1994

¹ “В районі реакція проти деяких завоювань укр. мови”. – Йдеться про Старобільський район Луганської області.

² “Товариш”. – Газета соціалістичної партії України. Видається з квітня 1992 року. Виходить 4 рази на місяць.

³ “Збірка моя має убогий вигляд”. – Йдеться про видання: Савич Іван. Партитура тривоги : поезії. – Новоайдар, 1994. – 88 с.

* * *

Від Світлани Сергіївни Завгородньої

31 серпня 1994

¹ “Наприклад, не раз говорив мені, що турбується перекладацькими справами Олесея”. – Мовиться про сина С. Завгороднього Олександра Сергійовича Завгороднього, який перекладав твори естонських, фінських письменників, упорядкував збірки естонських народних казок.

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

22 жовтня 1994

¹ “Ви подали мудрі поради щодо використання Ваших творів, в яких йдеться про Діда Яворницького”. – О. Гончар у листі від 18 жовтня 1994 року вітав задум І. Шаповала – “видати збірник «Письменники про Яворницького»” (Г. О. Листи, с. 631).

* * *

Від Дмитра Васильовича Нитченка

Грудень 1994

¹ “Ще 7-го липня, одержавши з друкарні перші примірники своїх нових спогадів «Під сонцем Австралії», я Вам першому вислав примірник цього видання...”. – Див. лист Д. Нитченка до О. Гончара від 27 липня 1994 року (примітка²).

* * *

Від Володимира Михайловича Шкурупія

7 грудня 1994

¹ Альманах “Великдень”. – Духовно-літературний альманах. Заснував у 1991 році В. Шкурупій. Вийшло у світ двоє чисел.

² Газета “Добродій”. – Обласна (згодом Всеукраїнська) газета. Заснував у 1992 році В. Шкурупій. З 1995 році виходила як щотижневне передплатне видання, з 2005 року – як релігійний православний двотижневик.

* * *

Від Петра Ільковича Кравчука

14 грудня 1994

¹ “...нарешті закінчив рукопис «Наша історія» (умовна назва), який з 1 січня має бути запущений у друкарню”. – Йдеться про майбутнє видання: Our History: The Ukrainion Zabor-Farmer Movement in Canada, 1907–1996. – Торонто, 1996.

² “Закінчив і свої спогади – вони зараз редагуються”. – Мовиться про майбутнє видання: Кравчук П. І. Без недомовок: спогади. – К.: Літературна Україна; Торонто, 1995. – 288 с.

* * *

Від Василя Івановича Кравчука

20 грудня 1994

¹ “Ми в цьому році двічі збирались завітати до Вас із візитом ввічливості”. – Див. лист В. Кравчука до О. Гончара від 13 січня 1995 року.

* * *

Від Олесея Опанасовича Силина

23 грудня 1994

¹ “Нас з Вами у Феофанії зараз «розмежовує» лише один поверх...”. – 13 грудня 1994 року О. Гончар “їхав з Кончі на Шевченківський комітет, а опинився в реанімації, у Феофанії... Бог милував і на цей раз... Після ще одного інфаркту”. 26 січня 1995 року письменник попрощався з лікарнею (Г. О. Щод., т. 3, с. 552–554).

* * *

1995

Від Леоніда Никифоровича Горлача

6 січня 1995

¹ “Знаю, що Ви гнівалися на нас із Станіславом за те, що ми поїхали на БАМ і написали кілька репортажних книг”. – У співавторстві з С. Тельнюком Л. Горлач підготував документальну повість-роздум про БАМ “Дальневосточное кольцо” (К. : Молодь, 1976. – 232 с.), документальні повісті-репортажі про будівництво БАМу “Магістраль века” (К. : Молодь, 1975. – 222 с.) і “От Днепра до Амура” (К. : Молодь, 1976. – 270 с.).

* * *

Від Василя Івановича Кравчука, Іполита Михайловича Брикульця

13 січня 1995

¹ “Різдво ми святкували разом з Іполитом Михайловичем...”. – Див. лист В. Кравчука до О. Гончара, датований 23 травня 1992 року.

² “Побіжно хочу повідомити Вас, що за книжечку «Фарбування і кохання», яку я залишив Вам на згадку, лише щойно присуджено премію імені Степана Руданського”. – Цю нагороду 1994 року заснувала Вінницька обласна державна адміністрація з метою продовження національних традицій гумору й сатири, заохочення літераторів до написання високохудожніх творів цих жанрів, наукових та критичних праць про життєвий

і творчий шлях С. Руданського, а також творчих колективів та виконавців до популяризації духовної спадщини славного сина українського народу, класика вітчизняної літератури ХІХ століття.

* * *

Від Василя Івановича Кравчука

24 січня 1995

¹ “З великою радістю сприйняли хвилюючу звістку про присудження Вам високої нагороди Святого Володимира”. – Медаль Святого Володимира встановила 1994 року президія Академії наук вищої школи. Її присуджують за значний внесок у науку, освіту, культуру. Одним із перших цієї нагороди удостоєний академік О. Гончар. Медаль та диплом Святого Володимира письменникові вручено на загальних зборах академії в Київському університеті.

* * *

Від Наталії Петрівни Нікуліної

12 лютого 1995

¹ “Я й досі під враженням від прочитаного збірника «Високоліття», що його нещодавно давала мені Марія Зобенко”. – Див. листи М. Зобенко до О. Гончара від 17 травня і 8 червня 1994 року.

* * *

Від Миколи Назаровича Щепенка

15 березня 1995

¹ “Надсилаю Вам свою нову книжицю «Люди добрі»”. – Йдеться про видання: Щепенко М. Люди добрі : повість, оповідання, новели. – Луганськ : Райдуга, 1995. – 118 с.

* * *

Від Марка Петровича Шевельова

30 березня 1995

¹ “Тільки-но приніс з друкарні кілька збірок пародій”. – Мовиться про збірку “Лелеки із Мекки”.

² “Ознайомився зі спогадами про Ваші фронтові поезії Юрія Кузеса”. – Мовиться про публікацію: Кузес Ю. Гвоздь : [фронтові спогади про Олеся Гончара] // Литературная газета. – 1965. – 4 мая.

* * *

Від Павла Максимовича Федченка

3 квітня 1995

¹ “З хвилюванням дивилися недільну телепередачу, присвячену Соборам і «Собору»...”. – 27 березня 1993 року телевізійна передача “Плеяда”, яку вела Л. Лисенко, була присвячена 75-річчю від дня народження О. Гончара. Її учасники – професори А. Погрібний і П. Кононенко, письменники Л. Голота, Ю. Мушкетик і сам О. Гончар. “...запис вівся в музеї Лесі Українки, – занотовано в «Щоденниках» О. Гончара 27 березня 1993 року, – мав я щастя потримати в руках перше видання її поезій «На крилах пісень» (якраз виповнилось 100 років із часу виходу цієї збірки в світ), така зовні сіра, непоказна книжечка, але як багато важила вона для України!

Нагадав телеглядачам прекрасні слова про Лесю Івана Франка й від себе, здається, доречно додав про нашу Лесю, сказавши, що в тому кволому тілі жив справді могутній, просто-таки якийсь античний дух!..” (Г. О. Щод., т. 3, с. 463).

² “І лише наступного року, після публікації роману в «Дружбе народів», дружньо «разверзлись уста сладкопевцев», які виявили «сміливість на східцях»...” – Йдеться про публікацію: Гончар О. Собор; Твоя заря : романи / пер. с укр. : И. Новосельцева, Н. Котенко, К. Григорьев. – М. : Известия. – 1987. – 716 с. – (Б-ка “Дружбы народов”). – Прил. к журналу “Дружба народов”.

³ “Ще з дитинства – з Остапом Вишнею, Максимом Рильським, великим сімейством Юрів, до якого я через свого дядька Михайла Пилипенка, одруженого на Тетяні Юрівні, – пишаюсь цим! – маю певну «причетність»...” – Мовиться про Гната Юру, його братів-артистів Терешка та Олександра, сестру Тетяну, теж артистку.

* * *

Від Романа Омеляновича Брезіцького

6 квітня 1995

¹ “Просто я півроку лежав у госпіталі разом із пораненими «афганцями» і цю книжку писав із їх-

ніх вуст”. – Йдеться про роман “На Оливній горі” (1995), у якому розповідається про афганську війну 1979–1989 рр.

* * *

Від Миколи Тодосійовича Негоди

10 травня 1995

¹ Всеукраїнське братство “Тарасові джерела”. – У перші роки незалежності України (1992–1995 рр.) в Черкасах створено громадську організацію – Братство “Тарасові джерела”. Один із активних організаторів – тодішній місцевий активіст Володимир Колодочка. Мета Братства – згуртування громадських активістів, інтелігенції Черкас і Черкаської області для проведення патріотичної та просвітницької роботи. Якихось реальних успіхів воно не домоглося й невдовзі припинило своє існування.

* * *

Від Петра Павловича Ребра

26 червня 1995

¹ “Надійшов Ваш лист – і в мене як гора з плечей”. – Останній лист О. Гончара до П. Ребра, написаний за 24 дні до кончини: “Вибачайте, що не відповів Вам колись... Була скрута. Добре вже й те, що зараз не в палаті, козакує Ваш реєстровець на хуторі, що зветься Конча-Озерна... Тут веселіше.

Скучила душа за степами, за просторами степовими, тож уявляєте, як доречно було одержати і «Веселий курінь», і «Козацьку вдачу»...” (Г. О. Листи, с. 652). Валентину Гончар цей лист по-особливому схвилював, про що мовиться в її посланні до Петра Ребра від 26 червня 2001 року (Гончар О. Одсвіт його душі (листи автора “Собору” Петрові Ребру) // Хортиця : українсько-російський літературно-художній та громадсько-політичний часопис Запорізького краю. – 2013. – № 2. – С. 90).

² “Нині живу мрією започаткувати на Запоріжжі свято українського гумору «Весела Січ»”. – 1995 року в Запоріжжі засновано Асоціацію українських гумористів і сатириків, до якого входять об’єднання майстрів гумору (“курені”) з різних областей України, а також окремі гумористи з Австралії, Канади, Росії, США. Під її егідою проводиться Всеукраїнське однойменне свято козацького гумору.

³ “Про мої «Козацькі жарти» тут останнім часом чимало говорять...”. – Мовиться про видання: Ребро П. Козацькі жарти : гумор та сатира. – Запоріжжя : РВП Видавець, 1993. – 88 с. –

Кн. 1; Козацькі жарти : гуморески, фейлетони, притчі. – Запоріжжя : ЗМДКД “Дніпр. металург”, 1994. – 102 с. – Кн. 2; Козацькі жарти : сатира та гумор. – Запоріжжя : Вид-во Запор. обл. орг. Спілки письменників України “Хортиця”, 1995. – 96 с. – Кн. 3. – Усього вийшло 12 книг. 7 червня 1993 року О. Гончар надіслав листа П. Ребру, у якому так сказав про “Козацькі жарти”: “...якщо серед цього хаосу й гіперінфляції Запоріжжя ще жартує й сміється, то, мабуть, не все пропало. Ще житиме Україна” (Гончар О. Одсвіт його душі (листи автора “Собору” Петрові Ребру) // Хортиця : українсько-російський літературно-художній та громадсько-політичний часопис Запорізького краю. – 2013. – № 2. – С. 90).

До листа додано замітку Василя Федоренка “На здобуття Державної премії” з газети “Запорізька правда” (1995. – 26 червня). У ній повідомлено про таке: “Редакція газети «Запорізька правда», кафедра української літератури Запорізького державного університету, обласне Товариство охорони пам’яток культури висунули на здобуття Державної премії України імені Т. Г. Шевченка поетичну збірку П. П. Ребра «Козацькі жарти» (в трьох книгах). Своїми думками про цю книгу діляться вчені-літературознавці – доценти Т. В. Хом’як, О. Г. Барабоха, О. Д. Турган, І. Т. Купріянов, професор В. А. Чабаненко, кандидат філологічних наук В. Ф. Маремпольський, завідувач кафедри української літератури В. Ф. Шевченко, який у своєму виступі цитує О. Гончара: «Подумалось: якщо серед цього хаосу й гіперінфляції Запоріжжя ще жартує й сміється, то, мабуть, ще не все пропало. Ще житиме Україна!»” (див. примітку ²).

* * *

Без дати

Від Сергія Романовича Бурлакова

Без дати

¹ “Сталося так, що я, працюючи викладачем літератури, ніс Ваше Слово до студентів, один із перших виступив з позитивною рецензією на роман «Собор» ...”. – Йдеться про публікацію: Бурлаков С. В небі роману – Дніпропетровщина // Прапор юності. – 1968. – 13 лютого (у співавт.). Див. також лист С. Бурлакова до О. Гончара, датований 13 березня 1968 року.

² “Надсилаю цей сонет разом із новою збіркою віршів і статтею, яку я зберіг як згадку про юність

і Ваше неупокорене Слово”. – Надісланих матеріалів у родинному архіві О. Гончара не вдалося відшукати.

* * *

Від Григорія Миколайовича Колесника

Без дати

¹ “З легкої Вашої руки у «Культурі слова» започатковані дві нові рубрики: Класики про мову і Виступи видатних майстрів – наших сучасників”. – Мовиться про міжвідомчий збірник “Культура слова”, видання Інституту української мови НАН України (до 1991 – Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України). Виходить з 1967. Спочатку називався “Питання мовної культури” (вип. 1–4), згодом “Рідне слово” (вип. 5–9), а з 1976 й дотепер “Культура слова”.

* * *

Від Миколи Павловича Маценка

Без дати

¹ “Звичайно, треба все зробити так, щоб не порушити поезії, присутньої в сценарії”. – О. Гончар є автором сценарію художнього фільму “Абітурієнтка” (режисер – Олексій Мішурін) про Надію Курченко.

Див. лист В. Коржа до О. Гончара, 1981 рік (примітка¹).

* * *

Список джерел і їхніх скорочень

- Г. О. Щод. – Гончар О. Щоденники : у 3 т. / Олесь Гончар; упорядкув., підгот. текстів, ілюстр. мат. В. Д. Гончар. – К. : Веселка, 2008. – Т. 1 (1943–1967). – 455 с.
Т. 2 (1968–1983). – 607 с.
Т. 3 (1984–1995). – 646 с.
- Г. О. Листи – Гончар О. Т. Твори : в 12 т. / О. Т. Гончар; редкол. : М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2001. – Т. 10 : Листи / упорядкув. та комент. Я. Г. Оксюти. – 2011. – 808 с.
- Г. В. Сп. – Гончар Валентина “Я повен любові...” : (спомини про Олеся Гончара) / Валентина Гончар. – К. : Сакцент Плюс, 2008. – 448 с.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК*

Абашидзе Григол Григорович (1913–1994) – грузинський письменник

I 276–277, 630

Аббас Абдулла (Аббас Абдулла оглу Аджалов) (1940) – азербайджанський поет, літературознавець, перекладач

II 49, 443

Абдираманов Шабданбай (1930–1998) – киргизький письменник, перекладач

I 322

Абдрахманова Турсинхан (1921–2003) – казахська поетеса, перекладачка, літературознавець

I 613

Абдумомунов Токтоболот (1922–1989) – киргизький письменник, кінорежисер

I 644

Абилкаксимова Майрамкан (1936) – киргизька поетеса

I 644

Абліцов Віталій Григорович (1946) – український письменник, журналіст

II 153

Абрамов Федір Олександрович (1920–1983) – російський письменник, публіцист, літературознавець

I 37, 332

Абрамова Т. – дніпропетровська журналістка

II 517

Авдієвський Анатолій Тимофійович (1933–2016) – український композитор, хоровий диригент

I 667

* Римськими цифрами позначено номер книги (I, II), арабськими – сторінки книг.

Авдоніна Віола Рудольфівна – завідувачка редакції літератури народів СРСР видавництва “Лієсма” (Рига)

II 7

Автомонов Павло Федорович (1922–1988) – український письменник

II 426

Агеєва Діна Феодосіївна – старший науковий співробітник Полтавського літературно-меморіального музею Панаса Мирного

I 723

Адамович Олесь (Олександр) Михайлович (1927–1994) – білоруський письменник

II 230

Адельгейм Євген Георгійович (1907–1982) – український літературознавець

I 19, 90, 260, 294, 551, 577

Адлер Альфред (1870–1937) – австрійський психолог, психіатр

II 363

Азархін Вілен Андрійович (1929–1996) – український філософ

II 80

Айтматов Чингіз (1928–2008) – киргизький письменник, громадський діяч

I 322, 544, 644, 698; II 441

Акієв Калик (1883–1953) – киргизький письменник, артист

II 494

Аксаков Іван Сергійович (1823–1886) – російський публіцист, письменник

II 535

Александров Борис Олександрович (1905–1994) – російський радянський композитор, хормейстер

I 666

Алексєєв Михайло Миколайович (1918–2007) – російський письменник

I 25–26, 30–31, 34–35, 61, 125, 129, 132, 190, 271, 335, 503, 555, 557, 567, 605, 628; II 183, 498

Алієва Фазу Гамзатівна (1932–2016) – аварська письменниця, публіцист

I 496

Аллілуєва Світлана Йосифівна (1926–2011) – філолог-перекладач, дочка Сталіна (Джугашвілі) Йосифа Віссаріоновича

I 624

Андрєєв Леонід Миколайович (1871–1919) – російський письменник

I 538

Андрєєва Ніна Олександрівна (1938) – російська політична діячка

II 382

Андрейко Килина Федорівна – партійний працівник

I 160

Андріасов Михайло Андрійович (1914–1984) – російський письменник, журналіст

I 191–192, 606

Андроник I (бл. 1123/24–1185) – візантійський імператор із династії Комнінів

II 75

Андронов Михайло (Михалков Михайло Володимирович) (1922–2006) – російський поет

I 666

Андрущенко Юрій (Марат) Васильович (1911–1975) – український поет, журналіст

I 287; II 471

Антипенко Іван Якович (Анатоль Гак, Антоша Ко, Мартин Задека) (1893–1980) – український письменник, журналіст

II 253

Антків Богдан Михайлович (1915–1998) – український актор, драматург

I 208, 210–211, 613; II 120, 459

Антоненко-Давидович Борис Дмитрович (1899–1984) – український письменник, перекладач

I 193–194, 237, 239, 260–261, 347, 512, 514–516, 606, 621, 626, 644, 720;
II 10–11, 14–15, 253, 286, 365, 521, 527, 557

Антоненко-Давидович Євген Борисович – син Антоненка-Давидовича Бориса Дмитровича

I 720

Антоніщак Зіновій Петрович (1936–2001) – композитор

I 667

Антонов Олег Костянтинович (1906–1984) – авіаконструктор, академік АН СРСР, АН УРСР

I 245, 621

Антонович Мирослав (1917–2006) – музикознавець, диригент, оперний співак

II 261, 526

Антонович Омелян Миколайович (1919–2008) – український правник, громадський діяч

II 532

Антонович Тетяна Михайлівна (1915–2001) – український лікар, громадський діяч

II 532

Антоновичі – родина Антоновича Омеляна Миколайовича

II 532

Антонюк Андрій Данилович (1943–2013) – український живописець

II 556

Апанович Олена Михайлівна (1919–2000) – український історик, архівіст, письменниця

II 319, 544, 556

Аплаксіна Олександра Іванівна (1880–1973) – близька знайома Коцюбинського Михайла Михайловича

I 485, 700

Апостол Данило Павлович (1654–1734) – український військовий, політичний діяч, гетьман Лівобережної України (1727–1734)

I 709

Арафат Ясер (1929–2004) – лідер Палестини

I 695

Аркадьєва Рашель Аркадіївна (1909–1971) – працівниця Українського радіокомітету

I 651

Аркас Микола Миколайович (1853–1909) – український письменник, історик, композитор, культурно-освітній діяч

II 488

- Арнольд Петрович (? – 1991) – чоловік Карклинь Галини-Інги
II 275
- Арнштам Лео Оскарович (1905–1979) – кінорежисер, сценарист,
артист
I 46
- Артем (Сергеєв Федір Андрійович) (1883–1921) – більшовиць-
кий діяч
I 162, 180
- Артеменко Петро – мешканець с. Блідчі Бородянського району
Київської області
II 464
- Асатіані Джаба Отарович (1945) – грузинський письменник,
перекладач
I 326, 647
- Аскарів Тендик Аскарівич (1937) – киргизький письменник,
літературознавець
I 322, 644
- Астаф'єв Віктор Петрович (1924–2001) – російський письменник
I 433; II 101, 155, 198, 203, 208, 227, 235, 250, 464, 484, 503
- Ауєзов Мухтар Омарханович (1897–1961) – казахський письмен-
ник
I 589; II 139, 480
- Афонін Веніамін Георгійович (1931) – партійний діяч
I 491
- Ахматова (Горенко) Анна Андріївна (1889–1966) – російська
поетеса
I 217
- Ахматова Раїса Солтамурадівна (1928–1992) – чеченська поетеса
I 613
- Б**аб'як Володимир Іванович (1939–2003) – український піаніст
I 667; II 494
- Бабанський Пилип Дмитрович (1921–1994) – український проза-
їк, журналіст
I 154, 597
- Бабель Ісаак Еммануїлович (1894–1941) – письменник
I 299

Бабенко Володимир – автор статті про І. Дряпаченка

I 708

Бабишкіна Зінаїда – дружина Бабишкіна Олега Кіндратовича

I 231

Бабишкін Олег Кіндратович (1918–1991) – український літературознавець

I 229, 231, 618, 631, 651, 724

Бабляк Володимир Самійлович (1916–1970) – український письменник

I 35–37, 76, 244–245, 572, 621

Бабушкін Іван Васильович (1873–1906) – більшовицький діяч

I 85, 575

Багрицький (Дзюбін) Едуард Георгійович (1895–1934) – російський письменник

I 583

Багрянний Іван (Лозов'ягін Іван Павлович) (1906–1963) – український письменник, публіцист, політичний діяч

II 253, 287, 521

Бажан (Лауер) Ніна Володимирівна (1911–1996) – дружина Бажана Миколи Платоновича

I 330, 413, 473; II 275

Бажан Микола Платонович (1904–1983) – український поет, перекладач, громадський діяч

I 67, 166, 330, 379–380, 409, 413, 425, 473, 485, 487, 513, 605, 615, 619, 651, 665, 677–678, 697; II 44, 175, 274, 407, 436, 455, 493

Бажан Олег Григорович (1968) – український історик

I 566

Базилевський Володимир Олександрович (1937) – український поет, літературний критик

II 253

Байрамукова (Кубанова) ХаліMAT Башчіївна (1917–1996) – караївська поетеса

I 613

Байтеміров Насирдін (1916–1996) – киргизький письменник

I 322, 644

Баканідзе Неллі Мойсеївна – професор, дружина Баканідзе Отара Акакійовича

II 210

Баканідзе Отар Акакійович (1929) – грузинський літературознавець

I 232–233

Бакуменко Данило Олександрович (1918–1998) – український письменник, перекладач

I 69–70, 72, 123, 422–423

Бакштаєв Леонід Георгійович (1934–1995) – український і білоруський актор театру, кіно, театральний педагог

II 94

Балабух (Кліш) Ірина Йосипівна (1944) – співачка

I 667; II 493

Бандера Степан Андрійович (1909–1959) – український політичний діяч

II 257

Бандровський Генріх Йосипович (1929–2008) – радянський партійний діяч

I 482, 698; II 308

Бандура Олександр Іларіонович (1918–2005) – український перекладач, видавець

I 127, 136, 331, 350, 363, 365, 520

Бандуренко (Бондаренко) Євген Федорович (1919–1972) – український поет

II 369

Барабаш Юрій Якович (1931) – український літературознавець, академік НАН України

I 658; II 407

Барабоха Олександр Григорович (1918–1999) – український літературознавець

II 570

Баранник Дмитро Харитонович (1923–2009) – український мовознавець

I 484; II 463

Баранов Віктор Федорович (1950–2014) – український письменник

II 373, 560

Бараташвілі Ніколез Мелітонович (1817–1845) – грузинський поет

II 47

Барвінок Ганна (див. Білозерська-Куліш Олександра Михайлівна)

Барвінок Леся Павлівна (1908–1980-ті) – майстриня кобзарського мистецтва

II 541

Барібан Володимир Платонович – радянський партійний працівник

I 666

Барна Володимир Андрійович (1953) – український поет, перекладач, публіцист

II 316–317, 542

Баруздин Сергій Олексійович (1926–1991) – російський письменник

I 271–272, 324–325, 402–403, 444, 451, 459, 470, 475, 675, 687, 722; II 121, 139, 162–163, 487

Баруздіна Роза Михайлівна – журналіст, дружина Баруздіна Сергія Олексійовича

I 403, 444, 459, 470, 475, 675; II 139

Басов Микола Геннадійович (1922–2001) – учений-фізик, основоположник квантової радіофізики, академік АН СРСР

I 702

Батурин (Батурін) Віктор Миколайович (1937–1993) – український художник, музейний експозиціонер

I 710

Батюк Алевтина Петрівна – дружина Батюка Віктора Гавриловича

I 398, 406, 424, 472, 535, 537; II 44, 62, 389

Батюк Віктор Гаврилович (1939–1996) – український дипломат, перекладач

I 397, 399, 406–410, 412–413, 415, 417, 423–424, 439, 464, 466, 470, 472, 485, 487, 508–509, 532, 534–536, 538, 540–541, 543, 545, 673, 678, 681, 694,

700, 724, 727–728, 730; **II** 16, 31, 34, 37, 40–41, 44–46, 50, 53–54, 62, 67, 199, 201, 229, 231, 241–242, 267–268, 434, 437, 440, 442–443, 447, 512, 516, 519, 522, 529

Батюк Мирослава Вікторівна – дочка Батюка Віктора Гавриловича

I 409, 487, 535; **II** 45, 49–50, 62

Батюк Олена Вікторівна – дочка Батюка Віктора Гавриловича

I 465, 471, 486–487, 534, 535; **II** 44, 49, 54, 62

Батюк Петро Вікторович – син Батюка Віктора Гавриловича

I 471, 487, 535; **II** 31, 33, 41, 49–50, 54, 62, 200

Бахтін – земляк Гордієнка Микити Івановича

I 542

Бача Юрій (1932) – український письменник, публіцист, літературознавець

I 202

Баш (Башмак) Яків Васильович (1908–1986) – український письменник

I 33, 195

Бегашвілі Олександр Іванович – перекладач, поет

I 427, 682

Бедзик Дмитро Іванович (1898–1982) – український письменник

II 10, 228

Безверхній Вілен Миколайович (1931–2016) – голова Полтавського міськвиконкому, заступник голови виконкому Полтавської обласної ради

I 449

Безуглий Іван Авксентійович (1925–1995) – співробітник Комітету державної безпеки УРСР, краєзнавець

II 95, 118

Безхутрий Микола Микитович (1919–1995) – мистецтвознавець, український письменник

I 163, 178, 598; **II** 111–112, 467

Бейлінов Олександр Йосипович (див. Білінов Олександр Йосипович)

Бейшеналієв Шукурбек (1928) – киргизький прозаїк, драматург

I 644

Бен (Бендюженко) Степан Федорович (1900–1937) – український поет

II 273

Бенюк Богдан Михайлович (1957) – український актор

II 514

Бережний Василь Павлович (1918–1988) – український письменник, журналіст

I 16–17, 19–21, 23–24, 49–50, 52–53, 56, 72–75, 88–89, 195, 550, 554, 562–564, 571; II 190, 231, 270, 338, 549

Беренштам В. – петербурзький юрист

I 729

Береславський Микола Олександрович (1924–2006) – правознавець

II 448

Беринда Памво (Павло) (між 1555–1560–1632) – український мовознавець, письменник, гравер, друкар, педагог

I 275, 630 ; II 521

Берія Лаврентій Павлович (1899–1953) – радянський державний, політичний діяч, за безпосередньою участю якого здійснювалося винищення народу

I 181; II 437

Бетховен Людвіг ван (1770–1827) – німецький композитор

I 305, 500

Бедний Дем'ян (Придворов Юхим Олексійович) (1883–1995) – російський письменник

I 637

Белій Андрій (Борис Миколайович Бугайов) (1880–1934) – російський письменник

I 317

Беліков Михайло Олександрович (1940–2012) – український кінорежисер, сценарист, кінооператор

II 531

Белінський Віссаріон Григорович (1811–1848) – російський літературний критик, публіцист

I 57, 83–84, 372, 503, 663

Бжезовський Володимир Вікентійович – перекладач

I 645

Биков Василь Володимирович (1924–2003) – білоруський письменник, громадський діяч

I 317, 544, 643; II 346

Биков Леонід Федорович (1928–1979) – актор, кінорежисер, сценарист

I 261–262

Биков Микола Володимирович (1856–1918) – батько Данилевської Софії Миколаївни

I 709

Биков Ролан Антонович (1929–1998) – актор, кінорежисер, громадський діяч

I 261

Бикова Марія Олександрівна (1862–1939) – мати Данилевської Софії Миколаївни

I 709

Билінов (Бейлінов) Олександр Йосипович (1909–2000) – український письменник

I 53, 62, 69, 86, 182, 296, 565, 567, 569, ; II 63–64

Бичко Валентин Васильович (1912–1994) – український поет

I 58, 239–240

Біба Петро Микитович (1913–2002) – український письменник

I 62, 86, 97–98, 300, 567, 575, 657

Бізе Жорж (1838–1875) – французький композитор

I 667

Білаш Люба – співачка і композитор (Едмонтон, Канада)

II 352

Білаш Олександр Іванович (1931–2003) – український композитор

II 66, 450, 493

Біленко Володимир Васильович (1934) – журналіст

II 10, 269–270, 277, 280

Білецька-Муратова Наталія Андріївна – дружина Муратова Ігоря Леонтійовича

II 297–298, 537

Білецький Олександр Іванович (1884–1961) – український літературознавець, академік АН УРСР

I 24, 554, 651; **II** 65, 369–371, 449

Біліченко (Гончар) Тетяна Гаврилівна (1893–1920) – мати Гончара Олеся Терентійовича

I 724; **II** 440

Біліченко Терентій Сидорович (1891–1941) – батько Гончара Олеся Терентійовича

II 440

Білодід Іван Костянтинович (1906–1981) – український мовознавець

I 676

Білозерська-Куліш Олександра Михайлівна (Барвінок Ганна) (1828–1911) – українська письменниця

I 22, 552

Білозерський Василь Михайлович (1825–1899) – український громадсько-політичний діяч, культурний діяч, журналіст

I 552

Білозерський Микола Михайлович (1833–1896) – український фольклорист, етнограф

I 552

Білокінь Сергій Іванович (1948) – український історик

II 164–165

Білокур Катерина Василівна (1900–1961) – українська художниця

I 200, 383, 668; **II** 176, 496

Білорус Олег Григорович (1939) – український політик, дипломат, учений-економіст

I 533

Білоус Григорій Павлович (1939–2011) – український письменник, літературознавець, перекладач

II 414

Білоус Дмитро Григорович (1920–2004) – український письменник, перекладач

I 16–17, 19, 22–24, 50, 52, 54, 510, 550, 552, 562 ; **II** 332, 341, 348, 454

Біляк М.

II 493

Блажкевич Іванна Омелянівна (1866–1977) – українська дитяча письменниця, громадський діяч

I 155–156

Блинець Віктор Семенович (1933–1981) – український письменник

II 407, 435

Блинець Раїса Михайлівна – дружина Блинцея Віктора Семеновича

II 18–19, 435

Блок Олександр Олександрович (1880–1906) – російський поет

I 463

Блюхер Василь Костянтинович (1890–1938) – радянський військовий, партійний, державний діяч

II 481

Богатий

I 535

Богачук Олександр Теофілович (1934–1994) – український поет

II 50–51, 380, 443

Богданова

I 284

Богомолів Володимир Йосипович (1924–2003) – російський письменник

II 93

Богун Іван Теодорович (1618–1664) – український військовий, церковний діяч

II 96

Богуславець Леся (Нитченко-Ткач Олександра Дмитрівна) (1931) – українська письменниця, радіожурналістка, дочка Нитченка Дмитра Васильовича

II 270, 286, 375, 388, 521–522, 532

Бодик Лазар Зусьович (1903–1976) – кінорежисер

I 651

Бодянський Осип (Йосип) Максимович (1808–1877) – український і російський філолог, фольклорист, історик, письменник, перекладач

I 699; II 561

Бойко

II 64

Бойко Богдан Михайлович (1937–2000) – український письменник

II 302, 528, 538

Бойко Віктор Степанович (1946) – український поет, перекладач

II 140, 161

Бойко Зіновій Федорович – мешканець с. Велесніва Монастирського району Тернопільської області

I 463

Бойко Іван – прадід Тараса Шевченка

II 205–206

Бойко Петро Тодосійович (1930) – церковний, культурний діяч, диктор радіо

II 173

Бойко Яким – син Бойка Івана, прадіда Шевченка Тараса Григоровича

II 205

Бойченко Олександр Максимович (1903–1950) – український письменник

I 54, 564

Бойчук Михайло Львович (1882–1937) – український художник

II 255, 447, 524

Бокий Іван Сидорович (1942) – український журналіст, громадський, політичний діяч

I 226, 229, 231, 279–280, 400, 494–495, 617–618, 631, 708, 711; II 380, 390, 513

Болотін Ф. – балетмейстер

I 668

Болотов Геннадій Георгійович (1939–2004) – український актор

II 514

Болюбаш Володимир (1927–2005) – діяч української діаспори

II 363–364, 557

Большак Василь Григорович (1922–1988) – український письменник

I 510

Большаков Леонід Наумович (1924–2004) – літературознавець, письменник

I 27; II 124, 127, 196–197, 232, 288, 473, 501, 513, 533, 555–556

Большакова Ірина Михайлівна – дружина Большакова Леоніда Наумовича

II 288

Боме Антуан (1728–1804) – французький хімік, фармацевт, технолог

I 701

Бондар Василь Трохимович (1923–1969) – український письменник

I 125; II 160

Бондаренко Марфа Сидорівна (1892–1970) – українська поетеса

I 613

Бондарєв Юрій Васильович (1924) – російський письменник

I 432; II 134, 178

Борзунов Семен Михайлович (1919) – російський письменник

II 122

Бородін Василь Степанович (1930–2011) – український літературознавець

I 684; II 125–127, 473

Бородін Є. І. – український історик

I 566

Борозна Микола Якович (1921–2002) – учений-філолог, перекладач

II 266

Бортняк Анатолій Агафонович (1938–2009) – український поет, перекладач

II 113, 311, 468, 540

Боршош-Кум'ятський Юлій Васильович (1905–1978) – український письменник

II 91

Борщаківський Олександр Михайлович (1913–2006) – письменник, критик, сценарист, театрознавець

I 26–27, 43–45, 49, 56, 58, 561–562

Боткін Сергій Петрович (1832–1889) – російський терапевт

I 174

Братан Микола Іванович (1935–2010) – український письменник

II 55, 445

Братунь Неоніла – дружина Братуня Ростислава Андрійовича

II 354

Братунь Ростислав Андрійович (1927–1995) – український поет, публіцист, громадський діяч

I 315, 353–354, 395, 666; II 116, 174, 353–354, 468–469, 515, 552

Браун Вернер фон (1912–1977) – німецький і американський конструктор, основоположник сучасного ракетобудування

II 437

Браун Микола Леопольдович (1902–1975) – російський письменник, перекладач

I 342

Брежнєв Леонід Ілліч (1906–1982) – радянський державний, партійний діяч

I 60, 379; II 117, 119, 312

Брезіцький Роман Омелянович (1959) – український письменник

II 411–412

Брикулець Іполит Михайлович (1923) – український педагог, поет

II 309–310, 321, 327, 392, 399–400

Брієдіс Олександра Янівна (1901–1992) – латиський скульптор

II 71

Бровка Пятрусь (Петро) Устинович (1905–1980) – білоруський письменник

I 170, 410–411, 697

Бровченко (Берізка) Галина Свиридівна (1920–2007) – українська поетеса

I 181, 602

Бровченко Володимир Якович (1931–2013) – український поет

I 426–427; II 247, 275

Бродський Олександр (Абрам) Ісакович (1913–1992) – український поет

I 551

Брюгген Володимир Олександрович (1932) – український літературознавець, перекладач

I 287; II 166–167, 203, 225–226

Брюховецький В'ячеслав Степанович (1947) – український літературознавець, державний діяч

II 134, 375

Бугаєнко Ігор Никонович (1939) – український живописець, мистецтвознавець

II 175, 178

Бугайко Тетяна Федорівна (1898–1972) – український літературознавець, учений-методист

I 695

Бугайко Федір Федорович (1899–1980) – український учений-методист

I 695

Булаєнко Володимир Дмитрович (1918–1944) – український поет

II 228

Буковський Анатолій Сергійович (1925) – український кінорежисер

II 469

Булатов Тимур

II 132

Булах Григорій Іванович (1938) – український письменник, артист

I 497

Булик Віра Романівна – педагог

II 492

Бунін Іван Олексійович (1870–1953) – російський письменник

I 528

Бурейко Георгій Семенович (1932) – український журналіст

II 69

Бурій Станіслав-Едвард (1910–2000) – польський журналіст, театральний критик, перекладач

I 446–447, 672

Буркатов (Гольденштейн) Борис Абрамович – український письменник, літературознавець, перекладач

I 123

Бурлаков Сергій Романович (1938) – український поет

I 229, 296, 520, 617; II 56, 131, 215–216, 386, 418, 570

Бурляй Юрій Семенович (1918–1998) – український письменник, літературознавець

I 530; II 368, 371

Буряк Володимир Дмитрович (1944–2011) – український письменник, літературознавець

I 545, 547, 732; II 9, 130–131, 216, 431, 474, 506–507

Бучинський Мелітон Осипович (1847–1903) – український фольклорист, етнограф, громадський діяч

I 633

Бьолль (Белль, Болль) Генріх Теодор (1917–1985) – німецький письменник

I 177

Вайнгорт Лев Семенович (1912–1994) – український архітектор, краєзнавець

I 540, 710

Вакуленко Пилип Прокопович (1923) – український письменник, художник, громадсько-культурний діяч

II 251, 521

Валек Мирослав (1927–1991) – словацький поет

I 687

Валенса Лех (1943) – польський політичний діяч

II 230, 277

Валнере Маргарита Хербетовна (1929–2015) – латиська художниця

II 71

Валуєв Петро Олександрович (1815–1890) – російський державний діяч

II 382

Вальзер Мартін (1927) – німецький письменник

I 704

Ванаг Юлій Петрович (1903–1986) – латиський письменник, кіносценарист

I 167; II 7

Вандербілд Вільям – американський мільярдер

I 470

Ванченко Петро Захарович (1898–1937) – український прозаїк, актор

I 154, 595

Варавва (Варава) Олексій (Олекса) Петрович (Олекса Кобець, Олексій Воронін) (1882–1967) – український письменник, перекладач, журналіст

II 253, 287, 521

Василевська Ванда Львівна (1905–1964) – польська й українська письменниця, громадська діячка

I 43

Василевський Олександр Васильович – родич Батюка Віктора Гавриловича

II 512

Васильєва Ж. – російська журналістка

II 496

Васильківський Сергій Іванович (1854–1917) – український живописець

I 149, 593, 598; II 112

Василькович В. – фотокореспондент

I 693

Васильченко (Панасенко) Степан Васильович (1878–1932) – український письменник

I 376, 455; II 466, 521

Василюк Михайло Діонісійович (1942–1991) – український поет, бандурист

II 541

Ватутін Микола Федорович (1901–1944) – генерал армії, Герой Радянського Союзу

I 228, 407; II 524

Ватченко Олексій Федосійович (1914–1984) – радянський партійний, державний діяч

I 623; II 490

Вацієтіс Ояр Оттович (1933–1983) – латиський поет

I 217

Венцлова Антанас (1906–1971) – латиський письменник, перекладач, державний діяч

I 171

Вербиченко Володимир Павлович (1937–2015) – український журналіст

I 375–376; II 171–173

Веремєєва Ірина Олександрівна – директор Музею Лесі Українки в м. Києві

II 207

Вересаєв (Смідович) Вікентій Вікентійович (1867–1945) – російський письменник, перекладач

II 340

Вернадський Володимир Іванович (1863–1945) – український природознавець, філософ

II 215

Верниківська Юлія – перекладачка

I 658

Верьовка Григорій Гурійович (1895–1964) – український композитор, хоровий диригент, педагог

I 716

Веян Андріс (Донта Калнач) (1927–2005) – латиський письменник, літературознавець, публіцист

I 172

Вилегжанін Анатолій Дмитрович (1951) – російський письменник, журналіст

II 188

Винниченко Володимир Кирилович (1880–1951) – український письменник, політичний діяч

II 97, 253

Виноградов Віктор Володимирович (1895–1969) – російський мовознавець

I 169, 599

Виноградський Віталій Михайлович (1925–2012) – український письменник

I 515

Вирган (Вергун) Іван Онукійович (1908–1975) – український поет

I 290, 637

Вишенський Іван (бл. 1550–1621) – український письменник, релігійний діяч

II 159

Вишеславський Леонід Миколайович (1914–2002) – український поет, літературознавець, перекладач

I 252–253, 273–274

Вишневецький Дмитро Іванович (р. н. невід. – 1563) – український князь, козацький гетьман

II 117

Вишневецький Леонід Маркович – український письменник

I 506–507

Вишневий Григорій (Карпов Григорій Петрович) (1919–2007) – український письменник, перекладач, публіцист, освітній діяч в Австралії

II 365, 381, 521, 530

Вишневська Надія Олександрівна (1925–2007) – український літературознавець

I 528

Вишниха (див. Губенко-Маслюченко Варвара Олексіївна)

I 674

Вишня Остап (Губенко Павло Михайлович) (1889–1956) – український письменник

I 20, 35, 50, 212, 268, 347, 399, 558, 614–615, 647, 673–674; II 116, 185, 236–237, 407, 455, 514

Вільде Ірина (Полотнюк Дарина Дмитрівна) (1907–1982) – українська письменниця

I 313

Вінграновський Микола Степанович (1936–2004) – український письменник, актор, сценарист

I 242; II 426, 445

Вітка Василь (Крисько Тимофій Васильович) (1911–1996) – білоруський поет, перекладач, публіцист

I 641

Вітте О. Л. – дослідник творчості Шевченка Тараса Григоровича

I 683

Віценя Лідія Миколаївна (1954) – українська письменниця, журналістка

I 710

Влас – поліцай

I 256

Власенко Дарина Михайлівна – людина, близька до родини Рильських

I 354

Влизько Олекса (Олексій) Федорович (1908–1934) – український поет

I 213–214, 615

Влизько Федір Костьович – батько Влизька Олекси Федоровича

I 213–214

Вовк Віра (Селянська Віра Остапівна) (1926) – українська письменниця, літературознавець, перекладачка

I 513

Вовчок Василь Юрійович (1933–2002) – український письменник

I 302; II 90

Вовчок Марко (Вілінська Марія Олександрівна) (1833–1907) – українська письменниця

I 215, 600; II 466

Возіянов Віталій Федорович (1935) – український журналіст

I 198

Волга Людмила Феодосіївна – українська журналістка, редакторка

II 351, 357

Волинський Кость Петрович (1922–2007) – український літературознавець, письменник

I 724; II 89

Волков – радянський партійний працівник

I 68

Волков О. – російський літературознавець

II 442

Волконська Марія Миколаївна (1805–1863) – княгиня, дочка російського полководця Раєвського Миколи Миколайовича, дружина Волконського Сергія Григоровича

I 188, 605

Волконський Сергій Григорович (1788–1865) – декабрист, російський князь, генерал-майор

I 188, 605

Володарець Оксана Іванівна (1927) – український музеєзнавець

I 723

Володарський (Гольдштейн) Мойсей Маркович (1891–1918) – революційний діяч

I 106

Володимир Святославович (979–1015) – правитель і хреститель Київської Русі

II 196, 500, 567

Володимир Ярославич (р. н. невід. – 1198) – галицький князь, син Ярослава Осмомисла

II 74–75, 84, 456

Волошенюк Іван Степанович (1938) – український письменник

II 183

Волошко Євген Михайлович (1927) – український літературознавець

I 161–162, 428, 597; II 148–149, 484

Волощук Михайло Юрійович (1934) – радянський партійний діяч

II 308

Воля Олесь (див. Міщенко Олександр Володимирович)

Вольтер (Аруе Марі Франсуа) (1694–1778) – французький письменник

II 370

Воріна Лідія Степанівна (1929) – педагог, засновниця академічного класу бандури в Дніпропетровському музичному училищі

II 541

Воробкевич Сидір Іванович (1836–1903) – український письменник, композитор, священник, педагог

II 493

Воровський Вацлав Вацлавович (1871–1923) – російський публіцист, літературний критик, дипломат

I 18

Воронков Костянтин Васильович (1911–1984) – російський письменник, сценарист

I 216

Воронцов – майор, фронтовий побратим Гончара Олесея Терентійовича

I 25, 30

Воронько Ольга Платонівна – дочка Воронька Платона Микитовича

II 86

Воронько Платон Микитович (1913–1988) – український поет

I 28–29, 35, 37–40, 171, 187, 195, 255, 335, 419, 551, 555, 558, 560, 716;

II 86–87, 445, 457

Ворошилов Климент Єфремович (1881–1969) – радянський військовий, політичний діяч

I 16, 43, 574

Воскресенко Сергій Іларіонович (1906–1979) – український поет, журналіст

I 81, 359; II 113

Восс Август Едуардович (1916–1994) – радянський партійний, державний діяч

I 170, 600

Врангель Петро Миколайович (1878–1928) – барон, генерал-лейтенант російської армії

I 112

Врублевська Валерія Василівна (1938) – українська письменниця

I 447

Всеволод – князь полоцький, великий київський князь

II 84

- Всеволод (“буй-тур”) – князь курський
II 75, 84
- Всеволод Юрійович Велике Гніздо (1154–1212) – син Долгорукого Юрія
II 75
- Всеслав (1029–1101) – князь полоцький
II 84
- Вульф (Вольф) Томас Клейтон (1900–1938) – американський письменник
I 308
- Вухналь Юрій (Ковтун Іван Дмитрович) (1906–1937) – український письменник
II 521
- Вяземська – княгиня
I 478
- Г**абсбурги – одна з європейських династій, представники якої протягом XII–XX ст. правили в ряді країн Західної та Центральної Європи
II 465
- Гавалевич Маріан (1852–1910) – польський письменник, театральний діяч
II 494
- Гавриленко Петро Петрович – агроном, друг Шолохова Михайла Михайловича
I 249–250, 518–519, 625, 722
- Гаврилик (Гром) Ганна Петрівна (1933–2004) – педагог (с. Нагуєвичі Львівської області)
I 666
- Гаврилов Іван Миколайович (1939) – український архітектор
II 520
- Гавриш М. – студент Дрогобицького державного педагогічного інституту ім. І. Я. Франка
I 667
- Гагарін Юрій Олексійович (1934–1968) – перший космонавт
I 460

Гагаріна (Матвеева) Галина Тимофіївна (1903–1984) – мати Юрія Олексійовича Гагаріна

I 460

Гадзінський Володимир Антонович (1888–1932) – український письменник, літературознавець

II 259

Гай Анатолій Іванович (1952) – український письменник, журналіст, громадський діяч

I 526, 725 ; **II** 100–101, 461

Гайдаєнко Іван Петрович (1914–1994) – український письменник

I 280; **II** 299, 532

Гайдай Зоя Михайлівна (1902–1965) – українська артистка, співачка

I 84, 575

Гайдарівський Василь (Гайворонський Василь Андрійович) (1906–1972) – український письменник

II 287

Гак Анатоль (див. Антипенко Іван Якович)

Галаган (Галаган) Павло Григорович (1853–1869) – син Галагана (Галагана) Григорія Павловича

II 6, 17, 37, 60–61, 430

Галаган (Галаган) Григорій Павлович (1819–1888) – український громадський діяч

II 430

Галан Анатоль (див. Калиновський Анатолій Васильович)

Галан Ярослав Олександрович (1902–1949) – український письменник

I 394, 666; **II** 228

Галич Валентина Миколаївна (1953) – український літературознавець

II 548

Галі Муса (Галеев Габдрахман Галеевич) (1923–2004) – башкирський поет

I 209–210

Галушка Віктор – бригадир тракторної бригади

II 28

Гальченко Сергій Анастасійович (1947) – український літературознавець

I 527–528; **II** 36, 439

Гамзатов Расул Гамзатович (1923–2003) – дагестанський поет, громадський діяч

I 496, 698, 732

Гаморак Юрій (див. Стефаник Юрій Васильович) (1909–1985) – український письменник, літературознавець, громадсько-політичний діяч, син Стефаника Василя Семеновича

Ган Яків (див. Петренко Павло Йосипович)

Ган О. (див. Петренко Павло Йосипович)

Ганді Індіра (1917–1984) – політичний, державний діяч Індії

I 532, 717

Ганді Хуман – індійський перекладач

II 77, 79, 132

Ганічев Валерій Миколайович (1933) – російський письменник

II 218

Гапусенко І. М. – історик

I 731

Гаран Олена Валентинівна (1977) – українська поетеса

I 597

Гаранін Володимир Михайлович (1934) – український поет

II 548

Гарін Федір Захарович (1914–1998) – український поет, журналіст

I 154, 279, 337; **II** 181–182, 233, 497, 513

Гарсія Маркес (Габріель) (1928–2014) – колумбійський письменник, журналіст, громадський діяч

I 537, 728; **II** 96, 131

Гачечиладзе (Гачечиладзе) Гіві (Гіві) Ражденович (1914–1974) – грузинський перекладач, літературознавець

II 420–421

Гашек Ярослав (1883–1923) – чеський письменник

II 96

Гельмгольц Герман Людвіг Фердинанд (1821–1899) – німецький фізик, фізіолог

I 702

Гемінгуей (Хемінгуей) Ернест Міллер (1899–1961) – американський письменник

I 308

Геракл – у грецькій міфології один з найпопулярніших героїв, син Зевса і смертної жінки Алкмени

II 174

Герострат (?) – грек із м. Ефеса (М. Азія), який спалив у 356 р. до н. е. храм Артеміди Ефейської, щоб обезсмертити себе

II 357–358, 368, 421

Герун Назар – дід Стриженюка Станіслава Савовича

II 284

Герц Юрій Дмитрович (1931) – український живописець

II 556

Герцен Олександр Іванович (1812–1870) – російський письменник, критик, філософ, публіцист

II 535

Гете (Гете) Йоганн Вольфганг (Вольфганг) фон (1749–1832) – німецький письменник, державний діяч

I 632; II 184

Гетьман Володимир Петрович (1921–2003) – український поет

II 532

Гжицький (Гжицький) Володимир Зенонович (1895–1973) – український письменник, публіцист, перекладач

I 610; II 287, 521

Гижа Олександр Романович (1936) – український письменник

II 354–355

Гілевич Ніл Семенович (1931) – білоруський письменник, перекладач, літературознавець, фольклорист

II 178, 216

Гільфердінг Олександр Федорович (1831–1872) – російський славіст, фольклорист

I 632

Гітлер (Шикльгруббер) Адольф (1889–1945) – лідер німецької Націонал-соціалістичної партії, військовий злочинець

II 95, 117–118

Гладкий Віталій Дмитрович (1947) – український письменник

II 548

Гладчук Євген Олександрович – заступник завідувача Донецького обласного відділу народної освіти

II 148

Глібов Леонід Іванович (1827–1893) – український письменник

I 376

Глібович Володимир (бл. 1158–1187) – князь переяславський, онук Долгорукого Юрія

II 75

Глушко Олександр Кіндратович (1938) – український письменник

II 69, 452

Глущенко Микола Петрович (1901–1977) – український художник

II 407

Гмиря Борис Романович (1903–1969) – український співак

I 84, 575; II 223

Гнатюк Володимир Михайлович (1871–1926) – український учений-філолог, перекладач, етнограф, фольклорист, мистецтвознавець

I 202, 463, 693

Гнатюк Дмитро Михайлович (1925–2016) – український співак

I 305

Гнатюк Ніна Юхимівна (1947) – українська поетеса, журналістка

I 449–450, 528, 689; II 73, 453

Гнесіни – сестри (Євгенія, Марія, Олена Гнесіни) – засновниці музичного училища (з 1895), Музично-педагогічного інституту ім. Гнесіних (з 1944)

II 466

Гоголі – родина Гоголя Миколи Васильовича

I 494

Гоголі-Яновські – родина Гоголя Миколи Васильовича

I 708

Гоголь Анна Василівна (1821–1893) – сестра Гоголя Миколи Васильовича

I 448

Гоголь Василь Панасович (1777–1825) – український письменник, батько Гоголя Миколи Васильовича

I 356, 710

Гоголь Микола Васильович (1809–1852) – український письменник

I 83, 85, 183, 354–356, 393, 433, 448–449, 451, 455, 465, 494, 503–504, 517–518, 523, 531–532, 540, 553, 600, 647, 656–657, 671, 688, 707, 708–710, 713–714, 722, 730; II 32, 52, 109, 136, 139, 196, 446, 450, 466, 492

Гоголь-Головня Ольга Василівна (1825–1907) – сестра Гоголя Миколи Васильовича

I 494

Голобородько Василь Іванович (1945) – український письменник

I 233; II 555

Голованівська Катерина Трохимівна – дружина Голованівського Сави Овсійовича

I 651; II 496

Голованівський Сава Овсійович (1910–1989) – український письменник

II 180–181, 496

Головатий Сергій Петрович (1954) – український юрист, політик

II 241, 516

Головацький Яків Федорович (1814–1888) – український мовознавець, етнограф, фольклорист, поет, громадський діяч

I 699

Головко Андрій Васильович (1897–1972) – український письменник

I 37–38, 200, 215, 233, 237, 618–619; II 137, 228, 461

Головко Олександр Степанович (1951) – міський голова м. Запоріжжя

II 417

Голота Любов Василівна (1949) – українська письменниця

II 64, 448, 568

Голуб Ярина Борисівна – учений-філософ, письменниця, дочка Антоненка-Давидовича Бориса Дмитровича

II 365–366, 375, 557

Гомер (час життя визначають по-різному – від 12 до 7 ст. до н. е.) – легендарний давньогрецький поет

I 343, 652

Гонта (Гонта) Іван (1740–1768) – один із керівників Коліївщини

I 328

Гончар Валентина Данилівна (1926) – український літературознавець, дружина письменника Гончара Олеса Терентійовича

I 21, 50, 74–75, 85, 91, 98, 118, 132, 142, 149, 158, 163, 175–176, 178, 182, 190, 201, 203, 210, 217, 226, 271, 276–277, 281–283, 286, 291–293, 296, 301, 303, 311, 313, 327, 329–330, 333–334, 337, 342, 345, 348, 352, 358, 361, 364–366, 368–369, 373–374, 377, 393, 395, 398–399, 406, 408–413, 417, 419, 422–423, 439, 446–447, 451, 472–473, 481, 487–488, 490, 501, 508–509, 529, 534, 536, 538, 541–542, 544–545, 571, 593; **II** 6, 10, 12–13, 16–18, 31, 37, 41–42, 45, 50, 52, 57, 60, 62–64, 67–70, 72, 94, 97, 99, 104, 110–113, 121, 127, 129, 132–134, 138–139, 149, 157, 166, 171, 185, 188, 201, 209, 212–214, 220, 223, 231–232, 234, 236, 244, 247, 249, 262, 268, 270, 274, 276, 278, 280, 284, 288, 300, 305–306, 309, 311, 313, 320, 322, 326, 329, 333, 342, 344, 360–361, 363, 366, 368, 372, 380, 388–389, 391, 394–396, 399–401, 403, 409, 412, 415, 418–419, 423, 428, 439–440, 447–466, 468, 475

Гончар Валентина Юріївна (1982) – дизайнер, онука Гончара Олеса Терентійовича

II 270, 305, 486

Гончар Іван Макарович (1911–1993) – український скульптор, живописець, етнограф, колекціонер, культурний, громадський діяч

I 67–68, 320–321, 412, 504–505, 568, 644, 715; **II** 176, 353

Гончар Леся Юріївна (1971) – українська письменниця, онука Гончара Олеса Терентійовича

I 345, 370, 653; **II** 216, 267, 270, 305, 486

Гончар Людмила Олександрівна (1947) – український перекладач, дочка Гончара Олеса Терентійовича

I 74, 286, 571; **II** 40, 212, 216, 305, 441, 447, 486

Гончар Олесь Терентійович (1918–1995) – український письменник, громадський діяч, академік НАН України

I 15–26, 28, 30–40, 42–43, 45, 49–53, 56–59, 61–63, 65, 67, 70, 72–73, 75–83, 86–98, 100, 103–108, 111, 115–116, 118, 121, 123, 125, 127, 129, 132, 137, 139, 140, 142–147, 149–163, 165, 168, 172–201, 203–206, 208–215, 217–219, 222–223, 225–229, 231–242, 244–253, 254–258, 260–261, 263–273, 275–277, 279–286, 288–290, 292–293, 295–296, 298, 302–306, 308–314, 317–321, 323–327, 329–350, 352–355, 357–362, 364–366, 368–388, 390–391, 393–415, 418–434, 436–441, 443, 456, 458–460, 462, 466, 469–470, 472–477, 480–483, 485, 488–495, 497–498, 501–508, 510–512, 517–520, 523–524, 526–527, 529–532, 534–538, 540, 543, 545, 547, 549–564, 566–574, 576–601, 603–609, 611–620, 622–631, 633–641, 644–654, 657–660, 661–673, 675–683, 685–688, 690–693, 695–708, 710–716, 718–720, 722–732; **II** 6–10, 12–14, 16–19, 21–23, 26–31, 33–38, 40–44, 46, 50–74,

76–79, 81–84, 86–88, 91–105, 107–117, 120–122, 124, 127–160, 162–175, 178–189, 191, 195–201, 203–229, 231–251, 253–263, 265, 267–274, 276–338, 341–351, 353–375, 377–383, 387–409, 411–416, 418–421, 423–425, 427–428, 430–472, 474–475, 479–490, 492–506, 508–531, 533–536, 538–552, 554–571

Гончар Поліна Савеліївна (1956–1994) – науковий працівник, психолог, невістка Гончара Олеся Терентійовича

II 270

Гончар Юрій Олександрович (1955) – учений-біолог, син Гончара Олеся Терентійовича

I 152, 286, 634; II 270, 305, 441, 486

Гончаренко Валерій Васильович (1942–2000) – український поет

I 359

Гончаренко М. – педагог

II 162

Гончарі – родина Гончара Олеся Терентійовича

I 328, 370, 400, 653 ; II 86, 232, 277

Гончаров Іван Олександрович (1812–1891) – російський письменник

I 618

Гончарук Ганна – дружина Гончарука Захара Власовича

II 111, 466

Гончарук Захар Власович (1921–1993) – український письменник, перекладач

II 110–111, 466

Гончарук Яків Власович (1931–2000) – український письменник

II 263–266

Горбатов Олександр Васильович (1891–1973) – радянський військовий діяч

II 408

Горбачов Михайло Сергійович (1931) – радянський державний, політичний діяч

II 147, 254, 380, 563

Гордасевич Галина Леонідівна (1935–2001) – українська письменниця

II 219

Гордієнко Кость Олексійович (1899–1993) – український письменник

I 205, 316, 611; **II** 187

Гордієнко Микита Іванович – приятель Гончара Олесея Терентійовича

I 541, 731

Гордон Ізмаїл Борисович (1922–2008) – український поет

I 309, 641

Горинь Богдан Миколайович (1936) – український політичний діяч, журналіст, правозахисник, публіцист, мистецтвознавець

II 258

Горинь Михайло Миколайович (1930–2013) – український політичний діяч, правозахисник

I 644; **II** 258, 542

Горлач (Коваленко) Леонід Никифорович (1941) – український письменник

II 397, 399, 566

Горновий – анонімний автор статті про Антоненка-Давидовича Бориса Дмитровича

I 514, 516, 721

Горст Георг (Георгій) Миколайович (1942) – український письменник

I 535, 728

Горський Олександр Валентинович (1898–1983) – організатор кінновиробництва, директор Ялтинської, Ленінградської, Київської, Одеської кіностудій, батько художниці-шістдесятниці Горської Алли Олександрівни

I 27, 45

Горький Максим (Пешков Олексій Максимович) (1868–1936) – російський письменник

I 71, 83, 87–88, 213, 471, 570, 600 ; **II** 7, 137, 159, 168, 236, 454

Гото Мойсей – японський письменник

I 648

Гоян Ярема Петрович (1940) – український письменник, літературознавець, публіцист, мистецтвознавець

I 364, 393, 671–672; **II** 57, 61, 235, 317, 445–447

Грабар Ігор Еммануїлович (1871–1960) – художник, мистецтвознавець

II 61

Грабовський Віктор Никанорович (1949) – український письменник, літературознавець, перекладач

II 225

Грабовський Павло Арсенович (1864–1902) – український поет, перекладач, громадсько-політичний діяч

II 521

Гребенюк Іван Федорович (1918–1982) – український письменник

I 121–122, 353

Греч Микола Іванович (1787–1867) – російський філолог, публіцист, перекладач

I 528

Гречко Георгій Михайлович (1931) – космонавт

I 695

Григор'єв

II 80

Григор'єв Григорій Прокопович (1898–1971) – український письменник

I 188

Григор'єв К. – кореспондент

II 431

Григор'єв К. (див. Кіпніс (Григор'єв) Григорій Йосипович

Григор'єва О. В. – знайома Горста Георга (Георгія) Миколайовича

I 535

Григоренко Анатолій Кирилович (1937–2001) – український письменник, публіцист

II 280, 548

Гримайло Ярослав Васильович (1906–1984) – український письменник, журналіст

I 124, 586

Гринько Дмитро Григорович (1905–1986) – український письменник

I 23, 474–475, 595, 651

Гриценко Павло Юхимович (1950) – український мовознавець

I 385–386, 669; II 454

Грицик (Сюта) Галина Мирославівна (1969) – український мовознавець, дочка Грицика Мирослава Івановича

II 493

Грицик Мирослав Іванович (1940–2002) – український літературознавець

II 492–493, 495

Грицюк – народний депутат СРСР від Української РСР

II 531

Гришко Михайло Степанович (1901–1973) – український співак

I 716

Грінченко Борис Дмитрович (1863–1910) – український письменник, мовознавець, публіцист, фольклорист, етнограф, перекладач, бібліограф, педагог, громадський діяч

I 186, 407, 604, 632–633, 656; II 34, 189, 342

Грогуленко Федір Іванович (1902–1969) – бандурист, працівник Дніпропетровської (1945–1949, 1950–1958, 1959–1962), Херсонської (1949–1950), Чернівецької (1958) філармоній

II 541

Гроновіч Антоній – американський письменник польського походження

I 334

Грузін Степан Прокопович – радянський партійний працівник

I 141, 591

Грушевський Михайло Сергійович (1866–1934) – український історик, археолог, літературознавець, соціолог, публіцист, письменник, громадсько-політичний, державний діяч

II 97, 540

Грушовий Костянтин Степанович (1906–1982) – радянський партійний, військовий діяч

II 394

Губенко Анатолій Лук'янович (1935–2013) – архітектор

II 460

Губенко-Маслюченко Варвара Олексіївна (Вишниха) (1902–1983) – актриса, дружина Остапа Вишні (Губенка Павла Михайловича)

I 399, 651, 674

Губіна М. І. – лейтенант міліції

I 729

Губкін Іван Михайлович (1871–1939) – учений-геолог

II 195

Гулія Георгій Дмитрович (1913–1989) – російський письменник абхазького походження

I 437, 685

Гулка Рудольф (Hülka Rudolf) (1887–1961) – чеський перекладач

I 42–43, 45, 72, 80, 89, 91, 94–95, 98, 103, 106–107, 110–111, 115–116, 119, 124–125, 332–333, 561, 570, 573, 576, 578–581, 583–585, 648

Гурамішвілі Давид (1705–1792) – грузинський поет

I 204, 635

Гуреїв Олекса (Олексій) Іванович (1913–1999) – український письменник

I 246, 446; II 338–339, 342–343

Гуренко Станіслав Іванович (1936–2013) – радянський партійний діяч, український політик

II 266

Гуріненко Петро Володимирович (1923–2010) – український письменник

I 205, 286, 401, 675

Гуцало Євген Пилипович (1937–1995) – український письменник

I 164, 360, 481, 647; II 426, 435, 460

Гушул (Бісик) Григорій (Грино) Якимович

II 206

Гренджа-Донський Василь Степанович (1897–1974) – український письменник, публіцист

I 288–289

Давиденко М. Я. – шанувальник творчості Щепенка Миколи Назаровича

I 574

- Давидзон Яків Борисович (1912–1998) – український фотохудожник
I 393
- Давидков Іван (1926–1990) – болгарський поет, белетрист, есеїст
I 641
- Давидов Василь Львович (1792–1855) – російський поет, декабрист
II 501
- Даєн Леонід Абрамович (1929) – український письменник, журналіст
II 197–198, 234, 501, 541
- Дальня (Дерман) Софія Яківна (1886–1960) – письменниця
I 161
- Дангулов Сава Артемович (1912–1989) – радянський письменник
I 510
- Дангулова Ніна Павлівна – російська перекладачка
I 629, 725
- Данилевська (Бикова) Софія Миколаївна (1887–1984) – внучата племінниця Гоголя Миколи Васильовича
I 708–709
- Данилевська Ірина Сергіївна (1909–1970) – інженер, дочка Данилевської Софії Миколаївни
I 709
- Данилевська Марина Сергіївна – лікар, дочка Данилевської Софії Миколаївни
I 708–709
- Данилевська Марія Сергіївна – ботанік, дочка Данилевської Софії Миколаївни
I 708–709
- Данилевська Надія Олександрівна (1960) – українська поетеса, фольклористка
II 409–410
- Данилевська Наталія Сергіївна – педагог, дочка Данилевської Софії Миколаївни
I 708–709

Данилевська Софія Миколаївна (1887–1984) – правнучка Пушкіна Олександра Сергійовича, внучата племінниця Гоголя Миколи Васильовича

I 424, 448, 494, 722

Данилевський Григорій Петрович (1829–1890) – український письменник, етнограф, історик

I 709

Данилевський Олександр Сергійович (1911–1969) – учений, син Данилевської Софії Миколаївни

I 709

Данилевський Сергій Дмитрович (1881–1919) – онук Данилевського Івана Яковича, чоловік Данилевської Софії Миколаївни

I 709

Данилевські – знатний (дворянський) рід Миргородського полку

I 494, 708–709

Данте (Данте Аліґ'єрі, Дант) (1265–1321) – італійський поет доби Передвідродження

I 55

Данченко Сергій Володимирович (1937–2001) – український театральний режисер

I 613–614

Даррел Джеральд (1925–1995) – англійський письменник, натураліст

II 441, 447

Даценко Анатолій Васильович – родич Шаргея Олександра Гнатовича (Кондратюка Юрія Васильовича)

II 435

Дацюк Степан Якович (1946) – хоровий диригент

I 667; II 493

Дворжакова-Жаранова Ружена – словацька перекладачка

I 317–318, 643, 648

Де (Барчук) Олександр Іванович (1925–1998) – український письменник, журналіст

II 548

Дезенко (Явір) Василь Пантелеймонович – бандурист, фольклорист

II 541

Дей Олексій Іванович (1921–1986) – український літературознавець, фольклорист, журналіст, книгознавець

I 424, 681

Дейч Євгенія Кузьмівна (1919–2014) – російський літературознавець, дружина Дейча Олександра Йосиповича

I 206

Дейч Олександр Йосипович (1893–1972) – український і російський письменник, літературознавець, театрознавець, перекладач

I 205–206, 611

Деко Олександр Аврамович (1926) – український письменник, літературознавець, перекладач

II 220, 341

Дем'ян Лука Васильович (1894–1968) – український письменник

II 90

Демерджі Дмитро Лазарович (1901–1991) – український поет, перекладач

I 132, 134–135, 152–153, 350, 445–446, 488–489, 495–496, 589, 594, 655, 688

Демуцька Валентина Михайлівна (1899–1975) – дружина українського кінооператора і фотографа Демуцького Данила Порфирівича (1893–1954)

I 651

Демченко Віталій Павлович (1946) – бандурист

II 541

Демченко Марія – сестра Демченка Федора

I 440

Демченко Федір – учасник партизанського руху

I 440

Демчук Юрій Васильович (1937) – український оперний співак, бандурист

II 541

Ден Сяопін (1904–1977) – китайський державний, партійний діяч

I 478

Дениско (Антипович) Ганна Іванівна (1949) – українська журналістка, письменниця

I 711

Денисов – полковник, фронтовий побратим Гончара Олесея Терентійовича

I 30–31, 555

Денікін Антон Іванович (1872–1944) – російський військовий діяч

II 299

Дерегус Михайло Гордійович (1904–1997) – український живописець, графік, педагог

II 407

Дерібас (де Рібас) Йосип Михайлович (1749–1800) – російський адмірал, керівник будівництва м. Одеси

II 290, 533

Десятерик Володимир Ілліч (1937) – журналіст, публіцист, генеральний директор кіностудії “Мосфільм”

I 526

Джангазієв Муса (1921) – киргизський письменник

I 322, 644–645

Джойс Джеймс (1881–1941) – ірландський письменник

I 625; II 241

Джоуль Джеймс (1819–1899) – англійський фізик

I 702

Джусуєв Сооронбай (1925) – киргизський поет, перекладач

I 645

Дзеверін Ігор Олександрович (1929–2001) – український літературознавець

II 148–149

Дзюба Іван Михайлович (1931) – український літературознавець, публіцист, громадський діяч

I 233; II 285, 287–288, 303, 334, 349, 375, 382, 421, 533, 542, 546, 548, 553

Димйон Владислав Володимирович (1960) – український скульптор

II 529

Дичев Стефан (1938) – болгарський письменник

I 654

Діденко Василь Іванович (1937–1990) – український поет

I 184, 452; II 196

Діденко Іван Васильович – український поет, син Діденка Василя Івановича

I 452

Дідик Ганна – студентка Дрогобицького державного педагогічного інституту ім. І. Я. Франка

II 493

Дімаров Анатолій Андрійович (1922–2014) – український письменник

I 513, 515; II 15, 100, 419

Дістервег (Дистервег) Адольф (1790–1866) – німецький педагог

I 306

Діхтяренко Г. – автор статті про роман “Собор” Гончара Олесе Терентійовича

I 243–244, 620

Дмитерко Любомир Дмитрович (1911–1985) – український письменник

I 517

Добошук Іван (див. Бойко Іван)

Добраєв І. – болгарський перекладач

I 586

Добрик Віктор Федорович (1927–2008) – радянський партійний діяч

II 450

Добровольський Володимир Анатолійович (1918–2003) – український письменник

I 43

Добровольський Спиридон Петрович (1894–1977) – український письменник

I 610

Добролюбов Микола Олександрович (1836–1861) – російський літературний критик, публіцист

I 600

Добрянський Василь Васильович (1954) – український письменник

II 272

Добрянський Павло Казимирович (1930–2011) – український письменник

I 291, 297, 637

Довбуш (Добошук) Олекса Васильович (1700–1745) – опришківський ватажок у Карпатах

II 205–206

Довгаль Олександр Михайлович (1904–1961) – український графік, живописець

I 598

Довженко Олександр Петрович (1894–1956) – український кінорежисер, сценарист, письменник

I 47, 126, 183, 205, 241, 314, 317, 433, 455, 587, 647, 664, 677; II 61–62, 224, 283, 345–346, 358–359, 369–370, 383, 402, 425, 427, 466, 514, 549–550

Долгорукий Юрій Володимирович (1090-ті–1157) – ростово-суздальський, великий київський князь, син Володимира Мономаха

I 367; II 75, 84

Долгош Іван Іванович (1931–1992) – український письменник, журналіст

II 296

Долінська М. – польська перекладачка

I 672

Донець Григорій Прокопович (1913–1985) – український поет

I 651

Донської Марк Семенович (1901–1981) – кінорежисер, сценарист, кінодраматург

I 46

Дончик Віталій Григорович (1932) – український літературознавець, академік НАН України

I 620; II 454

Дорізо Микола Костянтинівич (1923–2011) – російський поет

II 188

Дородніцин Анатолій Олексійович (1910–1994) – учений-математик, академік АН СРСР

II 122–124, 191, 195, 472

Дорожній Іван (див. Міненко Іван Дмитрович)

Досвітній Олесь (Скрипаль-Міщенко Олександр Федорович)
(1891–1934) – український письменник

I 203, 609, 615

Досвітня Воля Олександрівна – дочка Досвітнього Олекси (Скрипаль-Міщенко Олександра Федоровича)

I 203, 609

Досвітня Зоряна Олександрівна – онука Досвітнього Олеся (Скрипаль-Міщенко Олександра Федоровича)

I 203, 609

Досвітня-Курська Марія Іванівна – дружина Досвітнього Олекси (Скрипаль-Міщенко Олександра Федоровича)

I 203, 609

Достоевський Федір Михайлович (1821–1881) – російський письменник

I 707; II 109, 466

Доценко – рецензент перекладів, які здійснив Батюк Віктор Гаврилович

II 48

Драгоманов Михайло Петрович (1841–1895) – український літературознавець, публіцист, фольклорист, філософ, економіст, громадський діяч

I 281–282, 407, 415–416, 423–424, 471, 537, 632, 681

Драгоманова-Косач Ольга Петрівна (Пчілка Олена) (1849–1930) – українська письменниця, перекладачка, етнограф, публіцист, громадський діяч

I 290, 632, 636

Драгунівська Галина Дмитрівна (1925–2003) – дружина Сизоненка Олександра Олександровича

I 591

Драй-Хмара Михайло Опанасович (1889–1939) – український письменник

II 533

Драч Іван Федорович (1936) – український письменник, державний, громадський діяч

I 255, 326–327, 352, 425, 485, 653, 656, 722; II 38, 40, 76, 91, 113, 134, 178, 189, 223, 258, 343, 358–359, 378–380, 426, 440, 445, 454, 458, 491, 528, 542, 555

Драч Максим Іванович (1965–2009) – син Драча Івана Федоровича

II 91, 113

Драч Мар'яна Іванівна (1972) – дочка Драча Івана Федоровича

II 91, 113

Драч Марія Михайлівна (1946) – дружина Драча Івана Федоровича

II 91, 113

Дрозд Володимир Григорович (1939–2003) – український письменник

I 271, 629, 647; II 294–295, 358, 464, 505

Дроздовський Володимир Петрович (1926–1994) – український мовознавець

I 482–483, 485, 699–700

Дрок Кость Леонідович (1919–1996) – український письменник, перекладач

I 23–24, 553, 657

Друзін Валерій Павлович (1903–1980) – російський літературознавець

I 30, 555

Дряпаченко Іван Кирилович (1881–1936) – український живописець, графік

I 493, 708

Дубина Кузьма Кіндратович (1906–1967) – український історик

II 221, 509

Дубицький Андрій – фронтний побратим Гончара Олеся Терентійовича

I 25

Дубов Микола Іванович (1910–1983) – російський письменник

I 262

Дубов Михайло Андрійович (1958–1991) – український поет

II 548

Дудар Євген Михайлович (1933) – український письменник-гуморист, артист розмовного жанру

II 269

Дудін Михайло Олександрович (1916–1993) – російський поет, перекладач

I 496

Дузь Іван Михайлович (1919–1994) – український літературознавець

II 299

Дукат Микола

I 183

Дулгеров Василь – директор сценарної студії Головного управління кінематографії Міністерства культури СРСР

I 92

Думбадзе Нодар Володимирович (1928–1984) – грузинський письменник

I 453; II 443

Дунаєв – партійний працівник

I 22

Дунчак Аттила Яношович (1940) – український і словацький художник

I 361

Дювальє Франсуа (1907–1971) – державний політичний діяч Гаїті

II 96

Дяченко Анатолій Миколайович (1925–2008) – український літературознавець

II 513

Дяченко Іван – організатор підпілля й партизанського руху на Чернігівщині

II 117

Дяченко Олександр Сергійович (1919–1984) – український літературознавець, перекладач

I 513

Ейсмонт Віктор Владиславович (1904–1964) – російський кінорежисер

I 45, 48

Елігулашвілі Едуард Веніамінович (1931–1999) – літературознавець, журналіст, перекладач

I 453

Енгельс Фридрих (1820–1895) – політичний діяч, філософ

I 636

Ералієв Суюнбай (1921) – киргизський поет

I 322, 644

Еренбург Ілля Григорович (1891–1967) – російський письменник, публіцист

I 44, 126, 587

Есенберлін Ільяс (1915–1983) – казахський письменник

I 293

Євенко Андрій Федорович (1915–1991) – український актор, диктор радіо

I 156–157, 232

Євса Андрій Іванович (1927–2015) – український перекладач

II 548

Євтушенко Євген Олександрович (1933) – російський поет, перекладач, публіцист

I 412, 678; II 49, 442

Єльцин Борис Миколайович (1931–2007) – російський державний, політичний діяч

II 316

Єльченко Юрій Никифорович (1929) – радянський державний, партійний діяч

I 469; II 166–167

Єнакаєв Равіль Ганійович (1947–1993) – російський журналіст

II 226

Єнджеєвич Єжи (1902–1975) – польський письменник, перекладач, літературознавець

I 347

Єрмаков Хома Кузьмич (1927) – удмуртський літературознавець

II 204–205, 503

Єрмоленко Олександр – історик, друг студентських років Гончара
Олеся Терентійовича

I 19, 72, 551, 570–571

Єрмолова Валентина Іванівна (1940) – українська письменниця

I 467

Єсенін Сергій Олександрович (1895–1925) – російський поет

I 86, 299

Жабкай Владімір – словацький письменник

I 317

Жак Валентина Яківна – редактор журналу “Советская лите-
ратура”

I 511, 716

Жакієв Бенсултан (1936) – киргизький письменник, кінодрама-
тург

I 322, 644

Жачек Їржі (1945) – чеський поет, перекладач

I 655

Жванія Андро Віссаріонович (1907–1997) – грузинський пись-
менник

I 381, 665

Жеромський Стефан (1864–1925) – польський письменник,
публіцист

I 120

Жигач Кузьма Фомич (1906–1964) – начальник Головного управ-
ління університетів Міністерства вищої освіти СРСР

I 566

Жигулін Анатолій Володимирович (1930–2000) – російський
письменник

II 134, 475

Жидліцький Вацлав (1931–2002) – чеський літературознавець,
перекладач

I 237, 687

Жилко Надія Юріївна – дочка Жилка Юрія Зіновійовича

II 181

Жилко Юрій Зіновійович (1898–1938) – український письменник, журналіст

I 154, 595; II 181, 497

Жириновський Володимир Вольфович (1946) – російський політичний діяч

II 365

Жовтобрюх Михайло Андрійович (1905–1995) – український мовознавець

II 495

Жолоб Світлана Костянтинівна (1947–2011) – українська поетеса, перекладачка

II 275

Жулинський Микола Григорович (1940) – український літературознавець, політичний і громадський діяч, академік НАН України

I 456, 459, 527; II 90, 148–149, 307, 382, 385, 412, 454, 536, 553

Жупанин Степан Ілліч (1936–2005) – український письменник

I 528

Жур Петро Володимирович (1914–2002) – український і російський літературознавець, перекладач, шевченкознавець

I 302, 342, 403–404, 434, 639, 652, 683, 684; II 83

Журавський Анатолій Федорович (1952–2001) – український письменник, літературознавець, сценарист

II 236–237, 291, 514, 535

Забашта Любов Василівна (1918–1990) – українська поетеса

I 282

Забаштанський Володимир Омелянович (1940–2001) – український поет, перекладач

I 416, 424, 510 ; II 259

Забіла Віктор Миколайович (1808–1869) – український поет

II 341

Забіла Наталія Львівна (1903–1985) – українська письменниця

I 651

Заболотний Данило Кирилович (1866–1929) – український мікробіолог, епідеміолог

II 94, 152

Завада Вілем (1905–1982) – чеський письменник

I 655

Завгородні – родина Завгороднього Сергія Олексійовича

I 492; II 386–387, 516

Завгородній Геннадій Сергійович – син Завгороднього Сергія Олексійовича

II 350, 384, 393

Завгородній Олександр Сергійович (1940) – український поет, перекладач, син Завгороднього Сергія Олексійовича

I 250, 252; II 64, 69, 350, 385–386, 393, 448, 564

Завгородній Сергій Олексійович (1908–1994) – український письменник

I 59–60, 62–63, 82, 85–87, 90, 93–94, 110–111, 114, 132, 135, 182–183, 200–201, 203, 220, 222, 304–305, 350–352, 372, 401–402, 429, 430, 442, 478, 480, 488, 542, 567, 569, 594, 686; II 56, 64–66, 69, 104, 216–217, 231, 242, 254, 272, 283, 319–320, 345, 350–351, 357–359, 368, 384, 393, 402, 445, 452, 510, 549, 551, 555, 559, 564

Завгородня Світлана Сергіївна – дочка Завгороднього Сергія Олексійовича

II 383, 387, 392, 394

Загребельна Елла Михайлівна (1929) – дружина Загребельного Павла Архиповича

II 419

Загребельний Павло Архипович (1924–2009) – український письменник

I 87–88, 99, 101, 121, 141, 161, 261, 287, 293, 295, 303, 326, 357, 432, 441, 465, 503, 512, 528, 612, 646–647, 657, 697, 711, 732; II 6, 10, 14–15, 79, 86, 162, 241, 362, 419, 454, 464, 485

Загрійчук Ніна Юріївна – завідувачка Нечаївського літературно-меморіального музею Ю. І. Яновського

II 98

Зайцев Л. – художник

II 500

Закора Федір Семенович – бандурист, майстер із виготовлення бандур

II 541

Закруткін Віталій Олександрович (1908–1984) – російський письменник, літературознавець

I 278, 468, 631

Залата Федір Дмитрович (1914–1993) – український письменник

I 248, 451, 454, 542, 657

Залашко Анатолій Трохимович (1914–1980) – український літературознавець, музеєзнавець

I 570

Залеський Юзеф-Богдан (1802–1886) – польський поет, представник української школи в польській літературі

I 354, 656

Залигін Сергій Павлович (1913–2000) – російський письменник, громадський діяч

II 178

Залізник Максим Ієвлевич (1740–1768) – український національний герой, один із керівників Коліївщини

I 315, 328

Залка Мате (Бела Франкль, Лукач) (1896–1937) – угорський письменник

I 16, 550, 651; II 81

Занадворов Герман Леонідович (1910–1944) – російський письменник, публіцист

II 119

Заньковецька Марія Костянтинівна (1854–1934) – українська актриса, співачка

I 208, 210, 614; II 94, 105, 120, 521

Заремба Владислав Іванович (1833–1902) – український композитор, піаніст

II 493

Зарецький Віктор Іванович (1925–1990) – український художник

II 359, 556

Зарівна Теодозія Петрівна (1951) – українська письменниця

II 548

Зарудна Василина Федорівна – мати Зарудного Миколи Яковича

I 680

Зарудний Іван Петрович (1670–1727) – архітектор, скульптор, живописець

II 164, 488

Зарудний Микола Якович (1921–1991) – український письменник, сценарист

I 420–421, 537, 680; II 454

Засенко Олексій Єлисейович (1907–1993) – український літературознавець

I 632

Затонський Дмитро Володимирович (1922–2009) – український літературознавець, академік НАН України

I 492–493, 701, 707

Заточник Данило (XII ст.?)

II 456

Захарцова В.

II 493

Захарченко Василь Іванович (1936) – український письменник

II 105–106, 315–316, 349–350, 414, 543, 550–551

Збанацький Юрій (Григорій) Оліферович (1913–1994) – український письменник

I 69, 81, 160, 302–303, 514, 651; II 37

Збандут Геннадій Пантелеймонович (1929–1990) – директор Одеської кіностудії

I 626

Зелінський Корнелій Люціанович (1896–1970) – російський літературознавець, письменник

II 371

Земляк Василь Сидорович (1923–1977) – український письменник, кінорежисер, сценарист

I 270, 313, 367, 368, 404, 537, 647, 662; II 95, 248, 298, 326, 343–344, 422

Земляний – радянський партійний працівник

I 566

Зеров Микола Костянтинович (1890–1937) – український поет, літературознавець, перекладач

II 253, 287, 533

Зієдоніс Імант Янович (1933–2013) – латиський письменник

I 217

Зінкевич Василь Іванович (1945) – український естрадний співак

II 556

Зінченко – український хірург

I 147

Зінченко Арсен Леонідович (1948) – український історик, громадський діяч

II 553

Зінчук Микола Антонович (1925–2012) – український фольклорист

I 305, 307

Зінчук Станіслав Сергійович (1939–2010) – український письменник

II 208

Зінькевич – комсомольський працівник

I 53

Зленко Андрій – син Зленка Віталія Миколайовича

I 316

Зленко Віталій Миколайович (1939–2005) – український поет, публіцист, журналіст

I 313–314, 316, 643 ; II 539

Зленко Григорій Дем'янович (1934–2015) – український письменник, літературознавець, бібліограф, краєзнавець

I 482–483, 643, 699; II 163, 236, 289, 290, 322–323, 488, 514, 535

Зленко Ярослав – син Зленка Віталія Миколайовича

I 316

Зноба Валентин Іванович (1929–2006) – український скульптор, художник, син Зноби Івана Степановича

II 176

Зноба Іван Степанович (1903–1990) – український скульптор

II 176

Зобенко Марія Олександрівна (1950) – українська письменниця, літературознавець

II 303–304, 318, 360, 377–380, 401–402, 547, 563, 567

Золотуський Ігор Петрович (1930) – російський літературознавець, письменник

I 503–504, 531–532, 713–714, 722

Зорге Рихард (1895–1944) – радянський розвідник, Герой Радянського Союзу

I 478

Зоріни

I 174

Зуб Іван Васильович (1929–2005) – український літературознавець

I 472–473

Зубанич Федір Іванович (1947–2004) – український письменник, публіцист

II 269

Зуєва

II 468

Зязюн Іван Андрійович (1938–2014) – український філософ, педагог

I 504

Івакін Юрій Олексійович (1916–1983) – український літературознавець, письменник

I 684

Іван Іванович – працівник козельщанської газети “Розгорнутим фронтом”

II 138

Іваненко Валентин Васильович (1948) – український історик

I 566

Іваненко Оксана Дмитрівна (1906–1997) – українська письменниця, перекладачка

I 610, 651

Іванина Василь Миколайович (1947) – український письменник, перекладач

II 548

Іванисенко Віктор Опанасович (1927–1997) – український літературознавець, перекладач

I 592

Іваничук Євген Іванович (1927–2003) – правозахисник, письменник, брат Іваничука Романа Івановича

II 246, 518–519

Іваничук Роман Іванович (1929) – український письменник, публіцист, громадсько-політичний діяч

I 208, 210–211, 307, 519, 647, 666; II 245–246, 281, 353, 469, 518–519, 552–553

Іванишин Василь Петрович (1944–2007) – український літературознавець, публіцист, громадсько-політичний діяч

II 492

Іванов Всеволод В'ячеславович (1895–1963) – російський драматург

I 165

Іванов Захарі (1944) – болгарський поет, перекладач

II 115

Іванов Тимофій Євграфович (1900–1984) – тесть Стриженюка Станіслава Савовича

II 283–284

Іванченко (Іванова) Раїса Петрівна (1934) – українська письменниця, історик

I 537, 543; II 161

Іванченко Раїса Петрівна (1934) – український історик, письменниця, публіцистка

I 728

Івасюк Володимир Михайлович (1949–1979) – український композитор, поет, естрадний виконавець

II 556

Іващенко Олександр Веніамінович – радянський партійний працівник

I 141

Івченко Борис Вікторович (1941–1990) – український кінорежисер, актор

I 647

Ігнатенко Михайло Іванович (1919–2004) – український поет

I 123

Ігнащенко Анатолій Федорович (1930–2011) – український архітектор

II 504

Ігор Святославович (1151–1202) – новгород-сіверський, чернігівський князь

II 74–75, 453

Ідрісов Кабдикарім (1928) – казахський поет, перекладач, журналіст

I 637, 641

Ізяслав – великий князь київський

II 84

Ільєнко Іван Олександрович (1943–1996) – український публіцист

II 225, 562

Ільїна-Король Юлія Володимирівна (1947) – поетеса, перекладач

II 431

Ільницький Микола Миколайович (1934) – український літературознавець, член-кореспондент НАН України

I 698; II 108, 492

Ільницький Юрій Васильович (1924) – радянський партійний діяч

I 482, 698

Ільченко Григорій Михайлович (1902–1975) – кобзар

II 541

Ільченко Олександр Єлисейович (1909–1994) – український письменник, сценарист, перекладач

I 15, 171, 271, 347, 629

Інзов Іван Микитович (1768–1845) – російський генерал

I 525; II 35

Іов Іван Павлович (1948–2001) – український поет

II 305–306, 539

Іонін Леонід Олексійович – лікар

I 723

Ірчан Мирослав (Бабюк Андрій Дмитрович) (1897–1937) – український письменник

II 391

Ісаєв Єгор Олександрович (1926–2013) – російський поет, публіцист

I 422, 680

Іщенко Євген Миколайович – літературознавець

I 381

Іщенко Микола Григорович (1926–2013) – український письменник, літературознавець

I 271, 286, 629

Іщук Арсен Олексійович (1908–1982) – український літературознавець, письменник

I 204, 610

Йовенко Світлана Андріївна (1945) – українська письменниця, літературний критик, перекладачка

I 425–426

Йогансен Майк (Михайло) Гервасійович (1895–1937) – український письменник

I 677

Кавалерідзе Іван Петрович (1887–1978) – український скульптор, кінорежисер, драматург

I 111, 246, 450, 583; II 481

Каганович Лазар Мойсейович (1893–1991) – партійний, державний діяч

I 99; II 195, 267

Кагарлицький Микола Феодосійович (1937–2015) – український критик, перекладач, мистецтвознавець

II 37, 176

Кадирова Лариса Миколаївна (1943) – українська актриса театру, кіно

II 94

Казакевич Еммануїл Генріхович (1913–1962) – російський і єврейський письменник

I 33, 50; II 455

Казидуб Михайло Васильович (1942–1998) – український письменник, журналіст

I 279

- Казі Нозрул Іслам (1899–1976) – бенгальський поет, музикант, філософ
II 443
- Казінс Норман (1915–1990) – редактор американського літературного тижневика “Saturday Revue”
I 588
- Казнадій Іван Васильович (1926–2006) – український режисер
I 211
- Кайкан Петро Федорович (1921–2006) – радянський партійний діяч
I 290
- Калашник Іван Іванович (1913–1943) – радянський партизан
II 95, 117–119
- Калбатоні Ламара – дружина Абашидзе Григола Григоровича
I 630
- Калинець Ігор Миронович (1939) – український письменник, перекладач, політв'язень
I 275
- Калинець Ірина Онуфріївна (1940–2012) – українська письменниця, публіцист, літературознавець, правозахисник, громадський діяч
I 275
- Калинович Михайло Якович (1888–1949) – український мовознавець, літературознавець, перекладач
II 379
- Калиновський Анатолій Васильович (Анатоль Галан) (1901–1987) – український письменник, журналіст
II 287
- Калінін Михайло Іванович (1875–1946) – радянський державний, партійний діяч
I 485; II 166, 194, 331
- Калюта Павло – земляк Лур'є Ноте (Натана) Михайловича
II 404
- Кальченко Галина Никифорівна (1926–1975) – український скульптор
II 207, 407, 504

Канівець Володимир Васильович (1923) – український письменник

I 287, 711; II 6, 13, 460

Каньовський (див. Потоцький Микола)

Капралов – працівник газети “Правда”

I 284

Капто Олександр Семенович (1933) – радянський політичний, державний діяч

II 79

Капутікян Сільва (Сірвард) Барунаківна (1919–2006) – вірменська письменниця, публіцист

I 555, 641

Карабиць Іван Федорович (1945–2002) – український композитор, диригент, музично-громадський діяч

I 397–398, 416, 508

Карабутенко Іван Федотович (1921–1999) – український перекладач, літературознавець, громадсько-культурний діяч

I 129–131, 283, 586, 588, 601, 629, 633, 646, 679; II 259, 495

Карелін Петро Олександрович – російський літературознавець

I 126

Карим Мустай (Каримов Мустафа Сафич) (1919–2005) – башкирський письменник

I 697

Карклинь Галина-Інга (1923–2004) – латиська публіцистка, мистецтвознавець, живописець

II 71–72, 214, 249, 274, 276, 278–279, 293, 505

Карпенко Микола Іванович (1925–2007) – український письменник, перекладач

I 290, 292, 296–297, 637, 639, 711

Карпенко-Карий Іван (Тобілевич Іван Карпович) (1845–1907) – український драматург, театральний діяч

II 474, 514

Касимбеков Толеген (1931–2011) – киргизький письменник, громадський діяч

I 321–322, 331, 645

Касіян Василь Ілліч (1896–1976) – український художник
II 61, 407, 447

Касіян Олена Іллівна – рідна сестра Касіяна Василя Ілліча
II 447

Кассандра – у давньогрецькій міфології найвродливіша дочка
Пріама й Гекуби
I 447

Касьян Микола Андрійович (1937–2009) – український лікар
I 729; II 284, 531

Катаєв Валентин Петрович (1897–1986) – російський письмен-
ник, журналіст, сценарист
I 86

Катерина II Олексіївна (1725–1796) – російська імператриця
I 262

Катков Михайло Никифорович (1818–1887) – російський публі-
цист, критик, журналіст
II 535

Кацнельсон Абрам Ісакович (1914–2003) – український поет,
перекладач
I 651; II 49, 184, 443

Кафка Франц (1881–1924) – німецький письменник
II 427

Качмар С. – студентка Дрогобицького державного педагогічного
інституту ім. І. Я. Франка
I 667

Кашин Володимир Леонідович (1917–1992) – український пись-
менник
I 539, 651

Кашпировський (Кашпіровський) Анатолій Миколайович (1939)
– лікар-психотерапевт
II 252

Кашшай Антон Михайлович (1921–1991) – український худож-
ник
I 361

Кащук Наталія Омелянівна (1937–1991) – українська письменниця

I 245–246, 321, 323, 331; **II** 185–186, 207, 209, 234–235, 244, 255–256

Квітка Климент Васильович (1880–1953) – український фольклорист

I 697

Квітка-Основ'яненко Григорій Федорович (1778–1843) – український письменник

I 600; **II** 109, 140, 481

Кебич (Кебіч) В'ячеслав Францович (1936) – білоруський політичний діяч

II 316

Кемпе (Найковська) Мірдза Янівна (1907–1974) – латиська поетеса, перекладачка

I 173–174, 217

Керенський Олександр Федорович (1881–1970) – російський політичний діяч

I 624

Керечаний В. М. – радянський партійний діяч

I 302

Килимник Олег Володимирович (1913–2001) – український літературознавець, критик

I 651, 724; **II** 523

Кинева Пенка Петрова (1942) – болгарська перекладачка

II 115, 468, 515

Кириленко

I 300

Кирилюк Євген Прохорович (1902–1989) – український літературознавець

I 240, 260, 354–355, 551, 619–620, 651, 684, 724; **II** 437

Кириченко Степан Маркович (1930–2003) – український краєзнавець, радянський партійний діяч

II 279, 374, 419–420, 560

Кирий Олекса Андрійович (1889–1954) – український і російський письменник

II 259

Кирпонос Михайло Петрович (1892–1941) – генерал-полковник, Герой Радянського Союзу, командувач Південно-Західного фронту

II 96

Кисельов Володимир Леонтійович (1922–1995) – український письменник

I 492–493, 701, 707

Кисельов Йосип Михайлович (1905–1980) – український літературознавець

I 371–372, 663

Кисельов Петро Петрович – український артист

I 298, 301

Киценко Микола Петрович (1921–1982) – український краєзнавець, журналіст

II 218, 279, 319, 419, 508, 529

Кичинський Анатолій Іванович (1950) – український поет

II 85, 185

Кишинський І.

I 627

Кізуб Костянтин Олексійович (1920–1972) – український журналіст

I 651

Кіпніс (Григор'єв) Григорій Йосипович (1923–1995) – український письменник, журналіст, перекладач

I 425, 436, 438–439, 444, 551, 674, 679, 685, 687, 690, 697–698, 713; II 431, 438, 474, 568

Кіпніс Марія Борисівна – дружина Кіпніса (Григор'єва) Григорія Йосиповича

I 438–439

Кір'ян Надія Володимирівна (1946) – українська письменниця, перекладачка

I 613

Кіра (Клюмель) Валентина – латиська перекладачка

II 7, 71, 430, 453

Кіраль Сидір Степанович (1956) – український літературознавець

I 590, 640

Кіров (Костриков) Сергій Миронович (1886–1934) – радянський партійний і державний діяч

I 104, 392, 462; II 59, 125, 378

Кісіль Тимофій Федорович (1910–1986) – бандурист, майстер із виготовлення бандур

II 541

Клягес Людвіг (1872–1956) – німецький психолог, філософ

II 364

Климчук Олександр Олександрович (1942–2015) – український журналіст, письменник, публіцист

II 142, 481

Клігерман (Пархомов) Михайло Нойович (1914–1993) – український письменник, журналіст

I 54

Клімас Рамунас Юозапович (1945–2002) – литовський письменник

II 178, 496

Клімушев В. Я. – радянський партійний працівник

I 60, 62, 565

Клінтон Білл (1946) – 42-й президент США

II 364

Кліш І. (див. Балабух Ірина Йосипівна)

Кобець-Варавва Олексій (Олекса) (див. Варавва (Варава) Олексій (Олекса) Петрович)

Кобилецький Юрій (Іван) Свиридович (1905–1987) – український літературознавець

I 17, 24, 554

Кобилянська Ольга Юліанівна (1863–1942) – українська письменниця, громадсько-культурна діячка

II 110, 159

Ковалевський Володимир Володимирович (1905–1970) – український літературознавець

I 166, 598

Коваленко Божена Полікарпівна (Радзієвська Ніна Полікарпівна) (1924–2016) – українська письменниця, журналістка

II 521

Коваленко Леонід Миколайович (1922–1983) – український літературознавець

I 180, 212, 309, 311, 313, 370, 400, 404, 476, 527, 529, 602, 614, 642

Коваленко Микола Григорович – учений-географ

I 461–462

Коваленко Оксана Леонідівна – дочка Коваленка Леоніда Миколайовича

I 528

Ковалів Юрій Іванович (1949) – український літературознавець, поет

I 694

Коваль Віталій Кирилович (1937–2001) – український письменник, літературознавець, перекладач

I 467, 469, 684; II 19–22, 76, 102, 107–108, 131–134, 136, 186, 209, 227, 435, 455, 462, 464, 475, 479, 519, 539, 549–550

Коваль Олекса Семенович (1909–1979) – кобзар, майстер із виготовлення бандур, народний майстер по дереву

I 345–346, 654; II 257, 541

Ковганюк Степан Петрович (1902–1982) – український письменник, перекладач

I 528, 699

Ковінька Олександр Іванович (1900–1985) – український письменник-гуморист

I 139, 154–155, 226, 287, 337–338, 355–356, 420, 448–449

Ковпак Сидір Артемович (1887–1967) – радянський державний діяч, один із організаторів партизанського руху в Україні у роки Другої світової війни

I 28

Ковтуненко Анатолій Олександрович (1920–1992) – український літературознавець

I 528

Когут Зоя Миколаївна (1925–1997) – українська поетеса, журналістка, громадська діячка (Австралія)

II 521, 530

Кожевников Вадим Михайлович (1909–1984) – російський письменник

I 411; II 40, 178

Кожомбердієв Турар (1941) – киргизський поет, перекладач

I 645

Козак Богдан Миколайович (1940) – український актор, режисер

II 94

Козак Євген Теодорович (1907–1988) – український композитор

I 667; II 494

Козак Сергій Давидович (1921–1993) – письменник, композитор, оперний співак, музично-громадський діяч, педагог

I 388, 408–409, 414, 421, 510, 670, 701, 716; II 22, 341

Козак Ян (1921–1995) – чеський письменник, громадський діяч

I 655, 687

Козаченко Василь Павлович (1913–1995) – український письменник

I 22–23, 83, 138, 160, 248, 255, 261, 353, 432, 441, 514; II 398, 421, 460

Козачковська Марія Іванівна – дружина Козачковського Андрія Йосиповича

I 720

Козачковський Андрій Йосипович (1813–1889) – лікар, український громадський діяч

I 720

Козир Максим Євсейович (1890–1945) – генерал-майор Радянської Армії

I 430

Козицький Іван Романович – шанувальник творчості Олесея Гончара (провінція Онтаріо, Канада)

I 426

Козланюк Петро Степанович (1904–1965) – український письменник, публіцист, громадський діяч

I 168; II 511

Козловський Іван Семенович (1900–1993) – український співак, режисер

I 84, 147, 575, 592; II 51, 134–135, 336–337, 407, 439

Колбовський Яків – філолог

I 565

Колесник Григорій Миколайович (1933–2013) – український мовознавець, перекладач

II 420

Колесник Петро Йосипович (1905–1987) – український літературознавець, письменник

I 610

Колісник Роман (1923–2016) – український письменник, громадсько-культурний діяч (Канада)

II 548

Колісниченко Анатолій Іларіонович (1943–2015) – український письменник, літературознавець

I 280, 309, 346–347, 358, 404–405, 524, 527, 647, 658, 724; II 248, 326, 436, 520, 532, 546

Колодочка Володимир – черкаський активіст

II 569

Коломієць Володимир Родіонович (1935) – український поет

II 188–190, 500

Коломієць Олексій Федотович (1919–1994) – український драматург

I 299, 456, 711

Коляда Григорій (Гео) Опанасович (1904–1941) – український поет

II 259

Колядинська Т. – дніпропетровська журналістка

II 517

Коляновський Афанасій Миколайович (1925) – український письменник

II 337, 549

Комар Борис Панасович (1927) – український письменник

I 711

Комацу Сьоске (1923–2000) – японський перекладач, літературознавець

I 648

Комісаренко – командир підрозділу, у якому служив Чемерис Іван Леонтійович

I 415

Комісарова Марія Іванівна (1900–1994) – російська поетеса, перекладачка

I 342, 641

Комнін Андронік (1118–1185) – візантійський імператор

II 75

Кондратенко Степан Федорович (1906–1942) – радянський партійний діяч

I 440

Кондратюк (Писаренко) Ніна Сергіївна (1947) – українська журналістка

II 470

Кондратюк Юрій Васильович (Шаргей Олександр Гнатович) (1897–1942) – український учений, основоположник космонавтики

I 494; II 30, 32, 437

Кондуфор Юрій Юрійович (1922–1997) – український учений-історик, громадський діяч

I 124; II 350

Конєв Сергій Іванович (1961) – український громадсько-політичний діяч

II 531

Конквест Роберт (1917–2015) – британський дипломат, письменник

II 359, 555

Коновалець Євген Михайлович (1891–1938) – український військовий, політичний діяч

II 411

Коновалов Григорій Іванович (1908–1987) – російський письменник

I 493

Кононенко Данило Андрійович (1942–2015) – український поет, перекладач, публіцист

II 416

Кононенко Петро Петрович (1931) – український літературознавець, письменник

II 76, 454, 568

Конончук Неоніла Пилипівна – сестра Конончука Сергія Пилиповича

II 306–307, 540

Конончук Сергій Пилипович (1912–1941) – український графік, художник анімаційних фільмів

II 306, 540

Константинопольський Адольф Маркович (1924–1999) – український художник

I 598

Контратович Ернест Рудольфович (1912–2009) – український художник

I 361

Кончаловська Наталія Петрівна (1903–1988) – російська дитяча письменниця, перекладачка

I 191, 606

Коонен Аліса Георгіївна (1889–1974) – російська актриса

I 338

Коперник Миколай (1473–1543) – польський астроном

II 469

Копил Наталка – тітка Рогового Феодосія Кириловича

II 154

Копиленко Олександр Іванович (1900–1958) – український письменник

I 615

Копиця Давид Демидович (1906–1965) – український літературознавець, письменник

I 20–22, 552–553

Кордіані Боємунд Феліксович (1921–2001) – український театрознавець, актор, журналіст

I 145

Кореневич Леонід Гнатович (1935–2004) – український письменник, літературознавець, публіцист

II 246–247, 519

Корж Віктор Федорович (1938–2014) – український поет

I 219, 225, 477, 480; II 56–57, 64, 103–104, 350–351, 386, 445, 463, 571

Корнійчук (Захаренко) Марина Федотівна (1921–1995) – актриса, педагог, дружина Корнійчука Олександра Євдокимовича

I 373–374

Корнійчук Олександр Євдокимович (1905–1972) – український письменник

I 42, 60, 134, 165; II 455, 470–471

Корніяш Євгенія Іванівна – заслужена вчителька УРСР

I 356

Короленко Володимир Галактіонович (1853–1921) – письменник, громадський діяч

I 139, 539, 553, 629, 711, 714, 726, 729–730; II 346

Королишин Богдан – земляк Жулинського Миколи Григоровича

I 457

Король Володимир Адамович (1912–1980) – білоруський архітектор

I 411

Корольова Гуля (Маріонела) Володимирівна (1922–1942) – українська актриса, учасниця Другої світової війни

I 390

Коропецький Іван-Святослав (1921–2012) – американський економіст, історик економіки

I 649

Коротич Віталій Олексійович (1936) – український письменник, перекладач

I 244, 261, 279–280, 407, 536, 728; II 37, 156, 230, 420–421, 445, 485

Корчинський Юліан Олексійович (1921–1990) – композитор, громадський діяч

I 667–668

Кос-Анатольський Анатолій Йосипович (1909–1983) – український композитор

I 304, 667

Косарик (Коваленко) Дмитро Михайлович (1904–1992) – український письменник, літературознавець

I 127–128, 204, 214–215, 553, 610, 612, 651, 711

Косач Микола Петрович (1884–1937) – український громадський діяч, брат Українки Лесі (Лариси Петрівни Косач-Квітки)

I 641

Косач Юрій Миколайович (1908–1990) – український письменник, син Косача Миколи Петровича, племінник Лесі Українки, онук Олени Пчілки, перекладач

I 135–136, 150–151, 253–255, 308, 334, 589–590, 593, 641, 649

Косинка (Стрілець) Григорій Михайлович (1899–1934) – український письменник

I 615

Косів Михайло Васильович (1934) – український політик

II 553

Косіор Станіслав Вікентійович (1889–1939) – радянський партійний діяч

II 264

Косматенко Анатолій Денисович (1921–1975) – український поет-байкар

I 407

Костельник Гавриїл Федорович (1886–1948) – український теолог, письменник, церковно-громадський діяч

I 202

Костенко

I 127

Костенко Ліна Василівна (1930) – українська письменниця

I 332, 378, 437, 515, 664 ; II 76, 108, 175, 357–358, 375, 445, 555

Костенко Микола Васильович (1939–2016) – український письменник, літературознавець

I 597

Костенко Юрій Васильович (1945) – український дипломат

I 485, 700

Костомаров Микола Іванович (1817–1885) – український письменник, історик, громадський діяч

I 316, 632, 679

Костоправ Георгій Антонович (1903–1944) – український письменник, перекладач

I 161

Котенко Микола Миколайович (1937–1998) – поет, перекладач
I 687, 690, 697–698; II 474, 568

Котляр Василь Федорович (1931–2011) – український письменник, журналіст
II 196

Котляревський Іван Петрович (1769–1838) – український письменник, театральний і громадський діяч
I 70, 287, 306, 325, 369, 399, 570, 600, 635, 708, 710; II 251, 443, 450, 562

Котляров Борис Іванович (1911–1975) – український письменник, публіцист
I 124

Коцка Андрій Андрійович (1911–1987) – український художник
I 361, 659

Коцюбинська Ірина Михайлівна (1899–1977) – український літературознавець, дочка Коцюбинського Михайла Михайловича
I 155, 595

Коцюбинська Михайлина Хомівна (1931–2011) – український літературознавець, племінниця Коцюбинського Михайла Михайловича
I 721

Коцюбинський Михайло Михайлович (1864–1913) – український письменник
I 90, 119, 155, 198, 215, 223, 306, 367, 374, 376, 389, 484–485, 515, 595, 600, 608, 616, 647, 670, 700; II 21, 95, 110, 370, 466, 521

Коцюбинська Тетяна – донька Коцюбинської Михайлини Хомівни
I 721

Кочевський Віктор Васильович (1923–2005) – український поет, перекладач
II 493

Кочерга Іван Антонович (1881–1952) – український драматург
I 16, 550

Кочиш Микола Михайлович (1928–1973) – український письменник, мовознавець
I 201, 609

- Кочубей Василь Леонтійович (1640–1708) – український державний діяч кінця XVII – поч. XVIII ст.
- I 708
- Кочубей Мотря Василівна (бл. 1688–1738) – дочка Кочубея Василя Леонтійовича
- I 708
- Кочура Панас Федорович (1905–1976) – український письменник
- I 610
- Кошарська Галина Дмитрівна (1944) – український літературознавець, публіцист, перекладач, дочка Нитченка Дмитра Васильовича
- II 286, 375, 388, 522
- Кошечкін – працівник газети “Правда”
- I 284
- Кошут Леонард (Лео) (1923) – німецький дослідник-русист, перекладач
- I 480–481, 698
- Кошут Шарлотта (1925–2014) – німецька перекладачка, дружина Кошута Леонарда (Лео)
- I 481, 698
- Кравцова Ірина Андріївна – дружина Ванченка Петра Захаровича
- I 154
- Кравченко Валя – друкарка Кіпніса (Григор’єва) Григорія Йосиповича
- I 437
- Кравчук Василь Іванович (1925–2015) – український письменник
- II 309, 311, 313–315, 321–322, 324–327, 391–392, 399–401, 540–541, 545, 565, 667
- Кравчук Леонід Макарович (1934) – український партійний діяч, Президент України (1991–1994)
- II 222, 415, 556
- Кравчук Петро Ількович (1911–1997) – український письменник, літературознавець, публіцист, громадський діяч у Канаді
- II 391, 565
- Крамської Іван Миколайович (1837–1887) – російський художник
- I 200

“красна Глібівна” – дружина “буй-тура” Всеволода

II 75

Краснова Людмила Володимирівна (1924) – український літературознавець

II 492

Краус Арно – чеський письменник

I 655

Крвавич Дмитро Петрович (1926–2005) – український скульптор

II 469

Кремінь Дмитро Дмитрович (1953) – український письменник

II 8, 430–431

Кривець Олександр Єлісейович (1919–1992) – радянський партизан, Герой Радянського Союзу

II 117

Кривицький Олександр Юрійович (Кривицький Зіновій Юлісович) (1910–1986) – російський журналіст

I 43, 561

Криворучко Катерина Іларіонівна – провідний науковий співробітник Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України

II 185

Крижанівський Степан Андрійович (1911–2002) – український літературознавець, поет

I 428, 651

Крикуненко Віталій Григорович (1951) – український поет, перекладач, літературознавець

II 258–259, 525

Крилов Олексій Гаврилович (1913–1991) – поет-сатирик

I 182, 603

Крип'якевич Іван Петрович (1886–1967) – український історик, археограф, громадсько-освітній діяч

II 291

Кричевський Василь Григорович (1873–1952) – український живописець, архітектор, графік

I 614, 677

Крупська Надія Костянтинівна (1869–1939) – радянська державна, партійна діячка, педагог

I 636

Крутікова Ніна Євгенівна (1913–2008) – український літературознавець

I 722

Крюкова Ніла Валеріївна (1943) – українська артистка

I 712; II 67, 141, 186, 208, 435, 525

Крючков Георгій Корнійович (1929) – радянський партійний діяч, український політик

II 515

Крячок Микола Іванович (1930) – директор Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, організатор архівної та музейної справи

II 249

Кубик Микола Іванович (1931–1991) – український письменник, публіцист

I 291

Кугульгинов Давид Микитович (1922–2006) – калмицький поет

I 698

Кудін Олексій Іванович (1920–1998) – український літературознавець

I 527–528

Кудлик Роман Михайлович (1941) – український поет

II 469

Кудря Іван Данилович (1912–1942) – керівник підпільної групи в Києві у роки Другої світової війни, Герой Радянського Союзу

II 129–130, 474

Кужелєв Микола Георгійович (1942) – художник театру

II 330

Кузєбай Герд (Чайников Кузьма Павлович) (1898–1941) – удмуртський поет, фольклорист

II 204

Кузєс Юрій – університетський і фронтовий побратим Гончара Олєся Терентійовича

I 25, 31, 34, 61, 557; II 404, 568

- Кузнецов Георгій Георгійович – професор східної медицини
I 478
- Кузнецова Тамара – дружина Кузнецова Георгія Георгійовича
I 479
- Кузнецова Анна Сергіївна – російська співачка
I 147
- Кузя (див. Кузьмінецький В.)
- Кузьмінецький В. – редактор дніпропетровської газети
II 386
- Куїнджі Архип Іванович (1841 (за ін. даними 1842) – 1910) – український художник
II 488
- Кукурудза Теодор Дмитрович (1956) – український композитор, поет
II 560
- Кулаковський Олексій Миколайович (1913–1986) – білоруський письменник
I 555
- Кулеба Григорій Іванович (1932–1990) – український письменник, перекладач
I 143–144, 591–592
- Кулешко Ярослав Павлович (1940) – хоровий диригент
II 494
- Кулик Олексій Іванович (1937–2002) – український краєзнавець, педагог
I 539, 729
- Куличенко Леонід Васильович (1918–1977) – український письменник
I 146
- Кулієв Кайсин Шувайович (1917–1985) – кабардино-балкарський поет
I 496, 698; II 188
- Кулієва Елізат Ельбаївна – дружина Кулієва Кайсина Шувайовича, академік Міжнародної академії творчості
II 188

Кулініч Григорій Григорович (1919–1998) – український літературознавець, перекладач

I 96, 579

Куліченко Леонід Васильович (1918–1977) – український письменник

I 278

Куліш-Зіньків (Куліш) Леонід Зіновійович (1942–2007) – український письменник

I 620

Куліш Микола Гурович (1892–1942) – український драматург

I 483, 605, 677; II 141, 323, 447

Кундзіч Олекса Леонардович (1904–1964) український письменник, перекладач

I 551, 651

Куняєв Станіслав Юрійович (1932) – російський письменник, літературознавець

II 178

Купріянов Ігор Терентійович (1937–2015) – український літературознавець

II 570

Курбас Лесь (Курбас Олександр-Зенон Степанович) (1887–1937) – український режисер, актор, публіцист

I 605

Куриленко В. П. (1907–1972) – український педагог, самодіяльний композитор

II 541

Куроода Тацуо (1902–1992) – японський літературознавець, перекладач

I 648

Курченко Надія Володимирівна (1950–1970) – російська стюардеса

I 698; II 422, 571

Куткін Володимир Сергійович (1926–2003) – український художник

II 176, 496

Куценко Микола Антонович – політик

II 515

Кучма Леонід Данилович (1938) – Президент України (1994–2004)

II 382, 415, 556

Кушнір Василь Степанович – брат Кушніра Павла Степановича

I 676

Кушнір Леонід Степанович – брат Кушніра Павла Степановича

I 676

Кушнір Максим Степанович – брат Кушніра Павла Степановича

I 676

Кушнір Павло Степанович (1945–1984) – український письменник

I 406–407, 676

Кушнір Семен Степанович – брат Кушніра Павла Степановича

I 676

Кушнір Тетяна Степанівна – сестра Кушніра Павла Степановича

I 676

Кхан Рагат – індійський професор

I 543

Кюла Мадіс Михайлович – естонський перекладач

I 186–188, 604

Лавров Петро Лаврович (1823–1900) – філософ, соціолог, поет, публіцист

I 633

Лагода Валентин Костянтинович (1913–1991) – український письменник

II 92

Лагойда

II 267

Лазорський Микола (Коркішко Микола Панасович) (1884–1970)
– український письменник, журналіст, географ

II 521

Лакоба (Чичуєвич) Нестор Аполлонович (1893–1936) – абхазь-
кий державний діяч

I 381

Ланчак Ярослав Олександрович (1948) – український кіно-
режисер

II 514

Латяк Юрій (1933) – сербський письменник, громадський діяч,
журналіст

I 202

Лаціс Віліс (1904–1966) – латиський письменник, громадський
діяч

I 170

Ле Іван (Мойся Іван Леонтійович) (1895–1978) – український
письменник

I 39, 73, 116, 560, 571, 610, 651

Лебеденко Ф. – анонімний автор критичної статті про роман
“Собор” Гончара Олесея Терентійовича

I 229, 618, 621–622

Лебедев-Кумач (Лебедев) Василь Іванович (1898–1949) – росій-
ський поет

II 494

Левада Олександр Степанович (1909–1995) – український пись-
менник

II 174–175, 356

Левицький Василь Софронів (Софронів Василь) (1899–1975)
– український письменник, перекладач

II 537

Левін Борис Наумович (1919–2002) – український письменник

I 325–326, 517–518, 646, 723

Левченко Петро Олексійович (1856–1917) – український худож-
ник

I 598

Левченко Сергій Прокопович (1954) – редактор журналу «Апо-
строф» (м. Черкаси)

II 539

Левшин Олексій Іраклійович (1799–1879) – російський державний діяч

II 535

Легкий Зіновій Миколайович (1940) – український письменник

I 519, 722

Легкий Олександр Якович – працівник козельщинської газети “Розгорнутим фронтом”

II 138

Лейкіна – студентка Харківського університету

I 63

Лемешев Сергій Якович (1902–1977) – російській співак

I 84, 575

Ленін (Ульянов) Володимир Ілліч (1870–1924) – політичний діяч Російської імперії й Радянського Союзу, лідер російських більшовиків

I 15, 211, 213, 235, 245, 337, 342, 391, 469, 480, 526, 548, 591, 615, 624, 636, 675, 683, 695; II 15, 21, 60, 95, 97, 120, 164, 168, 205, 291, 313, 316, 325, 454, 492

Леонов Леонід Максимович (1899–1994) – російський письменник, громадський діяч

I 199–200, 339, 589, 695 ; II 164

Леонова Тамара Іванівна (1909–1973) – українська письменниця

I 62, 567

Леонтович Микола Дмитрович (1877–1921) – український композитор

II 379, 447

Леонтъєв Микола – поміщик

I 127

Лепкий Богдан Сильвестрович (1872–1941) – український письменник, літературознавець, перекладач, громадський, культурний діяч

II 493

Лепкий Левко Сильвестрович (1888–1971) – український письменник, композитор, художник

II 537

Лермонтов Михайло Юрійович (1814–1841) – російський поет

I 155

Лерхова Г. – словацька перекладачка

I 608

Лесів Василь Петрович (1949) – український письменник, журналіст, сценарист

II 548

Лещенко (Тиміш-Лещенко) Мирослава Пилипівна (1923–2011) – український критик, перекладачка

I 311, 468, 642

Ликов Карпо – батько родини Ликових

I 537

Ликови – сім'я самітників-старовірів, які проживали в тайзі у Сибіру

I 537–538

Липський Володимир Степанович (1940) – білоруський письменник, журналіст, громадський діяч

I 641

Лис Василь Михайлович (1934) – український письменник, журналіст

I 722

Лисенко – медсестра, дружина Лисенка Павла Єфремовича

I 412

Лисенко Василь Федорович (1921–1993) – український письменник, літературознавець

I 528

Лисенко Людмила Олександрівна (1948) – українська журналістка

II 568

Лисенко Микола Віталійович (1842–1912) – український композитор, диригент, громадський діяч, фольклорист

I 305, 726; II 66

Лисенко Павло Єфремович – правнук Тараса Шевченка по брату Йосипові

I 412

Лисенко М. М. – видавець

I 590, 640

Литвиненко Євген Петрович (1941) – український перекладач

II 548

Литвиненко Христина Дмитрівна (1883–1978) – українська поетеса

I 613

Лихачов Дмитро Сергійович (1906–1999) – російський учений-філолог, історик культури

II 165, 222

Лихоносов Віктор Іванович (1936) – російський письменник

II 135–136

Лібкнехт Карл (1871–1919) – міжнародний діяч

I 65–66, 71, 243; II 418

Лівшиць – комсомольський активіст Харківського університету

I 64, 565, 568

Лінтур Петро Васильович (1909–1969) – український літературознавець, фольклорист

II 91

Лір – легендарний король Британії

I 706

Лісняк Юрій Якович (1929–1995) – український перекладач, художник

I 673

Лісовський Олександр Миколайович (1861–1934) – український письменник, фольклорист, громадсько-культурний діяч

I 709

Лісун Люба – українська поетеса

I 613

Ліханов Альберт Анатолійович (1935) – російський письменник, громадський діяч

II 230

Ліщинська Святослава Олександрівна – концертмейстер

I 667; II 494

Лобко Михайло Сергійович – кобзар

II 541

Лобко Сергій Матвійович (1889–1980-ті) – кобзар, майстер із виготовлення кобз

II 541

Логвиненко Михайло Семенович (1921–2002) – український літературознавець, публіцист

I 443, 453

Локтюхов Є.Я. – робітник-металург

I 244

Ломідзе Георгій Йосипович (1914–1999) – літературознавець, член-кореспондент АН СРСР

I 588; II 71

Ломоносов Михайло Васильович (1711–1765) – російський учений-природодослідник, енциклопедист

I 702

Лондон Джек (Чейні Гріффіт Джон) (1876–1916) – американський письменник, публіцист, громадський діяч

I 82

Лонські

I 391–392

Лось Євдокія Яківна (1929–1977) – білоруська письменниця

I 641

Лубківський Маркіян Романович (1971) – український дипломат

I 345, 653

Лубківський Роман Мар'янович (1941–2015) – український письменник, літературознавець, перекладач, дипломат

I 178–179, 272, 345, 352, 666; II 98–99, 158, 445, 450, 489, 493, 513, 531

Лук'яненко – партійний працівник

II 189

Лук'яненко Левко Григорович (1928) – український державний, політичний діяч, дисидент

II 258

Лук'янов Сергій Володимирович (1910–1965) – актор театру, кіно

I 95

Лукач (див. Залка Мате [Бела Франкль])

Луків Микола Володимирович (1949) – український поет

II 125

Лукін – працівник газети “Правда”

I 284

Лукіянович (Лук’янович) Денис Якович (1873–1965) – український поет, літературознавець, перекладач, педагог

I 109, 120, 582

Лукс Валдіс (Вальдемарс) (1905–1985) – латвійський письменник, громадський діяч, журналіст

I 176

Луначарський Анатолій Васильович (1875–1933) – радянський державний діяч

I 600, 636–637

Лупан Леонід Сильвестрович (1915–1944) – український поет, письменник

I 151, 153, 594–595, 614; II 337, 549

Лупейко Віктор Юхимович (1929–2010) – український письменник, педагог

II 294

Лупій Олесь Васильович (1938) – український письменник, драматург

I 405, 408, 468, 609, 666–667; II 556

Лур’є Ноте (Натан) Михайлович (1906–1987) – єврейський письменник

II 404

Лутак Іван Кіндратович (1919–2009) – радянський партійний діяч

I 460, 692

Луценко Дмитро Омелянович (1921–1989) – український поет-пісняр

I 362, 497–498, 501, 712–713, 716; II 421

Луценко Іван Антонович (1915–2006) – український літературознавець

I 295

Луців Володимир Гаврилович (1929) – бандурист, концертний співак, тенор

II 261–262

Лученок Ігор Михайлович (1938) – білоруський композитор

I 666 ; II 494

Лучук Володимир Іванович (1934–1992) – український письменник, перекладач

II 292, 492, 495, 536

Лучук Іван Володимирович (1965) – український письменник, син Лучука Володимира Івановича

II 536

Людкевич Станіслав Пилипович (1879–1979) – український композитор, музикознавець, фольклорист

II 173, 492–493

Люксембург Роза (1871–1919) – діячка міжнародного робітничого руху

I 286

Ляхов Володимир Панасович (1940) – космонавт

I 460

Ляхова Н.

II 493

Магера Микола Никанорович (1922–2008) – український письменник

II 245, 518

Маєр Юліус Роберт (1814–1878) – німецький фізик

I 702

Мазепа Іван Степанович (1639–1709) – український політичний діяч, дипломат, гетьман Лівобережної України

I 708; II 150, 488, 535

Майборода Платон Іларіонович (1918–1989) – український композитор

I 156; II 495

Майданська Софія Василівна (1948) – українська письменниця

II 359–360, 556

Майфет Григорій Йосипович (1903–1975) – український літературознавець, письменник, перекладач

I 249, 623

Макаренко Антон Семенович (1888–1939) – український педагог
II 161, 189

Маківчук Федір Юрійович (1912–1988) – український письменник, публіцист
I 20

Маковеску Джордже (1913–2002) – румунський письменник, державний діяч, дипломат
I 380

Макогон Іван Васильович (1907–2001) – український скульптор
I 651; II 460

Максимів Любов
I 275

Максимова Є. – журналістка
II 475

Максимович Микола Григорович (1914–1981) – український учений, ректор Львівського державного університету ім. І. Я. Франка
I 651, 699

Максимович Михайло Олександрович (1804–1873) – український письменник, філолог, громадський діяч
I 340

Мала Олександра Федорівна (1905–1988) – мати Гончар (Малої) Валентини Данилівни
I 74, 442, 686

Маланчук Валентин Юхимович (1928–1984) – радянський партійний діяч
I 353, 513, 515–516; II 406

Маланюк Євген Филімонович (1897–1968) – український письменник, літературний критик
II 495

Маленкін Андрій Сергійович – партійний діяч
I 98, 580

Маленков Георгій Максиміліанович (1902–1988) – радянський державний, партійний діяч
I 574

Маленчук Леся – перекладачка
I 677

Малик (Сиченко) Володимир Кирилович (1921–1998) – український письменник

I 362–363, 660

Малиновська Маргарита Юріївна (1941–1983) – український прозаїк, літературознавець

I 222, 245, 326, 616, 621, 646

Малиновський Борис Миколайович (1921) – український учений-комп'ютерник

II 39

Малишко Андрій Самійлович (1912–1970) – український поет

I 16–17, 35, 67, 250, 272, 282, 347, 477, 550, 568; II 57, 407, 494

Малиш-Федорець Марія Євгенівна (1885 – 1960) – українська актриса

II 521, 562

Маловський Мар'ян Мартинович (1926–1993) – український художник

II 378–379

Манайло Федір Федорович (1910–1978) – український художник

I 361

Маневич Абрам Аншелович (1881–1942) – український, білоруський, американський художник

I 471

Маняк Володимир Антонович (1934–1992) – український письменник, публіцист, громадський діяч

I 528; II 95, 118–119

Маремпольський Василь Федорович (1927–2002) – український літературознавець

II 570

Маркевич Микола – керівник оркестру

I 668

Маркенд Джон Філіпс (1893–1960) – американський письменник

I 588

Марков Георгій Мокейович (1911–1991) – російський письменник

I 216, 410–411; II 10, 14, 431

Марконі Гульєльмо (1874–1937) – італійський радіотехнік

I 702

Маркс Карл (1818–1883) – німецький філософ, політеконом

I 91, 192, 208, 221, 282, 295, 346, 416, 520, 525, 542, 577, 636; II 10, 41, 43, 438

Маркуш Олександр Іванович (1891–1971) – український письменник, етнограф, журналіст

II 90

Марселла – педагог, авторка листа до О. Гончара (США)

I 719

Мартиненко Володимир Іванович (1953) – фотокореспондент полтавської газети “Комсомолец Полтавщини”

I 494, 710

Мартиненко Володимир Никифорович (1923–1988) – український дипломат

I 509

Мартинів Василь Іванович (1938–2006) – український письменник, журналіст

I 394–395, 668, 672; II 67, 69, 169–170, 239–240, 490, 515

Мартинів – родина Мартинова Василя Івановича

II 67

Мартич Юхим Маркович (1910–1981) – український письменник, публіцист

I 83, 338, 554

Марті Андре (1886–1956) – французький комуністичний діяч

I 591, 593

Марткович Ізраїль Борисович (1924) – учений-юрист

II 475

Мартович Лесь (Олекса Семенович Мартович) (1871–1916) – український письменник, громадський діяч

I 291, 297; II 159

Марченко Андрій Титович – бандурист

II 541

Марченко Наталія Григорівна (1946) – український літературознавець

I 722

Масарик Томаш Гарріг (1850–1937) – чеський політичний, державний діяч, філософ, історик

II 394

Масенко Терень (Терентій) Германович (1903–1970) – український поет

I 249–250

Масикевич Омелян Сидорович (1914–2002) – український письменник, перекладач, філолог

II 112–113

Масикевич Орест Сидорович (1911–1980) – український поет, перекладач, громадський діяч

I 653

Масляк Ярослав Іван (1909–1996) – український театральний діяч, культурний, громадський діяч, письменник-гуморист

II 521

Масол Віталій Андрійович (1928) – радянський партійний діяч, колишній прем'єр-міністр України

II 382

Матвієнко Ніна Митрофанівна (1947) – українська співачка

II 208, 380, 525

Матвійчук Микола Филімонович (1904–1993) – український літературознавець

I 666; II 492

Матвіяс Іван Григорович (1925) – український мовознавець

I 385

Матюк Віктор Григорович (1852–1912) – український композитор, фольклорист

II 493

Махненко Юрій Юхимович (1932–1989) – український письменник, публіцист

I 263, 307, 627

Махно Нестор Іванович (1888–1934) – український повстанський отаман, один із лідерів анархістського руху в Україні

I 113–114, 220–221, 262

Махновець Леонід Єфремович (1919–1993) – український літературознавець, історик, археолог, перекладач, бібліограф

II 74–75, 79, 81, 83–84, 454

Мацевич Аполлінарій Федотович (1926–1996) – український письменник, перекладач

I 612

Машеров Петро Миронович (1918–1980) – білоруський державний, партійний діяч

I 390–391

Мащенко Микола Павлович (1929–2013) – український кінорежисер, письменник

I 269, 271, 348; II 18, 237, 421–422

Маюк Дмитро Федорович – учитель-філолог

I 157–158

Маяковський Володимир Володимирович (1893–1930) – російський поет

I 86, 499; II 351, 551

Медведєв Дмитро Миколайович (1898–1954) – командир партизанського загону, Герой Радянського Союзу

I 147

Медвідь (Медведєв) В'ячеслав Григорович (1951) – український письменник

II 209, 435

Межелайтіс Едуардас (1919–1997) – литовський поет

I 698; II 146–147

Мейгеш Юрій (1925–1999) – український письменник

II 90

Мележ Іван Павлович (1921–1976) – білоруський письменник, публіцист

I 318

Мельник Володимир – український літературознавець, зять Шумила Микити Михайловича

II 331

Мельничук Богдан Іванович (1937) – український літературознавець

II 445

Мельничук Юрій Степанович (1921–1963) – український письменник

I 151

Меншиков Олександр Данилович (1673–1729) – російський державний і військовий діяч

I 606; II 488

Мережковський Дмитро Сергійович (1865–1941) – російський письменник, філософ, критик

I 274, 317

Мерзленко Віктор Іванович – бандурист

II 541

Метельський Є.

II 547

Мечников Ілля Ілліч (1845–1916) – український і російський біолог

II 460

Мешко Оксана Яківна (1905–1991) – українська правозахисниця

I 621, 644

Мещеряк Микола Іванович (1931–1996) – український перекладач

II 421

Микита Володимир Васильович (1931) – український художник

I 361

Микитась Василь Лазарович (1924–1999) – український літературознавець

II 12, 434

Микитенко Іван Кіндратович (1897–1937) – український письменник

I 603, 605, 612, 615; II 204

Миклухо-Маклай Микола Миколайович (1846–1888) – український мандрівник, етнограф

II 563

Микола II Романов (1868–1918) – останній російський імператор

II 544

Миколаєнко Микола Антонович (1919) – український письменник

I 159, 497, 596

Миколайчук Іван Васильович (1941–1987) – український актор, сценарист, кінорежисер

I 647; II 141, 426

Миколайчук Марія Євгенівна (1941) – українська співачка, акторка, дружина Миколайчука Івана Васильовича

II 141, 208

Милявська Галина – українська поетеса, педагог

I 279, 613

Милявський В – студент Харківського університету

I 64

Минко Василь Петрович (1902–1989) – український письменник

I 83, 250 ; II 116, 423, 468

Минко Любов – дружина Минка Василя Петровича

II 423

Мирний Володимир Степанович (1935) – український письменник

I 286, 597, 635

Мирний Панас (Рудченко Панас Якович) (1849–1920) – український письменник

I 215, 267, 287, 306, 337–338, 369, 374, 511, 520–523, 600, 650, 723; II 305, 521

Мирошніченко Віктор Опанасович (1936–2001) – український актор, режисер

II 195–196

Мисик Василь Олександрович (1907–1983) – український письменник, перекладач

II 140

Мисник Прокіп Дмитрович (1915–1978) – український літературознавець, письменник, критик, журналіст

I 660

Мисько Еммануїл Петрович (1929–2000) – український скульптор

II 450

Михайленко Анатолій Григорович (1939–2007) – український письменник, журналіст

II 160, 253, 487

Михайленко Й. (див. Шалата Михайло Йосипович)

Михайлець Микола Семенович – український учений

I 388–390

Михайлов Микола Олександрович (1906–1982) – радянський партійний, державний діяч

I 37, 39, 560

Михалков Сергій Володимирович (1913–2009) – російський письменник, публіцист

I 191; II 188, 441

Мікловда Олександр Іванович (1940) – український графік

II 505

Мілявська

I 279

Міненко Іван Дмитрович (Дорожний Іван) (1897–1937) – український письменник

II 259

Мітчелл Маргарет (1900–1949) – американська письменниця

II 200

Міцкевич Адам (1798–1855) – польський поет

II 284

Мішурін Олексій Олександрович (1912–1982) – режисер, сценарист, кінооператор

I 698; II 571

Міщенко Леоніла Іванівна (1922–2004) – український літературознавець

I 666

Міщенко Н. – педагог

II 454–455

Міщенко Олександр Володимирович (Олесь Воля) (1952) – український письменник, публіцист

II 136, 138, 156–157, 262, 526

Міщенко Опанас – земляк Міщенка Олександра Володимировича (Волі Олесь)

II 137

Міщук О.

II 493

Мовчан Павло Михайлович (1939) – український письменник, перекладач, політик, громадський діяч

I 205–206, 611; II 343, 500, 508, 542, 553

Модер Янко (1914–2006) – словенський письменник, перекладач, публіцист

I 380–381

Мокрієв Юрій Олексійович (1901–1991) – український письменник

I 83

Молотов (Скрябін) В'ячеслав Михайлович (1890–1986) – радянський політичний, державний діяч

I 62

Мольнар Михайло Ілліч (1930) – чеський і словацький літературознавець, україніст

I 196–197, 201, 203, 317, 332–333, 608–609

Моравія Альберто (1907–1990) – італійський письменник, журналіст, літературний критик

II 118

Моргаєнко Петро Давидович (1922–1991) – український письменник, літературознавець

I 651

Моргун Володимир Федорович (1947) – український учений-психолог

I 531, 726

Моргун Федір Трохимович (1924–2008) – український письменник, державний, політичний діяч

I 335–337, 393–394, 459, 504, 531, 649, 657, 711; II 59, 163, 446–447, 488

Моренець Володимир Пилипович (1953) – український літературознавець

II 297

Мороз Анатолій Трохимович (1928) – український письменник, літературознавець

I 123, 197, 201

Мороз І. – автор статті про роман “Собор” Гончара Олесь Терентійовича

I 243, 620

Морозов Костянтин Петрович (1944) – перший міністр оборони України

II 353

Морозова Феодосія Прокопівна (1632–1675) – діячка російського розколу, бояриня

I 606

Морозюк В. Д. – голова колгоспу (село Нове Ізяславського району Хмельницької області)

II 310

Мулява Володимир Савелійович (1937) – український військовик, науковець

II 353

Муравецька Валентина

II 318, 380, 547

Муравйов Михайло Артемович (1880–1918) – більшовицький військовий діяч

II 299

Муравйов-Апостол Іван Матвійович (1770–1851) – письменник, перекладач, дипломат

I 494, 709

Муравйов-Апостол Іполит Іванович (1805–1826) – прапорщик, декабрист, син Муравйова-Апостола Івана Матвійовича

I 494, 710

Муравйов-Апостол Матвій Іванович (1793–1886) – підполковник російської армії, декабрист, син Муравйова-Апостола Івана Матвійовича

I 494, 709

Муравйов-Апостол Сергій Іванович (1796–1826) – підполковник російської армії, декабрист, син Муравйова-Апостола Івана Матвійовича

I 494, 709

Муравйови-Апостоли – шляхетний рід, що походив від реєстрового козака Миргородського полку Апостола

I 708–709

Муратов Ігор Леонтійович (1912–1973) – український письменник, перекладач, драматург

I 388–390, 551, 651; II 297, 537

Муратов Олексій Ігорович – син Муратова Ігоря Леонтійовича, український письменник, перекладач

II 537

Мусієнко Олекса Григорович (1935–2002) – український письменник

II 167, 489

Мушкетик Юрій Михайлович (1929) – український письменник

I 544, 647, 712; II 96, 132, 147, 162, 167, 178, 222–223, 244, 254, 301, 328, 358, 454, 462, 464, 475, 513, 568

Мякушка Павло – журналіст, друг юнацьких літ Гончара Олеся Терентійовича

I 614

М'ястківський Андрій Пилипович (1924–2003) – український письменник, перекладач

I 144

Навроцький Володимир Михайлович (1847–1882) – український економіст, публіцист, літературний критик, громадський діяч

I 663

Нагнибіда Микола Львович (1911–1985) – український поет

I 123, 195; II 346, 445

Надім'янов Василь Федорович (1927–1988) – учений-історик, ректор Дрогобицького державного педагогічного інституту ім. І. Я. Франка (1973–1988)

II 492

Наєнко Кузьма Михайлович (1905–1985) – батько Наєнка Михайла Кузьмовича

II 454

Наєнко Михайло Кузьмович (1938) – український літературознавець, письменник

I 517, 721; II 76–77, 149, 454–455

Наливайко Северин (бл. 1560–1597) – козацький ватажок, керівник козацького повстання в Україні й Білорусі

I 315, 328

Нападій Станіслав – працівник українського посольства у Швейцарії

II 33

Нарбут Віра Павлівна – дружина Нарбута Георгія (Юрія) Івановича, мати Нарбута Данила Георгійовича

II 128

Нарбут Георгій (Юрій) Іванович (1886–1920) – український художник-графік

II 128, 474

Нарбут Данило Георгійович (1916–1998) – український художник, син Нарбута Георгія (Юрія) Івановича

II 128–130, 474

Наріжний Василь Трохимович (1780–1825) – український і російський письменник, етнограф

I 356

Наровчатов Сергій Сергійович (1919–1981) – російський поет, журналіст

I 555

Науменко Ісай Васильович (1915–1960) – український поет, журналіст

I 59, 86, 575

Невідомий адресант

I 434

Невський Олександр Ярославович (бл. 1220–1263) – російський державний діяч, полководець, князь новгородський, великий князь володимирський

I 257

Негода Лідія Терентіївна – дружина Негоди Миколи Тодосійовича

II 129, 415

Негода Микола Тодосійович (1928–2008) – український письменник

I 285–286, 460–461, 634; **II** 128–130, 414–415, 474

Некрасов Віктор Платонович (1911–1987) – російський письменник, дисидент, емігрант

I 125–126, 165–166

Немирович Іван Олексійович (1928–1986) – український письменник, бандурист

II 541

Немченко Іван Прокопович – редактор талалаївської газети “Трибуна хлібороба”

I 450

Непорожній Олександр Степанович (1921–1998) – український педагог, краєзнавець

I 383, 668

Нерон Клавдій Цезар Август Германік (37–68) – римський імператор

II 344

Неру Дживархалал (1889–1964) – політичний, державний діяч Індії

I 532; **II** 97

Нестор (бл. 1055 – бл. 1133) – видатний український письменник, літописець

I 537

Нечаєва – редакторка

I 36

Нечай Михайло Потапович (1919–1996) – український письменник

I 120, 182, 184, 520, 602; **II** 228–229, 511

Нечуй-Левицький Іван Семенович (1838–1918) – український письменник, перекладач

I 267, 306, 632; **II** 65, 157, 196, 207–208, 449, 501, 504

Нижанківський О. – композитор

II 493

Нижник Ігор Йосипович (1935–2013) – український письменник

I 667

Низовий Микола Андрійович (1937) – професор, книгознавець

I 620

Нирко Олексій Федорович (1926–2005) – бандурист, педагог, публіцист, дослідник кобзарства Криму й Кубані

II 541

Нитченко Дмитро Васильович (Чуб Дмитро) (1905–1999) – український літературознавець, письменник

II 251, 253, 269–270, 281, 285–287, 323–324, 364, 366, 375, 377, 381–382, 388, 521–522, 527, 530, 532, 542, 546, 557, 562–565

Ничик Микола – шахтар (м. Новокузнецьк Кемеровської обл.)

II 547

Нізамі Гянджеві Абу Мухаммед Ільяс Ібн-Юсуф (бл. 1141–1203) – азербайджанський поет

I 37, 558

Нікітін Іван Савич (1824–1864) – російський поет

I 721

Нікітін Петро Аркадійович (1906–1968) – російський письменник

I 126

Нікітін Тарас Григорович (1947–1993) – український письменник

I 597; II 561

Нікітіна Катерина Петрівна (1938) – дружина Нікітіна Тараса Григоровича

II 375

Нікулін Лев Веніамінович (1891–1967) – російський письменник, журналіст

I 188

Нікуліна Наталія Петрівна (1947–1997) – українська поетеса, журналістка

II 243, 401–403

Ніщинський Петро Іванович (1832–1896) – український композитор, поет-перекладач

I 667; II 379

Новак Я. – завідувач відділу листів дніпропетровської газети “Зоря”

I 620

Новиченко Леонід Миколайович (1914–1996) – український літературознавець

I 51, 73, 75, 123, 160, 293, 352, 372, 391, 398, 527, 533, 553–554, 562–563, 571–572, 574, 587, 656, 673, 717–719; II 37, 147, 454

Новосельцева Ізіда Зіновіївна (1922–2001) – російська перекладачка

I 283–284, 601, 606–608, 628, 633, 646; II 270–271, 457, 474, 484, 568

Ножка К. С. – дніпропетровський бандурист

II 541

Носань Сергій Лукич (1939) – український письменник

I 386–387; II 155, 157, 166, 198–199, 227, 250, 273, 305, 329, 331, 489, 502, 511, 527, 539

Носачевський Василь Іванович (1885–1962) – вокаліст, гусяр, бандурист

II 541

Нятко Поліна Мусіївна (1900–1994) – актриса, режисер, театральний педагог

I 651

Овечкін Валентин Володимирович (1904–1968) – російський письменник

I 335

Овідій (Публій Овідій Назон) (43 до н. е. – бл. 18 н. е.) – римський поет

I 351, 655

Овод Валентина Яківна (1947) – українська письменниця

II 160, 162, 487

Овсійчук Володимир Антонович (1924) – український мистецтвознавець, педагог

II 556

Овсюк Олександр Михайлович (1939) – український дипломат, письменник

I 673

Овчаренко Іван Микитович – педагог, краєзнавець

II 148

Овчаренко Федір Данилович (1913–1996) – радянський партійний працівник, український учений

I 247, 303

Овчаров Григорій Філатович (1904) – український літературознавець

I 263

Огоновський Омелян Михайлович (1833–1894) – український літературознавець, мовознавець, етнограф, громадський діяч

I 633

Огульчанський Юрій Антонович (1932–2007) – український громадський діяч

II 356, 554

Озерний Карпо – воїн Другої світової війни

I 268

Озерний Микола – воїн Другої світової війни, син Озерного Карпа

I 268

Олег (р. н. невід. – 912) – київський князь

II 453

Олійник Борис Ілліч (1935) – український поет, державний, громадський діяч

I 377, 397, 400, 407, 409, 416, 425, 456, 465–466, 471, 486–487, 533, 536–537, 667, 674, 677, 692, 694, 711, 716, 722; II 29, 49, 57, 66, 76, 108, 124, 148, 167, 178, 182, 196–197, 219, 222–223, 235, 241, 254, 275, 284, 322, 450, 454, 471, 483–484, 497, 508, 516, 531, 547

Олійник Микола Якович (1923–1997) – український письменник

I 647 ; II 87, 218

Олійник Мирослава – студентка Дрогобицького державного педагогічного інституту ім. І. Я. Франка

I 668

Олійник Степан Іванович (1908–1982) – український письменник

I 460; II 310

Олійник Тамара Василівна (1935) – дружина Олійника Бориса Ілліча

I 377, 408, 767

Ольга (р. н. невід. – 969) – велика княгиня київська

II 553

Ольга Юріївна – дочка Долгорукого Юрія

II 75

Омельченко Володимир Іванович (1924–1975) – український поет, літературознавець

I 195, 607

Онишкевич-Залеська Лариса-Марія-Любов (1935) – українознавець

II 359–360

Онищенко Іван Юхимович (1927–2000) – український дипломат, журналіст

I 398, 407, 424

Онуфрієнко Василь Йосипович (1920 – 1992) – український поет, журналіст

II 521, 530

Опанасюк Олексій Євменович (1936–2011) – український письменник

I 349, 654; II 212, 505

Орджонікідзе Георгій (Серго) Костянтинович (1886–1937) – радянський державний, партійний діяч

I 292, 512

Ординат Н. – студентка Дрогобицького державного педагогічного інституту ім. І. Я. Франка

I 667

Орел Лідія Григорівна (1962–2008) – український етнограф

II 41–42, 440

Орест Михайло (Зеров Михайло Костьович) (1901–1963) – український поет, перекладач

II 253, 287, 533

Орешкін-Іволгін Віктор Миколайович – директор Миколаївського суднобудівного заводу ім. Андре Марті

I 141, 591

Орленко – генерал

II 469

Орлик Марія Андріївна (1930) – радянський державний, громадський діяч

II 209, 222–223

Орлик Петро – редактор дніпропетровської газети “Зоря”

I 243, 247, 620, 622

Орлов Георгій Никифорович (1900–1961) – російський артист

I 104

Орлов Сергій Сергійович (1921–1977) – російський поет

I 555

Орлова Н. – російська перекладачка

I 629

Осадчий Михайло Григорович (1936–1994) – український письменник, журналіст

I 275

Оскоцький Валентин Дмитрович (1931–2010) – російський літературознавець, публіцист

I 271

Осмомисл Ярослав (1130–1187) – князь галицький, син Володимира Великого

II 46, 74–75, 84–85, 454, 456

Остап’юк Петро Дмитрович – мешканець с. Велесніва Монастирського району Тернопільської області

I 463

Острик Михайло Михайлович (1927–1987) – український літературознавець

II 297

Островський Арсеній Георгійович (1897–1989) – російський літературознавець, перекладач

I 104

Островський Микола Олексійович (1904–1936) – письменник

I 440, 449, 468, 689; II 73

Отець Федір

II 314

Охмакевич Микола Федорович (1937–2013) – український журналіст

II 172

Очерет Василь (Барка Василь Костянтинович) (1908–2003) – український письменник

II 259

Очеретний Володимир Феодосійович (1938–2005) – український журналіст, краєзнавець, фотохудожник

II 378–379

Павленко А. – перекладач

II 276

Павленко Оксана Трохимівна (1896–1991) – українська художниця

II 255–256, 524

Павленко Петро Андрійович (1899–1951) – російський письменник, сценарист

I 44

Павличко Дмитро Васильович (1929) – український письменник, державний, громадський діяч

I 255, 315–316, 352, 364, 377, 407, 424, 465, 467, 485, 513, 528, 620, 656;
II 37, 109–110, 147, 219, 258, 284, 343, 385, 445, 465–466, 494, 508, 513, 515, 531, 542, 553

Павлишин Марко Романович (1955) – австралійський літературознавець українського походження

II 521, 530

Павловська Ольга – українська співачка

I 634

Падалка Іван Іванович (1894–1937) – український художник

II 524

Падалка Петро Костянтинович (1909–1991) – український літературознавець

II 470

Паламаренко Анатолій Несторович (1939) – український артист

II 208, 290

Паламарчук Леонід Сидорович (1922–1995) – український мовознавець

I 403–404

Палійчук Борис Дмитрович (1913–1995) – український письменник, сценарист

I 333

Пан Каньовський (див. Потоцький Микола)

Панамаренко – колега Дородніцина Анатолія Олексійовича

II 193

Панко Федір Савович (1924–2007) – український майстер народного декоративного розпису

I 683

Паночко Михайло Миколайович (1940–2009) – український мовознавець

II 493, 495

Панч (Панченко) Петро Йосипович (1891–1978) – український письменник

I 15–16, 37–38, 212, 329, 347, 549, 551, 571, 608, 610, 614, 623, 651; II 116, 455

Панченко Володимир Євгенович (1954) – український літературознавець, письменник

I 458; II 98, 168–169, 460, 490

Панченко Марина – онука Панча (Панченка) Петра Йосиповича

I 74, 571

Панченко Тетяна Петрівна – дружина Панча (Панченка) Петра Йосиповича

I 15

Панчишин

II 525

Панчі – родина Панча (Панченка) Петра Йосиповича

I 549

Паньків Любомира – концертмейстер

I 667

Параска-Мальцовська Марія (1951) – письменниця, журналіст (Словаччина)

I 488, 507–508, 701

Паращук Надія Арсенівна – мати Паращука Сергія Олександровича

II 366

Паращук Сергій Олександрович – український письменник, педагог

II 366–367

Пархоменко М. – автор статті про роман “Тронка” Гончара Олесея Терентійовича

II 471

Пархоменко Олександр Іванович – український письменник

I 528

Пархоменко Юрій Васильович (1927–1973) – український сценарист

II 424–427

Пастернак Борис Леонідович (1890–1960) – російський письменник

I 700

Патока Г. – автор статті про роман “Собор” О. Гончара

I 620

Патон Борис Євгенович (1918) – український учений, президент НАН України

II 483

Патріарх Мстислав (Скрипник Степан Іванович) (1898 – 1993) – український церковний діяч, Патріарх Київський і всієї України (Українська автокефальна православна церква)

II 528

Паулс Раймонд (1936) – латиський композитор, піаніст

II 278

Паустовський Костянтин Георгійович (1892–1968) – російський письменник

I 165, 169, 317, 589–600, 651

- Пахльовська Оксана Єжи-Янівна (1956) – українська поетеса, перекладачка, літературознавець, дочка Костенко Ліни Василівни
II 175, 252
- Пашкевич Анатолій Максимович (1938–2005) – український композитор, хоровий диригент
I 286, 634
- Пащенко
I 248
- Пащенко Володимир Михайлович (1950) – український письменник, учений-географ
II 199, 502
- Пельше Арвід Янович (1899–1983) – радянський державний діяч
I 600
- Пенцак М. – студентка Дрогобицького державного педагогічного інституту ім. І. Я. Франка
I 667
- Первенцев Аркадій Олексійович (1905–1981) – російський письменник, сценарист, публіцист
I 133–134, 185–186
- Первомайський Леонід Соломонович (Гуревич Ілля Шльомович) (1908–1973) – український письменник, перекладач
I 16, 23, 549, 551, 553, 612, 615, 647; II 346
- Перебийніс Петро Мойсейович (1937) – український письменник
II 213–214, 259, 371–372, 505
- Перерва Анатолій Антонович (1949) – український поет
II 140–141, 160
- Перхем Хілда – перекладачка
I 511, 719
- Перцов Віктор Йосипович (1898–1980) – літературознавець
I 126
- Песталоцці Йоганн Генріх (1746–1827) – швейцарський педагог
I 306
- Петефі Шандор (1823–1849) – угорський поет
I 534

Петлюра Симон Васильович (1879–1926) – український громадсько-політичний, державний діяч, публіцист

I 599; II 369

Петренко Павло Йосипович (Ган О., Ган Яків) (1903–1982) – український літературознавець, письменник

I 24, 554

Петренко Юрій Петрович (1928) – український поет

I 496

Петриненко (Паливода) Діана Гнатівна (1930) – українська співачка

II 208

Петрицький Анатолій Галактіонович (1895–1964) – український художник

I 346; II 447

Петро I (1672–1725) – російський імператор

II 150, 488

Петров Іван Юхимович (1896–1958) – радянський воєначальник

II 82

Петровський Олександр Іванович – працівник апарату Спілки письменників України

I 161

Петровцій Іван Юрійович (1945–2016) – український письменник, перекладач, громадський діяч

II 296

Пилипенко Михайло Михайлович (1919–1957) – поет, журналіст

I 63–64

Пилипенко Михайло Харлампійович (1888–1952) – український актор

I 568; II 407

Пилипенко Семен Іванович – кобзар

II 541

Пилипенко Тетяна Юріївна – актриса, сестра Юри Гната Петровича, дружина Пилипенка Михайла Харлампійовича

II 407, 568

Пимен (Сергій Михайлович Ізвєков) (1910–1990) – Патріарх Московський і всієї Русі

I 695

Пир'єв Іван Олександрович (1901–1968) – російський кінорежисер

I 95–96

Писаренко Сергій Григорович (1920–1989) – український журналіст

II 120–121, 470–471

Писарєв Дмитро Іванович (1840–1868) – російський літературний критик, публіцист

I 53, 564

Підбуртний Сидір – побратим Юренка Олеся Степановича

II 186

Підгайний Семен Олександрович (1907–1965) – український історик, письменник, громадсько-політичний діяч, археограф

II 287

Підгорний Микола Вікторович (1903–1983) – радянський державний, партійний діяч

I 165

Піддубний Іван Максимович (1871–1949) – український спортсмен, професійний борець

I 430, 551

Підмогильний Валер'ян Петрович (1901–1941) – український письменник

II 359

Підсуха Олександр Миколайович (1918–1990) – український письменник, перекладач

I 36

Пікассо Пабло (1881–1973) – іспанський і французький художник

I 668

Пільгук Іван Іванович (1899–1984) – український письменник, літературознавець, педагог

I 369, 551

Пінчук Степан Петрович (1930–2012) – український літературознавець, перекладач

II 83, 456

Пісецька Галина

I 514

Пірогов (Пирогов) Олександр Степанович (1899 – 1964) – російський співак

I 84, 575

Піщанюк Юрій Іванович – брат Лупана Леоніда Сильвестровича

I 151–154, 594

Плавка Андрей (1907–1982) – словацький письменник

I 378

Плав'юк Микола Васильович (1925–2012) – український політичний діяч, публіцист

II 546

Плачинда Сергій Петрович (1928–2013) – український письменник, публіцист

I 651, 724 ; II 460

Пліній Молодший (Гай Пліній Цецилій Секунд) (61 або 62– бл. 114) – римський письменник, державний діяч

II 344

Плужник Євген Павлович (1898–1936) – український письменник

I 300

Погодін (Стукалов) Микола Федорович (1990–1962) – сценарист, драматург, журналіст

I 55, 565

Погребенник Федір Петрович (1929–2001) – український літературознавець

I 354; II 292–293

Погрібний Анатолій Григорович (1942–2007) – український літературознавець, письменник, громадський діяч

II 143–144, 241, 382, 407, 482, 497, 499, 568

Погрібний Віктор Олексійович (1935) – український журналіст, поет, публіцист

I 462, 464, 692, 694; II 28–29, 436

Подвойська Ніна Миколаївна – дочка Подвойського Миколи Ілліча

II 439

Подвойський Микола Ілліч (1880–1948) – радянський партійний, військовий діяч

II 439

Поджіо Олександр Вікторович (1798–1873) – декабрист

I 188, 605

Подолян Микола Петрович (1923) – український письменник, журналіст

I 514

Познанська Марія Авакумівна (1917–1995) – українська поетеса

I 23

Покальчук Юрій Володимирович (1941–2008) – український письменник, літературознавець

I 233; II 485

Покотило Ніна Олексіївна (1947) – український політик

II 382

Покрас Дмитро Якович (1899–1978) – радянський композитор, диригент, піаніст

II 494

Покровський А. Г. (1952) – російський письменник

II 464

Полевой Борис Миколайович (1908–1981) – російський письменник, журналіст

I 140, 150, 591, 593

Поліщук Валер'ян Львович (1897–1942) – український поет

II 493, 495

Половець Володимир Михайлович (1937) – український учений

I 490

Полонський Радій Федорович (1930–2003) – український письменник, публіцист, перекладач

II 161

Полторацький Олексій Іванович (1905–1977) – український письменник, публіцист, літературознавець

I 243, 552, 673; II 236

Полянкер Григорій Ісакович (1911–1998) – український і єврейський письменник

II 184, 499

Полянський Левко Ілліч – побратим Влизька Олекси (Олексія) Федоровича

I 213

Поль Олександр Миколайович (1832–1890) – український краєзнавець

II 545

Пономаренко Світлана Андріївна (1928–2008) – кіномитець

I 261–262

Пономарів Олександр Данилович (1935) – український мовознавець, перекладач, публіцист

II 548

Попеску Думітку Радун (1936) – румунський письменник

II 112

Попов Володимир Федорович (1907–2001) – російський письменник

I 52, 563

Попов Олександр Степанович (1859–1906) – російський фізик

I 702

Попович Оксана – дочка Попович Олени

I 291, 297

Попович Олена – письменниця

I 290–291, 297

Поповкін Євген Юхимович (1907–1968) – російський письменник

I 118, 133, 176, 584, 601

Поповський Анатолій Михайлович (1935) – український мовознавець

II 495

Портер Кетрін Енн (1890–1980) – американська письменниця, журналістка, громадська діячка

I 694, 700

Портний Олександр – самодіяльний композитор

I 506

Портников Віталій Едуардович (1967) – український журналіст, публіцист

II 530

Посікіра Микола Михайлович – український скульптор

II 469

Потапов – працівник газети “Правда”

I 284

Потебня Олександр Опанасович (1835–1891) – український мовознавець, філософ, фольклорист, етнограф, літературознавець, громадський діяч

I 656, 669; II 442, 571

Потоцький Микола (пан Каньовський) – канівський староста

II 205

Потоцький Юзеф (1695–1764) – військовий, політичний діяч Речі Посполитої

II 205

Потушняк Федір Михайлович (1910–1960) – український письменник, етнограф, археолог

II 90

Походзіло Микола Улянович – український літературознавець-методист

I 695

Предаєвич Віра Леонідівна (1926–2003) – українська актриса

I 651

Прикордонний Дмитро – журналіст

I 118

Прилюк Дмитро Михайлович (1918–1987) – український письменник, публіцист

II 407

Примаков Віталій Маркович (1897–1937) – радянський воєначальник

I 670

Приходько Надія Юхимівна (1926–1980) – українська письменниця

II 423–424

Причепа (див. Слабченко Михайло Єлисейович)

Прісняков Володимир Федорович (1937–2009) – український учений у галузі ракетно-космічних двигунів

II 463

Прістлі Джозеф (1733–1804) – англійський хімік

I 701

Прокопенко Гаврило Никифорович (1922–2005) – український письменник, перекладач, педагог

I 189–190, 247–248, 441, 454, 622–623

Прокопович Світлана Костянтинівна – родичка Солоухіна Володимира Олексійовича

I 319

Прохоров Олександр Михайлович (1916–2002) – російський фізик, академік АН СРСР

I 702

Пругло Тимофій – український журналіст

II 471

Пуппо Ігор Петрович (1931–2010) – український письменник

I 296; II 332, 415

Пустинський Й. – завідувач відділу культури дніпропетровської газети “Зоря”

I 59, 565

Пуччіні Джакомо (1858–1924) – італійський композитор

I 667

Пушак Любомир – студент Дрогобицького державного педагогічного інституту ім. І. Я. Франка

II 493

Пушик Степан Григорович (1944) – український письменник, літературознавець, перекладач

I 291, 297; **II** 46, 74, 83–84, 205–206, 243–244, 435, 442, 453–454, 456–457, 517

Пушкін Олександр Сергійович (1799–1837) – російський письменник

I 118, 217, 525, 600, 693, 708–709; **II** 35, 44, 121, 374, 437–438, 488, 536

Пушкіна Марія Олександрівна – мати Данилевської Софії Миколаївни

I 709

Пчілка Олена (див. Драгоманова-Косач Ольга Петрівна)

Пшеничний Євген Вікторович (1946) – український літературознавець

II 494

П'юзо Маріо (1920–1999) – американський письменник, кіносценарист

I 673

П'янов Володимир Якович (1921–2006) – український літературознавець, перекладач, журналіст

I 72, 75, 296, 546, 571; **II** 247, 519, 562–563

Рабле Франсуа (1494–1553) – французький письменник

II 96

Рагойша В'ячеслав Петрович (1942) – білоруський літературознавець

II 547

Радевич Борис Леонідович (1912–1992) – український письменник, перекладач

I 23

Раєвський Микола Миколайович (1771–1829) – російський полководець

I 605 ; **II** 152

Райніс Ян (Пліекшанс Яніс Крим'янович) (1865–1929) – латиський письменник, громадський діяч

I 173, 217

Раковський Християн Георгійович (1873–1941) – більшовицький політичний діяч болгарського походження

II 186

Распутін Валентин Григорович (1937–2015) – російський письменник

II 178, 198, 464, 472, 502

Ратнер Олександр Григорович (1947) – український письменник, перекладач

II 165–166, 220, 489, 509

Ратушна Лариса (Ляля) Степанівна (1921–1944) – учасниця підпільного руху в Україні у роки Другої світової війни, Герой Радянського Союзу

I 152

Рафаель (Раффаело) Санті Санціо (1483–1520) – італійський живописець, архітектор

I 87, 576

Рахманінов Сергій Володимирович (1873–1943) – російський композитор, піаніст, диригент

I 274

Рахманний Роман Дмитрович (1918–2002) – український журналіст, публіцист, літературознавець

II 555

Ребро Петро Павлович (1932–2014) – український письменник, перекладач, громадський, культурний діяч

I 195–196, 607; II 167–168, 210–211, 217, 279–280, 372, 374, 416–417, 489, 504, 530, 560–561, 569–570

Ревакович Марія (1960) – українська поетеса

II 548

Редер Андрій – знайомий Батюка Віктора Гавриловича

I 410

Рембрандт Гарменс ван Рейн (1606–1669) – голландський живописець, гравер

I 87, 576

Реп'ях Станіслав Панасович (1938–2012) – український письменник, перекладач

I 490; II 334–335

Речмедін Леонід – співавтор критичної статті про повість М. Щепенка

II 523

Резнік

I 43

Ржига Богуміл (1907–1987) – чеський письменник

I 687

Ржига В'ячеслав Федорович (1883–1960) – російський літературознавець

II 74

Рибак Йозеф – чеський письменник, публіцист

I 655, 687

Рибак Натан Самійлович (1913–1978) – український письменник

I 52–53, 61, 564, 610

Рибаков Анатолій Наумович (1911–1988) – російський письменник, сценарист

II 167

Ривлін Аркадій Ісаакович (1915–2007) – український поет

I 52

Рильський Максим Тадейович (1895–1964) – український поет, перекладач, публіцист, громадський діяч

I 119, 136, 155, 162–163, 169, 188, 201, 206, 212, 241, 252, 347, 354, 500, 502, 551, 587, 598–600, 604, 604, 611, 614, 651–652, 678, 716; II 49, 55, 80, 185, 201, 204, 247, 283, 286, 346, 359, 406–407, 428, 443, 519

Рильські – родина Рильського Максима Тадейовича

I 354

Рип'ян

II 112

Різник Олекса Онисимович – збирач українського фольклору

I 392

Ріхтер Святослав Теофілович (1915–1997) – російський піаніст

II 110, 466

Рогова Ніна Василівна – російський перекладач

II 472

Роговий Феодосій Кирилович (1925–1992) – український письменник

I 228; II 70, 99–100, 114, 122, 145–146, 154, 226, 301, 414, 461, 464, 468, 472, 511, 538

Роговий Юрій Феодосійович (1957) – український письменник, син Рогового Феодосія Кириловича

II 414

Рогоза Борис Петрович (1934–2004) – український прозаїк, літературознавець, публіцист

I 515; II 17, 37, 60, 226, 286, 289, 358, 510

Розумієнко Омелян Дмитрович (1905–1980) – український письменник

II 259

Розумик Н. – авторка статті про І. М. Чендея

II 296

Роман Михайло Петрович (1930) – український літературознавець

I 384–385; II 52–53, 102–103, 211–212, 224–225, 240–241, 444, 462

Романенко Варвара Степанівна – помічниця доглядача могили Шевченка Тараса Григоровича Ядловського Івана Олексійовича

II 34

Романови – боярський рід, царська (з 1613), імператорська (з 1721 до 1917) династія в Росії

II 465

Романченко Іван Савич (1894–1977) – український літературознавець, педагог

I 281, 632

Романченко Микола Захарович (1921–1991) – український письменник

I 353–354

Россельс Володимир Михайлович (1914–1999) – російський літературознавець, поет, перекладач

I 38, 558–559

Ротач Алла Олександрівна (1930) – український музеєзнавець, філолог, дружина Ротача Петра Петровича

II 471

Ротач Петро Петрович (1925–2007) – український літературознавець, письменник, краєзнавець, громадський діяч

I 418–419, 422–423, 450, 679, 681, 690; II 206, 503

Рошко Клавдія (1924) – українська поетеса

II 521

Рубенс (Рюбенс) Пітер Пауль (1577–1640) – фламандський живописець

I 87, 576

Рубчак Іван Дем'янович (1874–1952) – український співак, актор

II 521

Руданський Степан Васильович (1834–1873) – український письменник

I 369; II 400, 488, 521, 567

Рудас Іван Якович (1905–1982) – бандурист, ентузіаст кобзарського мистецтва

II 541

Руденко Микола Данилович (1920–2004) – український письменник, правозахисник, Герой України

I 23, 36, 50–54, 563–564; II 413

Руденко-Десняк Олександр Олександрович (1936–2006) – український і російський журналіст, громадський діяч

II 542

Рудзрога Анна Яківна – латиська перекладачка

I 443, 447–448, 686, 688

Руднєв Євген Миколайович (1936) – український письменник

I 468

Рудницький Антон Іванович (1902–1975) – український композитор, піаніст, диригент

II 559

Рудницький Доріан Антонович – композитор, син Рудницького Антона Івановича й Сокіл-Рудницької Марії Іванівни

II 559

Рудницький Леонід Іванович (1935) – германіст, славіст, україніст

I 649; II 281–282

Рудницький Роман Антонович (1942) – піаніст, син Рудницького Антона Івановича й Сокіл-Рудницької Марії Іванівни

II 559

Рудченко Михайло Панасович (1893–1974) – музеєзнавець, син Мирного Панаса (Рудченка Панаса Яковича)

I 337–338, 650

Рудь Микола Данилович (1912–1989) – український письменник, публіцист

I 78

Рузвельт Теодор – президент США

I 470

Рус Іван

I 392

Русанівський Віталій Макарович (1931–2007) – український мовознавець

II 80

Рюрик – один із трьох нормандських князів (Синеус, Трувор), які, за повідомленням “Повісті врем’яних літ”, були запрошені 862 року княжити в землі ільменських слов’ян, кривичів, чуді й весі

II 75

Рябий Микола Олександрович (1936) – український письменник, публіцист, перекладач

II 92, 97, 107, 117, 119, 149–150, 153, 183, 237–238, 459–460, 469, 484, 498

Рябченко – народний депутат СРСР від Української РСР

II 531

Рябчук Микола Юрійович (1953) – український письменник, журналіст

II 105

Рядченко Іван Іванович (1924–1997) – український письменник

I 365, 661

Савич (Лук’яненко) Іван Савич (1914–2000) – український письменник

II 147–148, 257–258, 382–383, 524, 564

Савченко Іван Григорович (1862–1932) – український мікробіолог

II 152

Садовський Микола Карпович (див. Тобілевич Микола Карпович)

Саксаганський Панас Карпович (Тобілевич Панас Карпович)

Саксе Анна Оттовна (1905–1981) – латиська письменниця

I 56

Самбук Ростислав Феодосійович (1923–1996) – український письменник

II 133

Самійленко

I 54

Самчук Улас Олексійович (1905–1987) – український письменник, журналіст, громадський діяч

II 287, 359

Сангаджієва Бося Бадмаївна (Сангжин Бося) (1921–2001) – калмицька поетеса, перекладачка

I 613

Сапіго Сергій Терентійович (1911–1942) – один із керівників підпільної комсомольсько-молодіжної організації в м. Полтаві

I 556

Сарана Федір Кузьмич (1921–1995) – український бібліограф, літературознавець

I 684

Сарма-Соколовський Микола Олександрович (1910–2001) – український поет, бандурист, художник, священник

II 448–449

Сартаков Сергій Венедиктович (1908–2005) – російський письменник, сценарист

I 216

Сасько Геннадій Михайлович (1946) – український композитор

II 493

Сафронов Леонід Іванович – ректор Дніпропетровського університету (1939 – 1941, 1945–1951)

I 566

Сафронов-Левицький Василь (1899–1975) – український письменник

II 537

Сахаров Андрій Дмитрович (1921–1989) – російський учений, академік АН СРСР, правозахисник

II 220

Сахнін Аркадій Якович (1910–1999) – російський письменник, публіцист

II 95, 117

Свердлов Андрій Якович (1911–1969) – полковник, заступник начальника головного управління Міністерства державної безпеки СРСР, історик, літератор

II 439

Свердлов Яків Михайлович (1885–1919) – комуністичний діяч

I 141; II 368, 439

Сверстюк Євген Олександрович (1928–2014) – український письменник, громадський діяч

I 198–199, 233, 266, 644; II 357, 505

Свідзінський Володимир Юхимович (1885–1941) – український поет

II 378–379

Світлична Ганна Павлівна (1939–1995) – українська поетеса

I 331

Світлична Надія Олексіївна (1936–2006) – український публіцист, правозахисниця

II 555

Світличний Іван Олексійович (1929–1992) – український літературознавець, письменник

I 644; II 555

Святослав Всеволодович (після 1116–1194) – князь туровський, волинський, бузький, сіверський, чернігівський, великий князь київський, син Ольговича Всеволода, внук Гориславича Олега

II 75, 84

Святославич Ігор (1151–1202) – новгород-сіверський князь, син чернігівського князя Ольговича Святослава

II 74–75

Седляр Василь Феофанович (1889–1938) – український художник

II 255, 524

Селівановський Олексій Павлович (1900–1938) – український критик, журналіст

I 162

Семененко Іван Андрійович (1936) – український письменник

II 548

Семенко Михайло (Михайль) Васильович (1892–1937) – український поет

I 667

Семенов

I 49

Семенов – отаман

I 478

Семенов (Ляндрес) Юліан Семенович (1931–1993) – російський письменник, сценарист, публіцист, журналіст

I 479; II 428

Семенчук Іван Романович (1924–1998) – український літературознавець

II 144, 482

Семикін М.

I 627

Сендберг Карл (1878–1967) – американський письменник, фольклорист

I 588

Сенкевич А. – автор статті про роман “Таврія” Гончара Олесь Терентійовича

I 575

Сенкевич Генрик (1846–1916) – польський письменник білорусько-татарського походження

I 169

Сент-Екзюпері Антуан де (1900–1944) – французький письменник

I 305

Сенченко Іван Юхимович (1901–1975) – український письменник

I 121, 612, 615, 678

Сергеєва Інна Андріївна – перекладачка творів Гончара Олесея Терентійовича

I 459, 675

Сергієнко Олександр Федорович (1932) – український громадський, політичний діяч, син Мешко Оксани Яківни

I 644

Сергієнко Роллан Петрович (1936) – український кінорежисер

I 477

Сергійчук Тарас Іванович (1939) – український поет, перекладач

II 295

Серпілін Леонід Семенович (1912–1973) – український письменник

I 23

Сивокінь Григорій Матвійович (1931–2014) – український літературознавець

II 358

Сидикбеков Тугельбай (1912–1997) – киргизський письменник

I 322

Сидоренко Василь Тарасович (1903–1974) – бандурист, самодіяльний композитор

II 541

Сидоренко Володимир Павлович (1939) – український письменник

II 118–119

Сидоренко Галина Кіндратівна (1920–1987) – український літературознавець, фольклорист

II 437

Сидоренко Михайло Михайлович (1928–2010) – український мовознавець, краєзнавець

II 560

Сидоряк Л. – студентка Дрогобицького державного педагогічного інституту ім. І. Я. Франка

II 493

Сидоряк Микола Миколайович (1922) – український письменник, літературознавець

I 206, 612

Сизоненко Віра Олександрівна (1925–1977) – сестра Сизоненка Олександра Олександровича

I 148, 175

Сизоненко Ганна Олександрівна (1917–1980) – сестра Сизоненка Олександра Олександровича

I 175

Сизоненко Олександр Олександрович (1923) – український письменник, публіцист, кіносценарист

I 96–98, 100, 102, 106–108, 140–141, 147, 149, 156, 174–175, 177–178, 299, 327, 329, 510, 580, 591–593, 601; **II** 157, 513

Сизоненко Ярина Олександрівна (1957) – дочка Сизоненка Олександра Олександровича

I 591

Силин Олесь Опанасович (1913–2007) – український архітектор

I 342–343, 501–502, 529–530, 726 ; **II** 6, 12–13, 17, 36–37, 51–52, 59–61, 201, 203, 220–221, 223, 395, 434, 502, 556

Силина Ніна Володимирівна – режисер, дружина Силина Олесь Опанасовича

I 342; **II** 17, 395

Симиренки – родина українських промисловців-цукроварників, конструкторів і власників машинобудівних заводів

II 215

Симиренко Лев (Левко) Платонович (1855–1920) – український учений, помолог, плодовод

I 460, 692; **II** 77

Симиренко Федір Степанович (1791–1867) – український підприємець-цукрозаводчик

II 506

Симоненко Василь Андрійович (1935–1963) – український поет, журналіст

I 243, 444, 515, 684; **II** 21, 157, 251, 254, 274, 281, 329–331, 376, 407

Симоненко Людмила Павлівна – дружина Симоненка Василя Андрійовича

II 157

Симоненко Олесь (Лесь) Васильович – син Симоненка Василя Андрійовича

II 157

Симоненко Петро Миколайович (1952) – український політичний діяч

II 380, 563

Симонов Костянтин Михайлович (1915–1979) – російський письменник, кіносценарист, громадський діяч

I 43, 130, 371, 561

Сингаївський Микола Федорович (1936–2013) – український поет

I 244, 528

Синиченко Олексій Пантелійович – український перекладач

II 443

Сиротюк Микола Йосипович (1915–1984) – український письменник, літературознавець

I 610

Ситник Костянтин Меркурійович (1926) – український учений, політичний діяч

II 230

Сікорський Михайло Іванович (1923–2011) – український краєзнавець, історик, культуролог

I 383–384; II 334

Сірге Рудольф (1904–1970) – естонський митець

I 604

Сіренко Андрій Кирилович (1874–1957) – кобзар

II 541

Сіренко Володимир Іванович (1931–2015) – український письменник

I 241, 244, 621–623; II 368, 448, 558

Сірко Іван (1605[1610]–1680) – легендарний кошовий отаман Запорізької Січі

II 336

Сіробаба Володимир Якович (1924–2001) – партійний діяч, журналіст

II 94, 459

Січинський Володимир Юхимович (1894–1962) – український архітектор, мистецтвознавець

II 535

Січинський Денис Володимирович (1865–1909) – український композитор, хоровий диригент

II 494

Скаба Андрій Данилович (1905–1986) – історик, радянський партійний, державний діяч

I 624

Скала Іван (1922–1997) – чеський поет, перекладач, літературознавець

I 655

Скирда Людмила Михайлівна (1945) – українська письменниця, літературознавець

I 485

Скляренко Семен Дмитрович (1901–1962) – український письменник

I 54, 62, 565, 610

Сковорода Григорій Савич (1722–1794) – український просвітитель-гуманіст, філософ, письменник

I 326, 398, 455, 466, 528, 647, 711; II 23, 44, 58, 75, 97, 140, 481, 521

Скомаровський Вадим Петрович (1937) – український поет

II 189

Скорик Михайло Тихонович (1940) – український журналіст

I 490–491

Скоропадський Павло Петрович (1873–1945) – український державний, політичний діяч

II 97

Скотаренко Іван Опанасович (1935) – бандурист

II 541

Скрипник Анатолій Миколайович (1947–2008) – український літературний критик, письменник, журналіст

I 458

Скрипник Лев (1903–1939) – український письменник

I 161–162

Скрипник Микола Олексійович (1872–1933) – український радянський державний, партійний діяч

I 161; II 489

Скрипченко К. М. – завідувач відділу поезій видавництва “Дніпро”

I 488

Слабошпицький Михайло Федотович (1946) – український письменник, літературознавець, публіцист, громадський діяч

I 458; II 85, 100

Слабченко Михайло Єлисейович (1882–1952) – український учений-історик

II 322

Сластьон (Сластіон) Опанас Георгійович (1855–1933) – український живописець, графік, архітектор, мистецтвознавець, етнограф, громадський, культурний діяч

I 502

Сливинський Орест Миколайович (1933) – український прозаїк, літературний критик

II 353

Слісаренко Олекса Андрійович (1891–1937) – український письменник

I 615, 677

Словацький Юліуш (1809–1849) – польський поет

I 447

Слонімський Юрій Йосипович (1902–1978) – російський мистецтвознавець, педагог

I 104–105

Слукова М. – словацька перекладачка

II 462, 510

Смілянський Леонід Іванович (1904–1966) – український письменник

I 610; II 428

Сміткемп Ерл – американський фермер

I 588

Смолич Олена Григорівна – дружина Смолича Юрія Корнійовича

I 510

Смолич Юрій Корнійович (1900–1976) – український письменник

I 347, 510, 512, 615, 651; **II** 249, 455

Смотрицький Мелетій (світ. ім'я – Максим Герасимович) (70-ті рр. 16 ст. (ймовірно, 1577)–1633) – український мовознавець, письменник, церковний, освітній діяч

II 159

Сноу Чарлз Переї (1905–1980) – англійський письменник, учений, державний, громадський діяч

I 453

Собко Вадим Миколайович (1912–1981) – український письменник

I 83, 432

Соболев Леонід Сергійович (1898–1971) – російський письменник

I 216

Сова Гаврило Сергійович (1912–1981) – чоловік Сови Олександри Терентіївни

I 724

Сова Олександра Терентіївна (1914–2015) – сестра Гончара Олесея Терентійовича

I 686, 724; **II** 320, 441, 513

Сов'як Роман Петрович (1938–2007) – композитор, хоровий диригент, педагог

II 493–494

Сойфер Марк Ілліч (1905 –?) – літературознавець

I 33, 41–42, 59–60, 68, 295, 565–566, 569, 638

Сокіл Василь Іванович (1905–2001) – український письменник, журналіст, педагог

II 368, 521, 559

Сокіл Михайло – земляк Завгороднього Сергія Олексійовича

I 429

Сокіл-Рудницька Марія Іванівна (1902–1999) – українська оперна співачка

II 368, 559

Соколів родина (див.: Рудницький Антін Іванович, Сокіл-Рудницька Марія Іванівна, Рудницький Роман, Рудницький Доріан)

II 368

Солженіцин Олександр Ісайович (1918–2008) – російський письменник, громадський, політичний діяч

I 215, 217; II 260, 372, 380

Солнцева Юлія Іполитівна (1901–1989) – акторка, кінорежисер, дружина Довженка Олександра Петровича

I 125, 127, 587

Солович Ян (1934) – словацький письменник

I 378

Солов'яненко Анатолій Борисович (1932–1999) – український співак

I 305; II 290

Солодкий Олександр Ананійович – бандурист, майстер із виготовлення бандур

II 541

Солодовник Сергій Максимович (1915–1991) – український художник

I 538–539, 729

Солоухін Володимир Олексійович (1924–1997) – російський письменник

I 319–320

Сорока Богдан Михайлович (1940–2015) – український художник

I 275

Сорока Микола Олексійович (1935) – український журналіст

II 48

Сосновська Данута – польський літературознавець, культуролог

II 380, 401

Сосюра (Данилова) Марія Гаврилівна (1910–1995) – дружина Сосюри Володимира Миколайовича

II 428

Сосюра Володимир Миколайович (1898–1965) – український поет

I 78, 212, 612, 614; II 359, 368–370, 384, 428, 559–560

Софронів Анатолій Володимирович (1911–1990) – російський письменник, журналіст

I 165, 503, 565, 714

Спешнев Олексій Володимирович (1911–1994) – кінорежисер, сценарист, кінодраматург

I 45

Срезневський Ізмаїл Іванович (1812–1880) – славіст, фольклорист, етнограф

I 699

Срібнер Леонід

II 535

Стаднюк Іван Фотійович (1920–1994) – письменник, сценарист

I 125, 130, 142, 157–158, 586, 596

Стаєцький Олександр Борисович (1932–1992) – український перекладач, літературознавець

I 350–351; **II** 23, 27, 178, 180

Сталін (Джугашвілі) Йосиф Віссаріонович (1879–1953) – радянський державний, партійний діяч, один із найжорстокіших диктаторів в історії людства

I 64, 70, 430, 566, 587, 647; **II** 97, 117–118, 150–151, 186, 345, 437, 476, 548, 550

Станку Захарія (1902–1974) – румунський письменник

I 344, 653; **II** 467

Станку Нуша – дружина Станку Захарія

I 344, 653; **II** 112, 467

Стариков Іван Терентійович (1922–2005) – український письменник

I 506

Старицький Михайло Петрович (1840–1904) – український письменник, театральний, культурно-громадський діяч

II 273, 342, 450

Старцев (Старченко) Йосиф Дмитрович (друга пол. XVII – поч. XVIII ст.) – український і російський архітектор

II 164, 488

Стасюк – лікар (Австралія)

II 251

Стась Анатолій Олексійович (1927–1996) – український письменник

I 512; II 14, 248

Статінов Анатолій Сергійович (1932) – радянський партійний діяч

II 148

Стах (Геремінович) Тетяна Йосипівна (1902–1990) – українська перекладачка

I 121, 338–339, 555, 557, 651, 679

Стахурський Михайло Михайлович (1903–1971) – радянський партійний діяч

I 450; II 73

Стебун (Кацнельсон) Ілля Ісаакович (1911–2005) – український літературознавець, педагог

II 149

Стельмах Михайло Панасович (1912–1983) – український письменник

I 21, 49, 376; II 159, 407

Стельмащук Степан Ількович (1925–2011) – український композитор, хоровий диригент, фольклорист

I 667; II 493–494

Степаненко Микола Іванович (1958) – український мовознавець

II 495, 526

Степанюк – приятель Бурляя Юрія Семеновича

II 369

Степура Ольга Яківна – продавчиня магазину “Поезія” (м. Київ)

II 341–342

Стефаник Василь Семенович (1871–1936) – український письменник

I 241, 515–516, 544, 600, 647; II 109–110, 159, 287, 425

Стефаник Юрій Васильович (Гаморак Юрій, Клиновий Юрій) (1909–1985) – український письменник, літературознавець, син Стефаника Василя Семеновича

I 516, 721

Стеценко Кирило Григорович (1982–1922) – український композитор, хоровий диригент, музичний громадський діяч

II 379, 494

Стеценко Степан Омелянович (1903–1975) – державний, політичний діяч

II 129

Стецюк Яків Нестерович (1922–1980) – український письменник

I 353–354, 441, 443, 686

Стороженко Сергій Іванович (1955) – бандурист

II 541

Стрельбицький Михайло Петрович (1949) – український поет, літературознавець

I 336, 452, 454–455, 458, 650, 690–691; II 101–102, 182–183, 462, 497–498

Стригун Федір Миколайович (1939) – український актор

II 94

Стриженюк Варвара Станіславівна (1982) – дочка Стриженюка Станіслава Савовича

I 662; II 300

Стриженюк Олексій Станіславович (1961) – син Стриженюка Станіслава Савовича

II 283

Стриженюк Сава Матвійович (1902–1979) – батько Стриженюка Станіслава Савовича

I 367, 662; II 283

Стриженюк Станіслав Савович (1931) – український поет

I 257–258, 277, 279, 364–366, 368, 528, 626, 631, 661, 662; II 283–284, 298, 300, 343–344, 531–533

Строковський Микола Михайлович (1900–1975) – російський письменник

I 651

Струпуліс Яніс (1949) – латиський скульптор

II 275–276, 505

Ступка Богдан Сильвестрович (1941–2012) – український актор

II 514

Стус Василь Семенович (1938–1985) – український письменник, літературознавець, перекладач, правозахисник, дисидент

I 233; II 270, 277

Стучка Петро Іванович (Петеріс Янович) (1865–1932) – радянський державний, партійний діяч

I 600

Суворов Олександр Васильович (1729–1800) – російський полководець, військовий теоретик

I 257

Судрабкалн Ян (Пайне Арвід Карлович) (1894–1975) – латиський поет

I 168, 172, 185, 194, 217, 604

Супруненко Павло Павлович (1925) – український письменник, журналіст

II 372

Суриков Василь Іванович (1848–1916) – російський художник

I 191, 606

Суслов Михайло Андрійович (1902–1982) – радянський партійний діяч

I 127; II 312

Сусюк Ігор Павлович (1943–2013) – український журналіст

I 394

Сухов Федір Григорович (1922–1992) – російський письменник

II 181

Сухомлинський Василь Олександрович (1918–1970) – український педагог, письменник

I 255, 257–258, 260, 267–268, 273, 281, 305–307, 627–629, 641

Сухоніс Фідель Анатолійович (1961) – український письменник

II 367–368, 558

Сушинський Богдан Іванович (1946) – український письменник

II 170–171, 299, 491

Сушко Костянтин Іванович (1946) – український письменник, публіцист, журналіст

II 372

Сятецька Ольга Михайлівна (1948) – українська піаністка

II 493–494

Сятецький Корнель Кіндратович (1941) – співак, професор

I 667; II 494

Тагор Рабіндранат (1861–1941) – індійський письменник, композитор, художник

I 407, 409–410, 413, 415–417, 424, 471, 487, 509, 532, 534–535, 538, 543, 678, 697, 700, 718, 727; II 16, 31, 47–49, 53, 62, 200, 229–230, 247, 442–443, 512

Талалаєвський Матвій Аронович (1908–1978) – письменник

I 651

Таланчук Петро Михайлович (1938) – український учений, громадський діяч

II 353

Тамаш Юліан Сильвестрович (1950) – сербський письменник українського походження

II 548

Танк Максим (Скурко Євген Іванович) (1912–1995) – білоруський поет, громадський діяч

I 377, 411

Танюк Леонід (Лесь) Степанович (1938–2016) – український політичний, громадський діяч, сценарист, режисер

II 140, 553

Тараненко Василь – журналіст, друг юнацьких літ Гончара Олесь Терентійовича

I 78, 524, 572, 614

Тарас (Жданук) Ніна Михайлівна (1916–2006) – білоруська письменниця

I 613

Тарасов Костянтин Іванович – український публіцист

II 415

Тарасюк Галина Тимофіївна (1948) – українська поетеса,

II 445

Тарахан-Бережа Зінаїда Панасівна (1939) – український літературознавець, шевченкознавець

II 30–31, 34–35, 438

Тарба Іван Костянтинович (1921–1994) – абхазький письменник

I 358

Тардова Євгенія Юріївна (1905–1987) – російська перекладачка

I 191, 679

Тарнавська Марта Теодозіївна (1930) – українська поетеса

I 649

Тарнавський Валентин Володимирович (1951–2008) – український письменник, журналіст

II 19, 28, 435

Тартаковський Борис Семенович (1912–1985) – український письменник

I 306

Татьяничева Людмила Костянтинівна (1915–1980) – російська поетеса

I 613

Таунс Чарлз (1915–2015) – американський фізик

I 702

Тауфер Їржі (1911) – чеський поет, літературознавець, перекладач, художник

I 655

Твардовський Олександр Трифонович (1910–1971) – російський поет, громадський діяч

I 34, 218, 469

Твердянська Лідія Олександрівна (1912–1984) – український скульптор

II 481

Телятников Леонід Петрович (1951–2004) – офіцер-пожежник, ліквідатор аварії на Чорнобильській АЕС, Герой Радянського Союзу

II 197

Тельнюк Станіслав Володимирович (1935–1990) – український письменник, літературознавець, перекладач

I 528; II 189, 398, 500, 566

Тен Борис (Хомичевський Микола Васильович) (1897–1983) – український поет, перекладач

I 343, 652

Терен (Таран) Віктор Васильович (1941) – український письменник, політик

I 496

Терехова

II 212

Терещенко Григорій Михайлович (1922–2008) – український письменник

I 287, 635

Терещенко Микола Іванович (1898–1966) – український письменник, перекладач

I 23, 155, 615

Тесленко Архип Юхимович (1882–1911) – український письменник

I 267; II 466

Тиберій Клавдій Нерон (42 до н. е. – 37 н. е.) – римський імператор

II 411

Тимошенко Борис Олексійович (1939–2014) – український письменник

II 435

Тихий Наум Миронович (1920–1996) – український письменник

I 23

Тихий Олексій (Олекса) Іванович (1927–1984) – український дисидент, правозахисник, мовознавець, педагог

I 621

Тихонов Є. – фотокореспондент газети “Литературная газета”

I 554

Тихонов Микола Семенович (1896–1979) – російський письменник, громадський діяч

I 126, 304, 641

Тичина (Папарук) Лідія Петрівна (1900–1975) – дружина Тичини Павла Григоровича

I 128, 696

Тичина Павло Григорович (1891–1967) – український поет, перекладач, публіцист, громадський, державний діяч

I 128, 156, 172, 212, 241, 273, 342, 374, 393, 406, 449, 469, 500, 527–528, 597, 614, 651, 689, 696, 725; **II** 36, 110, 126, 185, 283, 333, 357–358, 425, 427, 439, 447, 455, 473, 495, 548, 554–555

Тітенко Михайло Антонович – бандурист

II 541

Ткач Дмитро Васильович (1912–1993) – український письменник

I 36, 62, 567, 657; **II** 338

Ткач Микола Михайлович (1942) – український поет, етнолог, кінодраматург

II 409–410

Ткач Юрій – перекладач, онук Нитченка Дмитра Васильовича, син Богуславець Лесі Дмитрівни

II 253, 365, 376, 381, 522

Ткаченко Борис Іванович (1937) – український письменник, фольклорист

II 397

Ткаченко Валентина Данилівна (1920–1970) – українська письменниця

II 147, 483

Ткаченко Микола Кирилович – розвідник

II 455

Ткаченко Михайло Васильович – водій

I 471

Тобілевич Микола Карпович (Микола Садовський) (1856–1933) – український актор, режисер, громадський діяч

I 673–674

Тобілевич Панас Карпович (Панас Саксаганський) (1859–1940) – український актор, режисер, драматург

I 673–674; **II** 207–208

Товстоногов Георгій Олександрович (1913–1989) – російський режисер, педагог

I 732

Токомбаєв Аали (1904–1988) – киргизський письменник

I 322

Толкачов Зіновій Олександрович (1903–1977) – український художник

I 651

Толкунов Лев Миколайович (1919–1989) – журналіст, радянський партійний, державний діяч

I 252, 625

Толочко Петро Петрович (1938) – український історик

II 223

Толстіков Василь Сергійович (1917–2003) – російський державний, партійний діяч, дипломат

II 165

Толстой Лев Миколайович (1828–1910) – російський письменник

I 236, 317, 393, 425, 671, 707, 729; II 8, 194, 336

Толстой Олексій Миколайович (1882–1945) – російський письменник

I 158, 433

Томчаній Микола Іванович (1914–1975) – український письменник

II 90

Топачевський Андрій Олександрович (1939) – український письменник, кінодраматург

II 548

Торконяк Зіновій Олексійович – мешканець с. Велесніва Монастириського району Тернопільської області

I 463

Торконяк Михайло Олексійович – мешканець с. Велесніва Монастириського району Тернопільської області

I 463

Торлюн Антоніна – поетеса, педагог

I 613

Трикаш Наталія Василівна (1982) – українська письменниця

I 597

Тронько Петро Тимофійович (1915–2011) – учений-історик, державний, політичний діяч

I 204, 610; II 221–223, 395–396, 509, 556

Троцький (Бронштейн) Лев Давидович (1879–1940) – революційний діяч, ідеолог російського й міжнародного комуністичного руху

I 518

Трощинський Дмитро Прокопович (1754–1829) – державний діяч, політик

I 657, 710

Трощинський Степан Трохимович (18 ст.) – український поміщик, меценат

I 356

Трощинські – українські поміщики на Лівобережній і Правобережній Україні

I 356, 494

Трусов Юрій Сергійович (1914–1991) – український письменник

I 23

Труханов Володимир Іванович (1922–2011) – український поет

I 528

Трухановський (Трухановські) Казимир (Казімеж) (1904–1994) – польський письменник, перекладач

I 310, 318–319, 642, 644

Тряпкін Микола Іванович (1918–1999) – російський поет

I 555

Тулуб Зінаїда Павлівна (1890–1964) – українська письменниця

I 610, 636

Турбал Ніна Лук'янівна (1937) – українська поетеса

II 548

Турган Ольга Дмитрівна (1951) – український літературознавець

II 570

Тургенєв Іван Сергійович (1818–1883) – російський письменник

I 90, 317, 416, 423, 452, 632

Турелик Галина Зіновіївна (1949) – українська поетеса, журналістка

I 291, 297

Турсун-заде Мірзо (1911–1977) – таджицький письменник, громадський діяч

I 65

Турчина Надія Сергіївна (1940) – українська журналістка

II 196, 471

Туряниця І. І. (1901–1955) – радянський партійний діяч

I 302

Турянський Петро Іванович (1947) – педагог, вокаліст

I 667

Тюнін Анатолій Павлович (1937–2016) – український літературознавець

I 722

Тюрін Сергій – шкільний товариш Яновського Юрія Івановича

I 651

Тютчев Федір Іванович (1803–1873) – російський поет

I 252

Тютюнник Алла Миколаївна (1949) – українська письменниця, кіносценаристка

II 85

Тютюнник Григій Михайлович (1931–1980) – український письменник

I 227–228, 330, 343, 362, 434–437, 497, 526, 544, 629, 647, 684–685, 712; II 41–42, 93, 109, 152, 198, 277, 426, 440

Тютюнник Григорій Михайлович (1920–1961) – український письменник

I 77, 116–117, 142, 271, 287, 584, 725; II 41, 152, 440

Тютюнник Людмила Василівна (1938–2015) – дружина Тютюнника Григора Михайловича

I 434–435, 684

Убийвовк Костянтин Григорович – лікар, батько Убийвовк Олени (Лялі) Костянтинівни

I 613

Убийвовк Олена (Ляля) Костянтинівна (1918–1942) – керівник підпільної організації в м. Полтаві

I 32, 38–39, 264, 556, 613

Удовенко Геннадій Іванович (1931–2013) – український дипломат, державний, політичний діяч, міністр закордонних справ України (1994–1998)

I 532, 541; II 268

Удовиченко Петро Платонович (1914–1992) – радянський державний діяч

I 204, 610

Уїлсон Мітчелл (1913–1973) – американський письменник

I 588

Українка Леся (Лариса Петрівна Косач-Квітка) (1871–1913) – українська поетеса, громадська діячка

I 20, 173, 198, 241, 290, 300, 304–306, 345, 355, 447, 500, 515, 600, 614, 636, 640–641, 647, 665, 667, 685, 697, 699; II 149, 207–208, 251–252, 278–279, 329–330, 358, 375, 443, 494, 504, 509, 521, 535, 550, 553, 568

Уланова Галина Сергіївна (1909–1998) – російська балерина

I 84, 575

Ульгурська О. – студентка Дрогобицького державного педагогічного інституту ім. І. Я. Франка

I 667

Ульянов (Ленін) Володимир Ілліч (див. Ленін (Ульянов) Володимир Ілліч)

Уметалієв Теміркул (1908–1991) – киргизький письменник, перекладач

I 322, 645

Упіт Андрій Мартинович (1877–1970) – латиський письменник, літературознавець, громадський діяч

I 167–168

Уралов Тимофій Трохимович – редактор газети-багатотиражки “Трибуна рабочего” Миколаївського суднобудівного заводу ім. Андре Марті

I 149

Усенко Павло Матвійович (1902–1975) – український поет

I 160, 347, 471, 615; II 228

Устиянович Микола Леонтійович (1811–1885) – український письменник, громадський діяч

II 158, 486

Ушаков Микола Миколайович (1899–1973) – український поет

I 651

Ушинський Костянтин Дмитрович (1823–1870) – український педагог

I 306

Фадєєв Олександр Олександрович (1901–1956) – російський письменник, громадський діяч

I 28, 40; II 56, 228

Файнштейн Давид Ілліч (1921–2008) – український журналіст

I 391–392; II 58–59

Фальо Р. – студентка Дрогобицького державного педагогічного інституту ім. І. Я. Франка

I 667

Фашенко Василь Васильович (1929–1999) – український літературознавець

I 203, 433, 466–467, 527, 682, 695; II 132, 433

Федик Михайло Миронович (1950) – архітектор

II 469

Федишинець Володимир Степанович (1943) – український поет

II 296

Федін Костянтин Олександрович (1892–1977) – російський письменник

I 139, 590

Федоренко Василь

II 570

Федорів Оксана Романівна – дочка Федоріва Романа Миколайовича

II 300

Федорів Роман Миколайович (1930–2001) – український письменник

I 538, 544; II 67–68, 84, 291, 300–301, 362–363, 557

Федоров Іван (р. н. невід. – 1583) – український друкар, книговидавець

I 483

Федоров Олексій Федорович (1901–1989) – радянський партійний, державний діяч, український письменник

II 117–119, 469

Федоров Федір – фотокореспондент

I 701

Федоровська Лада Костянтинівна (1934–1991) – українська письменниця, літературознавець

I 463, 693; II 84, 86

Федулов Макар (Касьян) Михайлович (1899–1985) – український журналіст

I 99, 580

Федченко Максим – батько Федченка Павла Максимовича

II 408

Федченко Павло Максимович (1920–2002) – український літературознавець

II 280, 405, 409, 530

Федюк Павло Васильович (1948–2007) – український письменник, журналіст

I 340–342

Федь Микола Михайлович (1928–2007) – український літературознавець

I 252, 625

Федькович Юрій (Осип) Адальбертович (1834–1888) – український письменник, громадський діяч

I 632; II 55, 159

Фет Афанасій Афанасійович (1820–1892) – російський поет

I 327

Филипович Павло Петрович (1891–1937) – український письменник, перекладач

II 287, 533

Філарет (Денисенко Михайло Антонович) (1929) – український православний церковний діяч, Патріарх Київський і всієї Руси-України

I 695

Філіпов Г. – автор статті про публіцистику О. Гончара

I 675

Філіпчук Степан Павлович (1931) – український мистецтвознавець

II 351, 353, 551–552

Фініцька З. – автор статті про книжку О. Гончара “О тех, кто дорог”

I 675, 690

Флоріан Мирослав (1931) – чеський поет

I 655

Фокін Вітольд Павлович (1932) – радянський державний діяч, прем'єр-міністр України (1990–1992)

II 525

Фолкнер Уільям (1897–1962) – американський письменник

I 308

Фольварочний Василь Іванович (1941) – український письменник

I 528; II 54–55, 70

Франків Любомир Васильович (1945) – український письменник, журналіст

II 548

Франко Іван Якович (1856–1916) – український письменник, учений, перекладач, громадський, політичний діяч

I 109, 239, 241, 267, 300, 304, 306, 374, 376, 382, 500, 515, 582, 599–600, 608, 619, 632–633, 651, 665–666; II 81, 99, 102–103, 109–110, 159, 302, 363, 450, 462, 465–466, 487, 492, 521, 568

Фріш Макс (1911–1991) – швейцарський письменник, драматург
I 702–707

Фрунзе Михайло Васильович (1885–1925) – радянський партійний, державний діяч
I 322, 430, 716

Фургайло – редактор відділу прози журналу “Прапор”
I 120

Фуруяма Комао – японський письменник
I 648

Хаврусь Сергій Левкович (1937–2014) – український діяч культури, краєзнавець
II 65, 207, 323

Хаді Такташ (Мухамметханді Хайрулович Такташев) (1901–1931) – татарський поет
I 65

Хакім (Хакімов) Сібгат Тазійович (1911–1986) – татарський поет
I 496

Хакімов Ахіяр Хасанович (1929–2003) – башкирський письменник, літературознавець, перекладач
I 284, 633

Хандке Петер (1942) – австрійський письменник
I 702–705, 707

Харченко Іван
I 107

Харчук Борис Микитович (1931–1988) – український письменник
II 90, 100, 149, 345

Хахуля Олександр (Олександр) – український письменник
II 253, 270, 527

Хвильовий (Фітільов) Микола Григорович (1893–1933) – український письменник, публіцист
I 608, 684; II 241

Хетсо Гейро – норвезький літературознавець, славіст

I 428

Хижняк Антон Федорович (1907–1993) – український письменник

I 90, 651, 724; II 29–30

Хікмет Назим Ран (1902–1963) – турецький письменник, громадський діяч

II 248

Хмельницький Богдан (бл. 1595–1657) – український політичний, державний діяч, полководець, гетьман України

I 257, 316; II 274, 368, 371, 439, 535

Хмельницький Тиміш (Тимофій) (1632–1653) – український військовий, політичний діяч, старший син Хмельницького Богдана

II 445

Ходжоль

I 25

Ходосов Карпо Остапович (1912–1984) – український філолог, педагог

I 264, 273

Холодний Микола Костянтинович (1939–2006) – український поет, літературознавець, перекладач

I 321, 644; II 548

Холопов Георгій Костянтинович (1914–1990) – російський письменник

II 83

Хома Меланія

I 514

Хоменко Ірина Семенівна – освітянка

II 40

Хоменко Надія Костянтинівна (1912–1987) – українська письменниця

I 613

Хомишинець Зіновій – хормейстер

I 668

Хом'як Тамара Володимирівна (1954) – український літературознавець

II 570

Хорунжий Анатолій Мефодійович (1915–1991) – український письменник

I 163, 165; II 138–139

Хоткевич Гнат Мартинович (1877–1938) – український письменник, режисер, композитор, бандурист, фольклорист

II 521, 562

Хохлов Костянтин Павлович (1885–1956) – український і російський актор, театральний режисер, педагог

I 20

Хохлов Яків Федорович – директор Будинку творчості в м. Ялті

I 165

Храпченко Михайло Борисович (1904–1986) – російський літературознавець

I 503, 714, 722

Христенко Митрофан Трохимович (1890–1939) – український педагог, мовознавець

II 160, 487

Хропко Петро Панасович (1928–2002) – український літературознавець

II 454

Хрущов Микита Сергійович (1894–1971) – радянський державний, партійний діяч

I 181; II 350

Худякова Антоніна Федорівна (1917–1998) – військовий льотчик, Герой Радянського Союзу

I 462, 692–693

Хуцієв Марлен Мартинович (1925) – російський кінорежисер

I 584

Х'юз Ленгстон (1902–1967) – американський письменник

I 588

- Ц**абан Іренеуш – польський журналіст
I 395–396
- Цапенко Михайло – козак із села Моринець
II 206
- Цвіркунов Василь Васильович (1917–2000) – український кінознавець, чоловік Костенко Ліни Василівни
I 378; II 175
- Цвіркунов Василь Васильович (1970) – програміст, син Костенко Ліни Василівни і Цвіркунова Василя Васильовича
II 175
- Цибульський Павло Данилович (1917–1984) – український письменник
I 271, 629; II 90–91
- Цівина Воля Василівна (1930) – радянський партійний працівник
I 337
- Ціцішвілі Георгій Шалвович (1922–1986) – грузинський письменник, редактор журналу «Літературна Грузія», критик
I 641
- Цюпа Іван Антонович (1911–2004) – український письменник
I 75
- Ч**абан Микола Петрович (1958) – український письменник, журналіст
II 9, 433, 441
- Чабаненко Віктор Антонович (1937–2014) – український мовознавець, поет, перекладач
II 217, 372, 374, 504, 560–561, 570
- Чабанівський (Циба) Михайло Іванович (1910–1973) – український письменник
I 76, 98
- Чаговець Всеволод Андрійович (1877–1950) – український театрознавець, журналіст
I 494
- Чайковський Петро Ілліч (1840–1893) – російський композитор
I 208, 716

Чайченко Василь (див. Грінченко Борис Дмитрович)

Чалدرانян Леонід Вартанович (1938) – український письменник

II 277

Чалий Богдан Йосипович (1924–2008) – український письменник

II 398

Чарнецький С. – перекладач

II 494

Чапаєв Василь Іванович (1887–1919) – військовий діяч Російської імперії та більшовицької Росії

I 184

Чаттерджі Субрата (Сунити) Кумар (1890–1977) – індійський філолог, громадський діяч

I 718

Чемерис Валентин Лукич (1936) – український письменник, публіцист

I 159; II 231, 243, 290, 320, 517, 520, 544

Чемерис Іван Леонтійович (1916–?) – однокурсник Гончара Олеся Терентійовича

I 414–415, 418, 422–423, 450, 681; II 52

Чендей Василина Федорівна (1899–1975) – мати Чендея Івана Михайловича

I 285, 634

Чендей Іван Михайлович (1922–2005) – український письменник

I 137–138, 158, 214, 276, 284–285, 292–293, 302–303, 320, 329, 360–361, 366–368, 373, 473, 481–482, 590, 596, 634, 640, 647, 659, 661–662, 692, 698; II 50, 88, 232, 269, 273, 295–296, 307, 309, 324, 329, 359, 361, 394, 458, 536, 540, 555

Чендей Марійка – онука Чендея Івана Михайловича

II 309

Чендей Марія Іванівна – дочка Чендея Івана Михайловича

II 309

Чендей Марія Іванівна (1924) – дружина Чендея Івана Михайловича

I 138, 590; II 309

Чендей Мирослав Іванович (1948–1968) – син Чендея Івана Михайловича

I 590; II 540

Чендей Михайло Іванович (1953) – син Чендея Івана Михайловича

I 590; II 50, 309, 540

Чендей Михайло Петрович (1896–1987) – батько Чендея Івана Михайловича

II 540

Черемшина Марко (Семанюк Іван Юрійович) (1874–1927) – український письменник, культурно-громадський діяч

II 466

Черемшинська Романа Степанівна (1944) – краєзнавець, педагог, вишивальниця, сестра Черемшинського Остапа Степановича

I 463, 693

Черемшинський Остап Степанович (1936–2015) – український краєзнавець, етнограф, громадський діяч

I 463–464, 693

Черкасенко Спиридон Феодосійович (1876–1940) – український письменник

II 135

Черних Людмила Іванівна (1935) – український астроном, дружина Миколи Степановича Черниха

II 58

Черних Микола Степанович (1931–2004) – український астроном

II 58

Чернишевський Євген Іванович – педагог, бандурист

II 541

Чернишевський Микола Гаврилович (1828–1889) – російський письменник, літературний критик

I 83, 228, 617, 705

Чернишов Андрій Федорович (1920–1991) – український літературознавець

I 289–290, 636–637

Чернущенко Алла Олександрівна – завідувачка фондів Музею Лесея Українки в м. Києві

II 207

Чернявський Микита Антонович (1920–1993 [1946]) – український письменник, журналіст

II 280

Чернявський Микола Федорович (1868–1938) – український письменник

II 488

Чехов Антон Павлович (1860–1904) – російський письменник

I 328, 451, 642, 707; II 8, 369, 430

Чжоу Еньлай (1898–1976) – китайський політичний, державний діяч

I 478

Чивиліхін Володимир Олексійович (1928–1984) – російський письменник

II 75

Чижевська (США) – співробітниця Інституту українознавства Гарвардського університету

II 81

Чиншева Людмила Петрівна (1956) – українська актриса

II 514

Чкалов Валерій Павлович (1904–1938) – льотчик-випробувач, Герой Радянського Союзу

II 21

Чорнобривець Ася Степанівна – дочка Чорнобривця Степана Аністратовича

II 328

Чорнобривець Майя – дочка Чорнобривця Степана Аністратовича

II 328

Чорнобривець Степан Аністратович (1908–2001) – український письменник

I 63, 90, 567, 577, 657; II 328, 345

Чорнобривець Фросина – дружина Чорнобривця Степана Аністратовича

II 328

Чорновіл (Антонів) Олена Тимофіївна (1937–1986) – правозахисниця, громадська та релігійна діячка, дружина Чорновола В'ячеслава Максимовича

I 275

Чорновіл В'ячеслав Максимович (1937–1999) – український публіцист, державний, громадський діяч, політик

II 258, 407

Чорногуз Олег Федорович (1936) – український письменник

II 464

Чорногуз Ярослав Олегович (1963) – український поет, журналіст

I 444–445, 687

Чуб Дмитро Васильович (див. Нитченко Дмитро Васильович)

Чубач Ганна Танасівна (1941) – українська поетеса

II 341

Чубинський Павло Платонович (1839–1884) – український письменник, фольклорист, етнолог, громадський діяч

II 374, 561

Чуковський Корній Іванович (1882–1969) – російський письменник, перекладач, літературознавець

I 347

Чуприна Олексій Сергійович (1908–1993) – кобзар

II 541

Чурай Марія (Маруся) Гордіївна (1625–1653) – народна поетеса, співачка

I 437, 515

Чуча Олександр Григорович (1924–1998) – український письменник

I 286–287, 334–337, 355, 597, 635, 650, 711; II 88, 471

Шабатура Стефанія Михайлівна (1938–2014) – українська художниця, політв'язень

I 275

Шабер Шахід – бенгальський письменник

II 443

Шабловський Юрій Михайлович – український художник, письменник

I 311–312

Шавков П.І. – заступник голови Львівського облвиконкому

II 469

Шайжина Надія Миколаївна (1947) – концертмейстер

I 667; II 494

Шайлер Донат (Ярослав) (1914) – чеський поет

I 655

Шалаков П. П. – інженер Будинку літераторів Спілки письменників України

II 17

Шалата Михайло Йосипович (1937) – український літературознавець, письменник

I 382, 665–666, 672; II 158, 160, 173–174, 188–189, 486, 492, 494–495, 500

Шалата Олег Михайлович (1963) – український літературознавець, син Шалати Михайла Йосиповича

II 492

Шаляпін Федір Іванович (1873–1938) – російський співак

I 140

Шамота Микола Захарович (1916–1984) – літературознавець, критик партійного напрямку, радянський політик

I 247, 372, 622

Шамякін Іван Петрович (1921–2004) – білоруський письменник, державний діяч

I 410–411

Шанський Микола Максимович (1922–2005) – російський мовознавець

I 484

Шапіро Лев – російський перекладач

I 33, 38, 558–559, 562, 568

Шапіро Софія Яківна – дружина Штейна Михайла Олександровича

I 657

Шаповал Іван Максимович (1905–2003) – український письменник, краєзнавець

I 345–347, 369–370, 511–512, 520, 523, 541–542, 651, 720, 723–724, 731; II 9–10, 35, 42–43, 63, 104–105, 243, 250, 256–257, 289, 312–313, 320, 332–333, 387–388, 433, 440–441, 447–448, 513, 516, 541, 543–544, 547, 550, 564

Шаповал Лідія Василівна (1926–2000) – заслужений учитель Української РСР

II 471

Шаповал П. – автор статті про роман “Таврія” Гончара Олесея Терентійовича

I 575

Шаповаленко Л.

I 667

Шарандак Павло Свиридович – український журналіст, перекладач

I 181, 602

Шарандак-Бровченко Галина Свиридівна (див. Бровченко [Берізка] Галина Свиридівна)

Шаргей Олександр Гнатович (див. Кондратюк Юрій Васильович)

Шатуновська І. – літературознавець

I 728

Шафарик Павло Йозеф (1795–1861) – поет, славіст, діяч чеського та словацького відродження

I 483, 699

Шаховець В. – перекладач

I 643

Шаховський Семен Михайлович (1909–1984) – український літературознавець

I 553

Шашкевич Маркіян Семенович (1811–1843) – український письменник, культурно-громадський діяч

II 99, 158–159, 164–165, 450, 469, 488, 493

Швалбе (Матвеева) Ельза Карлівна (1903–1994) – латиська художниця

II 293

Швачко Олекса Филімонович (1901–1988) – український кінорежисер, сценарист

I 651

Швець Василь Степанович (1918–1993) – український письменник

I 25–26, 30, 34, 510, 555

Шевель Георгій Георгійович (1919–1989) – радянський партійний, державний діяч

I 24, 63–64, 487, 554

Шевельов (Шерех, Григорій Шевчук, Шнейдер) Юрій Володимирович (1908–2002) – український мовознавець, літературознавець

I 133, 588–589; II 359

Шевельов Марк Петрович (1940) – український письменник, краєзнавець

II 238–239, 333–334, 345, 347, 372–373, 403–404, 548, 554

Шевельова Н. – російська перекладачка

I 629

Шевченко Анатолій Якович (1932–2012) – український літературознавець, публіцист

II 182, 498

Шевченко Віра – студентка Дніпропетровського державного університету

I 63, 567

Шевченко Віталій Федорович (1954) – український письменник, літературознавець, журналіст, політик

II 570

Шевченко Михайло Васильович (1947) – український поет

I 711; II 301–302, 365, 375

Шевченко Тарас Григорович (1814–1861) – геній українського народу, письменник, художник

I 155–157, 162, 167–171, 173, 198, 205, 224, 241, 245, 267, 300, 304–306, 322, 342, 345–346, 352, 364, 376, 384, 389, 398, 403, 416–417, 422–423, 434, 455, 460–461, 500, 511, 513, 515, 530, 534, 549. 553–554, 575, 600, 602, 608, 610–611, 619, 632–633, 639–640, 652, 655, 659, 670, 679, 683–684, 692, 699, 720, 725, 727; II 30–31, 34–36, 47, 50, 52, 58, 81, 83, 95, 110, 119, 122, 124–127, 130, 153, 157, 165–167, 176, 193, 197, 205–206, 211, 216–219, 224–225, 227, 232, 235, 243. 245, 249–250, 252, 254–255, 273–274, 279, 281, 285–286, 301, 305, 316, 322, 327, 329–330, 346, 356, 359, 374, 382, 403, 415, 418, 425, 434, 438–439, 443–444, 450, 454, 456, 459, 465, 471, 473, 485, 489, 493–495, 501, 504, 507–508, 510–511, 517–518, 521–522, 532–533, 535, 538, 542, 551–554, 556, 560, 564, 566, 570

Шевчук Валерій Олександрович (1939) – український письменник

I 271, 629, 647; II 223, 285, 323, 532

Шевчук Григорій Іванович (1914–1992) – український радянський партійний діяч

I 650

Шеєле Карл Вільгельм (1742–1786) – шведський хімік

I 701

Шекспір Вільям (1564–1616) – англійський письменник, актор

I 632

Шелест Петро Юхимович (1908–1996) – радянський партійний, державний діяч

I 303, 640; II 407

Шемякін Іван Петрович (1921–2004) – білоруський письменник

I 697–698

Шепітько Лариса Юхимівна (1938–1979) – кінорежисер, актриса

I 643

Шептицький Андрей (1865–1944) – український церковний, культурний, громадський діяч, митрополит Української греко-католицької церкви

II 256, 404

Шереметьєва Людмила

I 275

Шеренговий Олекса Гнатович (1943–2008) – український письменник

I 309

Шерех Юрій (див. Шевельов Юрій Володимирович)

II 359

Шестопал Олексій Олексійович – педагог

II 458

Шибик Микола Олександрович (1930) – український журналіст, письменник

II 170, 490–491

Шило Петро Андрійович (1918–2000) – машинобудівник, інженер-конструктор, Герой Соціалістичної Праці

I 407

Шимко Юрій (1940) – генеральний секретар Світового конгресу вільних українців (1978–1983), президент Світового конгресу вільних українців (1988–1993)

II 542

Широков (Шейнін) Семен Юхимович (1911–1996) – український письменник, літературознавець

I 32–33, 134, 166–167, 206, 208, 243, 248, 293, 295, 560, 566, 569, 599, 612, 620, 623, 638

Шишов Іван Якович (1938) – український письменник

I 241

Шкодовський Юрій Михайлович (1947) – український архітектор

II 481

Шкробинець Юрій Васильович (1928–2001) – український літературознавець, перекладач, педагог

II 81–82

Шкурупій Володимир Михайлович (1954) – український письменник, нині преосвященний єпископ Харківський і Полтавський Афанасій Української автокефальної православної церкви

II 282, 389–390, 565

Шляхова Нонна Михайлівна (1933) – український літературознавець

II 148

Шмацько – радянський партійний працівник

I 302

Шовкуненко Олександра Василівна (1911–1999) дружина українського художника Шовкуненка Олексія Олексійовича (1884–1974)

I 651

Шолохов Михайло Олександрович (1905–1984) – російський письменник

I 192, 249–250, 428, 452, 518, 606, 624–625, 722; II 97, 228, 441

Шолохова Марія Петрівна (1901–1992) – дружина Шолохова Михайла Олександровича

I 192

Шопша Микола Сергійович (1947–2006) – український оперний співак

II 208

Шоу Ірвін (Шамфоров Гілберт Ірвін) (1913–1984) – американський письменник, сценарист

I 677

Шпиталь Анатолій – перекладач

I 168

Штейн (Шатров) Михайло Олександрович (1908–1985) – український письменник

I 31, 33, 59, 357, 524–525, 556, 565, 657–658, 725

Штейн Софія Яківна – дружина Штейна (Шатрова) Михайла Олександровича

I 357

Штонь Григорій Максимович (1941) – український літературознавець

I 458, 666

Шугай Олександр (Олександр) Володимирович (1940) – український письменник, перекладач

II 127–128, 139–140, 224, 287, 479, 481, 486

Шукшин Василь Макарович (1929–1974) – російський письменник, кінорежисер, актор, сценарист

I 430

Шульга Іван Миколайович (1889–1956) – український художник

I 598

Шумило Микита Михейович (1903–1982) – український письменник

I 81, 286, 634, 651; II 331, 460, 547

Шумило Наталія Микитівна (1947–2013) – український літературознавець, дочка Шумила Микити Михейовича

I 286, 634; II 331

Шумило Ольга – літературознавець, онука Шумила Микити Михейовича

I 286

Шутько Яків Іванович (1916–1992) – український поет

I 722

Шухевич Роман Йосипович (1907–1950) – український політичний, військовий діяч

II 257

Щегельський Павло Григорович (1946) – український письменник

I 468–469

Щепенко Микола Назарович (1915–1995) – український письменник

I 49, 50–51, 53, 81–82, 562–563, 574; II 254–255, 260, 262–263, 266–270, 277–278, 280, 311, 338, 403, 413, 523, 525, 527, 531, 567

Щепкін Михайло Семенович (1788–1863) – український і російський актор

I 720

Щербак Юрій Миколайович (1934) – український письменник, громадський діяч, дипломат

I 647; II 223, 336, 531, 547

Щербань Ганна Федорівна (1908–1998) – мати Симоненка Василя Андрійовича

II 157

Щербина Валентина Леонтіївна – сестра поета Чемериса Івана Леонтійовича

I 414–415

Щербицький Володимир Васильович (1918–1990) – український радянський партійний, державний діяч

I 204, 491, 610; II 108, 230, 350, 406–407

Щипачов Степан Петрович (1899–1979) – російський поет

I 589

Щоголев Яків Іванович (1823–1898) – український поет

II 144, 482

Юнг Карл Густав (1875–1961) – швейцарський психолог, філософ

II 363

Юра Гнат Петрович (1887–1966) – український театральний режисер, актор

I 651; II 568

Юра Олександр Петрович – актор, брат Юри Гната Петровича

II 568

Юра Терешко Петрович – актор, брат Юри Гната Петровича

II 568

Юренко Олесь Степанович (1912–1990) – український письменник

I 15, 58, 65–66, 70–71, 78–79, 105–106, 160, 209–210, 212–213, 287–288, 413–414, 440, 493, 523–524, 570, 572–573, 597, 613–614, 635; II 18, 138, 186–187, 213, 471

Юренко Юрій Олесьович – син Юренка Олесья Степановича

I 614

Юри – родина Юри Гната Петровича

II 407

Юринець І. – мешканець м. Дрогобича, автор вірша “Прапорonosці”

I 382

Юрчук М. – анонімний автор критичної статті про роман “Собор” Гончара Олесья Терентійовича

I 229, 618, 621–622

Юхвід Леонід Аронович (1909–1968) – український письменник, театральний діяч

I 63

Юхимович Василь Лукич (1924–2002) – український поет, журналіст

I 493–494, 711; II 347–348, 513

Юхновський Ігор Рафаїлович (1925) – український учений, державний діяч

II 258

Юцевич Євген Омелянович (1901–1988) – український композитор, диригент, викладач

I 78

Яблуновські – власники Керелівки (Кирилівки) й Моринець (батьківщина Шевченка Тараса Григоровича)

II 205

Яворівський Володимир Олександрович (1942) – український письменник, громадсько-політичний діяч

I 323–324, 465, 522, 645, 712, 724; II 41, 223, 230, 343, 363, 460, 464, 547, 557

Яворницький Дмитро Іванович (1855–1940) – український історик, археолог, письменник, етнограф, фольклорист

I 220, 316, 347, 392, 511, 520–522, 542, 671, 720, 723, 731; II 9, 43, 289, 291, 333, 336, 347–348, 387, 438, 448, 533, 544–545, 547

Яворська Наталія Семенівна – українська журналістка

II 470

Яворський Юліан Андрійович (1873–1937) – український літературознавець

I 633

Ядловський Іван Олексійович (1850–1933) – сторож і доглядач могили Шевченка Тараса Григоровича в Каневі

II 34

Яковлев Олександр Миколайович (1923–2005) – російський політичний діяч

I 660

Якубович Семен Абрамович (1923) – український скульптор

II 481

Ямато – японський письменник, президент Асоціації японських письменників

I 648

Яновська (Живченко) Тамара Юріївна – актриса, дружина Яновського Юрія Івановича

I 339, 651

Яновська Олена Іванівна – сестра Яновського Юрія Івановича

I 651

Яновський Юрій Іванович (1902–1954) – український письменник

I 22, 54, 181, 200, 215, 267–268, 338–339, 376, 409, 524, 527, 532–533, 552, 565, 608, 612, 647, 651, 677–678, 724, 726; II 28, 95, 98, 168, 185, 359, 442, 447, 455, 460, 466, 490

Яновські – родина Яновського Юрія Івановича

II 460

Янусі Іноце (1907–1991) – японський письменник, президент Асоціації японських письменників

I 648

Яременко Порфирій Кирилович (1910–1989) – український літературознавець

II 492, 495

Яремчук Д.А. – радянський партійний працівник

I 353

Ярослав Мудрий (бл. 978–1054) – видатний державний діяч і полководець Київської Русі, великий князь київський

I 501

Ярославна – дочка галицького князя Ярослава Осмомисла, дружина новгород-сіверського князя Ігоря Святославовича

II 46, 74–75, 456

Ярошинська Алла Олександрівна (1953) – учений-філософ, політик, публіцист, народний депутат СРСР від Української РСР

II 531

Ясенєва Олена Костянтинівна – педагог

II 517

Ясень М.

I 667; II 494

Ястребов Ігор Павлович (1931) – український скульптор

II 481

Яхненки – родина українських промисловців-цукрозаводчиків

II 215, 506

Яхненко Анастасія Михайлівна – сестра братів Яхненків
(Кіндрат, Степан, Терентій)

II 506

Яхненко Кіндрат Михайлович – український промисловець-
цукрозаводчик

II 506

Яхненко Степан Михайлович – український промисловець-
цукрозаводчик

II 506

Яхненко Терентій Михайлович – український промисловець-
цукрозаводчик

II 506

Яценко Михайло Трохимович (1923–1996) – український літера-
турознавець

I 202

Яцик Петро Дмитрович (1921–2001) – канадський підприємець
українського походження, меценат, громадський діяч

II 499

Яцків Михайло Юрійович (1873–1961) – український письмен-
ник

I 136

ЗМІСТ

Листи. 1983–1995	5
Примітки, коментарі до листів.....	429
Список джерел і їхніх скорочень	572
Іменний покажчик	573

Науково-публіцистичне видання

ЛИСТИ
ДО
ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

У ДВОХ КНИГАХ

Книга друга
(1983–1995)

Упорядкування, передмова, примітки, коментарі
Миколи Івановича Степаненка

Літературний редактор – **Ніна Степаненко**

Художньо-технічний редактор – **Гліб Кудряшов**

Коректор – **Любов Тютюнник**

Відповідальний за випуск – **Наталія Мясникова**

Підписано до друку 18.05.2016 р.

Формат 60×84/16. Гарнітура PetersburgС

Папір офсетний. Друк офсетний

Ум.-друк. арк. 38,83. Обл.-вид. арк. 27,64

Наклад 500 прим. Зам. №

Видавець ТОВ «Сакцент Плюс»

04205, м. Київ, пр. Оболонський, 14-г, тел./факс (044) 413-33-11.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: серія ДК, № 5011,

від 16.11.2015

Віддруковано у ТОВ «Оберіг»

61140, м. Харків, пр. Гагаріна, 62, к. 97.

Свідоцтво про реєстрацію видавничої діяльності ДК № 3045

від 07.12. 2007